

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERİN TESPİTİNDE
BÜTÜNSEL YAKLAŞIM

Doktora Tezi

Mehmet Apaydın

İstanbul 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERİN TESPİTİNDE

BÜTÜNSEL YAKLAŞIM

Doktora Tezi

Mehmet Apaydın

Danışman:

Doç. Dr. Hasan Cirit

İstanbul 2017

TEZ ONAY BELGESİ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi MEHMET APAYDIN'ın HADİSLERİN TESPİTİNDE BÜTÜNSEL YAKLAŞIM adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.10.2017 tarih ve 2017-30/27 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...01/12/2017...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Doç. Dr. HASAN CİRİT	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. MEHMET ÖZŞENEL	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. MAHMUT KELPETİN	
4.	Jüri Üyesi Doç. Dr. HALİT ÖZKAN	
5.	Jüri Üyesi Doç. Dr. HAYATİ YILMAZ	

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

1	ء	'	18	ع	'
2	ب	B b	19	غ	G Ğ ğ
3	ت	T t	20	ف	F f
4	ث	Ŝ ŝ	21	ق	Q q
5	ج	C c	22	ك	K k
6	ح	H h	23	ل	L l
7	خ	H h	24	م	M m
8	د	D d	25	ن	N n
9	ذ	Ž ž	26	و	V v
10	ر	R r	27	هـ	H h
11	ز	Z z	28	ي	Y y
12	س	S s			
13	ش	Ş ş			
14	ص	Ş ş			
15	ض	Đ đ			
16	ط	Ṭ ṭ			
17	ظ	Z z			

KISALTMALAR

a.g.e. : *Adı geçen eser*

b. : bin

bk. : Bakınız

c. : Cilt

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

H. : Hicrî

hak. : Hakkında

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

M : Milâdî

m.ö. : Milattan önce

m.s. : Milâttan sonra

nşr. : Neşreden (Tahkik eden)

ö. : Ölümü, ölüm tarihi

s. : Sayfa

sy. : Sayı

TDK: Türk Dil Kurumu

trc. : Tercüme, tercüme eden

ts. : tarihsiz

vs. : vesaire

vd. : ve devamı

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : **Mehmet Apaydın**

Üniversite : **Marmara Üniversitesi**

Enstitü : **Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Anabilim Dalı : **Temel İslâm Bilimleri**

Bilim Dalı : **Hadis**

Tezin Niteliği : **Doktora Tezi**

Sayfa Sayısı : **363**

Savunma Tarihi : **1.12.2017**

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Hasan Cirit**

HADİSLERİN TESPİTİNDE BÜTÜNSEL YAKLAŞIM

İsnad sistemi, tarihte başka örneği bulunmayan bir bilgi aktarma yöntemidir. Ancak bu sistemin belkemiğini oluşturan *cerh* ve *ta'dil* kaidelerinin bazı sorunlara sebep olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu sorunların başında Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrîrlerin büyük bir kısmının râvîlerinin durumundan dolayı reddedilmesi gelmektedir. Ayrıca hadis kaynaklarının dışındaki devasa külliyât, sened ve metin kusurları ile sünnet ihtivâ etmemeleri gerekçe gösterilerek görmezlikten gelinmiştir. Geri kalan rivâyetler ise Kur'ân'a, aklın ilkelerine ve bilimsel verilere arz edilerek tenkid edilmiştir. Bu ayıklamalar sonucunda Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrîrleri ve sîretinde yerine konulması güç kayıplar meydana gelmiştir.

Bu sorunların çözümüne katkı sağlamak ve söz konusu kayıpları telafi etmek üzere yeni bir usûle ihtiyaç duyulmaktadır. İsnad sisteminin yapısından istifade edilerek oluşturulacak bu usûlde râvîlerin ahvâline dair mevcut değerlendirmeler dikkate alınmamalıdır. Ayrıca bu usûlün amacı sünneti değil, hadisleri tespit etmek olmalıdır. Bu tezde *Bütünsel Yaklaşım* adıyla, klasik hadis usûlü ve külliyâtının bazı araç ve yöntemlerinden faydalanılarak rivâyetleri birleştirmek suretiyle daha kapsamlı kurgular oluşturabilecek yeni bir yöntem ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: hadis, hadislerin tespiti, *isnad*, *râvî*, *rivâyet*, *tarîk*, *cerh* ve *ta'dil*, *medâru'l-isnâd*, müşterek râvî teorisi, bütünsel yaklaşım, sünnet, olgu, kurgu

ABSTRACT

Name and Surname : **Mehmet Apaydın**
University : **Marmara University**
Institution : **The Institute of Social Sciences**
Field : **Basic Islamic Sciences**
Branch : **Hadith**
Degree Awarded : **PhD**
Number of Pages : **363**
Degree Date : **1.12.2017**
Supervisor : **Doç. Dr. Hasan Cirit**

THE INTEGRATIVE APPROACH TO THE CONFIRMATION OF HADITHS

The *isnad system* is an unprecedented way of transferring information. However, it should be acknowledged that the principles of *jarh* and *ta'dil*, which form the backbone of the system, cause some problems. The first of these problems is the rejection of the majority of the words, deeds, and approvals of the Prophet due to the information regarding the narrators. Moreover, a vast amount of narrations outside the sources of the hadith are ignored due to the problems in *sanad* and *matn* flaws and lack of *sunnah*. The remaining reports are criticized and rejected in the light of the Qur'an, the principles of reason and the scientific data. As a result of this weeding out process, serious losses caused within the words, deeds, approvals and *sīrat* of the Prophet which is difficult to be replaced.

A new method is needed to contribute to the solution of these problems and to compensate for the losses mentioned-above. In this method which will be formed by taking advantage of the structure of the *isnad system*, the existing evaluations regarding the narrators should not be taken into consideration. Moreover, the objective of this method should be the identification of the hadiths, not the *sunnah* itself. In this thesis named as "the integrative approach", a new method which can reveal more comprehensive stories (or fictions) is set forth by combining narrations using some means and methods of classical hadith methodology and literature.

Keywords: hadith, confirmation of hadiths, *isnâd*, narrator, narration, *jarh* and *ta'dil*, *madâru'l-isnâd*, common link theory, integrative approach, *sunnah*, fact, fiction

ÖNSÖZ

Hadisler üzerine yapılan çalışmalarda yeni yöntem arayışları her geçen gün artmaktadır. Bu arayışların çoğunun arkasında klasik sünnet anlayışına göre şekillenen İslâmî yaşam tarzı ile modern yaşam biçimleri arasında gün geçtikçe büyüyen uçurumu izah etme çabası yatmaktadır. Görünen o ki, teknolojinin yönlendirdiği siyasal, sosyal ve kültürel değişimlerin etkisindeki modern yaşam biçimleriyle klasik hadis külliyyâtının etkisiyle şekillenen İslâmî yaşam tarzları arasındaki uçurum daha da büyüyecektir.

Ekseriyeti hadislerin tespitine yönelik olan söz konusu arayışların hemen hepsinin ortak yöntemi çağın ilmî gerçeklerine uymayan ve sosyo-kültürel realitelere ters düşen rivâyetleri ayıklayarak devre dışı bırakmaya çalışmaktır. Bunun için getirilen çözüm önerilerini iki ana kategoriye ayırmak mümkündür. İlkine göre mevcut kültürel ortamın aşkın değerleri Hz. Peygamber'in sünnetiyle örtüşmektedir. O halde hadis külliyyâtında bulunan bütün rivâyetlerin bu aşkın değerlerin sistematize ettiği süzgeçten geçirilmesi ve bunlardan Hz. Peygamber dönemindeki sosyo-kültürel öğeleri ihtivâ edenlerin ayıklanmasını sağlayan yeni bir usûl ortaya konulmalıdır. İkincisine göre ise mevcut kültürel ortam insanlığın aşkın değerlerine muhalif olan Batı kültürünün etkisinde şekillenmiştir. Dolayısıyla kaynaklardaki sahih hadisler tespit edilip muhtevâları incelenerek alternatif bir İslâm kültürü ortaya konulması gerekmektedir. Bunun için klasik hadis usûlünün yöntemlerini değiştirmeye çalışmak yerine, gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak bu yöntemlerin daha etkili bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır.

Her iki yaklaşımın temelinde de Hz. Peygamber'in kültür, eğitim, erdem, bilgi ve şahsiyet açısından çağlar üstü olduğu, siyasal, sosyal ve askerî açılardan bir dehâ olduğu kabulü yatmaktadır. Bu sebeple klasik hadis metinlerinde anlatılan "önder şahsiyet" tarifi ile zamana bağlı olarak değişen tarifler arasındaki uçurum büyüdükçe rivâyetlerin mevsûkiyetine dair şüpheler de artmaktadır. Aslında birbirine zıt gibi görünen bu iki yaklaşımın temsilcileri de çağdaş önder şahsiyet tarifi ile çelişen rivâyetlerin sıhhati konusunda aşağı yukarı aynı yaklaşımı sergilemektedirler.

Bu tezde hadis metinlerini yukarıdaki yaklaşımlarda olduğu gibi belli bir anlayışa göre tenkid etmek yerine, muhtevâlarını büyük bir titizlikle analiz edip, aralarındaki irtibatları göz önünde bulundurarak incelemeye çalıştık. "*Bütünsel Yaklaşım*" olarak adlandırdığımız bu yeni yöntemin eksikleri olduğu muhakkaktır. Fakat bu eksiklerin, yapılacak eleştiri ve önerilerin de katkısıyla giderilebileceğini düşünüyoruz. Bu yeni yaklaşımın önemli iki özelliğinden biri Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyeti ile ilgili yeni tespitlere imkân veren bir yapıya sahip olması, diğeri de klasik hadis usûlüne göre daha nesnel sonuçlar ortaya koyabilecek olmasıdır.

Klasik hadis kaynaklarının, bu çalışmanın sağladığı yeni tasnif sistemine göre yeniden düzenlenmesi ve *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin tatbik edilmesi durumunda Hz. Peygamber

hakkındaki mevcut bilgilerden onlarca kat daha fazla ve güvenilir bilgi ortaya çıkabilir. İlim adamlarımıza bu konuda yapacakları eleştiri, değerlendirme ve katkılarından dolayı şimdiden teşekkür ediyorum.

Tez, giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır: Girişte ilk olarak konu ve amaç üzerinde durulmuş, ardından çalışmanın kapsamı, yöntemi ve kaynakları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde hadislerin tespitinde karşılaşılan metodolojik sorunlar ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle klasik hadis usûlünün kavramları değerlendirilmiş ve bu kavramların bazılarıyla ilgili sorunlar irdelenmiştir. Klasik hadis usûlünün sıhhat tespiti hususundaki bazı eksikleri üzerinde durulduktan sonra bu eksikleri ortadan kaldırma iddiasıyla ortaya çıkan çağdaş yaklaşımların problemlerine geçilmiştir.

Tezin asıl konusu olan İkinci bölümde “Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım” yönteminin temel ilke ve kavramları, klasik hadis külliyâtının yeniden tasnifi, modern yöntemlerle depolanması, güvenliğinin sağlanması ve yaygın kullanım imkânlarının oluşturulması üzerinde durulmuştur. Ardından *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin uygulama aşamaları mümkün olduğu kadar örneklerle izah edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin her aşamasının uygulandığı iki örnek yer almaktadır. Bu örnekler seçildikleri konu hakkında nihai sonuçlar ortaya koymak amacıyla değil, sadece uygulamanın işleyişini göstermek maksadıyla hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu örneklerden faydalanırken bu hususa dikkat edilmesi gerekir.

Tezin bu hale gelmesinde engin hoşgörüsü, yardımları ve değerli tavsiyeleriyle büyük emeği geçen danışmanım Doç. Dr. Hasan Cirit’e teşekkürü bir borç bilirim.

Tezi titizlikle okuyan ve katkıda bulunan kıymetli jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Özşenel, Yrd. Doç. Dr. Mahmut Kelpetin, Doç. Dr. Halit Özkan ve Doç. Dr. Hayati Yılmaz’a da katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Tezin ilk bölümünü okuyarak yönelttiği faydalı tenkidler ve kıymetli önerilerinden dolayı Yrd. Doç. Dr. M. Macit Karagözoğlu’na da ayrıca teşekkür ederim.

Tezin son okumasını yapan Prof. Dr. Mustafa Çağrı ve Muhammed Turan Çalışkan’a da şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, bu çalışmada manevi desteklerini her zaman arkamda hissettiğim annem ve babama, sabır ve desteğini esirgemeyen eşime, yoğunluğum nedeniyle kendilerine yeterince vakit ayıramadığım kardeşlerime ve çocuklarıma da şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet Apaydın

Çamlıca 2017

İÇİNDEKİLER
HADİSLERİN TESPİTİNDE BÜTÜNSSEL YAKLAŞIM

TEZ ONAY BELGESİ.....	1
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	1
KISALTMALAR	2
ÖZET.....	3
ABSTRACT	4
ÖNSÖZ.....	5
İÇİNDEKİLER.....	8

GİRİŞ

KONU, METOD VE KAYNAKLAR

I. KONU VE AMAÇ.....	12
II. KAPSAM.....	19
III. YÖNTEM.....	19
IV. KAYNAKLAR	20

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN TESPİTİNDE MEVCUT YÖNTEMLERİN SORUNLARI

I. HADİS VE TESPİT KAVRAMLARI.....	21
A. HADİS.....	21
B. TESPİT	26
II. HADİSLERİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ.....	28
A. OLAY AŞAMASI.....	30
B. ŞEHÂDET (<i>TAHÂMMÜL</i>) AŞAMASI.....	33
C. ANLATIM (EDÂ) AŞAMASI.....	34
D. NAKİL (RİVÂYET) AŞAMASI	35
E. KAYIT AŞAMASI.....	39
F. ANLAMA VE YORUMLAMA AŞAMASI.....	40
G. CEM' VE TASNİF AŞAMASI.....	41
H. TESPİT VE TEVSİK AŞAMASI	42
I. ŞERH, TE'VİL VE TENKİD AŞAMASI	43
III. HADİSLERİN TESPİTİNDE SENED İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	44
A. KAVRAMSAL SORUNLAR	44
1. Sened	44
2. Tarîk	45
3. Sahâbî.....	48
B. SENEDİN YAPISI, CERH VE TA'DİL YÖNTEMLERİNİN SORUNLARI.....	49
1. Sened İle İlgili Genel Değerlendirmeler	49
2. Senedin Yapısı İle İlgili Sorunlar	55
3. Râvîlerin Cerh veya Ta'diline Yönelik Yeni Tespitlerin Zorluğu	59
4. Adâlet	62
5. Zapt.....	64
6. Klasik Rivâyet Usûlünün Mevcut Durumu.....	67
C. DERECELENDİRME YÖNTEMLERİNİN SORUNLARI.....	69
1. Mütevâtir-Âhad	69
2. Şâhîh-Hasen	71
3. Zayıf ve Mevzû	72
D. ÇAĞDAŞ BAZI YAKLAŞIMLARIN SORUNLARI	74
1. İsnad Sisteminin Ortaya Çıkışı.....	74
2. Medâru'l-İsnâd Sorunu	76

IV. HADİSLERİN TESPİTİNDE METİN İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	82
A. KAVRAMSAL SORUNLAR	82
1. Metin	82
2. İhtisâr ve Taqtî'	85
3. İdrâc.....	91
4. Ma'nen Rivâyet.....	93
5. Şâz ve Mu'allel.....	94
6. Maqlûb ve Musahhâf.....	95
7. Sünnet.....	95
B. METİNLERİ ANLAMA, YORUMLAMA VE TENKİD SORUNLARI	101
1. Anlama ve Yorumlamaya Genel Bakış.....	101
2. Metnin Kur'an'a Arzı.....	102
3. Metnin Sahîh Sünnete Arzı	107
4. Metnin Akla, Mantığa ve İlmî Verilere Arzı.....	108
5. Anlama İle İlgili Metodolojik Sorunlar.....	111
6. Metnin Sebeb-i Vürûd ile İlişkisi	113
7. Metnin Siyer Bütünlüğü Açısından Sorunları.....	114
8. Metnin Artzamanlı Analizi.....	117
9. Metnin Yorumlanması.....	119
C. DERECELENDİRME YÖNTEMİ SORUNLARI.....	120
D. ÇAĞDAŞ BAZI YAKLAŞIMLARIN SORUNLARI	121
1. Anlama ve Yorumlama Sorunları	121
2. Metinlerin Genişlemesi	121

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN TESPİTİNDE BÜTÜNSEL YAKLAŞIM YÖNTEMİ

I. TANIM	133
II. TEMEL KAVRAMLAR	134
A. KLASİK USÛL İLE İRTİBÂTLI KAVRAMLAR	135
1. Kur'ân-ı Kerîm.....	135
2. Hz. Peygamber	135
3. Sahâbî.....	137
4. Râvî	138
5. Kaynak	138
6. Rivâyet (Hadis)	138
7. Siyer	140
B. BÜTÜNSEL YAKLAŞIM YÖNTEMİNE AİT YENİ KAVRAMLAR	140
1. Alıntı.....	140
2. Haber	141
3. İfâde.....	145
4. Olgu.....	146
5. İrtibât	148
6. Çelişki.....	149
7. Kurgu.....	150
8. Senaryo.....	151
9. Çalışma.....	152
III. KAYNAKLAR.....	152
A. NAKLÎ BİLGİ KAYNAKLARI	152
1. Kur'ân, Tefsir ve Esbâb-ı Nüzûl Eserleri.....	155
2. Hadis Kaynakları.....	157

3. Siyer ve Meğâzi Kaynakları	161
4. Tarih, Ensâb ve Coğrafya Eserleri	163
5. Şiir Kaynakları	165
6. Garîbu'l-Hadîs Eserleri ve Sözlükler	168
7. Resim, Video, Çizim ve Gravürler	169
B. BİLİMSEL VERİ KAYNAKLARI	171
1. Tarihî, Arkeolojik ve Antropolojik Veriler	171
2. Astronomik ve Biyolojik Veriler	175
3. Coğrafi ve Kartografik Bilgiler	177
4. Üç Boyutlu Animasyon, Görselleştirme ve Simulasyon Teknikleri	178
C. KAYNAKLARIN MUHAFAZASI VE ERİŞİM YÖNTEMLERİ	180
1. Tasnif Edilen Muhtevânın Muhafazası ve Güvenliği	180
2. Muhtevâya Çoklu Erişim İle İlgili Öneriler	181
3. Muhtevânın Zenginleştirilmesi İle İlgili Öneriler	181
IV. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ	182
A. ZAMAN OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI	183
B. MEKÂN OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI	183
C. NESNE OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI	184
D. GRUP OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI	184
E. RİVÂYETE GÖRE UYGULAMA KAPSAMI	184
V. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ	185
A. NAKLÎ HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ	187
1. Eylem İfâdelerinin Çıkarılması	190
2. Zaman İfâdelerinin Çıkarılması	190
3. Mekân İfâdelerinin Çıkarılması	191
4. Nesne İfâdelerinin Çıkarılması	191
5. Grup İfâdelerinin Çıkarılması	192
B. BİLİMSEL VERİLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ	205
VI. KURGUNUN OLUŞTURULMASI	209
A. OLGULARIN ÇIKARILMASI	209
1. Eylem Olgularının Çıkarılması	211
2. Zaman Olgularının Çıkarılması	222
3. Mekân Olgularının Çıkarılması	223
4. Nesne Olgularının Çıkarılması	224
5. Grup Olgularının Çıkarılması	225
B. OLGULARIN SIRALANMASI	226
1. Eylem Olgularının Sıralanması	227
2. Zaman Olgularının Sıralanması	227
3. Mekân Olgularının Sıralanması	227
4. Nesne Olgularının Sıralanması	227
5. Grup Olgularının Sıralanması	228
C. İRTİBÂTLARIN KURULMASI	228
D. ÇELİŞKİLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	232
1. Naklî Çelişki	234
2. Farazî Çelişki	234
3. Karma Çelişki	234
4. Çelişkilerin Çeşitleri	234
VII. KURGUNUN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMESİ	236
A. BİLGİNİN TÜRLERİ VE DEĞERİ	236

B. GENEL ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI	238
C. KAYNAKLARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	240
D. OLGULARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	242
E. İRTİBÂTLARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	243
F. DİĞER KURGULARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	244
G. ÇELİŞKİLERE GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	244
H. RİVÂYETLERE GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	244
I. KURGUNUN DERECELENDİRİLMESİ	245
VIII. KURGUNUN SUNULMASI.....	247
A. SENARYOLARIN TESPİTİ VE DÜZENLENMESİ	247
B. YAZILI METİNLER OLUŞTURULMASI.....	248
C. ANİMASYONLARIN HAZIRLANMASI	249
D. KURGU SANATI VE EDEBİYATI	249
IX. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	251

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNSEL YAKLAŞIM METODUNUN ÖRNEK UYGULAMALARI

I. ARZ RİVÂYETİ.....	253
A. GİRİŞ.....	253
B. AMAÇ	253
C. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ.....	253
D. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ	253
E. KURGUNUN OLUŞTURULMASI.....	260
F. KURGUNUN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMESİ.....	265
G. KURGUNUN SUNULMASI.....	266
H. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	268
II. KÜSÛF HÂDİSESİ ve KABİR AZÂBI RİVÂYETLERİ	270
A. GİRİŞ.....	270
B. AMAÇ	273
C. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ.....	273
D. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ	273
E. KURGUNUN OLUŞTURULMASI.....	311
F. KURGUNUN ÖLÇÜLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	333
G. KURGUNUN SUNULMASI.....	337
H. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	340
SONUÇ.....	343
BİBLİYOGRAFYA.....	347
ŞEKİLLER TABLOSU	358

GİRİŞ

KONU, METOD VE KAYNAKLAR

I. KONU VE AMAÇ

İnsan toplulukları, sahip oldukları konuşma yeteneği ve iletişim kültüründen yararlanarak, karşılaştıkları sorunları başarıyla çözen hikmet sahibi, erdemli ve karizmatik liderlerin ortaya koydukları çözümleri hikâyeleştirerek kuşaktan kuşağa nakletme gereği duyarlar. Bu hikâyeler, çözüme kavuşturulan sorunların önemi, büyüklüğü, hikâyecinin sorun ile alaka düzeyi, anlatım sebebi, anlatım tarzı, anlatım süresi, anlatanın edebî kabiliyeti, anlatılanların sayısı ve özellikleri gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak insanlar arasında doğrusal, dairesel ya da kaotik olarak yayılırlar. Bu yayılma hem eşzamanlı hem de artzamanlı olarak gerçekleşir.

Söz konusu hikâyeler, muhatapları tarafından kendi karşılaştıkları sorunlara çare olarak kabul edildiğinde kayda değer olmaya başlarlar. Bu nedenle zaman içerisinde müellifler tarafından yazılı, işitsel ve görsel eserlerde bir araya getirilirler. Böylece nesilden nesile nakledilen bu eserler gün geçtikçe bir takım fiziksel değişimlere uğrarlar. Fakat asıl değişim onların muhtevâsının anlaşılmasında meydana gelir. Eserler aynı olsa da her yeni nesil kendinden öncekine nazaran muhtevâyı farklı anlamaya başlar. Çünkü o muhtevâyı taşıyan her kavram ve ifade, ister yazılı ister sözlü olsun, muhatabının zihninde genellikle kendi çağının sosyal ve kültürel çağrışımlarından etkilenir. Bazen de muhatabının zihninde hiçbir karşılığı bulunmaz.

Böylece bu eserlerin anlaşılabilmesi için o toplumda bir tefsir ve şerh hareketi başlar. Anlaşılması giderek zorlaşan veya yanlış anlamalara yol açacağı düşünülen eserlerin doğru anlaşılmasını sağlamak için yapılan bu çalışmalar az da olsa başarılı olabilir. Ancak bu sefer de anlaşılmaya çalışılan eserin muhtevâsının büyük bir kısmının muhatabının sorunlarının çözümüne katkı sağlamadığı ortaya çıkar.

Kaynaktan uzaklaştıkça mevsûkiyet sorunlarının da baş gösterdiği bu yeni durum karşısında sözü edilen eserlerin bazılarında veya külliyâtın tamamına yönelik eleştirel yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlar. Bu yaklaşımlardan bir kısmında külliyâtı tamamen reddederek kurtulma eğilimi görülürken, çoğunluğu oluşturan diğer kısmında ise ya mevsûkiyet meselesi öne çıkarılarak muhtevânın ayıklanması ya da eksik ve yanlış anlamaları giderebilecek yeni bir tefsir ve şerh hareketi gündeme gelir.

Bu süreç İslâm'ın da dâhil olduğu üç büyük dinin literatürlerinde bu şekilde işlediği gibi, dindışı birçok yapıda da aşağı yukarı aynı şekilde cereyan etmektedir. Tarih boyunca nice filozof, âlim, şair, devlet adamı, komutan ve liderin hayat hikâyeleri, fikirleri ve eserleri suya

atılmış taşın oluşturduğu dalgalar gibi insanlığın ortak belleğinde büyük küçük dalgalar meydana getirmiştir. Ancak bu dalgaların etkisi zaman geçtikçe zayıflamış, yerlerini yenilerine bırakmıştır.

Bu dalgaların etkisini mesajın kuvveti belirlemektedir. İslâm'ın mesajı da en etkili dalgalardan biri olarak kabul edilebilir. İslâm dini, ilâhî mesajların sonuncusu olsa da kendinden sonra ortaya çıkan irili ufaklı birçok dalganın da yayıldığı ortamın içinde zuhur etmiş ve yayılmaya devam etmektedir.

Netice itibariyle İslâm mesajının kaynağı da tarihte ortaya çıkmış bir dalgadan ibaret olduğu için etkisi büyük olsa da zaman içinde sönmeye başlamış, yerini -cılız da olsa- yeni ortaya çıkanlara bırakmaya başlamıştır.

Buraya kadar çizilen tabloya birçok eleştiri getirilmesi mümkündür. Fakat günümüzde İslâmî külliyâtın geldiği noktayı doğru tahlil etmeden getirilen çözüm önerileri birer pansuman tedbirden ileriye gidememekte, bunlar da yaranın kangren olmasına sebep olabilmektedir.

Meseleyi İslâmî külliyâta ve özelde hadis külliyâtına getirdiğimizde yukarıda çizilen tabloya göre müslümanlar için hikmet sahibi, erdemli ve karizmatik lider olan Hz. Peygamber'in mesajının iki cenâhı bulunmaktadır. Birinci ve asıl önemli olanı onun bir peygamber olması ve insanları tevhide davet etmesidir. Bu cenâhın yukarıda çizilen tabloda yeri yoktur. Bu, süresiz bir mesaj olarak kabul edilir ve kendinden önceki peygamberlerin mesajının da bir tekrarıdır.

Burada konu edinilen kısım ise Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak yaşadığı toplum içerisinde 23 yıllık bir süre zarfında karşılaşılan problemlere getirdiği, başta dinî olmak üzere, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel çözümlerdir. Yukarıda çizilen tabloya göre değerlendirilecek olursa Hz. Peygamber'in getirdiği bu çözümler birer *sünnet* olarak kabul edilmiş, ashâbı tarafından dikkatle hıfzedilmiş (*semâ`*), takip edilip (*ittibâ`*) kendilerinden sonrakilere *ta`lîm* ve *tahdîs* yoluyla ulaştırılmıştır. Onlardan sonra gelen nesiller ise bu sünnetler sayesinde kendi dönemlerinde karşılaştıkları olayların büyük bir kısmını sorunsuz atlatmışlardır. Ancak zaman içinde ortaya çıkan, Sıffin ve Cemel vakalarıyla derinleşen siyasî ağırlıklı sorunlara ise bu sünnetlerden karşılık bulmakta zorlanmışlardır.

Bu yeni durumu bazı kötü niyetli kimseler hadis uydurarak aşmaya çalışırken çoğunluk ise Hz. Peygamber'den nakledilen her şeyi derleyip Kur'an'la beraber yorumlayarak kıyas yoluyla yeni çözümler getirmeyi denemişlerdir. Ancak gün geçtikçe karşılaşılan yeni durumların sayısı artmış ve Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinden oluşan hadis

külliyyâtına sahâbe ve tâbi'ün kavilleri de eklenmesine rağmen, sorunlar artmaya devam etmiştir.

Hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mu'tezile ekolünün de etkisiyle başlayan akılcı eleştirel yaklaşımla birlikte ümmetin bir kısmı Hz. Peygamber'den nakledilen bu haberleri (söz, fiil ve takrîrler) öncelikli olarak mevsûkiyet noktasından, işin arka planında ise akıl ve mantık noktasından eleştirmeye başlamış ve büyük bir kısmını reddetmeye yönelmişlerdir.

Ehl-i re'y diye adlandırılan bu gruba tepki olarak ortaya çıkan Ehl-i hadîs ise bir yandan bu eleştirilere karşı ulaşabildikleri bütün hadisleri derleyip bunların mevsûkiyetini tespit edebilecek bir usûl geliştirmeye çalışırken diğer yandan da mevcut külliyyâtı kendi dönemlerindeki dinî, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel sorunlara cevap olabilecek şekilde yeniden organize ederek *musannef*, *câmi'*, *sünen* ve benzeri eserler ortaya koymaya başlamışlardır. Böylece Ehl-i hadîs, herhangi bir kimsenin, söz gelimi alışveriş ile ilgili soru ve sorunu olduğunda bu eserlerin ilgili bâblarında konuyla ilgili hadis ve âsâra kolaylıkla ulaşabilmesini sağlamışlardır.¹ Bu eserler sonraki dönemlerde şerh külliyyâtı ile de desteklenmiştir.

Söz konusu külliyyâta yöneltilen çağdaş tenkidler de -yukarıda belirttiğimiz gibi- iki yönde seyretmiştir. İlkine göre mevcut külliyyâta yer alan hadislerin büyük bir kısmında mevsûkiyet sorunları bulunmaktadır. O halde ya bu hadisler tamamen reddedilerek Kur'an ile yetinilmeli ya da bunlar Kur'an'a arzedilerek mevsûk olanları tespit edilip yeniden şerh edilmelidir. İkinci gruba göre ise hadislerin sahih olanları sâbık ulemâ tarafından derlenerek *şahîh* adı verilen eserler oluşturulmuştur. Öyleyse bu eserlerdeki rivâyetler çağımızın sorunlarını çözebilecek şekilde anlaşılmalı ve anlatılmalıdır. Bu eserlerin dışındaki rivâyetlere ise itibâr edilmemelidir. Daha çok oryantalist eleştirilerin etkisiyle ortaya çıkan ve objektif bir metoddan yoksun olan bu yaklaşımlar sorunun çözümüne katkı sağlamaktan uzak bir çizgide durmaktadır. Zira oryantalistlerin klasik hadis usûlü ve literatürüne bakışları homojen bir yapı arz etmez. Bunun yerine gelenekselden revizyonist çizgiye doğru uzanan bir yelpazeden bahsedilebilir. Bu çerçevede oryantalistler, yaptıkları çalışmalara ve rivâyetlere yaklaşımlarına bağlı olarak çeşitli tasniflere tâbi tutulmaktadırlar.² Onların rivâyet analizine yönelik geliştirdikleri inceleme yöntemleri ve hadis külliyyâtına yönelttikleri tenkidlerden faydalanılabilir. Ancak hadis külliyyâtında söz konusu tenkidleri boşa çıkaracak ayıklamalar

---

¹ İlk dönem Hadis-Rey tartışmaları için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 99-140.

² Oryantalistlerin paradigması, hadis ilmi ile ilgili kullandıkları kavramlar, yaptıkları çalışmalar ve görüşlerine göre tasnifi hakkında bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 25-34.

yapmaya kalkmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, özelde hadis genelde ise bütün İslâmî külliyâtı değerlendirmeye tâbi tutabilecek yeni bir yöntem, yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Elbette geliştirilen her yöntem, önerilen her yaklaşım kendisinden sonra gelecek yeni açılımlara öncülük etmekten ileriye gidemeyecektir. Ancak mevcut külliyâtın kavramsal ve metodolojik anlama-yorumlamaya bağlı sorunları olduğunu kabul ederek bu sorunlara çözüm getirmek için öne sürülecek her yöntem ve yaklaşım değerli olmaya devam edecektir.

Klasik hadis usûlü ve külliyâtının³ yüzyıllara varan bir gelişimin neticesinde ortaya çıktığını ve insanlık tarihinin en kayda değer iletişim mekanizmalarından biri olduğunu söylemek abartı sayılmaz. **Muhammed b. Hâtim b. el-Muzaffer**'in (ö.275/888) de dikkat çektiği üzere bu ümmet gibi peygamberlerinin haberlerini hıfzeden hiçbir topluluk yoktur.⁴ Fakat bir metodoloji önce tasarlanmalı, daha sonra tatbik edilmelidir. Klasik hadis metodolojisi ise, rivâyet faaliyetinin en yoğun olduğu ilk andan başlayarak uzun bir süreçte gelişmiştir. Bu sebeple klasik hadis külliyâtının hepsinin homojen bir şekilde aynı metodolojinin ürünü olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla bu külliyâtın yeni bir metodoloji ve yaklaşımla tasnif, tahlil ve tespit edilmesi gerekmektedir.

Netice itibariyle klasik hadis metodolojisi ve onun hem ürünü hem de kaynağı olan hadis külliyâtı, önce insanın sonra da müslümanın doğru bilgiyi elde etmek için gösterdiği muhayyile sınırlarını zorlayan, her türlü takdiri hak eden bir çabanın canlı şahididir. Bu nedenle çağımızda İslâmî ilimler üzerine yapılacak çalışmaların hedefi ve usûlü ne olursa olsun bu muazzam çabayı yok sayması akıl kârı değildir. Öte yandan çağlar boyu en ince ayrıntılarına kadar sistematize edilmiş bu metodolojinin yöntemlerinden istifade etmek her geçen gün zorlaşmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse her yöntemin sınırları olduğu gibi klasik hadis usûlünün imkân ve kabiliyetlerinin de bir sınırı vardır ve bu sınıra çoktan ulaşılmıştır.

Günümüzde yapılması gereken şey ne bu usûlün yöntem ve araçlarını aynen tatbik etmek ne de ilimden ve insaftan yoksun tenkidler yönelterek bunları devre dışı bırakmaya çalışmaktır. Bunun yerine bu usûl ve külliyâtı mevcut hâliyle koruma altına almak gerekir. Bu usûl ve külliyâtın müsnedinden sünenine, *cerh* ve *ta'dîl* eserinden mu'cemine, fihristinden ma'rifetu's-sahâbesine her türlü kaynağı birer tarihî eser olarak kabul edilmelidir. Bu koruma

---

³ “Kasik hadis usûlü” ile günümüze kadar gelişen ve son şeklini alan hadis usûlü kastedilmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu kavrama yapılacak atıflarda ilk dönem ve muahhar dönem arasındaki bâriz farklar olduğu unutulmamalıdır. Böyle durumlarda atıfa uygun düşen dönem kastedilmiş olacaktır.

⁴ Hâfîb el-Bağdâdî, *Şerefu Âşhâbi'l-Hadis*, s. 40.

ve kollama faaliyeti sözü edilen külliyyâta ait kayıp eserlerin bulunması, yazmaların kopyalanması, tahkik ve neşrini de içine almalıdır.

Son yüzyılda yoğunlaşan ve kayıp birçok eserin gün yüzüne çıkarılmasına imkân sağlayan tahkik çalışmaları klasik hadis külliyyâtını kaybolmaktan kurtarmak bakımından oldukça önemlidir. Bunun yanında klasik hadis usûlünün hem geneline hem muhtelif konularına yönelik çalışmalar da her geçen gün artarak devam etmektedir. Ancak bu çalışmaların büyük bir kısmı klasik hadis usûlüne alternatif olmaktan ziyade mevcut usûlün eksiklerini gidermek amacıyla yapılmışlardır. Burada bunların hepsini saymak mümkün olmasa da bazılarını zikretmek gerekir. Bunlardan Emin Âşıkutlu'nun *Hadiste Ricâl Tenkidi*⁵ adlı eseri, klasik hadis usûlünün ricâl tenkidi ile ilgili ulaştığı son noktayı ortaya koyması bakımından önemli bir teliftir.

Klasik hadis usûlüne bir alternatif olarak sunulan eserler de bulunmaktadır. Hayri Kırbaçoğlu'nun *Alternatif Hadis Metodolojisi* adlı eseri,⁶ adından da anlaşılacağı üzere, bu konuda yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir. Müellif eserde klasik hadis usûlünün belli başlı sorunlarını tartıştıktan sonra bu sorunlara kendi çözüm önerilerini getirmektedir. Büyük bir emek mahsulü olan bu çalışmanın bize göre iki temel eksiği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çözüm önerilerinin belkemiğini oluşturan “Kur'an'a arz” metodunun subjektif neticeler üretme potansiyelinin yüksek oluşu; ikincisi ise metin tenkidine yönelik önerilerinin büyük oranda zayıf rivâyetlerden oluştuğunu kendisinin de peşinen kabullendiği tarihî malzemeye dayanılarak yapılacak olmasıdır. Öte yandan Hayri Kırbaçoğlu'nun rivâyet metinlerine yaklaşım biçimi de bu tezde üzerinde durulacağı üzere birinci anlama (metnin doğal anlamı) düzeyinde değil, ikinci anlama (metnin itikâdî ve fikhî açıdan anlamı) düzeyinde gerçekleşmektedir ve bize göre bu da subjektif bir yaklaşımdır.

Mehmet Görmez'in *Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu* adlı eseri de klasik hadis usûlüne özellikle metin bakımından yeni bir açılım getirebilecek özellikte bir çalışmadır.⁷ Ancak bu çalışma da klasik hadis usûlünün yerine geçebilecek araçlardan ziyâde, rivâyetlerin itikâdî ve fikhî açıdan nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir yöntem arayışı sayılabilir.

Metin tenkidine dair Salahattin Polat'ın *Metin Tenkidi*⁸ ve hem tarihî süreç hem de yeni yaklaşımların ele alındığı Enbiya Yıldırım tarafından kaleme alınan *Hadiste Metin Tenkidi*,

⁵ Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997.

⁶ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002.

⁷ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 2014.

⁸ Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul 2015.

*Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*⁹ adlı eserler ülkemizde son yıllarda yayınlanan dikkate değer çalışmalardan bazılarıdır.

Bu eserlerin hiçbiri klasik hadis usûlüne ciddî bir alternatif oluşturabilecek genel bir metodoloji iddiasında değildir. Ancak rivâyetlerin sened tenkidi ve özellikle de metin tenkidine yönelik bazı yeni metodlar önerdikleri söylenebilir. Metin tenkidine dair çalışmaların bir kısmında Kur'an'a, akla-mantığa, bilimsel hakikatlere ve günümüzdeki insanî ve ahlâkî değerlere aykırı düşenlerin reddedilmesi şeklinde bir metod önerilmektedir ki, bunun objektif olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bir rivâyetin içeriğinin Kur'an'a, akıl ve mantığa, bilimsel verilere, ahlâkî ilkelere aykırı bulunması ayrı bir şey; rivâyette anlatılanları bu aykırılıklar nedeniyle vuku bulmamış sayıp reddetmek ayrı bir şeydir.

Tezimizle isim bakımından benzerlik taşıyan bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan Selçuk Coşkun'un *Hadise Bütüncül Yaklaşım* adlı çalışmasında¹⁰ hadislerin tespiti, anlaşılması ve anlatılmasına dair bazı öneriler sunulmaktadır. Bu önerilerden sened ile ilgili olanlarında bir rivâyetin farklı tarîkleri ile birlikte değerlendirilmesinin önemi vurgulanmakta ve buna dair örneklerin rivâyet ağaçları çıkarılmaktadır. Bu yaklaşımın klasik hadis usûlünde eksik kalan bazı hususları tamamlayabileceği görülmekte, bizim çalışmamızın da rivâyetleri bir araya getirip haber oluşturma ile ilgili kısmına tekabül etmektedir. Metin tenkidi ile ilgili kısımda önerdiği "asgari müşterek" ve "bütünleştirme" yaklaşımı, **el-Vâkıdî**'nin (ö.207/823) hadis birleştirme işlemini¹¹ akla getirmektedir. Diğer taraftan çalışmada metin tenkidi için gerekli görülen "hadisin Kur'an'a arzı" ve "hadisin akla arzı" ile ilgili kısımların –yukarıda da ifade edildiği üzere- objektif bir metodun yöntemleri olmaması gerekir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde sunulan anlama ve anlatmada bütünlük ile ilgili öneriler ise tezimizin konusu dışında kalmaktadır.

Tezimizle isim benzerliği bulunan Ahmed b. Muhammed Fukeyr'in kaleme aldığı ve Muammer Bayraktutar'ın çevirisini yaptığı "Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım" adlı makalenin¹² de, bazı benzer örnekler dışında, konumuzla doğrudan bir alakası yoktur. Çünkü yukarıda sözü edilen çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da amaç, olay inşası yaparak bir hadisi tespit etmek değil, itikâdî veya fikhî bir mevzuda benzer hadislerden hareketle bir

⁹ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi, Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2015.

¹⁰ Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Yaklaşım*, Ankara 2011.

¹¹ Ayrıntılar için bk. Mehmet Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

¹² *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 2 Yıl: 2013/II, s. 287-338, Tokat 2013.

netice elde edilmesidir. Söz gelimi bu eserde “*Bazı Hadîslerde Mutlak Olarak Gelip Diğer Hadîsler Tarafından Kayıtlanan Durumlara Örnekler (İzârın Uzatılması Hadîsleri)*” başlığı altında, “Elbisenin topuklardan aşağı uzanan kısmı cehennemdedir”¹³ gibi birçok farklı kaynaktan gelen hadisler birlikte ele alınarak uzun elbise giymenin itikâdî ve fikhî neticeleri ortaya konmaktadır.¹⁴ Cenâze ile ilgili rivâyetler de aynı yöntemle incelenmekte ve fikhî bir netice elde edilmeye çalışılmaktadır.¹⁵ Bizim önerdiğimiz *Bütünsel Yaklaşım* metodunda ise Hz. Peygamber’in sözünü (hadis) ne zaman nerede söylediği, o sırada yanında kimler olduğu ve başka olayların gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılarak bu söz “tespit” edilmeye çalışılmaktadır. Bunun için de meselâ cenâze ile ilgili sadece bir olayın rivâyeti alınmakta, konu bakımından benzer olsa da başka olayların anlatıldığı diğer cenâze rivâyetleri incelemeye dâhil edilmemektedir.

Bu tezin amacı buraya kadar serdettiğimiz ahvâli dikkate alarak başta hadis tarîkleri olmak üzere mevcut bütün rivâyetlerin tasnifi, tahlili ve tespitini yapabilecek ve mümkün olabildiğince nesnel veriler üretebilecek, *Bütünsel Yaklaşım* olarak adlandırdığımız yeni bir yöntem ortaya koymaya çalışmaktır. Klasik hadis usûlünün ve bu usûle göre tasnif edilen külliyâtın birçok ögesini tevârüs edecek olan bu yöntem *temkinli güven* ve *tevakkuf* adını verdiğimiz iki temel prensip üzerine inşâ edilecektir. İlki, mevcut rivâyetleri ele alırken onlara güveni esas kabul etmek, fakat temkini de elden bırakmamaktır. İkincisi ise *Bütünsel Yaklaşım* yöntemleri ile hakkında herhangi bir tespit yapılamayan bir rivâyet için peşin hükümlü olmayıp, o rivâyeti kabul veya reddetmeden beklemektir.

Çalışmanın konusunun Siyer ilmine kaydığı ve *Bütünsel Yaklaşım* metodunun bir hadis usûlü önerisinden çok siyer usûlü önerisi olduğu düşünülebilir. Ancak bu yöntemin amacı bir bütünün parçaları olarak kabul ettiği hadis rivâyetlerinin zaman, mekan, nesne, grup ve eylem öğelerini tespit ederek bunları eylem öğeleri çerçevesinde zaman öğelerinin yardımıyla kronolojik bir sıraya sokarak birleştirmek ve devasa boyutlara sahip bir rivâyet ya da bir sîret ortaya koymaktır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın konusu iki ilmi tek bir çatı altında toplayabilecek bir yöntem önerisidir. Bu nedenle çalışmada hadis kaynaklarından olduğu kadar siyer külliyâtından da faydalanılması bir zaruret hâlini almıştır.

¹³ “... عن أبي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عن النبي ﷺ قَالَ: «مَا أُسْفَلَ مِنَ الْكُفَّيْنِ مِنَ الْإِزَارِ فَفِي النَّارِ»” el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, VII, 141, No: 5787.

¹⁴ Ahmed b. Muhammed Fukeyr, “Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım”, s. 302-306.

¹⁵ Ahmed b. Muhammed Fukeyr, “Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım”, s. 311-313.

II. KAPSAM

Tezin kapsamı, klasik hadis metodolojisinin bazı usûl ve yöntemlerinden istifade ederek klasik hadis külliyyâtının daha verimli bir kullanım için yeniden tasnif ve düzenlemesini yapabilecek ve bu rivâyetleri *Bütünsel Yaklaşım* adını verdiğimiz yeni yöntem ve araçlarla işlenebilir hale getirebilecek bir sistem ortaya koymaktır. Bu yöntemin bütün rivâyetlere uygulanması uzun zaman alacağından, bu çalışmada yöntemin işlerliğini ortaya koyabilecek bazı örneklerle yetinilecektir.

Tez sınırları içinde *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin bütün ayrıntılarına girilmesi de imkân dâhilinde değildir. Çünkü bu ayrıntıların bir kısmı bu metodoloji uygulandıkça ortaya çıkacaktır. Belki de bu çalışmada uygulanan bazı ayrıntılar işlevsel olmadığından zamanla terk edilecektir. Bu nedenle *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ayrıntıları üzerinde sadece mevcut örneklerin anlaşılması ve uygulanmasına yetecek kadar durulmuştur.

III. YÖNTEM

Tezin amacı klasik hadis usûlünden faydalanıp eksiklerini giderebilecek yeni bir yöntem ortaya koymak olduğu için burada tezin yöntemini tekrar ele almanın anlamı yoktur. Ancak çalışmanın ilk bölümünde klasik hadis usûlünün yöntem ve araçlarından sorunlu olduğu düşünülenler ele alınırken tasvir ve tahlil metoduna başvurulmuştur. Ardından da bu sorunlardan bazılarının çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Söz gelimi isnadların ortaya çıkışı ve hadis metinlerinin zamanla genişlemesiyle ilgili sorunlar böyledir. Bazı sorunlar için ise *Bütünsel Yaklaşım*'ın yeni yöntem ve araçları önerilmiştir.

İkinci bölümde, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi ile ilgili kavram ve araçların tanımları, özellikleri ve kullanımları bazı rivâyet örnekleriyle verilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde ise *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi iki örnek üzerinde doğrudan uygulanmış ve bu uygulamanın adımları sırasıyla gösterilmiştir.

Çalışmada *Bütünsel Yaklaşım*'ın da etkisiyle hadis ve diğer kaynaklar arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiş, *Kütüb-i Sitte* ile isnadlı rivâyet bulunan herhangi bir kaynak *temkinli güven* bakımından aynı statüde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu eserler kaynak gösterilirken de cild ve sayfa numaraları verilmiştir. *Kütüb-i Sitte* ve **Ahmed b. Hanbel**'in (ö.241/856) *el-Müsned*'i için yapılan tek istisna, bu eserlerden yapılan alıntılarda hadis numaraları verilerek bilgisayar programları yardımıyla bunlara erişimin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Diğer kaynaklar için mevcut bilgisayar programlarında hadis numarasından erişim özelliği çoğunlukla bulunmadığından, buna gerek duyulmamıştır.

IV. KAYNAKLAR

Çalışmada başvurulan klasik kaynakların tamamına yakını aynı zamanda çalışmanın amaç edindiği ikinci bölümdeki kaynakların tespiti ve düzenlenmesi kısmında tasnif edilerek incelenmiştir. Çağdaş çalışmalara gelince, klasik usûle dair konular hakkında araştırmacıyı, konuyu derinlemesine inceleyebileceği temel kaynaklara yönlendirmek yerine, o alanda yapılan son çalışmalara atıflar yapılmakla yetinilmiştir.

İkinci bölümde ise *Bütünsel Yaklaşım* metoduyla ilgili kısmın tamamına yakınının bildiğimiz kadarıyla ilk defa bu çalışmada önerilen kavram, yöntem ve araçlardan ibaret olduğu için konu bakımından doğrudan bir kaynaktan faydalanılmamıştır. Bu bölümde sadece verilen örnekler klasik kaynaklardan alınmış, ayrıca uydu görüntüleri USGS (United States Geological Survey) ve Google Earth gibi görüntüleme siteleri ve programlarından ve *Hicâz* bölgesinde KURAMER (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi) tarafından desteklenen bir proje kapsamında şahsen çektiğim fotoğraflardan istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümdeki örnekler ise, istifade edilen kaynakları da kendi içinde gösterilmek suretiyle hazırlanmıştır.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin kaynaklara bakışı, onları sınıflandırması ve kaynak çeşitliliği konuları üzerinde tezin ikinci kısmında ayrıntılı olarak durulacağı için burada ayrıca ele alınmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN TESPİTİNDE MEVCUT YÖNTEMLERİN SORUNLARI

I. HADİS VE TESPİT KAVRAMLARI

A. HADİS

“*Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*” olarak adlandırdığımız bu tezin isminde yer alan kavramlardan ilki “hadis” kavramıdır. Bu kısımda, klasik usûlde “hadis” kavramı ile neyin kastedildiği üzerinde durulduktan sonra bu kavramın kullanımından kaynaklanan sorunlar ele alınacaktır. Ardından da bu kavramın tezimizde kullanılacak anlam çerçevesi belirlenmeye çalışılacaktır.

Sözlükte “*her şeyin yenisi*”,¹⁶ “*eskiyi nakzeden*” ve “*haber*”¹⁷ anlamına gelen *hadîs* kelimesinin *et-tahdîs* mastarından isim olduğu ve sonradan Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil ve takrîrler için kullanıldığı¹⁸ ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’den gelen rivâyetler için bazen *haber* kelimesi de kullanılmaktadır. *Hadîs* ile *haber* arasındaki fark şöyle izah edilmektedir: *Hadîs* Hz. Peygamber hakkında, *haber* ise diğer insanlar hakkında gelen bilgilerdir. İlki ile meşgul olan *el-muḥaddîs*, ikincisi ile meşgul olanlar da *el-aḥbârî* olarak adlandırılır.¹⁹ İki kelime arasında umûm-husûs ilişkisi olduğu, her *hadîs*’in *haber* olduğu fakat aksinin geçerli olmadığı da söylenmektedir.²⁰ **el-Ferrâ**’ya (ö.207/823) göre *el-eḥâdîs*’in tekili *uḥdûse* iken, sonraları *el-ḥadîs* kelimesinin çoğulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fakat *uḥdusetu’n-nebî* şeklinde bir tekil kullanım yoktur.²¹ **el-Ferâhîdî**’ye göre ise (ö.170/787) *uḥdûse*, hakkında çok konuşulan kişi anlamına gelir.²²

Hz. Peygamber döneminde sahâbenin de kullandığı anlaşılan *hadîs* kelimesiyle Hz. Peygamber’in sözlerinin kastedildiği şu örnekten anlaşılmaktadır: Bir gün Hz. Peygamber’e gelen bir kadın, “... يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ الرَّجَالُ بِحَدِيثِكَ، فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا نَأْتِيكَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا بِمَا عَلَّمَكَ اللَّهُ”، “*Ey Allâh’ın resûlü, erkekler senin hadîsinde (sözlerini dinlemede) ilerlediler, bir gün tayin et de*

¹⁶ “والحديث: الجديد من الأشياء” el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, III, 177.

¹⁷ “الحديث: نقيض القديم” Ebû Naşr el-Cevherî, *eş-Şihâh*, I, 278; İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, II, 131.

¹⁸ Ebû’l-Beḳâ’, *el-Kulliyât*, s. 370.

¹⁹ İbn Hacer el-‘Asḳalânî, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 35.

²⁰ İbn Hacer el-‘Asḳalânî, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 36; Ebû’l-Beḳâ’, *el-Kulliyât*, s. 370.

²¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, I, 278. “قَالَ الْفَرَّاءُ: وَاجِدَ الْأَحَادِيثَ أَحَدَوْتَهُ ثُمَّ جَعَلُوهُ جَمْعًا لِلْحَدِيثِ، وَفِيهِ أَهْمٌ لَمْ يَقُولُوا أَحَدَوْتَهُ النَّبِيَّ” Ebû’l-Beḳâ’, *el-Kulliyât*, s. 370.

²² “صَارَ فَلَانُ أَحَدَوْتَهُ أَي كَتَرُوا فِيهِ الْأَحَادِيثَ” el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, III, 177.

o gün geldiğimizde Allah'ın sana öğrettiklerinden bize de öğretsin" diyerek *hadîs* kelimesini kullanmıştır.²³

Klasik hadis usûlünün de etkisiyle zaman içinde değişim geçiren *hadîs* kelimesinin genel kabule göre tanımı şöyledir: "*Söz, fiil, takrîr, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygamber'e nispet edilen herşey.*"²⁴ Bu tanımdaki "*nispet edilen*" ifadesi önemli bir ayrıntıdır ve bununla Hz. Peygamber'in sözleri veya sahâbenin Hz. Peygamber hakkındaki bir olayı anlatımlarının asılları değil, onların ulaşılabilen tarîklerinin (başka bir deyişle birer kopyasının) kastedildiği açıkça ifade edilmektedir. Hâlbuki "Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrleri" şeklinde doğrudan yapılan tanımlarda²⁵ Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrîrleri adına ona nispet edilenler değil, bunların asılları kastedilmiş olmaktadır. Böylece mevcut rivâyetlerin eksik ve hatalı metinler değil, aslının yerini tutan metinler olduğu peşinen kabul edilmekte, bu da sahîh olduklarına hükmedildiği takdirde bu metinlerin sorgulanamaz vasfı kazanmasına sebep olmaktadır.

Yukarıda en son zikredilen hadis tanımı içerik bakımından doğru olsa da Hz. Peygamber'e nispet edilen şeyler için kullanılması uygun düşmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber'e nispet edilenler onun söz, fiil ve takrîrlerinin aslı veya bir gözlemci (sahâbî) tarafından dilin kalıplarına dökülerek tasvir edilmiş bir anlatımı değil, bunların eksik birer kopyasıdır.

Hz. Peygamber'in söylediği bir söz veya yaşadığı bir olay, şahit olanlar tarafından anlatılmadıkça hadis olmaz. Çünkü bu söz veya olay anlatılmadan onun olaya şahit olanlardan başkaları tarafından bilinmesi mümkün olmaz. Diğer taraftan sahâbî tarafından anlatılan (ve bir hadis haline getirilen) olay da o sahâbînin anlatımını dinleyen ilk râvîlerden itibaren senede bir halka eklenerek rivâyet edilir. Bu rivâyet, sahâbînin anlatımının (hadisin) bire bir aynısı değildir (yani hadis değildir) ve tarîk ya da rivâyet olarak kabul edilmelidir. Öyleyse hadis kavramı sadece sahâbenin "Hz. Peygamber'den görüp duyduklarını ifâde ettikleri anlatım" için kullanılmalıdır. Onların bu anlatımını rivâyet edenlerin metinlerini kasetmek için *tarîk*, *vecih* ya da *rivâyet* kavramları kullanılmalıdır. Çünkü bu durum bir sahâbîye ait rivâyet sayısının belirlenmesi ve bunların değerlendirilmesi açısından sorunlara sebep olabilir. Nitekim bu problemin farkında olan bazı hadis âlimleri Hz. Peygamber'in sözleri veya

²³ el-Buḥârî, *es-Şahîh*, IX, 101, No: 7310.

²⁴ Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 31.

²⁵ Bu tanımların ayrıntıları için bk. M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 27-28.

sahâbenin onun fiil ve takrîrlerine dair anlatımlarının aslını kastetmek için *aslu'l-hadîs* ve *maḥfûz* kavramlarını kullanmışlardır.²⁶

Hadis kelimesi ile kastedilenin tam olarak anlaşılabilmesi için bazı ek kelime ve kavramlara ihtiyaç duyulmakta, hatta işaret edilen manayı birkaç cümle ile açıklamak gerekmektedir.²⁷

Özetle hadis kelimesi genellikle şu manalara işaret etmek için kullanılmaktadır:

1. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin aslı (olay).

2. Bu söz, fiil ve takrîrleri anlatmış olan sahâbînin anlatımının aslı.

3. Bu sözlü anlatım ya da yazılı metnin günümüze kadar nakledilmesi sırasında ortaya çıkan aynı söze ya da yazıya ait *-ihtisâr* veya *takṭî'* ameliyeleri uygulanmış veya uygulanmamış olsun- bütün tarîklerin her biri (Meselâ, '**Buḥârî**'nin *Şâḥîḥ*'inde yer alan bir hadiste şöyle buyuruldu...' ifadesinde olduğu gibi).

4. Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrîrleri konu alan ve bunların rivâyet usûllerini, sıhhatinin tespitini ve tasnifini konu edinen ilim dalı (Hadis İlmi).

5. Hz. Peygamber'e isnad edilen mevzû haberler.

6. Sahâbenin söz, fiil ve davranışları.

7. Hz. Peygamber dönemine ait tarihî rivâyetler.

Görüldüğü gibi bütün bu kullanımlar -bazı durumlarda ek kelimelerle desteklense de- çoğu zaman "hadis" kelimesiyle ifade edilmektedirler. Böylece "hadis" ile bu manalardan hangisinin işaret edildiği belli olmadığı zamanlarda karışıklıklar ortaya çıkmaktadır.

Bu karışıklıkların en açık örneği hadislerin sayısı konusunda görülür. Hadisler sayılmaya kalkıldığında yukarıdakilerinden hangisinin kastedilmiş olduğuna bağlı olarak elde edilecek sonuçlar arasında onlarca kat farklar ortaya çıkabilmektedir. Hadis teriminin hangi manasının sayımda kullanılacağı tam olarak belirlenemediği için kaynaklarda bulunan rivâyetlerle ilgili çok farklı rakamlar ortaya çıkmaktadır.²⁸ Meselâ **el-Buḥârî**'nin (ö.256/870) *eş-Şâḥîḥ*'inde kaç hadis olduğu, hadis teriminin yukarıda saydığımız anlamlarına göre değişmektedir. Çünkü

²⁶ Yaklaşımımızla paralellik gösteren tespitler ve klasik hadis ve fıkıh usûllerinde kullanılan bu kavramlar için bk. Hüseyin Akgün, "Mütekaddimûn Âlimlerin Hadislerin Aslını Tespit İçin Kullandıkları İki Kavram: "Aslu'l-hadîs" ve "Maḥfûz"', *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, c. 7, sy. 14, Temmuz- Aralık, 2014/2, s. 109 – 140.

²⁷ Bu farklı kullanımlar için bk. M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 28.

²⁸ Bir sahâbînin rivâyet ettiği hadislerin sayısı teknolojinin ilerlediği günümüzde bile hâlâ **Baḳî b. Maḥled**'in (ö.276/889) *el-Müsned* adlı eserindeki rakamlar üzerinden verilmektedir. Bu esere göre verilen rakamlarla hicrî III. yüzyıldaki hadis âlimlerinin ezberledikleri veya kayıtlara geçirdikleri (حفظ) söylenen "300 bin, 600 bin, 1.5 milyon" hadis rakamları arasında onlarca kat farklar bulunmaktadır. Bunun sebepleri hakkında bk. Mustafa Karataş, "*Hadis Sayım Metodlarının Hadislerin Sayımına Etkisi*", *İLAM Araştırma Dergisi*, c. 3, sy. 2, Temmuz-Aralık 1998, s. 51-71; Müellif daha sonra bu konuyu kitap haline de getirmiştir (bk. Mustafa Karataş, *Hadislerin Sayısı*, İstanbul 2008).

bahsi geçen kaynakta aynı hadisin farklı tarîkleri bulunduğu gibi aynı tarîk birden çok bâb altında da tekrar edebilmektedir. Hatta bazen bir rivâyet nakledildikten sonra “بمثله” şeklinde o rivâyetin aynısının başka bir isnadla da nakledildiği bildirilmektedir.²⁹ Böyle bir durumda ortada bir değil iki tarîk bulunmaktadır. Fakat eserde bulunan rivâyetleri sayarken bunlar ayrı ayrı kabul edilmeyip birlikte sayılmaktadır.

Bütün bunlar dikkate alındığında bir eserdeki rivâyetlerin sayımının oldukça farklı sonuçlar vereceği açıktır. Bunun temel sebebi ise “hadis” kavramının farklı tanımlarıdır. Bir sahâbînin anlatımının zaman içinde farklı tarîklerle çoğalması, bu tarîklerin farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda *ihtisâr*, *taḫṭî* ve *ma‘nen rivâyet* gibi metnin yapısını değiştiren uygulamalara maruz kalması nedeniyle farklı hadis olarak görülmeye başlaması sayımın neticelerinde birkaç kata varan farklılıklar ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Hadis kavramının doğru kullanılmaması, sıhhat tespiti sırasında da kafa karışıklıklarına sebep olmaktadır. Hz. Peygamber’e atfedilen bir söz, fiil veya takrîr birkaç sahâbîden rivâyet edilen, yüzlerce tarîke ulaşabilmektedir. Klasik usûlcüler bu tarîklerin her birini senedi ve metni açısından incelemeye tâbi tutarlar. Rivâyet metninin kısa ve öz olması durumunda metinlerin hepsi hemen hemen birbirinin aynıdır. Fakat bu metinlerin senedlerine yönelik sıhhat tespitleri neticesinde bunlardan biri veya birkaçının zayıf, hatta uydurma olduğu sonucuna varılabilir. Böyle durumlarda bu hadisin sadece o tarîki için “bu hadis uydurmadır” denilebilmektedir.³⁰ Hâlbuki bu ifâde ile o hadisin aslı değil, üçüncü sırada bahsettiğimiz *vecih* veya *tarîk* anlamı kastedilmektedir. Yani sadece tenkid edilen senedle gelen tarîkinin uydurma olduğu ifâde edilmeye çalışılmaktadır.

Hadis terimi ile sünnet kavramı arasında da doğru bir ilişkinin kurulduğu söylenemez. Bu sebeple ilk dönem muhaddislerinin bir kısmı siyer ve meğâzî rivâyetlerine mesafeli durmuş, hatta onları önemsiz addetmişlerdir.³¹ Klasik yaklaşıma göre bunun sebebi siyer rivâyetlerinin

²⁹ Meselâ bk. el-Buḥârî, *es-Şaḥîh*, IV, 174, No: 3471, VII, 71, No: 5394, VIII, 157, No: 6772.

³⁰ Meselâ bk. “... عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اطَّلَبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ” İbn Ebî Hâtim, *‘İlelu’l-Ḥadîs*, III, 658, 659; “فَإِنَّ طَلَبَهُ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. وَهَذَا بِحَدِّ الْإِسْنَادِ بَاطِلٌ” İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 278; İbn ‘Adiy, *el-Kâmil*, I, 292; “وهذا” Haṭîb el-Bağdâdî, *el-Faṣl*, s. 798.

³¹ Mesela **el-Vâkıdî**’nin *el-Meğâzî* adlı eserinde sıkça başvurduğu kaynaklardan birisinin müellifi olduğu bilinen **Muḥammed b. Şâlih et-Temmâr** (ö.168/785) hakkında **İbn Ebî Hâtim** babasının “ومحمد بن صالح شيخ، لا يعجبني” dediğini nakletmektedir (*‘İlelu’l-Ḥadîs*, III, 412). Her ne kadar bu râvînin, üzümlük zekâtı ile ilgili bir rivâyeti hadis kaynaklarında da iktibâs edilmiş ise de (Meselâ bk. eṣ-Şâfi‘î, *el-Musned*, II, 162; İbn Mâce, *es-Sünen*, III, 34, No: 1819; et-Tirmizî, *es-Sünen*, III, 27, No: 644) **el-Vâkıdî**’nin *el-Meğâzî* adlı eserinde çok daha fazla rivâyeti bulunmasına rağmen hadis kaynaklarına dercedilmemiştir. Bu durum, o rivâyetlerin zayıf veya uydurma olduğundan kaynaklanmamaktadır. Çünkü eğer öyle olsaydı sahih-zayıf ayrımı yapmayan

senedlerinin kusurlu olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim **Ahmed b. Hanbel**'in “*Üç tür kitabın aslı yoktur: Tefsir, Meğâzî, Melâhim*” şeklindeki sözü³² bu yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır.

Bu yaklaşımın sebebi bize göre şudur: Bu rivâyetler, Hz Peygamber'in sîretinden bahsetmesine rağmen muhaddislerin o dönemlerdeki sünnet algısına uygun bir muhtevâyâ sahip değillerdir.³³ Dolayısıyla bunların nakledilmesi ile uğraşmak zaman israfı olarak görülmüş ve bu rivâyetlerin büyük bir kısmı terk edilmiştir. Bu durum, hadis ile sünnet terimlerinin ne denli iç içe olduğunu ve aslında hadis külliyâtının sünnet kavramının etkisi altında şekillendiğini göstermesi bakımından önemlidir.³⁴

Muhaddislerin sahip oldukları sünnet tasavvuru, itikâdî ve fikhî görüşleri büyük oranda telif ettikleri eserlerin bâb başlıklarına ve muhtevâsına yansımıştır. Bu konuda yeri geldiğinde daha ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Meselenin bir diğer boyutu ise klasik hadis kavramı ile literatürdeki rivâyetleri sistematize etmek ve derleyip toplamak hususunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü hadis teriminin ifade ettiği farklı anlamlara göre tasnifin yapısı da farklılaşmış ve sınırlandırılmış olmaktadır. Nitekim, mevcut metodoloji ile *müsned* ve *sünen* tarzı eserlerden ileriye gidilememektedir³⁵ ki, bu konuda da ilk dönemlerden itibaren yeterli sayılabilecek çalışmalar yapılmıştır. Bu sistematik yapı kurulamadığı için yapılmakta olan tahkikler, tahrirler ve diğer birçok çalışma yeniden kullanılabilir olamamakta, ilim adamlarının emekleri çoğu zaman boşa gitmektedir.³⁶ Her eser tahkik edilirken yorucu bir çalışma yapılarak muhtevâsında yer alan hadis târikleri tekrar tekrar tahrir edilmektedir.

---

birçok hadis kaynağında yer alabilirlerdi. Asıl sebep, bu rivâyetlerin büyük çoğunluğunun sünnet tanımı çerçevesinde bakıldığında önemsiz addedilmesidir.

³² “... سعت أحمد بن حنبل يقول: ثلاثة كتب ليس لها أصول: المغازي والملاحم والتفسير” İbn ‘Adiy, *el-Kâmil*, I, 298.

³³ Hadis eserlerinde “Meğâzî” başlığı altında sıhhat şartları dikkate alınarak derlenen bazı rivâyetler bulunmaktadır. Bunlar dikkatle incelendiğinde -bazı istisnâlar olsa da- muhtevâları genellikle savaş hukuku konusunda fikhî hükümler içeren rivâyetlerden oluşmaktadır. Bu rivâyetlere tasnif öncesinde bahsi geçen fikhî hükümler korunarak *ihtisâr* ve *tahtî* uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Gazvelerle ilgili anlam bütünlüğü olan rivâyetlere ise bu bâb başlıkları altında neredeyse hiç yer verilmemiştir.

³⁴ Hadis-Sünnet ayrımı için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 36-49.

³⁵ Bu konuda kendine has bir tasnif sistemine sahip olan **İbn Hibbân**'ın (ö.354/965) *et-Tekâsim* ve *l-Envâ* adlı eserini de zikretmek gerekir (nşr. Muhammed Ali Sönmez, Halis Aydemir, Beyrut 1433/2012).

³⁶ Muhaddisler, hicrî II. asrın başlarından itibaren başlayan cem' ve tasnif çalışmalarıyla sahâbenin rivâyetlerini derlemeye çalışmışlardır. Bu çabalar, hicrî III. asrın ortalarına doğru meyvelerini vermeye başlamıştır. Aralarında **Ahmed b. Hanbel**'in de bulunduğu birçok müellif *müsned* tarzı eserler telif etmişlerdir. Bunlardan **Bakî b. Mahled** tarafından telif edilen *el-Müsned* adlı eserde 1300'ü aşkın sahâbinin rivâyeti bir araya getirilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, “Bakî b. Mahled”, *DİA*, IV, 542).

Hâlbuki sistematik bir yapı oluşturulduğunda bir hadisin tespit edilebilen bütün tarîklerini tek bir kod verilerek tasnif etmek mümkündür. Klasik hadis literatüründe muahhar dönemlerde bazı hadislerin ulaşılabilen bütün tarîklerinin bir araya getirilmesine yönelik çalışmalar böyle bir tasnife örneklik edebilir.³⁷ Bu hususta *Bütünsel Yaklaşım* metodu çerçevesinde önerdiğimiz sistematik bir tasnif yapısı ayrıntılı olarak tezimizin ikinci bölümünde ele alınacaktır.

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmeleri özetleyecek olursak; hadis teriminin Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere şahit olan bir sahâbînin anlatımının aslına işaret etmek üzere kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Böylece herhangi bir konuyla ilgili **Câbir** hadisi denildiğinde onun **el-Buhârî**'nin *Şâhîh*'indeki tarîki değil, o konuda **Câbir**'den nakledilen bütün tarîklerin işaret ettiği asıl anlatım anlaşılmalıdır. Bu anlatıma günümüzde ulaşılması mümkün olmayabilir fakat kaynaklarda yer alan tarîklerinden istifade edilerek yapısı hakkında bazı tespit ve tahminlerde bulunulabilir.

Bütünsel Yaklaşım metodunda kaynaklardaki bilgi ve rivâyetleri tanımlamak üzere *hadîs* kavramının yeterli olmayacağı açıktır. Bunun yerine tezin ikinci bölümünde yeni kavram önerileri ortaya koymaya çalışacağız.

B. TESPİT

Tezin başlığında geçen diğer bir kavram ise “tespit “kavramıdır. Bu kavramın klasik hadis külliyâtının oluşumunun ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in söz fiil ve takrîrlere şahâbe, tâbî'ûn ve etbâ'u't-tâbî'in tarafından ezber ya da yazılı olarak kayıt altına alınması anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Aynı kökten gelen “التبیت” kelimesi de genellikle bir râvînin veya rivâyetin sabit veya kesin olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.³⁸ Hem râvî hem de rivâyetin durumunu tayin etmek için kullanılabildiği anlaşılan “التبیت” kelimesi her iki anlamda **el-Vâkıdî** (ö.207/823) tarafından da sık sık kullanılmıştır. Bir olayın nasıl gerçekleştiğine dair iki ayrı anlatımı verdikten sonra “التَّبْتُ عِنْدَنَا”, “Bize göre doğru olan” diyerek bunlardan birini tercih etmekte ve bu sözüyle o olayın, seçtiği anlatımdaki gibi cereyân etmiş olduğunu kabul etmektedir.³⁹ Ancak bu kullanımın bir münekkiden diğerine farklılık arzettiği de

³⁷ Bu konuda telif edilmiş eserlerden bazıları şunlardır: **eṭ-Ṭaberânî**, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṣ-Şâmî (ö.360/971), *Ṭurukū Ḥadîsi Men Kezebe 'aleyye Mute'ammiden* (nşr. 'Alî Ḥasen 'Alî 'Abdulḥamîd, Hişâm İsmail es-Sekâ), I, 'Ammân 1410; İbn Ḥacer el-'Askalânî, *Cuz'un fî Turukî Ḥadîs Lâ Tesubbû Ashâbî*, nşr. Meşhûr b. Ḥasen Âli Selmân, 1408/1988.

³⁸ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 273, 318-319.

³⁹ Meselâ bk. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 68, 100. 220, 244, II, 548, 637, 661.

söylenbilir. Nitekim **Ebû ‘Ubeyd el-Ķâsım b. Sellâm** (ö.224/839) genellikle iki haberden doğru olanı tercih ettiğini belirtmek üzere bu ifadeye başvurmuştur.⁴⁰ Bazı râvîler için kullanılan *şebt* veya *şikâton şebt* kavramları râvî bakımından bir *tespit* ifade eder.⁴¹ **el-Ĥumeydî** (ö.219/834) bir hadisin sabit olması hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.⁴² **Ĥaĥıb el-Baġdâdî** (ö.463/1071) de hocaları aracılığıyla **Yaĥyâ b. Muĥammed b. Yaĥyâ**’dan “*لَا يُنْبِئُ الْخَبْرُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى يَرَوِيَهُ ثِقَّةٌ عَنْ ثِقَةٍ , حَتَّى يَتَنَاهَى الْخَبْرُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بِحَدِيثِهِ الصِّفَةِ*”, “*Haber’in Nebî’den (s.a) sâdır olduğunun sabit olması için onu Nebî’ye (s.a) erişinceye kadar sıkının sıkıdan rivâyet etmiş olması gerekir.*” ifadelerini nakletmektedir.⁴³ **Vâkıdî**’nin *tespit* yaklaşımı metin eksenli iken **Ĥumeydî** ve **Yaĥyâ b. Muĥammed**’in sened eksenli bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre *tespit* kavramının klasik hadis literatüründe genellikle bir söz, fiil veya takrîrin Hz. Peygamber’den sâdır olduğuna dair yeterli karine elde etmek anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Önceki kısımda hadis kavramı hakkında yaptığımız değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber’in hayatında meydana gelen bir olayın her bir sahâbî tarafından meydana getirilen anlatımı ayrı bir “hadis” kabul edilmelidir. Bu çerçevede *tespit* kavramı da “bir sahâbîye isnad edilen tarîklerin delaletiyle, o sahâbînin Hz. Peygamber’den naklettiği bir hadisi olduğu sonucuna varmak” şeklinde ifade edilebilir.

Diğer muhaddislerin ekseriyeti tarafından da genellikle bu manada kullanılan bu *tespit* kavramını *Bütünsel Yaklaşım* metodunda “bir olay hakkındaki hadis tarîkleri derlendikten sonra siyer, coğrafya, astronomi, biyoloji gibi ilimlerden de istifade edilerek o olayın Hz. Peygamber tarafından tarihin bir döneminde yaşandığına ikna olmak” şeklinde tanımlamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında *tespit* kavramının “bir haberin tahkik edilmesi” anlamına geldiği söylenebilir. Yani işitilen her habere hemen inanmak yerine onu tahkik ederek aslını anlamak gerekir. Nitekim Kur’an’da da bir haberin tahkik edilmesinin önemine işaret edilmiştir.⁴⁴

Klasik usûl açısından *tespit* kavramı, yukarıdaki anlamın yanında hadislerin kayıt altına

⁴⁰ Meselâ bk. Ebû ‘Ubeyd, *en-Nâsiĥ ve’l-Mensûĥ*, s. 163, 182; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâb ‘ul-Emvâl*, s. 94.

⁴¹ Meselâ bk. Ya‘kûb b. Sufyân el-Fesevî, *el-Ma‘rife ve’t-Târîĥ*, II, 191; en-Nesâ‘î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, I, 225; İbn Ebî Ĥâtim, *el-Cerĥ ve’t-Ta‘dîl*, III, 471.

⁴² “هُوَ أَنْ يَكُونَ الْحَدِيثُ ثَابِتًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مُتَّصِلًا غَيْرَ مَقْطُوعٍ , مَعْرُوفٍ الرِّجَالِ أَوْ يَكُونَ حَدِيثًا مُتَّصِلًا حَدَّثِيهِ ثِقَّةٌ مَعْرُوفٌ عَنْ رَجُلٍ خَجَلْتُهُ وَعَرَفْتُهُ الَّذِي حَدَّثَنِي عَنْهُ فَيَكُونُ ثَابِتًا يَعْرِفُهُ مَنْ حَدَّثَنِيهِ عَنْهُ حَتَّى يَصِلَ إِلَى النَّبِيِّ وَإِنْ لَمْ يَنْقُلْ كُلُّ وَاحِدٍ بِمَنْ حَدَّثَهُ: سَمِعْتُ أَوْ حَدَّثْنَا حَتَّى يَنْتَهِيَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ وَإِنْ أَفْكَرْنَا أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الْمُحَدِّثِ وَالْمُحَدَّثِ عَنْهُ وَاجِدًا أَوْ أَكْثَرَ , لِأَنَّ ذَلِكَ عِنْدِي عَلَى السَّمْعِ لِإِذْرَاكِ الْمُحَدَّثِ مَنْ حَدَّثَ عَنْهُ حَتَّى يَنْتَهِيَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ” Ĥaĥıb el-Baġdâdî, *el-Kifâye*, s. 24.

⁴³ Ĥaĥıb el-Baġdâdî, *el-Kifâye*, s. 20.

⁴⁴ “Ey iman edenler! Fâsımın biri size bir haber getirirse, o haberin doğruluğunu tahkik edin...” *el-Hucurât* 49/6.

alınması için de kullanılmıştır. Aslında sahâbeden işitilen hadislerin kayıt altına alınması klasik usûl açısından bir nevi “sıhhat tespiti” anlamına da gelmektedir. Çünkü *sika* olandan *muttasıl* isnadla *semâ‘* ve *mükâtebe* yoluyla *taḥammül* gerçekleşmektedir. Bu, klasik usûl açısından en ideal rivâyet anlamına geldiği için bunu yapan râvî de o sırada her anlamda tespit işlemini gerçekleştirmiş olmaktadır. Hz. Peygamber’in hayatında başladığı anlaşılan tespit faaliyetinin tâbi‘ûn döneminden itibaren daha da yoğunlaştığı bilinmektedir. Hicrî IV. asrın başlarına doğru Hz. Peygamber’e atfedilen hadislerin tamamına yakınının kayıt altına alındığı ve tasnif döneminin tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu süre zarfında tespit kavramının da rivâyetlerin yazıya geçirilmesinden çok, bir rivâyetin Hz. Peygamber’e nispetinin sahih olup olmadığının belirlenmesi anlamında kullanılmaya başlandığı söylenebilir.⁴⁵ Böylece klasik usûl açısından tespit kavramının daha çok “sağlama alma” anlamı taşıdığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında “tespit” kavramının “tenkid” kavramını da içine aldığını söyleyebiliriz. Bu tezin amaçlarından biri de sözü edilen “sağlama alma” işlemini gerçekleştirmek üzere rivâyetlerin tespitini yaparken onları tenkid süzgecinden de geçirmektir. Yani Hz. Peygamber’in hayatında bir söz, fiil veya takrîrin vuku bulduğuna dair sağlam karineler elde etmek için bunları belli bir sisteme göre derleyip *Bütünsel Yaklaşım* yöntemiyle analiz ederek “tespiti” yapılmış olacaktır.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra başlayan tâbi‘ûnun sahâbeden kaydetmeye başladığı haberler, ilk râvî olmaları nedeniyle “hadisleri kaydetme” anlamına gelirken onlardan sonraki râvîlerin yaptığı iş daha ziyade tarîkleri kaydetmekten ibarettir. Çünkü ilk râvîler doğrudan gözlemcinin anlatımının aslını hıfzederken, sonraki râvîler aslın kopyasına ulaşabilmektedirler. Günümüzde erişebildiğimiz eserlerde de genellikle hadisler değil, bu hadislerin tarîkleri yer almaktadır. Bu tarîklerin bir hadisi tespit etmek üzere kullanılması ise klasik hadis usûlünde sadece sıhhat tespiti mekanizması işletilerek yapıldığı düşünülen bir süreçten ibarettir. Bu süreçle ilgili de bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunları sırasıyla ele almakta yarar vardır.

II. HADİSLERİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Hadislerin tespitinde mevcut yöntemlerin sorunlarının daha doğru anlaşılabilmesi için giriş kısmında anahatları çizilen tablonun Hz. Peygamber’in şahsiyetinde somutlaşmış şeklini esas alarak hadislerin ortaya çıkış ve yayılma sürecini özetlemek gerekir. Bu özete bir diğer amacı da tezimizdeki bazı kavram ve yöntemleri temellendirmektir.

⁴⁵ et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 261; eş-Şâfi‘î, *İhtilâfu’l-Ḥadis*, VIII, 675; eş-Şâfi‘î, *el-Umm*, II, 209.

Hız. Peygamber'in, doğumundan vefatına kadar söylediği birçok söz, işlediği fiiller ve şahit olduğu çok sayıda hâdise bulunduğu muhakkaktır. Bunların hepsinin nakledilmediği de bir gerçektir. Dolayısıyla Hız. Peygamber hakkında bilinenler, nakledilmeye değer görülenlerden günümüze ulaşmayı başarabilen bilgi ve haberlerdir. Onun hakkındaki bir haberin bize ulaşıncaya kadar hangi süreçlerden geçtiğinin doğru anlaşılması bu haberlerin tespiti için ortaya konulacak yöntemlerin belirlenmesinde büyük önem arz eder. Bu nedenle bu sürecin iyi kavranması gerekir. Meseleyi bir örnek üzerinden ele almakta yarar vardır.

Hız. Peygamber'in “وَمَنْ عَشَّتْنَا فَلَيْسَ مِنَّا”⁴⁶, “*Bizi aldatan bizden değildir*” demesi⁴⁶ bir olaydır. Şayet bu ifâde bir kereden fazla tekrar edilmiş olsa da bunların her biri ayrı ayrı birer olaydır. Söylenen bu söz, o zamandan, o şartlardan ve orada bulunanlardan bağımsız değildir. Olay sırasında orada bulunanlar Hız. Peygamber'in o sözü söylediği sıradaki yaptığı hareketleri, söylediği diğer sözleri ve oradan ayrılmasına kadar olanları bırakarak, sadece dikkatlerini çeken bu sözü hafızalarında tutup sonraki nesillere aktarmışlardır. Bu süreç kabaca şu şekilde cereyan etmektedir:

- **Olay aşaması:** Hız. Peygamber'in söz, fiil veya takrîri.
- **Şehâdet (taḥammül) aşaması:** Sahâbe'den en az birinin şahit olması ve işitmesi.
- **Anlatım (edâ) aşaması:** Olayın şahidi olan sahâbînin en az bir kişiye anlatması.
- **Nakil (rivâyet) aşaması:** Anlatılan kişinin bir başkasına rivâyet etmesi.
- **Kayıt aşaması:** Rivâyetlerin ezber, uygulama veya yazı olarak kayıt altına alınması.
- **Anlama -yorumlama aşaması:** Rivâyetlerin muhtevâsına göre değerlendirilmesi.
- **Cem' ve tasnif aşaması:** Rivâyetlerin muhtevâsına göre tasnifi.
- **Tespit ve tevsik aşaması:** Rivâyetlerin belli kriterlere göre seçilmesi.
- **Şerh, te'vil ve tenkid aşaması:** Rivâyetlerin açıklanma, yorum ve eleştirisi.

Hız. Peygamber'in “وَمَنْ عَشَّتْنَا فَلَيْسَ مِنَّا” sözünü söylediği sırada orada bulunan ve bu olaya şahit olup sözü işitenlerden en az birinin bunu yine en az bir kişiye aktarması klasik hadis usûlüne göre *taḥammül* ve *edâ* olarak adlandırılmaktadır.

Tespitlerimize göre yukarıdaki olay bir pazar yerinde meydana gelmiştir ve bu olaya şahit olan sahâbenin bir kısmının bu konuda birer hadisi bulunmaktadır. **Ebû'l-Ḥamrâ'**⁴⁷, **Ebû**

⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, IV, 563.

⁴⁷ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الصُّوَيْقِيُّ قَالَ:، تَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دَكْنَانَ قَالَ:، تَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو دَاوُدَ عَنْ أَبِي الْحَمْرَاءِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّةً يَجْتَنِبَاتُ “رَجُلٌ عِنْدَهُ طَعَامٌ فِي وَعَاءٍ فَتَنْظُرُ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ لِمَ تَنْظُرِينَ؟» «لَعَلَّكَ عَشَّتْنَا مِنْ غَشَّاتِنَا فَلَيْسَ مِنَّا» ed-Dûlâbî, *el-Kunâ ve 'l-'Esmâ'*, I, 71.

Hüreyre⁴⁸, ‘Abdullâh b. ‘Omer⁴⁹, Qays b. Ebî Ğareze⁵⁰ ve Ebû Bürde⁵¹ bunlardan bazılarıdır. Bunların hepsinin hâdiseye şahit olduğu kesin değildir. Fakat içlerinde, **Ebû'l-Ĥamrâ**'ın “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ”، “Resûlullâh'ı gördüm...” şeklindeki ifâdesinde olduğu gibi orada bulunduğunu ve olaya şahit olduğunu açıkça ifâde edenler de vardır. Bu sahâbenin dipnota iktibâs ettiğimiz rivâyetlerinin herbirinde olayın ayrıntılarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle olayla ilgili ortam bilgisinin bir kısmı tespit edilebilir. Üzerinde çalışıldığı takdirde bu olayı rivâyet eden sahâbenin sayısı ve onlara ait hadislerin tarîk sayısının çok daha fazla olduğu görülecektir. Burada sadece örnek olarak verildiği için hâdisenin detayları üzerinde durulmamıştır.

Sahâbenin Hz. Peygamber'in hazır bulunduğu olaya şahit olup bunu anlatmasının yukarıda sayılan aşamalarının her birinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bu aşamalar ve özellikleri üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durulması gerekmektedir.

A. OLAY AŞAMASI

Belli bir zaman ve mekânda meydana gelen fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler olay olarak adlandırılabilir. Bir insanın yaşamı, birbiriyle sebep sonuç ilişkisi bulunan veya bulunmayan birçok olayın oluşturduğu bir örgüdür.

Bir olayın aslı ile onun anlatımından ibaret olan haber veya rivâyet aynı şey değildir. Dilin yapısındaki düzensizlikler ve kelimelerin anlamlarındaki belirsizlikler bir olayı bütün parametreleriyle olduğu gibi aktarmaya yetmez. Bu aktarım bir ses, fotoğraf ve video kaydıyla bile tam aslına uygun olarak yapılamaz. Çünkü bu yöntemlerle insanların duyu ve düşüncelerinin bütünüyle kayıt altına alınması mümkün değildir. Hatta rivâyet yöntemleri duyu ve düşüncelerin aktarımı açısından ses ve video kayıt cihazlarından daha başarılı sonuçlar ortaya koyabilirler. Bütün bunlar dikkate alındığında Hz. Peygamber zamanında meydana gelen bir olayın rivâyetler yoluyla günümüze kadar tam olarak aktarılması mümkün görülmemektedir. O halde rivâyetlerle olayların bire bir aynı olduğunu kabul etmek yanıltıcı olabilir. Fakat rivâyetlerdeki eksikler nedeniyle onların Hz. Peygamber dönemindeki olaylar

48 حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، مَرَّ بِرَجُلٍ يَبِيعُ طَعَامًا، فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ، فَإِذَا هُوَ طَعَامٌ مَبْلُورٌ، “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ”: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَشَّنَا» el-Ĥumeydî, *el-Musned*, II, 228, No: 1063.

49 حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا أَبُو مَغَشَّرٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِطَعَامٍ وَقَدْ حَسَنَهُ صَاحِبُهُ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ، فَإِذَا طَعَامٌ “رَدِيءٌ فَقَالَ بَعْ هَذَا عَلَى جِدِّهِ وَهَذَا عَلَى جِدِّهِ فَمَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا” Ahmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, III, 112, No: 5208.

50 حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نا معاوية بن ميسرة بن شريح، نا الحكم بن عتيبة، عن قيس بن أبي عزة رضي الله عنه قال: مر رسول الله ﷺ برجل يبيع طعاما، فقال: «من عشنا» حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نا معاوية بن ميسرة بن شريح، نا الحكم بن عتيبة، عن قيس بن أبي عزة رضي الله عنه قال: مر رسول الله ﷺ برجل يبيع طعاما، فقال: «من عشنا» «لَيْسَ مِنَّا» ، قَالَ ابْنُ أَبِي عَاصِمٍ: «لَا أَحْسِبُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ حَدَّثَ بِهِ إِلَّا عُثْمَانَ» İbn Ebî ‘Âsim, *el-Âĥâd ve 'l-Mesâni*, II, 261.

51 حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، قَالَ: نا أشود بن عامر، قال: نا شريك، عن عبد الله بن عيسى، عن جُمَيْعِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَغْنِي أَمَا بُرْدَةَ، رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ، “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ»، “مَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا” el-Bezzâr, *el-Baĥru'z-Zehĥâr*, IX, 258.

hakkında hiçbir bilgi vermediğini iddia etmek daha büyük bir hata olur. Burada önemli olan, rivâyetlerde günümüze kadar aktarılan bilgilerden hareketle Hz. Peygamber döneminde meydana gelen herhangi bir olayın nasıl cereyan ettiği hakkında mümkün olan en doğru tespitleri yapmaktır.

Yukarıda örnek olarak verilen, Hz. Peygamber'in “وَمَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا” sözünün olay aşaması ile ilgili değerlendirmeler yapmak mümkündür. Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber bir gün bir pazar yerini ziyaret etmiş ve bu sözü orada yapılan bir yanlışlığı görüp ikaz etmek maksadıyla söylemiştir. Rivâyetin çeşitli tarîkleri araştırıldığında Hz. Peygamber'in o gün başka şeyler de söylediği ortaya çıkmaktadır.⁵² O halde bu olayla ilgili olarak günümüze kadar ulaşmış olan birçok hadis tarîki bize bu olay hakkında bilgiler vermekte ve olayın ne zaman, nerede ve nasıl cereyan etmiş olduğuna dair ayrıntılar sunmaktadır.

Hz. Peygamber'in hayatında meydana gelen olayların sadece bir kısmı *taḥammül* ve *edâ* aşamalarının cereyan ettiği bir sürecin neticesinde günümüze kadar ulaşmaktadır. Geri kalan olaylar hakkında eldeki verilerden hareketle bazı tahminler yürütmek mümkün olsa da tam olarak tespit edilmeleri için ek delillere ihtiyaç vardır. Bu delilleri elde etmek zor olsa da imkânsız değildir.

Bir *taḥammül* ve *edâ* faaliyetinin gerçekleşebilmesi için ortada olay ve/veya olgunun bulunması gerekir. Fakat her olay ve/veya olgunun varlığı da bir *taḥammül* ve *edâ* faaliyeti ile neticelenmez. Bir olay gerçekleşmeden onun görülüp duyulması mümkün olmayacağından *taḥammül* de gerçekleşmez; *taḥammül* gerçekleşmiş olsa bile *edâ* gerçekleşmeyebilir. Ortada herhangi bir *taḥammül* yok iken *edâ* olursa bu durum, yalan haberin işareti sayılır. Dolayısıyla her *taḥammül* faaliyeti bir olayın varlığını zorunlu kılarken her *edâ* faaliyetinin bir olayın varlığına kesin olarak işaret ettiği söylenemez. Meselenin daha anlaşılır olması bakımından yukarıdaki **Ebû'l-Ḥamrâ'** rivâyeti örnek olarak verilebilir.⁵³ Hz. Peygamber'in “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِجَنَابَاتِ رَجُلٍ عِنْدَهُ طَعَامٌ فِي وَعَاءٍ” ifâdesine şahit olduğunu (*taḥammül*) “وَمَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا” “Resûlullâh'ın (a.s), yanındaki bir kabın içinde yemek bulunan bir adama uğradığını gördüm” ifâdeleri ile haber veren **Ebû'l-Ḥamrâ'** -ki Hz. Peygamber'in yanında 9 ay

⁵² et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 530; İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 726, No: 2145; et-Tirmizî, *Tertibu'l-İlel*, s. 178.

⁵³ ed-Dûlâbî, *el-Kunâ ve'l-'Esmâ'*, I, 71.

bulunmuştur⁵⁴- bunu kendisinden sonraki râvîlerden biri olan **Ebû Dâvûd**'a* anlatmıştır (*edâ*).

Günümüzde bir olayın meydana geldiğine şahit olmadan o olay hakkında bilgi alabilmek için sadece rivâyet değil, ses kaydı, görüntü, üç boyutlu (3D) kayıt gibi alternatif yöntemler bulunmaktadır. Hz. Peygamber döneminde ise bir olayın vuku buluşuna şahit olunmadığı takdirde onu bilmenin yolu onu görenlerden en az birinin *edâ* faaliyetini icra etmesidir. Şâhit olayı doğru aktarsa bile olay bilgisinin büyük bir kısmı ortadan kaybolur. Yani bir *taḥammül* ve *edâ* faaliyeti ne kadar başarılı olursa olsun olayın hakikatini tam olarak aktardığı söylenemez.

Bir olay hakkında birden fazla şahit tarafından *taḥammül* ve *edâ* faaliyeti icra edilip, başka karinelere de ulaşılabilirse o olayın örgüsü aslına daha yakın olarak inşa edilebilir. Böylece olayla ilgili *taḥammül* ve *edâ* faaliyeti neticesinde günümüze ulaşan rivâyetlerin değeri hakkında daha doğru neticeler elde edilmiş olur. Fakat olay örgüsünün klasik hadis usûlünün yöntemleriyle ortaya çıkarılması oldukça zordur. Bu işlem ancak siyer kaynaklarından da istifade edilerek bir dereceye kadar başarılabilir. *Bütünsel Yaklaşım* metodunda ise yeni araçların da yardımıyla olay örgüsü çok daha başarılı bir biçimde ortaya konulabilir. Yukarıda örnek olarak verilen Hz. Peygamber'in "وَمَنْ عَشِنَّا فَلَيْسَ مِنَّا" sözünü söylemesi bir olaydır. Bu olaya şahit olanlar ve onlardan rivâyet edenler tarafından günümüze kadar ulaştırılmıştır. Fakat sözün söylendiği ortamın bilgisi, olayın meydana geldiği yer, zaman ve orada bulunanlar hakkındaki bilgiler sadece bir gözlemciye nispet edilen tarîkte yer almamaktadır. Bunlar, diğer tarîkler derlenerek ve bu tarîklere -ileride de anlatılacağı üzere- *Bütünsel Yaklaşım*'ın yöntemleri uygulanarak büyük oranda ortaya çıkarılabilir.

Hz. Peygamber'e nispet edilen sözlerin büyük bir kısmının başka sözlerle birlikte bir sohbet, hutbe veya vaaz sırasında söylenmiş olduğu anlaşılmaktadır. O halde sahâbe bu sözleri ayrı ayrı hadisler olarak *edâ* etmişlerse de bunların birçoğunu gruplar halinde *taḥammül* etmiş olmaları gerekir. Yani onların *edâ* ettikleri hadisler dikkate alındığında *taḥammül* oturumlarının sayısı *edâ* meclislerinden daha az olmalıdır. Bir örnek vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in Vedâ Hutbesi'ni dinleyen bir sahâbî çeşitli vesilelerle bu hutbede Hz. Peygamber tarafından sarf edilen sözlerin bir kısmını *edâ* etmiş olabilir. Hâlbuki bütün bu sözleri Vedâ Hutbesi sırasında, tek seferde *taḥammül* etmiş olmaktadır. Bu durumun

⁵⁴ el-Buḥârî, *et-Târîḫü'l-Kebîr*, IX, 25.

* Adı Nufey' b. el-Ḥârîs el-A'mâ'dır.

bir örneği de tezimizin son bölümündeki *küsûf* rivâyetlerinde görülecektir. Hz. Peygamber'in Kusûf namazı'nın ardından yaptığı konuşma, parça parça birçok sahâbî tarafından *edâ* edilmiştir. Bunların bilinmesinin alternatif yolu, bu çalışmamızda ortaya koyduğumuz yeni usûl yardımıyla araştırılmasıdır. Bu araştırma yapılarak rivâyetler birbirleriyle karşılaştırıldıktan sonra olayın ayrıntıları ortaya çıkacaktır .

B. ŞEHÂDET (*TAHAMMÛL*) AŞAMASI

Hadislerin ortaya çıkış sürecinde, olay aşamasından sonraki en önemli aşama olayın meydana geldiğine şâhit olunmasıdır. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin vuku bulduğu yerde hazır bulunan bir sahâbî bunları *tahammül* eder; yani görür, duyar, hisseder, yaşar ve öğrenir.

Meydana gelen bir olayın hiçbir şâhidi bulunmayabilir. Meselâ Hz. Peygamber döneminde hiç kimsenin olmadığı bir sırada bir taşın bir dağdan yere düşmesi bir olaydır. Böyle bir olayın cereyan edip etmemesinin hiçbir önemi olmadığı düşünülebilir. Fakat bazı durumlarda bu olay önemli hale gelebilir. Böyle durumlarda olaya bir daha şahit olmak mümkün olmayacağı için onun etkilerine bakılarak nasıl meydana geldiğinin tahmin ve tespit edilmesi gerekir. Örneğimizde yere düşen taşın yolu kapattığı görüldüğünde o taşın yol üzerindeki duruşu, oraya gelinceye kadar bıraktığı izler ve dağdan koptuğu yerde bıraktığı iz incelendiğinde fiziksel kurallar da düşünülerek olay örgüsü ortaya konulabilir. Bu örgü kesinlik ifâde etmese de genellikle doğru bir sonuç verir.

Klasik hadis usûlüne göre bu süreç şu şekilde cereyan eder: Taşın yere düştüğü sırada oradan geçen biri olaya şahit olduğu takdirde onu görür ve sesini işitir (*tahammül*). Daha sonra da bu olayın nasıl cereyan ettiğini bir başka kişiye anlatır (*edâ*). Böylece olay bir sonraki râvîye aktarılmış olur. Klasik usûlün burada sağladığı bir şey daha vardır ki o da o olayı anlatan ve ondan duyan kişilerin sözüne güvenilip güvenilmeyeceği hakkında bir kanaat oluşmasına yardımcı olacak bilgiler derlemektir. “Ricâl bilgisi” denilen bu bilgilere bakılarak olayı anlatan ve dinleyen güvenilir (*sika*) olup olmadıklarına karar verilir ve rivâyet kabul ya da reddedilir.

Bütünsel Yaklaşım metodunun amacı ise şudur: Şâhidin ve varsa diğerlerinin anlatımlarından hareketle taşın bıraktığı izler müşâhede edildiğinde ortaya benzer bir olay örgüsü çıkıyorsa hem anlatım hem de diğer veriler birbirini teyid etmektedir. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından bu durum bir *tespit* olarak kabul edilir.

Hz. Peygamber'in hayatındaki olaylar da (söz, fiil ve takrîrleri) böyledir. Bunların büyük bir kısmının şâhidi bulunmadığı ve *tahammül* gerçekleşmediği için bilinmemektedir. Bir

kısımının şâhidi olsa da bu şâhitler *taḥammül* ettikleri bu bilgileri *edâ* etme fırsatı bulamamış olabilirler. Geri kalan olaylar ise hem şâhitleri bulunduğu (*taḥammül*) hem de anlatıldıkları (*edâ*) için birer rivâyet olarak günümüze kadar ulaşmışlardır.

Hız. Peygamber'in hayatındaki bir olaya şâhit olan her sahâbînin şehâdet derecesi aynı değildir. Olay sırasında buldukları konum, sahip oldukları bilgi seviyesi, görsel ve/veya işitsel kabiliyetleri gibi birçok faktör bu şehâdet derecesinde birer etkendir. Klasik hadis usûlüne göre bir kimsenin Hız. Peygamber'den gördüklerini *edâ* ettiğinde kabul görebilmesi için *adâlet* (müslüman, akli başında, bülûğ çağına ulaşmış, murû'et sahibi olup fasık olmaması) ve *zapt* (teyakkuz ve hıfz sahibi olmak, kitapları korumak, lafızların manaya delaletini bilmek) vasıfları şart koşulmaktadır. Bu durum, mevcut usûlün hadisi dinin bir kaynağı olarak kabul etmesinden kaynaklanan bir güvenilirlik şartıdır. Fakat bu şartları taşımayan birçok râvînin aktardığı haber ve rivâyet göz ardı edilmiştir. Söz gelimi *mecrûh* kabul edildikleri için **İbn Zebâle**⁵⁵ (ö.199/814) ve **el-Vâkıdî**'nin⁵⁶ rivâyetlerinin neredeyse hiçbiri temel hadis külliyâtında yer almamıştır.

C. ANLATIM (EDÂ) AŞAMASI

Şâhitler tarafından *taḥammül* edilen bir olayın bir sonraki aşaması bunların başkalarına aktarıldığı anlatma (*edâ* ya da *taḥdîs*) aşamasıdır. Bu aşama Hız. Peygamber'in her söz, fiil veya takrîri için bir defa gerçekleşmiş olabileceği gibi bir defadan fazla da tekrar etmiş olabilir. Yine her anlatım sırasında aynı şeyler tekrar edilmiş olabileceği gibi özgün bilgiler de verilebilir. Bu açıdan bir sahâbînin aynı olay ile ilgili birbirine benzer fakat bâriz farklar içeren anlatımlarına rastlamak mümkündür.⁵⁷

⁵⁵ **İbn Zebâle**'nin Medine tarihi başta olmak üzere Hız. Peygamber'in eşleri (bk. ez-Zubeyr b. Bekkâr, (ö.256/870), *el-Munteḥab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî* (nşr. Sekîne eş-Şihâbî), I, Beyrût 1403H) ve diğer konularda rivâyet ettiği hadisler **eṭ-Ṭaberânî** (*el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 370, III, 252, VIII, 36, XVII, 266, XXIII, 20, 24, XXIV, 306), **İbn 'Asâkîr** (*Târîhu Dimesşk*, III, 69, XVIII, 27, XIX, 65, XXIV, 227, 236, LIV, 102) başta olmak üzere daha çok muahhar eserlerde yer almaktadır. **İbn Zebâle**'nin Medine hakkında naklettiği, isnadları bakımından farklı derecelerde ve çoğu *garîp* 300 kadar rivâyet **es-Semhûdî** (ö.911/1505) tarafından kaybolmaktan kurtarılmıştır (*Vefâu'l-Vefâ bi Aḥbâri Dâri'l-Muştafâ*, I-IV, Beyrût 1419).

⁵⁶ **el-Vâkıdî**'nin derlediği onbinlerle ifade edilebilecek rivâyet temel hadis kaynaklarında yer almasa da tarih ve tabakât kitapları ile büyük oranda günümüze kadar ulaşabilmiştir.

⁵⁷ Meselâ **Câbir b. 'Abdullâh**'tan rivâyet edilen, Hız. Peygamber'in devesini satın almasına dair aynı olayın anlatıldığı birkaç farklı hadis olduğu söylenebilir. Bu hadislerin de kaynaklarda birçok tariki yer almaktadır. Bu metinler incelendiğinde **Câbir**'in aynı olayı birkaç defa anlatmış olduğu anlaşılmaktadır (Farklı anlatımlar için bk. İbn Sa'd, *et-Ṭabakât*, IV, 389; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, II, 206-207; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 148-151. No: 14864; el-Buḥârî, *es-Şahîh*, IV, 51).

Bir olaya şahit olan kimse, olayı gördüğü perspektiften, önem verdiği açıdan ve gerektiği kadarıyla anlatır. Anlatımın olayın gerçeğini ne kadar yansıttığı ise şâhidin görüş açısı ve işitme durumuna, ifâde ve dil yeteneğine ve kişiliği gibi iç faktörlere bağlı olduğu gibi olayı anlattığı yer, zaman, hedef kitlenin durumu gibi dış faktörlerle de ilişkilidir.

Bazı durumlarda şâhidin olayı anlatma sebebi oldukça farklı olduğu halde daha sonraki râvîler tarafından bu anlatımdan kendi amaçlarına uygun olan kısım *ihtisâr* ve *taqtî* yöntemiyle alınarak ayrı bir tarîk olarak nakledilir. Böylece *ihtisâr* ve *taqtî* yapan râvînin amacı, gözlemcinin anlatımının sebebiymiş gibi algılanır hâle gelir.

Bir sahâbî Hz. Peygamber'in bir söz, fiil veya takrîrine şahit olduktan sonra bu olayı hafızasında tutar (*taḥammül*) ve daha sonra da bu olayı anlatır veya fiileri gösterirse *edâ* faaliyeti gerçekleşmiş olur. Klasik hadis usûlü ve siyer ilminin alanı işte bu aşamadan itibaren başlar.

Edâ faaliyeti tamamlanıp bir râvî tarafından sözlü veya yazılı olarak kayda alındığında hadis ortaya çıkmış olur. Bu aşamada ortada henüz rivâyet ve sened olmadığı gibi herhangi bir tarîk de yoktur. Klasik hadis usûlüne göre bu anlatımlara erişmek mümkün olsaydı nihai amaç gerçekleşmiş olacaktı. Çünkü bu anlatımlar bir sahâbînin hadisleridir ve ulemânın kahir ekseriyetine göre *cerḥ* ve *ta'dîl* tatbikini gerektirmezler.

D. NAKİL (RİVÂYET) AŞAMASI

Hz. Peygamber'in söz, fiil veya takrîrlerinden birine şahit olan bir sahâbî bunu bir anlatıma dönüştürerek kendisinden dinleyen en az bir râvîye aktardığında (*edâ*) ortaya bir hadis çıkmış olur. Bu durumda şahit sahâbî bir râvî değil, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrini dilin kalıplarına ilk olarak döken kimsedir. Çünkü o, şahit olduğu bu olayı anlattığında ilk nakil (rivâyet) henüz yeni gerçekleşmiş olur ve bu durum “nakil (rivâyet) aşaması” olarak adlandırılabilir. Şahit sahâbîden rivâyeti nakleden kişi veya kişiler, *râvî* olarak adlandırılır. Bu râvîler sahâbe veya tâbî'ûndan olabilir. Râvînin naklettiği rivâyet de *vecih* veya *tarîk* olarak isimlendirilir.⁵⁸ Böylece bu sürecin sonunda isnad zincirinin ilk halkası sahâbe veya tâbî'ûn döneminde ortaya çıkmış olur.

Hadislerin kaydedilmesiyle ilgili yapılan ciddî bir çalışmanın verilerine bakılırsa ilk isnad zincirinin oluştuğu bu aşamadaki râvîlerden bazılarının sahâbenin anlatımını (hadis)

⁵⁸ Nitekim eş-Şâfi'î (ö.204/820), (*İhtilâfu'l-Hadîs*, VIII, 642; *el-'Umm*, I, 186, II, 148, V, 5, 158), Ebû 'Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm (ö.224/839) (*Ğarîbu'l-Hadîs*, III, 349) ve et-Tirmizî (ö.279/893) tarafından bu şekilde kullanılmaktadır (Meselâ bk. *es-Sunen*, I, 49, 50, 95, 106, 116, 151, 170, 234). Ayrıca bk. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 329).

taḥammül ederken yazıya başvurdukları söylenebilir.⁵⁹ Fakat çoğunluğunu tâbi'ünün oluşturduğu bu râvîlerin büyük bir kısmının bu anlatımları (hadis) sadece işitmek ve hatırd tutmak suretiyle şifahî olarak *taḥammül* ettikleri anlaşılmaktadır.

İlk râvîler tarafından sahâbeden *taḥammül* edilen hadislerin günümüze ulaşan tarîklere göre çok daha geniş kapsamlı anlatımlar olduğu, ancak bunların râvîler tarafından *taḥammül* ya da *edâ* edilirken ihtiyaçlara göre *iḥtisâr* ve *taḳṭî'* ameliyesiyle parçalara ayrılarak çoğaltılmış olduğu anlaşılmaktadır. Meselenin daha iyi kavranabilmesi için **Câbir b. 'Abdullâh'**ın *Žātu'r-Riḳa'* gazvesiyle ilgili anlattığı uzunca bir hatırasının ilk râvîler tarafından parçalara ayrılarak nakledilmesi örnek olarak verilebilir. **Câbir**, bütün olayı bir veya birkaç defada ve ayrıntılı bir biçimde anlatmış iken, ilk râvîler tarafından veya onlardan rivâyet edenler tarafından -itikadî ve fikhî amaçlar başta olmak üzere- çeşitli gerekçelerle bu anlatımın uygun kısımları ayrı ayrı rivâyet edilmiş ve bu rivâyetlerdeki zaman ve mekân ile ilgili ifâdeler de hazfedildiği için tarîklerden her birinin Hz. Peygamber döneminde yaşanmış ayrı birer olay olduğu yanlışlığına düşülmüştür.⁶⁰ Böylece herhangi bir sahâbînin rivâyet ettiği hadislerin sayısı artmış ve bu durum onun -her hadis parçası için ayrı ayrı olmak üzere- Hz. Peygamber zamanında çok sayıda konuşmaya ve olaya şahit olduğu zannına neden olunmuştur. O halde özellikle müsned tarzı tasnifler yapılarak herhangi bir sahâbînin rivâyet ettiği hadislerin sayısının doğru olarak ortaya çıkarılması mümkün görünmemektedir. Çünkü derlenen tarîkler ayrı birer hadis olarak zannedilse de aslında bunlar, o sahâbînin bir hadisinin *iḥtisâr* ve *taḳṭî'* uygulamasına maruz kalmış parçalarından ibaret olabilmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda râvî sahâbîlerin rivâyet ettikleri hadis sayılarının bilinen rakamların onda birinden, hatta bazı sahâbîler için yirmide birinden daha az olabileceği söylenebilir.

Hz. Peygamber'den çok sayıda hadis rivâyet ettiği için suçlamalara maruz kalan **Ebû Hüreyre** gibi sahâbîlerin durumu ise biraz daha farklıdır. **Ebû Hüreyre** sahâbeden duyduğu, yukarıda konu edinilen uzunca hadislerin sonraki dönemlerde yeri geldiğinde sadece konuyla ilgili kısmını alıp rivâyet ettiği için çok sayıda hadis rivâyet etmiş gibi görünmektedir.⁶¹

⁵⁹ حَدَّثَنَا أَبُو خَلِيفَةَ، ثنا أبو الوليد، ثنا منذل، عن جعفر بن أبي المغيرة، عن سعيد بن جبيرة قال: «كُنْتُ أَكْتُبُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ، فَإِذَا امْتَلَأَتِ الصَّحِيفَةُ أَخَذْتُ نَعْلِي فَكَتَبْتُ» er-Râmehurmuzî, *el-Muḥaddiṣu'l-Fâsıl*, s. 371. Ayrıca başka birçok örnek için bk. M. Muşafâ el-A' zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînih*, s. 143-148.

⁶⁰ Burada kastedilen bir sahâbînin herhangi bir hadisine ait tarîklerin sayısı değildir. Çünkü tarîkler, hadislerin parçalanmasından sonra onları nakleden râvîlerin rivâyeti ile ortaya çıkmıştır.

⁶¹ **Ebû Hüreyre**'nin başka sahâbîlerden duyduğu bazı hadisleri doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği **Şu'be b. Ḥaccâc** (ö.160/776) tarafından ifâde edilmektedir ("... قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ كَانَ يُدَلِّسُ", İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, I,

Böylece onun kendisinin doğrudan müşâhede ettiği ya da sahâbeden duyarak yaptığı nakiller Hz. Peygamber'in vefatından sonra karşılaşılan sorunlara çözüm olmak üzere hedef gözetilerek büyük bir anlatımın ilgili kısmının kesilip alınması suretiyle gerçekleştiği için metinleri kısa, sayıları da oldukça fazladır. Meselâ bir sahâbî, Hz. Peygamber'in Vedâ Hutbe'sinin tamamını bir seferde *taḥammül* ettiği halde, hutbenin bazı kısımlarını farklı yer ve zamanlarda birer ikişer cümle halinde "Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim" diyerek naklettiğinde bunların her birini Hz. Peygamber'den ayrı ayrı yer ve zamanlarda işittiği zannedilebilir. Bu durumda söz konusu sahâbînin Hz. Peygamber'le tek bir hutbeyi dinlemek yerine çok sayıda görüşme yapmış olduğu akla gelir. Böylece o sahâbîden nakledilen hadis sayısı gerçekte olandan kat kat fazla zannedildiği için onun Hz. Peygamber'le bu kadar çok görüşmeyi ne zaman ve nerede yaptığına dair şüpheler ortaya çıkar. Hâlbuki herbiri ayrı hadis olarak zannedilen söz konusu nakillerin hepsi aslında aynı hutbenin parçalarıdır ve sahâbî tarafından tek seferde *taḥammül* edilmiştir.

Hadislerin sayısının doğru ve tam olarak tespitinde yaşanan sorunların başında sahâbeye nispet edilenlerin tanımlanmasındaki belirsizlik yatmaktadır. Sahâbeden Hz. Peygamber zamanındaki bir olaya şahit olanların anlatımları (hadisler) sayıldığı zaman hadislerin sayısını daha doğru belirlemek mümkündür. Çünkü bu anlatımlardan her biri bir hadistir ve henüz herhangi bir tarîk ortaya çıkmamıştır. Daha sonraki râvîlerin sayısına bağlı olarak bu hadisin tarîklerinin sayısı da artmış olur ki bunların bazıları hadisin tamamını değil de bir kısmını kapsamaktadır.

Sahâbînin başka bir sahâbîden isim zikretmeksizin rivâyette bulunduğu da bilinmektedir. Meselâ **Ebû Hüreyre** Hz. Peygamber'in ilk eşi **Ḥadîce binti Ḥuveylid**'i görmediği halde ondan hadis rivâyet etmiştir.⁶² Bu durum **Ebû Hüreyre**'nin onu başka bir sahâbîden rivâyet ettiğini, yani irsâl yaptığını gösterir. Bir başka örnek olan **İbn 'Abbâs**'ın Hendek gazvesi sırasında (hicretin 5. senesinin *Şevvâl* ayı) 8-10 yaşları arasında Medine'ye geldiği,⁶³ Hz. Peygamber'in vefatı sırasında 13-15 yaşlarında olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Buna rağmen o, en çok hadis rivâyet edenler arasında (*mükşirûn*) yer almıştır. Çünkü onlar kendilerinden önce cereyan etmiş bazı olaylara dair hadisleri kendileri şahit olmuş gibi anlatmışlardır. Klasik usûldeki genel kabule göre *sahâbe mürseli* zayıf kabul edilmez. Ancak konumuz açısından

---

151); Ebû Hüreyre'nin mürselleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nevzat Tartı, "Ebû Hüreyre'nin Mürselleri Üzerine Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 12, sy. 3, 2012 s. 7 -25.

⁶² Muslim, *es-Şahîh*, IV, 1887, No: 2432.

⁶³ eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, IV, 65-66.

⁶⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XV, 161; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, III, 614.

sahâbe mürseli'nin önemi *irsâl* yapan sahâbînin olaya doğrudan şahit olmadığına ortaya çıkmasından kaynaklanır. Bu sebeple bir sahâbîden nakledilen anlatımın içeriğine ve tarîklerine bakılarak onun o olaya şahit olup olmadığına tespit edilmesi gerekmektedir.

Sahâbeden nakledilen her hadisin *merfû* olduğunu farzetmek doğru olmaz. Başta **Ebû Hüreyre** olmak üzere birçok sahâbînin bir başka sahâbîden *mürsel* rivâyetleri olabileceği unutulmamalıdır. Nitekim **Omer b. el-Ḥaṭṭab** ile komşusunun nöbetleşe hadis dinlemeleri akla getirildiğinde⁶⁵ Hz. Peygamber zamanında işleri dolayısıyla meşgul olanların onun sözlerini bir başka sahâbîden nakil yoluyla almış olmaları gerektiği anlaşılır. Bir diğer örnek **el-Berâ' b. Âzib**'in açıklamalarıdır: **Berâ'**, “*Size rivâyet ettiğimiz hadislerin hepsini Hz. Peygamber'den duymuş değiliz. Fakat onları arkadaşlarımız bize aktarırdı. Çünkü biz deve gütmekle meşgul olurduk*”⁶⁶ derken bu duruma dikkat çekmiştir. **Enes b. Mâlik** ise hadis rivâyet ederken kendisine, “*Sen bunu Resûlullâh'tan gerçekten duydun mu?*” diye soran bir kişiye çok kızmış ve ona “*Allah'a yemin ederim ki biz size rivâyet ettiklerimizin hepsini Peygamber'den bizzat duymuş değiliz. Fakat birimiz diğerine anlatır*” diye karşılık vermiştir.⁶⁷ Bir defasında da kendisini sıkıştıranlara bir mecmua çıkarıp “*İşte bunlar Hz. Peygamber'den işitip yazdığım ve daha sonra ona arz ettiklerimdir*” diyerek⁶⁸ ondan doğrudan duyduklarını diğerlerinden ayırmıştır. Bu örnekler bir sahâbînin Hz. Peygamber'in bir söz, fiil veya takrîrine şahit olduğunu tespit edebilmek için ek delillere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Bir sahâbîden hadisi dinleyen her râvînin bunu kendinden sonrakilere aktarmayabileceği açıktır. Dolayısıyla bir hadisin günümüzde bilinen ilk râvîlerinin sayısının sadece bir veya iki olması onun sadece onlar tarafından *taḥammül* edilmiş olduğunu göstermez. Rakam çok daha yüksek olduğu halde günümüze ulaşan tarîklerden hareketle en az bir veya iki râvîsinin olduğuna hükmedilir.

Klasik hadis külliyâtındaki rivâyetlerin isnadları üzerinde yaptığımız tetkikler bu rivâyetlerin büyük bir kısmının sahâbeden sonraki ilk râvîlerinin sayısının genellikle bir veya iki kişi olduğunu, onlardan rivâyet edenlerin ise giderek arttığını göstermektedir. İleride üzerinde durulacağı üzere şarkiyatçılara göre bunun sebebi, o rivâyetlerin isnadındaki, aşağıdan yukarıya doğru ilk müşterek râvî tarafından uydurulmuş olmasıdır.⁶⁹ Bize göre

⁶⁵ el-Buḥârî, *es-Şaḥîh*, I, 29, No: 89.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, VIII, 125, No: 18787; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-Şahâbe*, I, 385.

⁶⁷ el-Ḥâkim, *el-Mustedrek*, III, 665.

⁶⁸ el-Ḥâkim, *el-Mustedrek*, III, 664.

⁶⁹ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, s. 163, 175.

bunun asıl sebebi o anlatımın muhtevâsının ilk dönemde sünnet ihtivâ ettiğinin bilinmemesidir. Daha sonraki dönemlerde o rivâyetin muhtevâsında itikadî ve fikhî mezheplerdeki tartışılan hususlar hakkında delil olarak kullanılabilir unsurlar bulunduğu anlaşılınca râvîlerinin sayısı da geometrik olarak artmaktadır. Yazılı dönemden önce metninde o dönemin itikadî, fikhî, siyasî ve diğer tartışmaları açısından önemli bir sünnet veya bilgi bulunmadığı düşünülen rivâyetler ise günümüze kadar ulaşmamış olmalıdırlar.⁷⁰ O halde rivâyetin senedi önemli olsa da bir rivâyet metninin muhtevâsındaki malumât, o metnin günümüze kadar yok olmadan gelebilmesi için temel rolü üstlenmektedir. Günümüzde bile mevcut dinî, siyasal, sosyal ve kültürel tartışmalara bağlı olarak bu rivâyetlerden ilgili olanlarına yeni telif edilen eserlerde sık sık rastlandığı halde metninde güncel sorunlarla ilgili herhangi bir kritik bilgi bulunmayan rivâyetler ise kullanılmamaktadır. Bu tür rivâyetler sadece aslî kaynaklarda yer almaktadır.

Burada “rivâyet kayıpları olduğuna göre dinin bir kısmının kaybolduğu” şeklinde bir düşünce akla gelebilir. Rivâyetler tarîkler halinde bize Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrleri hakkındaki “hadisler”in bilgisini taşırlar. Dolayısıyla günümüze ulaşan rivâyetler birer hadis tarîkidir. Kaybolanlar da çoğunlukla aynı hadislerin farklı tarîkleridir. O halde hadisler hakkında bilgi veren tarîkler büyük oranda kaybolmamıştır. Fakat bize ulaşan tarîkler söz konusu hadisler hakkında bize bilgi taşırlar ve bu bilgiler ne kadar eksik olursa hadislerin doğru anlaşılması da o kadar zorlaşır. Din ise âyet ve hadislerden çıkarılan bir olgudur.

E. KAYIT AŞAMASI

Hız. Peygamber’in eylemlerine şahit olan sahâbe tarafından olay ve sözlere dair anlatımlar ya hafızalara ve eylemlere (sürekli uygulanarak) ya da metinlere kaydedilmiştir. Şâhitlerin bizzat kendilerinin Hz. Peygamber zamanında⁷¹ yazılı kayıtlar tuttuğuna dair haberler bulunmakta⁷² ise de bu sürecin az da olsa ilk râvîlerden,⁷³ daha yoğunluklu olarak da ikinci ve üçüncü râvîlerden itibaren⁷⁴ başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁰ Bunun en açık örneği itikadî ve fikhî konuların dışında ilk dönemde yazılmış bazı eserlerin günümüze ulaşmaması veya tek nüsha olarak ulaşmasıdır. Söz gelimi ‘Omer b. Şebbe’nin *Târîhu’l-Medîne* adlı eseri son yıllarda bulunup tahkik edilmiştir. Bu eserde diğer hiçbir matbû kaynakta bulunmayan yüzlerce rivâyet olduğu müşahede edilmektedir.

⁷¹ er-Râmehurmuzî, *el-Muhaddîsu’l-Fâsıl*, s. 366, 367, 368.

⁷² Meselâ bk. ‘Abdullâh b. ‘Amr b. el-‘Âs’ın *es-Şahîfetu’s-Şâdika*’sı, Ebû Hüreyre’nin *es-Şahîfetu’s-Şahîha*’sı, ‘Alî b. Ebî Tâlib’in *es-Şahîfe*’si, Semure b. Cundeb’in *es-Şahîfe*’si, Câbir b. ‘Abdullâh’ın *es-Şahîfe*’si, Enes b. Mâlik’in *es-Şahîfe*’si ve ‘Abdullâh b. ‘Abbâs’ın *es-Şahîfe*’si. Bunların dışında da başta Ebû Bekr ve ‘Omer olmak üzere hadis yazmayı deneyen bazı sahâbilerin bulunduğu bilinmektedir (M. Muştafâ el-A‘zamî, *Dirâsâtü fi’l-Hadîsi’n-Nebevî*, s. 92 vd).

Klasik usûlde, nakledilen hadislerin kayıt altına alınmasıyla birlikte bunlara *sahîfe*, *nüşha* veya *kitâb* adı verilerek, bunların erken dönemdeki rivâyet yollarını ifade eden *semâ' -kırâ'at* kavramları, ilerleyen dönemlerde yeni nakil yöntemlerine işaret eden *icâzet-münâvele-mükâtebe* ve *i'lâm-vaşyyet-vicâde* kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramların sıralaması ve kullanılmaya başlaması sözlü anlatımların yerini zamanla yazılı metinlerin aldığını göstermektedir. Yoğun rivâyet toplama ve nakletme faaliyetlerinin gerçekleştiği hadis ilminin bu kısmı *Rivâyetu'l-Hadîs* olarak da adlandırılmıştır.

Kayıt aşamasında başka bir önemli dönüşüm daha gerçekleşmiştir. Olaya şahit olan sahâbeden hadisi *taḥammül* eden ilk râvîler olayın geçtiği ortam bilgisine genellikle sahiptirler. Hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir husus çıktığı takdirde de bunu olaya şahit olan sahâbeden veya o konuda bilgisi olan diğer kimselerden sorup öğrenmeleri mümkündür. Fakat ikinci ve üçüncü râvîler İslâm dünyasının genişlemesiyle birlikte genellikle farklı beldelerde yaşadıkları için hem Hz. Peygamber döneminde meydana gelen olayın ortamından hem de zamanından uzaklaşmışlardır. Böylece ortama dair bilgilerden yoksun oldukları gibi - *semâ' -kırâ'at* yolu ile noktalama işaretleri bulunmayan bir metnin nasıl okunacağını öğrenmiş olmalarına rağmen- bazı durumlarda zapt ile ilgili eksiklikler nedeniyle farklı okumalar yapabilmektedirler. Bunu, bir kişinin kendi yazdığı el yazısını aradan uzun bir zaman geçtikten sonra doğru okuyamamasına benzetmek mümkündür.

Bu okuma hataları ve ortam bilgisine dair eksikliklerin bir kısmı önemsiz olsa da bazıları ciddî yanlışlara sebep olabilmektedir. Tarîkten tarîke farklılık gösterebilen bu hatalar râvîler aracılığıyla günümüze kadar ulaşmaktadır. Rivâyet ve istinsâh esnasında yazılı metnin boyutunu azaltmak için yapılan *iḥtisâr*, *taḳfî'* ve *ma'nen rivâyet* nedeniyle tarîkler ana hadisten ve birbirlerinden farklılaşmakta ve karşılaştırıldıklarında aynı hadisin tarîkleri olduğunun anlaşılması gittikçe zorlaşmakta, hatta imkânsız hale gelmektedir.

Bütün bunlara rağmen bu tarîklerin her birinde ana hadisin izlerini taşıyan birçok öge bulunabilmektedir. Dolayısıyla bu ögelerden hareketle onların ana hadisin birer parçası olduğuna hükmetmek genellikle mümkün olabilmektedir.

F. ANLAMA VE YORUMLAMA AŞAMASI

Hadisler, dinin bir kaynağı olarak kabul edildikleri için hicrî ilk asırdan itibaren sözlü ve/veya yazılı olarak derlenmeye başlanmış, ardından da bunları anlama ve yorumlama

⁷³ M. Muştâfâ el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 92 vd; Mehmet Özşenel, "Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü", s. 191-202, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, c. XII, sy. 34, 2008.

⁷⁴ M. Muştâfâ el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 143-148.

çabasına girişilmiştir. *Dirâyetu'l-Hadîs* diye adlandırılan yorumlama süreci gün geçtikçe sınırları belirginleşen *sünnet* kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte daha sistemli bir hâle dönüşmüştür. Böylece herhangi bir rivâyet değerlendirmeye alınırken onun sünnet içerip içermediğine, Kur'an'a ve sahih sünnete ters düşüp düşmediğine bakılmaya başlanmıştır.

Fikhî mezheplerin ortaya çıkışıyla birlikte sünnet kavramı dinin Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağı olmanın yanı sıra dinî emir ve yasakların türlerinden biri halinde tanımlanmaya başlamıştır. Bu aşamadan itibaren Ehl-i hadîs olarak kabul edilen muhaddislerin bir kısmı ile Ehl-i re'y olarak adlandırılan muhaddisler ve fakihler arasında birbirinden oldukça farklı sünnet tanımları ortaya çıkmıştır.⁷⁵

Hicrî III. yüzyılın başlarından itibaren muhaddisler (Ehl-i hadîs), rivâyetleri kendi sünnet anlayışlarına ve belirledikleri sıhhat kriterlerine göre seçerek onları çeşitli başlıklar altında tasnif etmişlerdir. Onlar, Ehl-i re'y'in aksine, akâid ve fıkıh ile ilgili mevzularda aklî deliller yerine, hadis ve âsârdan deliller getirmeye çalışmışlardır.

Başta 'Abdurrezzâk'ın (ö.211/827) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/850) *el-Muşannef* adlı eserleri, el-Buhârî (ö.256/870) ve Müslim'in (ö.261/875) *el-Câmi'leri* olmak üzere tasnif edilen eserler bu anlayışların ürünü sayılabilirler.

G. CEM' VE TASNİF AŞAMASI

İlk dönem hadis külliyyâtı, muhaddislerin ulaşabildikleri rivâyetleri belli bir anlama ve yorumlama girişimine tâbi tutmalarının neticesinde tasnif edilmiştir. Bu çerçevede Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi'*i ve Mâlik'in *el-Muvattâ'*ı, el-Buhârî ve Müslim'in eserleri dâhil, hadis kaynaklarının büyük bir kısmı anlama ve yorumlama çabalarının ürünüdür. Nitekim bu eserlerde rivâyetlerin fikhî konular esas alınarak oluşturulan bâb başlıkları altında tasnif edilmeye başlandığı ve bu bâb başlıklarının hadisin içeriğinde bulunduğu düşünülen fikhî görüşleri yansıttığı görülmektedir. Dolayısıyla anlama ve yorumlama sürecinde belli bir sünnet çerçevesine uygun düşmeyen veya sünnet ihtivâ ettiğine dair bir kanaat oluşmayan anlatımlar bu tasniflerde genellikle yer almamıştır.

Diğer taraftan içeriklerinde itikâdî ve fikhî açıdan önem arz eden bilgiler bulunmadığı düşüncesiyle 'Urve b. ez-Zübeyr (ö.94/713), 'Âsım b. 'Omer b. Kâtâde (ö.120/738), ez-Zührî (ö.124/742) gibi *şika* râvîlerin naklettiği birçok siyer rivâyetinin müsned tarzı eserlerde bile tasnife tâbi tutulmadıkları anlaşılmaktadır. Bazı muhaddislerin aralarında siyer râvîlerinin

⁷⁵ İlk dönemde, sünneti tespite yönelik farkı yaklaşımlar için bk. bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 26-64.

de bulunduğu Ebû Zür‘a⁷⁶, Temmâm b. Necîh⁷⁷, Muhammed b. Şâlih et-Temmâr⁷⁸, Esed b. ‘Amr⁷⁹, Sa‘îd b. Meysere⁸⁰, Muhammed b. el-Kâsım⁸¹, Talha b. Ebî Sekîn⁸², Şâlih b. Mûsâ⁸³ ve Mûsâ b. Ya‘qûb⁸⁴ gibi şahıslar için kullandıkları “*Hadisini beğenmiyorum*” anlamına gelen “لا يعجبني حديثه”⁸⁵ ifadesi bu yaklaşımın bir ifadesi olarak görülmektedir.

Siyerin konularına dair rivâyetlerin büyük bir kısmı siyer ve meğâzî eserlerinde,⁸⁶ bir kısmı da ilk dönem rivâyet tefsirleri,⁸⁷ tabakât kitapları,⁸⁸ şehir tarihleri⁸⁹ ve diğer konulara dair eserlerde⁹⁰ korunarak günümüze ulaşabilmişlerdir.

H. TESPİT VE TEVSİK AŞAMASI

Tasnif aşaması ile büyük oranda eş zamanlı olarak süren bir diğer aşama da tespit ve tevsik aşamasıdır. Bu aşamada rivâyetler tespit edilip, sıhhatleri konusunda belli değerlendirmeler yapılarak sınıflandırılmış, bu çabaların neticesinde *şahîh* rivâyetleri toplayan eserler ortaya çıkmış, geri kalan rivâyetler ise *zayıf* veya *mevzû* olarak tasnif edilmiştir.

⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-Ta‘dil*, II, 193.

⁷⁷ en-Nesâ‘î, *ed-Du‘afâ‘ ve ‘l-Metrûkûn*, s. 27.

⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, *‘İlelu ‘l-Hadîs*, III, 412.

⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-Ta‘dil*, II, 338.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-Ta‘dil*, IV, 63.

⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-Ta‘dil*, VIII, 65.

⁸² ‘Alâ‘uddîn Moğultây, *Şerhu Suneni İbn Mâce*, I, 1476, 1477.

⁸³ ez-Zeyla‘î, *Naşbu ‘r-Râye*, II, 388.

⁸⁴ ‘Alâ‘uddîn Moğultây, *‘İkmâlu Tehzîbi ‘l-Kemâl*, XII, 42, 43.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *‘İlelu ‘l-Hadîs*, III, 412.

⁸⁶ Meselâ İbn İshâk‘ın *es-Sîre*‘si ve el-Vâkıdî‘nin *el-Meğâzî*‘si

⁸⁷ Meselâ **et-Taberî**, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Câmi ‘u ‘l-Beyân fî Te‘vîli ‘Âyi ‘l-Kur‘ân* (nşr. ‘Ahmed Muhammed Şâkir), I-XXIV, 1420/2000 ve **İbu ‘l-Munzîr**, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (ö.319/931), *Tefsîru ‘l-Kur‘ân*, I-II, Medine 1423/2002 adlı eserlerde sebep-i nüzûl çerçevesinde siyerin bazı konularına dair binlerce isnadlı hadis bulunmaktadır.

⁸⁸ Bu konuda **İbn Sa‘d** (ö.230/845) tarafından telif edilen *et-Tabakâtu ‘l-Kubrâ* (nşr. ‘İhsan ‘Abbâs, I-VIII, Beyrût 1388/1968) adlı eserde hem doğrudan siyer anlatımı hem de sahâbeden bahsedilen kısımlarda Hz. Peygamber‘in sîretine dair çok sayıda bilgi ve rivâyet yer almaktadır.

⁸⁹ Medine tarihine dair **İbn Zebâle**‘nin daha önce bahsedilen kayıp eserinin yanında ‘**Omer b. Şebbe** (ö.262/876) (*Târîhu ‘l-Medîne* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), I-IV, Cidde 1399), **el-Cenedî** (ö.308/921) (*Fedâ‘ilu ‘l-Medîne* (nşr. Muhammed Mu‘î‘ el-Hâfîz, Ğazve Bedîr), Dimeşk 1407H) ve **el-Ezrakî** (ö.250/864) (*Ahbâru Mekke ve mâ Cae fihâ mine ‘l-Âsâr* (nşr. Ruşdî es-Şâlih Mulaħhas), I-II, Beyrut 1403/1983) ve daha birçok müellifin eserlerinde sîrete ilgili çok sayıda bilgi ve rivâyete yer verilmiştir.

⁹⁰ Meselâ **İbn Habîb**‘in (ö.245/860), *el-Muħabbar*‘ı (nşr. Ilse Lichtenstadter, Beyrût, ts) ve *el-Munemmağ fî Ahbâri Kureyş*‘i (nşr. Ğurşîd ‘Ahmed Fârûğ, I, Beyrût 1405/1985) ve **ez-Zubeyr b. Bekkâr**‘ın (ö.256/870), *Cemheretu Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ* (nşr. Maħmûd Muhammed Şâkir, 1381H) adlı eserinde de gerek Mekke dönemi gerekse Medine dönemine dair isnadlı ve isnadsız haberler yer alır.

Tespit ve tevsik aşamasının görgü şahitlerinin anlatımlarından itibaren başladığını gösteren birçok haber bulunmaktadır.⁹¹ Dolayısıyla bu aşamayı belli bir dönemle sınırlandırmak doğru olmaz. Fakat zamanın ilerlemesine bağlı bir tekâmülden söz edilebilir. *Cerh* ve *ta'dil* ilminin de dâhil olduğu bu aşamaya dair birçok kavram ve alt ilim dalı ortaya çıkmıştır. Bunları iki ana gruba ayırmak mümkündür: İlk grup rivâyetin kaynağını, yani isnadını tespit ve tevsike yönelik *cerh*, *ta'dil*, *muttasıl*, *merfû*, *mürsel*, *mu'allak*, *sahih*, *zayıf* ve *şâz* gibi kavram ve ilimlerdir. İkinci grup ise *ihtilâf* olarak isimlendirilen rivâyet metnine yönelik kavram ve ilimlerdir.

I. ŞERH, TE'VİL VE TENKİD AŞAMASI

Hiz. Peygamber'in yaşadığı bir olayı, söylediği bir sözü ve takrîrlerini ifade eden hadisin geldiği son aşama şerh, te'vil ve tenkid aşamasıdır. Bu aşama diğerlerine nispeten daha uzundur ve hadislerin ortaya çıktığı ilk yüzyıldan günümüze kadar devam eden dinamik bir süreçtir.

Bu aşamada, giriş kısmında da ele alındığı üzere rivâyet metinlerinde yer alan bazı kelime veya ifâdeler, sonraki nesiller tarafından doğru anlaşılabilmesi amacıyla şerh edilmeye başlanmıştır. Yine bazı ifâdeler "sahih sünnet", akıl veya Kur'an'la çeliştiği düşünülerek te'vil veya tenkid edilmiştir. Bu tenkidler genellikle tespit ve tevsik aşamasına yönelik eleştirilerden ibaret kalmaktadır. Yani metinlerdeki sözlerin bizzat Hiz. Peygamber tarafından söylendiği kabul edilerek tenkid edilmemektedir. O sözlerin Hiz. Peygamber'e ait olamayacağı, çünkü Kur'an'a, akla ve mantığa aykırı olduğu öne sürülmektedir. Bu tenkidler genellikle tek tek rivâyetlere özel yapılabildiği gibi son zamanlarda ortaya çıkan yeni bir yaklaşım olarak bütün hadis külliyyâtına yönelik toplu bir mevsûkiyet eleştirisi de yapılmaktadır. Bu son aşamayı, bütün hadis külliyyâtına yönelik toplu bir mevsûkiyet eleştirisi ile varılan inkâr aşaması olarak kabul etmek mümkündür. Böylece bu aşamadan sonra hadislerin birer kaynak olarak ortaya çıkışı, yayılması ve yorumlanması aşaması nihayete ermiş olmaktadır.

Buraya kadar çizdiğimiz tablo, klasik hadis tarihi eserlerinde anlatılan tarihî süreçle benzerlikler taşısa da bazı farklılıkları da barındırmaktadır. Bu nedenle bazı tespitlerde eksiklik ve hatalar bulunabilir. Fakat klasik hadis tarihi eserlerinin amacı halihazırda uygulanan ve istifade edilen hadis usûlü ve külliyyâtının tarihini yazmaktır. Bu tabloda ise bu külliyyâtı tarihî bir vakıa olarak kabul edip dondurduktan sonra resmin tamamına bakarak yeni

⁹¹ Bu konudaki örnekler için bk. Bünyamin Erul, "Sahabe döneminde "Tekzib" ve Tekzibin Mahiyeti", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 455-489.

bir süreç analizi amaçlanmaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde ortaya konulacak hususlar, hadis külliyyâtının günümüzdeki hâlinin ortaya çıkış sürecinin buraya kadar özetlendiği şekilde gerçekleştiği kabul edilerek sistematize edilecektir.

III. HADİSLERİN TESPİTİNDE SENED İLE İLGİLİ SORUNLAR

A. KAVRAMSAL SORUNLAR

Klasik hadis külliyyâtı kavramlar ve tanımlar açısından oldukça zengindir. Bu kavram ve tanımların büyük bir kısmı *sened* ile ilgilidir. Nispeten daha az bir kısmı ise *metin* kısmına yöneliktir. Bu bölümde, sened ile ilgili tanımlardan başlayarak bu tanımların *Bütünsel Yaklaşım* açısından önemli olanlarının problem teşkil eden yönleri üzerinde durulacaktır.

1. Sened

Hadisler dinin temel kaynaklarından sayıldığı için klasik usûlde bir kaynak gösterme metodu olan *isnad* sistemine büyük önem verilmiştir. ‘Abdullâh b. el-Mübârek’in “ **وَلَوْلَا الْإِسْنَادُ** “ **لَقَالَ مَنْ شَاءَ مَا شَاءَ**”, “Eğer *isnad* olmasaydı isteyen istediğini söylerdi” sözü bu hususu açık bir biçimde özetlemektedir.⁹²

Klasik hadis usûlünün temeli sayılabilecek olan sened ile ilgili yöntem ve araçları, metin ile ilgili olanlarına göre hem daha fazla hem de daha gelişmiştir. İsnad sistemi, günümüzdeki dipnot gösterme sisteminden bile daha üstün bir yapıya sahiptir. Çünkü dipnotta sadece alınan kaynağa işaret edilirken *isnad* sisteminde, bir haberin ilk kaynağına kadar bütün ara kaynaklar da kayıt altına alınmaktadır.

Sened ile ilgili değerlendirmeler *râvî*, *rivâyet* ve *mervî* üzerinden gerçekleştirilir. *Ravî* ile ilgili değerlendirmeler *cerh* ve *ta’dil* şeklinde, *rivâyet* şekliyle ilgili değerlendirmeler de metnin lafzen veya ma’nen nakledilmesi üzerinden yapılır. *Mervî* ile ilgili değerlendirmelerin bir kısmı senedin yapısıyla alakalıdır. Rivâyetler, seneddeki râvîlerin birbirleriyle irtibatına göre *müsned*, *mürsel*, *munka’atı*, *müdelles* veya *mu’dal* gibi farklı isimlerle tasnif edilir ve değerlendirilir.

Bütün bu yöntemler ve değerlendirmeler klasik hadis usûlünün bir mirasıdır. İkinci bölümde ele alınacak olan *Bütünsel Yaklaşım* metodunun yapısı gereği klasik hadis usûlüyle râvîler ve rivâyetlerin mevsûkiyetine dair yapılan değerlendirmeler birer kabul veya ret kriteri sayılamamakla beraber, senedin yapısı ve metin ile ilgili bilgi ve yöntemler rivâyetlerin toplanması ve tasnif edilmesinde temel bir rol üslenmektedir.

⁹² Muslim, *es-Sahîh*, I, 15; el-‘İclî, *eş-Şikât*, s. 7.

2. Tarîk

Klasik hadis usûlünün en sık kullanılan kavramlarından biri de “tarîk”tir. Sözlükte “yol”⁹³ anlamına gelen bu kavramın hadis terminolojisinde “sened” kelimesi ile birbirine yakın anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Sened ile benzer bir manaya geldiği ileri sürülmektedir. Ancak her ikisi bir yerde kullanıldığında, genelde ilk zikredilen ana senedi, diğeri de ana senedin kollara ayrılışını ifade eder.⁹⁴

İlk dönem âlimleri *tarîk* yerine *vecih* kavramı kullanmışlardır. Nitekim **Yaḥyâ b. Ma‘în** (ö.233/847), bir hadisin farklı isnadlarıyla derlenmesinin öneminden bahsederken bunları bazen *vecih* bazen de *tarîk* kelimesi ile ifade etmiştir.⁹⁵ **Aḥmed b. Ḥanbel** de bir hadisin anlaşılabilmesi için toplanması gereken farklı isnadlarını *tarîk* olarak adlandırır.⁹⁶ Her iki kavramın da aynı anlamda kullanıldığını kabul etmekle birlikte biz bu tezde tarîk kavramını kullanmayı tercih ettik.

Bir tarîkin bir hadisten farklı olan yanı bir senedinin bulunması, yani Hz. Peygamber ile râvî arasında olayı gören veya görenlerden rivâyet eden en az bir anlatıcının varlığıdır. Bu nedenle tarîk kelimesi ile bazı durumlarda metnin geliş yolunu ifâde etmek için rivâyetin başındaki sened de kastedilmiştir.

Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerinin herhangi bir sahâbî tarafından bir anlatım haline dönüştürülmüş şekline “hadis”, bu anlatımın en az bir râvî tarafından rivâyet edilmiş şekline ise tarîk denilmesi gerekir.

Bu tanımlamalar çerçevesinde bakıldığında **el-Buḥârî**’nin ve **Müslim**’in *es-Sahîh* adlı eserleri de dâhil olmak üzere bütün kaynaklardaki isnadlı rivâyetlerin hepsi birer tarîktir. Günümüzde artık bu tarîklerin işaret ettiği hadislerin aslına doğrudan ulaşmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu hadislerin varlığı ancak “tespit” edilebilir. Bunun için, tarîkler de dâhil olmak üzere birçok rivâyet ve bilimsel veriden istifâde edilmesi gerekir. Bu tespit, tarîklerin işaret ettiği şekilde bir hadis bulunup bulunmadığı hususunda itimada şayan bir netice ortaya koymalıdır.

Klasik literatür açısından ise durum böyle değildir. Kaynaklarda bulunan ve Hz. Peygamber’e isnad edilen her haber hadis olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, herhangi bir konuda bir anlatımı bulunan sahâbînin bu anlatımının (hadis) *iḥtisâr* ve *taḳfî* uygulamaları

⁹³ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, XXVI, 72.

⁹⁴ Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, XXIII, 155.

⁹⁵ Haṭîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, II, 212.

⁹⁶ “الْحَدِيثُ إِذَا لَمْ يَجْمَعْ طَرَفَهُ لَمْ تَفْهَمْهُ وَالْحَدِيثُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا” Haṭîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, II, 212.

nedeniyle tanınmaz hale gelmiş çeşitli kaynaklardaki tarîklerinin her birinin ayrı birer anlatım olduğu şeklinde ciddi bir yanılgıya neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında klasik usûldeki bu yanılgı sıhhat ve değerlendirme problemlerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü günümüze kadar ulaşılmış bir rivâyet çeşitli nedenlerle yıpranmış olabilir. Başta *tashîf* olmak üzere, *ihtisâr*, *taqtî*, *ma'nen rivâyet* ve *kalb* gibi metin ve sened üzerinde meydana gelen muhtemel râvî tasarrufları ve hatalar ancak o rivâyetin diğer tarîkleri ya da benzerleri ile birlikte incelendiğinde fark edilebilir. Ancak bazı durumlarda iki ayrı rivâyetin aslında aynı hadisin birer tarîki olduğu, bütün tarîkler bir araya toplansa bile ortaya çıkmayabilir. Bu sorun *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin belkemiğini oluşturan *Kurgu* işlemiyle büyük oranda çözülür.

Bir rivâyetin senedini ifade etmek için kullanılan *tarîk* kavramının zaman zaman metni de içine alacak şekilde genelleştirildiği görülmektedir. Bu durumda bir hadisin birden fazla metnine ulaşıldığında kavram kargaşası ortaya çıkmaktadır. Meselâ, **el-Buhârî**'nin *es-Sahîh*'inde bir hadisin bir tarîkinin olduğunu kabul edelim. Bu hadis tarîki, **Hemmâm b. Munebbih**'in (ö.132/750) *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* adlı eserinde⁹⁷ ya da **Ma'mer b. Râşid**'in (ö.153/770) eserinde de varsa ve **el-Buhârî** o tarîki onlardan birinden naklediyor ise, bunlar aynı tarîk olduğu halde **el-Buhârî** metinleri *ihtisâren* vermiş olabilir. Dolayısıyla iki metin birbirinden farklı olduğu için aynı tarîk sayılamaz. Hâlbuki bunların senedleri, eklenen son halka dışında birbirinin aynısıdır. Aşağıdaki rivâyet bu duruma örnek olarak verilebilir:

Örnek 1: Bu örnekte ilk rivâyetin *mufaşsal* ikinci rivâyetin ise *muhtasar* olduğu görülmektedir. İsnâdlarına bakıldığında ilk rivâyetin ikincisinin atası olduğu söylenebilir.

☞ **Hemmâm b. Munebbih, Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih, s. 55, No: 103.**

... حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامِ بْنِ نَافِعِ الْحَمِيرِيِّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ...
وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا أَحْسَنْتُمْ أَحَدَكُمْ إِسْلَامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»

☞ **el-Buhârî, es-Sahîh, I, 17, No: 42.**

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " إِذَا أَحْسَنْتُمْ أَحَدَكُمْ إِسْلَامَهُ: فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا "

Örnek 2: İkinci örnekte ise metinler birebir aynıdır. İki rivâyet birbirlerinden sadece sened bakımından farklılık göstermektedir.

⁹⁷ **Hemmâm b. Munebbih**, Ebû Ukbe es-San'ânî (ö.132/750), *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* (nşr. 'Alî Hasen 'Alî 'Abdulhamîd), Beyrût, 'Ammân 1407/1987. Bu eserde **Hemmâm**'ın, büyük bir kısmını **Ebû Hüreyre**'den (ö.58/678) rivâyet ettiği hadisler yer almaktadır. Eserde **Ebû Hüreyre**'den rivâyet edilen hadislerin isnadının baş tarafı "...حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامِ بْنِ نَافِعِ الْحَمِيرِيِّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ..." şeklindedir (Hemmâm b. Munebbih, *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih*, s. 25).

☞ Hemmâm b. Munebbih, *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih*, s. 52, No: 92.⁹⁸

... حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامِ بْنِ نَافِعٍ الْحِمَيْرِيُّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ...
وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كُلُّ كَلِمٍ يُكَلِّمُ بِهِ الْمُسْلِمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهَا إِذَا طُعِنَتْ يَفْجُرُ دَمًا، اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ، وَالْعَرَفُ عَرَفُ الْمِسْكِ»

☞ el-Buḥârî, *es-Şahîh*, I, 56, No: 237.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «كُلُّ كَلِمٍ يُكَلِّمُهُ الْمُسْلِمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهَا، إِذْ طُعِنَتْ، تَفْجُرُ دَمًا، اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ، وَالْعَرَفُ عَرَفُ الْمِسْكِ»

Bu durumda her iki örnekte de ilk rivâyetler ikinci rivâyetlerden ayrı birer tarîk sayılmalıdır. Bu durum **el-Buḥârî**'nin râviler aracılığıyla **Hemmâm b. Munebbih**'den naklettiği hemen hemen her hadis için geçerlidir. Tespitimize göre bunların sayısı 23'tür.

Tarîk kavramının seneden ziyade metni ifâde etmek için kullanılması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sened üzerinde bazı ihtilâflar olduğu zaman ilk bakışta farklı gibi görünen iki rivâyet aslında birbirinin aynı senede sahip olan iki tarîk olabilmektedir. Çünkü bunlardan biri günümüze yazılı bir metin olarak ulaşmış, diğeri de o yazılı metinden aktarılmış ve *ihtisâr* edilmiş olduğunda *mufaşşal* metin, asıl olmasına rağmen, *muhtaşar* olan ile metin açısından birebir aynı değildir. Meselenin daha iyi anlaşılması için bir hadisin **el-Buḥârî**'den doğruca, ondan rivâyet eden başka bir râvîden de ayrıca günümüze kadar ulaştığını kabul edelim. **el-Buḥârî**'deki metin *mufaşşal* diğeri *muhtaşar* olsun. Bu durumda her ikisinin isnadları da birebir aynıdır. Yani ortada tek bir tarîk olduğu halde metin bakımından iki ayrı tarîk varmış gibi görünmektedir. Bu nedenle metin bakımından meydana gelen değişikliklerin de ayrı tarîk kabul edilerek değerlendirmeye tâbi tutulması daha isabetli bir yöntem olarak görülmektedir.

Klasik hadis usûlünün bir başka kavramsal problemi de bir “hadis”in Hz. Peygamber’e isnad edilmesidir. Hâlbuki genellikle “hadis” sahâbenin oluşturduğu bir anlatımdır. Burada sahâbenin en önemli ayırıcı özelliği gözlemci olmasıdır. Dolayısıyla her bir hadisin tespiti sırasında Hz. Peygamber değil, sahâbe esas alınmalıdır. Yani Hz. Peygamber’in bir söz, fiil ve takrîrini nakleden her sahâbînin anlatımının ayrı ayrı “tespit” edilmesi hedeflenmelidir. Böylece bir hadisin tarîklerinden bahsedilirken her sahâbînin hadisinin tarîkleri ayrı ayrı kastedilmelidir. Bir olayın gözlemcisi veya ilk anlatıcısı olmaları durumunda tarîk senedlerinin normalde sahâbîyi esas alması gerekmektedir. Aksi takdirde her sahâbînin aynı olayı anlatımı ciddî farklılıklar arzedeilmekte, kimi zaman aynı şeyden bahsettiklerine

⁹⁸ Rivâyetin senedi eserin (*Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih*) başından alınarak eklenmiştir.

oldukça zor ve zahmetli bir araştırma sürecinden sonra karar verilebilmektedir.⁹⁹ Söz gelimi “...من كذب علي متعمدا...”, “Benim adıma kasten yalan söyleyen...” sözünü Hz. Peygamber’den onlarca sahâbî aktarmıştır. Bunların her biri ayrı hadis olarak kabul edilmeli ve her sahâbînin hadisi ayrı ayrı “tespît” edilmelidir. Bu durumda Hz. Peygamber’e ait yukarıdaki “söz”, onu nakleden sahâbenin sayısı kadar hadis olarak günümüze ulaşmış olur ve bunlar birbirlerinin tarîki olarak görülemez.

Diğer taraftan herhangi bir rivâyete *şâhid* ve *mütâbî*‘ olarak gösterilen diğer rivâyetler her zaman o rivâyetin tarîki değildirler. Bu tür tanımlamalarla işaret edilen rivâyetler başka olaylara işaret ediyor olabilirler. Bunların birbirlerine benzerlikleri genellikle fikhî delalet bakımındandır.

Bütünsel Yaklaşım metodu çerçevesinde *tarîk* kavramı yerine ondan daha kapsamlı bir kavram olarak “*alıntı*” kullanılacaktır. Alıntı doğrudan tarîk’in yerine geçmez. Ancak onu bütün özellikleriyle birlikte içine alarak yönetebilecek imkân ve araçlara sahiptir.

3. Sahâbî

Sahâbî kavramı klasik usûl açısından bakıldığında *cerh* hususunda diğer kategorideki râvîlerden farklı olarak ele alınan, genellikle Hz. Peygamber’den sonra bir hadisin sened zincirinin ilk halkasında bulunan râvî olarak kabul edilir. Bir sahâbî, bir başka sahâbî veya tâbî’inin râvîsi durumunda da olabilir. Kimlerin sahâbî olduğu, Hz. Peygamber’i gören herkesin sahâbî sayılıp sayılmayacağı hususunda ulemâ tarafından birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin her birinin kendine göre tutarlı yanları olduğu gibi eksikleri de bulunmaktadır.

Bütünsel Yaklaşım açısından gerek sahâbenin gerekse bir hadisin sened zincirinde zikredilen diğer râvîlerin *cerh* ve *ta’dil*’ini esas alan bir yöntemle sonuca varmak yerine, naklettikleri ile ilgilenmek daha isâbetli görünmektedir. Çünkü sahâbe de, dâhil *siika* olsun olmasın, bir rivâyet hangi râvîden naklediliyor olursa olsun, onda hata veya hatalar olmayacağını savunmak mümkün değildir. *Ta’n* edilmiş râvîlerin rivâyet ettiği hadislerin de tamamında veya bir kısmında doğru bilgi veya bilgiler bulunamayacağını iddia etmek de mümkün değildir.

Bu bakış açısına göre sahâbînin zincirdeki diğer bir râvîden usûl açısından önemli bir farkı vardır. Bu fark ise, sahâbînin olayı bizzat müşâhade etmiş olma ve hadîsin metnini bizzat

---

⁹⁹ Tezin ikinci bölümünde verilen örnekler ile üçüncü bölümündeki iki örnek çalışmada bu durum açıkça görülecektir.

şekillendirmiş olması ihtimâlidir. Her ne kadar klasik usûlde sahâbenin bazı rivâyetlerinde gizli bir *inkıta*‘ olabileceği ve bu *inkıta*‘daki râvî veya râvîlerin tâbi‘undan da olabileceği düşünülmüş ise de, bu konu çok fazla derinleştirilememiştir. *Sahâbî mürseli* veya *sahâbî tedlîsi* terimleri ile ifâde edilen bu durumlar konusunda da genel olarak sahâbînin âdil olduğu düşünüldüğünden, bu yönde herhangi bir takibat yapılmamıştır.¹⁰⁰

Bir seneddeki râvînin sahâbî olması, o hadiste *inkıta*‘ bulunsa bile o rivâyetin Hz. Peygamber’e çok yakın bir zamanda bilindiğini gösterir. Bu da o metinde değerli bilgiler olabileceğinin göstergesidir. Bu bilgiler yardımıyla senedinde *inkıta*‘ bulunmayan rivâyetlerin metinlerinin daha doğru anlaşılması sağlanabilir. Çünkü zaman geçtikçe bir metindeki bilgilerin doğruluğunu belirleyecek imkânlar ortadan kalkmaktadır. Öyleyse bir rivâyetin senedindeki kusurlara bakarak onu bir kenara atmak ve ondan istifade etmemek ilmî açıdan doğru bir yaklaşım olmaz.

Sahâbînin bir başka özelliği ise onun hâdiselere ve dönemin güncel politik, sosyal, psikolojik ve dinî ilişkiler ağına yakınlığından dolayı anlatımında (hadisinde) subjektif olma ihtimalidir; bu durum tâbi‘ûn hatta sonraki dönemlerdeki râvîlerde dahi görülür. Zamanla bu subjektivite sadece itikâdî ve mezhebî olgulara indirgenmiştir.

B. SENEDİN YAPISI, CERH VE TA‘DİL YÖNTEMLERİNİN SORUNLARI

1. Sened İle İlgili Genel Değerlendirmeler

Klasik hadis usûlüne göre, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerini içeren haberleri *semâ‘-kırâ‘at*, *icâzet-münâvele-mükâtebe* ve/veya *i‘lâm-vaşıyyet-vicâde* yollarıyla nakleden râvîlerin kaynağa en uzak olanından başlayarak en yakın olanına doğru sıralanmış hâli *sened* olarak adlandırılmaktadır. Sened, metnin râvîden râvîye her nakledilişinde biraz daha uzar. Metin birden fazla râvî tarafından rivâyedildikçe sened sadece bir zincir şeklinde değil, bir ağacın dalları şeklinde sürekli birbirinden ayrılıp farklılaşarak çoğalır. Böylece başlangıçta tek bir sahâbînin anlatımından oluşan bir hadis metni günümüze yüzlerce tarîkten (veya vecihten) ulaşabilir. Nitekim ‘**Omer b. el-Ḥaṭṭâb**’dan rivâyedilen “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَفِي رِوَايَةِ بِالنِّيَّاتِ” hadisinin tarîklerinin sayısının 700 veya daha fazla olduğu bildirilir.¹⁰¹ Rivâyetlerin her birinin senedinde bu dallanma ile ilgili bilgiler yer almaz. Fakat bir rivâyetin tarîkleri bir araya toplandığında bu dallanma bir rivâyed ağacı şeklinde büyük oranda ortaya çıkarılabilir. Bu tarîkler rivâyed sırasında meydana gelen hataların yanısıra *ihṭisâr*, *taḳṭî‘*, *ma‘nen rivâyed* ve

¹⁰⁰ *Mürsel ve müdelles* hakkında **Ḥaṭṭâb el-Bağdâdî** (ö.463/1071) açıklamaları için bk. *el-Kifâye*, s. 22, 357.

¹⁰¹ ‘Abdul‘azîm el-Munzîrî, *et-Terğîb ve ‘t-Terhîb*, I, 25.

idrâc gibi sebeplerle değişikliklere uğrar. Bütün bu etkilerden dolayı başlangıçtaki metnin özelliklerini genetik olarak korusalar da bazı durumlarda tamamen alakasız bir metne dönüşebilirler.¹⁰²

Rivâyetler sıhhat değerlendirmesine tâbi tutulacağı zaman başındaki sened de metnin bir parçası olarak kabul edilir. Senedin makbul olduğu anlaşıldıktan sonra metnin değerlendirilmesine geçilir. Bazen metinde bâriz bir kusur bulunursa senedine bakılmadan reddedilir. Sonuç olarak değerlendirmeye tâbi tutulan hadis tarîki metin ve senediyle birlikte kabul ya da reddedilir.

Klasik usûldeki bu sıhhat yaklaşımı birçok yönden eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiriler genel olarak isnad sistemi üzerinde yapılan değerlendirmelerin izâfilîği ile metin tenkidi konusundaki eksiklikler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte mevcut isnad sisteminin yapısı ve ricâl ilmi ile ilgili çalışmalar nispeten sistemli ve mantıklı bir yapıya sahip olduğu için eleştiriler daha çok metin tenkidi konusundaki eksiklikler üzerine odaklanmıştır. Bu eleştirilerin metinle ilgili olanlarının bir kısmına ileride değinilecektir.

Rivâyetin tarîkleri bir araya getirilip rivâyet ağacı ortaya çıkarılarak bu ağaç üzerinden yapılan isnad tahlil ve tenkidi mevcut usûlde bir yöntem olarak yer almaz. Ancak rivâyetlerin kusurunun anlaşılması açısından bunun oldukça önemli olduğu ilk münekkitler nezdinde dahi kabul görmüştür. Nitekim **Yaḥyâ b. Ma'în** “*Biz bir hadîsi otuz vecihden yazmazsak onun ne ifade ettiğini anlayamazdık*” dediği mâlumdur.¹⁰³ ‘**Alî b. el-Medîni** (ö.234/849) de bir husustaki tarîkler bir araya toplanmadığı müddetçe hatalarının görülemeyeceğine dikkat çekerek¹⁰⁴ bir rivâyetin farklı tarîklerinin bir araya getirilerek o rivâyetin sened ve metin tenkidinde bir yöntem olarak kullanılabilmesine işaret etmiştir. Yine **Aḥmed b. Ḥanbel**’in bir hadisin tarîkleri bir araya toplanmadıkça tam anlaşılmadığı, bunların birbirini tefsir ettiği şeklindeki açıklaması¹⁰⁵ da bu hususu teyid etmektedir. Fakat bu tespitlere rağmen klasik usûlde *Mu'âraza* dışında bu hususta etkili ve tutarlı bir uygulama olduğunu söylemek zordur. *Mu'âraza* yöntemi,¹⁰⁶ tarîklerin birbiriyle karşılaştırılarak kusurlarının görülmesini sağlayan, tarîkleri birlikte tutarak değerlendiren bir yöntem olmaktan çok, birini diğerine tercih eden bir amaç gütmektedir. Bunun yanında, tarîklerin itikâdî ve fikhî açıdan birbiriyle karşılaştırılması da amaçlanmaktadır ki, bu durumda ortaya konulan tenkidlerin her zaman objektif olduğu

¹⁰² Bu farklılaşmanın örnekleri için tezimizin II. ve III. bölümlerindeki *Haber*’lerin *Alıntı*’ları incelenebilir.

¹⁰³ Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*’, II, 212.

¹⁰⁴ Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*’, II, 212.

¹⁰⁵ Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*’, II, 212.

¹⁰⁶ *Mu'âraza* yöntemi ve uygulamaları için bk. Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 197-199, İstanbul 2011.

söylenemez. Klasik usûlün *Mu'âraza* yöntemi, rivâyetlerin kusurlarını gidermek ve benzerliklerini tespit bakımından geliştirilerek *Bütünsel Yaklaşım* yöntemiyle daha da ileriye taşınacak hususlardan biridir.

Klasik hadis külliyyâtındaki isnadlara genel olarak bakıldığında rivâyetlerin büyük bir çoğunluğunun sahâbîden sonra bir veya iki râvî aracılığıyla nakledildiği görülmektedir. Bir sonraki seviyede de ilk isnadlardan biraz daha fazla olmakla beraber râvî sayılarının çok fazla artmadığı görülmektedir. Zincirin üçüncü halkasına gelindiğinde ise râvîlerin birden artmaya başladığı görülmektedir. Bunun sebebi şudur: Özellikle tâbi'ûn döneminde var olan yazılı metinlerde ve sözlü hadis rivâyetlerinde isnadlı olanların oranı, isnadlı metinlerin oranına göre oldukça düşüktü. Çünkü isnadsız metinlerin sayısı çok yüksekti. Öyle ki bir yazılı metinde onlarca *mürsel* ve *mu'dal* rivâyetin arasında oldukça az sayıda isnadı makbul rivâyet yer alıyordu.¹⁰⁷ Fakat o dönemde carî olan metinlerin ve anlatımların yaygınlığı nedeniyle bu rivâyetlerin sayısı bugün elimizde bulunan hadis külliyyâtının tekrarlarını çıkardığımızdaki hadis sayısından onlarca kat fazlaydı.

Başlangıçta sened elzem olmadığı için¹⁰⁸ bu metinlerdeki rivâyetlerin tamamen isnadlı olmasına gerek yoktu. Çünkü uydurulan bir hadisi dinleyenler en az uyduran kişi kadar bilgi sahibi oldukları için o hadisin uydurma olduğunu kolayca fark edebilirlerdi.¹⁰⁹ Bu sebeple metinlerdeki her sözün başına kimden alındığı ile ilgili ayrıntılı kayıtlar koymak hem zaman israfı hem de o devirde çok değerli olan kalem ve kırtas israfı anlamına gelmekteydi. Ayrıca tâbi'ûnun ezberlediği veya yazıya döktüğü rivâyetlerin tek bir râvîsi olduğu (klasik usûl kavramıyla *vuhdâniyyât*) ve sayıları da sınırlı olduğu için kimlerden alındığı -yazılı olmasa bile- bilinmekteydi. Nitekim birçok tabakât ve *cerh-ta'dil* eserinde yer alan “حديثه عند...” ifâdesi¹¹⁰ bir sahâbîye ait hadislerin hangi râvîler tarafından nakledildiğinin ilim ehline mâlum olduğunu göstermektedir. Bu dönemden günümüze intikal eden eserlerin sayısı yok denecek kadar az olmasına rağmen bunlardan bazıları incelendiğinde senedli nakillere nadiren

¹⁰⁷ Bu metinlerden hadis ile ilgili olanları günümüze ulaşmamış olsa da tefsir, siyer ve tarih ile ilgili olanların bir kısmı ulaşmıştır. Öte yandan sadece **İbnu'l-Kelbî**'nin (ö.204/820) günümüze ulaşabilen birkaç eserinin dışında iki yüzden fazla eserinin bulunduğu bilinmektedir (eserlerinin adları için bk. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 125-127). Bu eserlereki metinlerin müellifin günümüze ulaşan eserleri ile aynı yapıda oldukları düşünüldüğünde bu eserlerdeki birçok haberin kendinden önceki isnadlı ve isnadsız birçok haberi bir araya toplayarak kaleme alındığı muhakkaktır.

¹⁰⁸ er-Râmehermuzî, *el-Muḥaddîsu'l-Fâsıl*, s. 208.

¹⁰⁹ er-Râmehermuzî, *el-Muḥaddîsu'l-Fâsıl*, s. 210.

¹¹⁰ el-Buḥârî, *et-Târîḫü'l-Kebîr*, VII, 40; et-Ṭahâvî, *Şerḫü Muşkilü'l-Âsâr*, VII, 65; İbn Hıbbân, *es-Şikât*, III, 10, 15, 21, 36, 41 vd. (sahâbe ve tâbi'ûndan 100'ün üzerinde şahıs için bu bilgiler verilmektedir).

rastlandığı, bunların da büyük çoğunluğunun *mürsel* ve *mu'dal* haberlerden oluşan metinler olduğu görülür.¹¹¹

Hicrî ikinci asrın ilk yarısından itibaren hadis uydurmacılığına bir tepki olarak gelişen hadis usûlünün etkisiyle bu rivâyetlerin bulunduğu eserlerin içinden isnadları bu usûlün kurallarına uygun düşenler ayıklanarak isnad ihtivâ eden eserler vücuda getirilmeye başlandı.¹¹² Bu eserler, *mu'dal* ve *munkatı'* isnadlı rivâyetler barındırmakla birlikte çoğunlukla *muttasıl* isnadlı rivâyetlerle tasnif edilmeye başladılar. Bu dönemde kaleme alınan siyer ve meğâzî türü eserler¹¹³ de, konuları itibariyle isnadlı rivâyetler bulmak zor olduğundan ya da müelliflerinin uydurmaya karşı hadis usûlcülerine göre daha az kaygı duydukları için isnadsız haberleri de nakletmeye devam ettiler. Böylece hadis usûlü ile siyer ve meğâzî usûlü birbirinden ayrılmaya başladı.¹¹⁴

Hicrî ikinci asrın sonlarına doğru, tâbi'ûn ve etbâ'u't-tâbi'în döneminde cari olan onlarca rivâyetten sadece bir veya ikisi hadis eserlerinde zikredilecek özelliklere sahip olduğu için nakledilmiş, diğerleri ise yavaş yavaş unutulmaya başlamıştı. Aslında bu rivâyetler de muhtevâ açısından bugün elimizde bulunan bilgilerden çok da farklı değildi. Muhtemelen bunlar aynı olayı bir de başka gözlemcinin veya râvînin anlatımından öğrenme imkânı sağlayabilecek bazı ifâde farkları bulunan tarîklerdi. Dolayısıyla bugün elimizdeki senedlerin sahâbîden sonra genellikle bir veya iki râvîsi olmasının sebebi ya diğer râvîlerinin o rivâyetleri usûlüne uygun kaydedememeleri ya da yeri geldiğinde açıklayacağımız *sünnet*

¹¹¹ Meselâ bk. **el-Hasen el-Başrî**'nin (ö.110/729), *Feğâ'ilu Mekke*'si, **Ķatâde b. Di'âme**'nin (ö.117/735), *en-Nâsih ve'l-Mensûh*'u, **Mûsâ b. 'UĶbe**'nin (ö.141/759) *el-Meğâzî* adlı kayıp eserinin bazı parçaları, **MuĶâtil b. Süleymân**'ın (ö.150/767) *et-Tefsîr*'i, **İbn İshâk**'ın (ö.151/768) *es-Sîretu'n-Nebeviyye* adlı eseri, **Sa'id b. Ebî 'Arûbe**'nin (ö.156/773) *el-Menâsik* adlı eseri, **el-Mâcişûn**'un (ö.164/781), *Kitâbu'l-Hac* adlı eseri. Bunların dışında da birçok örnek sıralamak mümkündür.

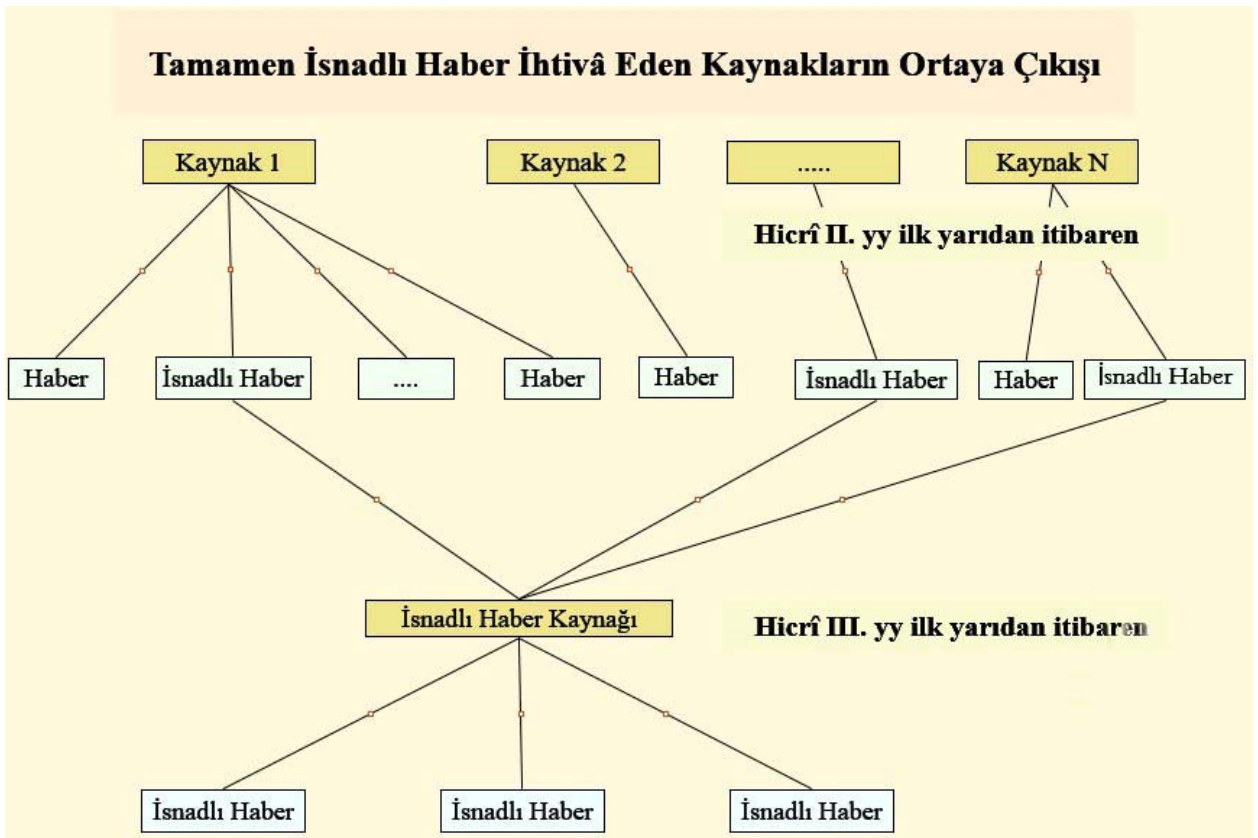
¹¹² **Mâ'mer b. Râşid**'in (ö.153/770) *el-Câmi*'i ve **Mâlik b. Enes**'in (ö.179/796), *el-MuvaĶta*' adlı eseri bu tür derlemelere bir örnek olarak verilebilir.

¹¹³ Bu dönemde siyer ve meğâzîye dair eserler tasnif ettikleri anlaşılan müelliflerden bazıları şunlardır: **'Urve b. ez-Zübeyr** (ö.94/713), **'Âşım b. 'Omer b. Ķatâde** (ö.120/738), **Ya'Ķûb b. 'Utbe** (ö.128/746), **'Abdullâh b. Ebî Bekr b. Ħazm** (ö.135/753) ve **Mûsâ b. 'UĶbe** (ö.141/759). **İbn İshâk** ve **el-VâĶidî** gibi daha sonra siyer ve meğâzî alanında tasnif yapan zevatın kaynakları olan bu müelliflerin bazı rivâyetlerinin de hadis kaynaklarında isnadlı rivâyetler şeklinde bulunuyor olması (meselâ bk. et-Tirmizî, *es-Sünen*, V, 244; et-Ķayâlisî, *el-Musned*, II, 264; Ahmed b. Ħanbel, *el-Musned*, V, 196, VI, 15, VI, 557 vd.; Ebû Ya'lâ, *el-Musned*, III, 387) onların hem siyer hem de hadis ilimlerinin aynı disiplin içinde olduğu bir dönemde yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat gösterilen kaynaklardaki rivâyetler incelendiğinde de görüleceği üzere bu zatların siyer ve meğâzî ile alakalı rivâyetlerinin daha çok fıkıh içerikli siyer rivâyetlerinden oluştuğu görülmektedir.

¹¹⁴ Siyer ilminin doğuşu ve hadis ilmiyle ilişkisi hakkında ayrıntılı tetkikler için bk. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 14-25.

kavramına uygun bir muhtevâyaya sahip olmadığı için rivâyet edilmemesinden kaynaklanıyordu.¹¹⁵

Böylece sahâbeden sonra, “ilk rivâyet patlaması” diyebileceğimiz bu süreçte ortaya çıkan rivâyetler, *isnad* ve *cerh-ta'dil* sisteminin etkisiyle seçilmeye başlandığı için dramatik bir azalma gösterdi. Hicrî III. asrın başlarından itibaren telif edilen kaynakların büyük bir kısmında artık neredeyse isnadsız haber yer almamaya başlamıştı. Zamanla isnadında kopukluk bulunan haberleri nakletmek kusur sayılmış,¹¹⁶ hatta isnadlı olsa bile *garîb* ve *şâz* rivâyetlerin nakledilmesi hoş görülmemeye başlanmıştır.¹¹⁷ Böylece bu şartlara uymayan rivâyet ve tarîkler yok olmaya başladı.

Şekil 1: İsnadlı haberlerin toplanması ve sadece isnadlı rivâyet içeren eserlerin ortaya çıkışı.

Bütün bunlara ek olarak bir de bu rivâyetlere sünnet kavramıyla yaklaşılmış ve muhtevâlarında sünnet olmadığı düşünülen rivâyetler, isnadları makbul olsa bile nakledilmeye

¹¹⁵ Nitekim **Ahmed b. Hanbel**'in “تَرْكُوا الْحَدِيثَ وَأَقْبَلُوا عَلَى الْغَرَائِبِ ، مَا أَقَلَّ الْفَيْئَةُ فِيهِمْ” , “Onlar [bilinen] hadisleri terk edip *garîp* rivâyetlere yönelirler. Ne kadar da kıt anlayışlılar!” şeklindeki ifâdesi sadece bilinen râvîlerden gelen ve maruf sünnete uygun rivâyetlere itibar eden yaklaşımı yansıtmaktadır (Hañîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 142).

¹¹⁶ İbn Hibbân, *es-Şikât*, VI, 27; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 196, 340; el-Hâkim, *el-Medhal*, s. 175, 197; Ebû Nu'aym, *el-Mustaşrec*, I, 84; İbnü'l-Kaysarânî, *es-Semâ*, s. 80.

¹¹⁷ et-Tirmizî, *es-Sunen*, III, 395; İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, I, 111; Hañîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 140-142; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII, 25.

değer görülmemişlerdir. Bu süzme işlemi hem isnadlı haberleri seçerken gerçekleşmiş hem de seçtikten sonra hazırlanmış olan isnadlı eserler üzerinden tekrar edilmiştir. Bu süreci şu şekilde ifade edebiliriz:

Rivâyetler → İsnadlı ve Sünnet İhtivâ Edenler → İsnadlı ve Sünnet İhtivâ Eden Hadisler.

İsnadlı rivâyetlerin ortaya çıkışı ve bunların dönemin fikhını şekillendirme süreci şu adımlarla özetlenebilir:

* *Muttasıl isnadlı ve sünnet ihtivâ eden rivâyetler diğer rivâyetlerden ayrıldı.*

* *Sahih sünnete aykırı rivâyetlerin nakledilmesi zorlaştı.*

* *Cerh ve ta'dil açısından ideal olan râvîlerden (ki bunlar sünnet kavramı açısından da ideal şahsiyetlerdir) muttasıl isnadlı nakillerini derleyenler tespit edilerek onlardan rivâyete rağbet edildi.*

* *Bu rivâyetler, fikh ekollerinin de etkisiyle belirginleşen sünnet kavramının ayrıntılarını daha da netleştirdi.*

* *Diğer râvîlerin rivâyetleri yok olduğu için günümüzden bakıldığında bu râvîler ve rivâyetleri bütün hadisler açısından genel olarak medâru'l-isnâd durumuna geldi.*

* *Diğer rivâyetler olmadığından dolayı ve kendi dönemlerinin hukukî ve itikâdî normları bu râvîlerin naklettikleri hadislere göre teşekkül etmeye başladığı için -öyle olmadığı halde- İslâm hukukunu desteklemek üzere hadis uydurulmuş gibi bir durum ortaya çıktı.*

Görüldüğü gibi tamamen tarihsel bir olgu olarak karşımıza çıkan bu durum, günümüzden bakıldığında sistemli bir hadis uydurma mekanizması zannedilebilmektedir. Bu yapının uydurma mekanizması olarak görülmesi doğru olmaz. Fakat rivâyetlerin anlaşılması bakımından “sahih sünnet” kavramının oluşumu ve gelişmesiyle paralel olarak belli bir yönlendirmeye neden olduğu söylenebilir. Elbette bu başka bir meseledir ve ayrıca değerlendirilmelidir. Bizim burada vurgulamak istediğimiz husus, klasik hadis usûlü ve külliyâtında -Batı kaynaklı çağdaş bazı iddiaların aksine- dinî ve hukukî sorunların çözümüne katkı sağlamak üzere sistemli bir uydurma hareketinin bulunmadığı,¹¹⁸ aksine bu sorunların çok sayıda rivâyet arasından Kur'ân, akıl-mantık, örf ve adetlerle çelişmeyenlerin seçilerek çözümlenmeye çalışıldığıdır.

Netice itibariyle burada ortaya koymaya çalıştığımız tarihsel sürece bakılırsa -kötü niyetli bazı istisnalar dışında- rivâyetlerdeki isnadlar metinlerin başına sonradan eklenmiş değildir. Aksine bu isnadlı rivâyetler, ilk dönemlerde derlenmiş isnadlı ve isnadsız haberlerin yer aldığı

---

¹¹⁸ Konusu ve amacı itibariyle bu tezde oryantalistlerin rivâyetlerle ilgili inceleme yöntemleri veya yaptıkları değerlendirmelerin ayrıntılarına girilmeyecektir. Bu konunun ayrıntıları için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul 2013.

metinlerdeki isnadlı olanların ya da isnad edilebilenlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir.

İsnadlı haber sayısının *taḳṭî* ile de alakalı olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Normalde bir sahâbîden nakledilen uzunca bir metin sonraki dönemlerde çeşitli amaçlarla parçalara ayrılmakta ve başında tek bir sened olan metin parçalandıktan sonra ayrı ayrı metinler olarak çok daha fazla isnadla farklı kanallardan nakledilmektedir. Böylece bir rivâyet sadece bir isnad ve metinden ibaret iken farklı *iḥtişâr* ve *taḳṭî* ameliyeleriyle aynı müellif tarafından dahi birkaç ayrı rivâyetmiş gibi nakledilmektedir. Bu konu üzerinde metin tenkidi kısmında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulacaktır. Burada bilinmesi gereken husus, tek bir isnad ve metne sahip olan bir rivâyetin içinde bulunduğu öne sürülen farklı sünnetlere göre anlamlı parçalara ayrılarak birçok ayrı isnadlı rivâyete dönüşmesi gerçeğidir.

2. Senedin Yapısı İle İlgili Sorunlar

Klasik hadis usûlünün en gelişmiş yönünün isnad tenkîdi olduğunu söylemek mümkündür. İsnad tetkik ve tenkidinin temel amacı isnadın makbul olup olmadığının belirlenmesidir. Bu belirleme ise senedin yapısına ve seneddeki râvîlerin durumuna göre yapılır.

İsnâdın durumuna göre rivâyetler *muttasıl*, *müdelles*, *mürsel*, *mu'dal*, *munḳaṭı* ya da *mu'allak* olarak sınıflandırılmaktadır. Herhangi bir rivâyetin isnadında hiçbir devirde kopukluk olmama durumunda o rivâyet *muttasıl* isnadlı bir rivâyet olarak kabul edilir. Muhaddisler her rivâyet için bunu tespit edebilmek amacıyla onbinlerce râvînin hâl tercemelerini, hocalarını, talebelerini, doğum ve vefat tarihlerini kayıt altına almışlardır. Böylece herhangi bir rivâyetin senedindeki râvîlerin birbirlerini görüp görmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Klasik usûlün bu yönteminde şöyle bir sorun bulunmaktadır: Bir râvînin bir diğer râvîden *semâ*'ı olduğu bilinse bile, bunun her rivâyet için gerçekleştiği ayrı ayrı tespit edilmelidir. Bu yapılmadığı gibi râvînin güvenilirliğine itimat edilerek *taḥammül* lafızlarından birini kullanması¹¹⁹ yeterli görülmüştür.

Rivâyetlerin isnadlarının *muttasıl* olduğunu denetleyebilmek için diğer tarîklerinin kullanılması daha isabetli bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu yöntem son dönemdeki râvîler üzerinde rahatlıkla tatbik edilebilirken, seneddeki daha eski râvîlerin takibinin yapılması oldukça zordur. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından bakıldığında ise senedlerin yapısının doğru tespit edilmesi kaynağın durumunu belirlemek açısından önemli ve

¹¹⁹ Bu lafızlar üzerine klasik usûl eserlerinde birçok örnek verilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır (Meselâ bk. er-Râmeḥurmuzî, *el-Muḥaddîsu'l-Fâsıl*, s. 461-516; Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 287-289). Fakat bunların ilk dönemlerden itibaren bu eserlerdeki anlamlarında itinâ ile kullanıldığını kabul etmek oldukça zordur.

gerekli olmasına karşın rivâyet metnindeki bilgilerin değeri açısından genellikle önem arz etmemektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki -aksine bazı örnekler bulunsa da-¹²⁰ bir râvînin bir şeyhten rivâyet ettiği her tarîk için isnadın *muttasıl* olup olmadığını tespit etmek her zaman mümkün değildir. Sadece bir râvînin bir şeyhten herhangi bir haber nakledip etmediğinin genel olarak bilinmesi mümkündür. Tedlis yaptığı bilinen bir râvînin her rivâyetinde bu yola başvurduğunu düşünmek de doğru olmaz. Ancak klasik usûle göre tedlis yaptığından şüphelenilen bir râvînin tedlisten salim olduğu kesin olarak bilinenler dışındaki her rivâyeti şüphelidir.¹²¹

Klasik usûlün uyguladığı isnad temelli sıhhat tespitinde *mürsel* (sahâbe ve bazı tâbi'ünun mürsellersi hariç), *müdelles*, *mu'dal* ve *munka'atı* rivâyetler makbul sayılmamaktadır. Hâlbülki bu rivâyetler, *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından faydalı bilgilerin yanında, olayın ayrıntılarına dair asıl rivâyetlerde bulunmayan açıklayıcı bilgiler ve haberler de ihtivâ etmektedir.

Klasik usûlün sened konusunda eksik kaldığı bir başka husus da şudur: Eğer bir rivâyetin senedleri sahâbîden itibaren dallanmış ve genişlemiş ise metinlerine bakılarak verilen isnad ile uyuşup uyuşmadığı belirlenebilir. O halde rivâyetler isnad zincirine göre değil isnad ağacına göre de belli bir sınıflandırmaya tâbi tutulabilirdi. **Yağyâ b. Ma'in**'in dikkat çektiği tarîklerin bir araya getirilmesi hususu,¹²² kendisinden önceki dönemlerden itibaren bir değerlendirme yöntemi haline getirilmiş olsaydı, bu hem farklı tarîklerin korunmasına yardımcı olacak hem de uydurma rivâyetlerin yayılmasını neredeyse imkânsız hâle getirecekti. Çünkü hiçbir uydurma rivâyetin sened ağacının Hz. Peygamber'den itibaren dallanması mümkün olmaz. Eğer rivâyetin senedi sadece bir zincirden ibaret ise, bu durumda seneddeki her râvînin kendinden öncekinden işittiğini söylemesine güvenmekten başka çare kalmayacaktır.

Günümüzde bir rivâyetin isnadı hakkında klasik usûle göre verilen sıhhat hükmünü değiştirebilecek yeni bir karîneye ulaşmak oldukça zordur. Çünkü bunun için o rivâyetin meçhul olmayan râvîler kanalıyla nakledilen *muttasıl* isnadlı başka bir tarîkini elde etmek gerekmektedir. Bu durum ilk dönemlerde daha kolay idi. Hatta ilk üç asırdaki hadis

¹²⁰ Hadis rivâyetinde *Silsiletü'z-Zehab* olarak adlandırılan meşhur isnadlar vardır ve bunların naklettikleri hadislerin hepsini şeyhlerinden dinlediği bilinmektedir (Ahmet Yücel, "Silsiletü'z-Zehab", *DİA*, XXXVII, 208-209, Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 278-279).

¹²¹ İbn Ebî Hâtim, *İlelül-Hadîs*, I, 114; Haşîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 292; İbn Hacer el-'Askalânî, *en-Nuket*, s. 102.

¹²² Haşîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*, II, 212.

yolculuklarını (*rihle*) tetikleyen de aslında bir hadisin ‘*âli*’ isnadlı tarîklerini elde etme arzusuydu. Bir muhaddis herhangi bir rivâyeti daha sahih bir senedle elde etmek istediğinde onu araştırmaya girişebilmekte ve yaşadığı şehirde veya başka şehirlerdeki şeyhlerden ‘*âli*’ isnadla hadis elde edebilmekteydi; isnadında kopukluk bulunan bir hadisin de *muttasıl* başka bir tarîkine ulaşması imkânsız değildi.

Bize göre tâbi‘ûn ve etbâ‘u’t-tâbi‘în döneminde bir hadisin biliniyor olması -senedi zayıf olsa bile- ona itibar edilmesi gerektiğini gösterir. Çünkü tâbi‘ûn tabakasında olan bir râvî eğer o rivâyetten şüphe duysaydı mutlaka onu araştırıp daha fazla tarîkten elde edebilirdi. Söz gelimi sahâbe veya tâbi‘ûnun büyüklerine sorduğu takdirde o konuda daha geniş malumât elde edebilirdi.

Nitekim bu tür sorgulamaların yapıldığına dair tâbi‘ûn halkasından nakledilen haberler bulunmaktadır.¹²³

Burada bir hadisi başka bir tarîkten elde etmenin önemi ve bunun günümüzde mümkün olup olmayacağına bir örnek vermek istiyoruz:

Hz. Peygamber dönemindeki kurban bayramlarıyla ilgili **Yezîd b. Ebî Ḥabîb**’in (ö.128/746) **Ebû’l-Ḥayr**’dan, onun da ensârdan birinden naklettiği şu rivâyeti ele alalım:

☞ el-Ḥâris b. Ebi Usâme, *Buğyetu’l-Bâhiş*, I, 474, No: 403.

حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُؤَدَّبُ، ثنا لَيْثٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْثِرِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، حَدَّثَهُ، أَنَّ نَاسًا سَبِعُوا رَجُلًا بِالْمَدِينَةِ يَوْمَ الْأَضْحَى فَظَنُّوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ صَلَّى فَذَبَحُوا فَأَرْسَلُوا رَجُلًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَوَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَضَجَعَ أَضْحِيَّتَهُ يَذْبَحُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَعْيَى عَلَى أَضْحِيَّتِي» ، فَأَعَانَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ وَسَلَّمَ إِنَّ نَاسًا ظَنُّوا أَنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ فَذَبَحُوا ضَحَابَاهُمْ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ قَالَ: «فَلْيُسْتَرَوْا غَيْرَهَا ثُمَّ لِيَذْبَحُوهَا»

Bu rivâyetin bir başka tarîkinin **Aḥmed b. Menî’**’nin kayıp olan *el-Müsned* adlı eserinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

☞ el-Bûşîrî, *İthâf*, V, 314, No: 4743.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ: ثنا أَبُو النَّضْرِ، ثنا اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْثِرِ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَضَجَعَ أَضْحِيَّتَهُ لِيَذْبَحَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِرَجُلٍ: أَعْيَى عَلَى أَضْحِيَّتِي. فَأَعَانَهُ.

Rivâyetin hemen hemen aynısı olan başka bir tarîki de **Aḥmed b. Ḥanbel**’in *el-Müsned*’inde bulunmaktadır:

☞ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XXXVIII, 234, No: 23168.

¹²³ Meselâ **Ebû Eyyûb el-Ensârî**’nin kendisine **‘İtbân b. Mâlik**’in **Mâlik b. Duḥşûn** (veya **Duḥşûm**) hakkında Hz. Peygamber’in söylediği bir sözü nakledildiğinde: “*Zannetmiyorum ki Resûlullâh böyle birşey söylesin*” deyince **Maḥmûd b. er-Rebî’** adlı râvînin gidip Medine de **‘İtbân**’ı bulup sorması (et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 567; el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, II, 59, No: 1186). Ayrıca bk. er-Râmehurmuzî, *el-Muḥaddîsu’l-Fâsîl*, s. 211, 223, 224.

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ حَدَّثَنَا لَيْثٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ أَضْجَعُ أُضْحِيَّتَهُ لِيَذْبَحَهَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِرَجُلٍ أَعْيَى عَلَيَّ ضَحِيَّتِي فَأَعَانَهُ

Bu rivâyetler üzerinden cevaplamak istediğimiz sorular şunlardır:

1. *Takîti*’ ameliyesini kim veya kimlerin uyguladığını kesin olarak belirlemek mümkün olur mu?

2. Bu rivâyeti **Yezîd b. Ebî Hâbib**’den (ö.128/746) başka bir tarikle elde etmek mümkün olur mu?

3. Bu rivâyetin “عن أبي الخير ان رجلا من الانصار” ifadesindeki “ensârdan olan kişi” kimdir? Bir sahâbî midir yoksa tâbi’ûndan biri midir?

4. Hz. Peygamber’in yanına gelen ve ona yardım eden “adam” kimdir?

5. Hz. Peygamber kurban kesmeye hicretin ikinci yılından itibaren başladığına ve bu rivâyetlerden bu kurban kesme hâdisesinin Medine’de cereyan ettiği anlaşıldığına göre bu kurban bayramı hangi senenin kurban bayramıdır?

Bu soruların cevaplarını elde etmenin bize göre iki yolu vardır: Birincisi, bu rivâyetin başka tarîklerini ederek cevapları belirginleştirmek, ikincisi ise bu rivâyeti başka rivâyetlerle ilişkilendirerek bunun sonucunda ortaya yeni bilgiler çıkarmaktır.

O halde bu rivâyetin **Leyş b. Sa’d**’ın (ö.175/792) üstündeki râvîden, yani **Yezîd**’den nakledilen başka bir tarîki elde edilebilirse veya **Ebû’n-Nâdr**’dan ya da **Yûnus**’dan rivâyet edilen başka bir tarîki bulunursa bu *ihtisâr*’ı yapan kişi daha doğru olarak tespit edilebilir. Fakat bütün araştırmalarımıza rağmen bir başka tarîk bulamadık. Elbette başka bir tarîk bulamamış olmamız bulunamayacağı anlamına gelmez.¹²⁴ Fakat günümüzden daha eski dönemlerde, meselâ **İbn Hacer** (ö.852/1448) döneminde belki de bu farklı tarîki bulma imkânımız daha yüksek olacaktı.

Yukarıda verilen örnekte görüldüğü üzere klasik hadis külliyyâtını bu yaklaşımla incelediğimizde rivâyetlerin bir kısmında bu eksikliğin olduğu görülecektir. Bu örnek, aslında külliyyâtımızda ne kadar az rivâyet bulunduğunu göstermektedir. Çünkü yukarıdaki rivâyetin

¹²⁴ Nitekim **‘Abdullâh b. ‘Amr b. el-‘Âs**’dan nakledilen şu rivâyetin de aynı olayla ilgisi olduğu anlaşılmaktadır: “حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا حَسَنٌ حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْبَعَةَ حَدَّثَنِي حَمِيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمَعَاوَرِيُّ أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُتَمَلِّبِيَّ حَدَّثَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ “فُلًا لَأَيْبِكَ يُصَلِّي ثُمَّ يَذْبَحُ. أَخْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، *el-Musned*, III, 366, No: 6707. Yine sahâbeden **‘Uveymir b. Eşkar**’dan nakledilen bir başka rivâyetin de bu olay ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, II, 188; İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 1053). Bütün bu bilgiler birleştirildiğinde hâdisenin meydana geldiği kurban bayramının tarihi de dâhil birçok ayrıntı ortaya çıkarılabilmektedir.

Ebû'l-Ḥayr'dan başlayarak genişleyen yüzden fazla tarîkinin olması gerekirdi. Hâlbuki tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüze sadece üç tarîk ulaşmış olup bunların hepsi de **Leyş b. Sa'd**'dan itibaren yayılmış tarîklerdir. Yani bu rivâyetin *medâru'l-isnâd*'ı **Leyş b. Sa'd**'dır. Bu durumda söz konusu hadisi **Leyş b. Sa'd**'ın uydurmuş olduğu öne sürülebilmektedir. Fakat -aşağıdaki dipnotta da görüleceği üzere- olayın meydana geldiğine dair **Ebû'l-Ḥayr** dışında iki sahâbeden daha teyid edici haberler rivâyet edilmiştir.

Bize göre bu rivâyetin daha fazla tarîkinin olup olmaması biraz tarihsel duruma ve biraz da muhtevâsında sünnetin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu rivâyet fazla yaygınlaşmamıştır; çünkü bu rivâyetin metninde “kurbanın iâdesi” ve “kurban kesene yardım edilmesi” dışında sünnet olduğu düşünülen bir şey bulunmamaktadır. Kurbanın iâde kısmı ile ilgili daha sahih senedlerle gelen birçok rivâyet olduğu için¹²⁵ ve bu seneddeki sahâbînin (eğer sahâbî ise) meçhul olması nedeniyle değeri düştüğü için rivâyet edilmeye değer görülmediği kanaatindeyiz. **Aḥmed b. Menî'** ve **Aḥmed b. Ḥanbel** ise bu rivâyetin *taḳtî'* ameliyesi uygulanmış tarîkini almalarının sebebi, metninde kurbanı yardım etmenin cevâzıyla ilgili bir sünnet olduğunu düşünmeleridir. Çünkü **Aḥmed b. Ḥanbel** *el-Müsned*'inde bunu birçok yerde **Yûnus b. Muḥammed** üzerinden nakletmektedir. Fakat bu rivâyeti **el-Ḥârîs b. Ebî Usâme** gibi **Yûnus b. Muḥammed**'den nakletmeyip **Ebû'n-Naḍr Ḥâşim b. el-Ḳâsım**'dan rivâyet etmiştir. Bu durum, *iḥtisâr* ameliyesini **Aḥmed b. Ḥanbel**'in değil de **Ḥâşim b. el-Ḳâsım**'ın tatbik etmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu örnek bize şunları göstermektedir: Bir hadis başka tarîklerden elde etmemiz çok zordur; dolayısıyla o hadis hakkında hüküm verirken klasik usûldeki gibi bir incelemeye tâbi tutulmak yerine, onu analitik bir tetkikten geçirmek gerekir. Bu da, o hadiste geçen olayların içeriğini ortaya çıkarmak veya onun tarîklerinin ne tür etkilere maruz kalmış olabileceğini tespit edip bu etkilerin fâillerini belirlemek şeklinde cereyan etmelidir.

3. Râvîlerin Cerḥ veya Ta'dîline Yönelik Yeni Tespitlerin Zorluğu

İsnâdın makbul olması için zincirdeki râvîlerin *sika* olduklarına hükmedilmesi gerekmektedir.¹²⁶ Râvîlerin *sika* olup olmadıklarının belirlenmesi oldukça göreceli bir iştir. Tez konumuz açısından *meṭâ'ini 'aşere*'den sayılan *fıṣku'r-râvî* şeklindeki *cerḥ* sebebi önemli sorunlardan biridir.¹²⁷ Bir râvînin fasık olduğuna hükmedilerek *mecrûḥ* sayılmasında *câriḥ*'in

¹²⁵ Meselâ bunlardan **Ebû Bürde b. Niyâr** rivâyeti için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, II, 188; **Aḥmed b. Ḥanbel**, *el-Musned*, VI, 552, VII, 109; **Enes b. Mâlik** rivâyeti için bk. el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, II, 17, No: 954.

¹²⁶ Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Emin Âşıkcutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997.

¹²⁷ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 80-81.

fisk algısı temel rolü oynamaktadır. Fısk'ın sünnette büyük günah işlemek veya küçük günahları işlemekte ısrar etmek olduğu¹²⁸ düşünüldüğünde fasıkın *sünnetu'l-mağiyye*'ye¹²⁹ muhalif davranmasının onun için bir *cerh* sebebi olduğu sonucu ortaya çıkar. Böylece bir râvînin sünnete ittibâ' etmesi onun *sîka* olduğunun göstergesi sayılırsa, bu durumda sünnet kavramı bizâtihi kendisini şekillendiren malzemenin bir sonucu değil, sebebi olmuş olur. Böylece literatüre girecek rivâyetler sadece belli bir sünnete uygun düşen rivâyetler olacağı için bir kısır döngü ortaya çıkmış olur. Çünkü hadislerden yola çıkılarak ortaya konulan sünnetler daha sonra râvîlerin *cerh* ve *ta'dil* bakımından durumları için bir kriter olarak kullanılırsa râvî ve rivâyet çeşitliliği azalarak zamanla geriye aynı türden olan ve sünnet anlayışı açısından birbiriyle çelişmeyen rivâyetler kalır. Bu nedenle *cerh* ve *ta'dil* kriterlerini ayrıntılı itikâdî ve amelî hususlar üzerine bina etmek yerine İslâm'ın kuşatıcı doğruluk, dürüstlük ve takvâ kültürünü esas alarak gevşetmek gerekir.

Herhangi bir râvî hakkında münekkidler arasında da farklı mülâhazalar sözkonusu olmaktadır. **İbn İshâk**'ın (ö.151/768) itham edildiği,¹³⁰ **İbn Zebâle**,¹³¹ **el-Vâkıdî**¹³² ve benzerlerinin kezzâb sayıldığı bir *cerh* ve *ta'dil* sistemi oldukça dar bir bakış açısı sunabilecek rivâyetlerin geçişine izin vermektedir. Bu da gerek sünnet kavramının gerekse buna bağlı olarak geliştirilen fıkıh usûlünün statik bir yapıya bürünmesi ile sonuçlanmaktadır.

Klasik usûlde bir rivâyetin değerlendirilmesine genellikle isnaddan başlanmaktadır. Eğer yapılan isnad tenkidi neticesinde bir rivâyet makbul sayılmazsa metne bakılmasına gerek kalmaz. Mâmafih, isnad ile ilgili inceleme yaparken zincirdeki râvîler hakkında her zaman objektif ve yeterli bilgi bulmak zordur. Çünkü bu konuda kaleme alınmış bütün eserler günümüze ulaşmamıştır. Elimizdeki eserlerde ise her râvî için nihai bir karar verebilecek kadar malumât bulunmamaktadır. Özellikle, meşhur hadis eserlerine dercedilmiş hadislerin râvîleri hakkında yeterli sayılabilecek malumât olsa da bunların dışındaki kaynaklarda geçen rivâyetlerin râvîleri hakkında hüküm vermek oldukça zordur. Çünkü genellikle bu rivâyetlerin senedlerinde meçhul birçok râvî bulunur. İlk dönemlerde bu rivâyetler kabul görse de özellikle **eş-Şâfi'î** (ö.204/820) etkisindeki hadis usûlünde meçhul bir râvînin verdiği bilgi ne

¹²⁸ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 80.

¹²⁹ Bu kavramın ayrıntıları için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 27-34.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, s. 49; el-'Ukaylî, *ed-Đu'afâu'l-Kebîr*, IV, 23.

¹³¹ el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 67; el-'Ukaylî, *ed-Đu'afâu'l-Kebîr*, IV, 58; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 228; İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, VII, 372; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, II, 434.

¹³² el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, 186; Ayrıca bk. Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 23-32.

kadar kıymetli olursa olsun itibar görmemektedir. Böyle bir râvînin rivâyetleri de mevcut sünnet anlayışına muhalif olduğunda “*menâkir*” olarak adlandırılarak reddedilmektedir.¹³³ Böylece mevcut sünnet anlayışında bir değişim olması zorlaşmış olmaktadır. Elbette usûl olarak meçhul râvînin olduğu bir rivâyet için zayıf hükmü verilmekte ise de bize göre bu yeterli değildir.¹³⁴

Râvîlerin adaleti hakkında sağlam bir kanaat oluşturacak mâlumat elde etmek de genellikle oldukça zor ve neticeleri görecelidir. Kimine göre *kezzâb* olan bir râvî kimine göre hadiste *emîru'l-mü'minîn* sayılabilmektedir.¹³⁵ Bunların sayısı az olsa da rivâyetlerinin sayısı klasik hadis külliyyâtının yapısını büyük oranda değiştirebilecek miktardadır.¹³⁶ Klasik ricâl bilgisine dair verilen eserlerdeki bilgilerden hareketle bir râvî hakkında tamamen birbirine zıt hükümlerden hangisinin doğru ve haklı olduğunu denetleyecek bir bilgi kaynağı ve test mekanizması bulunmamaktadır.

Klasik usûldeki *cerh* ve *ta'dîl* faaliyetlerini günümüzde gerçekleştiren hadisçiler açısından da aynı *cerh* ve *ta'dîl* kurallarının geçerli olup olmadığı hakkında bir usûl bulunmamaktadır. Yani bir hadisin sıhhatiyle ilgili karar verebilecek günümüz muhaddisinin güvenilirliği (adalet yönünden) ve zihinsel yeteneği (zapt yönünden) incelenmelidir. Fakat bu incelemeyi kimin yapacağı ve nasıl bir yöntem uygulayacağı hakkında herhangi bir metodolojik çalışma yapılmamıştır. Bunun neticesinde ehliyetsiz kişiler klasik dönemde *şahîh* olarak tespit edilen rivâyetleri ve *şika* râvîleri *cerh* edebilmektedir.

Bütün bu sorunlar, klasik hadis usûlündeki *cerh* ve *ta'dîl* sisteminin artık sadece külliyyâtın bir arşivi olarak kalması gerektiğini göstermektedir. Çünkü bu sistem, kaynakları ve araçları bakımından aktif olma özelliğini kaybetmiştir. Başka bir deyişle klasik usûlün *cerh* ve *ta'dîl* sistemi, tamamlanmış bir külliyyâttaki rivâyetleri değil, oluşmakta olan külliyyâtın

---

¹³³ İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 166, 168, II, 85; Hâfîb el-Bağdâdî, *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, III, 1606; Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 421; el-Cuveynî, *Nihâyetu'l-Ma'âlab*, s. 363.

¹³⁴ Meselâ 'Omer b. Şebbe'nin (ö.262/876) *Ahbâru'l-Medîne* adlı eseri son zamanlarda bulunmuş ve basılmıştır. Bu eserde diğer kaynaklarda rastlanmayan birçok rivâyet ilk defa karşımıza çıkmıştır. Fakat bu rivâyetlerin bir kısmının isnadlarında meçhul râvîler bulunmaktadır. Aynı şekilde İbn Sa'd'ın (ö.230/845) *et-Tabakât* adlı eserinde de birçok meçhul râvînin bulunduğu rivâyet yer almaktadır.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel (ö.241/856) tarafından *kezzâb* ifâdesi ile *cerh* edilen el-Vâkıdî (ö.207/823), kendisiyle aynı çağda yaşayan ed-Derâverdî'ye (ö.187/803) göre hadiste *emîru'l-mü'minîn*'dir (bkz. Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 24, 29).

¹³⁶ Nitekim Yahyâ b. Ma'în, el-Vâkıdî'nin 20 bin *garîb* hadis rivâyet ettiğini söylemektedir (Hâfîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 20) ki, onun *el-Meğâzî* adlı eseri ve talebesi İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ı incelendiğinde bile bu rakama kolayca ulaşılacağı görülür. Bunların yanında el-Vâkıdî'nin 27 kadar kayıp eseri bulunduğu da bilinmektedir (el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, el-Mu'kaddime, 10-12).

mevsûkiyetini sağlamaya daha elverişli bir yapıdır ve bu görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Her ne kadar daha önce değerlendirilmemiş bazı rivâyetler hakkında, senedine bakılarak klasik usûlün yöntemleri yardımıyla belli bir sıhhat değeri verilmekteyse de bu değerlendirmeler -râvîlerin adâlet ve zaptından önce- bu tespiti yapacak muhaddisin kendi adalet ve zaptından dolayı genellikle subjektif neticeler üretmektedir.

Bütün bu subjektif değerlendirmelerin meydana getirdiği sorunlardan kurtulmak için râvîlerin *cerh* ve *ta'dil*'i ile ilgili eserler de dâhil olmak üzere hadis literatürünün tamamı bir belgeler manzumesi olarak ele alınmalı ve *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin uygulaması sırasında bu belgelerden azamî derecede yararlanılmalıdır. Bir râvînin adaleti veya zaptı ile ilgili genel hükümler vermek yerine râvîlerin adalet ve zaptını dikkate almadan her bir rivâyet, muhtevâsında bulunan ve ikinci bölümde ele alınacak olan öğelere göre değerlendirilmelidir. Çünkü herhangi bir râvî için genel bir adalet ve zapt hükmü vermek toptancı bir yaklaşım olup, bu yaklaşım muhtevâsı bakımından nâdir (klasik usûlde *garîp* de denilir) birçok rivâyetin yok sayılmasına sebep olmaktadır. Söz gelimi Ehl-i hadîs'in, Ehl-i rey ile arasındaki ihtilâflardan dolayı onlardan hadis nakletmekten kaçındıkları bilinmektedir.¹³⁷ **Süfyân es-Şevrî**'nin (ö.161/778) de ifade ettiği gibi hiç kimse hatadan kurtulamamıştır.¹³⁸ Bir veya birkaç kusuruna muttali olunan bir râvînin her zaman hata yapabileceğini kabul ederek bütün rivâyetlerini reddetmek isabetli bir yöntem olamaz.

4. Adâlet

Bir hadisin senedinin yapısı belirlendikten sonra (*muttasıl*, *müdelles*, *mürsel*, *mu'dal*, *munka'atî* ya da *mu'allak* şeklinde) seneddeki râvîlerin *cerh* ve *ta'dil* yönünden durumları ele alınır. Bu değerlendirme öncelikle râvînin adâleti, ardından da zaptı yönünden yapılır.

Râvînin adaleti konusunda klasik usûlün sorunlardan bazıları şunlardır:

1. Münekkidler arasında bir râvî hakkında görüş farklılığı bulunuyorsa, nihai bir karara varılması oldukça zordur. Ayrıca, râvînin *âdil* olduğu yönündeki bir karar onun bütün rivâyetlerine teşmil edilmektedir. Aynı durum *mecrûh* sayılan râvî için de geçerlidir. Genel bir değerlendirmeye istinâden bir râvînin bütün rivâyetlerinin devre dışı bırakılması ilmî açıdan ciddî bir sorundur. Her ne kadar bazı durumlarda bu karara, “bir râvînin bir tarihten sonraki rivâyetlerini almamak”, “belli bir râvîden naklettiği rivâyetleri almamak”, “hıfzından naklettiği rivâyetleri almamak” şeklinde kayıtlar getirilmişse de bunun pratikte işlemediği ve

¹³⁷ er-Râmehurmuzî, *el-Muhaddîsu'l-Fâsıl*, s. 248; Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 143.

¹³⁸ Hañîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 143.

söz konusu kararın râvîye karşı toptan bir redde dönüştüğünü gösteren birçok örnek bulunmaktadır.¹³⁹

2. Râvînin adâleti tespit edilirken akâid ve fıkıh gibi metnin ikinci anlamıyla alakalı ilimlerin etkisinde kalınması nedeniyle birçok râvî *mecrûh* sayılarak rivâyetleri devredışı bırakılmıştır. Bu çerçevede Mu‘tezile, Şîa ve hatta Ehl-i sünnet’e mensup birçok râvî bu göreceli yaklaşımlar nedeniyle *mecrûh* sayılmış ve rivâyetleri alınmamıştır. Hâlbuki râvînin cerhinden maksat mervînin salâhıdır. Eğer mervînin doğruluğu başka yollardan tespit edilebiliyorsa râvînin Mu‘tezilî, Şîî olması veya mevcut sünnet anlayışına ters düşen hâl ve hareketler içinde bulunması neticeyi etkilemez.¹⁴⁰

3. Adâlet konusunda oldukça sıkı bir mekanizma kurulmuş olmasına rağmen sahâbenin ve ilk dönem râvîlerinin Hz. Peygamber döneminde yaşananlar karşısında olumlu veya olumsuz

¹³⁹ Râvîlerin bir tarihten sonraki rivâyetini almamak (Meselâ bk. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 310, 387, VI, 333; Yahyâ b. Ma‘în, *Târîhu İbn Ma‘în*, IV, 106, 479; el-Buḥârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 456), belli râvîlerden rivâyetini almamak (Meselâ bk. İbn ‘Adiy, *el-Kâmil*, I, 152) ve hıfzından rivâyetini almamak (Meselâ bk. Yahyâ b. Ma‘în, *Târîhu İbn Ma‘în*, III, 76, IV, 65; İbn Ebî Hâtim, *İlelu'l-Ḥadîs*, III, 128, 704) bu sınırlamaya yönelik bazı örneklerdir. Bunlardan **Şurahbîl b. Sa‘d** (ö.123/741) hakkında “اِخْتَلَطَ بِآخِرِهِ” kaydı getirilerek belli bir yaştan sonra rivâyet kesilmiştir. Fakat sonraları ondan rivâyet tamamen terk edilmiştir (İbn Ebî Ḥayşeme, *et-Ta‘rîhu'l-Kebîr*, s. 227; el-‘Uḳaylî, *ed-Ḍu‘afâu'l-Kebîr*, II, 187; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-Ta‘dil*, IV, 338).

¹⁴⁰ İlk dönem râvîlerinden Mu‘tezilî, Şîî veya diğer mezheplere mensup olup da klasik hadis usûlü münekkidler tarafından rivâyetlerinde *sadûk* bulunanlar vardır. Bu olumlu değerlendirmeye rağmen onlardan rivâyetin ya hiç olmadığı veya çok az olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bu rivâyetler de günümüze ulaşma imkânı bulamamıştır. Ehl-i sünnet’ten olduğu halde “*Kezzâb*” sıfatıyla *cerḥ* edilen **el-Vâkıdî**’nin binlerce rivâyeti eğer siyer ve tabakât eserleri olmasaydı belki de günümüze hiç ulaşamayacaktı. Hâlbuki bu eserlerde matbû hiçbir müsnedde bulunmadığını tespit ettiğimiz birçok *merfû‘* rivâyet yer almaktadır. Söz gelimi **Sebre b. Mâ‘bed** adlı sahâbîye ait şu rivâyet matbû hiçbir hadis kaynağında yer almamaktadır: “فحدثني محمد بن القاسم عن أبيه عن الربيع بن سيرة ، عن أبيه قال إني لبالفلجيتين مقبل من الشام ، إذ لقيت بني قينقاع يحملون الذرية والنساء قد حملوهم على الإبل وهم يمشون فسألتهم فقالوا : أجلنا محمد وأخذ أموالنا . قلت : فأين تريدون ؟ قالوا : الشام . قال سيرة فلما نزلوا بوادي القرى أقاموا شهرا ، وحملت يهود وادي القرى من كان رجلا منهم وقوهم وساروا إلى أذرعات أخبرنا محمد بن عمر قال حدثني أفلح بن سعيد عن بريدة بن سفیان الأسلمي عن مسعود بن هنيذة قال وحديثي هاشم ” (*el-Meğâzî*, I, 180). Yine **Mes‘ûd b. Hüneyde** adlı sahâbîye ait şu rivâyet de bu kaynaklarda bulunmamaktadır: “أخبرنا محمد بن عمر قال حدثني أفلح بن سعيد عن بريدة بن سفیان الأسلمي عن مسعود بن هنيذة قال وحديثي هاشم ” (*el-Meğâzî*, I, 180). Bu rivâyetlerin diğer kaynaklarda yer almaması uydurma sayılmalarından dolayı değil *mecrûh* sayıldığı için tek râvîsi olan **el-Vâkıdî**’den rivâyet edilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü *mecrûh* olmayan birçok muhaddisin eserinde başka hiçbir kaynaktan bulunmayan rivâyetler yer alabilmektedir. Yaptığımız tetkiklerde bu iki rivâyetin **Bakî‘ b. Maḥled**’in *el-Müsned*’ine dayanılarak yapılan sayıma dâhil olmadıkları anlaşılmıştır. Bu da çeşitli sebeplerle *cerḥ* edilmiş râvîler aracılığıyla birçok rivâyetin günümüze ulaşmadığı, ulaşanların bir kısmının da müsned tarzı eserlerdeki hadis sayımlara dâhil edilmediğine işaret etmektedir. *Bütünsel Yaklaşım* metodunun amaçlarının biri de bu veri kaybını mümkün olduğu kadar telafi etmektir.

anlamda taraf olabilecekleri göz önünde bulundurulmamıştır. Hâlbuki onların bu olayları anlatırken dürüst olsalar bile olayı kendi bakış açılarına göre anlatmış olabileceklerini kabul etmek ve bu metinleri değerlendirirken bu hususu göz önünde bulundurmamak gerekir.

4. Adâlet sıfatı ile ilgili bir diğer sorun da râvînin *meçhûl* olması ve rivâyette tek kalması anlamına gelen *cehâletu'r-râvî* kavramı ile ifade edilen *cerh* sebebidir.¹⁴¹ *Meţâ'inu 'aşere*'den sayılan bu sebep, özel gayretleriyle herhangi bir habere ulaşan ve onu kaynağından tek başına rivâyet eden râvîlerin rivâyetlerinin zayıf sayılmasına yol açmaktadır.

Bu sorunlar klasik usûldeki adalet yaklaşımıyla genellemeci ve subjektif değerlendirmeler yapılabileceğini göstermektedir. Çünkü bir râvî nihai olarak ya *âdil* ya *meçrûh* ya da *meçhûl*'dür. Hâlbuki bir râvî, bir rivâyetinde âdil iken bir başka rivâyetinde âdil olmayabilir. Bu durum her insan için geçerli olan bir husustur. Bu sebeple *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde bir râvînin adaleti ile doğrudan ilgilenmek ve hakkında –subjektiflikten kurtulamayacak- bir hüküm vermeye çalışmak yerine, onun rivâyetinin doğruluğu denetlenecektir. Böylece bir râvînin bütün rivâyetleri *Bütünsel Yaklaşım* metodu ile incelendiğinde her rivâyet için ve genel olarak o râvînin âdaletini ortaya çıkarmak mümkün hâle gelebilir.

5. Zapt

Klasik usûlde râvînin adâletinde olduğu gibi zaptı konusunda da genellemeci bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Eğer bir râvînin çok hata yaptığına kanaat getirilirse (*keşretu galaţ*) o râvî âdil olsa bile artık ondan rivâyet edilmemektedir.¹⁴² Bazı hataları sebebiyle **Şuraĥbîl b. Sa'd**'dan (ö.123/741) rivâyeti kesen **İbn İshâk**'ın bu tavrını eleştiren **Yaĥyâ b. Sa'îd el-Kaţţân**'ın (ö.198/813) "*Adam Ehl-i Kitâb'tan naklediyor da Şuraĥbîl b. Sa'd'a raĥbet etmiyor*"¹⁴³ şeklindeki ifâdeleri bu sorunu dile getirmektedir.

Hiçbir râvînin hatasız olduğunu kabul etmek mümkün değildir.¹⁴⁴ O halde hata yapan râvîyi tamamen terk etmek yerine rivâyetteki hatayı telâfi etmek ve tedbir almak daha isâbetli olacaktır. Bu tedbir sadece zaptına gölge düşen râvîye değil, zâbit râvîye de tatbik edilmelidir.

Zapt konusunda klasik usûlün dikkat edilmesi gereken bazı noktaları şu şekilde sıralanabilir:

1. Klasik usûle göre bir râvînin hatası çok ise (*keşretu galaţ*) rivâyeti terk edilir.¹⁴⁵ Kesretten neyin kastedildiği tam olarak belli değildir. Fakat belli rivâyetlerindeki hatasından

¹⁴¹ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 180.

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 310; İbn Hacer el-'Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, s. 344, 358.

¹⁴³ "قَالَ يَحْيَى: وَالْعَجَبُ رَجُلٌ يُحَدِّثُ عَنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، وَرَغِبَ عَنْ شُرْحَيْبِ بْنِ سَعْدٍ" el-'Ukaylî, *ed-Đu'afâu'l-Kebîr*, IV, 23.

¹⁴⁴ Haţîb el-Baĥdâdî, *el-Kifâye*, s. 143.

dolayı bir râvînin bütün rivâyetlerinin terkedilmesi de âdalet ile ilgili kısımda olduğu gibi ciddî bir veri kaybına kapı aralamıştır. Bu nedenle bir râvînin rivâyetlerinin, hatalı olsa da korunması ve onlardan faydalanabilecek yöntemler bulunması gerekir.

2. Zaptı konusunda kusuru bulunmayan râvîlerin rivâyetlerinin her birinin de, kusurlu râvîlerin rivâyetlerinde olduğu gibi titizlikle incelenerek tashîf ve okuma hatalarından sâlim olduklarının belirlenmesi gerekir. Bu da ancak kusuru olduğu öne sürülen râvîlerin naklettikleri de dâhil diğer bütün rivâyetlerle karşılaştırarak gerçekleştirilebilir. Özellikle erken dönem Arap yazısının özelliklerine bağlı olarak kelimelerden kaynaklanan okuma hatalarının çok ciddî boyutlarda olduğu, rivâyetler üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapanların mâlumudur. Bu hatalar genelde olayın gidişâtını değiştirecek boyutlarda olmamakla birlikte zamanla tarîklerin birbirinden uzaklaşmasına ve yanlış anlamalara neden olmaktadır.¹⁴⁶ Bazı durumlarda bu hataların isnadın ve metnin durumuna ve metnin mevsûkiyetine zarar verecek boyutlara ulaştığı da görülebilmektedir. Meselâ isnadda “عن” yerine “بن” şeklinde okuyarak bir râvînin diğerinin soyu zannedilerek ortadan kaybolması mümkün olmakta, yine metinde “yedi” anlamına gelen “سبع” kelimesi genellikle “dokuz” anlamında gelen “تسع” ile sık sık karıştırılmaktadır.¹⁴⁷

3. Önceki maddede bahsettiğimiz okuma zorlukları nedeniyle özellikle II. asrın başlarından III. asrın ortalarına kadar başvuru alan *münâvele* ve *i'lâm-vasıyyet-vicâde* yöntemleri ile rivâyet gerçekten de ciddî tehlikeleri olan yöntemlerdir. Çünkü hem zamandan ve ortamdan uzaklaşması hem de Arap yazısının -genellikle harflere nokta da konulmadığı

---

¹⁴⁵ Hañîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 145.

¹⁴⁶ Bazı okuma hataları için bk. İbnu's-Şalâh, *'Ulûmu'l-Ĥadîs*, s. 279, 280. Ayrıca bk. Mehmet Efendioğlu, “Musahhaf”, *DĀA*, XXXI, 230; Ahmet Tahir Dayhan, *Hadislerde Tashîf ve Tahrîf*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2005.

¹⁴⁷ Bu tür karışıklıklara özellikle tâbî'ün ve etbâ'u't-tâbî'in döneminden itibaren birbirinden ayrılmış olan tarîklerde daha sık rastlanmaktadır. Bu da bu tür hataların büyük oranda yazılı metinle alakalı olduğunu düşündürmektedir. Buradan iki sonuç çıkarılabilir: Birincisi, bu hataların varlığı o rivâyetlerin tâbî'ün veya etbâ'u't-tâbî'in döneminde bile yazılı olarak bulunduğunu gösterir ki, bu hatalar üzerinde yapılacak ayrıntılı bir tetkik ile rivâyetlerin yazıya geçirildiği tarih konusunda yeni verilere ulaşılabilir. Yani özellikle tâbî'ün veya etbâ'u't-tâbî'in döneminde birbirinden ayrılmış tarîkleri olan hadisler seçilerek bunlardaki kelime ve ifâde farklılıklarının Arap alfabesindeki harf noktalama işaretleriyle ilişkisini gösteren bir tetkik yapılarak râvîlerin vefat seneleri aracılığıyla incelenen rivâyetlerin yazıya geçirildiği tarihler konusunda somut verilere ulaşılabilir. İkincisi ise, bu hatalar rivâyet ağacı boyunca takip edildiğinde râvîlerin rivâyetlerini gerçekten isnadda zikrettikleri râvîlerden alıp almadıklarına dair kanıtlar ortaya konulabilir. Çünkü hatalı bir kelimeyi tâbî'ündan birinden nakleden bütün râvîlerin aynı şekilde tekrar etmiş olması gerekir. Meselâ yukarıda bahsedilen “yedi” ve “dokuz” sayıları rivâyet ağacının bir kolundaki râvîler tarafından korunarak nakledilmişse, bu farklılık, o rivâyetin gerçekten seneddeki râvîlerden nakledildiğini gösteren bir karinedir.

için- mahfuz bir metin oluşturacak olgunluğa ulaşmamış olması hatalı okumaları beraberinde getirebilmekteydi. Bu tehlike az da olsa *semâ* ve *kıra'ât* yöntemleri için de söz konusudur.

4. Zapt konusunda klasik usûlün eksiklerinden biri de sahâbe bilgisi ve ricâl ilmine ilk dönemlerden itibaren gereken ilgi gösterildiği ve bu konuda eserler verildiği halde *Hicâz* coğrafyası konusunda ilk dönemlerde herhangi bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Özellikle hadislerde geçen bitki, hayvan ve yerler hakkında eserler telif edilebilseydi rivâyetlerin daha mazbut bir şekilde nakledilmesi kolaylaşabilirdi. Bu açık daha sonraları seyyahların ve **Ebû 'Ubeyd el-Bekrî**¹⁴⁸ (ö.487/1094), **Yâkût el-Hamevî**¹⁴⁹ (ö.626/1229) gibi müelliflerin eserleriyle geç de olsa büyük oranda kapatılmıştır. Fakat bu konuda günümüzde bile ilmî çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ancak bu hedef gözetilerek yapılacak çalışmalar neticesinde rivâyetlerdeki bitki, hayvan, yer isimleri kayıt altına alınarak özellikle hadis metinlerinde yer alan bu tür kusurlar daha kolay tespit edilip düzeltilebilir.

Diğer taraftan klasik literatürde muhaddislerin ezberlediği söylenen hadis sayıları ile ilgili “100 bin”, “200 bin”, “500 bin” ve “600 bin” gibi abartılı rakamlar verilmektedir. Bize göre burada şöyle bir yanlış anlaşılma söz konusudur: Arapça’da “ezberlemek” anlamının dışında “korumak”, “yazıya geçirmek”¹⁵⁰ anlamlarına gelen “حفظ” fiili özellikle ikinci asrın sonlarına kadar “Noktasız harflerle yazılmış olan bir metni yüzüne bakarak eksiksiz ve hatasız okuyabilmek” anlamında kullanılmış olmalıdır.¹⁵¹ Nitekim klasik usûldeki zapt kavramı ile ilgili tenkidlerin bir kısmı râvîlerin metinleri doğru okuyamamasından kaynaklanmaktadır.¹⁵² Bu durumda kaynaklardaki bu ifâdeler bir muhaddisin “600 bin hadis ezberledi” şeklinde değil “600 bin hadisi korudu (yani kayıt altına aldığı 600 bin hadisi yüzüne bakarak okuyabilir)” şeklinde anlaşılması daha doğru gibi görünmektedir. Hadis sayılarıyla ilgili rakamların ise abartılı olmadığı, bunların hicrî II. asırda herhangi bir muhaddisin

¹⁴⁸ **Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Bekrî**, *Mu'cemu Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi*, I-IV, Beyrût 1403.

¹⁴⁹ **Yâkût el-Hamevî**, Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Beyrût 1995.

¹⁵⁰ “... قَالَ سُفْيَانٌ كُنَّا عِنْدَ الزُّهْرِيِّ فَلَمَّا حَدَّثَ بَعْدَ الْحَدِيثِ أَشَارَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ الْمَدَلِّيُّ أَنْ أَحْفَظَهُ فَكَتَبْتُهُ...” el-Ḥumeydî, *el-Musned*, I, 375.

¹⁵¹ **eş-Şâfi'î**'nin (ö.204/820) muhaddisi tarif ederken kullandığı “حَفِظْتُ مِنْ كِتَابِهِ”¹⁵¹ *Kitabından naklettiğinde kitabımı [ezbere?] bilir..*” şeklindeki ifadesi bu düşüncemizi teyid eder niteliktedir (eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 369; er-Râmeḥurmuzî, *el-Muḥaddiṣu'l-Fâsıl*, s. 404)

¹⁵² Nitekim ve **ed-Derâverdi**'nin (ö.187/803) durumu hakkında soru sorulan **Aḥmed b. Ḥanbel**'in, “وإذا حدث من كتابه فهو صحيح، وإذا حدث من كتب الناس وهم، كان يقرأ من كتبهم فيخطئ”¹⁵² *Kitabından naklettiğinde sahihtir. Başkalarının kitaplarından naklettiğinde yanılmaktadır. Onların kitaplarını okuduğunda hata yapardı.*” şeklindeki ifâdeleri erken dönem Arap yazısının ezber olmadan doğru okunmasının zor olduğunu göstermektedir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-Ta'dil*, V, 396.

ulaşabileceği tarîk sayısını gösteren rakamlar olduğu unutulmamalıdır. Nitekim günümüzdeki matbû hadis metinlerindeki bütün rivâyetleri tekrarları ile birlikte saydığımızda sayılarının milyona rahatlıkla ulaşacağı aşîkârdır.

Sonuç olarak zapt konusunda klasik usûldeki, râvîyi esas alan yaklaşımın ciddî sorunlara sebep olduğunu, bunun yerine her bir rivâyet için ayrı ayrı değerlendirme yapabilecek şekilde yeni bir yaklaşım geliştirmek gerektiğini düşünüyoruz. Bu yaklaşımla rivâyetlerin değerlendirilmesi sonucunda bir râvî zaptı konusunda daha genel ve doğru bir yargıya varılabilir. Fakat esas olan rivâyetlerdeki durumdur ki bu da bir râvînin rivâyetleri *Kurgu* oluşturmak amacıyla tetkik edildikçe ortaya çıkabilir.

Bütünsel Yaklaşım açısından bakıldığında ise zapta bağlı hatalar bir rivâyetin farklı tarîklerinin bir araya toplanmasıyla büyük oranda düzeltilebilmektedir. Bir diğer durum da, - ileride ayrıntılı bilgi verilecek olan- *kurgu* uygulaması sayesinde rivâyetlerdeki zapt ile alakalı gizli kusurlar daha kolay bir şekilde ortaya çıkartılıp düzeltilebilecektir.

6. Klasik Rivâyet Usûlünün Mevcut Durumu

Semâ`* ve *kıra`ât olarak adlandırılan klasik rivâyet usûlü hicrî ilk asrın başlarından itibaren oluşmaya başlamış ve VIII. asrın sonlarına kadar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Daha sonraki asırlarda gittikçe önemini kaybeden bu yöntem günümüzde yerini bu usûlün tatbik edildiği rivâyetler ve bu usûle göre üretilen bilgilerin tanıtılmasından veya nakledilmesinden ibaret bir çabaya bırakmıştır. Bu nedenle hadis ilmiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, tahkik ve tahrir çalışmaları bir kenara bırakılırsa, usûlün tatbikine yönelik çalışmalar genellikle ya bir rivâyet veya bir râvî ile ilgili lehte ve aleyhteki delilleri toplamak ve sonuçta bir hüküm beyan etmekten öteye gidememektedir. Meselâ **el-Vâkıdî** hakkındaki *cerh* ve *ta`dîl* bilgilerini derlediğimiz yüksek lisans tezinde ona yöneltilen tenkidlerin yersiz olduğunu ve bu nedenle *şîka* sayılması gerektiğini savunmuştuk.¹⁵³ Eğer bu savunma reddedilemiyorsa **el-Vâkıdî**'nin kendisi dışındaki râvîleri *şîka* olan rivâyetleri *merdûd* değil *maqbûl* kabul edilmelidir. Hâlbuki günümüz şartlarında bunun gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü **el-Vâkıdî** hakkında tarihte verilen mezkûr hüküm -ilmî açıdan hatalı da olsa- geçerliliğini sürdürmektedir.¹⁵⁴ Benzer sorunlar başka râvîler hakkında çağdaş araştırmacılar

¹⁵³ Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 31-33.

¹⁵⁴ **el-Vâkıdî**'ye yöneltilen haksız tenkidlere **İbn Seyyidünnâs** duyarsız kalmamış, bu konudaki görüşlerini sîret ile ilgili eserinde serdetmiştir (‘*Uyûnu`l-Eşer*, I, 21-25). **M. Asım Köksal** da bu konuda şunları yazmaktadır: “*Vâkıdî üzerinde biraz fazlaca durmamızı, yersiz ve gereksiz sayanlar, belki, bulunabilir. Maalesef bir müddetten beri İslam dünyasında, değil asırların, çağların bile kolay kolay yetiştiremeyeceği bazı İslâmî*

tarafından yapılan yeni tespitler için de geçerlidir. Bu durum, klasik usûlün işlerliğini fiilen yitirdiğini göstermektedir.

Klasik rivâyet usûlünün bir sorunu da rivâyet geleneğinin yok olmaya yüz tutmasıdır. Her ne kadar İslâm dünyasında klasik hadis usûlünün rivâyet yöntemleri (*semâ‘* ve *kıra‘ât*) hâlâ bazı mahfillerde sürdürülmekteyse (bazı hadis kaynakları *kıra‘ât* edilir ve *icâzet* verilir) de bunların daha çok nostaljik bir temayülden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu tür faaliyetler ilmî açıdan artık anlamını kaybetmiştir.

Görüldüğü gibi günümüzde bir hadisi *muttasıl* isnadla elde etmek mümkün olmayacağına göre, isnadları belli bir noktadan itibaren kesmek gerekmektedir. Bu konuda eski ulemâ *meşyaha* adı verilen eserler oluşturmuş ve rivâyetleri naklederken bu el kitabına istinâden senedlerin kendilerine kadar ulaşan bütün râvîlerini zikretmek yerine sadece belli bir kısımdan sonraki isnadları zikretmeye başlamışlardır.¹⁵⁵ Böylece telif edilen eserlerdeki uzun isnadlar yerine sadece kaynak eserin müellifinden sonrasının zikredilmesi büyük bir zaman tasarrufu ve kolaylık sağlamıştır. Günümüzde de artık bir rivâyetin yer aldığı eserin mahtut veya matbû nüshasındaki isnadlar esas alınmalıdır. Fakat bunun mahzurları da yok değildir. Bazen bir eserin müellifine nispeti konusunda kesin delil bulmak zorlaşmaktadır. Ayrıca bazı eserlerin başı ve sonu kayıp olduğundan, isnadlarının nereye dayandığını tespit etmek güçleşmektedir. Bunun yanında metnin sıhhati konusunda da klasik usûl açısından şüpheler ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi çerçevesinde isnadın metinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini kabul etmek gerekir. İsnâd artık metnin diğer öğeleri gibi dinamik değil statik bir ögesi olarak metinden sayılmalı ve isnadı ile birlikte rivâyet bir bütün olarak incelenmelidir. Sened zincirinin uzunluğunun ise bugün matbû olan eserlerde zikri geçecek şekilde olması yeterli olacaktır. Sadece bazı özel durumlarda bunun dışına çıkılmak zorunda kalınabilir.

İsnad zincirinin halkalarındaki râvîlerin incelenmesi ve tanınmasının zorunluluğu ise daha önce de belirttiğimiz gibi sadece metinden daha çok yararlanmak amacıyla yapılmalıdır. Yani, klasik usûlde uygulandığı gibi önce isnadı incelemek yerine önce metin incelenmeli, senede ancak metin incelemesi sırasında anlaşılmayan bir nokta olduğunda veya bir metnin başka bir

---

kıymetlerimiz, peşin hükümlerle harcamakta; ve meselâ: herhangi tarihi bir haberde Vâkîdî ismini görür görmez, hiç araştırmadan onu hemen uydurma saymaktayız!” (İslâm Tarihi, I, 13).

¹⁵⁵ Bu yöntemin tarihi, özellikleri, faydaları ve kullanımı için bk. Mehmet Eren, “Hadis Edebiyatında Mu‘cem-Meşyaha Türü Kitaplar”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (SÜİFD), s. 19-28, Konya 2005.

metin ile ilişkisi gibi belli bilgilere ihtiyaç duyulunca o ilişkiyi kurabilecek kadarıyla başvurulmalıdır. Bu durumda *Bütünsel Yaklaşım* metodu çerçevesinde rivâyetler değerlendirilirken isnadlarına sıklıkla müracaat edilecek olmasına rağmen onlara işlev bakımından klasik hadis usûlünden daha farklı yaklaşılacaktır.

C. DERECELENDİRME YÖNTEMLERİNİN SORUNLARI

Klasik hadis usûlünde rivâyetleri değerlendirmek için birçok kavram ve yöntem ortaya konulduğu ve bunların yüzyıllar boyunca maharetle kullanıldığı mâlumdur. Genellikle isnad üzerine yoğunlaşmış olan bu kavram ve yöntemlerden istifade edilerek rivâyetlerin değeri hakkında farklı neticeler elde edilmektedir. Böylece bir rivâyetin bilgi ve sıhhat değeri, o rivâyet hakkında kullanılan kavramlar yardımıyla gösterilmektedir.

Klasik hadis usûlüne göre haberler ifâde ettikleri bilgi değeri açısından “*mütevâtir*” ve “*âhâd*” olmak üzere iki kısımda, sıhhat açısından da *şahîh*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* olmak üzere dört ana kısımda mütalaa edilir. Bu kavramların klasik usûldeki yeri ve *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından anlamı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

1. Mütevâtir-Âhâd

Klasik hadis usûlüne göre rivâyetler, bilgi değerine göre *mütevâtir* ve *âhâd* olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁵⁶

Klasik hadis usûlünün dışında diğer İslâmî ilimlerde de farklı şekillerde tanımlanan “*mütevâtir*” kavramı genellikle “ فَأَمَّا حَبْرُ التَّوَاتُرِ فَهُوَ مَا يُخْبِرُ بِهِ الْقَوْمُ الَّذِينَ يَبْلُغُ عَدَدَهُمْ حَدًّا يُعْلَمُ عِنْدَ مُشَاهَدَتِهِمْ بِمُسْتَقَرٍّ . الْعَادَةِ أَوْ اتِّفَاقِ الْكُذِبِ مِنْهُمْ مُحَالٌ ”, “*Yalan üzerinde ittifak etmeleri âdeten imkânsız olan kalabalık bir grubun, yine kalabalık bir grubtan naklettikleri haberler*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁷ Bu tanıma ek olarak *mütevâtir* haberin aklen mümkün olması da gerekmektedir.

Âhâd ise en kısa tarifıyla “ مَا قَصَرَ عَنْ صِفَةِ التَّوَاتُرِ ”, “*tevâtir derecesine ulaşmayan*” haber olarak tanımlanır.¹⁵⁸

Mütevâtir haberin tanımı konusunda dikkat çekici bazı görüşler de mevcuttur. Bunlardan biri **İbn Kudâme**'ye (ö.620/1223) aittir. O, başka bir delil olmasa bile mütevâtir haberin tasdik edilmesi gerektiğini, çünkü mütevâtir haberin doğruluğunun kendisinden anlaşıldığını,

¹⁵⁶ İbn Hâzım, *el-İhkâm*, I, 104; Haşîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 16.

¹⁵⁷ İbn Hâzım, *el-İhkâm*, I, 104; Haşîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 16; el-Merdâvî, *et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr*, IV, 1749.

¹⁵⁸ Haşîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 16.

diğer bütün haberlerin ise doğruluğunun anlaşılabilmesi için başka delillere ihtiyaç duyulduğunu ifade eder.¹⁵⁹

Bir diğer dikkat çekici tanımlama Hanbelî fıkıh âlimlerinden **el-Merdâvî**'ye (ö.885/1480) aittir. O da mütevâtir haberi, “*bir topluluğun, bizzat kendisi ilim ifâde eden haberi*” şeklinde tarif eder.¹⁶⁰

Mütevâtir kavramının tanımındaki “*Yalan üzerinde ittifak etmeleri âdeten imkânsız olan kalabalık bir grup*” kısmındaki sözü edilen grubun nasıl belirleneceği üzerinde birçok farklı görüş bulunmaktadır.¹⁶¹

Çağdaş bilgi teorilerinde (epistemoloji) mütevâtir habere denk gelen mutlak bir bilgi tanımı bulunmamaktadır. Nitekim Kuantum fiziğindeki ilerlemelerle birlikte öznenen bağımsız bir nesne algısının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bu da hiçbir haberin mutlak olarak zorunlu bilgiye sebep olmasının mümkün olamayacağı anlamına gelmektedir. Aslında nesne hakkındaki itimat edilebilir bilgi, haber veya haberlerin kaynağı, şekli, sayısı, mevsûkiyeti ve özellikleri artıp çeşitlendikçe ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bilgi hiçbir zaman nihai bir itimada şayan olmamaktadır.

Nübüvvetle elde edilen haberler ise “dinî bilgiler” olarak kabul edilir (ikinci anlama düzeyi). Bu haberler ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir. Sadece onlara iman edenler tarafından doğru bilgi olarak kabul edilir.

Bütün bunlar dikkate alındığında, klasik hadis usûlündeki mütevâtir haber kavramının, herhangi bir olayla ilgili alınan haber veya haberlerin kaynağı, şekli, sayısı, mevsûkiyeti ve özelliklerine bağlı olarak kabule zorlayabilecek kadar kemmiyet ve keyfiyet oluşmuş olanlarına denk geldiği kabul edilebilir. Çünkü klasik usûl açısından bir haberin mütevâtir olması, kaynağına ait oluşunda şüphe bulunmaması demektir. Bir haberden şüphe duyulmaması ise onunla ilgili olarak şüphe duymayı gerektirecek bir başka mütevâtir haber veya delilin bulunmamasıdır.

Sonuç olarak bize göre bir hadis mütevâtir olmaz. Ama o hadisin işaret ettiği olay hakkında yeterince mâlumat toplandığı durumlarda reddedilmesi mümkün olmayacak kadar açık ve seçik bir hale gelebilir. İşte bu durumdaki haberler klasik usûlün mütevâtir kavramıyla kastettiği mevsûkiyet noktasına ulaşabilir.

---

¹⁵⁹ Muvaffaķu'd-Din el-Maķdisî, *Ravđatu'n-Nâzır*, I, 290-291; Ramazan Özmen, “*Hanbeli Fıkıh Usulcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları*”, s. 43.

¹⁶⁰ el-Merdâvî, *et-Taħbîr Şerhu't-Taħrîr*, IV, 1749-1750.

¹⁶¹ Ramazan Özmen, “*Hanbeli Fıkıh Usulcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları*”, s. 39.

Rivâyetlerin değerlendirilmesi için *Bütünsel Yaklaşım* metodu bağlamında çağdaş bilgi teorilerine uygun olarak geliştirilmiş yeni bir sistem önerilmektedir. Bu sistemde mütevâtir diye bir kavram kullanılmamakla beraber, kurgulanan bazı olayların klasik usûlde mütevâtir kavramı ile ifade edilen seviyelere çıkabildiği görülecektir. Bu konuda ikinci bölümde daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

2. Şahîh-Hasen

“’Âdil ve zâbit râvîlerin, *muttasıl* bir isnad ile şâz ve mu’allel olmaksızın rivâyet ettikleri *hadistir*” şeklindeki tanımında¹⁶² ulemâ arasında genel olarak bir ihtilâf yoktur. Fakat bu şartlara uygun düşen hadisler belirlenirken ciddî sorunlarla karşılaşılmaktadır. Çünkü tanıtımda yer alan şartların tespiti görecelidir. Bu şartlar şunlardır:

- *Muttasıl* bir isnada sahip olmalıdır.
- Bu isnad zincirinin her halkasında âdil ve zâbit râvîler bulunmalıdır.
- Şâz olmamalıdır.
- *Mu’allel* olmamalıdır.

Buradaki şartların bir kısmı üzerinde daha önce durulmuştu. Bir kısmı ise bundan sonraki bölümlerde ele alınacaktır. Bu şartlarla ilgili sorunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- Bir isnadın *muttasıl* olup olmadığını belirlemek zor ve görecelidir. Çünkü bir râvînin doğum tarihinin diğerinin ölüm tarihinden yeterince erken olması onların görüşüklerini kesin olarak göstermez. Ayrıca her ikisinin de aynı şehirde yaşamış olmaları veya birinin diğerinden semâ’ının olması bile her bir hadisin *muttasıl* isnadla alındığına hükmetmemiz açısından kesin bir karine teşkil etmez. Neticede eğer râvî *şika* ise, *taḥammül* lafızlarından birini kullanıp kullanmadığı noktasında kendisine güvenilmesi gerekmektedir.

- Adâlet ve zapt kısmında ele aldığımız gibi, bu hadislerin isnadındaki râvîlerle ilgili olarak ulemâ arasında nihai bir karara varılması da her zaman mümkün değildir. Çünkü bu kararın alınmasını sağlayan çok sayıda parametre bulunmaktadır. Bu parametrelerin büyük bir kısmı her rivâyet için ayrı ayrı değil, herhangi bir râvî için genel olarak tanımlanmaktadır.

- Bir rivâyetin metin bakımından (isnad bakımından olması ayrıdır) şâz olduğuna o rivâyetin muhtevâsının ikinci düzeyde anlaşılması (itikâdî veya fikhî) sonucunda karar verilebilir ve bu da bazı durumlarda görecelidir. Çünkü bir rivâyetin diğer bir rivâyete muhâlif bir “sünnet” ihtivâ edip etmediği, tespiti yapanların yaklaşımına bağlı olarak değişir ve her zaman objektif olmayabilir.

---

¹⁶² Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 159.

Bir rivâyetin hicrî III. asırda telif edilen *muṣannef*, *câmi*‘, *sünen* ve *müsned* tarzı eserlerde yer alabilmesi için onun sünnet ihtivâ ettiğini tespit edilmesi gerekiyordu. Aksi halde sıhhat şartlarını taşısa bile nakledilemiyordu. Çünkü bu eserlerin büyük bir kısmının bâb başlıkları dönemin fıkıh anlayışına göre oluşturulmuştu. Nitekim siyer ve meğâzî ile ilgili birçok rivâyete, sıhhat şartlarını taşıyabilecek özelliklere sahip olduğu halde, ilk üç asırdaki meşhur hadis kaynaklarının hiçbirinde yer verilmemiştir.¹⁶³

Bütün bu şartlar dikkate alındığında muhaddisler tarafından *ṣahîḥ-ḥasen* olarak nitelendirilen rivâyetlerin oldukça göreceli değerlendirmelerden ibaret olduğu ve bu nedenle günümüzde bu değerlendirmelere sahip birçok hadis için aynı usûl kullanıldığı halde oldukça farklı tespitler yapılabildiği görülmektedir.

Bütünsel Yaklaşım metodunda bir hadisin sıhhatine hükmetmek için çaba sarf etmek yerine hadisin işaret ettiği olayın gerçekliğini değerlendirebilecek yeni bir yöntem önerilmektedir. Bu yeni yöntem ile sahih, zayıf birçok hadis ile diğer ilmî disiplinlerden elde edilecek veriler belli bir sistem dâhilinde ele alınarak işaret ettikleri olayın yapısını ve aşamalarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Böylece istifâde edilen haber ve verilerin durumuna bağlı olarak klasik usûlün tevâtür kavramıyla ifâde etmeye çalıştığı bir güvenilirlik derecesi elde etmenin yolu açılmaktadır.

3. Zayıf ve Mevzû

Klasik usûlde *zayıf* ve *mevzû*¹⁶⁴ kavramlarıyla ilgili bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki ve en ciddî olanı *ṣahîḥ-ḥasen* olarak derecelendirilemeyen bir rivâyetin dolaylı olarak zayıf konumuna düşmesidir. Aynı şekilde *mevzû* kavramı da sorunludur. Bir haberin tamamen uydurma olduğu için *mevzû* kabul edilmesi ile klasik usûlün kaidelerine uygun rivâyet edilmediği için *mevzû* olarak adlandırılması arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün görünmemektedir. Zira Bir hadis nüshasının çalınması, icâzet verilmeden rivâyet edilmesi durumunda da o nüshadaki rivâyetler *mevzû* kabul edilerek rivâyet edilmemektedir.¹⁶⁵

Meselâ **Aḥmed b. Ḥanbel**, **el-Vâkıdî**’nin, farklı tarîklerden gelen hadislerin senedlerini birleştirip baş tarafında zikrederek tek metin halinde yazıp rivâyet etmesini hadis uydurmak

¹⁶³ Nitekim daha sonraki dönemlerde bu rivâyetleri tespit eden **el-Ḥâkim** *el-Mustedrek*’inde bunların bir çoğunu nakletmiştir. Meselâ bk. el-Ḥâkim, *el-Mustedrek*, II, 181, 525, 667, III, 574.

¹⁶⁴ *Mevzû* kavramı ve *mevzû* hadislerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i Tanıma Yolları ve Tenkidi*, İstanbul 1997.

¹⁶⁵ Yaḥyâ b. Ma’în, *Târîḥu İbn Ma’în*, III, 179; İbn Ḥibbân, *el-Mecrûḥîn*, I, 180; İbn ‘Adiy, *el-Kâmil*, I, 306; Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 331-332.

D. ÇAĞDAŞ BAZI YAKLAŞIMLARIN SORUNLARI

1. İsnad Sisteminin Ortaya Çıkışı

Klasik hadis usûlünün isnad ile ilgili sorunlarından bahsedildikten sonra günümüzde bu konudaki tenkid ve tahlillerin tutarlı olup olmadığı üzerinde de durmak gerekir. Bu tez çerçevesinde bu tenkid ve tahlillerin hepsinin incelenmesi mümkün değildir. Fakat bu konuda *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından önem arz eden bazı iddiaların yerinde olup olmadığının açıklığa kavuşturulması gerekir. Bunlardan ilki hadislerin başlarında isnad olmadığı, bunların daha sonra uydurularak metinlerin baş tarafına eklendiği iddiasıdır.¹⁶⁸ Burada bu iddianın ayrıntılarına yer verilmeden isnad sisteminin nasıl ortaya çıktığına dair bizim tespit ve kanaatlerimizi zikretmekle yetineceğiz.

İsnadların ortaya çıkışı ile ilgili Batılı şarkiyatçılardan bazılarının çok farklı bir yorumu vardır. Onlara göre rivâyetler daha önceden isnadsızdı. Daha sonra gelişen klasik hadis usûlünün de etkisiyle sadece isnadlı haberler rivâyet edilmeye başlanınca, sözü edilen isnadsız rivâyetlerin başlarına ya isnad eklendi ya da mürsel olanlar vasledildi. Toplu bir isnad uydurma girişimi, ispatı pratikte mümkün olmayan bir iddiadır. Bu tür iddiaların ortaya atılmasının temel nedeni bu akademisyenlerin hicrî I. asrın sonları ve II. asrın başlarındaki ilmî faaliyetlerin boyutlarını küçümseyerek meseleyi ele almaları ve mevcut literatürde iddialarını destekleyebilecek bazı istisnai deliller bulabilmeleridir. Hâlbuki bu delillerin tamamına yakını belli bir seçime tâbi tutulmuş rivâyetlerden oluşmaktadır ve yukarıda izaha çalıştığımız gibi o dönemlerde var olan muhtevânın onda birinden bile azdır.

Bize göre isnad sistemi şu şekilde ortaya çıkmıştır: Hz. Peygamber'in vefatından sonra onu göremeyen tâbi'ûnun gençleri, sahâbeden kaydettikleri hatıraları "sahîfe" olarak adlandırdıkları çeşitli materyallerden oluşan metinler halinde topladılar. Bu sahifelerin bazılarının başında kimden yazıldığına dair bilgi bulunmasa da sahipleri tarafından biliniyordu. Hz. Peygamber'den bir sahâbînin duyduğu hadisleri ihtivâ eden bu sahifelerin herhangi bir tasnif olmadan alt alta ve yekpare bir metin şeklinde oldukları söylenebilir.

Tâbi'ûn döneminin sonlarına doğru tâbi'ûn'un gençleri veya etbâ'u't-tâbi'în kendilerinden yaşça büyük tâbi'ûn'un anlattıklarını da yazdılar. Bunlar tefsir, hadis ve tarihe dair bilgilerden ibaret metinler olarak kaleme alınmıştır. Hatta bunların bazıları sorulan sorulara cevaben

---

¹⁶⁸ Bu iddiayı dile getirenlerden biri **Leone Caetani**'dir (ö.1935). Ona göre isnadlar hicrî II. asrın sonlarından itibaren hadislere eklenmiştir (Caetani, *İslam Tarihi*, I, 86-89). **Schacht** (ö.1969) ise isnadların keyfi ve dikkatsizce oluştuğunu ileri sürmüştür (Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, s. 163).

yazılan mektuplar şeklindeydi. Söz gelimi ‘**Urve b. ez-Zübeyr**’ın (ö.94/713) Halife ‘**Abdumelik**’e (ö.86/705) yazdığı mektuplar¹⁶⁹ bunun en güzel örneğidir.

Üçüncü aşamaya gelince gerek tefsir alanında gerekse hadis ve fıkıh alanında (bu son ikisi sünnet kavramıyla ilişkili olduklarından dolayı birlikte gelişti) mevcut sahifelerden yapılan derlemelerle eserler oluşturulmaya başlandı. Bunlar arasında ‘**Âsım b. ‘Omer b. Qatâde** (ö.120/738), **Ya‘qûb b. ‘Utbe** (ö.128/746), **Qatâde** (ö.117/735), **es-Süddî** (ö.127/745) gibi hicrî II. asrın ilk çeyreğinde vefat etmiş bazı müellifler sayılabilir. **ez-Zührî**’nin (ö.124/742) telif ettiği metinlerin sayısı da oldukça fazladır. Bunlardan siyer ve meğâzînin de dâhil olduğu çok sayıda metin günümüze ulaşmıştır.¹⁷⁰ Bu eserler oluşturulurken yukarıda bahsi geçen sahifelerden hem *semâ‘* hem de yazılı metin (*münâvele*) olarak nakledilen metinlerden parçalar alınmaya başlandı. Bu parçalar alınırken sahifenin ait olduğu sahâbînin adı zikredildi. Bunların yanında başkalarından da duydukları ile metin genişletildi. Ortaya çıkan metinde bazı isnadlı haberler bulunurken metnin genelinde isnadsız bir yapı hâkim idi.

Hicrî II. asrın ilk çeyreğinden itibaren yukarıda haklarında bilgi verilen metinlerden hareketle **Muqâtil b. Süleymân**’ın (ö.150/767) *et-Tefsîr*’i ve **İbn İshâk**’ın (ö.151/768) *es-Sîre*’sinde olduğu gibi daha kapsamlı metinler oluşturuldu. Bu metinlerdeki isnadlı haberlerin isnadsız olanlara oranı ilk örneklere göre daha yüksek idi. Bu aşamada telif edilen eserlerde *merfû‘*, *mevkûf*, *maqtû‘* haberler bulunmakta, *mürsel* ve *munka‘atî‘* rivâyetlere yer verilmekteydi.¹⁷¹

Hadis usûlünün de gelişmesi ile daha sonraki aşamada *merfû‘* ve *mürsel* haberler büyük bir itibar görmeye başladı. Bunun üzerine bu rivâyetler kendilerinden önceki kaynaklardan seçilerek *müsned*, *mu‘annef* ve *câmi‘* tarzı eserlerde bir araya getirildi. Böylece telif edilen bu yeni eserlerin neredeyse tamamına yakını isnadlı haberler ihtivâ eder hâle gelmiş oldu.

Bir sonraki aşamada ise **el-Buhârî** ve **Müslim**’in, münker olarak nitelenen birçok rivâyet arasından¹⁷² kendi şartlarına uygun olan rivâyetleri seçerek bir araya getirdikleri *es-Şahîh* adlı eserlerinde olduğu gibi, bu isnadlı haberlerin *cerh* ve *ta‘dil* kurallarına göre sağlam olanları derlenmeye başlandı ve böylece bugünkü literatür ortaya çıktı.

¹⁶⁹ İrfan Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, XLII, 184.

¹⁷⁰ Başta **Ma‘mer b. Râşid**’in *el-Câmi‘*’i olmak üzere birçok hadis ve siyer kaynağında ondan alıntılar yer alır.

¹⁷¹ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, s. 194

¹⁷² Muslim, *es-Şahîh*, *el-Muqaddime*, I, 5-7.

Günümüzde ulaşılabilen muteber hadis kaynaklarındaki hadislerin sayısı toplanıp, tekrarları düşüldüğünde bunların 40 binden fazla isnadlı haber ihtivâ ettikleri söylenebilir.¹⁷³ Bu konuya ikinci bölümde tekrar dönülecektir. Bunlar, isnadlı olarak kalmayı ve günümüze ulaşmayı başarabilen rivâyetlerin tamamıdır. Bunların dışında çok miktarda haberin de sünnet ihtivâ etmediği düşünülerek veya münker kabul edilip değersiz addedilerek nakledilmediği için yok olduğu kanaatindeyiz.

Tâbi'ünun gençleri ve etbâ'u't-tâbi'îne ait isnadsız metinler isnadlı olanlardan onlarca kat fazlaydı. Bunların özellikle tarih ve siyerle alakalı olanlarının bir kısmı **İbnu'l-Kelbî, el-Medâ'inî, el-Vâkıdî** gibi müelliflerin eserlerinde günümüze kadar ulaşabilmişlerse de çoğunluğu bu müelliflerin diğer eserleriyle birlikte kaybolmuşlardır.

Günümüzde isnadların sonradan metinlerin başına eklendiğine dair iddialar bu tarihsel süreç dikkate alınmadan ve titiz bir çalışma yapılmadan öne sürülmüştür.¹⁷⁴ Bu iddiaların kolaylıkla ortaya atılarak yaygınlaşabilmesinin hadis tarihi konusundaki çağdaş araştırmaların yetersizliğinden kaynaklandığı da söylenebilir. Hadis tarihine dair çalışmaların yetersiz kalmasının önemli sebeplerinden biri ise hadis ile siyer ilimlerinin birbirinden ayrı düşünülmesidir. Hadislerin ortaya çıkış süreci ancak her iki ilmin ortak bir tarihi yazıldığında daha doğru izah edilebilir.

2. Medâru'l-İsnâd Sorunu

Hiz. Peygamber'in söz, fiil veya takrîrine şahit olan sahâbîlerden nakledilen *merfû'* rivâyetlerin büyük çoğunluğu genellikle ikinci kuşaktan itibaren tek râvî aracılığıyla nakledilmiştir. Bazı rivâyetler ise başlangıçta iki veya üç râvî tarafından rivâyet edilmekle birlikte üçüncü veya dördüncü kuşaktan itibaren tek râvîye düşmüşlerdir. *Medâru'l-isnâd*¹⁷⁵ veya *müşterek râvî* kavramlarıyla da ifâde edilen bu durum, bir rivâyetin tarîklerinde zikredilen isnadların ortak bir râvîsi bulunduğunu ve bu râvînin de genellikle tâbi'ünden olduğunu (meselâ **ez-Zührî** veya **'Urve b. ez-Zübeyr**), dolayısıyla daha geriye

¹⁷³ Bu sayı yaklaşık bir rakamdır. Bir fikir vermesi bakımından **Nebî Sa'îdu'd-Dîn Cerrâr** tarafından yapılan bir çalışmada *el-mu'cem, el-meşyağa, el-erba'înât, el-emâlî, el-fevâ'id, el-mecâlis* ve hadis cüz'lerindeki, *Kütüb-i Sitte, Mâlik*'in *el-Muva'ttâ'*'sı ve **Ahmed b. Hanbel**'in *el-Müsned*'ine zâid olan hadislerin sayısında 7437 rakamına ulaşılmıştır (Nebî Sa'îdu'd-Dîn Cerrâr, *el-İmâ' ilâ Zevâ'idi'l-Emâlî ve'l-Eczâ'*, I-VIII, Riyad 1428/2007). Bunun anlamı şudur: Neredeyse her eserde en azından bir farklı hadis tarîki yer almaktadır. Günümüze ulaşamayan binlerce eser için de bu durumun geçerli olduğu söylenebilir.

¹⁷⁴ Bu iddialara yönelik tenkidler için bk. Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 65-73.

¹⁷⁵ Bu konuda güncel tespit ve değerlendirmeler için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Muhammed Mucîz el-Hasîb, *'Urfetu Medâri'l-İsnâd ve Beyânu Mekânetihî fî 'İlmi 'İleli'l-Hadîs*, I-II, Riyad 2008; Fahad Alhomoudi, *On the Common-Link Theory: Remapping the Western Theories on Islamic Law*, 2008.

gidilemediğini ifade eder. Schacht gibi bazı şarkiyatçılara göre bu durum o rivâyetin tek kalan müşterek râvî tarafından dolaşıma sokulduğunu göstermektedir.¹⁷⁶

Klasik hadis usûlünün kavramlarından biri olan *Medâru'l-İsnâd* ile oryantalistler tarafından ortaya atılan müşterek râvî kavramının aynı anlama gelip gelmediği tartışmalıdır.¹⁷⁷ Fakat tezimiz açısından bu konunun önemi, isnadlı bir rivâyetin tarîklerinin düğümlendiği müşterek râvînin anlatılan olayın şahidine erişen tek kaynak olmasından ibarettir. Bu nedenle **et-Tirmîzî**'nin (ö.279/892) kullandığı “حديث فلان” ifadesi¹⁷⁸, **el-Bezzâr**'ın (ö.292/905) kullandığı “وهذا الحديث لا نعلم يُروى عن النبي ﷺ إلا بهذا الإسناد” şeklindeki açıklamaları¹⁷⁹ veya bazı muhaddisler tarafından kullanılan “تَقَرَّرَ بِهِ” ifadesi¹⁸⁰ ile aynı anlama gelmektedir.

Klasik hadis usûlü yöntemleriyle bir anlatımın *Müşterek Râvî*'sinin doğru söylediğini teyid etmek oldukça zor, hatta imkânsızdır. Çünkü bunun için o anlatımın *Medâru'l-İsnâd*'ını aşarak teferrüdü ortadan kaldıracabilecek başka tarîklerinin tespit edilmesi gerekir.

Rivâyetlerin özellikle sahâbeden sonraki râvîden itibaren neden teferrüde düştüğünün doğru anlaşılması bu sorunun üstesinden gelmek üzere geliştirilecek yöntemlerin belirlenmesi açısından önemlidir. İsnadların ortaya çıkışı ile irtibatlı olduğunu düşündüğümüz bu durumun varlığına şöyle bir izah getirmek mümkündür:

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra hicrî II. asrın ilk yarısından itibaren artmaya başlayan çok sayıda yazı (كتاب) kaleme alındı. Bu yazılar büyük oranda hadis, tefsir şiir ve siyer ile ilgili metinlerdi. Bunlar genelde sahâbeden veya tâbi'ûnun büyüklerinden işitilenlerden oluşan ve isnadsız düzyazı tarzında eserlerdi. Bu yazıların kimden rivâyet edildiğine dair bilgiler doğrudan yazılmasa da bilinmekteydi. Bu hususu daha önceki kısımda da ele aldığımız için detaylarına girmeyeceğiz.

Hicrî II. asrın ortalarına doğru (bu konuda farklı görüşler de vardır) hadis uydurmacılığının da etkisiyle insanlar haberlerin kaynağını sormaya ve kaynağı bilinmeyen haberleri nakletmekten çekinmeye başladılar.

¹⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Halit Özkan, “The Common Link and Its Relation to the *Madâr*”, *Islamic Law and Society*, c. XI, sy. 1, 2004, s. 42-77; Fatma Kızıl, *Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi*, s. 151-159; Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s.74-89.

¹⁷⁷ Bu konuda bk. Halit Özkan, “The Common Link and Its Relation to the *Madâr*”, *Islamic Law and Society*, c. XI, sy. 1, 2004, s. 42-77.

¹⁷⁸ Meselâ bk. et-Tirmîzî, *es-Sunen*, I, 6, 17, 25, 32.

¹⁷⁹ Meselâ bk. el-Bezzâr, *el-Baḥru 'z-Zehḥâr*, I, 106, 187, 422, II, 13, 54, 70, 102, 110, III, 26.

¹⁸⁰ Meselâ bk. İbn Hibbân, *es-Şikât*, VII, 404, VIII, 1 et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu 'l-Evsaf*, I, 5, 6, 8, 13, 19; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, I, 71, 88, 112, 209.

Bunun üzerine yukarıda bahsedilen yazılar birilerine nisbet edilebiliyorsa onlar adına nakledilmeye başlandı. Nisbet edilmeyen kısımları ise terkedildi. Bu tür eserlerin sayısı o kadar çoğalmıştı ki, bunların içindeki nisbet edilen kısımlar derlendiğinde ortaya birçok isnadlı haber çıktığı halde bu haberler isnadsız olanların az bir kısmını oluşturmaktaydı.¹⁸¹

Daha sonra bu metinler ileride de ele alacağımız üzere konularına göre *ihtisâr* ve *taqî'* ameliyelerine uğrattılıp parçalara ayrıldı. Fakat metnin geneli için başta (belki de metnin sonunda) bulunan isnad da bu parçaların her birinin başına ayrı ayrı eklendi.

Böylece bir sayfalık bir metin, ayrı ayrı isnadlı haberlerden oluşan birçok hadise dönüşmüş oldu. Dolayısıyla başlangıçta tek bir isnadla rivâyet edilen uzun metin parçalanarak meselâ 10 isnadlı olan 10 ayrı hadis metnine dönüştürüldü.

Hemmâm b. Munebbih'in sahifesi bu açıdan bir örnek olarak verilebilir. Başlangıçta **Hemmâm** tarafından **Ebû Hüreyre**'den duyduğu hadisler yazılmış ve ortaya bir metin çıkmıştı. Bu metinde hadisler senedsiz olarak arka arkaya sıralanmakta, fakat sahifenin **Hemmâm** tarafından **Ebû Hüreyre**'den alındığı da bilinmekteydi. Daha sonraları bu sahifedeki Hz. Peygamber'in söylediği sözler içeriğine göre kesilerek ayrı ayrı nakledilmeye başlandı. Bu arada bu nakiller de, sahifenin sahibi **Hemmâm** ve onun naklettiği **Ebû Hüreyre** de her parça nakledildiğinde zikredilmeye başlandı. Böylece bu parçaların her biri ayrı birer isnadlı hadis olarak yayılmaya başladı. Bu durum **Muslim** (ö.261/875) tarafından aşağıda nakledilen rivâyetin senedinde yer alan ifadelerden de anlaşılmalıdır:

☪ **Muslim, es-Şaḥîḥ, I, 204, No: 2.**

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَخِي وَهَبِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ إِذَا أَخَذَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ»

Daha sonraki dönemlerde bu isnadlı haberler, ilk râvîleri olan sahâbîlere göre derlenerek müsned tarzında eserler telif edildi. Böylece başlangıçta çok sayıda müellifin sahâbîlerden işittikleriyle kaleme aldığı yazılardan nakledilen birçok isnadlı rivâyet ortaya çıktı. Ardından bu metinler de *ihtisâr* ve *taqî'* ameliyeleriyle bir daha bölünerek akâid ve fıkıh gibi ilimlerin bâblarına göre tertip edildi. Böylece hacimleri küçülüp sayıları da çoğaldı. Ancak günümüze

¹⁸¹ Bu hususta **İbn Sa'd**'ın *et-Tabakât*'ında kendiden önceki tâbi'ün ve etbâ'u't-tâbi'in için kullandığı “كثير” ifadesiyle yaptığımız bir taramada 150'den fazla âlimden bahsedildiğini tespti ettik (Meselâ bk. **İbn Sa'd**, *et-Tabakât*, V, 250, 262, 271). Bunların birçoğunun temel hadis eserlerinde rivâyeti yer almamakta, rivâyeti olanlardan ise sadece birkaç nakil yapılmıştır. Bu durum, **İbn Sa'd**'ın bu râvîler için kullandığı “çok sayıda hadis rivâyet etmiştir” anlamına gelen ifadelerle örtüşmemektedir. Buradan da anlaşılıyor ki bu râvîlerin –en azından **İbn Sa'd** döneminde- nakledilmekte olan çok sayıda rivâyeti bulunuyordu. Sadece bir eser üzerinde ayrıntılı tetkikler yapılmadan ortaya çıkan bu tablo, bütün ricâl ve tabakât kitaplarını kapsayan planlı bir araştırma yapıldığı takdirde hicrî ilk iki yüzyılda kaybolan rivâyet ve haberlerin boyutunu daha detaylı bir gün yüzüne çıkarabilir.

bu rivâyetlerin sadece önemli eserlerdeki tarîklerine ulaşılabildiği hâlde diğer ara formlarını elde etmek oldukça zordur. Bu nedenle de bu değişimi ancak tesadüfen elde edilebilecek az sayıdaki rivâyet için izlemek mümkündür. Bunların da büyük bir kısmı, siyer kaynaklarında yer alan **Câbir b. ‘Abdullâh’**’ın devesini Hz. Peygamber’in satın alması ile ilgili rivâyette¹⁸² olduğu gibi, muhtevâsı birden fazla İslâmî ilmin alanına giren rivâyetlerdir. Bu durum muhaddislerin tasnif metoduyla da alakalıdır. Müsned tarzı eserlerde rivâyetler genellikle daha az *ih̄tisâr* veya *taḫṫî* edilirken, rivâyetlerin itikâdî ve fikhî konulara göre tasnif edildiği (*câmi*’, *muṣannef*, *sünen* tarzındaki) eserlerde bu uygulamalara daha sık rastlanır.

Medâru’l-isnâd sorununu aşabilmek için teknolojik imkânlardan da istifade edilerek yapılabilecek bazı çalışmalar arasında şunları sıralamak mümkündür:

- Bir rivâyetin *medâru’l-isnâd*’ını daha da geriye taşıyacak tarîkler bulmak. Bu günümüzde bile hâlâ mümkündür. Meselâ ‘**Â’iṣe**’ye ait bir rivâyet sadece ‘**Urve** yoluyla **ez-Zührî**’den geliyor ise onun **ez-Zührî** yoluyla gelmeyen bir tarîkini elde etmek böyledir. Özellikle zayıf rivâyetlerden de istifade edilmesi halinde bunun çok sayıda rivâyete uygulanması mümkündür. Çünkü birçok sahih rivâyetin siyer, tarih ve dil, coğrafya ve edebiyat gibi diğer kaynaklarda isnadı bakımından sahih kabul edilmeyen tarîkleri bulunduğu bilinmektedir. Klasik hadis usûlündeki *mütâbî*¹⁸³ ve *şâhit*¹⁸⁴ kavramlarıyla ifade edilen benzer hadisler gösterilmesi uygulaması burada bahsi geçen hususa tam olarak uymamaktadır. Çünkü bu kavramlar, bir rivâyetin tarîklerini bulmaktan ziyade ikinci anlama düzeyi (itikâdî ve fikhî) ile alakalı meseleyi aydınlayabilecek her türlü rivâyet ile ilgilidir. Biri diğerine şahit gösterilen iki rivâyette anlatılanlar genellikle aynı olayla ilgili değil, farklı zamanlarda gerçekleşmiş olaylardır. Bu rivâyetlerin ortak yanları, Hz. Peygamber’in belli bir konudaki söz, fiil ve takrîrini teyid etmeleridir.

- Bir hadisin, metni *muḫtaṣar* ve *muḫaṭṭa*’ olmayan bir tarîkini tespit etmek. Meselâ **ez-Zührî**’den rivâyet edilen bir hadisin daha *mufaṣṣal* bir tarîkinin bulunması halinde o rivâyetin içeriğinden hareketle **ez-Zührî**’den olmayan başka tarîklerinin bulunması ihtimâli artar.

¹⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebevîyye*, II, 206-207; İbn Sa’d, *et-Ṭabaḫât*, IV, 389; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 148-151, No: 14864; el-Buḫârî, *es-Şâhiḫ*, IV, 51.

¹⁸³ *Mütâbî*’, bir hadisin metin bakımından benzeri olan ve en azından sahabî râvîsi aynı olmak kaydıyla başka bir senedle rivâyet edilen hadis olarak tanımlanmaktadır (Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 230). Bu tanıma göre *mütâbî*’ olan hadis *matâba’atun ‘aleyh* hadis ile genellikle aynı olaydan değil, aynı konudan bahsetmektedir. Eğer aynı olaydan bahsedilirse bu durumda tarîk veya vecih (Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 329) terimleri kullanılır. Dolayısıyla *mutâba’at* genellikle itikâdî ve fikhî bakımdan birbiriyle alakalı olan, aynı sahabîye ait rivâyetler için kullanılmaktadır.

¹⁸⁴ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 291.

Çünkü *muhtaşar* metne bakılarak bir başka rivâyetin onun tarîki olduğu ilk bakışta anlaşılabilir. *Mufaşşâl* tarîk ise bunun anlaşılması için yeni veriler sağlar.

- *Bütünsel Yaklaşım* metodunda da ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere bir hadisin olgusal irtibatı bulunan diğer hadislere ait yeni rivâyet tarîkleri elde etmek.

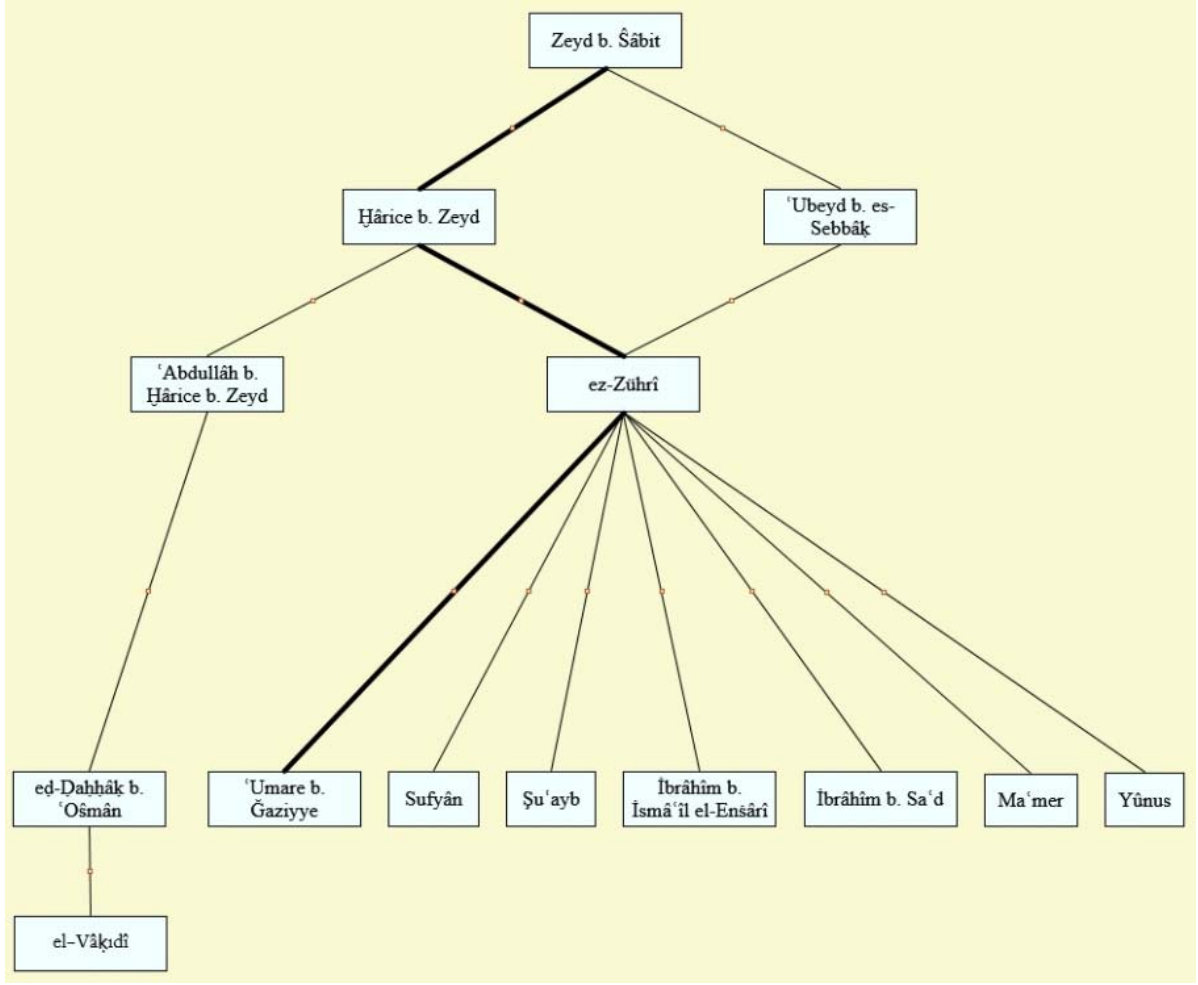
- *Bütünsel Yaklaşım* metoduyla yapılacak olgu analizi neticesinde çıkan çelişkileri izah edebilen tarîk ve veriler tespit etmek.

Aşağıdaki örnekte Kur'an'ın cem'i ile ilgili **Zeyd b. Şâbit** rivâyetinin hemen hemen bütün tarîkleri, **ez-Zührî** üzerinden yayılmaktadır.¹⁸⁵ Çağdaş münekkidlere göre buradaki tarîklerin hepsinin **ez-Zührî** kanalıyla gelmesi bir şüphe sebebi olarak algılanmaktadır. Hâlbuki bunun başka sebepleri de olabilir. Söz gelimi eğer râvîler bir rivâyeti **ez-Zührî** kanalıyla elde etmişlerse ve o konuda çok ciddî tartışmalar bulunmuyorsa bu rivâyetle yetinmekte ve **ez-Zührî**'ye alternatif olabilecek başka kanallar aramaya gerek duymamaktadırlar. Böylece bu rivâyetin **ez-Zührî** dışında başka râvîleri bulunsa da bunlar kaynaklar tarafından dercedilmediği için yok olup gitmiş olabilirler. Aşağıdaki rivâyet ağacında da görüleceği üzere **el-Vâkıdî**'nin rivâyet ettiği tarîk sadece talebesi **İbn Sa'd** (ö.230/845) tarafından nakledilmiştir.¹⁸⁶ Eğer onun eseri bize kadar ulaşmış olmasaydı böyle bir tarîk olduğunu öğrenmek mümkün olmayacak ve bu haberin *müşterek râvî*'si **ez-Zührî** kabul edilecekti.

---

¹⁸⁵ Rivâyetin tarîklerinden bazıları için bk. Ebû 'Ubeyd, *Fedâ'ilu'l-Kur'an*, s. 282; et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, I, 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Fedâil*, I, 390; el-Buḥârî, *es-Saḥîh*, VI, 71, No: 4679.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 311.

Şekil 2: Zeyd b. Šâbit'ten nakledilen Kur'an'ın cem'ine dair rivâyetin tespit edilen râvî zinciri.

Böylece bu haberin rivâyet ağacının, diğer tarîklere ulaşma imkânına sahip olunamadığı durumlarda, sadece yukarıdaki hâli elde edilebileceği için onu yalnızca **ez-Zührî**'nin rivâyet ettiği zannedilir.

Bütün bunlar dikkate alındığında, günümüzde *Müşterek Râvî* iddiasını ortaya atanların oluşturdukları rivâyet ağaçlarının buzdüğünün sadece görünen kısmını temsil ediyor olabileceğini unutulmamalıdır. Gerçek rivâyet ağının yalnızca günümüze ulaşabilen tarîklere dayanan eksik bir kopyasından ibaret olan bu rivâyet ağaçlarına dayanarak, yaşamış birçok râvî ve muhaddisin rivâyetleri doğru olarak toplayıp kayıt altına almak için gösterdikleri insanüstü gayretleri hiçe sayarak onları devasa bir yalan organizasyonunun içindeymiş gibi göstermenin ilimle bağdaşır bir yanı yoktur.

IV. HADİSLERİN TESPİTİNDE METİN İLE İLGİLİ SORUNLAR

A. KAVRAMSAL SORUNLAR

1. Metin

Klasik hadis usûlüne göre bir rivâyet, *isnad* ve *metin* olmak üzere iki temel yapıya sahiptir. Bu usûlün *isnad* ile ilgili kavram ve yöntemlerinin *metin* ile ilgili olanlarına göre daha gelişmiş ve daha sistemli bir yapıya sahip olduğu açıktır. Fakat *metnin* tamamen ihmâl edildiğini iddia etmek de doğru olmaz. Çünkü klasik usûlün tenkid sisteminin bir parçası da *metin* tenkididir. Sorunlu olduğu anlaşılan *metinlerin* üzerine gidilerek kusurları çeşitli yöntemlerle ortaya konulmaktadır.¹⁸⁷ Bu yöntemlerin bazılarının öznel (subjektif) olması ayrı bir konudur.

Klasik usûlün *metin* ile ilgili kavram ve yöntem açısından sorun ve eksikliklerinin asıl sebebi *metinlerin* iki düzeyde birden anlamaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Bu düzeyleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Birinci Anlama Düzeyi: Metni genel yapısı ve görünen muhtevâsı ile ilgili anlama çabası.

- İkinci Anlama Düzeyi: Metni itikâdî, fikhî ve diğer açılardan anlama çabası.

Bunlardan ilk düzeyle ilgili bazı kavram ve yöntemlerin klasik usûlde bulunduğu açıktır ki, tezimizin bu kısmında bunlardaki bazı sorunlar üzerinde durulacaktır. İkinci düzey ise *metnin* dinî açıdan anlamaya çalışılmasıyla ilgilidir. Klasik hadis usûlünün bu konuda eleştiriye maruz kalmasının temel sebebi tefsir, akâid, fıkıh ve diğer ilimlerle alakalı usûl ve yöntemlerin klasik hadis usûlünde eksik kaldığının düşünülmesidir. Hâlbuki klasik hadis usûlünün “ikinci anlama düzeyi” bakımından *metni* incelemek gibi bir görevi olmamalıdır. Bunun için kavram ve yöntemler geliştirmesine de gerek yoktur.

Bir rivâyet *metninin* akâid bağlamında tenkid edilmesi bu ilmin bilgi, usûl ve yöntemleri ile yapılmalıdır. Bunlar akâid ilmi olarak kabul edilip hadis ilminin alanının dışında mütala edilmelidir. Yani bir rivâyet *metin* bakımından bir itikâdî bilgiye aykırı düştüğü için tenkid edilerek reddedilmemelidir.

Aynı şekilde bir rivâyet *metninin* fikhî meseleler bağlamında tenkid edilerek kabul veya reddedilmesi de doğru olmaz. Hadis ilminin amacı, objektif kriterler kullanarak bir rivâyetin doğru olarak aktarılıp aktarılmadığını tespit etmektir. Bu da, *metnin* bilinen fikhî ilke ve kurallara göre tenkid edilmesiyle objektif olarak gerçekleşemez. Çünkü söz konusu ilke ve

---

¹⁸⁷ Bu konudaki değerlendirmeler ve örnekler için bk. M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 118-130; Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, İstanbul 2009; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul 2015.

kurallar bu rivâyetlerden çıkarılmaktadır. Metinlerin itikâdî ve fikhî bakımdan nasıl anlaşılması gerektiğine, hangi yöntem veya yöntemlerle tahlil ve tenkid edilerek hayata tatbik edilebileceğine ancak akâid ve fikh ilimleri çerçevesinde karar verilebilir. O halde klasik hadis usûlü tarafından ikinci anlama düzeyinde bir tahlil ve tenkide tâbi tutulmaması doğru olmaz. Klasik hadis usûlünün hiçbir devirde metinleri anlamaya yönelik tam bir tahlil ve tenkid metodu geliştirmemesinin asıl sebebi de bize göre budur. Nitekim *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi adıyla bu tezde öne sürdüğümüz yeni yöntemde de metnin muhtevâsını ikinci düzeyde anlamaya yönelik çabaların doğru olmayacağını; bunun büyük bir hata olacağını kabul ederek bu konuda herhangi bir usûl teklifinde bulunulmamaktadır. Bunun için *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ürettiği bilgiyi değerlendirebilecek ayrı bir akâid ve fikh metodolojisi önerisi ortaya koymak mümkündür.

Bütün bunlar dikkate alınarak çalışmamızda klasik hadis usûlünün metne yönelik kavram ve yöntemleriyle tenkid ve tahlillerinin birinci anlama düzeyinde olması gerektiği düşünülerek, sadece bu hususun eksiklikleri üzerinden değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Dinî anlama ve yorumlama olarak kabul edilecek ikinci düzeyle ilgili ise herhangi bir değerlendirme yapılmayacaktır.

Klasik literatürdeki rivâyetler, tefsir, akâid, fikh veya zühd gibi sebeplerle ikinci anlama düzeyi alanları bakımından dikkate değer bulunarak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Bir rivâyet şayet muhtevâsında onu *taḥammül* edecek olan râvîlerin aradığı bir özelliği barındırmıyorsa bu rivâyetin günümüze kadar ulaşması genellikle mümkün değildir. Ancak yine de temel hadis kaynakları dışında, birçok farklı konuda telif edilmiş cüz'ler ve eserler bu tür rivâyetlere ulaşma açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu tür eserlerde muhtevâ itibarıyla oldukça farklı rivâyetler yer alabilmektedir. Meselâ **el-Vâkıdî**'nin *el-Meğâzî*'si, **İbn Sa'd**'ın (ö.230/845) *eṭ-Ṭabaḳât*'ı ve **Omer b. Şebbe**'nin (ö.262/876) *Târîhu'l-Medîne*'si böyledir. Bu eserlerde, sahih kaynaklarda bulunan rivâyetlerin tarîkleri bulunduğu gibi onlarda yer almayan yüzlerce isnadlı rivâyete de rastlanmaktadır.

Klasik hadis usûlünün metne yönelik tenkid kavram ve yöntemlerindeki esas eksiklik Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere dair *bütünsel* bir yaklaşımın bulunmamasıdır. Bütünsel bir yaklaşım, rivâyetlerin birbirleriyle Hz. Peygamber'in hayatının bir kısmından bahsediyor olmaları bakımından irtibatlı olduğu ilkesinden hareketle hepsinin bir sîret bütünlüğü içerisinde ele alınarak kronojik, coğrafi ve sosyal irtibatlar çerçevesinde incelenmesini sağlar. Bu açıdan bakıldığında hadis usûlünün metne yönelik kavram ve yöntemleriyle siyer ilminin kavram ve yöntemleri birbiri ile benzerlik arz etmelidir. Fakat klasik usûlde metinlerin birinci

düzyeyle anlaşılması ve değerdendirilmesi yerine akâid ve fikh bağlamındaki ikinci düzeyde anlamaya ve yorumlamaya (dinî anlama) çalışılmıştır. Bu da rivâyetleri sîret bütünlüğü içerisinde ele almak yerine, akâid ve fikh konuları çerçevesinde *ih̄tisâr*, *taqtî* ve *ma'nen rivâyet* yöntemleri kullanılarak parçacı bir yaklaşım sergilenmesine sebep olmuş, böylece bu süreç gün geçtikçe anlaşılması zorlaşan küçük hacimli metinlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Son zamanlarda Kur'an ve sahih hadis kitaplarından faydalanılarak Hz. Peygamber'in akıcı hayat hikâyesinin hadis metinlerince sağlanabileceğini göstermek ve hadisleri bir nevi dolaylı metin tenkidine tâbi tutmak amacıyla girişilen bazı çalışmalar da bulunmaktadır.¹⁸⁸ Fakat bu tür çalışmalar mevcut ihtilâfları daha da artırmaktan ileriye gidememiştir. Bu ihtilâflar kimi zaman bir olayın tarihi ile ilgili ciddî farklılıklara tekabül ederek hadis metninin mevsûkiyeti konusunda soru işâretleri oluşturmakta, delâleti konusunda da *nes̄h* gibi durumları gündeme getirebilmektedir.¹⁸⁹

Meselenin bir diğder boyutu ise mevcut *hadis* kavramı ile literatürdeki rivâyetleri sistematize etmek ve derleyip toparlamak hususunda ortaya çıkmaktadır. Hadis teriminin ifâde ettiğı farklı anlamlara göre tasnifin yapısı da farklılaşmış ve sınırlandırılmış olmaktadır. Nitekim, mevcut metodoloji ile telif edilen hadis kitapları müsned ve sünen tarzı eserlerden ileriye gidememektedir ki, bu konuda da ilk dönemlerden itibaren yeterli sayılabilecek çalışmalar yapılmıştır. Bu sistematik yapı kurulamadığı için yapılmakta olan tahkikler, tahricler ve diğder birçok çalışma yeniden kullanılabilir olamamakta, ilim adamlarının emekleri yeterince iyi değerdendirilememektedir. Şu hâlde her eserde geçen hadisler için yorucu bir

¹⁸⁸ Ekrem Ziyâ el-'Omerî'nin eseri (*es-Sîretu'n-Nebeviyyetu's-Şahîha*, Medine 1415/1994) baştan sona incelendiğinde klasik hadis usûlü kriterlerine göre tenkid edilen rivâyetlerin neticesinde akıcı bir sîretin ortaya çıkması mümkün görünmemektedir. Hele klasik hadis usûlüne göre *metruk* kabul edilen bir muhaddis olan el-Vâkıdî'nin (ö.207/823) *el-Meğâzi* adlı eserinde verdiği bilgiler yok sayıldığında bu iddia daha da imkânsız bir çaba olacaktır. Aslında bu durum, sahih hadis kaynaklarındaki metinlerin klasik usûlün tenkidinden geçmiş hâli ile karşı karşıya olduğumuzu da gözler önüne sermektedir. Eğer hadisler herhangi bir tenkid ve elemeye tabi tutulmadan aktarılsaydı mevcut hadis kaynaklarındaki birbirinden kopuk olaylar dizisi yerine akıcı ve anlaşılır bir "Hz. Peygamber günlüğü"ne sahip olabilirdik. Böylece rivâyetler âfâkileşmez ve daha anlaşılır bir tablo ortaya çıkabilirdi. Bu âfâkileşme, rivâyetlerin sıhhat ve sünnet kriterlerine göre süzülüp ayıklanması ile *ih̄tisâr*, *taqtî* ve *ma'nen rivâyet* gibi uygulamalarının bir sonucudur.

¹⁸⁹ Meselâ *Žâtur'-Rikâ'* gazvesi ve ilk korku namazının tarihini sîret kaynakları hicretin 4. senesinin *Cumâdi'l-Ülâ* ayı olarak verirken (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 203) el-Buĥârî (ö.256/870) "بَابُ غَزْوَةِ دَاتِ الرِّقَاعِ وَهِيَ" "غَزْوَةُ مُحَارِبِ حَصَصَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ، فَتَزَلَّ نَحْلًا، وَهِيَ بَعْدَ خَيْبَرَ، لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ خَيْبَرَ" ifâdeleri ile hicretin 7. senesinden sonra gerçekleştiğini öne sürmektedir (el-Buĥârî, *es-Şahîh*, V, 113). Arada 3 yıldan fazla bir zaman dilimi bulunmasının yanında, korku namazının ilk kılındığı tarihle ilgili, Hendek Gazvesi sırasında namaz vaktinin geçmesine rağmen Hz. Peygamber neden korku namazı kılmadı şeklinde çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır.

çalışma göze alınarak yeniden tahrir yapılmaktadır. Hâlbuki önereceğimiz çerçevede sistematik yapı oluşturulduğu zaman sadece herhangi bir rivâyeti bir arada tutan yapının koduna işaret edilmekle yetinilecektir. Böyle bir sistematik yapı önerimizi ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alacağız.

Bir rivâyetin metin tenkidi yapılmadan önce sebab-i vürûdunun bilinmesi metin ile olayın ilişkisinin kurulması bakımından önemlidir. En az bunun kadar önemli bir başka husus da *sebebu rivâyeti'l-hadîs* veya *sebebu irâdi'l-hadîs* yani bir hadisin Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde rivâyet edilmesinin sebebidir.¹⁹⁰ Bazen sebab-i rivâyet olarak adlandırılan olay sebab-i vürûd bilgisiyle benzerlik gösterir.¹⁹¹

Metin tenkidi çerçevesinde rivâyet metinlerine yönelik ilk sorulması gereken soru şudur: Bu rivâyetler hangi sebeple günümüze kadar ulaşmıştır? Bu sebep tespit edildiği takdirde metni tenkid ve tahlil etmek için önemli bir adım atılmış olur. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin metin analiz yöntemlerinde bu soru oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

2. İhtisâr ve Taqfî

Sözlükte “fazlalıkları atmak ve manayı veciz bir şekilde aktarmak”¹⁹² anlamına gelen *iẖtisâr*, hadis ilminde bir rivâyetin fazlalık olarak görülen kısımlarının atılması anlamında kullanılmaktadır. “Hadisin anlatmak istediğini, mânâyı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek, çeşitli mülâhazalarla mânâyı bozmadan hadisin bir kısmını hafzederek diğer bir kısmını rivâyet etmek” şeklinde tanımlanır.¹⁹³

Ulemânın bir kısmı hadislerin *iẖtisâr* edilmesine cevaz vermezken bir kısmı da eğer *iẖtisâr* edilecek hadisi râvînin kendisi veya bir başkası *iẖtisâr* etmeden de rivâyet ederse cevaz vermiştir. Bazı âlimler de *iẖtisâr* edilecek kısmın nakledilen kısımdan mânâ ve delâlet yönünden ayrı olmasını şart koşmuşlardır. Aksi halde *iẖtisâr* edilen kısmın anlamı bu uygulamadan etkilenecek ve bozulacak ise câiz görülmemiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Serkan Demir, *Rivayet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2016, s. 28-34.

¹⁹¹ Serkan Demir, *Rivayet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs*, s. 32-34.

¹⁹² “ترك الفضول، واستيجاز ما يأتي على المعنى” el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 183; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VII, 59; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, IV, 243.

¹⁹³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 73; Salih Karacabey, “Hadiste İhtisar Ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler”, s. 54.

¹⁹⁴ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 215-216. Ayrıca bk. Salih Karacabey, “Hadiste İhtisar Ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sy.1, 2002, s. 53-70.

Takṭî' ise bir hadisi içindeki hükümlerine göre parçalayıp, parçalardan her birini ayrı yerlerde zikretmektir.¹⁹⁵

Klasik hadis literatürü içerisinde *ihtisâr* ve *takṭî'* uygulamasına maruz kalmış rivâyetlerin büyük bir kısmının sonraki dönemlerdeki râvîler tarafından yapılmış olduğu düşünülmektedir. Fakat asıl *ihtisâr* ve *takṭî'* uygulamasının sahâbe döneminden itibaren yoğun olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ **Ebû Hüreyre**'nin hadislerinin büyük bir kısmının diğer sahâbenin hadislerinden *ihtisâr* ve *takṭî'* ameliyesine tâbi tutularak alınmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Bu nedenle daha sahâbe döneminden itibaren giderek artan bir yoğunlukla bu yöntemlere başvurulduğunu kabul etmek gerekir.

Tâbi'ûn ve etbâ'u't-tâbi'în döneminde ise itikadî ve fikhî tartışmaların da etkisiyle rivâyetler tasnif edilirken oluşturulan bâb başlıklarına uygun kısım *ihtisâr* veya *takṭî'* yoluyla ayrılarak rivâyet edilmiş, geri kalanı ise terk edilmiştir. Nitekim **Mücâhid**'in (ö.104/723), "أَتَقْصُ مِنَ الْحَدِيثِ مَا شِئْتُ وَلَا تَرُدُّ فِيهِ" "*Hadisi dilediğin gibi kısalt. Fakat ona ekleme yapma!*" şeklindeki ifâdeleri¹⁹⁷, **Abdullâh b. Mübârek**'in (ö.181/798) "عَلَّمَنَا سُفْيَانُ الْخَيْصَارَ الْحَدِيثَ" "*Süfyân bize hadis kısaltmayı öğretti.*" şeklindeki ifâdeleri¹⁹⁸ ve **Yahyâ b. Ma'în**'in "إِذَا خِئْتُ أَنْ تُحْطِئَ بِي" "*Hadis rivâyetinde hata yapmaktan endişe ettiğinde onu kısalt, ama ilâvede bulunma.*" şeklindeki ifâdeleri¹⁹⁹ bu dönemde cari olan uygulama hakkında fikir vermektedir. Öte yandan **el-Buhârî**'nin sık sık başvurduğu bu yöntem **Müslim** tarafından da desteklenmektedir.²⁰⁰ Ancak her âlim aynı şekilde ve aynı gerekçelerle *ihtisâr* ve *takṭî'* yapmadığı için rivâyetlerin eksiksiz tarîkleri az da olsa günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Câbir b. 'Abdullâh'tan nakledilen aşağıdaki rivâyet bir siyer kaynağında yer alan, *Žâtu'r-Rikâ'* gazvesi ile ilgili bir hadisin tarîkidir:

✽ **İbn Hişâm**, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, II, 206-207.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ كَيْسَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَجْلِ، عَلَى جَمَلٍ لِي ضَعِيفٍ، فَلَمَّا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: جَعَلْتُ الرِّقَاعُ تَمْضِي، وَجَعَلْتُ أَتَخَلَّفُ، حَتَّى أَدْرَكَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: مَا لَكَ يَا جَابِرُ؟ قَالَ: قُلْتُ: يَا

¹⁹⁵ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 217; İbn Cemâ'a, *el-Menhelu'r-Râvî*, s. 100; es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 540; Salih Karacabey, *Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler*, I, 65.

¹⁹⁶ Meselâ bk. "... عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ لَعَنَ رَجُلًا مِنْهُمْ بَعِيرَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مِنَ اللَّاعِنِ بَعِيرُهُ؟ ..." (et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, IX, 169) hadisi aslında **Câbir b. 'Abdullâh b. Ri'âb**'in hadisinin (Muslim, *es-Saḥîh*, IV, 2304) *ihtisâr* edilmiş bir parçasından ibarettir. **Ebû Hüreyre**'nin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da devam ettiği hadis *taḥammül* faaliyetinin bir örneği için bk. et-Tayâlisî, *el-Musned*, IV, 118.

¹⁹⁷ er-Râmeḥurmuzî, *el-Muḥaddîsu'l-Fâsıl*, s. 543.

¹⁹⁸ er-Râmeḥurmuzî, *el-Muḥaddîsu'l-Fâsıl*, s. 543.

¹⁹⁹ Ḥaṭîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 189.

²⁰⁰ Muslim, *es-Saḥîh*, *el-Muḥaddime*, I, 4.

رسول الله، أبطأ بي جملي هذا، قال: أخذه، قال: فأخذه، وأناخ رسول الله ﷺ، ثم قال: أعطني هذه العصا من يدك، أو أقطع لي عصا من شجرة، قال: ففعلت. قال: فأخذها رسول الله ﷺ فنحسته بما نحسات، ثم قال: ارتكب، فركبت، فخرج، والدي بعته بالحق، يواهي ناقته مواهقه. قال: وتحدثت مع رسول الله ﷺ، فقال لي: أتبيغي جملك هذا يا جابر؟ قال: قلت: يا رسول الله، بل أهبه لك، قال: لا، ولكن بعينه، قال: قلت: فسئني يا رسول الله، قال: قد أخذته يدزهم، قال: قلت: لا. إذن، تعبني يا رسول الله! قال: فبدرهمين، قال: قلت: لا. قال: فلم يزل يرفع لي رسول الله ﷺ في منيه حتى بلغ الأوقية. قال: فقلت: أفقد رضيعت يا رسول الله؟ قال: نعم، قلت: فهو لك، قال: قد أخذته. قال: ثم قال: يا جابر، هل تزوجت بعد؟ قال: قلت: نعم يا رسول الله، قال: أتيتا أم بكر؟ قال: قلت: لا، بل نيتا، قال: أفلا جارية ثلاعتها وتلاعيتك! قال: قلت: يا رسول الله، إن أبي أصيب يوم أخذ وترك بنات له سبعا، فكححت امرأة جامعة، تجتمع رؤوسهن، وتقوم عليهن، قال: أصبت إن شاء الله، أما إننا لو قد جننا صرارا أمرنا بجزور ففجرت، وأقدنا عليها يومنا ذلك، وسيمعت بنا، فنفضت ثمارها. قال: قلت: والله يا رسول الله ما لنا من ثمار، قال: إنها ستكفون، فإذا أتت قديمت فأعمل عملا كيبسا. قال: فلما جننا صرارا أمر رسول الله ﷺ بجزور ففجرت، وأقدنا عليها ذلك اليوم، فلما أمسى رسول الله ﷺ دخل ودخلنا، قال: فحدثت المرأة الحديث، وما قال لي رسول الله ﷺ، قالت: فدوتك، فسمع وطاعة. قال: فلما أصبحت أخذت برأس الجمال، فأقبلت به حتى أختته على باب رسول الله ﷺ، قال: ثم جلست في المسجد قريبا منه، قال: وخرج رسول الله ﷺ، فرأى الجمال، فقال: ما هذا؟ قالوا: يا رسول الله، هذا جمل جاء به جابر، قال: فأين جابر؟ قال: فدعيت له، قال: فقال: يا بن أخي لخذ برأس جملك، فهو لك، ودعا بلالا، فقال له: اذهب بجابر، فأعطه أوقية. قال: فذهبت معه، فأعطاني أوقية، وزادني شيئا يسيرا. قال: فو الله ما زال ينمي عندي، ويرى مكانه من بيتنا، حتى أصيب أمس فيما أصيب لنا بغيري يوم الحرة

Aynı rivâyetin el-Buḥârî'in es-Şaḥîḥ'indeki tarîki de şu şekildedir:

✻ el-Buḥârî, es-Şaḥîḥ, III, 62, No: 2097.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ وَهَبِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَزَاةٍ، فَأَبْطَأَ بِي جَمَلِي وَأَعْيَا، فَأَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ «جَابِرُ؟» فَقُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «مَا شَأْنُكَ؟» قُلْتُ: أَبْطَأَ عَلَيَّ جَمَلِي وَأَعْيَا، فَتَخَلَّفْتُ، فَتَزَلَّ يَخْجُجُهُ بِمَخْجَجِهِ ثُمَّ قَالَ: «ارْتَكَبَ»، فَرَكَبْتُ، فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ أَكْفَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: «تَزَوَّجْتَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «بِكْرًا أَمْ نَيْتًا؟» قَالَ: «أَفَلَا جَارِيَةٌ ثَلَاعِيهَا وَتَلَاعِيكَ؟» قُلْتُ: إِنَّ لِي أَخَوَاتٍ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ امْرَأَةً تَجْمَعُهُنَّ، وَتَمَشُطُهُنَّ، وَتَقُومُ عَلَيْنَهُنَّ، قَالَ: «أَمَّا إِنَّكَ قَادِمٌ، فَإِذَا قَدِمْتَ، فَالْكَيْسُ الْكَيْسُ»، ثُمَّ قَالَ: «أَتَبِيعُ جَمَلَكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، فَاشْتَرَاهُ مِنِّي بِأَوْقِيَةٍ، ثُمَّ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْلِي، وَقَدِمْتُ بِالْغَدَاةِ، فَجِئْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ فَوَجَدْتُهُ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ، قَالَ: «الآنَ قَدِمْتَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَدَعِ جَمَلَكَ، فَادْخُلْ، فَصَلِّ رُكْعَتَيْنِ»، فَدَخَلْتُ فَصَلَّيْتُ، فَأَمَرَ بِلَالًا أَنْ يَرِنَ لَهُ أَوْقِيَةً، فَوَزَنَ لِي بِبِلَالٍ، فَأَرْجَحَ لِي فِي الْمِيزَانِ، فَانْطَلَقْتُ حَتَّى وَابَيْتُ، فَقَالَ: «ادْعُ لِي جَابِرًا» قُلْتُ: الْآنَ يَزُودُ عَلَيَّ الْجَمَلُ، وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَنْعَضَ إِلَيَّ مِنْهُ، قَالَ: «لِخُدِّ جَمَلَكَ وَلَكَ مَنَّهُ»

Görüldüğü gibi yukarıdaki rivâyetin bir kısmı alınmış ve metindeki *Zâtu'r-Rikâ'* gazvesinin ismi de dâhil olmak üzere zaman ve mekânlarla ait öğelerin de arasında bulunduğu birçok kısım hazfedilerek tamamen fikhî amaçlara ve el-Buḥârî'nin “بابُ شِرَاءِ الدَّوَابِّ...”, “*Binek hayvanlarının satışı bâbı...*” olarak adlandırdığı bâb başlığına uygun düşecek şekle getirilmiştir. Burada asıl amaç bu başlığa uygun bilgi sunmaktır ve bu bilgiye **Câbir b. 'Abdullâh'**tan gelen bu rivâyette ulaşılmıştır. Bunun üzerine *ihtisâr* ve *taḳṭî'* ameliyeleri ile yukarıdaki ilk metinde olduğu gibi bütün rivâyeti vermek yerine sadece ilgili kısım elde edilerek aktarılmıştır. Bu hususta kaynaklarda çok sayıda örnek yer almaktadır. Siyer ve meḡâzî kaynaklarında münferid isnadla rivâyet edilen birçok haberin hadis kitaplarında *ihtisâr* ve *taḳṭî'* ameliyesine uğramış tarifleri ile karşılaşmak mümkündür.

Bu konuda daha fazla ayrıntıya girmeden bu kavramların klasik hadis usulündeki uygulamalarından kaynaklanan sorunlarına değinmek yerinde olacaktır.

Sünnet ihtivâ edip etmediğine bakılmadan derlenen rivâyetler genellikle geniş hacimli metinlerden oluşuyordu.²⁰¹ Ancak belli bir amaçla eser telif etmek istendiğinde müellifin bu metinlerde dikkat çekmek istediği ifâdelerin bulunması zorlaşmaktaydı. Ayrıca bir metinde çoğu zaman birden fazla konu (sünnet gibi) yer almaktaydı. Dolayısıyla müellifler kendi bâb başlığına uygun kısımları ön plana çıkarabilmek için metni bazen *iẖtisâr* etmişler, bazen de dikkat çekmek istedikleri kısmı keserek (*taḳṭî*) sadece o kısmı nakletme yoluna gitmişlerdir. Nitekim **Ebû Dâvûd** (ö.275/889), *iẖtisâr*'ın gerekçesini uzun olan rivâyetleri dinleyenlerin bazılarının metnin neresinde fıkıh olduğunu anlamalarını kolaylaştırmak için yaptığını bildirmektedir.²⁰² Başka gerekçeler de olmakla birlikte onun bu ifâdeleri rivâyetlerin genellikle fikhî amaçlarla *iẖtisâr* edildiğini gösterir.

İẖtisâr ve *taḳṭî*' ameliyelerinin asıl amacı metindeki sünnet olarak algılanan kısmın ön plana çıkartılması, mesajın güçlendirilmesi ve konu bakımından fazlalık görülen kısmının atılarak daha rivâyetin kolay nakledilebilir bir hâle getirilmesidir. Bu uygulamanın özellikle hicrî II. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşmasına, o dönemin imkânsızlıklarının, meselâ yazı malzemesindeki yetersizliklerin de sebep olduğunu söylemek mümkündür. Oldukça pahalı olan bu malzemelerin verimli kullanılabilmesi için metinlerin meseleyi aktarabilecek en kısa hâle getirilmesi gerekiyordu.

Elimizdeki rivâyetlere *iẖtisâr* ve *taḳṭî*' ameliyesi tatbik edilmiş olduğunu anlamının en pratik yolu onların târiklerinin bir araya getirilerek boyutlarının karşılaştırılmasıdır. Herhangi bir sünnet ihtivâ eden ve daha genel bir ifâdeyle bir konudan bahseden rivâyetler açısından bunun anlaşılması kolaydır. Fakat birden fazla sünnet ihtivâ eden ve daha uzun metinlere sahip rivâyetler genellikle çok daha erken devirlerde bu uygulamaya tâbi tutulmuş ve önemli bir sünnet (veya konu bakımından değerli bir bilgi) içerdiği düşünülmediği için *iẖtisâr* edilen kısımları tamamen yok olmuş olabilir. Bazı rivâyetlerin, *iẖtisâr* veya *taḳṭî*'den tesadüfen kurtulmuş *mufaṣṣal* târiklerini elde ettiğimizde,²⁰³ diğerlerinin de benzer şekilde *mufaṣṣal* olduğu halde kaybolmuş olduğuna dair kanaatimiz güçlenmektedir.

Metni ilk oluşturan anlatıcının kurduğu metin yapısına bağlı olarak *iẖtisâr* ve *taḳṭî*' tatbik edilmesi kolay ya da zor hâle gelebilir. Anlatımın giriş kısmı metnin baş tarafında, sonuç

²⁰¹ Bu konuda ileride incelenecek olan **Seleme b. el-Ekva'** hadisi örnek olarak zikredilebilir.

²⁰² "وَمَا اخْتَصَرْتُ الْحَدِيثَ الطَّوِيلَ لِأَنِّي لَوْ كَتَبْتَهُ بِطَوِيلِهِ لَمْ يَعْلَمْ بَعْضُ مَنْ سَمِعَهُ وَلَا يَفْهَمُ مَوْضِعَ الْفَقْهِ مِنْهُ فَاخْتَصَرْتُ لِذَلِكَ" Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 24.

²⁰³ Meselâ Ebû 'Ubeyd, *Fedâ'ilu'l-Ḳur'ân*, s. 282; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Fedâil*, I, 390; el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, VI, 71; et-Tirmizî, *es-Sunen*, V, 135-136; et-Tayâlisî, *el-Musned*, I, 5, gibi eserlerde **Zeyd b. Şâbit**'ten nakledilen Kur'an'ın cem'ine dair parça parça târiklerin hepsini ihtivâ eden **eṭ-Ṭaberî** (ö.310/923) tarafından (*Câmi'u'l-Beyân*, I, 54) rivâyet edilen târiki bunun için güzel bir örnektir.

kısmı da sonunda ise o metnin parçalanması oldukça zordur; sadece bazı cümle ve ifâdeler kesilip alınabilir.²⁰⁴ Fakat metin küçük küçük hikâye veya konu öbeklerinden oluşuyorsa bu öbekler kolayca parçalanabilir.²⁰⁵

Erken devirde gerçekleştirilen *iẖtisâr* ve *taq̱tî* ameliyesi sonucunda hem rivâyetlerin ortam bilgisiyle alâkalı muhtevâsı hazfedilmiş²⁰⁶ hem de tarîkler birbirlerine göre metin ve ifadeler bakımından farklılaşmıştır. Bu farklılaşma nedeniyle en çok *iẖtisâr* ve *taq̱tî* uygulanmış tarîkten en az uygulanmış olanına doğru sıraya dizildiğinde, zamana bağlı bir tekâmül olduğu zehâbına kapılmamak elde değildir. Nitekim bazı şarkiyatçılar ve metin tenkidçileri, klasik hadis külliyâtındaki metinlerin zamanın sosyal, hukukî ve dinî ihtiyaçlarına göre eklentilerle giderek genişlemiş olduğunu ileri sürülmüşlerdir.²⁰⁷

Yukarıda “erken devir” olarak ifade ettiğimiz zaman dilimine sahâbe dönemi de dâhildir. Nitekim bu dönemde de birçok anlatımın *iẖtisâr* ve *taq̱tî* ameliyesine maruz kaldığını görmek zor değildir. **Ebû Hüreyre**’nin (ö.58/678) rivâyetlerinin bir kısmının başka sahâbîlerin haberlerinden *iẖtisâr* ve *taq̱tî* yapılarak aktarıldığına yukarıda değinilmişti. Bu nedenle onun Hz. Peygamber ile oldukça kısa bir süre (2-3 yıl) bir arada olmasına rağmen bu kadar hadisi nasıl rivâyet edebildiği şeklindeki tenkidlerin yersiz olduğu kanaatindeyiz. Çünkü **Ebû Hüreyre**’nin *taḥammül* süreci Hz. Peygamber’den ayrılmasıyla ve Hz. Peygamber’in vefatıyla bitmemiş, sonraki dönemlerde de birçok sahâbîyi dinleyerek *taḥammül* etmeye devam etmiştir. Fakat rivâyet ettiği hadislerde bu sahâbîleri açıkça zikretmediği için birçok rivâyetinde *tedlîs* yaptığı kabul edilebilir. Bilindiği gibi klasik usûl açısından sahâbenin *tedlîsi mürsel* olarak kabul edilmekle beraber bunda herhangi bir mahzur görülmemektedir.²⁰⁸

İẖtisâr ve *taq̱tî* ameliyesinin bu olumsuz yanının farkında olduğumuz takdirde bu etkinin sebep olduğu kayıpları kısmen de olsa telâfi edebilmek için hadis tarîklerine yönelik bakış açımızı yenilememiz gerekecektir. Bize göre bu *iẖtisâr* ve *taq̱tî* ameliyesine maruz kalmış

²⁰⁴ **Aḥmed b. Ḥanbel** tarafından sadece “المُسْتَشَارُ مُؤَمَّرٌ” hadisi buna güzel bir örnektir (*el-Musned*, X, 128). Aynı rivâyetin diğer kaynaklarda uzunca bir metne sahip tarîkleri bulunmaktadır (Ḥammâd b. İshâk, *Teriketü'n-Nebî*, s. 66; el-Buḥârî, *el-'Edebu'l-Mufred*, I, 136; Ebû Ya'la, *el-Musned*, XII, 371).

²⁰⁵ **Câbir b. 'Abdullâh b. Ri'âb**'ın hadisinde olduğu gibi (Muslim, *es-Şaḥîḥ*, IV, No: 2304).

²⁰⁶ Özellikle yer isimleri, şahıs isimleri, hayvan ve eşyalara ait olup da metnin akışıyla ilgisi olmadığı halde anlatıcı sahâbenin ihtiyârî veya gayr-ı ihtiyârî zikrettiği bilgiler. Meselâ '**Utbe b. Ğazvân**'ın devesinin adının *el-'Ubey*s olduğunun zikredilmesi gibi (el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 24).

²⁰⁷ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, s. 4-5

²⁰⁸ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *DİA*, XL, 263.

rivâyetlerin yeniden inşâ edilmesi gibi bir çalışma yapmaya gerek yoktur.²⁰⁹ Çünkü bu inşâ işlemi gerek tarîk yetersizliği gerekse metinlerde zamanla oluşan yapısal farklılıklar nedeniyle oldukça zor ve problemlidir. Bunun yerine bu rivâyetler yeni tasnif sistemi ile bir araya getirilerek ikinci bölümde ele alınacak olan *Bütünsel Yaklaşım* yöntemiyle analiz edilip yeniden sentezlenmelidir. Bunun yanında bazı önemli rivâyetlerin nasıl *iẖtisâr* edildiğini ortaya çıkarmayı hedefleyen birtakım keşif çalışmalarının yapılması da rivâyetlerin tarih boyunca maruz kaldıkları değişimi inceleyebilmek açısından önemlidir.

İhtisâr ve *taḳṭî* uygulamasının bir rivâyete etkisi **Ziyâd b. el-Ḥârîs es-Şudâ**'î'den nakledilen ve 'Abdurrezzâḳ'ın (ö.211/827) *el-Muşannef*'i²¹⁰ ile **el-Ḥârîs b. Ebî Usâme**'nin (ö.282/895) *el-Müsned*'inde²¹¹ yer alan iki farklı tarîkte açıkça görülmektedir. İkincisi oldukça uzun bir metne sahip olan bu iki tarîkten ilkinin metni şu şekildedir: “كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي ”. Fakat 'Abdurrezzâḳ'ın eserinde yer alan ve bir sayfadan fazla hacme sahip ikinci metinde, *Benû Şudâ* kabilesine mensup **Ziyâd b. el-Ḥârîs**, Medine'ye bir heyetle gelişini ve müslüman oluşunu ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Eserini **el-Ḥârîs b. Ebî Usâme**'den çok daha önce telif etmiş olduğu bilinen 'Abdurrezzâḳ'ın bu rivâyetinin kendisi veya kendinden önceki ilk râvî tarafından kısaltılmış olabileceği gibi *el-Muşannef*'in râvîleri tarafından *iẖtisâr* edilmiş olması da mümkündür. Burada önemli olan husus şudur: Eğer **el-Ḥârîs b. Ebî Usâme**'nin rivâyet ettiği *mufaṣṣal* tarîk günümüze kadar gelmeseydi²¹² **Ziyâd b. el-Ḥârîs**'in Medine'ye gelişi ve müslüman oluşu hakkında verdiği diğer bilgiler bize hiç ulaşmamış olacaktı. Bu konuda bir başka örnek, **İbn Ebî'l-Ḥadred** veya **Ebû'l-Ḥadred**'e nisbet edilen mehirle ilgili bir rivâyettir.²¹³ Bu rivâyetin kaynaklarda çok sayıda *muḥtaṣar* ve *mufaṣṣal* tarîk örnekleri yer almaktadır. Yukarıdaki

²⁰⁹ Hadis tarîkleri birleştirilerek kelime bazlı bir metin inşâsı teoride mümkün olsa da bize göre pratikte pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bir sahâbiye ait rivâyetin ilk iki râvîsi seviyesinde yapılan *iẖtisâr* ve *taḳṭî* ameliyesi ile *ma'nen rivâyet* etkisi, rivâyetlerin yapısal durumunu, inşâyı zorlaştıracak şekilde değiştirmektedir. Bu nedenle doğru bir netice elde etmek güçtür (Meselâ Vedâ Hutbesi inşâ edilirken ortada tek bir konuşma olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu da doğru bir yaklaşım değildir. İlk dönem müellifleri tarafından “*telfiku'l-ḥadîs*” adı ile anılan metinleri birleştirme işlemi, özellikle siyer alanında sıkça başvurulan bir yöntemdir. **el-Vâḳıdî**'nin verdiği örneklerin değerlendirilmesi için bk. Mehmet Apaydın, *Vâḳıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 63-73)

²¹⁰ 'Abdurrezzâḳ, *el-Muşannef*, I, 470.

²¹¹ el-Ḥârîs b. Ebî Usâme, *el-Musned (Buḡyetu'l-Bâḥîs)*, II, 626, No: 598.

²¹² Nitekim **el-Ḥârîs b. Ebî Usâme**'nin *el-Müsned*'i kayıptır. Mevcut eser **el-Heyşemî** (ö.807/1405) tarafından hazırlanan zevâidinden ibaret eksik bir metindir.

²¹³ Muḥtaṣar tarîki için bk. et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 632; 'Abdurrezzâḳ, *el-Muşannef*, VI, 177. *Mufaṣṣal* tarîki için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, II, 629-631; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-Şahâbe*, IV, 1894.

örnekte de olduğu gibi bu örneklerin bir çoğunda fikhın bablarına göre düzenlenmiş hadis kaynaklarında *muhtaşar* olanları; tefsir, siyer, tabakât ve şehir tarihi ve diğer eserlerde de *mufaşsal* olanlarının yer aldığı müşahede edilmektedir.

Sonuç olarak *ihtisâr* ve *taḳṭî* uygulamalarının her ne kadar ulemânın özellikle hicrî III. asırda yoğun olarak başvurdukları bir yöntem olduğu zannedilse de, bu yöntemin ilk iki asırda daha sık başvurulan ve rivâyetlerin mevcut yapısında kalıcı etkiler bırakan bir yöntem olduğunu kabul etmek gerekir. Bu uygulama daha çok rivâyetlerdeki sebab-i vürûd ve ortama yönelik diğer bilgilerin hafzedilmesine neden olmuştur. Diğer yandan bu uygulamalardan kaynaklanan farklı tarîklerin kısa olanından uzun olanına doğru kronolojik bir sıraya sahip olduğunu iddia eden bazı müsteşriklerin bunun bir tekâmül olduğu iddiasını ortaya atmalarına sebep olmuştur.

Tezimizin ilerleyen kısımlarına bu konu hakkında daha ayrıntılı değerlendirmeler yapılacaktır.

3. İdrâc

Klasik hadis usûlünün sened veya metne yönelik tasarruflarından biri de *idrâc* olarak adlandırılan eklemelerdir. Bir hadisin metnine veya senedine, bir râvînin hallerini veya hadisteki bazı kelimeleri veya hadisin tamamını izah ve tefsir etmek için yapılan eklemeleri ifade eder.²¹⁴ İdrâcın anlaşılmasının çeşitli yolları vardır. Bu hususta hadis usûlü ile ilgili kaynaklara başvurulabilir. *İdrâc* yapıldığı bilinen rivâyetlere birçok örnek verilebilir.²¹⁵ Fakat burada daha çok bu uygulamanın sünnet kavramıyla ilişkisini dikkate alınıp, bir metin tenkidi ve te'vili mekanizması olarak kullanılması üzerinde durulacaktır. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, bir hadiste bulunan bazı ifadeler hadisçilerin zihnindeki sünnet kavramıyla çeliştiğinde, eğer o hadis sahih, tarîkleri yaygın, sened ve metin olarak reddedilmesi mümkün değilse *idrâc* ihtimali olduğu öne sürülmektedir. Bunu teyid edebilecek ifade bozuklukları tespit edildiğinde bu iddia daha güçlü olarak savunulmaktadır. Bir hadisin tarîklerinin birbirlerine göre ifade fazlalıklarına bakılarak bunların *müdreç* olduğunu iddia etmeye kadar giden bir hatalı yaklaşım söz konusudur. Bu iddia esas alındığında neredeyse bütün rivâyetlerde *idrâc* bulunduğu peşinen kabul edilmiş olmaktadır. Hâlbuki klasik usûle göre bir

---

²¹⁴ İdrâc kavramı için bk. İbn Hacer el-‘Asḳalânî, *en-Nuket*, s. 122, 812-815, 831-836; Kadir Paksoy, “Hadis Metodolojisinde İdrâc Ve Müdreç Hadisler I”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.5, sy.3, s. 105-106.

²¹⁵ İdrâcî tanıma yolları ve örnekler için bk. İbn Hacer el-‘Asḳalânî, *en-Nuket*, s. 812-837.

hadiste *idrâc* olduğunu anlamak için açık delillere itibar edilmesi gerekir.²¹⁶ Rivâyetlere akâid ve fıkıh açısından, yani belli bir sünnet anlayışı ile yaklaşıldığında bu anlayışa uygun düşmeyenlere daha fazla *idrâc* şüphesi yöneltilmektedir.

Hz. Peygamber'e isnad edilen bir sözün netice itibariyle onu rivâyet eden sahâbînin ifadesi olduğunu düşündüğünüzde onun *idrâc* işleminden sâlim olamayacağını kabullenmek gerekir. Çünkü çok kısa, edebî ve özlü sözler hariç, bir konuşmanın aynen aktarılması oldukça zordur. Konuşma muhakkak *ihtisâr*, *tahtî*, *ma'nen rivâyet* ve *idrâc* ameliyeleri sonucunda şekillenmektedir. Fakat rivâyetler sünnet süzgecinden²¹⁷ geçirerek ele almaya kalkıldığında belli bir önyargıya göre hareket edildiği için, hadisçinin sahip olduğu sünnet vizyonuna uygun düşmeyen kelime ve lafızların metne sonradan dahil edilmiş olabileceği unutulmamalıdır.

İdrâc işlemi, tarihî bir eser üzerine, tarihin daha sonraki devirlerinde yapılmış bir değişiklik olarak değerlendirmek gerekir. Bu değişiklik genellikle eser üzerinde yıkıcı etkilere sahip olabilir. Fakat onu izâle etmeye kalkmak eser için daha da zararlı olabilir. Bu değişikliklerin bazılarının eser hakkında faydalı bilgiler veriyor olması da mümkündür. Bu nedenle *idrâc* metnin bir parçası olarak kabul edilmeli ve değerlendirmeye tâbi tutulurken yok sayılmamalıdır. Metinden ayrılmaya kalkıldığında metnin yapısına zarar verilmiş olur. Ayrıca rivâyetlerdeki *idrâc*, çoğu zaman faydalı bilgiler de ihtivâ eder. Çünkü idrâcı yapan râvînin seneddeki sırası ne kadar eski ise verdiği bilginin ehemmiyeti de o derece fazladır. Meselâ **İbn İshâk** (ö.151/768) ve **el-Vâkıdî**'nin siyer ve meğâzî ile alâkalı rivâyetleri naklederken geçen kabileler, kişiler, mekânlar, kuyular ve diğer nesnelere dair verdikleri açıklayıcı bilgiler sayesinde bunlar hakkında birçok malûmât elde etmiş olmaktadır. Çünkü onlar metinde geçen yer ve şahıs isimleri hakkında doğru bilgiler verebilecek bir çağda yaşamışlardır. Bu sebeple bir rivâyetin hem siyer ve tarih kaynaklarındaki tarîki hem de hadis kaynaklarındaki tarîki bir araya getirildiğinde bunlardan istifade edilebilir.

Bütünsel Yaklaşım metodu açısından ortam bilgisine dair bilgiler ihtivâ eden idrâclar kıymetlidir. Diğer yandan metodun yapısı gereği tarîkler analiz edildikten sonra yeniden sentezleneceği için idrâclardan kaynaklanması muhtemel sorunların da önüne geçilmektedir.

---

²¹⁶ İdrâcı tespit için bk. Kadir Paksoy, "Hadis Metodolojisinde İdrâc Ve Müdrec Hadisler I", s. 115-120.

²¹⁷ *Sünnet* kavramını ele alırken söz konusu süzme faaliyetinin nasıl cereyan ettiğine değinilecektir.

4. Ma‘nen Rivâyet

Klasik hadis usûlünün metne yönelik tasarruflarından biri de *ma‘nen rivâyet*’tir.²¹⁸

“*Ma‘nen rivâyet*, hadislerin Hz. Peygamber’den işitildiği lafızlar yerine aynı anlama denk gelen farklı lafızlarla nakledilmesidir.”²¹⁹

Mânadan kasıt -daha önce metni anlama düzeylerinde de ele alındığı üzere- iki düzeyde olabilir. Birinci anlama düzeyine göre değerlendirildiğinde *ma‘nen rivâyet* metindeki itikadî veya fikhî açıdan aynı anlama denk gelecek ifadeler kullanmak yerine sadece, genel olarak anlatımın daha kolay aktarılabilmesine yarayacak değişiklikler yapılması demektir. Bu değişiklikler metne biraz zarar verebilmektedir. Ancak ikinci anlama düzeyi bağlamında yapılan -ki genellikle klasik usûlde bu şekilde bir *ma‘nen rivâyet* tatbik edilmektedir- tasarruf metinlerde daha ciddî tahriflere sebep olabilmektedir.

Ebû Sa‘îd el-Ĥudrî’nin “Hz. Peygamber’den 10 kişi hadis işitirdik. Öğrendiklerimizi aynı lafızlarla nakleden ancak bir iki kişi çıkardı. Fakat hepimiz tekrarladığımızda, manada hiçbir farklılık olmazdı” dediği²²⁰ dikkate alınrsa sahâbenin de genellikle *ma‘nen rivâyet*’e başvurduğu söylenebilir.

Klasik hadis usûlü açısından belli şartlarda cevaz verilmiş olsa da, *ma‘nen rivâyetin*, metinleri büyük oranda değiştirdiği açıktır. Adından da anlaşılacağı üzere herhangi bir metinde belli bir mâna aranması göreceli bir eylemdir. Nitekim muhaddisin özelliklerini tarif ederken bu hususa da temas eden **eş-Şâfi‘î**’nin şu ifâdeleri, meselenin önemini veciz bir şekilde özetlemektedir:²²¹

وَأَنْ يَكُونَ مِنَ يُؤَدِّي الْحَدِيثَ بِحَرْفِهِ كَمَا سَمِعَ، لَا يَحْدُثُ بِهِ عَلَى الْمَعْنَى، لِأَنَّهُ إِذَا حَدَّثَ عَلَى الْمَعْنَى وَهُوَ غَيْرُ عَالِمٍ بِمَا يُحِيلُ بِهِ مَعْنَاهُ: لَمْ يَدْرَ لَعَلَّهُ

يُحِيلُ الْحَلَالَ إِلَى الْحَرَامِ

“[*Muhaddisin görevlerinden biri de*] *Hadisi mânasına göre değil, işittiği gibi harfî harfine edâ etmesidir. Çünkü bilgisi [yeterli] olmadığı zaman mânasına uygun edâ ettiğini düşündüğü halde helâli haram yapmış olabilir.*”

Ma‘nen rivâyet’in neden olduğu bazı sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

²¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Selman Başaran, “Hadislerin Lafız ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, sy. 3, 1991; Abdullah Hikmet Atan, *Mana ile Hadis Rivayeti*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.

²¹⁹ Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 89.

²²⁰ Ĥatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 204.

²²¹ eş-Şâfi‘î, *er-Risâle*, s. 369.

a. *İhtisâr ve taḳṭî*' ile *idrâc* kısımlarında ele aldığımız sorunların hemen hemen aynısı *ma'nen rivâyet* tatbik edilen metinlerde de ortaya çıkmaktadır; metin hem kısalmakta hem de bu ameliyeyi tatbik eden râvînin arzusuna bağlı olarak çeşitli bölümlerinde *idrâc* yapılmış olabilmektedir.

b. *Ma'nen rivâyet* uygulanan metnin nihai biçimi belli bir sünnet anlayışına göre şekillenmekte, bu anlayışa uymayan kısımlar ya hafzedilmekte ya da bu anlayışa uygun hale getirilmektedir. Bu durumda *ma'nen rivâyet* uygulanmış bir hadisin, uygulanmamış bir tarîkine ulaşamadığı takdirde metnin önemli bir kısmı kaybedilmiş olduğu için bu değişikliklerin tam olarak tespit edilmesi oldukça zordur.

c. *Ma'nen rivâyet*, bu işlemi yapan râvînin bilgi, kabiliyet ve tekniği ile yakından ilişkilidir. Bazı muhaddislerin yaptıkları *ma'nen rivâyet* son derece başarılı olabileceği halde bazıları metnin anlaşılmasını zorlaştırabilir.

d. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından büyük önem arz eden ortam bilgisi *ma'nen rivâyet* sırasında büyük oranda hafzedilmekte ve metnin yapısı değiştiği için hadisin diğer tarîklerini tespit etmek de güçleşmektedir.

Burada sayılanların *ma'nen rivâyet*'ten kaynaklanan sorunlarının anlaşılması bakımından yeterli olduğu kanaatindeyiz. Bütün bu sorunlara rağmen *ma'nen rivâyet* edilmiş metinlerde önemli bilgilerin yer almaya devam ettiğini de kabul etmek gerekir. Bu bilgilerden faydalanılmasını sağlayabilecek metodolojik bir yöntem ortaya konulduğu takdirde bu sorunların bir kısmı bertaraf edilebilir. Üçüncü bölümde ele alacağımız *Bütünsel Yaklaşım* metodu ile böyle bir yöntem ortaya koymaya çalışacağız.

5. Şâz ve Mu'allel

Şâz ve *mu'allel* hadis kavramları da klasik hadis usûlünün sened ve metne yönelik tenkid kavramlarındandır. Bu kavramlar hem metin hem de isnad ile ilgilidir. Fakat bunların metne yönelik olanları *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından daha önemlidir.

Şâz, “güvenilir bir râvînin kendinden daha güvenilir bir diğer râvînin rivâyetine muhalefet etmesi”dir.²²² *Şâz* kavramının isnadla ilgisi bulunsa da bu kavram hakkındaki değerlendirmeler daha çok ilk ya da ikinci düzey anlamı ile, hatta daha çok ikinci düzeydeki itikadî ve fikhî anlamı ile ilgilidir. Nitekim **Muḥammed eş-Şeybânî**'nin (ö.189/805) Hz. Peygamber'in genel tavrına uygun olmayan hadisi *şâz* olarak gördüğü, **Ebû Yusuf**'un

²²² Abdullah Aydınlı, “Şâz”, *DİA*, XXXVIII, 385; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 391-392.

(ö.182/798) da bu kavramı *ma 'rûfun* zıddı olarak kullandığı ve Kitap ve Sünnet'e aykırı olan, ulemânın bilip tanımadığı, çoğunluğun amel etmediği hadisleri kastettiği söylenmektedir.²²³

Mu'allel ise daha çok isnad için kullanılmış olmakla birlikte hem isnad hem de metinde rivâyetin sıhhatini zedeleyen bir illetin bulunmasıdır.²²⁴ Bu illet metinde ya da senedde bulunabilir. Metinde bulunan illet eğer metnin ilk anlam düzeyi ile ilgili ise *Bütünsel Yaklaşım* metodu için rivâyetin doğru anlaşılması bakımından önem arz eder. Fakat eğer illet metnin itikadî ve fikhî açıdan ifade ettiği ikinci anlam düzeyi ile alakalı ise *Bütünsel Yaklaşım* açısından herhangi bir sorun teşkil etmez.

6. Maqlûb ve Muşahhaf

Rivâyetlerin gerek sened gerekse metinlerinde bazı hatalar bulunabilmektedir. *Maqlûb* ve *muşahhaf* bu hataları ifade etmek üzere klasik usûlde yer alan terimlerdir.²²⁵ Bunların dışında da birçok kavram ve yöntem bulunmaktadır. Klasik usûle göre sened veya metinde yer alan bu tür kusurlar rivâyetin değerini olumsuz yönde etkiler. Fakat *Bütünsel Yaklaşım* açısından bu tür hatalar bir rivâyetin diğer tarîklerinin tespitinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Meselâ *maqlûb* bir senede veya metne sahip bir rivâyetin diğer tarîkleri bulunduğu aynı râvî zincirinde aynı kusurun bulunup bulunmaması hem rivâyetin tarîkinin tespitine hem de en azından *kalb* kusuruna sebep olan râvîden itibaren rivâyetinin takibine imkân verir.

Yine sened veya metinlerde sık sık rastlanan *tashîf* de genellikle bir rivâyeti tarîkleri ile ilişkilendirirken faydalı olmaktadır.

Gerek *kalb* gerekse *tashîf* hataları *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde diğer tarîkler ve rivâyetler bir araya getirildiğinde büyük oranda tespit edilerek düzeltilebilmektedir.

7. Sünnet

Sözlükte, “سنن” kökünden türeyen ve “yolun gittiği yön, bir şeyin kolay akması, dökülmesi” anlamına gelen²²⁶ *sünnet* kelimesi zaman içinde kapsamında meydana gelen değişimlerin etkisiyle *es-sunnetu 'l-mâdiye* ve *es-sunnetu 'l-ma 'rûfe* olarak adlandırılabilir. kullanım farklılıklarına sahip olmuştur.²²⁷ Muhaddislerin genel kabulüne göre ise “Resûlullâh'ın (s.a) her türlü sözü, işi, onayı ve tavrı” şeklinde tanımlanır.²²⁸ Sünnetin “*sîret*”

²²³ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s.218.

²²⁴ Mehmet Efendioğlu, “Muallel”, *DİA*, XXX, 313; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 188-189.

²²⁵ Mustafa Ertürk, “Maqlûb”, *DİA*, XXVII, 448; Recep Aslan, “Hadis Usûlünde Maqlûb Hadis”, *EKEV Akademi Dergisi*, s. 1-14, sy. 60, Yaz 2014.

²²⁶ İbn Manzûr, *Lisân 'l- 'Arab*, XIII, 223-226.

²²⁷ Sünnetin anlamı ve kapsamı hakkında bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 25-64.

²²⁸ Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 284.

manasına geldiği de söylenir.²²⁹

Sünnet kavramı üzerindeki tartışmalar Hz. Peygamber'in vefatından itibaren çok yönlü olarak süregelmiştir. Burada bu tartışmalar üzerinde durmak yerine,²³⁰ rivâyetlerin tasnifi ve nakledilmeye değer olup olmadıklarının belirlenmesinde *sünnet* kavramının etkisi ele alınacaktır.

Bir rivâyetin değerlendirilmesinde sünnetin bir kriter olarak kullanılması o rivâyetin ikinci anlama düzeyinde ele alınmasını gerektirdiği için objektif bir metin tenkidinin ortaya çıkması oldukça zordur.

Hadislerin sahâbeden sâdir olmasının sebebi ile sonradan ihtivâ ettikleri öne sürülen sünnetler genellikle farklıdır. Bir sahâbînin Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere dair hatıra, kahramanlık hikâyesi ve faziletlerin sayılması gibi farklı gerekçelerle aktardığı bir hadis, sonraları ortaya çıkan itikâdî ve fikhî mezhepler tarafından Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edip telif edilen eserlerde ilgili bâb başlıkları altına dercedilmiştir. Bunun neticesinde o hadis artık o bâb başlığında ele alınan sünneti bize aktaran haber olarak algılanmaya başlanmıştır. Hâlbuki bazı durumlarda hadisi ilk söyleyen sahâbînin öyle bir sünnet olduğundan haberi bile olmayabilmektedir. Meselâ Hz. Peygamber'in yanına gelip onu ziyaret eden bir heyeten bahseden metinde heyetin Hz. Peygamber'in ellerini öptüğüne dair “لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَجَعَلْنَا نَتَّبِأْدُرُ مِنْ رِوَاحِلِنَا، فَنُقَبِّلُ يَدَ النَّبِيِّ ﷺ وَرِجْلَهُ” şeklindeki ifadeler sonraları el öpülmesine delil olarak kullanılmıştır.²³¹ Fakat aynı rivâyetteki “وَرِجْلَهُ” ifâdesini ayak öpülmesine dair bir delil saymamışlardır.

Sahâbe döneminde başlayan tartışmalardan dolayı konuyla alakalı hatıraların doğrudan aktarıldığı durumlar da yok değildir. Meselâ namazın koyun ağılında kılınabileceği fakat deve ağılında kılınamayacağına dair tartışma böyledir. Bu konuda birçok sahâbî Hz. Peygamber'den duyduklarını ve gördüklerini naklederek²³² tartışmayı bilgi ile desteklemişlerdir.

Sahâbeden itibaren sünnetin tanımı ve tespitinde farklı farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlar rivâyetlerin nakledilmeye değer bulunması açısından ana unsuru teşkil etmiştir.

²²⁹ İbn Manzûr, *Lisân 'l- Arab*, XIII, 225.

²³⁰ Sünnet konusundaki tartışmalar için bk. M. Muştâfâ el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 1-11; Yavuz Köktaş, “Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine”, *Divân İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 12, 2002/1, s. 95-160; Hadis-Sünnet ilişkisi için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, s. 36-50.

²³¹ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, IV, 357, No: 5225.

²³² Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, II, 236; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, I, 113; el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 942; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, IX, 141, 245, 265; İbn Mâce, *es-Sunen*, I, 480; el-Bezzâr, *el-Bahru 'z-Zehhâr*, I, 264.

Böylece, muhaddisler rivâyetleri derleyip içindeki sünnetlerin ortaya çıkarılması için sunacakları yerde, kendi kavrayışlarına göre içinde sünnet bulunduğunu tespit ettikleri rivâyetleri derlemeye başlamışlardır. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

Rivâyetler→Sünnet Anlayışı→Sünnet İhtivâ Eden Hadisler.

Diğer disiplinlerin benzer yaklaşımlar göstermesiyle şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

Rivâyetler →Akâid Anlayışı→Akâid Hadisleri,

Rivâyetler →Hz. Ali Sempatizanlılığı→Hz. Ali’yi Öven Hadis Külliyyâtı,

Rivâyetler →Fıkhî Mezhep Doktrini→Ahkâm Hadisleri,

Rivâyetler →Tasavvufî Yönelimler→Tasavvufî Hadisler (Zühd),

Rivâyetler →Şehir Tarihçiliği →Beldelerin Faziletlerine Dair Hadisler.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Görüldüğü gibi başlangıçta dolaşımda olan çok miktarda rivâyet bulunuyorken bunlardan sadece râvîlerin veya musannıfların amaçlarına uygun olanları tasnif edilip nakledilmiştir.²³³

Bu amaçlara uygun olmayan rivâyetler ise itibar edilip aktarılmadıkları için yok olmaya mahkum olmuşlardır. Bunun en açık delili siyer, tabakât ve şehir tarihlerinde yer alan, bir kısmı Hz. Peygamber’den *merfû*’ olarak nakledilen yüzlerce, hatta binlerce rivâyetin hadis kaynaklarında yer almamasıdır. Hâlbuki bu rivâyetleri hadis kaynaklarındakilerden ayıran temel ortak nokta muhtevâlarında Ehl-i hadîs’in sünnet ve fıkıh anlayışına uygun bulunmadığının düşünülmesidir. *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere temel hadis kaynaklarında birbirlerine göre zaid rivâyetler bulunması da musannıflarının farklı sünnet ve fıkıh anlayışlarından kaynaklanıyor olması açısından bu görüşü desteklemektedir.

Sünnet kavramı, klasik hadis usûlü tarafından metinlerin hem rivâyet edilmesinin sebebi hem de rivâyetlerin kabul veya reddinde bir kriter olarak kullanılmış olması nedeniyle rivâyetlerin büyük bir kısmının elenmesine yol açmıştır. Böylece sadece belli anlayışlara uygun rivâyetlerin yer aldığı bir külliyyât teşekkül etmiş ve bu durum Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra hızla genişleyen rivâyet yelpazesinde kalıcı izler bırakmıştır.

Rivâyetler derlenirken *sünnet* kavramı herhangi bir şekilde kriter olarak kullanılmamalıdır. Hz. Peygamber dönemiyle ilgili bir rivâyetin “sünnete aykırı” veya “sünnet ihtivâ etmiyor” denilerek reddedilmesi ya da tasnife tâbi tutulmaması hem hadis ilmi hem de sünnetin doğru tespiti açısından büyük bir eksikliktir. **Ahmed b. Hanbel**’in *‘ale’l-ebvâb* tasnife karşı çıkması ve **Mâlik**’in *el-Muvaftâ*’ındaki hadis ve âsârın **Mâlik**’in

²³³ Muslim, *es-Şaḥîh, el-Muḥaddime*, I, 5-7.

görüşlerinden ayrılarak yazılmasını emretmesi²³⁴ de bu düşünceyi desteklemektedir. Ancak **Ahmed b. Hanbel**'in telif ettiği *el-Müsned*'deki rivâyetlerin seçiminin de itikâdî ve fikhî yaklaşım ön planda tutularak yapıldığı söylenebilir. Çünkü onun bu eserini '*ale'l-ebvâb* tasnif eden **İbn 'Urve el-Hanbelî**'nin (ö.837/1434) yazdığı *el-Kevâkibu'd-Derâri fi Tertîbi Müsnedi el-İmâm Ahmed 'ala Ebvâbi'l-Buĥârî* adlı eserdeki²³⁵ rivâyetler arasında diğer meġâzî kaynaklarda bulunan rivâyetlerin çoğu bulunmadığı gibi Medine tarihi ve Hz. Peygamber'e gelen heyetlerle ilgili kaynaklarda yer alan rivâyetlerin de hemen hemen hiçbirine rastlanmamaktadır. Nitekim **Ahmed b. Hanbel**'in fâkih olup olmadığı üzerinde çalışma yapanlar tarafından da onun rivâyet ettiği hadislerin kendisinin fikhî görüşlerini yansıttığı ifade edilmiştir.²³⁶

Sünnet kavramı, dinin kaynaklarının kullanımı bakımından da sorunludur. Kur'an ve *Sünnet* şer'î delillerin başında gelmektedir. Fakat ilk dönem fâkihlerinin bir kısmı hariç, *sünnet* yerine genellikle hadisleri delil olarak almışlardır. Hâlbuki hadis, sünnet değildir. *Sünnet*, -çalışmamızda çeşitli vesilelerle üzerinde durulduğu üzere- hadis metninin ikinci anlama düzeyine göre (itikâdî ve fikhî anlama) taşıdığı düşünülen anlamıdır. O halde hadisler ya da daha genel bir ifadeyle rivâyetler bize sünneti taşıması muhtemel olan metinlerden ibarettir; zira her rivâyette *sünnet* bulunduğunu söylemek zordur.

Sünnet, Hz. Peygamber'in İslâm öncesine ait itikâdî, fikhî ve sosyo-kültürel değerlerin bir kısmını kaldırmak, bir kısmını değiştirmek, bir kısmını da aynen bırakmak ve bunların üzerine de yeni bazı değerler eklemek suretiyle oluşturduğu üstün bir ahlâk ve yaşayış tarzı olarak kabul edilebilir. Hz. Peygamber'in bu hâli “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ” âyetinde²³⁷ “yüce bir ahlâk” olarak nitelendirilmiştir. Nübüvvetten kısa bir süre sonra Mekke'de nâzil olan bu âyetin, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini biçimlendiren temel ögeye, yani sünnete işaret ettiği anlaşılmaktadır. “Yüce ahlâk” ifadesi *sünnet* olarak kabul edilirse *hikmet*, *erdem* ve *karizma* sözcüklerinin üçüyle birden, yaklaşık olarak ifade edilebilir. Nitekim **eş-Şâfi'î**

²³⁴ İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî*, s. 345-346.

²³⁵ Yazma nüshalarından biri için bk. “<http://wadod.com/bookshelf/book/31>”, 2017. Bu konuda bir başka tasnif de **Ahmed b. Abdurrahmân es-Sâ'âtî**'nin (ö.1378/1958) *el-Fetĥu'r-Rabbânî li Tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adlı matbu eseridir (Mısır).

²³⁶ Melchert, Cristopher, “Traditionist-Jurists and the Framing of Islamic Law”, *Islamic Law and Society*, 8 (3), 2001, s. 389; **Ahmed b. Hanbel**'in fâkihliğiyle ilgili tartışmalar için ayrıca bk. Muhyettin İğde, “Ahmed b. Hanbel'in Fakihliğiyle İlgili Tartışmalar”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 42, Erzurum 2014.

²³⁷ *el-Kâlem* 68/4.

Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin anlatımı sünnet değil, Hz. Peygamber'in eylemlerinin ifadesidir. O halde sünnet Hz. Peygamber'in eylemleri değil, eylemlerini yönlendiren ilâhî ve vicdânî sâikler bütünü olmalıdır. Bu sâikler eylemlerden ibaret sayılırsa sınırlandırılmış olur. Bu durumu şu şekilde izah etmek mümkündür: Bir sinema filmindeki sahneler ve replikler birer hadis olarak kabul edilirse filmin tamamı Hz. Peygamber'in sîreti olur. Sünnet ise seyircinin sinemadan çıktığında hissettiği şeydir. Bu his yönetmen tarafından seyirciye verilmek istenen mesajın bir neticesi olarak ortaya çıkar. Böylece yönetmen ve seyirci arasında sözlü olmayan bir iletişim meydana gelir. Bu örnekte yönetmen Hz. Peygamber'dir ve mesajını bir bütün halinde sîretiyle vermiştir.

O halde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini aynen taklit etmek, bir sinema filmindeki repliklerin yerli yersiz tekrarlanmasından farksızdır. Niyet güzel olsa da bu taklit, uhdesinde, "Hz. Peygamber bugün burada olsaydı benim yaptığım gibi yapardı" iddiasını taşır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in fiillerinin yerine onun yüce ahlâkı, yani hikmeti, erdemi ve karizması günümüze taşınırsa, fiiller hiç benzemese de o peygamberî hâl, kişinin söz, fiil ve takrîrlerini süsleyecek ve o kişi toplum nezdinde "peygamber gibi adam" iltifatına mazhar olabilecektir. Bu iltifat o kişiye Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini aynen tatbik ettiği için değil, hikmetini, erdemini ve karizmatik yanını kavrayarak kendi söz, fiil ve takrîrlerini zerâfet, letâfet ve hakkâniyetle yönettiği için yapılmış olacaktır. O halde bir insanın fiilleri açısından sünnete uyması, Hz. Peygamber ile eylem birlikteliğine sahip olmasıyla değil, anlam birlikteliği içinde olmasıyla gerçekleşebilir.

Sünnet, anlaşılan bir şey olmaktan çok tespit edilmesi gereken bir olgudur. Çünkü sünnet, zaten anlam ile ilgilidir. Hz. Peygamber'in davranışının ilâhî ve vicdânî bir anlamı var ise bu anlam sünnettir. Dolayısıyla hadislerde bu anlamın bulunup bulunmadığını tespit etmeye çalışmak gerekir.

Sünnet kavramının *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi çerçevesinde herhangi bir tanımı yoktur ve olmamalıdır. Çünkü *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin amacı sünneti değil sîreti ortaya çıkarmaktır. Sîret mümkün olduğu kadar aslına uygun ve ayrıntılı olarak tespit edilince sünnetin tespiti için gereken veriler de hazırlanmış olur. Ancak sünnetin tespiti için akâid, tefsir ve fıkıh gibi ilimlerin usûllerinden istifade edilerek yeni bir metodoloji tesis edilmelidir. Bu metodolojide *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin verileri kullanılarak yeni bir sünnet tanımı yapılabilir.

B. METİNLERİ ANLAMA, YORUMLAMA VE TENKİD SORUNLARI

1. Anlama ve Yorumlamaya Genel Bakış

Klasik hadis usûlünün metin konusundaki genel kavramlarını inceledikten sonra bu metinlerin anlaşılması ve yorumlanmasına dair genel mülâhazalarda bulunmak gerekir. Bu çalışmanın “Temel kavramlar” kısmında da ifade edildiği üzere, rivâyet metinlerini anlamının en az iki düzeyde gerçekleştiği kanaatindeyiz. İlk düzey metnin literal anlamı üzerine gerçekleşirken, ikinci düzey metnin Hz. Peygamber’in örneklığı çerçevesinde itikat ve fıkıh üzerinden elde edilmektedir. Bu kısımda ele alınacak sorunların bir kısmı klasik usûlün ilk anlama düzeyi ile alakalıyken bir kısmı da ikinci düzeye denk gelmektedir.

Hadis metinlerine yöneltilen tenkidler genellikle bu metinlerin ikinci düzey anlamı üzerinedir. Bu eleştiriler klasik hadis usûlü ve sünnet kavramı açısından oldukça ciddi eleştiriler gibi görünse de çoğunda tutarsızlıklar bulunmaktadır. Çünkü bunlar, mevsûkiyet ile -metinlerinin yorumundan ibâret olan- *sünnet* kavramı arasında ilişki kurarak, sadece Kur’an’a, akla, mantığa ve bilime uygun olan sünnetlerin mevsûk olabileceği iddiasıyla tarihî bir hata yaparak metin ile muhtevâyı karşı kaşıya getirmişler; böylece, sünnete dayalı klasik anlama sorunlarını metnin mevsûkiyet sorunlarına hamletme eğilimi göstererek problemi çözmeye çalışmışlardır. Hâlbuki Kur’an’ın mevsûkiyet problemi olmadığı halde birçok farklı yorumu yapılabilmektedir. Bu yorumların bir kısmı akla, mantığa ve bilime aykırı da olabilmektedir. Bu yorumlara bakarak Kur’an’ın mevsûkiyet problemi olduğu sonucuna varmak hiçbir ilmî yaklaşımla bağdaşmaz.

Bu nedenlerden dolayı biz bu yaklaşımları iki gruba ayırmak istiyoruz:

- a. Hadis metinlerinin mevsûkiyetine yönelik eleştiriler.
- b. Hadis metinlerini anlama ve yorumlamaya (yani sünnet kavramına) yönelik eleştiriler.

Klasik hadis usûlünün metin konusundaki bazı kavramlarını inceledikten sonra rivâyet metinlerinin anlaşılması ve yorumlanmasına dair genel mülâhazalarda bulunmak gerekir. Temel kavramlar kısmında da ifade edildiği üzere rivâyetlerin anlaşılması en az iki düzeyde gerçekleşir. İlk düzeydeki anlama, metnin görünürde bahsettiği konular üzerinde gerçekleşirken, ikinci düzeydeki anlama, Hz. Peygamber’in örneklığı bakımından metnin “dinî anlama” denilebilecek itikâdî ve fikhî bir yaklaşım üzerinden anlaşılmasıyla meydana gelmektedir. Bu kısımda ele alınacak bazı sorunlar klasik hadis usûlünün ilk anlama düzeyi ile bağlantılı iken bazıları da ikinci anlama düzeyindeki yöntemlerinden kaynaklanmaktadır.

İkinci düzey anlamının klasik hadis usûlünün girmemesi gereken bir alan olduğundan bahsedilmişti. Bu kısımda, ikinci düzey anlamının ayrıntılarını tartışmak yerine bu anlamının

taḥammül ve *edâ* süreçlerinde metinlere verebileceği zararlar ve bu zararların telafisi için yapılabilecekler üzerinde durulacaktır.

Anlama ve yorumlamanın ilk düzeyi ile ilgili olan redaksiyon ve üslup eleştirisi ile linguistik ve semantik analiz önemli birer tenkid metodu olarak kullanılabilir. Bunun yanında metinlerin tarihsel-eleştirel bir incelemeye tâbi tutulmaları da büyük önem arz etmektedir.

Klasik hadis usûlünde bu yöntemlerin hemen hemen hepsinden istifade edildiği halde ilk dönemlerden itibaren kayıt altına alınıp sistemli bir metin tenkidi yöntemi ortaya konulamaması hadis usûlünün metin tenkidine önem vermediğinin düşünülmesine yol açmıştır.

Metin tenkidine son dönemlerde yoğun bir ilgi gösterildiği ve bu konuda bazı çalışmalar yapıldığı müşahade edilmektedir.²⁴² Bu çalışmalarda birinci anlama düzeyine yönelik yeni bazı yöntem önerileri bulunmasına rağmen genellikle ikinci anlama düzeyinin bir tenkid mekanizması olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi bir hadis Kur'an'la çeliştiği takdirde *te'lîfu muḥtelefi'l-hadîs* yöntemlerinden biriyle²⁴³ açıklanması mümkün değil ise reddedilmektedir ki, öncelikle bu yöntemlerin kendileri eleştiriye açık olduğu için onların hadis tenkidinde kullanılmasının objektif bir yaklaşım olduğu söylenemez.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde ise klasik usûldeki sistemli olmayan tenkid yaklaşımının Kur'an'a arz, akla ve bilimsel verilere uygunluk gibi subjektif olanları elenerek ve yeni yöntemlerle güçlendirilerek daha sistemli bir tahlil, tetkik, tenkid ve kurgu sisteminin kurulmasına çalışılacaktır.

2. Metnin Kur'an'a Arzı

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren hadis metnlerinin tenkidinde başvurulan en önemli kriterlerden biri Kur'an'a arzıdır. Arz neticesinde bir rivâyetin Kur'an ile çeliştiği anlaşılırsa metin bakımından *mu'allel* sayılmakta ve reddedilmektedir. Bu yöntemin “arz hadisi” olarak

---

²⁴² Meselâ Türkiye’de yapılan bazı çalışmalara örnek olarak bk. Salahattin Polat, “Hadiste Metin Tenkidi I”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 114-130, 1989; İbrahim Bayraktar, “Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler”, *Hadisin Dünü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, s. 77-95, 1993; Nevzat Tartı, “Bilim-Hadis İlişkisine Dayalı Bir Metin Tenkidi Tartışması”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, Cilt: VII, Sayı: 15, s. 95-104, 2003; Ahmet Yaman, “Metin Tenkidi”, *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 3*, s. 496-502, 2009; Şükrü Özen, “Metin Tenkidi” Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler”, *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 3*, 2009; Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, İstanbul 2009; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul 2015.

²⁴³ Hadis metinlerinde görülen bazı çelişkilerin sebepleri ve bunların çözümleri için bk. İ. Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul 2010.

bilinen ve tezimizin üçüncü bölümündeki örneklerinden birinde incelenecek olan şu rivâyete dayandırıldığı söylenebilir:

☪ Ebû Yûsuf, *er-Redd 'alâ Siyeri'l-Evzâ'î*, s. 25.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عَيْسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ فُحَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ إِنْ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي

“Ebû Ca’fer’den rivâyet edildiğine göre Resûlullâh (s.a) yahudileri çağırmış ve onlara sorular sormuştur. Onlar da Hz. İsa’ya yalan isnad etmişlerdir. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a) minbere çıkarak insanlara hitab etmiş ve ‘Benim sözlerim yayılacaktır. Bunlardan size ulaşanlardan Kur’an’a muvafık olanlar benim sözümdür. Kur’an’a muhalif olanlarsa benim sözümdedir.’” demiştir.

Rivâyetlerin Kur’an’a arzedilmesi gerektiğine dair kaynaklarda bunun dışında da birçok delil yer almaktadır.

Sahâbe’nin de rivâyetleri Kur’an’a arz ederek tenkid ettiklerine dair örnekler bulunmaktadır. Hz. ‘Â’îşe’nin, mi’râc gecesinde, Hz. Peygamber’in Allâh’ı zâhiren gördüğü ifade edilen hadisi, “Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.” âyetine²⁴⁴ dayanarak tenkid ettiği bilinmektedir.²⁴⁵

Rivâyetlerin sıhhatini belirlemek için metinlerinin Kur’an ile herhangi bir te’âruz içerip içermediğine bakılarak, eğer bir te’âruz bulunursa o rivâyetin zayıflığına hükmetmek şeklinde cereyan eden bu yöntemde, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerinin Kur’an ile te’âruz etmeyeceği baştan kabul edilmektedir. Bu konuda ulemâ arasında hadislerin Kur’an’ı neshedebileceğini düşünenler dışında te’âruzu kabul eden görüş yok denecek kadar azdır. eş-Şâfi’î’ye göre hadisler Kur’an’da bulunan bir âyeti te’yid eder ve mücmel olanını açıklar. Herhangi bir konuda hüküm bulunmadığında ise bir sünnete delalet eder.²⁴⁶

Diğer taraftan sünnetin Kur’an’la ilişkisi hakkında ilk dönem ulemâsından **Ĥammâd b. Zeyd**’in (ö.179/795) “وَالْكِتَابُ أَخْرَجَ إِلَى السُّنَّةِ مِنَ السُّنَّةِ إِلَى الْكِتَابِ”, “Kitabın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin kitaba olan ihtiyacından daha fazladır” şeklindeki açıklaması²⁴⁷ ve **AĤmed b. Ĥanbel**’in bu husustaki “بَنُؤَلْ أَنُ أَقُولُ فِيهِ، وَلَكِنِ السُّنَّةُ تُفَسِّرُ الْقُرْآنَ، وَلَا يَنْسُخُ الْقُرْآنَ إِلَّا الْقُرْآنُ”, “Ben öyle söylemeye çekinirim.

²⁴⁴ *el-En’am* 6/103.

²⁴⁵ *el-Buhârî, es-Şâhih*, VI, 140, No: 4855; *Muslim, es-Şâhih*, I, 159, No: 287; *et-Tirmizî, es-Sunen*, V, 394, No: 3278.

²⁴⁶ eş-Şâfi’î, *İhtilâfu'l-Ĥadîs*, VIII, 664; eş-Şâfi’î, *el-Umm*, II, 130; eş-Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 144-145, 162.

²⁴⁷ ĤaĤîb el-BaĤdâdî, *el-FaĤîh ve'l-MutefakĤih*, I, 231.

Fakat sünnet Kur'an'ı tefsir eder. Kur'an'ı ise ancak Kur'an nesheder” şeklindeki ifâdeleri Kur'an-Sünnet ilişkisi bakımından dikkat çekicidir.²⁴⁸

Ulemâ arasında bazı ihtilâflar bulunsa da genel olarak sünnetin Kur'an ile bir te'âruzunun olmadığı kabul edilir.

Sünnetin Kur'an ile görünen te'âruzunun nesihten kaynaklanabileceği meselesine gelince; eğer sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği kabul edilmekte ise te'âruzun kaçınılmaz olacağı açıktır. Çünkü neshin gerçekleşebilmesi ancak hükmün muhâlifini beyân eden bir sünnetin ortaya çıkması ile mümkün olur. Bu da, bir te'âruzdaki ziyâde Kur'an'ın hadis tarafından neshedilip edilemeyeceği hususunda bir tartışmaya tekabül etmektedir.

Metinlerin Kur'an'a arzı ile ilgili meydana gelebilecek sorunların ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle haberlerin Kur'an ile te'âruzu konusunu,

- Rivâyetlerin Kur'an ile te'âruzu,
- Hadislerin Kur'an ile te'âruzu,
- Sünnetin Kur'an ile te'âruzu,

şeklinde bölümlere ayırmak ve bir de,

- Kur'an ile şeklî te'âruz (1. anlama düzeyi),
- Kur'an ile muhtevâ te'âruzu (2. anlama düzeyi),

olarak gruplandırdıktan sonra bunları ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

Bu şekilde bir ayrıma başvurulmasının sebeplerine burada kısaca temas edeceğiz. Ancak tezimizin “temel kavramlar” kısmındaki değerlendirmelerimiz de dikkate alındığında meselenin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Rivâyetlerin Kur'an ile Te'âruzu: Kaynaklarda hadislerin dışında haber olarak adlandırılan, Hz. Peygamber dönemi ile alakalı metinlere de rastlanır. Bu metinlerin sayısı çok fazla olmasa da özellikle tefsir, tarih, kültür, zühd, takva, fazilet ve siyer kitaplarında yer almaktadırlar. Bunların muhtevâsı genel olarak belli bazı olayların aktarımından oluşmaktadır. Bu metinler sadece bir sünneti yansıtmaya arzusuyla oluşturulmadıklarından, ihtivâ ettikleri olay ortamını ve şartlarını en ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedirler. Bu sebeple, bu rivâyetlerde anlatılan olaylar doğrudan olmasa da dolaylı olarak Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrîrler hakkında bilgi verirler.

Bu rivâyetlerdeki bazı söz, fiil ve davranışların Kur'an'a muhtevâ (ikinci anlama düzeyi) açısından uyup uymadıklarını tespit etmek oldukça zordur. Fakat bize göre bu anlatımlar Kur'an'a şeklen (birinci anlama düzeyinde) uymak durumundadır. Özellikle âyetlerin sebeb-i

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Mesâil*, s. 368.

nüzûlü hakkındaki rivâyetlerin, ilgili âyetlerin muhtevâsına aykırı olmaları durumunda sebebi nüzûl ile ilgili olayın vuku buluş şekli ile ilgili soru işâretleri ortaya çıkar. Fakat bu, Kur'an'ın dinî bakımdan anlaşılmasıyla değil, Kur'an'da verilen bir bilgi ile rivâyetteki bilgini çelişmesinden kaynaklanan şekli bir te'âruzdur.

Diğer taraftan esbâb-ı nüzûl dışındaki hususlarda Kur'an'la rivâyetler arasında bulunan bu tür çelişkiler yok denecek kadar azdır. Çünkü Kur'an'ın anlatımında *Eylem* olguları sık sık kullanılmasına rağmen olaylar *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* ögelerine başvurulmadan aktarılır. Yani olayların ayrıntısına girilmez.

Rivâyetlerin muhtevâ açısından Kur'an'la te'âruzu meselesine gelince, bu konuda bir değerlendirme yapmayı ve bu değerlendirmenin de rivâyetlerin sıhhati konusunda bir kriter olarak kullanılmasını doğru bulmuyoruz. Çünkü muhtevânın te'âruzunu tespit etmek oldukça zor ve görecelidir. Bu hususu yeri geldiğinde “sünnetin Kur'an'la te'âruzu”nu değerlendirirken daha geniş olarak ele alacağız.

Hadislerin Kur'an ile Te'âruzu: Hadislerin Kur'an'la te'âruzunda da şekli te'âruz (birinci anlama düzeyi) ve muhtevâ te'âruzu (ikinci anlama düzeyi) sözkonusudur. Şekli te'âruz üzerinde “*Rivâyetlerin Kur'an ile te'âruzu*” kısmında durulmuştu. Bu sebeple tekrar ele almaya gerek yoktur. Muhtevâ te'âruzuna gelince, Hz. Peygamber'in genel kanaatlerini ifade ettiği sözleri, fiilleri ve takrîrlerinin Kur'an'a muhalif olduğu konusunda ortada ciddî deliller yoktur. Fakat bunun hiç gerçekleşmediğini kesin olarak iddia etmek oldukça zordur. Çünkü hadisler bir süreç içerisinde meydana gelmiş olayların anlatımlarıdır. Bu hadislerin bazıları te'âruz ettiği söylenen âyetlerden daha önce sâdır olmuş olabilir. Bu durumda Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin bazıları Kur'an'a aykırı olsa da daha sonra nâzil olan âyetlerle uyarılmış ve bunları terketmiş olabilir. Fakat bir sahâbî söz konusu olayı başka bir sebeple anlatmış ve bu da günümüze kadar ulaşmış olabilir. Bu durumda her ne kadar muhtevâ (ikinci anlama düzeyi) bakımından Kur'an'a aykırı olsa da sahâbînin doğru söylediği aşikârdır. O halde bu rivâyeti Kur'an'a aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmek ve hatta uydurulduğunu iddia etmek hiçbir ilmî ölçüye sığmaz. Bunun yerine bahsi geçen rivâyeti kabul etmek ve Hz. Peygamber'in bu fiilinin ilâhî ikaz ile düzeltilmiş olduğunu düşünmek daha doğru bir yaklaşımdır. Böylece o rivâyetten de gerektiğinde istifâde etmek mümkün hale gelir.

Diğer taraftan bir hadisin herhangi bir âyetten sonra sâdır olduğu halde o âyete birinci anlama düzeyinde (yani dinî bir anlama neticesinde değil, tarihî ve kültürel bir bilgi bakımından) muâriz olup olamayacağı hususuna gelince, bize göre böyle bir ihtimal

bulunmaktadır. Bu konuda kesin bir kanaate varabilmek için bu ihtimali göz önünde bulundurarak yapılacak bazı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar klasik hadis usûlünün yöntemlerine göre değil, bu tezde öne sürdüğümüz *Bütünsel Yaklaşım* yöntemiyle yapıldığı takdirde daha doğru neticeler elde edilebilir.

Bu çalışmalar neticesinde böyle bir te'âruz ortaya konulduğunda ulaşılan bu yeni veriler çerçevesinde, peygamberlik kavramı da dâhil olmak üzere birçok kavramın yeniden tanımlanması gerektiği ortaya çıkar. Bu yeni tanımlar mevcut akâid ve fıkıh usûllerinin yenilenmesine bile sebep olabilir. Hadis usûlü çerçevesinde bu konuda gerek kavramsal gerekse metodolojik anlamda bir takım tanımlama ve yorumlamalara kalkışmak doğru olmayacaktır. Bu tür tanımlama ve yorumlamalar, akâid ve fıkıh usûllerinin alanlarına giren yeni bir akâid-fıkıh metodolojisinin işi olmalıdır.

Son olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin Kur'an'ın muhtevâsı ile te'âruz edemeyeceğini kabul ederek elimizdeki birçok hadisi reddetmenin meseleyi çözüme kavuşturmaktan ziyâde daha da karmaşık hale soktuğunu, geçmişte yaşamış muhaddis ve râvîlerin birçoğunun haksız yere töhmet altında bırakılmış olabileceğini de belirtmek gerekir.

Sünnetin Kur'an ile Te'âruzu: Sünnetin Kur'an ile te'âruzu²⁴⁹ meselesine gelince, sünnet kavramı hadis usûlü dairesinde ele alınması ve tanımlanması gereken bir kavram değildir. Çünkü bir rivâyetin sünnet ihtivâ edip etmediğini belirleme meselesi akâid ve fıkıh gibi ilimlerin metodolojileri tarafından ele alması gereken bir husustur. Bu sebeple, klasik hadis usûlü çerçevesinde sünnetin Kur'an'la te'âruzunun incelenmesi doğru olmaz. Bu te'âruzun ancak akâid ve fıkıh ilimleri içinde ele alınması gerekir. Bunun için de bu ilim dallarında ilk olarak sünnetin doğru bir tanımının yapılması gerekmektedir.

Sünnet kavramının, herhangi bir rivâyetin sıhhatini belirleyen bir kritere dönüştürülmesinin doğru olmadığına daha önce işaret ettiğimiz için burada şunu belirtmekle yetineceğiz: Sünnet, eğer hadislerden çıkarılan bir hayat vizyonu olarak kabul edilirse bu hayat vizyonunun sabit parametrelerine bağlı olarak Kur'an'ın muhtevâsı ile çelişip çelişmeyeceği ortaya konulabilir.

Bunun için ise öncelikle rivâyetlerin ihtivâ ettiği sünneti oraya koyabilecek ve mümkün olduğu kadar ihtilâfları önleyebilecek bir dinî ilimler (akâid, fıkıh ve ahlâk vs.) metodolojisine ihtiyaç vardır. Ancak bu yapıldıktan sonra hadislerdeki sünnetler tespit edilebilir ve tespit

---

²⁴⁹ Genelde te'âruz konusunda yazılmış eserlere bakıldığında Kur'an'la ile te'âruz konusuna gelindiğinde sünnet kavramı öne çıkmaktadır. Bu konuda bk. el-Mağdisî, *Ravdatu'n-Nâzir*, I, 258-262; İ. Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar*, s. 158-162.

edilen bu sünnet veya sünnetlerin Kur'an'la te'âruz edip etmediği değerlendirilebilir. Bu değerlendirmelerimiz “klasik hadis usûlü zaten bunu yapıyor” denilerek eleştirilebilir. Bu eleştiri haklı fakat eksik bir eleştiridir. Çünkü hadislerde bulunduğu anlaşılan bir sünnet eğer Kur'ân ile te'âruz ettiği görülürse zaten sahih kabul edilmeyerek reddedilmektedir. Böylece, sadece Kur'ân ile te'âruz etmediği anlaşılan sünnetler sahih kabul edilmektedir. Burada kastedilen bu sünnetlerin ya sayısını ya da yapısını ve tanımını değiştirecek türden bir yaklaşımdır.

3. Metnin Sahih Sünnete Arzı

Sünnet kavramının rivâyetlerin ikinci düzeyde anlamı ile alakalı olduğundan ve bu kavramın rivâyetlerin seçiminde ana faktör olduğundan daha önce bahsedilmişti. Burada da bir rivâyetin metin tenkidi bakımından sünnet kavramının önemi ve etkileri üzerinde durulacaktır.

Sahih sünnet, rivâyetlerden derlenerek zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenen bir vizyonu temsil eder. Bu sebeple dinamiktir. Her dönemde daha farklı bir sünnet vizyonu ortaya çıkabilir. Dolayısıyla bu vizyona bağlı olarak daha önce muhtevâsında herhangi bir sünnet tespit edilmeyen bir rivâyet metninde, aradan belli bir süre geçtikten sonra yeniden şekillenen sünnet vizyonuna bağlı olarak yeni bir sünnet tespit edilebilir. Nitekim 'Omer b. el-**Hattâb**'dan rivâyet edilen ve daha önce bahsi geçen “...إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ...”, “*Ameller niyete göredir...*” hadisi²⁵⁰ bunun en güzel örneğidir. İlk başlarda fazla bilinmeyen bu rivâyet muhtevâsı bakımından bazı meseleler için çözüm kaynağı olarak görüldüğü için hızla yayılmış ve tarîklerinin sayısı 700'lere ulaşmıştır. Meseleye bu açıdan bakıldığında klasik hadis usûlünün metin tenkidinde kullanılan ve bir rivâyetin diğer birçok *şika* râvîden gelen herhangi bir sünnete aykırı düşmesi (*şâz* olarak da isimlendirilir) halinde reddedilmesi gerektiği şeklindeki bir yaklaşımın kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü bu durumda değişen sünnet vizyonuna bağlı olarak metin tenkidine tâbi tutulan herhangi bir rivâyet için alınacak netice de farklı olacaktır. Buna bağlı olarak, yeniden değerlendirilen ve ayıklanan sahih rivâyetlere dayanarak sünnet yaklaşımı tekrar revize edilmektedir. Bu yeni revizyona bağlı olarak da tekrar hadislerin bazılarının sahih sünnete aykırı olduğu öne sürülebilmektedir. Böylece klasik İslâm düşüncesinde sünnet, sosyal ve kültürel olgular tarafından sürekli olarak yeniden şekillenen dinamik bir süreçtir. Bu dinamik süreçten dolayı sahih sünnetin sosyal ve kültürel olgulardan bağımsız olarak tanımlanması imkânsız hale

²⁵⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', s. 341.

gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında gerek klasik hadis usûlü, gerekse **Fazlurrahman**'ın başını çektiği “yaşayan sünnet” olarak adlandırılan dinamik sünnet anlayışına göre oluşturulan alternatif hadis usûlü metodolojileri, rivâyetleri metin tenkidine tâbi tutarak objektif sonuçlar elde etmek yerine her devirde kendi sünnet anlayışlarına göre seçtikleri hadislerle bir sonraki devrin sünnet anlayışını inşa etmekten öteye gidemeyecektir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda bir rivâyetin sahih sünnet ile te'âruz etmesi, onun sıhhati konusunda kesin bir şüphe doğurmaz. Bir bilginin sahih olup olmadığını tespit açısından bu, subjektif bir yöntem olur. Bilâkis sahih sünnet ile te'âruz ettiği düşünülen rivâyet, mevcut sahih sünnet yaklaşımının yeniden gözden geçirilmesine bile sebep olabilecek yeni bir bilgi kaynağı olabilir. Eğer bu yaklaşımın amacı bir metnin diğer metinlerle te'âruzunu göstermek ise, bu te'âruzun, muhtevâ boyutunda (ikinci anlama düzeyi) değil de rivâyet boyutunda (birinci anlama düzeyi) ele alınması gerekmektedir. Yani bir metinde geçen isim diğer metinlerde geçen isimle aynı değil ise veya anlatılan hikâyenin veya nakledilen sözün detayları farklı ise bu farklar teknik olarak diğer tarîklerle bağlantılı şekilde incelenmelidir. İhtivâ ettikleri sünnetler üzerinden bir karşılaştırma yapmak nâdiren doğru sonuçlar verebilir.

4. Metnin Akla, Mantığa ve İlmî Verilere Arzı

Bir metnin akıl, mantık ve ilmî verilerle te'âruzunun bir tenkid kriteri olarak kullanılmasının ilk dönem Mu'tezilî münekkidlerin başvurduğu bir yöntem olduğu bilinmektedir.²⁵¹ Bunlardan **Ebû İshâk en-Nazzâm** (ö.231/845), Ay'ın yarılması ile ilgili '**Abdullâh b. Mes'ûd**'un (ö.34/653) hadisine²⁵² şu tenkidi yöneltmiştir: “*Ay'ın yarıldığını ve sadece kendisinin görmüş olduğunu iddia etmektedir. Bu üstü örtülmeyecek bir yalandır. Çünkü Allah sadece o veya başka biri için Ay'ı yarmaz. O, Ay'ı ancak âlemlere rahmet ve gönderilen Peygamber'e bir hüccet, kullara bir uyarı (وَمُرَجْرَةٌ لِلْعِبَادِ) ve bütün beldelere bir burhân olsun diye yarar. O halde neden kimsenin haberi yok, insanlar bu seneyi neden tarihlendirmediler, neden hiçbir şâir onu zikretmedi, bu olay karşısında neden hiçbir kâfir Müslüman olmadı, hiçbir Müslüman bunu bir mülhide karşı delil olarak kullanmadı?*”²⁵³

Hadis ilmine yönelik çağdaş tenkidlerde de metinlerin akla, mantığa ve ilmî verilere aykırı olup olmadığının tespiti önemli bir yer tutar. Bu sebeple mesele üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak gerekir.

²⁵¹ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, s. 94-95, 260, 304, 473.

²⁵² el-Buhârî, *es-Şahîh*, VI, 142, No:4864; Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2158, No: 2800.

²⁵³ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, s. 70-71.

Rivâyetler incelenirken metnin detaylarını akla mantığa aykırı bularak yok saymak yerine bu metinlerin ortaya çıkış sürecini araştırmak daha doğru bir yöntemdir. Bu araştırma sonunda olayın sahih bir aslı olup olmadığı kanaatine bilimsel yöntemlerle varılmalı, metnin ilgili kısımları ondan sonra kabul ya da reddedilmelidir. Böyle bir yöntem uygulandığında genellikle toptan kabul veya ret yerine metnin bazı kısımları kabul, bazı kısımları da reddedilir.

Bir metnin akıl, mantık ve ilmî verilerle te'âruzunun gerek klasik hadis usûlünde gerekse yakın zamanda önerilen metin tenkidi yöntemlerinde²⁵⁴ bir tenkid sebebi olarak tanımlanması her zaman doğru sonuç vermez. Çünkü bazı metinlerde akıl, mantık ve ilmî verilerle iki şekilde te'âruzun bulunması doğaldır:

* Metnin birinci anlama düzeyinde (genel yapısı) te'âruz.

* Metnin ikinci anlama düzeyinde (itikâdî ve fikhî bakımdan) te'âruz.

Birinci anlama düzeyinde metnin muhtevâsı tarihî, coğrafi, sosyal, matematiksel, mantıksal ve biyolojik bilgi ve verilerle çelişebilir. Meselâ **Ebû Hüreyre**'nin Hz. Peygamber ile beraber *Bedr* gazvesine katıldığını belirten bir hadisin olduğunu varsayalım. Bu durumda hadis metni tarihî hakikatlere aykırı düşmektedir. Çünkü **Ebû Hüreyre** hicretin ikinci senesinin *Ramağân* ayındaki *Bedr* gazvesinden yaklaşık 5 sene sonra, hicretin 7. senesinin başlarında vuku bulan **Hayber**'in fethi sırasında müslüman olmuştur.²⁵⁵ Fakat bu tespit, metnin tamamen yanlış bulunarak reddedilmesini gerektirmez. Çünkü bu durumun şöyle bir açıklaması olabilir: **Ebû Hüreyre**'nin bu haberi *Bedr* gazvesine katılan başka bir sahâbiden "... قال فلان", "*Filan dedi ki...*" ifadesi ile aktardığını ancak metnin bu kısmının râvîlerden biri tarafından hafzedildiğini düşünelim. Bu durumda metinde bir kusur meydana gelmiş olmasına rağmen tarihî hakikatlere aykırı olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. Bu kusur, rivâyetin diğer târikleri bir araya getirilerek giderilebilir. Bu durumda te'âruz da ortadan kalkmış olur. Fakat bu kusur ortaya konulamazsa o rivâyet hakkında *tevaakkuf* etmek daha doğru bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak bir metnin akıl, mantık ve ilmî verilerle çeliştiğini öne sürmeden önce, ikinci bölümde izah edilecek olan *Bütünsel Yaklaşım* metodu uygulanarak o metnin tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimler ortaya konulmalıdır. Aksi halde ilk bakışta metinde görülen hatalara dayanarak yapılacak bu tenkidlerle metnin tamamı reddedilmiş olur ki, ilmî bakımdan bu doğru olmaz.

²⁵⁴ Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 43, 272-296, 315-331.

²⁵⁵ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 683; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 353; Hâlife b. Hâyyât, *et-Târîh*, s. 86.

İkinci anlama düzeyinde metnin değerlendirilmesine, Hz. Peygamber'in, güneşin aslında batınca secde etmek için izin istediği ve ona izin verildiği için doğduğunu söylediği rivâyet²⁵⁶ metni örnek olarak verilebilir. Metnin ilgili kısmı şöyledir:

☞ el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, IX, 125, No: 7424.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ هُوَ التَّمِيمِيُّ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ أَبِي دَرٍّ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ، فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَالَ: «يَا أَبَا دَرٍّ، هَلْ تَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ هَذِهِ؟»، قَالَ: قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: " فَإِنَّهَا تَذْهَبُ تَسْتَأْذِنُ فِي السُّجُودِ فَيُؤَذِّنُ لَهَا، وَكَأَنَّهَا قَدْ قِيلَ لَهَا: ارْجِعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ، فَتَطَّلِعِ مِنْ مَعْرِهَا، ثُمَّ قَرَأَ: ذَلِكَ مُسْتَقَرٌّ لَهَا ...

“**Ebû Z̤er** anlatıyor: ‘Birgün mescide girdiğimde Resûlullâh orada oturuyordu. Güneş o sırada batınca ‘*Ey Ebû Z̤er! Güneşin nereye gittiğini biliyor musun?*’ diye sordu. Ben ‘*Allah ve Resûlü daha iyi bilir*’ dedim. O da ‘*Secde etmek için gidiyor. (Secde etmek için) izin isteyince ona izin verilir. Sonra ona ‘Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ!’ denilir.*’ dedi. Daha sonra da “*Bu onun duracağı zamana kadar [cereyân eder].*” âyetini okudu...”

Bu rivâyetin akla mantığa aykırı olması onun uydurma olduğunu göstermez. Çünkü **Ebû Z̤er**'in hadiseyi daha kolay kavrayabilmesi için Hz. Peygamber, meseleyi bu şekilde izah etmiş olabilir. Hz. Peygamber'in günümüz ölçülerinde bir fizik, kimya, tıp gibi ilimleri bildiği varsayımıyla rivâyetlerin bu ilimlerin verilerine aykırı olanlarını reddetmek ilmî bir tenkid metodu olamaz.

Rivâyetlerde gerek Hz. Peygamber, gerekse diğer kimselere izâfe edilen mucizevî anlatımların akla mantığa ters olduğu gerekçesiyle tetkik edilmeden reddedilmeleri de ilmî ölçülere sığmaz. Bu rivâyetlerde öncelikle olayın doğru anlaşılması gerekir. Metinde geçen mûcizevî olay hakkında şu hususlara dikkat edilmelidir:

- Hz. Peygamber'in, olayın farkında olup olmadığının tespiti,
- Orada hazır bulunan sahâbe ve diğer insanların farkında olup olmaması,
- Olayı aktaran sahâbînin farkında olup olmaması,
- Sahâbeden nakleden ilk râvînin farkında olup olmaması.

Buradaki sıralama yukarıdan aşağıya doğrudur. Yani eğer Hz. Peygamber olayın farkında ise ve ona dikkat çekmiş ise diğerlerinin durumuna bakılmasına gerek kalmaz.

O halde ilk olarak mûcizevî anlatımın bulunduğu bir rivâyet için yukarıdaki tespit yapılması gerekir. Eğer bu tespit sırasında sadece 4. sıradaki duruma olumlu yanıt verilebiliyorsa anlatılan olayın ya tamamında veya detaylarında bazı sorunlar olduğunu düşünerek buna yönelik inceleme yapılmalıdır. Böyle bir durumda, genellikle mucizevî durum o râvînin kanaatinden ibaret olduğu için, aynı rivâyetin bir başka târîki bulunduğu

²⁵⁶ el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, IX, 125, No: 7424; et-Tirmizî, *es-Sunen*, IV, 479, No: 2186.

takdirde benzer bir iddia taşıyıp taşımadığı ortaya çıkar. Buradan yola çıkılarak da sözü edilen olayın mûcizevî karakteri olduğuna dair kanaatin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığının belirlenmesi mümkün hâle gelir.

Eğer anlatımdaki mûcizevî karakter daha yukarıdaki seviyelerden kaynaklanıyorsa yine rivâyetin diğer tarîklerine müracaat edilmelidir. Çünkü bir sahâbînin anlatımında Hz. Peygamber'in olayın farkında olduğu ifade edilirken diğerinin anlatımında bahsedilmemiş olabilir.

Bütün bu tahkikatlar neticesinde olayla ilgili daha ayrıntılı mâlumat elde edilmiş olur. Bunun neticesinde râvîler tarafından mûcize olarak algılanan olay hakkında aynı kanaate varmak mümkün olmayabilir. Fakat bu durum, mevcut rivâyeti uydurma kabul ederek reddetmenin doğru olmadığını da göstermektedir.

Sonuç olarak, rivâyetlerde birçok mûcizevî anlatımlara yer verilmiş olabilir. Ancak bu durum onların uydurma olduklarına delil sayılmamalıdır. Bu tür bilgiler metnin muhtevâsının problemlili olduğunun işareti kabul edilse bile tamamen reddedilmemelidir. Aksine içlerinde barındırdıkları başka sahîh bilgileri bütünsel bir bakış açısıyla süzüp çıkarmak gerekir. Bunun yerine metinlerdeki uydurma işareti sayılabilecek bazı te'âruzlara karşı da dikkatli olunmalıdır. Meselâ hicrî II. asrın ortalarında zuhur eden ve Hz. Peygamber'le birlikte 24 gazveye katıldığını söyleyen **Meklebe b. Melkân el-Ĥarezmi**²⁵⁷ ve Hz. Peygamber sûtanneye verildiğinde 15 yaşlarında olduğunu söyleyen, daha sonra da Hendek Gazvesi'nde yaşı küçük olduğu için Hz. Peygamber tarafından geri çevrildiğini iddia ederek kendini sahâbî olarak tanıtan **Reten b. 'Abdullâh**'ın (ö.632/1234) yalanları bunun için önemli bir örnektir.²⁵⁸

5. Anlama İle İlgili Metodolojik Sorunlar

Muhaddislerin asıl amacı Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere dair rivâyetlerin sahîhini sakîminden ayırarak cem' ve tasnif etmektir. Ancak bazı dönemlerde onların söz konusu rivâyetleri anlama ve yorumlama konusunda da en az tefsir, akâid ve fıkıh âlimleri kadar yoğun çaba gösterdiklerini de kabul etmek gerekir.

Hadisleri anlama çabası, daha önce ele aldığımız sünnet kavramı ile doğrudan ilişkilidir.²⁵⁹ Bu ilişki Hz. Peygamber hayattayken dahi vardı. '**Omer b. el-Ĥattâb**'ın komşusu ile

²⁵⁷ Ĥatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 159; eż-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, IV, 178; İbn Ĥacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, VI, 86.

²⁵⁸ eż-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 45; İbn Ĥacer el-'Askalânî, *el-İsâbe*, II, 434.

²⁵⁹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu* adlı eserinde bu konuda önemli tespitler ortaya koymaya çalışmıştır (Ankara 2014).

nöbetleşe olarak Mescid-i Nebevî'ye gelip Hz. Peygamber'den işittiklerini öğrenme isteği²⁶⁰ sünnetten haberdar olma çabasından kaynaklanıyordu.

Metinleri ikinci düzeyde anlamak için ortada bir amaç olması gerekir. Bu amaç olmadan anlamanın gerçekleşmesi mümkün olmaz. Hadis metinlerinin anlaşılmasının amacı ise her devirde ve her kişi, mezhep ve görüşe göre farklı farklı şekillenmiş olan sünneti ortaya koymaktır. Hadislerin ikinci düzeyde anlaşılmasının klasik hadis usûlü çerçevesinde ele alınmasını doğru bulmadığımız için bunun önemi ve yöntemleri üzerinde durmayacağız. Metinleri ikinci düzeyde anlamaya tâbi tutarak tenkid ve tespit etmenin bazı sakıncaları bulunduğu için böyle bir yöntemi ilmî bir yaklaşım olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Bu sakıncalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Metinleri ikinci düzeyde anlamaya tâbi tutarak tenkid ve tespit etmek, hadislerin sıhhati konusunda karar verirken önyargılarla hareket edilmesine neden olur. Bir olayın itikâdî ve fikhî bakımdan sorunlu olması halinde doğru olamayacağı ileri sürülür. *Garânik* hâdisesine dair rivâyetlere yöneltilen tenkidler²⁶¹ bunun en güzel örneğidir. Böyle bir yaklaşım, Hz. Peygamber ve ashâbının davranışlarının her zaman belli bir şekle (sünnet) uygun cereyan ettiğini kabul etmeye zorlar. Söz gelimi Hz. Peygamber'in Hendek Gazvesi sırasında bir veya birkaç vakit namazı kılamadığına dair rivâyetlerin ya tamamen reddine veya bunların korku namazından önce meydana gelmiş olabileceğinin kabul edilmesine neden olur.²⁶² Çünkü Hz. Peygamber'in korku namazına dair hükümler cârî olduğu halde namazı terketmesinin mevcut sünnet anlayışı açısından kabulü mümkün görünmemektedir. Hâlbuki tarihî rivâyetlere göre korku namazı ilk defa *Žâtu'r-Rikâ'* gazvesinde kılınmıştır ve bu gazve Hendek gazvesinden yaklaşık bir, bir buçuk sene önce gerçekleşmiştir.²⁶³

- Rivâyetleri sünnet ihtivâ edip etmemesine göre sınıflandırarak, sünnet bulunmadığına kanaat getirilenlerin gözden düşmesine (siyer rivâyetlerinde olduğu gibi) sebep olur. Böylece değeri sonradan anlaşılacak birçok rivâyet yok olmaya terk edilir. Müsned türü eserlerde daha az etkili olmakla birlikte rivâyetlerin birbiriyle alakasına göre değil, itikâdî veya fikhî konulara göre tasnif edilmesini sağlayarak *ihtisâr*, *taqtî'* ve *ma'nen rivâyet* gibi metinleri yıpratıcı uygulamaların önünü açar.

²⁶⁰ el-Buhârî, *es-Şahîh*, I, 29, No: 89.

²⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, "Garânik", *DİA*, XIII, 361-365.

²⁶² Nitekim el-Buhârî, *Žâtu'r-Rikâ'* gazvesine ait bâb başlığında "وَهِيَ غَزْوَةٌ مُحَارِبٌ حَصْنَةٌ مِنْ بَنِي نَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ، فَتَرَلَّ نَحْلًا، وَهِيَ بَعْدَ" şeklinde ifadeleriyle **Ebû Mûsâ** hadisine dayanarak söz konusu gazvenin

Hayber'in fethinden sonra vuku bulduğunu göstermeye çalışmıştır (*es-Şahîh*, V, 113).

²⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, II, 203; el-Vâkıdî, *el-Meğâzi*, I, 395.

Bütün bunlar gösteriyor ki hadis usûlü, metinleri itikâdî ve fikhî açıdan anlamak yerine, onları mümkün olduğu kadar doğru ve eksiksiz nakletmeye, sıhhat ve muhtevâları konusunda araştırmalar yaparak ikinci anlama düzeyine katkıda bulunacak bir külliyyât ortaya koymaya çalışmalıdır.

Konunun başında da belirttiğimiz gibi burada “anlama” kavramıyla, hadis metnindeki sünnetlerin tespitine yönelik ikinci anlama düzeyi kastedilmektedir. Burada kastedilen, metinlerin tetkik ve tenkidi, olayların irdelenmesi ve olay örgüsünün ortaya çıkarılması konusunda yapılacak anlama ve yorumlama faaliyetleri değildir. Bu faaliyetlerin biçimi, alanı ve işleyiş sürecini *Bütünsel Yaklaşım* metodu olarak ikinci bölümde geniş bir biçimde ele alacağız.

6. Metnin Sebeb-i Vürûd ile İlişkisi

Sebebu vurûdi'l-hadîs, bir hadisin söylenmesine etki eden durumları ve karineleri araştırmaya önem veren bir ilim dalıdır. Bu durum ve karineler bazen bizâtihi hadisin kendisinde bazen de diğer rivâyetlerde bulunur.²⁶⁴

Hiz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin hangi olay üzerine cereyan ettiğinin ortaya çıkarılması, metnin ortam ile ilişkisinin açığa çıkması ve diğer tarîklerinin tespit edilebilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Hiz. Peygamber'e ait bir sözün sebeb-i vürûdunu tespit etmek aslında o sözün *ih̄tisâr*, *taq̄tî* ve *ma'nen rivâyet* gibi uygulamalara ma'ruz kalmadan önceki asıl rivâyeti veya o rivâyete benzeyen diğer sahâbînin rivâyetlerini tespit etmek demektir.

Bu açıdan bakıldığında Kur'an âyetlerinin anlaşılmasında sebeb-i nüzûl önemli bir rol oynadığı gibi bir hadisin sebeb-i vürûdunun bilinmesi de onun hem iki düzeyde anlaşılmasında hem de sıhhatinin tespitinde önemli bir rol oynar.

Rivâyetlerin sebeb-i vürûdunun doğru bir şekilde ortaya konulması halinde elde edilebilecek kazanımlardan bazıları şunlardır:

a. Hiz. Peygamber'in herhangi bir olay sırasında söylediği ve herhangi bir nedenle dikkat çekici olan sözleri gerek sahâbe gerekse sonraki râvîler tarafından *ih̄tisâr*, *taq̄tî* ve *ma'nen rivâyet* gibi yöntemlerle anlatımdan ayrılarak tek başına sunulmaktadır. Meselâ Hiz. Peygamber'in şu sözü buna örnek olarak verilebilir:

✽ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, X, 128, No: 22792.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو بَرٍّ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنِ أَبِي مَسْعُودٍ رَعَعَهُ، وَقَالَ شاذَانُ مَرَّةً:
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَرٌ.

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Serkan Demir, *Rivayet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs*, s. 10-45.

“... Nebî şöyle buyurdu: ‘Müsteşâr (kendisiyle istişare edilen kişi) güvenilir olur (olmalıdır)’”.

Hâlbuki bu rivâyetin sebab-i vürûduna bakınca²⁶⁵ birçok olaydan sonra bu sözün sarfedildiği görülür.²⁶⁶ Hadislerin *iẖtisâr* ve *taḵfî*‘ yardımıyla ortama ait bilgilerden arındırılmasının ulaştığı son noktayı **es-Suyûfî**‘nin (ö.911/1505) eserleri ile *Kenzü’l-’Ummâl* gibi²⁶⁷ son dönem eserlerinde görmek mümkündür.

b. Bir metnin birinci düzeyde anlaşılabilmesi ve onun tenkid edilebilmesi için o metinle ilgili yeterli bilgi birikimine ve kültüre sahip olmak gerekir. Ancak bu bilgi birikimi ve kültür de tenkid edilmesi planlanan rivâyetlerden elde edilmektedir. Dolayısıyla hem tenkid için gereken bilgi ve kültürü sağlamak hem de tenkide konu olan bu rivâyetler üzerinde çalışabilmek için çok daha gelişmiş bir metodoloji ve veritabanı altyapısı ortaya konulması gerekir. Belli bir sistematığe sahip olmadan ve yeterli bilgiye dayanmadan yapılan tenkidler yeni sorunlara sebep olmaktan öteye gidememektedir.

c. Rivâyetlerin sebab-i vürûdunun tespit edilebilmesi için olayla ilgili daha fazla rivâyet ve empirik bilgi elde etmek gerekir. Söz gelimi *Bedr* gazvesi sırasında Hz. Peygamber tarafından söylenen bir sözün sebab-i vürûdunu tespit edebilmek için bu gazveye katılan müslüman ve müşrik insanlar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

d. Muhaddislerin asıl amacı herhangi bir konuda -ki bu genelde itikâdî veya fikhî bir konudur- Hz. Peygamber’e ait açıklayıcı bir veya birden fazla söz bulmaktır. Ancak bu söz veya sözler genellikle Hz. Peygamber’e ait fiil ve takrîrlerin anlatıldığı uzunca metinlerden oluşur. Hz. Peygamber’in sözlerinin yeterince açıklayıcı olduğu durumlarda, anlatımda yer alan fiil ve takrîrler ile sebab-i vürûda dair ifadeler *iẖtisâr* edilerek veya atlanarak (*taḵfî*) sadece söz kısmı rivâyet edilmekte, sebab-i vürûdu ise terkedilmektedir. Bu sözlerin sebab-i vürûdu başka kaynaklardan tespit edildiği takdirde olayların ayrıntıları ve diğer rivâyetlerle bağlantıları daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

7. Metnin Siyer Bütünlüğü Açısından Sorunları

Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerinin, aslında onun sîretinin birer parçası olduğu izahtan varestedir. Bu nedenle sağlam bir metin tenkidi usûlünün bunları değerlendirmeye

²⁶⁵ Bu sözün sebab-i vürûdu sayılabilecek diğer rivâyetler için bk. Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi*‘, XI, 439; İbrâhîm el-Ĥarbî, *İkrâmu’d-Dayf*, s. 52; Ebû Ya‘lâ, *el-Musned*, XII, 371; et-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XIX, 254.

²⁶⁶ Yavuz Köktaş, “Esbâbu Vürûdî’l-Ĥadîs İlmî: Kapsamı ve İçeriğine Yeni Bir Bakış”, *Usûl*, 2005, II, sy. 4, s.131-156.

²⁶⁷ es-Suyûfî (ö.911/1505), *ed-Durru’l-Menşûr*, I-VIII, Beyrut ts.; es-Suyûfî, *Câmi’u’l-Ehâdis*, I-XIII, ts.; el-Muttaıî el-Hindî (ö.975/1567), *Kenzu’l-’Ummâl* (nşr. Bekrî Ĥayyânî), I-XVIII, 1401/1981.

tabi tutarken siyer bütünlüğü içinde bir yaklaşım sergilenmesi; metinlerde zaman, mekân ve şahısların birer tarihi olgu oldukları düşüncesiyle araştırılması gerekir. Hicrî ilk üç asır boyunca bu konuda sahâbe bilgisi ve tabakât konusunda bazı çalışmalar yapılmışsa da hadis kronoloji ve mekân bilgisi konusunda ön açıcı çalışmaların bulunmadığı muhakkaktır. Bu tür çalışmalar daha çok siyer ve meğâzî müellifleri ile şehir tarihleriyle ilgilenen alimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde muhaddisler, gelişimini tamamlamaya başlayan klasik hadis usûlünün de etkisiyle, siyer rivâyetlerinden istifade etmek yerine, onları nakletmeye değer bulunmayıp terketmiş ve böylece birçok bilgi ve rivâyetten mahrum kalınmasına sebep olmuşlardır.²⁶⁸ Özellikle Medine dönemi için hicrî II. asrın başlarından itibaren kronolojik ve siyer olayları ile irtibatlı bir tasnif çalışmasına girişilmiş olsaydı çok daha ayrıntılı ve metin tenkidi bakımından sağlam rivâyetler derlenmesi mümkün olabilirdi. Çünkü bu yöntemin rahatlıkla geliştirilebileceği kadar erken bir devirde siyer ve meğâzî ilmi teşekkül etmişti. ‘**Urve b. ez-Zubeyr** (ö.94/713) başta olmak üzere **İbn İshâk**’a (ö.151/768) kadar birçok siyer ve meğâzî müellifinin oldukça erken bir devirde telif yaptığına daha önce işaret edilmişti. Bu deneyimden istifâde edilerek, her bir hadisin söylendiği yer, zaman ve orada bulunan sahâbe hakkındaki bilgiler kayıt altına alınabilirdi. Böylece, metin tenkidi açısından oldukça önemli bilgilere ve kriterlere sahip olmak mümkün olacağı gibi hadis uydurmacılığının önüne de aşılması zor bir engel konulmuş olurdu.

Böyle bir yaklaşımın ortaya çıkmamasının sebebi bize göre şudur: İlk dönemden **İbn İshâk**’a kadar *siyer* ile *hadis* arasında fazla bir ayırım gözetilmiyordu. O dönemlerde gelişen fıkıh usûlü ve sünnet anlayışının kavramsallaşması neticesinde, siyer ve meğâzîye ait rivâyetlerin sünnet ihtivâ etmedikleri düşünüldüğü için bu rivâyetlere olan teveccüh azaldı. Yine sîret olayları anlatıldığı için, genellikle uzun metinlerden oluşan rivâyetlerin bazılarının ise, sünnet ihtivâ eden kısımları *ihtisâr* ve *taḫṫî* yöntemleriyle özetlenerek veya kesilerek alındı. Böylece sahih olarak kabul edilen siyer rivâyetleri, tarihsel arkaplanından soyutlanıp *ihtisâr* edilmiş birer hadis rivâyetine dönüşmeye başladı.²⁶⁹

---

²⁶⁸ **Aḥmed b. Ḥanbel**’in “*Üç tür kitabın aslı yoktur: Tefsir, Meğâzî ve Melâhim*” şeklindeki sözünden daha önce bahsedilmişti. Onun bu sözü muhaddislerin siyer rivâyetlerine mesafeli duruşlarının bir göstergesidir.

²⁶⁹ Bu tarz hadislere birçok örnek verilebilir. Meselâ **İbn İshâk** ve **el-Vâkıdî** tarafından **Cundub b. el-Mekîs el-Cühenî** adlı sahâbiden rivâyet edilen ve bir seriyyeden bahseden oldukça uzun bir rivâyet (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, II, 609-611; el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 750-752) muhaddisler tarafından zikredilmeye başlanmıştır [Meselâ bk. **Aḥmed b. Ḥanbel**, *el-Musned*, VI, 557-559, No: 16086; el-Buḥârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 221; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, IV, 312, No: 2678 (“Esirin bağlanması” ile ilgili bâb başlığında ve sadece rivâyetin ilgili kısmı verilmektedir); eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 178].

Bir diğerk ayrılık ise hadis ve siyer ilimlerinin tasnif sisteminde ortaya çıktı; siyer ilmi açısından hadislerin kronolojik bir tasnife tâbi tutulması ihtiyacı ortaya çıkarken, hadis ilmi açısından ya sahâbeyi esas alan *müsned* ya da fikhın konularını esas alan *sünen* ve *câmi* tarzında tasnifler ortaya çıktı. Bu tasniflerde kronolojinin önemi olmadığından dolayı siyer ve meğâzî eserlerinin yapısı ile hadis eserlerinin yapısı birbirinden oldukça farklı bir hâl aldı.

Rivâyetlerin sıhhatini temel alan hadis usûlünün gelişmeye başlamasıyla birlikte iki ilim dalının arasındaki irtibat tamamen koptuğu için, siyer kaynaklarındaki rivâyetler, hadisçiler nezdinde gereksiz ve yalan yanlış hikâyeler olarak görüldü.

Hadislerin siyer ve meğâzî sistematiğinden soyutlanması ve hadislerdeki gereksiz olduğu düşünülen ortama ait öğeler yavaş yavaş ayıklandıkça olayların kronolojik sırası, oluş biçimleri bulanıklaşarak birbirine karıştı. Son noktaya gelindiğinde, siyer ve meğâzî ilminin kendine has bir sıhhat mekanizması olmadığından dolayı hadislerin daha sahih olduğu kabul edildi. Böylece hadislere aykırı düşen siyer ve meğâzî rivâyetlerinin büyük bir kısmı, bu zâviyeden tenkid edilerek reddedildi.

Hadislerin tasnifi sırasında kronolojik bir tasnife başvurulmamış olması, hadis usûlünün ileri düzeyde bir metin tenkidi sistemine sahip olmasını engellemiştir. Çünkü rivâyetler tasnif edilirken kronolojiden istifade edildiğinde, hadis uyduranların herhangi bir hadisi uydurabilmek için onun sâdır olduğu ortama ait bilgiler verip kronolojik tasnife imkân sağlamaları gerekecektir ve bu da onların hata yapma risklerini kat kat artıracaktı. Meselâ Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinin Medine'den çıkış ve Medine'ye dönüş tarihleri hakkında hadislerde de ayrıntılı tarihler rivâyet edilmiş ve bunlara katılanların isim listeleri nakledilmiş olsaydı her sahâbînin anlattıkları, ilgili tarihlerle çelişip çelişmediğinden hareketle ayrıntılı bir tenkide tâbi tutulabilirdi.

Bu tezin ikinci bölümünde, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi olarak önerdiğimiz sistemde böyle bir kronolojik altyapının elimizdeki mevcut bilgiler ile astronomik ve coğrafi veriler çerçevesinde kurulabileceğini göstermeye çalışacağız.

Siyer ve meğâzîye ait eserler, bilgi, belge ve rivâyetler her ne kadar önemini yitirdiği için büyük oranda kaybolmuş ise de, elimizdekilerin bu sistemi kurmaya yeteceği düşüncesindeyiz. Ayrıca, konunun bu yönden ne kadar hassas olduğunun bilincinde olarak, araştırmacıların da katılımıyla kütüphanelerde yapılacak arama-tarama ve tahkik faaliyetleri ile çok daha fazla eser ve belgenin gün yüzüne çıkarılabileceği anlaşılmaktadır. Söz gelimi **İbn İshâk**'ın (ö.151/768) *es-Sîre*'si ve **el-Vâkıdî**'nin *el-Meğâzî* adlı eserinin yanında,

bunlarla aynı döneme ait, fakat farklı kaynaklardan beslenen birkaç eser daha bulunup tahkik edilebilirse mevcut rivâyetler daha kolay metin tenkidine tâbi tutulabilir.

Sahâbe bilgisine²⁷⁰ ve Medine tarihine²⁷¹ dair eserler de bu açıdan bakıldığında oldukça değerli bilgiler ve rivâyetler ihtivâ etmektedir. Sünnet kavramına göre *ih̄tisâr* ve *taḳṭî* ameliyesine maruz kalmadıkları ve ortama ait ayrıntılara sahip olma ihtimalleri açısından bu rivâyetlere mutlaka müracaat edilmelidir.²⁷²

Klasik hadis usûlünün mevcut sıhhat tespitlerine göre İslâm külliyâtındaki rivâyetlerin büyük bir kısmı *maḳbûl* sayılmamaktadır. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde ise *merdûd* olarak kabul edilen bütün *zayıf* ve *mevzû* rivâyetlerle tarihî bilgiler yeniden değerlendirmeye tâbi tutulabilecektir. Herhangi bir rivâyet, kabul veya ret ikilemi içerisinde bırakılmamış olacaktır. Bu çerçevede *mevzû* rivâyetlerin bir kısmı veya bunların bazı ifâdeleri de yeni yöntem nezdinde *maḳbûl* sayılabilecektir. Bunu sağlamak için söz konusu rivâyetler derlenerek siyer bütünlüğü içerisinde bir tasnif, tenkid ve tespite tâbi tutulacaktır.

8. Metnin Artzamanlı Analizi

Hız. Peygamber'e isnad edilen bir söz, fiil veya takrîrin zaman ve mekân ile ilişkisi doğru kurulamadığında, sünnet olarak kabul edilen bu eylemin süreklilik arzettiği düşünülmemekte ve böylece hâdisenin farklı bir boyuta evrilmesine neden olunabilmektedir. Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin vuku bulunduğu zamandaki hâli ile sonrasında sahâbe ve tâbi'ün tarafından algılanış biçimi arasında ciddi farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bu

²⁷⁰ Sahâbe bilgisine dair, başta şu eserler olmak üzere birçok eser telif edilmiştir: **Ebû'l-Kâsım el-Beğavî**, 'Abdullâh b. Muhammed (ö.317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe - Beğavî* (nşr. Muhammed 'Avḍ el-Menḳûş), I-IV, Kuveyt 1432/2011; **İbn Kâni**, Ebû'l-Huseyn 'Abdubâkî b. Kâni' (ö.351/962), *Mu'cemu's-Sahâbe* (nşr. Şalâh b. Sâlim el-Mısrâfî), I-III, Medine 1418/1997; **İbn Mende**, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya (ö.395/1005), *M'arifetu's-Sahâbe*, I, 1426/2005; **Ebû Nu'aym**, Ahmed b. 'Abdillâh el-İsbehânî (ö.430/1039), *Ma'rifetu's-Sahâbe* (nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî), I-VII, Riyâd 1419/1998.

²⁷¹ Medine tarihine ait ilk eserlerden birini telif eden **İbn Zebâle** (ö.199/815)'nin *Ahbârû'l-Medîne*'si kayıp olsa da muahhar kaynaklar tarafından ondan yapılan rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin büyük bir kısmı *mürsel*, *mu'ḍal* ve *munḳaṭî* haberlerden oluşmaktadır. Bunların yanında muhtevâları bakımından sahih kaynaklarda bulunan birçok rivâyetin farklı tarîkleri olması bakımından önemli rivâyetler de bu eserde yer almaktadır. **Omer b. Şebbe** (ö.262/876) de aynı isimle telif ettiği eserinde hiçbir kaynakta bulunmayan birçok rivâyete yer vermiştir. Yine **el-Fîrûzâbâdî**'nin (ö.817/1414) *el-Meğânimu'l-Meṭâbe* aldı eserinde de kayıp bazı eserlerden sık sık alıntılar yapılmaktadır. Bu konuda oldukça hacimli bir eser telif eden **es-Semhûdî** (ö.911/1595) ise *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Muştafâ* olarak adlandırdığı eserinde çok sayıda nâdir rivâyete yer vermiştir.

²⁷² Bu konuda bir misal olarak **Ebû Nu'aym**'ın (ö.430/1039) *Ma'rifetu's-Sahâbe* adlı eserini verebiliriz. Bazı sahâbiler hakkında hiçbir yerde zikri geçmeyen rivâyetleri burada bulmak mümkündür.

farklılıklardan ilki, Hz. Peygamber'e atfedilen bir fiilin sadece bir defa meydana gelmesine rağmen süreklilik arz eden bir sünnet gibi algılanmasıdır.

Hadis kaynaklarında “Hz. Peygamber şöyle şöyle yapardı”; “Hz. Peygamber şöyle şöyle söylerdi” şeklindeki birçok söz ve fiil, bir veya birkaç defa yapılmış olmasına rağmen genelleştirildiğinde Hz. Peygamber'in sürekli yaptığı bir eylemiş gibi algılanmakta ve böylece sîret bütünlüğünü bozmaktadır. Bu rivâyetlere dayanarak Hz. Peygamber'in her günü aynı şekilde yaşadığı, aynı şeyleri yaptığı zannedilmektedir. Hâlbuki tarihî gerçekler böyle değildir ve bu yaklaşım hadislerde anlatıldığı şekilde bir sîretin yaşanılması imkânsız bir ütopya hâline gelmesine sebep olmaktadır.

Konunun anlaşılması açısından bir örnek olarak **Ebû Dâvûd**'un (ö.275/889) **Esmâ' binti Ebî Bekr**'den naklettiği “كان النبي ﷺ يأمر بالعنافة في صلاة الكسوف”, “Nebî (s.a) kûsûf namazında [köle] âzâd etmeyi *emrederdi*” şeklindeki rivâyet bir örnek olarak verilebilir.²⁷³

Bu metin herhangi bir artzamanlı analize tabi tutulmadan ele alındığında, Hz. Peygamber zamanında çok sayıda güneş tutulması meydana geldiği ve bunların hepsinde Hz. Peygamber'in köle âzâd edilmesini emrettiği düşünülebilir. Halbuki astronomik verilere göre Medine döneminde iki defa güneş tutulması meydana gelmiştir.²⁷⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in en fazla iki defa kûsûf namazı kılmış olması gerekir. “*Kûsûf*” ifadesinin ay tutulmalarını da kapsadığı düşünülebilir. Ancak söz konusu rivâyetin diğer tarihleri incelendiğinde, **Ahmed b. Hanbel**'in “وَلَقَدْ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعِنَافَةِ فِي صَلَاةِ كُسُوفِ” şeklinde,²⁷⁵ **el-Buhârî**'nin ise “أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِالْعِنَافَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ” şeklinde²⁷⁶ naklettiği görülmektedir. Bu ifadelerden, kûsûf sırasında köle azadının sadece bir defa gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Burada yapılması gereken şey, söz konusu emrin kaç defa, nerede ve hangi zamanlarda tekrar ettiğine dair yeterli bilgiye ulaşmaktır. Böylece değerlendirmeye tabi tutulan metin artzamanlı bir analizden geçirilmiş olur.

Bu hususta şöyle bir örnek daha verilebilir: Hz. Peygamber'in ateşte pişmiş şeyleri yedikten sonra abdest aldığına dair birkaç olaydan hareketle onun her zaman böyle davranmış olduğu düşünülmüştür.²⁷⁷ Hâlbuki onun pişmiş et yediği halde abdest almadığını gösteren

²⁷³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, II, 393, No: 1192.

²⁷⁴ Üçüncü bölümde bu tutulmalar ve **Esmâ'**'nin da katıldığı anlaşılan kûsûf namazı incelenmiştir.

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XII, 318.

²⁷⁶ el-Buhârî, *es-Şahîh*, II, 38, No: 1054.

²⁷⁷ et-Ta'yâlisî, *el-Musned*, III, 168; İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Ehâdis*, s. 260; Muslim, *es-Şahîh*, I, 272-273, No: 351-353.

rivâyetler de kaynaklarda bulunmaktadır.²⁷⁸ Hz. Peygamber'in bu konudaki fiillerinde bir devamlılık olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum klasik hadis ve fıkıh usûllerince *ihtilâf* veya *nesh* kavramlarıyla açıklanır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin yeri, zamanı ve tekrarı varsa bunlar belirlenmeye çalışılmalıdır. Bunların sürekli tekrar edilen birer fiil olduğu zannıyla hareket ederek tanımlanan sünnet, birçok açıdan sorunlara sebep olmaktadır. Ayrıca, mevcut sosyo-kültürel durumlardan da etkilenerek şekillenen sünnet anlayışına uygun düşen rivâyetleri seçmek yerine, mümkün olduğu kadar çok rivâyet analiz edilerek gerçek durumun tespit edilmesi daha doğru bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü günümüzde sünnet olarak tanımlanan söz, fiil ve eylemlerin sayısı ve bunların bir ömür boyu aksatılmadan tekrarı ne Hz. Peygamber'in ne de herhangi bir sahâbînin yaşam süresi ve sınırlarına sığdırılabilir.

9. Metnin Yorumlanması

Hadislerin yorumlanması hususundaki kanaatlerimiz de anlama konusundakilerden çok farklı değildir. Ancak bu kısımda, klasik hadis usûlündeki sorunların yanında son zamanlarda yapılan hadis çalışmalarında üzerinde yoğunlaşılan bir konu olması nedeniyle yeni ortaya çıkan bazı sorunlara değinilmesi gerekmektedir.

Hadislerin yorumlanması konusunda yapılmakta olan çalışmalarda, hadisin sıhhati konusunda herhangi bir problem görünmüyorsa ve hadis güncel açıdan önemli *sünnetler* ihtivâ ediyorsa genellikle bu hadisin oldukça detaylı bir şekilde yorumlanmaya çalışıldığını görmekteyiz.

Bu yorumlama faaliyeti sırasında birkaç noktadaki sorunlu yaklaşımlar gerek klasik dönemlerde gerekse günümüzde hâlâ aynı şekilde devam etmektedir. Bu yaklaşımlar şunlardır:

- Rivâyet metnindeki, Hz. Peygamber'e ait bir söz veya fiil doğrudan doğruya periyodik bir olgu olarak ele alınmaktadır.
- Rivâyetlerdeki söz ve fiilleri Hz. Peygamber ve sahâbenin hepsinin bildiği ve sürekli uyguladığı zannedilmektedir.
- Rivâyetlerdeki ifâdelerin muhâtabının kıyamete kadar gelip geçecek olan bütün ümmet olduğu varsayılmaktadır.

---

²⁷⁸ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, s. 9; eş-Şeybânî, *el-Âsâr*, I, 29; el-Buhârî, *es-Sâhîh*, I, 52, No: 207, 208, 210; Muslim, *es-Sâhîh*, I, 273, No: 354-357.

- Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerinin bütün ümmet için genel ve bilinçli bir “gizli fayda” ve “gizli maksat” taşıdığı düşünülmektedir.

Bize göre, tam ve sağlam bir anlama ve yorumlama metodolojisinin olmaması, çarpık sünnet kavram ve vizyonlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum ancak daha doğru bir anlama ve yorumlama metodolojisiyle düzeltilebilir. Bu anlama-yorumlama metodolojinin hadis usûlünden ayrı olması, daha önce değindiğimiz gibi oldukça isabetli olacaktır.

Çağdaş anlama ve yorumlama çabalarının en önemli sorunlarından biri, klasik hadis usûlünün yapısını anlama ve yorumlama temeline göre yeniden revizyona tâbi tutarak, sünnet anlayışını hadislerin sıhhati için bir kriter olarak kullanmasıdır. Böylece rivâyetlerin sıhhati objektif kriterlere göre değil, mevcut sünnet anlayışına bağlı bir anlama ve yorumlama neticesine göre belirlenmektedir. Hâlbuki yorumlama iki düzeyde gerçekleştirilmelidir:

Birinci Düzey: Metnin literal anlamı. Bu düzeyde, metinde anlatılmakta olan bilgilerin zaman, mekân ve insanlarla ilişkilendirilmesi ve doğru anlaşılması sağlanır.

İkinci Düzey: Metnin muhtevâsının anlamı. Bu düzeyde, metindeki dinî öge ve değer yargıları tespit ve değerlendirmeye tâbi tutulur.

Sünnetin tespiti de klasik hadis usûlünün önemli konularından biridir. Fakat bu tespit işleminin klasik usûlün müdâhil olmaması gereken bir husus olduğuna daha önce değinilmişti. Bu yaklaşım birçok rivâyetin sünnet ihtivâ etmediği düşüncesi ile terkedilmesine neden olmuştur. Eğer diğer ilmî disiplinler olmasaydı bu rivâyetlerin tamamına yakını günümüze ulaşamayacağı için birçok husus karanlıkta kalacaktı. Bu nedenle klasik usûldeki sünneti tespit yaklaşımı, hem rivâyetlerin süzülerek günümüze ulaşmasını engellemiş olması hem de onların mevsûkiyetine dair şüphelere neden olması bakımından sorunludur. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde de sünneti tespit bir amaç olarak yer almamaktadır. Sünnet kavramının başka bir ilmî disiplin içerisinde tanımlanması daha doğru olacaktır.

C. DERECELENDİRME YÖNTEMİ SORUNLARI

Klasik hadis usûlünde isnada dayalı olarak rivâyetlerin derecelendiği bu bölüm, isnad ile ilgili “Derecelendirme Yöntemlerinin Sorunları” kısmında ele alınmıştı. Metin ile ilgili derecelendirme yöntemlerine gelince bu konuda da klasik usûl açısından bazı terimler kullanıldığı mâlumdur.

Bir rivâyetin metin tenkidinde, metne genellikle muhtevâ ve dil-üslup bakımından yaklaşılmaktadır. Fakat bu yaklaşımlar neticesinde metin hakkında belli bir derecelendirme veya metnin bir kısmının kabul edilip sorunlu olan kısmının tespit edilmesi yerine rivâyetin

geneli hakkında kabul veya reddetmek şeklinde tek seçenekli bir kararın verildiği görülmektedir.

Bu derecelendirme yöntemlerinin genellikle birinci anlama düzeyi ile değil, ikinci anlama düzeyi ile ilgili oldukları söylenebilir. Bu nedenle tezimiz açısından bu sorunlar üzerinde durmayı gerekli görmüyoruz.

D. ÇAĞDAŞ BAZI YAKLAŞIMLARIN SORUNLARI

1. Anlama ve Yorumlama Sorunları

Hadislerin sıhhatinin tespiti için öne sürülen yeni yaklaşımlar, genel olarak isnad sistemine yönelik eleştiriler getirmekten ziyâde metin tenkidine yönelik yeni yaklaşımlar öne sürmektedirler. Bu yaklaşımlar metinleri tetkik, tenkid,²⁷⁹ anlama ve yorumlama²⁸⁰ açısından ele almayı denemişlerdir. Klasik hadis usûlü kavramlarını yeniden tanımlama ve yorumlama girişimleri de vardır.²⁸¹ Fakat yeni yönelimlerin genellikle ikinci düzeyde anlama ve yorumlamaya dayalı yeni sünnet tanımları ve hadis metodolojileri amaçladıkları görülmektedir.

Bu yaklaşımlar, zaman içinde oluşturdukları yeni sünnet anlayışına bağlı olarak rivâyetleri metin tenkidine tâbi tutmaya başlamış ve bu anlayışa uymayanları reddetme yoluna gitmişlerdir. Böylece yukarıda defaatle üzerinde durduğumuz ikinci düzey anlama yöntemi ile metin tenkidi hatasına düşmekten kurtulamamışlardır.

2. Metinlerin Genişlemesi

Rivâyet metinlerine yönelik sorunlu çağdaş yaklaşımlardan biri de metinlerin zaman geçtikçe genişlediği iddiasıdır. Bu iddia başlangıçta Batı kaynaklı olsa da günümüzde İslâm dünyasında da gerek hadis gerekse tarih ile ilgili metinlerin ilk kaynaklarda kısa olduğu halde muahhar kaynaklarda daha uzun olduğuna dair birçok örnek ortaya konularak desteklenmiş ve yaygın bir kanaat hâline gelmeye başlamıştır.

---

²⁷⁹ Bu konuda **M. Hayri Kırbaçoğlu**, tetkik ile tenkidin birbirinden ayrı tutulması gerektiğini ifade etmiş ve bunun sebeplerini eserinde zikretmiştir (Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 167, 170).

²⁸⁰ **Mehmet Görmez**, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* adlı tezinde bu konuyu irdelemektedir.

²⁸¹ **Hayri Kırbaçoğlu**, *Alternatif Hadis Metodolojisi* adlı eserinde bu kavramlara bir bölüm ayırmış (s. 91-142) ve burada *Mütevâtir*, *Sahîh*, *Mevzû* (Uydurma), *Ma'rûh*, *Sahâbe*, *Adâlet*, *Zapt* ve *Telkîn* gibi kavramları önerdiği metodoloji açısından yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Mütevâtir kavramı üzerindeki mülâhazaları hayli ilginç olan **Kırbaçoğlu**, anladığımız kadarıyla bu kavramın hadis ilminin bir kavramı olamayacağı neticesine varmaktadır. Hadislerin hiçbirinin yalan söylemeleri pratikte mümkün olmayan topluluklar tarafından nakledilmediğine dikkat çeken **Kırbaçoğlu**, günümüze sadece yaşayan sünnetin mütevâtir olarak aktarılmış olduğunu ileri sürmektedir.

Metinlerin gelişmesi ve genişlemesi tezi müsteşriklerden Joseph Schacht (1902-1969) tarafından ileri sürülen oldukça iddialı tezlerden birisidir. Ona göre İslâm hukukunun temelini oluşturan metinler mevcut toplumun örf ve adetleri iken, **eş-Şâfi'î** den sonra Hz. Peygamber ile ilişkilendirilerek birer hukuk prensibine dönüştürüldü. Bu iddiaya göre herhangi bir hadis metni, farklı tarîklerinin birleştiği müşterek râvî tarafından belli bir fikhî veya hukukî konuya cevap bulmak üzere tarihin belli bir döneminde uydurulmuştur. Zaman içerisinde aynı hukukî problemten dolayı yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça, yapılan eklemelerle metin bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde geliştirilmiştir.²⁸²

Klasik hadis ve fıkıh usûllerinin birçok temel kavramı üzerine bina edilmiş olan bu iddia, ilk bakışta reddedilmesi mümkün olmayan tarihî bir olgu olarak görülmektedir. Fakat mesele üzerinde ayrıntılı bir tetkik yapıldığında ortada ciddi bir yanılgının olduğu anlaşılmaktadır.

Bize göre işin aslı şudur: Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbeyle değişik zamanlarda bir araya gelen tâbi'ün, onların anlattıkları olayları dinlemiş ve bunları ya hıfzetmiş ya da sahifelere yazarak muhafaza etmiştir. Muhafaza edilen bu metinler ileride bahsedilecek olan **Ḳayle binti Maḥreme** hadisi ve tam metni verilecek olan **Seleme b. el-Ekva'** hadisinde olduğu gibi genellikle uzun hatıralardan ibaretti. Muhtevâ itibariyle hatıra ve kahramanlık öyküsü (siyer ve meḡâzî hatırası) olarak anlatılmaktaydı. Zamanla ortaya çıkan dinî ve fikhî tartışmalar nedeniyle taraflar iddialarını delillendirmek için bu metinleri birer kaynak olarak kullanmaya başladı. Böylece bu metinlerin ilgili kısımları bu tartışmalar hakkında yazılmış olan eserlerin bâb başlıkları altında *iẖtisâr* ve *taḵtî'* ameliyelerine uğrayarak ve isnadları da başlarına eklenerek dercedilmeye başlandı. Diğer taraftan aynı rivâyetlerin *iẖtisâr* ve *taḵtî'* yapılmamış tam metinleri de hicrî VI. asırlara kadar klasik hadis rivâyet geleneği ile nakledilmeye devam etti. Ancak bunların birçoğunun günümüze erişemediği anlaşılıyor. Nitekim muahhar kaynaklardaki *mufaṣṣal* rivâyetlerin erken dönem hadis kaynaklarından daha fazla oluşu da bu görüşümüzü desteklemektedir.

Muḥtaṣar rivâyetlerin yer aldığı eserlere yönelik talep arttıkça bu rivâyetler kolay istinsah edebilmek amacıyla daha da kısaltıldı. Bu arada metinlerin bir kısmına bazı ifadeleri açıklamak üzere kelime ve/veya cümleler sokuldu (*idrâc*). Diğer kanallardan rivâyet edilen tam metinler ise bir fikhî veya itikâdî kaygı olmadığı için aslına sadık kalınarak rivâyet edilmeye devam etti.

Zaman ilerledikçe bu tam metinler de delâil, sahâbe bilgisi, muahhar siyer eserleri ve şehir

---

²⁸² Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, s. 4-5; Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 167-171.

tarihleri gibi farklı eserlerde kendilerine yer bularak günümüze kadar ulaşmayı başardılar. Günümüzden geriye bakıldığında, vefat tarihi bakımından daha eski bir müellifin yazdığı eserde (meselâ **el-Buḥârî** (ö.256/870) aynı rivâyetin daha *muḥtaṣar* metne sahip (çünkü fikhî kaygılarla uzun metinden kesip alınmıştır) bir versiyonu görülmektedir. Diğer taraftan **el-Beyhaḳî**'nin (ö.458/1066) eserinde ise aynı rivâyetin çok daha geniş bir metne sahip tarîki ile karşılaşmaktayız (Çünkü metin fikhî kaygılarla kesilmemiş olarak rivâyet edilmiştir). Böylece **el-Buḥârî**'nin eserinde bulunan *muḥtaṣar* metin **el-Beyhaḳî**'nin metninin atası kabul edilerek, vefat tarihi bakımından daha geç bir müellif olmasından dolayı **el-Beyhaḳî**'nin ya da hocalarının bu metni genişlettiği iddia edilmektedir. Hâlbuki asıl orjinal olan **el-Beyhaḳî**'nin metnidir. Çünkü bu metin *iḥtiṣâr* ve *ṭaḳṭî* uygulamalarına maruz kalmadan günümüze kadar ulaşmıştır. **el-Buḥârî**'nin metni ise çeşitli sebeplerle kısaltılmıştır. Dolayısıyla bir rivâyetin diğerine göre daha orjinal olduğu, onun sadece daha eski müellifi olan bir eserde yer almasına bakılarak değil, başka karinelerden istifâde ederek anlaşılabilir. İkinci bölümde bu karineler üzerinde durulacaktır.

Aşağıdaki örnek, bu süreci daha anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁸³

☞ **el-Buḥârî, es-Şaḥîḥ, I, 39, No: 135.**

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

ﷺ: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَتَوَضَّأَ» قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتٍ: مَا الْحَدِيثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: فُسَاءٌ أَوْ ضِرَاطٌ

el-Buḥârî'in (ö.256/870) *es-Şaḥîḥ*'inde yer alan üstteki rivâyetin isnadına bakılırsa onu **Ma'mer b. Râşid** (ö.153/770) **Hemmâm b. Munebbih**'den (ö.132/750) o da **Ebû Hüreyre**'den (ö.58/678) rivâyet etmiştir.

Hemmâm b. Munebbih'in **Ebû Hüreyre**'den rivâyet ettiği hadisleri ihtivâ eden *Şaḥîfetu Hemmâm b. Munebbih* adlı eseri de neşredilmiştir. Aynı rivâyetin sözü edilen eserdeki hâli aşağıdaki gibidir:

☞ **Hemmâm b. Munebbih, Şaḥîfetu Hemmâm b. Munebbih, s. 56, No: 108.**²⁸⁴

...حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامِ بْنِ نَافِعِ الْحَمِيرِيِّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ...

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ أُخِذَكُمْ إِذَا أَحَدٌ حَتَّى يَتَوَضَّأَ»

²⁸³ Örnekte ele alınan rivâyetin farklı tarikeleri ve diğer sahâbîlerden gelen benzer rivâyetler için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, s. 106; et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, IV, 118; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 174; 'Abd b. Hümejd, *el-Munteḥab*, s. 303; Muslim, *es-Şaḥîḥ*, I, 204, No: 2; et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, II, 208;

²⁸⁴ Rivâyetin senedi eserin (*Şaḥîfetu Hemmâm b. Munebbih*) başından alınarak eklenmiştir.

Görüldüğü gibi her iki metin karşılaştırıldığında ikinci metin ilkenden daha eski bir müellife ait olmasına rağmen “قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتٍ: مَا الْحَدِيثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟، قَالَ: فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ” ifâdesini ihtivâ etmemektedir. Bu durumda sözü edilen iddia sahiplerine göre bu ifade metne **el-Buḥârî** veya onun rivâyeti ‘**Abdurrezzâk**’tan (ö.211/827) alan şeyhi **İşâk b. İbrâhîm el-Ḥanzalî** tarafından sonradan eklendiğinin öne sürülmesi gerekmektedir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki **el-Buḥârî** tarafından aynı rivâyet, aynı eserin başka bir yerinde “قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتٍ: مَا قَالَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتٍ: “فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتٍ: «مَا الْحَدِيثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟، قَالَ: فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ» nakledilmiştir.²⁸⁵ Diğer taraftan ‘**Abdurrezzâk**’ın *el-Muṣannef*’inde de “قَالَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتٍ: «مَا الْحَدِيثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟، قَالَ: فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ» ziyâdesi ile rivâyet edilmiştir.²⁸⁶ O halde bütün bu târikler sözü edilen ziyâdenin **Hemmâm b. Munebbih**’in rivâyetinin aslında yer aldığını, fakat daha sonra *ihtisâr* edildiğini göstermektedir. Bu *ihtisâr el-Buḥârî* tarafından ya da diğer müellifler veya onların şeyhleri tarafından yapılmış olabileceği gibi, **Hemmâm**’ın *Şahîfe*’sinin ‘**Abdurrezzâk**’tan sonraki râvîleri²⁸⁷ tarafından da daha sonraki bir zamanda gerçekleştirilmiş olabilir.²⁸⁸ Çünkü **el-Buḥârî** nakil yaptıktan sonra da bu *Şahîfe* rivâyet edilmeye devam etmiştir. Nitekim dipnotta verilen eserin rivâyet senedindeki râvî adları ve “يُ فِي السَّادِسِ وَالْعَشْرِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةَ سَبْعٍ وَسَبْعِينَ وَخَمْسِمِائَةٍ” ifâdesi de eserin hicrî 577 senesinden sonraki bir tarihte dahi rivâyet edildiğini göstermektedir. O halde bu bilgiye göre **Hemmâm**’ın eski bir nüsha olarak kabul edilen bu eseri, **el-Buḥârî**’nin *es-Şahîh*’inden daha eski ve orjinal değildir. Hatta **el-Buḥârî**’nin *es-Şahîh*’i aslına daha sadık olarak kopyalanmışken **Hemmâm**’ın *Şahîfe*’sinin zaman içinde daha çok yıpranmış olması da mümkündür. O halde matbû bir eserin, müellifinin vefat tarihine bakılarak daha orjinal olduğunun kabul edilmesi ciddî hatalara neden olabilir. Başta hadis kaynakları olmak üzere İslâmî külliyâtın tamamına yakını böyle bir durumla karşı karşıyadır. Bütün bunlar dikkate alındığında bir eserin müellifinin vefat

²⁸⁵ el-Buḥârî, *es-Şahîh*, IX, 23, No:6954.

²⁸⁶ ‘**Abdurrezzâk**, *el-Muṣannef*, I, 139.

²⁸⁷ **Hemmâm b. Munebbih**’in *Şahîfe*’sinin ‘**Abdurrezzâk**’tan sonraki senedi şu şekildedir: “

حَدَّثَنَا الشَّيْخُ الْإِمَامُ الْأَوْحَدُ الْحَافِظُ تَابِعُ الدِّينِ بِنَهَاءِ الْإِسْلَامِ بَدِيعُ الزَّمَانِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودِ الْبَنْدَجِيِّ وَقَفَّهَ اللَّهُ وَبَصَّرَهُ بِغُيُوبِ نَفْسِهِ، بِقِرَاءَتِهِ عَلَيْنَا مِنْ أَصْلِ سَمَاعِهِ الْمُنْفُوعِ مِنْهُ فِي الْمَدْرَسَةِ النَّاصِرِيَّةِ الصَّلَاحِيَّةِ - خَلَّدَ اللَّهُ مَلَكًا وَاقِفَهَا - فِي السَّادِسِ وَالْعَشْرِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةَ سَبْعٍ وَسَبْعِينَ وَخَمْسِمِائَةٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ الْبَقِيُّ الصَّالِحُ أَبُو الْحَيْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ الْمَقْدَرِ الْأَصْبَهَانِيُّ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ قَالَ: أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ أَبُو عَمْرٍو عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ مَنَدَةَ الْأَصْبَهَانِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنَا وَالِدِي الْإِمَامُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَلِيلِ الْقَطَّانُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هَمَّامٍ ب. مُنَبِّهٍ، *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih*, s. 25.

²⁸⁸ Klasik usûle göre yazılı metinden *ma’nen rivâyet* câiz görülmesi de (bk. Selman Başaran, “Hadislerin Lafız Ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi”, s. 56) kaynaklarda tatbikatın –en azından ilk üç asırda- bu yönde olmadığını gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır.

tarihinin eski olması değil, mevcut yazmasının tarihi bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle müelliflerinin vefat tarihleri esas alınarak muahhar olarak kabul edilen kaynaklarda yer alan rivâyetler bazı durumlarda ilk dönem kaynaklarından daha *mufaşsal* ve daha orjinal kalmış olabilmektedir.

Yukarıdaki örnek nadir bir örnek değildir ve hadis külliyâtında bunların yüzlercesi hatta binlercesi mevcuttur. Bu durumda metinlerin genişlediğine dair iddiaların gerçeği yansıtmadığı, öne sürülen delillere bu açıdan bakıldığında müellifinin vefat tarihi bakımından eski bir kaynakta yer aldığı için asıl (orjinal) olduğu iddia edilen metinlerin muahhar kaynaklardaki metinlerden daha fazla yıpranmış birer kopya olduğunu görmek mümkündür.

Aşağıda bulunan ve **Ahmed b. Hanbel** tarafından rivâyet edilen bir başka rivâyet de böyle bir durum için oldukça ilgi çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

☞ **Ahmed b. Hanbel**, *el-Musned*, XXXVIII, 234, No:23168.

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْرِ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ أَضَجَعَ أَضْحِيَّتَهُ لِيَذْبَحَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلرَّجُلِ: "أَعَيْتِي عَلَى ضَحِيَّتِي"، فَأَعَانَهُ

“Resûlullâh kurbanını kesmek üzere yatırdığı sırada bir adama ‘Kurbanıma yardım et!’ buyurdu. O da yardım etti.”

Aynı rivâyetin bir başka tarîki de **Ahmed b. Menî’**in (ö.244/859) kayıp *el-Müsned*’inden alıntılanmıştır.

☞ **el-Bûsîrî**, *İthâf*, V, 314, No: 4743.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ: ثَنَا أَبُو النَّضْرِ، ثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْرِ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَضَجَعَ أَضْحِيَّتَهُ لِيَذْبَحَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلرَّجُلِ: أَعَيْتِي عَلَى ضَحِيَّتِي. فَأَعَانَهُ."

“Resûlullâh, kurbanını kesmek üzere yatırdığı sırada bir adama ‘Kurbanıma yardım et!’ buyurdu. O da yardım etti”

Görüldüğü gibi metin bakımından **Ahmed b. Hanbel**’inki ile birebir aynı olan bu rivâyet de oldukça kısadır. Aynı rivâyetin **Ebû Nu’aym** (ö.430/1039) tarafından *Ma’rifetu’s-Şahâbe* adlı eserinde iktibas edilen şu tarîki ise çok daha uzundur:

☞ **Ebû Nu’aym**, *Ma’rifetu’s-Şahâbe*, VI, 3169, No:7293.

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثَنَا السَّرَّاجُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، ثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، ثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْرِ، أَنَّ رَجُلًا، مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ، أَنَّ نَاسًا سَمِعُوا رَجُلًا، بِالْمَدِينَةِ يَوْمَ الْأَضْحَى، فَظَنُّوا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ صَلَّى فَذَبَحُوا ضَحَايَاهُمْ، فَأَرْسَلُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ فَعَالَ ﷺ: «لَيْسَتْ بَرَايَا غَيْرَهَا ثُمَّ لِيُضْحُوا»

“Ensardan bir kimsenin anlattığına göre insanlar Medine’de bir kurban bayramı gününde bağrışma duydular. Nebî’nin [bayram] namazı[nı] kıldığını zannederek kurbanlarını kestiler. Daha sonra Resûlullâh’a birini gönderip durumu izah ettiler. O da onlara ‘Başka kurban alıp onu kessinler’ diye cevap verdi.”

Bu metne bakıldığında yukarıdaki iddialara göre **Ebû Nu‘aym** veya hocalarından birisi bu rivâyeti zamanın şartlarına göre geliştirerek metnini büyötmüştür. Çünkü **Ebû Nu‘aym**, **Ahmed b. Hanbel** ve **Ahmed b. Meni‘**’den yaklaşık 190 yıl sonra vefat etmiştir.

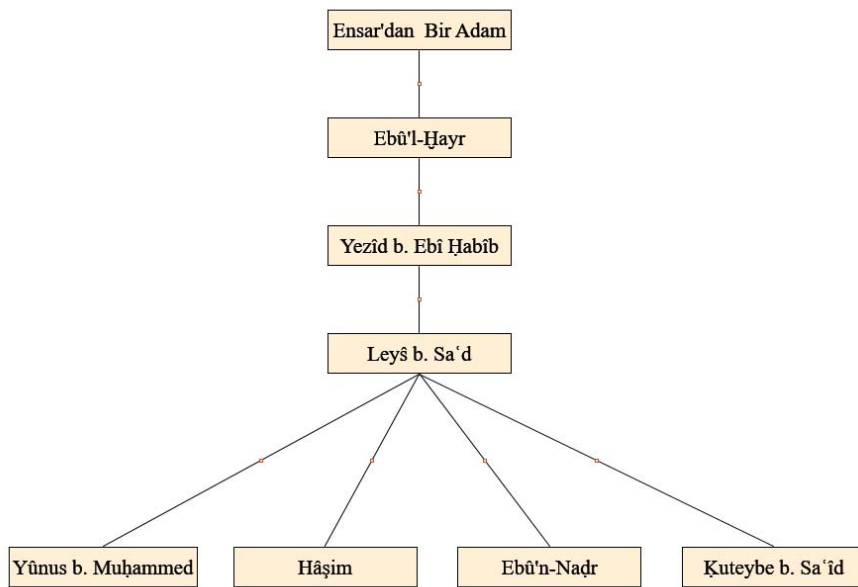
Eğer kaynaklarda bize bu üç rivâyet gelmiş olsaydı ve bunlardan başka bir tarîke ulaşmasaydık bu konudaki kanaatimiz şöyle olmalıydı: “**Ahmed b. Hanbel** ve **Ahmed b. Meni‘** tarafından rivâyet edilen metin orjinaldir ve asıldır. Fakat aradan geçen 190 küsur yıllık zaman zarfında hadisin metni ihtiyaçlara bağlı olarak genişletilmiş ve **Ebû Nu‘aym** tarafından nakledilen tarîkindeki boyuta ulaşmıştır.” Hâlbuki bu hadisin bir başka tarîki de **el-Hâriş b. Ebî Usâme**’den (ö.282/895) nakledilmektedir. Aşağıda görüldüğü üzere bu metin daha da geniştir.

☞ el-Hâris b. Ebî Usâme, *Buğyetu'l-Bâhiş*, I, 474, No: 403.

حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُؤَدَّبُ، ثنا لَيْثٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَبِيبِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، حَدَّثَهُ، أَنَّ نَاسًا سَمِعُوا رَجَاءً بِالْمَدِينَةِ يَوْمَ الْأَضْحَى فَظَنُّوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ صَلَّى فَذَبَحُوا فَأَرْسَلُوا رَجُلًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَوَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَضْحَعَ أُضْحِيَّتَهُ يَذْبَحُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَعْيَى عَلَى أُضْحِيَّتِي» فَأَعَانَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ وَسَلَّمَ إِنَّ نَاسًا ظَنُّوا أَنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ فَذَبَحُوا ضَحَايَاهُمْ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ قَالَ: «فَلْيَسْتُرُوا غَيْرَهَا ثُمَّ لِيَذْبَحُوهَا»

“Ensardan bir kimsenin anlattığına göre, insanlar Medine’de bir kurban bayramı gününde bağışma duydular. Nebi’nin [bayram] namazı[nı] kıldığını zannederek kurbanlarını kestiler. Daha sonra Resûlullâh’a bir adam gönderdiler. Resûlullâh kurbanını kesmek için yatırdığı bir sırada gelen adama ‘*Kurbanıma yardım et!*’ dedi. Adam da yardım etti. Sonra adam ‘*Ey Allah’ın Resûlü! İnsanlar senin namazı kıldığını zannederek kurbanlarını kestiler. Bu hususta görüşün nedir?*’ dedi. Resûlullâh da ‘*Başka kurban alıp onu kessinler*’ diye cevap verdi.”

Aşağıdaki grafikte bu hadisin rivâyet ağacı görölmektedir.

Şekil 3: “أَنَّ نَاسًا سَمِعُوا رَجَاءً” hadisinin rivâyet ağacı.

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi rivâyetin isnadı, bütün râvîler için, **Leyş**'e kadar aynıdır (*medâru'l-isnâd*). **Ahmed b. Hanbel**'in ve **Ahmed b. Menî'**, **el-Hâriş b. Ebî Usâme** ve **Ebû Nu'aym** bu rivâyeti farklı hocalardan almaktadırlar. **Ahmed b. Hanbel** ve **Ahmed b. Menî'**'nin ya hocaları tarafından veya kendileri tarafından metinleri *takfî'* edilmiştir. **el-Hâriş** ve **Ebû Nu'aym**'in hocaları ise metni daha eksiksiz nakletmiştir. Dolayısıyla metin itibariyle en geniş **el-Hâriş b. Ebî Usâme**'nin metnidir. Ardından **Ebû Nu'aym**'in metni gelmektedir. Diğer iki metin ise *takfî'* uygulandığı için oldukça kısadır.

Bu metinlere bakıldığında **el-Hâriş b. Ebî Usâme**'nin metninin, şu hususlar dikkate alındığında diğerlerine göre daha orjinal olduğu söylenebilir.

- Metnin olay örgüsü, diğer metinlerinkini rahatlıkla izah edebilecek özelliktedir. Yani metnin olay örgüsüne bakıldığında diğer iki metnin olay örgüleri ile çelişmemekte, Hz. Peygamber'in yanına gelen adamın orada bulunma amacına dair açıklayıcı bilgiler vermektedir.

- İki metin arasındaki ilişkinin temelini, kurban bayramında hatalı kesilen kurban oluşturmaktadır.

- Özellikle **Ahmed b. Hanbel**'in fakih olması, onun, ilk râvîsi meçhul bir sahâbî olan bu rivâyete fikhî açıdan benzer hükümler içeren başka hadisler rivâyet etmesine sebep olmuştur.²⁸⁹ Bu rivâyeti nakletmesinin temel sebebi ise diğer rivâyetlerde bulunmayan "kurbana yardım etme"nin hükmünün bulunmasıdır. Bunun için de *muhtasar* olan tarîk yeterli bir karîne teşkil etmektedir.

Sonuç olarak kurbanın kesilmesi ile ilgili bu metnin zaman ilerledikçe genişlediğini iddia etmek bilimsel açıdan mümkün görünmemektedir. Fikhî açıdan ise, metne eklenmiş olma ihtimâli bulunan kısmın bayram namazından önce kurbanını kesen hakkında başka birçok sahih rivâyetin varlığına rağmen isnadının *muttasıl* olup olmadığı bile meçhul olan bir rivâyetin geliştirilmesi anlamsızdır. Eğer böyle bir şey yapılacaksa bu rivâyetin değil, *merfû'* ve sağlam isnadlı başka bir rivâyetin geliştirilmesi daha uygun olurdu. Bunun yanında, eğer böyle bir geliştirme olsaydı rivâyetin *mufaşsal* tarîklerinde "أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ" yerine doğrudan bir sahâbî adı verilerek *merfû'* bir isnadla rivâyetin kıymetinin artırılması yoluna gidilebilirdi.

Bir diğer örnek olarak **'Abd b. Humejd**'in (ö.249/863) naklettiği şu rivâyet verilebilir:

☞ **'Abd b. Humejd, el-Muntehab, II, 157.**

²⁸⁹ Meselâ bk. **Ahmed b. Hanbel, el-Musned, VI, 524, No: 16003, VIII, 170, No: 18991.**

حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ سَلَامٍ، ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، ثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: غَزَا النَّبِيُّ ﷺ إِحْدَى وَعِشْرِينَ غَزْوَةً.

Ebû'z-Zübeyr'in bir başka tarîkine göre de **Câbir** 19 gazveye çıkmıştır. Ondan rivâyet edilen bu iki hadisin de râvîsi **Ebû'z-Zübeyr** olduğuna göre muhtemelen Hz. Peygamber'in 21 gazveye çıktığını, bunların 19'unda kendisinin bizzat bulunduğunu bildirmiş olmaktadır. Böylece bilgiler tamamlanmış olmaktadır.

☀ **Ahmed b. Hanbel**, *el-Musned*, VI, 233, No: 14747.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً، قَالَ جَابِرٌ: لَمْ أَشْهَدْ بَدْرًا، وَلَا أُحُدًا، مَنَعَنِي أَبِي، قَالَ: فَلَمَّا قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ، لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةٍ قَطُّ.

Bu iki tarîkin aslında aynı hadisin *taqtî*' edilmiş parçalarından ibaret olduğunu gösteren bir başka rivâyet bulunmaktadır. Nitekim bu iki ayrı tarîkle nakledilen rivâyetlerin *taqtî*' amelîyesine maruz kalmış oldukları, aşağıdaki **el-Beyhakî**'nin naklettiği *taqtî*' amelîyesine tâbi tutulmamış nüshada açıkça görülmektedir.

☀ **el-Beyhakî**, *Delâ'ilü'n-Nubuvve* (nşr. 'Abdu'lmu'tî Kal'acı), V, 460.

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، اثْنَانَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: " غَزَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِحْدَى وَعِشْرِينَ غَزْوَةً، قَالَ جَابِرٌ: وَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ الْعَقَبَةِ، وَغَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً، وَمَ أَشْهَدْ بَدْرًا، وَلَا أُحُدًا، مَنَعَنِي أَبِي، فَلَمَّا قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ، لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةٍ قَطُّ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ رَوْحٍ

Bunu teyid eden ve bir başka râvî tarafından nakledilen aşağıdaki rivâyet de yukarıdaki rivâyette *taqtî*' uygulamasının meydana gelmiş olduğunu teyid etmektedir:

☀ **el-Buhârî**, *et-Târîhu'l-'Evsaf*, I, 193.

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ قَالَ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ حَجَّاجِ الصَّوَّافِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ غَزَا النَّبِيِّ ﷺ إِحْدَى وَعِشْرِينَ غَزْوَةً بِنَفْسِهِ شَهِدْتُ مِنْهَا تِسْعَةَ عَشْرَةٍ.

İlk üç rivâyetin de tarîkinde **Ebû'z-Zübeyr**'den nakleden **Zekeriyâ [b. İshâk]** bulunmaktadır. Dolayısıyla metnin **Zekeriyâ** veya ondan sonraki râvî tarafından kısaltılmış olduğu söylenebilir. **el-Buhârî**'nin rivâyet ettiği tarîk ise **Zekeriyâ** dışındaki bir râvîden (**Haccâc es-Şavvâf**) nakledilmiş, o da başka bir şekilde kısaltılmıştır. Bütün bunlar **Câbir**'in açıklamasının daha geniş olduğu halde râvîler tarafından kısaltıldığını göstermektedir.

Bir başka örnek olarak da **Seleme b. el-Ekva**' hadisi verilebilir. Oldukça uzun olan bu metin çeşitli vesilelerle birçok kaynakta *ihtisâr* veya *taqtî*' uygulanarak nakledilmiştir. Yapısı itibariyle *Hudeybiye*, *Zû Kared* ve *Hayber* gazvelerini aynı metinde ihtivâ ettiği için muhtevâsı tamamen meğâzî ile ilgili olsa da ne **İbn İshâk** ne de **el-Vâkıdî** bu metni eserlerinde tam olarak iktibas etmemişlerdir. Bunun yerine başka isnadlarla *Zû Kared* gazvesi ile alakalı kısmı vermişlerdir. Çünkü meğâzî müellifleri de tıpkı *musannef*, *muvaṭṭa*' ve *sünen* tarzında eserlerde olduğu gibi bir metni eksiksiz nakletmeyi amaçlamak yerine, konu ile alakalı kısmını *ihtisâr* veya *taqtî*' uygulayarak iktibas etmektedir. Böylece klasik rivâyet

yöntemlerinin dışında hacimli metinlere sahip rivâyetler ilk tasnif dönemindeki eserlerde de nadiren yer almışlardır. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi bunlardan bazıları daha sonraki dönemlere kadar klasik rivâyet yöntemleriyle nakledildikten sonra eserlere dâhil edilmişlerdir. Böylece *ihtisâr* veya *taqtî*’den daha az etkilenecek günümüze ulaşabilmişlerdir.

☀ Ebû ‘Avâne, *el-Mustehrac*, IV, 307.

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَرَّانِيُّ، فَمَنَا أَبُو حَدَيْفَةَ، فَمَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَدِمْنَا الْحَدِيثِيَّةَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَبَايَعْتَاهُ فِي أَصْلِ شَجَرَةٍ، وَبَايَعْتُهُ فِي أَوَّلِ النَّاسِ، فَلَمَّا كَانَ فِي وَسْطِ مِنَ النَّاسِ، قَالَ: «بَايِعِي يَا سَلَمَةُ»، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ وَاللَّهِ بَايَعْتُكَ فِي أَوَّلِ النَّاسِ، قَالَ: «وَأَيْضًا»، قَالَ: فَبَايَعْتُهُ، فَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَعْرَلُ لَيْسَ مَعِيَ جَنَّةٌ اسْتَجِرُ بِهَا فَأَعْطَانِي ذَرَقَةً، أَوْ قَالَ: جَحْفَةً، فَلَقِيَنِي عَمِّي عَامِرٌ، وَهُوَ أَعْرَلُ، فَسَأَلَنِيهَا فَأَعْطَيْتُهُ إِيَّاهَا، فَلَمَّا كَانَ فِي آخِرِ النَّاسِ، قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَلَا تُبَايِعِي يَا سَلَمَةُ؟»، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ وَاللَّهِ بَايَعْتُكَ فِي أَوَّلِ النَّاسِ وَبِي وَسْطَهُمْ، فَقَالَ: «وَأَيْضًا»، فَبَايَعْتُهُ، ثُمَّ قَالَ: «يَا سَلَمَةُ أَيْنَ الْجَحْفَةُ أَوْ الذَّرَقَةُ الَّتِي أُعْطَيْتُكَ؟»، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ سَأَلَنِيهَا عَمِّي عَامِرٌ وَهُوَ أَعْرَلُ فَأَعْطَيْتُهُ إِيَّاهَا وَأَثَرْتُهُ بِهَا، قَالَ: فَصَحَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ: "إِنَّكَ كَالَّذِي قَالَ الْأَوَّلُ: اللَّهُمَّ ابْنِي حَبِيبًا هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي"، قَالَ: ثُمَّ إِنَّ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ وَاسُونَا الصُّلْحَ حَتَّى مَشَى بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَاصْطَلَحْنَا، قَالَ: وَكُنْتُ نَبِيْعًا لِبَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، وَتَرَكْتُ أَهْلِي وَمَالِي مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَكُنْتُ أَكَلُ مِنَ طَعَامِهِ وَأَحْسِنُ فَرَسَهُ وَأَسْقِيهِ وَأُحْدِمُهُ، فَأَتَيْتُ شَجَرَةَ فَكَسَحْتُ شَوْكَهَا وَاصْطَلَحْتُ فِيهَا، فَأَتَانِي أُرَيْعَةُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَجَعَلُوا يَقْعُونَ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: فَأَبْعَضْتُهُمْ، قَالَ: وَعَلَفُوا أَسْلِحَتَهُمْ وَوَضَعُوا ثِيَابَهُمْ فِي الشَّجَرَةِ وَاصْطَلَحُوا فِي ظِلِّهَا، فَأَتَيْتُ شَجَرَةَ أُخْرَى فَكَسَحْتُ شَوْكَهَا فَاصْطَلَحْتُ تَحْتَهَا فَمَا عَدَا أَخَذُوا يَتَأَمُونَ فَإِذَا مُنَادٍ مِنْ أَسْفَلِ الْوَادِي: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ قُتِلَ ابْنُ زَيْنَبٍ، قَالَ: فَخَرَجْتُ أَشْتَدُّ بِسَيْفِي، حَتَّى وَقَفْتُ عَلَى رُءُوسِهِمْ وَهُمْ مُصْطَلِحُونَ، فَقُلْتُ: وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لَا يَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْكُمْ رَأْسَهُ إِلَّا صَرَبْتُ الَّذِي فِيهِ عَيْنَاهُ، فَلَمَّا أَخَذْتُ سِلَاحَهُمْ، فَجَعَلْتُهُ ضِعْفًا فِي يَدِي، ثُمَّ جِئْتُ بِهِمْ أَسْوَفُهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَجَاءَ عَمِّي هُوَ وَأَصْحَابُ لَهُ بِسَبْعِينَ رَجُلًا مِنْهُمْ مَكْرُورٌ رَجُلٌ مِنَ الْعِبَلَاتِ مِنْ فُرَيْشٍ يَقُودُ بِهِ عَمِّي مُجْتَفِفٌ عَلَى فَرَسٍ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: "دَعُوهُمْ يَكُونُ بَدْءُ الْفُجُورِ وَثَنَاهُ مِنْهُمْ، فَخَلَّاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ اللَّهُ: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَرْفِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ [الفتح: 24]، قَالَ: ثُمَّ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَ بَنِي الْحَيَّانِ، أَوْ بَنِي دَكْوَانَ، رَأْسٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَبَلٌ، قَالَ: فَاسْتَعْمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِمَنْ رَفَى فِي هَذَا الْجَبَلِ، قَالَ: وَمَا اسْتَعْمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِأَحَدٍ قَطُّ بِخُصَّةٍ إِلَّا اسْتَشْهَدَ، قَالَ: فَرَفَيْتُهُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً، قَالَ: ثُمَّ قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَبَعَثَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ بِظَهْرِهِ إِلَى الْعَابَةِ يُنْدِيهِ، فَخَرَجْتُ أَنَا وَرَبِيعٌ غُلَامٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَخَرَجْتُ مَعِيَ بِفَرَسٍ لِبَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ أَنْدِيهِ فَلَمَّا كَانَ عِنْدَ الصُّبْحِ إِذَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُيَيْنَةَ بْنُ بَدْرِ الْفَزَارِيُّ قَدْ آغَارَ عَلَى سَرْحِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَطَرَدَهُ، فَذَهَبَ بِهِ، وَقَتَلَ رَاعِيَهُ، فَقُلْتُ: يَا رَبَّاحُ خُذْ هَذَا الْفَرَسَ فَأَبْلِغْهُ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ، وَأَخْبِرْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنَّ الْمُشْرِكِينَ قَدْ آغَارُوا عَلَى سَرْحِهِ، فَفَعَدَ رَبَّاحٌ عَلَى الْفَرَسِ وَفُتِمَتْ عَلَى أَكْمَةٍ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي قِبَلَ الْمَدِينَةِ ثُمَّ نَادَيْتُ ثَلَاثَ دَعَوَاتٍ: يَا صَبَاحَاهُ ثُمَّ أَتَيْتُ الْقَوْمَ فَجَعَلْتُ أَرَشْفُهُمْ بِالْتَبِيلِ وَأَرَبَجُزِ أَرْمِيهِمْ، وَأَقُولُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ .. وَالْيَوْمَ يَوْمَ الرُّضْعِ وَأَعْقُرُ بِهِمْ حَتَّى أَخْلُقَ رَجُلًا مِنْهُمْ رَاكِبًا عَلَى رَحْلِهِ فَأَصْنُكَ رَجُلَهُ بِسَهْمٍ حَتَّى نَفَذَ فِي كَيْفِيهِ، فَقُلْتُ: خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ ... وَالْيَوْمَ يَوْمَ الرُّضْعِ

قَالَ فَمَا زِلْتُ أَعْقُرُ بِهِمْ وَأَرْبَجُزُ، فَإِذَا رَجُلٌ عَلَى فَرَسٍ، فَجَعَلْتُ إِلَى شَجَرَةٍ فَتَنَزَّهْتُ تَبْلِي ثُمَّ عَقَرْتُ بِهِ، وَلَا يَقْدُمُ عَلَيَّ، قَالَ: فَمَا زَالَ ذَلِكَ شَيْئًا وَشَأْنُهُمْ حَتَّى مَا تَرَكْتُ شَيْئًا مِنْ ظَهْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَّا اسْتَنْقَذْتُهُ، وَجَعَلْتُهُ وَرَاءَ ظَهْرِي، قَالَ: وَطَرَحُوا أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثِينَ بَرْدَةً وَثَلَاثِينَ رُمْحًا كُلُّ ذَلِكَ يَسْتَحْفُونَ مِنِّي، وَأَجْعَلُ عَلَيْهِ أَرَامًا حَتَّى لَا يَجْفَى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَلَا عَلَى أَصْحَابِهِ حَتَّى إِذَا امْتَدَّ الصُّحَى الْأَكْبَرُ، قَالَ: وَدَخَلُوا الْمَضِيقَ عَلَوْتُ الْجَبَلِ، وَجَعَلْتُ أَرْدِيَهُمْ بِالْحِجَارَةِ إِذَا عُيِنْتُ بِنُ بَدْرِ قَدْ جَاءَ مَدَدًا لِلْمُشْرِكِينَ فَزَلُّوا يَبْضَحُونَ فَأَشْرَفَ عَلَى جَبَلٍ فَأَفْعَدَ عَلَيْهِ، فَقَالَ عُيَيْنَةُ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى؟، قَالُوا: هَذَا لَقِينَا مِنْهُ التُّرُوحُ فَوَاللَّهِ إِنْ فَارَقْنَا بَعَلَسَ حَتَّى اسْتَنْقَذَ كُلَّ شَيْءٍ فِي أَيْدِينَا، فَقَالَ عُيَيْنَةُ: لَوْلَا أَنَّ هَذَا يَرَى وَرَاءَهُ طَلْبًا، لَتَرَكْتُمْ لَيْتُمْ إِلَيْهِ مَعِيَ مِنْكُمْ، فَجَاءَ أُرَيْعَةُ فَسَنَدُوا إِلَيَّ فِي الْجَبَلِ فَلَمَّا أَسْمَعْتُهُمُ الصَّوْتِ، قُلْتُ لَهُمْ: أَتَعْرِفُونِي؟، قَالُوا: وَمَنْ أَنْتَ؟، قُلْتُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لَا يَطْلُبُنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ فَيُدْرِكُنِي وَلَا أَطْلُبُهُ فَيَفُوتُنِي، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: إِنِّي أَطْلُبُ، فَوَاللَّهِ مَا بَرِحْتُ مَقْعِدِي ذَلِكَ حَتَّى رَأَيْتُ فَوَارِسَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَتَخَلَّلُونَ الشَّجَرَ فَإِذَا أَوْلَهُمُ الْأَخْرَمُ الْأَسْدِيَّ وَإِذَا عَلَى إِثْرِهِ أَبُو قَتَادَةَ، وَإِذَا عَلَى إِثْرِ أَبِي قَتَادَةَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ الْكِنْدِيُّ، وَوَلَّوْا مُدِيرِينَ، فَأَعْرَضَ الْأَخْرَمُ الْأَسْدِيَّ فَآخَذَ بَعَانِ فَرَسِهِ، فَقُلْتُ: يَا أَخْرَمُ أَنْذَرْتَهُمْ فَإِنَّ الْقَوْمَ قَلِيلٌ حَبِيبٌ، وَلَا أَمْنُهُمْ أَنْ يَقْتَطِعُوكَ حَتَّى يَلْحَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ، فَقَالَ: يَا سَلَمَةُ إِنْ كُنْتُ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتَعْلَمُ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ فَلَا تُحِلُّ بَيْنِي وَبَيْنَ الشَّهَادَةِ، قَالَ: وَالتَّمَى هُوَ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَاخْتَلَفَا صَرَبَتَيْنِ فَقَتَلَهُ، وَعَقَرَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَرَسَهُ، وَتَحَوَّلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَلَى فَرَسِ الْأَخْرَمِ، وَبَلَّحَهُ أَبُو قَتَادَةَ فَارِسَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَاخْتَلَفَا طَعْنَتَيْنِ، فَقَتَلَهُ أَبُو قَتَادَةَ وَعَقَرَ بِأَبِي قَتَادَةَ فَرَسَهُ، وَتَحَوَّلَ أَبُو قَتَادَةَ عَلَى فَرَسِ الْأَخْرَمِ، قَالَ: وَخَرَجَ الْمُشْرِكُونَ لَا يَلُؤُونَ عَلَى شَيْءٍ قَالَ: فَوَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ إِنِّي بِطَلْبِ الْحَيْلِ وَالرِّكَابِ وَالرِّجَالِ الَّذِينَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى مَا أَرَى عُبَارَهُمْ، قَالَ: فَعَرَضُوا الشَّعْبَ فِيهِ مَا يُقَالُ لَهُ دُو فَرْدٍ يُرِيدُونَ أَنْ يَشْرَبُوا مِنْهُ وَهُمْ عَطَاشٌ، قَالَ: فَظَنُّوا إِلَيَّ أَعْدُو وَرَاءَهُمْ، قَالَ: فَخَلَّاهُمْ، فَمَا ذَافُوا مِنْهُ قَطْرَةً وَهُمْ عَطَاشٌ حَتَّى سُبِدُوا فِي نَبِيَّةٍ، يُقَالُ لَهُ نَبْرٌ، قَالَ: وَأَخْلُقُ رَجُلًا مِنْ آخِرِهِمْ عِنْدَ النَّبِيَّةِ فَاصْطَلَكُهُ بِسَهْمٍ فِي نَعْصِ كَيْفِيهِ، فَقُلْتُ:

خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ ... وَالْيَوْمَ يَوْمَ الرُّضْعِ

قَالَ: وَاتَّكَلْتُ أُمِّي أَكْوَعِيًّا بِكَرَّةٍ؟، فَقُلْتُ: نَعَمْ، أَمِي عَدُو نَفْسِيهِ، قَالَ: فَأَذْرَكَ فَرَسَيْنِ عَلَى الْعُقْبَةِ فَجِئْتُ بِهِمَا أَسْوَفُهُمَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى وَجَدْتُهُ عَلَى الْمَاءِ الَّذِي حَلَّاهُمْ عَنْهُ دُو فَرْدٍ، وَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مِائَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قَدْ نَزَلُوا الْمَاءَ، وَأَخَذُوا الْإِبِلَ وَالْبُرْدَ وَكُلَّ شَيْءٍ خَلَّفْتُ وَرَائِي وَإِذَا بِلَالٌ قَدْ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

فَنَحَرَ جُزُورًا مِنَ الْإِبِلِ الَّذِي عَدَّيْتُ لَهُمْ، وَإِذَا هُوَ يَشْوِي لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ سَنَامِهَا وَكَبِدِهَا، قَالَ: وَجَاءَ عَمِّي عَامِرٌ بِسَطِيحَةٍ فِيهَا مَدْفَعَةٌ مِنْ لَبَنٍ وَسَطِيحَةٍ أُخْرَى فِيهَا مَاءٌ، فَتَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ وَشَرِبْتُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ خَلِّبِي فَأَكْتُنِحِبُ مِنَ الْقَوْمِ مِائَةَ رَجُلٍ فَأَحْدُ عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِالْعَشْرَةِ فَلَا يَبْقَى مِنْهُمْ رَجُلٌ، فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى نَوَاجِذِهِ فِي صَوِّهِ النَّارِ، فَقَالَ: «أَكُنْتُ فَاعِلًا يَا سَلْمَةَ؟»، قُلْتُ: نَعَمْ وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَكَ، فَقَالَ: «إِنَّهُمْ أَلَانٌ لِيُقْرُونَ بِأَرْضِ غَطَفَانَ»، قَالَ: فَمَا بَرِحْنَا حَتَّى جَاءَ رَجُلٌ مِنْ غَطَفَانَ فَقَالَ: نَحَرَ لَكُمْ فَلَانَ الْعَطْفَانِيَّ جُزُورًا فَلَمَّا كَسَطَ جِلْدَهَا رَأَوْا غُبَارًا، فَقَالُوا: هَذَا غُبَارُ الْقَوْمِ فَمَا خَافُوهُا وَوَلَّى الْقَوْمُ، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا أُعْطَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَهْمَ الْفَارِسِ وَالرَّاجِلِ جَمِيعًا، قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَانَ خَيْرٌ فُرْسَانِنَا الْيَوْمَ أَبُو قَتَادَةَ وَخَيْرُ رَجَالِنَا سَلْمَةَ»، قَالَ: ثُمَّ أَرَدَنِي نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ رَاجِعِينَ إِلَى الْمَدِينَةِ عَلَى نَاقَتَيْهِ الْعُضْبَاءِ فَلَمَّا كَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمَدِينَةِ ضَخْوَةٌ، وَفِينَا رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ لَا يَسْبِقُ عَدُوًّا، قَالَ: هَلْ مِنْ مُسَابِقٍ إِلَى الْمَدِينَةِ، أَلَا مِنْ مُسَابِقٍ فَأَعَادَهَا مِرَارًا وَأَنَا سَاكِتٌ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: مَا تُكْرِمُ كَرِيمًا وَلَا تَهَابُ شَرِيفًا، فَقَالَ: لَا إِلَّا أَنْ يَكُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دُرِّي بَابِي أَنْتَ وَأُمِّي لِأَسَابِقِ الرَّجُلِ، قَالَ: «إِنْ شِئْتُ»، فَكُلْتُ: أَذْهَبُ إِلَيْكَ فَخَرَجَ يَسْتَنْدُ وَأَطْفَرُ عَنِ النَّاقَةِ، ثُمَّ أَعْدُو فَرَطْتُ عَلَيْهِ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ، فَسَأَلْتُهُ مَا رَطَبَتْ؟، فَقَالَ: اسْتَبْتَيْتُ نَفْسِي ثُمَّ إِيَّيَ عَدُوَّتِي حَتَّى أَخْلَعَهُ وَأَصْلُكَ بَيْنَ كَيْفِيهِ، فَقُلْتُ: سَبَقْتَنِي وَاللَّهِ، قَالَ: فَتَظَرَّ إِلَيَّ فَضَحِكَ، وَقَالَ: إِيَّيَ أَطُنُّ، قَالَ: حَتَّى وَرَدَ الْمَدِينَةَ فَمَا لَيْسْنَا إِلَّا ثَلَاثَ لَيَالٍ، حَتَّى خَرَجْنَا إِلَى خَيْبَرَ، فَجَعَلَ عَمِّي عَامِرٌ يَزْجُرُ بِالْقَوْمِ، وَهُوَ يَسُوقُ بِحِمِّ، وَهُوَ يَقُولُ: وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا وَنَحْنُ عَنْ فَضْلِكَ مَا اسْتَعْتَبَيْنَا ... فَغَيَّبْتَ الْأَقْدَامَ إِنْ لَا قَيْتَنَا وَأَنْزَلْتَ سَكِينَةً عَلَيْنَا ... إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعَاؤا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَنْبَتْنَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ هَذَا؟»، فَقُلْتُ: عَمِّي عَامِرٌ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَقَالَ: «عَفَرَ لَكَ رَبُّكَ»، فَقَالَ عُمَرُ وَهُوَ فِي أَوَّلِ الْقَوْمِ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْ مَا مَتَّعْنَا بِعَامِرٍ، وَمَا اسْتَعْفَرَ لِإِنْسَانٍ قَطُّ بِحُضْرِهِ إِلَّا اسْتَشْهَدَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا خَيْبَرَ خَرَجَ مَرْحَبٌ بِحُطْرٍ يَسْتَفِيهِ يَقُولُ: قَدْ عَلِمْتُ خَيْبَرَ أَيَّ مَرْحَبٍ شَاكَ السِّلَاحَ بَطَلًا مُجْرَبًا إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ فِيمَرْزَ عَامِرٌ فَقَالَ: قَدْ عَلِمْتُ خَيْبَرَ أَيَّ عَامِرٍ ... شَاكَ السِّلَاحَ بَطَلًا مُعَامِرًا

فَاخْتَلَفَا صَرِيحَيْنِ فَوْقَ سَيْفٍ مَرْحَبٍ فِي ثَوْبِ عَامِرٍ وَذَهَبَ عَامِرٌ يَسْمُلُ لَهُ، فَزَجَعَ سَيْفُهُ عَلَى نَفْسِهِ، فَكَانَتْ فِيهِ نَفْسُهُ، قَالَ: فَمَا مَرِثْتُ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا وَهُمْ يَقُولُونَ: بَطَلٌ عَمَلُ عَامِرٍ، قَتَلَ نَفْسَهُ، فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ أَنْكَبِي، فَقُلْتُ: أَبْطَلُ عَمَلُ عَامِرٍ؟، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ قَالَ ذَلِكَ؟»، فَقُلْتُ: نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِكَ، فَقَالَ: «كَذَبَ مَنْ قَالَ ذَلِكَ؟ بَلْ لَهُ أَجْرُهُ مَرْتَيْنِ»، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَأُعْطِيَ الرَّايَةَ رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ»، فَدَنَا لَهَا النَّاسُ، قَالَ: فَأَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَجِئْتُ بِهِ أَفُودُهُ وَهُوَ أَرْمَدٌ فَبَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي عَيْنَيْهِ فَبَرَأَ، وَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ فَخَرَجَ مَرْحَبٌ بِحُطْرٍ يَسْتَفِيهِ، وَيَقُولُ: قَدْ عَلِمْتُ خَيْبَرَ أَيَّ مَرْحَبٍ ... شَاكَ السِّلَاحَ بَطَلًا مُجْرَبًا إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ، فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: أَنَا الَّذِي سَمَّيْتَنِي أُمِّي حَيْدَرَةٌ ... كَلَيْتَ غَابَاتٍ كَرِيهَ الْمُنْظَرَةَ أَوْ فِيهِمْ بِالصَّاعِ كَيْلَ الشَّنْدَرَةَ فَلَمَّ قَ رَأْسَ مَرْحَبٍ بِالسَّيْفِ وَكَانَ الْفَتْحُ عَلَى يَدَيْهِ

Görüldüğü gibi **Seleme b. el-Ekva'** tarafından anlatılmış olan oldukça uzun bir metin sahih hadis kaynaklarında bulunmadığı için **Ebû 'Avâne** (ö.316/928) tarafından **Müslim**'in (ö.261/875) *es-Sahîh*'ine *el-Müstahrec* olarak kaydedilmiştir.

Yukarıdaki rivâyet **Müslim** tarafından birleşik isnadlı (*telfik*) bir metinle ve biraz daha *muhtaşar* olarak nakledilmiştir.²⁹⁰

Aynı rivâyet **Ebû Dâvûd** tarafından da *muhtaşar* bir başka tarîk olarak nakledilmiştir:

☀ **Ebû Dâvûd, es-Sunen, III, 81, No: 2752.**

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ، حَدَّثَنِي إِيسَى بْنُ سَلْمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَعَارَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُيَيْنَةَ عَلَى إِبِلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَتَلَ رَاعِيَهَا، فَخَرَجَ يَطْرُدُهَا هُوَ وَأَنَاسٌ مَعَهُ فِي خَيْلٍ، فَجَعَلْتُ وَجْهِي قِبَلَ الْمَدِينَةِ، ثُمَّ نَادَيْتُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ يَا صَبَاحَاهُ، ثُمَّ اسْتَبَعْتُ الْقَوْمَ فَجَعَلْتُ أُرْمِي، وَأَعْقَرْتُهُمْ، فَإِذَا رَجَعُ إِلَيَّ فَارِسٌ جَلَسْتُ فِي أَصْلِ شَجَرَةٍ حَتَّى مَا خَلَقَ اللَّهُ شَيْئًا مِنْ ظَهْرِ النَّبِيِّ ﷺ م إِلَّا جَعَلْتُهُ وَرَاءَ ظَهْرِي، وَحَتَّى أَلْفُوا أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثِينَ رُحْمًا وَثَلَاثِينَ بُرْدَةً يَسْتَحْفِقُونَ مِنْهَا، ثُمَّ أَنَا هُمْ عَيْنِي مَدَدًا، فَقَالَ: لَيْسَ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنْكُمْ، فَفَاقَ إِلَيَّ أَرْبَعَةً مِنْهُمْ فَصَعِدُوا الْجَبَلَ، فَلَمَّا اسْتَمَعْتُهُمْ قُلْتُ: أَنْعَرُونِي؟ قَالُوا: وَمَنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْحُوِعِ وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لَا يَطْلُبُنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ فَيُدْرِكُنِي، وَلَا أَطْلُبُهُ فَيَقْتُلُنِي، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى فَوَارِسِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَتَخَلَّلُونَ الشَّجَرَ: أَوْلَهُمُ الْأَخْرَمُ الْأَسَدِيُّ، فَيَلْحَقُ بِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُيَيْنَةَ، وَيُعْطِفُ عَلَيْهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَاخْتَلَفَا طَعْنَتَيْنِ فَعَقَرَ الْأَخْرَمُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ، وَطَعَنَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَقَتَلَهُ فَتَحَوَّلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَلَى فَرَسِ الْأَخْرَمِ فَيَلْحَقُ أَبُو قَتَادَةَ، وَبِعَبْدِ الرَّحْمَنِ، فَاخْتَلَفَا طَعْنَتَيْنِ فَعَقَرَ بَابِي قَتَادَةَ، وَقَتَلَهُ أَبُو قَتَادَةَ، فَتَحَوَّلَ أَبُو قَتَادَةَ، عَلَى فَرَسِ الْأَخْرَمِ، ثُمَّ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمَاءِ الَّذِي جَلِيَتْهُ عَنْهُ دُو قَرْدٍ، «فَإِذَا نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ فِي خَمْسِ مِائَةٍ فَأَعْطَانِي سَهْمَ الْفَارِسِ وَالرَّاجِلِ»

Seleme rivâyetinin başka kaynaklarda farklı uzunluklarda çok sayıda tarîki bulunmaktadır.²⁹¹ Bu tarîklerin uzunlukları, iktibâs edildikleri bâb başlığına uygun olarak

²⁹⁰ Muslim, *es-Sahîh*, III, 1433, No: 1807.

ih̄tisâr veya *taḳṭî*‘ uygulandığından dolayı farklılık arz etmektedir. Bütün bu *muḥtasar* metinleri yukarıdaki *mufaṣṣal* anlatım içinde az veya çok bulmak mümkündür.

Benzer bir örnek **Câbir b. ‘Abdullâh**’tan nakledilen *Benû Ceyşân* heyetinin Medine’ye yaptığı ziyaret hakkındaki rivâyettir. **Müslim** tarafından bu rivâyetin sadece içki ile ilgili kısmı rivâyet edilmiş olduğu halde,²⁹² **Ebû ‘Avâne** (ö.316/928) tarafından heyetin Medine’ye gelişi ve dönüşüne dair ayrıntıların da bulunduğu daha *mufaṣṣal* bir tarîk nakledilmiştir.²⁹³

Bir başka örnek **Ḳayle binti Maḥreme** rivâyetidir. **et-Ṭayâlisî** (ö.204/820) ve **et-Tirmizî** (ö.279/893) rivâyetin sadece sabah namazının vakti ile ilgili kısmını *ih̄tisâr* ederek verirlerken²⁹⁴ (**et-Tirmizî** “فَدَكَرَتِ الْحَدِيثَ بِطَوْلِهِ” ifadesiyle hadisi kısalttığını açıkça belirtmiştir), **et-Ṭaberânî** (ö.360/971) aynı rivâyetin bir sayfadan fazla hacme sahip *mufaṣṣal* bir tarîkini nakletmiştir.²⁹⁵

Bir rivâyetin farklı kaynaklarda yer alan *mufaṣṣal* ve *muḥtasar* metinlere sahip tarîklerine birçok örnek göstermek mümkündür.²⁹⁶ Bu konuda bir veya birkaç rivâyet üzerinden yapılacak çalışmalardan hareketle elde edilecek neticeler rivâyetlerdeki metin farklılıklarının ortaya çıkış sebeplerini göstermesi bakımından yararlı olacaktır.

Sonuç olarak herhangi bir sahâbîden rivâyet edilen bir hadisin tarîkleri sahîhinden sakîmine çeşitli kaynaklar aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bir sahâbînden nakledilen rivâyetin tarîkleri, *ih̄tisâr*, *taḳṭî*‘ ve *ma‘nen rivâyet* nedeniyle zaman geçtikçe birbirlerine göre farklılık gösterirler. Bu tarîkler bir araya getirildiğinde, kendisinden rivâyet edilen sahâbînin dilinden sâdır olan asıl anlatımın genellikle tarîklerdeki bütün farklılıkları içine alacak kadar geniş olduğunu görmek mümkündür. Bu durumu, metinlerin zaman geçtikçe tekâmül ettiği şeklinde yorumlamak yerine onların çeşitli amaçlarla bir asıldan parçalanarak oluşturulduğu şeklinde kabul etmek daha akla yatkın görünmektedir.

Bu metinlerin râvîlerinin vefat tarihlerine bakılarak rivâyet ağacının köküne yakın olanlarını erken döneme, diğerlerini ise geç dönemlere tarihlendirmek her zaman doğru sonuç vermez. Bir rivâyetin eski bir kaynak tarafından *ih̄tisâren* alınması imkân dahilinde olduğu

²⁹¹ Meselâ bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, VII, 420; el-Buḥârî, *es-Şahîh*, IV, 66, No: 3041, VIII, 73, No:6331.

²⁹² Muslim, *es-Şahîh*, III, 1587, No: 2002.

²⁹³ Ebû ‘Avâne, *el-Mustehrâc*, V, 102.

²⁹⁴ et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 232; et-Tirmizî, *es-Sunen*, V, 120, No: 2814.

²⁹⁵ et-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XXV, 8.

²⁹⁶ Bu konuda ‘**Â’işe binti Ebî Bekr**’den rivâyet edilen ve ilerleyen zamanla birlikte hem genişleyen hem de daralan metne sahip tarîkleri bulunan Hz. Peygamber’in hicreti ile ilgili hadis de örnek olarak incelenebilir (bk. Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Raḥmân el-A‘zamî), V, 384; İshâk b. Râheveyh, *el-Musned*, II, 323; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, III, 4; Ebû Nu‘aym, *Delâ‘ilu’n-Nubuvve*, I, 325.

gibi daha sonraki bir kaynakta *mufaşsal* olarak bulunması da aynı şekilde mümkündür. Bu rivyet eski kaynaktan alınmış olsa bile durum deęiŝmez. Çünkü eski kaynağın rviler aracılığıyla günümüze kadar ulaşması süreci ile muahhar bir kaynağın ulaşma süreci birbiriyle hemen hemen aynıdır. Yani muahhar kaynak daha önceki kaynaktan alıntı yaptıktan sonra da önceki kaynağın rivyeti sırasında o rivyette *ihtisr* yapılmış olması her zaman mümkündür.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda kaynaklardaki rivyet çeşitliliği klasik hadis usl ve aędaŝ yaklaşımlar nezdinde bir sorun olarak mtalaâ edilse de *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından olay örgüsünün tespiti için önemli bir zenginlik olarak kabul edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN TESPİTİNDE BÜTÜNSEL YAKLAŞIM YÖNTEMİ

I. TANIM

Klasik hadis usûlünün yöntem ve imkânlarından da istifâde ederek herhangi bir rivâyetin metnini o rivâyetin diğer tarîkleri ve benzeri rivâyetlerle ilişkilendirerek zenginleştirmeyi hedefleyen *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi, klasik hadis usûlünün alternatifi değil, tamamlayıcısıdır.

Bu yöntemin amacı Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin yerini, zamanını ve iştirâk edenleri tespit edip bir sîret bütünlüğü içerisinde kurgulayarak İslâmî ilimlerin istifâdesine sunmaktır.

Birinci bölümde ele aldığımız bilgiler çerçevesinde değerlendirdiğimizde *tespit*, rivâyetlerde bildirilen bir söz, fiil veya takrîrin Hz. Peygamber tarafından tarihsel olarak söylendiği veya yaşandığına ikna olmak demektir.

Bütünsel Yaklaşım yöntemini, “Hz. Peygamber ile ilgili bütün naklî, aklî ve fennî bilgilerden istifâde ederek aslına uygun ve ayrıntılı tek bir metin ortaya koymayı amaçlayan bir yöntem” şeklinde tanımlamak mümkündür. Ortaya çıkan metin hem hadis külliyâtındaki hadislerin kendisinden *ihtişâr*, *taqîf* ve *ma'nen rivâyet* yoluyla kesilerek alındığı devasa bir hadis olarak hem de Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrîrlerini içine alan büyük bir siyer metni olarak kabul edilebilir. Böylece klasik hadis ile klasik siyer ilimleri ortak bir *Kurgu* üzerinde birleşmiş olacaktır.

Rivâyetlerin muhtevâsının anlaşılması ve yorumlanmasından önce doğru tespiti ve nakledilmesini hedefleyen *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi bu yönüyle, hadisi aslına uygun rivâyet etmeyi amaç edinen klasik râvîlerin tarzına uymaktadır. Bize göre doğru olan da budur. Hadisleri belli bir sünnet anlayışına veya görüşe göre tasnif ederek sadece bu anlayış veya görüşe katkısı olanlarını alıp diğerlerini terk etmenin nesnel (objektif) bir hadis usûlü olması beklenmemelidir.

Klasik hadis usûlünün senedi ön planda tutan yapısına nispetle *Bütünsel Yaklaşım*, metin analiz ve sentezini önceleyen yeni özellik ve yöntemler sunmayı hedeflemektedir. Ancak bu yöntemlerin içinde, Kur'an'a, akla ve bilime uygunluk gibi metnin ikinci düzeyde anlaşılması ve yorumlanmasına dayalı nesnel olmayan kriterler yer almamaktadır.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin temelini oluşturabilecek bazı usûl ve kavramlar aslında klasik hadis usûlünde de yer almaktadır. Bunlardan ilki, bir hadisin kusurlarının görülebilmesi veya doğru anlaşılabilmesi için farklı tarîklerinin bir araya getirilmesidir. Bir başka usûl de

münekkidlerin bir kısmı tarafından şiddetle tenkid edilmekle birlikte aralarında ‘**Urve b. ez-Zübeyr, ez-Zührî ve el-Vâkıdî**’nin de bulunduğu birçok muhaddisin başvurduğu bir yöntem olan, hadislerin birleşik senedle rivâyet edilmesidir.²⁹⁷ Özellikle hicrî ilk iki yüzyılda yaygın olan bu usûlden, sonraki dönemde getirilen tenkidlerden dolayı sadece belli alanlarda istifâde edilmeye devam etmiştir. Bir başka önemli usûl ise hadislerin başka hadislerle takviyesi yardımıyla *saḥîh liğayrihî* veya *ḥâsen liğayrihî* şeklinde yapılmakta olan sıhhat değerlendirmesidir. Böylece bir rivâyet ile diğer rivâyetler arasında bir nevî irtibat kurulmaktadır. Bu irtibat sadece sıhhat açısından değil, aynı zamanda iki rivâyetin birinde eksik olan bir bilginin diğeri ile takviye edilmesi şeklinde iki yönlüdür. Bu bakımdan irtibat, klasik hadis usûlündeki *mütâba‘at* veya *şâhid* kavramlarıyla²⁹⁸ benzerlikler arz etmektedir.

Klasik usûlün bu uygulamaları *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde bir adım ileriye taşınmaktadır. Çünkü değerlendirilecek hadis metinlerinin ifâdeleri karşılaştırılarak, birbirlerini teyid eden ifâdeler her iki rivâyetin de değerini artırmakta, nakzeden ifâdeler ise düşmektedir. Hadisleri ifâdelere ayırarak inceleyen bu yeni yöntemin temel hedefi parçalardan hareketle bir bütün ortaya koymaktır.

Bütünsel Yaklaşım yöntemini bir bölüme sığdırmak zor olsa da konunun daha anlaşılır olması açısından bu gereklidir. Burada bu usûlün tarifi ve tatbiki açısından sadece bir başlangıç yapılmış olacaktır. Bir usûl baştan tasarlansa bile ancak uygulama sırasında nihai şeklini alır. Bu sebeple ayrıntılar ileride yapılacak uygulamalar neticesinde daha belirgin hale gelecektir. Yöntemi kısa ve öz olarak anlatarak örnekleri çoğaltmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

II. TEMEL KAVRAMLAR

Bütünsel Yaklaşım yöntemi ile ilgili kavramlara geçmeden önce, *Temkinli Güven* ve *Tevakkuf* olmak üzere bu usûlün çekirdeğini oluşturan iki temel prensibe dikkat çekmek gerekir.

Temkinli Güven, bize ulaşan bir haber veya bilginin saḥîh bir aslının olduğuna inanmakla beraber temkini de elden bırakmamak, yani erişilebilen bütün imkânlardan istifâde ederek o haber veya bilginin doğruluğunu test etmeye çalışmaktır.

Tevakkuf ise karşılaşılan bir haber veya bilginin mahiyeti hakkında yeterli delil elde edinceye kadar lehte veyaaleyhte bir kanaat belirtmeden beklemektir.

²⁹⁷ “تركيب الاسانيد” olarak da isimlendirilen bu hadis birleştirme metodu için bkz. Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 63-73.

²⁹⁸ İbn Hacer el-‘Asşalânî, *en-Nuket*, s. 109-110; Ayrıca bk. Salahattin Polat, “Mütâbaat”, *DİA*, XXXII, 181-182.

Bütünsel Yaklaşım metodunda klasik hadis usûlünün birçok kavramından istifade edilecektir. Ancak bu kavramların tanımları, sınırları, klasik usûlün bunlarla ilgili tespit ve değerlendirmelerine riâyet etmek zorunluluğu gözetilmeyecektir. Bu nedenle klasik kavramların bir kısmının tanımlarında bazı değişikliklere gidilebilecektir. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin temel kavramlarını, klasik usûl ile irtibatlı olanlar ve bu yönetime ait yeni kavramlar olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür.

A. KLASİK USÛL İLE İRTİBÂTLI KAVRAMLAR

1. Kur'ân-ı Kerîm

Bütünsel Yaklaşım metodunda âyetler, nâzil oldukları ortam ve olayın bir parçası olarak kabul edilirler. Çünkü nüzûl sebepleri, çoğunlukla meydana gelmiş olan olaylardır. Eğer herhangi bir olay, bir âyet veya sûrenin nüzûl sebebi olarak gösterilmiş olursa o olayın ayrıntıları hakkında bilgi vermesi açısından o âyet ve sûre de bir haber olarak kabul edilir ve diğer hadislere uygulanan yöntem bu âyet veya sûreye de tatbik edilir.

Kur'an hacimli bir metin olmakla birlikte amacı, özellikleri ve yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı bir haber kaynağı olarak değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere dair çok fazla bilgi ihtivâ etmez. Ancak âyetlerin bir kısmı, tefsirlerdeki sebab-i nüzûl rivâyetleri ile birlikte değerlendirildiğinde birer bilgi kaynağı olabilirler.

Bütünsel Yaklaşım metodunda Kur'an'dan bir haber kaynağı olarak istifâde edilebilir, ancak rivâyetlerin tespit ve tevsîkine yönelik bir kriter olarak kullanılmaz. Yani herhangi bir rivâyetin muhtevâsının anlam itibâriyle Kur'an tarafından desteklendiği ya da ona aykırı düştüğü kanaatine varılması, o rivâyetin tespiti bakımından kabul veya reddinin bir gerekçesi olarak görülmez.

2. Hz. Peygamber

Klasik hadis usûlünde olduğu gibi *Bütünsel Yaklaşım* metodunda da asıl amaç Hz. Peygamber hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bazı görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte klasik hadis usûlüne göre onun söz, fiil ve takrîrleri birer sünnettir. *Bütünsel Yaklaşım* metoduna göre ise onun sadece söz, fiil ve takrîrleri değil, aynı zamanda hayatı (siyer ve meğâzî) ve yaşadığı çevrenin coğrafi özellikleri, tarihi, sosyolojisi gibi her türlü ayrıntı bilinmeye değerdir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin Hz. Peygamber'e bakışında klasik usûle göre bazı farklar bulunmaktadır. Klasik usûle göre Hz. Peygamber kendisine verilen görevi eksiksiz bir şekilde getirmek üzere Allah tarafından görevlendirilmiştir. Bu kabule göre onun söz, fiil ve takrîrleri

sünnet olduğu gibi kendisi de sünnete mutabık hareket etmiştir. Böylece onun kendi sünnetine, *nesih* dışında, muhalefet etmediği varsayılmış olmaktadır. Bu yaklaşıma göre hadis usûlünün amacı hadisleri aslına uygun olarak tespit etmektir. Çünkü hadisler aslına uygun nakledilmiş olsaydı ihtilâfların ortaya çıkmayacağı zannediliyordu. Hâlbuki Kur'an'ın metninin mevsûkiyeti ile ilgili hiçbir şüphe bulunmamasına rağmen bazı âyetlerin delâleti ile ilgili ihtilâflar bulunmaktadır.

Bütünsel Yaklaşım açısından bakıldığında ise Hz. Peygamber bir beşerdir. Vazife edindiği tebliği yerine getirirken de bir insanın kabiliyetleri ve sınırları içinde hareket etmiştir. Onun söz, fiil ve takrîrlerinde tam bir sürekliliğe sahip olduğunu kabul etmek doğru değildir. Bilâkis onun söz, fiil ve takrîrleri hayatın akışına ve şartlara göre şekillenmiş olan ve genellikle süreklilik arz etmeyen bir tabiata sahiptir. Nitekim o, 23 yıllık nübüvvet hayatı boyunca birbirinden oldukça farklı birçok davranış sergilemiş, daveti çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Bütünsel Yaklaşım metodunun amacı, bu söz, fiil ve takrîrleri bir bütün olarak içine alan siyeri inşâ ederek bu değişim ve gelişimi kronolojik bir sıraya göre serdetmektir. Hadis ilminin amacı Hz. Peygamber'in sünnetini tespit etmek değil; onun söz, fiil ve takrîrleri ile yaşadığı çevrenin değişkenlerini ortaya çıkarmak olmalıdır. Rivâyetleri ve diğer haberleri “*sünnet ihtivâ eden-etmeyen*”, “*Mekkî-Medenî*”, “*Muḥkem-Mensûh*” gibi tasniflere tâbi tutmak bu ilmin işi değildir ve olmamalıdır.²⁹⁹ Çünkü bu tür tasnifler ancak dinî bir anlama ve yorumlama (ikinci anlama düzeyi) sürecinden sonra mümkün olabilir. Böyle olunca da bu tasniflerden birine dâhil olmayan rivâyetler ihmâl veya reddedilmektedir. Meselenin daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek verelim: *Bedr* gazvesinden kısa bir süre sonra³⁰⁰ müşrik olarak ölen Hz. Peygamber'in amcası **Ebû Leheb**'in kaç yıl yaşadığını bilmek klasik hadis usûlü açısından anlamsız ve gereksizdir. Nitekim belki de bu sebepten dolayı bu bilgi bize kadar ulaşmamıştır. Çünkü **Ebû Leheb** kâfir olarak ölmüştür ve onun yaşını bilmenin hadis açısından bir önemi bulunmadığı düşünülmüştür. *Bütünsel Yaklaşım* açısından ise **Ebû Leheb**'in doğum ve vefat tarihlerini bilmek oldukça önemlidir. Çünkü bu bilgi, doğrudan olmasa da dolaylı olarak Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgilidir.

Klasik hadis usûlünün odağında her zaman Hz. Peygamber bulunur. Sahâbe ile ilgili bilgiler incelenirken bile ona ait bir bilgi elde etme düşüncesi hâkimdir. *Bütünsel Yaklaşım*'da

²⁹⁹ Klasik hadis usûlüne göre yapılan en objektif tasnif yönteminin müsned tarzı olduğu söylenebilir. Tasnifi yapan müellife göre bazı farklılıklar bulunmakla beraber bu sistemde rivâyetler fikhî ve itikâdî görüşlerden en az etkilenecek seçilmiştir. Sünen tarzı eserler de ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

³⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ), IV, 55.

ise zaman zaman Hz. Peygamber'in çevresindeki kişi ve olaylara odaklanılarak sahâbe ile ilgili rivâyetlerden hareketle onun hakkında teyid ve tasdik edilmiş bilgiler elde edilir.

3. Sahâbî

Genel kabule göre, "Hz. Peygamber'in sağlığında ona müslüman olarak yetişen ve iman üzere vefat eden kimse olarak" tanımlanan³⁰¹ sahâbî kavramı hakkında az da olsa farklı mülâhazalar da bulunduğu muhakkaktır. Fakat bu tartışmaların sonuçları ne olursa olsun, sahâbî, hadis ilmi açısından Hz. Peygamber'den duyduğunu ve gördüğünü nakletmesi bakımından diğer râvîlere göre özel bir öneme sahiptir.

Klasik usûle göre bir kişi, Hz. Peygamber zamanında yaşamış ve iman etmemiş ise ondan duyduğu bir olayı ve sözü bize naklettiği halde sahâbenin statüsüne erişemez.

Bütünsel Yaklaşım açısından ise sahâbî Hz. Peygamber zamanında yaşamış ve bir olaya bizzat şâhid olmuş kimsedir. Yeni tabirle yeri geldiğinde izah edileceği üzere, *Gözlemci* (الشاهد, *Observer*) olarak tanımlanır. Herhangi bir müşrik Hz. Peygamber'i görüp onunla ilgili bazı olaylara şâhit olmasına rağmen sahâbî olmasa da *Gözlemci*'dir ve *Bütünsel Yaklaşım* yöntemindeki tanımı çerçevesinde bir sahâbî ile aynı konumda kabul edilir. Bu sebeple *Bütünsel Yaklaşım* metodunda sahâbî kavramının yanında, ondan daha genel bir kavram olarak *Gözlemci* daha sık kullanılacaktır. Eğer bir rivâyette *Gözlemci* olaya şâhit oluyor olayı bizzat kendisi anlatıyorsa o anlatım oldukça değerlidir. *Gözlemci*'nin müşrik, münafık veya mü'min olması sonucu doğrudan etkilemez. Elbette bu, müşrik ve münafıkların doğruyu söylediğinin peşinen kabul edilmesi anlamına gelmemektedir. Sadece bunların verdikleri bilgilerden doğruluk payı olanları tespit edilmek üzere incelemeye tâbi tutulacaklardır. Diğer taraftan bazı durumlarda bir sahâbî herhangi bir olayı, ona şâhit olan başka birinden naklediyorsa *Gözlemci* değil, sadece *Râvî* olarak tanımlanır.

Sahâbenin bir olay hakkında her zaman tam bilgiye sahip olduğunu kabul etmek mümkün değildir. *Gözlemci* olması halinde bile sadece gördüğü ve duyduğu kadarıyla bilgi sahibi olabileceği dikkate alınarak, onun anlatımı, diğer gözlemcilerden gelen bilgiler ve ilmî verilerle birlikte değerlendirilmelidir. Sahâbe, bazı konularda bilgisinden dolayı değil ancak fazileti bakımından üstün görülür. Bu üstünlük de hadis ilmi açısından bir sıhhat kriteri olarak kullanılmamalıdır.

³⁰¹ "من لقي النبي ﷺ في حياته مسلماً ومات على إسلامه" İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe*, I, 8; Diğer tanımlar için bk. İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe*, I, 8-9; Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, s. 491-492.

4. Râvî

Klasik hadis usûlünde olduğu gibi *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde de râvî bir rivâyeti nakleden kişidir. Klasik usûlde râvînin *cerh* ve *ta'dil* uygulamasına tâbi tutularak rivâyetin sıhhati konusunda bir karar verilir. *Bütünsel Yaklaşım*'a göre ise bir râvî, rivâyet zincirinde bulunduğu konuma göre tespit ve teyid imkânı sağlayabilir.

Bir rivâyetin farklı tarîkleri, râvî bilgisinden hareketle tespit edilerek *Bütünsel Yaklaşım* metodunun uygulanabileceği malzeme hazırlanır. *Bütünsel Yaklaşım* metoduna göre bir râvînin doğru veya yalan söylediğine *cerh* ve *ta'dil* kitaplarındaki bilgilere göre değil, naklettiği metnin muhtevâsının analiz edilmesinden sonra karar verilebilir. Bu karar da sadece o metnin ilgili ifâdesi için geçerlidir. Dolayısıyla herhangi bir râvî için genel bir yalancılık ithâmı yapılmaz. Bunun yerine onun rivâyetlerinin her ifadesi ayrı ayrı değerlendirilerek diğer bilgi ve verilerle çelişip çelişmediği ortaya çıkarılır. Ancak bu bir amaç değil, dolaylı olarak ortaya çıkan bir neticedir.

5. Kaynak

Bütünsel Yaklaşım metoduna göre başta Kur'an olmak üzere hadîs, sîret, esbâb-ı nüzûl, *Câhiliyye* döneminden bahseden eserler, şiirler, coğrafi mekânların tanıtımı gibi birçok alanda yazılmış olan eserler birer kaynaktır ve bunlar *naklî kaynak* olarak isimlendirilecektir.

Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilimsel yöntem ve incelemeler yardımıyla da bilgi elde etmek mümkündür. Meselâ Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bir Güneş ya da Ay tutulması veya hilâl kavuşumu saati de bir kaynak olarak kabul edilebilir. Bu tür kaynaklar *bilimsel kaynak* olarak kabul edilecektir.

Klasik İslâmî literatürün kaynaklarına birçok tenkid yöneltmek mümkündür. Bu kaynakların taraflı olduğu, bazılarının sahîhini sakîminden ayırmadan rivâyetleri derledikleri söylenebilir. *Bütünsel Yaklaşım* metodunun amacı da zaten sahîhin sakîme karıştığı bu tür kaynaklardaki bilgiyi değerlendirmek ve bunlardan mümkün olduğu kadar nesnel (objektif) ve güvenilir sonuçlar elde etmektir.

6. Rivâyet (Hadis)

Klasik usûle göre bir hadis *sened* ve *metin* olmak üzere iki kısma ayrılır. Sened genellikle metinden önce gelir ve metnin kaynağına işaret eder. Senedin durumlarına göre o hadis *merfû* veya *mürsel* ya da *muttasıl* veya *munkatı* olarak adlandırılır.

Bütünsel Yaklaşım metodunda klasik usûlün bu yaklaşımı benimsenmekle beraber sened oldukça farklı bir açıdan ele alınır. Buna göre sened, Hz. Peygamber'e ulaşan bir râvî zinciri

olarak değil, metnin ortaya çıkışı ve yayılışını ihtivâ eden kısım olarak kabul edilir. Senedin en basit hâli bir zincire benzer. Genellikle bir rivâyetin bütün tarîklerinin râvîleri ters dönmüş bir ağacın dalları gibi zaman içinde aşağıya doğru genişler. Ancak bu durum her rivâyet için geçerli olmayabilir. Bu ağacın şekli, genellikle rivâyet kalitesini gösterir. Bu nedenle, ağacının yapısına bakılarak bir rivâyet hakkında değerlendirme yapılabilir. İleride *Haber* kavramı incelenirken daha ayrıntılı bilgi verileceği için burada rivâyet ağacındaki ögelerin kısaca isimlerini vermekle yetinilecektir:

1. **Gözlemci** (الشاهد, *Observer*)
2. **Anlatıcı** (المحدث, *Narrator*)
3. **Râvî** (الراوي, *Translator*)
4. **Toplayıcı** (المؤلف, *Collector*)
5. **Nakledici** (الناقل, *Quoter*)

Bu yeni yaklaşıma göre, *Anlatıcı* tarafından şekillendirilen ilk metnin yapısı rivâyet ağacının yapısına göre *Toplayıcı* veya *Nakledici* tarafından bize ulaştırılmış şekillerine bakılarak tahmin edilebilir, ancak kesin olarak tespit edilemez.

Gözlemci, *Anlatıcı*, *Toplayıcı* ve *Nakledici* aynı zamanda birer râvî olarak kabul edilebilirler.

Diğer taraftan rivâyetlerde muhtevâ analizi yapılırken şu hususlara da dikkat edilmesi gerekir: Gerçek olay ile rivâyet aynı şey değildir. Rivâyet, gerçek olayın sadece bir perspektiften algılanmış olan kısmının dilin kalıplarına dökülmüş bir şeklinden (anlatım) ibarettir. Bu anlatım, konuşmanın doğal seyrine göre gereksiz olduğu düşünülen ayrıntılar hafzedilerek (*ih̄tîsâr*) ve gerekli bazı ifâdeler eklenerek (*idrâc*) meydana getirilir. Bu sebeple rivâyet metinlerini değil anlatılan olayı ideal kabul ederek söz konusu metinlerin bu olayı aslına uygun nakledip etmediğini tespit etmeye çalışmak gerekir.

Netice itibâriyle bir olayı anlatan rivâyetlerin o olayı bütün yönleriyle aktaramayacağı kabul edilerek anlatılanlardan hareketle olayın yeniden kurgulanması gerekir. Eğer aslına yakın bir kurgu (olay örgüsü) ortaya konulursa, bu *Kurgu* karşısında rivâyetler önemini büyük oranda kaybeder. Rivâyetlerde eksikler ve hatalı kısımlar varsa bunlar da ortaya çıkmaya başlar. Eğer bir olay hakkındaki rivâyetlere dayanarak tutarlı bir kurgu ortaya konulabiliyorsa bu durum, o rivâyetlerin *tespit* edildiği, yani onlara güvenilebileceğinin teyidi anlamına gelir.

7. Siyer

Bütünsel Yaklaşım metodunun amacı, hadis ve siyer rivâyetleri de dâhil Hz. Peygamber dönemi ile ilgili bütün bilgi ve verileri bir araya getirerek muteber bir siyer kurgusu ortaya koymaktır. Uygulama kapsamı açısından bakıldığında, mevcut bütün hadis rivâyetleri bir arada değerlendirilerek tek bir kurgu oluşturulduğunda ortaya siyer kurgusu ve senaryosu çıkmış olur. Bu kurgu, bütün rivâyetlerin *ih̄tisâr*, *taḳṭî* ve *ma'nen rivâyet* yoluyla kendisinden alındığı devasa bir rivâyet metni gibi düşünülebilir.

Bu kurgunun ortaya konulabilmesi için olayların birbirleri ile bağlantıları ve Hz. Peygamber odaklı olmak şartıyla onunla aynı dönemde yaşamış olan ve bu olayların akışını etkilediği belgelerle tespit edilen insan ve diğer varlıkların hemen hepsinin özellikleri, söz ve davranışları aslına uygun olarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu olayların meydana geldiği mekânlar ve zaman dilimleri mümkün olan en hassas bir şekilde belirlenecektir.

Böylece bu yeni yaklaşım sayesinde, hadislerin her türü (*mevzû* olarak derecelendirilenler de dâhil) başta olmak üzere tarihî rivâyetler, tefsir metinleri, antropolojik bulgu, bilgi ve belgeler ile coğrafi, astronomik ve biyolojik her türlü veriden istifade edilecektir. Bütün bunların sonucunda mevsûk, mantıklı, akıcı ve doyurucu bilgiler verebilen, sistemli bir senaryo ortaya çıkacaktır. Bu senaryo klasik literatürde *Siyer ve Meğâzî* ilminin muhtevâsı ile benzerlikler arz etmekle birlikte çok daha ayrıntılı bilgi ve veriler sunabilecektir. Kurgu ve senaryo ile ilgili yeri geldiğinde daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

B. BÜTÜNSEL YAKLAŞIM YÖNTEMİNE AİT YENİ KAVRAMLAR

1. Alıntı

Bütünsel Yaklaşım metodunun yeni kavramlarından ilki *Alıntı* olarak adlandırılacaktır.

Alıntı, rivâyet (hadis) başta olmak üzere, bir konu veya olaya yönelik her türlü tarihî bilgi, anlatım, resim, fotoğraf, video ve arkeolojik eserin çeşitli şekillerde tutulmuş kayıtlarının atıf yapılan kısmıdır. Yapılan atıfın, ilgili olduğu konu veya rivâyeti tam olarak aksettireceği kısma işaret etmesi gerekir. Çünkü klasik atıflarda kaynağa işaret kimi zaman genel bir yorumsal açıklama, kimi zaman da bir özetleme şeklinde olabilmektedir. Hâlbuki bu yeni yöntemde kaynağın ilgili kısmı, herhangi bir kısaltma ve değiştirme yapılmadan seçilip aktarılacaktır. Aktarımla ilgili değerlendirmeler olduğu takdirde bunların ayrı notlar halinde alıntıya eklenmesi gerekecektir. Her *Alıntı* diğeriyle karıştırılmayacak şekilde bir kod (aşağıdaki örneğin kodu [C013] şeklindedir) verilecektir.

Aşağıda **Ma‘mer b. Râşid**’in (ö.153/770), *el-Câmi‘* adlı eserinden yapılan bir alıntı örneği görülmektedir.

[C013] **Örnek Alıntı**

Adı: En faziletli amel.

Tanım: Bir alıntının nasıl yapıldığını göstermek amacıyla yapılmıştır.

Açıklama: Bu alıntı, en faziletli amelin hangisi olduğu sorusuna Hz. Peygamber’in vermiş olduğu cevabı ihtivâ etmektedir.

Tarih: 01.04.2016.

Derece: Çok Önemli.

☞ [C013] **Ma‘mer b. Râşid** (ö.153/770), *el-Câmi‘*, XI, 191, No: 20298.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ حَبِيبٍ، مَوْلَى عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَنْ أَبِي مُرَاوِحِ الْعِنَابِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»، قَالَ: فَأَيُّ الْعَنَاقِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «أَنْفُسُهَا»، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: «فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ»، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ؟ قَالَ: «فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ» يَعْنِي أَخْرَقَ: أَمْحَقَ،

Görüldüğü gibi **Ma‘mer b. Râşid**’in *el-Câmi‘* adlı eserindeki bir hadis belli bir usûle göre alıntılanmıştır. *Alıntı* ile ilgili *Ad*, *Tanım*, *Açıklama*, *Tarih* ve *Derece* gibi bazı unsurlar da kayıt altına alınmıştır. Böylece bu alıntıdan, kaynağa bir daha ihtiyaç duyulmadan istifâde edilebilecektir.

Çalışmanın türüne bağlı olarak alıntının yapıldığı kaynak bazen tarihi belge, resim, ses veya video da olabilir. Bunlardan yapılacak alıntılarda da aynı usûl takip edilir. Meselâ bir resmin tamamı yerine sadece ilgili kısmı kesilip alıntılanabilir.

Alıntı’nın herhangi bir ifadesi seçilerek bu ifade ile ilgili not eklenebilecektir. Bilgisayar yardımıyla otomatik olarak yapılabilecek olan bu notlandırma işlemi şu şekilde gösterilebilir:

- “جاء رجل إلى النبي”، *Bu ifade ile ilgili bu kısımda notlandırma yapılmıştır.*

Görüldüğü gibi yukarıda bulunan alıntı metnindeki koyu renkli “جاء رجل إلى النبي” ifâdesi aşağıya alınarak bu ifade hakkındaki notlar ve açıklamalar burada zikredilebilir.

Alıntının kaynağının hem kısa gösterimi hem de ayrıntılı tanımını da alıntının içinde yer alabileceği gibi, kısa tanımını metnin başında, ayrıntılı olanı ise yapılan çalışmanın en sonunda listelenebilir.

2. Haber

Herhangi bir rivâyetin kaynaklarda yer alan bütün tariflerini ve o rivâyet ile ilgili diğer bilgileri bir araya toplayarak elde edilen alıntı grubu *haber* olarak adlandırılacaktır. Bir *haber*, içinde en az bir *alıntı* bulunan bir yapıdır.

Bir rivâyetin tarîklerinden oluşan alıntılar bir haberin parçalarını oluştururlar. Bu bakımdan *haber*, bir rivâyetin bütün tarîklerinin bir arada olduğu yapıyı içine alır. Ancak *haber* o rivâyetle ilgili başka not, açıklama, dolaylı bilgi, ifadeler ve fotoğraflar da bulundurabileceği için sadece tarîklerin bütününden ibaret değildir. Herhangi bir sahâbîye ait bir hadisin bütün tarîkleri ile o tarîkler üzerine yapılmış yorumlar, açıklamalar, notlar bir *haber* içinde toplanabilir.

Yukarıdaki “Alıntı” başlığı altında örnek olarak **Ma‘mer b. Râşid**’in eserinden yapılan *alıntı*, aynı zamanda bir *haber*’in parçasıdır. Bir *haber* temelde üç kısımdan oluşur: Alıntılar, İfâdeler ve Kaynak Ağacı (hadis tarîkleri bakımından rivâyet ağacı da denilebilir).

“Alıntılar” bir haberin değişik kaynaklarda bulunan metinlerini gösterirken “İfâdeler” haberin muhtevâsında bulunan ve ileride ayrıntılarına girilecek olan *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup*’lara işaret eden kısımların listesidir. *Haber* oluşturulduktan sonra bu habere ait ifâdelerin çıkarılması işlemine geçilir. Bir haberdeki birden fazla alıntının hepsinin ifâdeleri ortak bir havuzda toplanacak şekilde listelenir. Fakat hangi ifâdenin hangi alıntıya ait olduğu bellidir.

“Kaynak Ağacı” ise bir haberin alıntılarında bulunan kaynak veya isnadlara dayanarak oluşturulan ve haberin kaynağı hakkında ayrıntılı bilgiler ihtivâ eden bir yapıdır. Bir kaynak ağacında şunlar bulunur:

a. **Gözlemci** (الشاهد, Observer): Bir olaya şahit olan kimsedir. Bir gözlemcinin herhangi bir olayın tamamına şahit olması teoride mümkün değildir. Sadece kendi bulunduğu açı ve zaman dilimine bağlı olarak olayın bir kısmını görebilir. *Bütünsel Yaklaşım* metoduna göre *Gözlemci*, Hz. Peygamber’in yaşamındaki herhangi bir hadiseye (söz söylemesi dâhil) şahit olmuş, müslüman olsun olmasın, herkestir. Klasik hadis metinlerinin isnadlarında bulunan sahâbe genellikle gözlemcidir. Fakat olaya şahit olmadığı zaman *Anlatıcı* veya *Râvî* de olabilirler.

b. **Anlatıcı** (المحدث, Narrator): Olaya bizzat şahit olan veya bir ya da birden fazla *Gözlemci* tarafından kendisine aktarılan olayı kendi ifadeleriyle anlatan kimsedir. *Merfû‘* hadislerde genellikle *Anlatıcı* aynı zamanda *Gözlemci*’dir. Bazı *merfû‘* hadisler ve *mürsel* hadislerin tamamında ise *Gözlemci* ile *Anlatıcı* birbirinden farklıdır. Birden fazla gözlemcinin aktardığı bilgilerden istifâde eden bir *Anlatıcı* genellikle bir *Gözlemci*’den daha kapsamlı ve tutarlı bir metin ortaya koyabilir. Böyle bir metin klasik usûl açısından mürsel olsa da *Bütünsel Yaklaşım*’ın değerlendirmesine göre daha yüksek değer alabilir. *Mürsel* rivâyetlerde *Gözlemci* genellikle belli değildir. *Mu‘dal* rivâyetlerde ise *Râvî*’lerden bazıları bilinmemektedir.

c. **Râvî** (الراوي, Translator): *Râvî*, bir *Anlatıcı*'dan muhtelif yollarla *taḥammül* ettiği (*semâ' ḳıra'ât*, *vicâde* gibi) anlatımı mümkün olduğu kadar aslına sâdık kalarak başka bir *Râvî* veya *Toplayıcı*'ya ulaştırarak kimsedir. *Anlatıcı* tarafından oluşturulmuş olan metnin yapısı nesilden nesile aktarılırken genellikle aynen korunmakla beraber *ihtişâr*, *taḳṭî'* ve *ma'nen rivâyet* gibi klasik hadis usûlünce müsamaha gösterilen bazı tasarruflar nedeniyle değişmiş olabilir.

d. **Toplayıcı** (المؤلف, Collector): *Anlatıcı* veya *Râvî* yoluyla kendisine ulaşan rivâyetleri çeşitli gayelerle bir cüz' veya kitapta bir araya getiren müelliflerdir. **Hemmâm b. Munebbih** ve *es-Şaḥîfe*'si, **İbn İshâk**'ın *es-Sîre*'si, **Mâlik b. Enes**'in *el-Muvaṭṭa'*'ı, **Aḥmed b. Ḥanbel**'in *el-Musned*'i, **el-Buḥârî**'nin *es-Şaḥîḥ*'i ve **İbn Ebî'd-Dünyâ**'nın eserleri müellifleriyle beraber birer *Toplayıcı* ve toplanan örneği olarak verilebilir. Bazı *mu'dal* rivâyetler için *Anlatıcı* ile *Toplayıcı* aynıdır. Meselâ **İbn İshâk** ve bazı rivâyetleri buna bir örnek olarak verilebilir.

e. **Nakledici** (الناقل, Quoter): Herhangi bir *Toplayıcı* tarafından telif edilen eser çeşitli sebeplerle kaybolmuş ve günümüze ulaşamamış olabilir. Bu esere daha önce ulaşmış ve ondan nakil yapmış olan başka bir müellifin eseri aracılığıyla da bir rivâyete ulaşmak mümkün olabilir. Bu müellif de *Nakledici* olarak kabul edilecektir. *Nakledici* çoğu zaman metnin isnadını hafız ederek rivâyet üzerinde bir tasarrufta bulunmaktadır. Fakat az da olsa rivâyeti olduğu gibi aktaranlar da bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi klasik hadis usûlünün râvî zincirinden bazı farklılıklar bulunan bu yeni yöntemde, râvînin *cerḥ* ve *ta'dil*'ini esas alacak bir düzen yerine rivâyetin aslı hakkında gerekli tespit ve tahkiklerin daha kolay ve verimli uygulanabileceği bir yapının oluşturulması amaçlanmaktadır.

Aşağıda bir *haber* örneği görülmektedir:

Örnek Haber

Adı: En faziletli âmel haberi.

Tanım: Bu *haber* bir örnek göstermek için hazırlanmıştır.

Açıklama: Bu *haber* en faziletli amelin hangisi olduğu sorusuna Hz. Peygamber'in vermiş olduğu cevabı ihtivâ etmektedir.

Tarih: 01.04.2016.

Alıntılar

☞ [C013] Ma'mer b. Râşid (ö.153/770), *el-Câmi*, XI, 191, No: 20298.

أَحْبَبْنَا عَبْدَ الرَّزَّاقِ، قَالَ أَحْبَبْنَا مَعْمَرًا، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ حَبِيبٍ، مَوْلَى عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ الْعِفَارِيِّ، عَنْ أَبِي دَرٍّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلًا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»، قَالَ: فَأَيُّ الْعَنَاقِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «أَنْفُسُهَا»، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: «فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ»، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ؟ قَالَ: «فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ» يَعْنِي أَخْرَقَ: أَحْمَقَ،

İfâdeler

* *Eylem İfâdeleri*

E-013-C015- Bir adamın Nebî'nin yanına gelmesi. (جاء رجلًا إلى النبي ﷺ)

E-013-C016- Ona "يا رسول الله، أيُّ الأعمالِ أفضل؟" diye sorması. (فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟)

E-013-C017- Nebî'nin "إيمانٌ باللهِ وجهادٌ في سبيلِ الله" diye cevap vermesi. (قَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»)

E-013-C018- Adam'ın "فأيُّ العنَاقِ أفضل؟" diye tekrar sorması. (قَالَ: فَأَيُّ الْعَنَاقِ أَفْضَلُ؟)

E-013-C019- Nebî'nin "أنفُسُها" diye cevap vermesi. (قَالَ: «أَنْفُسُهَا»)

E-013-C01A- Adam'ın "أفرأيتَ إن لم يجد؟" diye tekrar sorması. (قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَجِدْ؟)

E-013-C01B- Nebî'nin "فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ" diye cevap vermesi. (قَالَ: «فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ»)

E-013-C01C- Adam'ın "أفرأيتَ إن لم أستطع؟" diye tekrar sorması. (قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ؟)

E-013-C01D- Nebî'nin "فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ" diye cevap vermesi. (قَالَ: «فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ»)

تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ» يَعْنِي أَخْرَقَ: أَحْمَقَ،

* *Zaman İfâdeleri*

Z-013-C01E - Bir adamın Nebî'nin yanına gelme zamanı. (جاء رجلًا إلى النبي ﷺ)

Z-013-C01F - Nebî'ye "يا رسول الله، أيُّ الأعمالِ أفضل؟" diye sorma zamanı. (فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟)

Z-013-C020 - Nebî'nin "إيمانٌ باللهِ وجهادٌ في سبيلِ الله" diye cevap verme zamanı. (قَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»)

Z-013-C021 - Adam'ın "فأيُّ العنَاقِ أفضل؟" diye tekrar sorma zamanı. (قَالَ: فَأَيُّ الْعَنَاقِ أَفْضَلُ؟)

Z-013-C022 - Nebî'nin "أنفُسُها" diye cevap verme zamanı. (قَالَ: «أَنْفُسُهَا»)

Z-013-C023 - Adam'ın "أفرأيتَ إن لم يجد؟" diye tekrar sorma zamanı. (قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَجِدْ؟)

Z-013-C024 - Nebî'nin "فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ" diye cevap verme zamanı. (قَالَ: «فَيُبْعِنُ الصَّانِعَ، وَيَصْنَعُ لِلْأَخْرَقِ»)

Z-013-C025 - Adam'ın "أفرأيتَ إن لم أستطع؟" diye tekrar sorma zamanı. (قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ؟)

Z-013-C026 - Nebî'nin "فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ" diye cevap verme zamanı. (قَالَ: «فَدَعِ النَّاسَ مِنْ شَرِّكَ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ»)

فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ» يَعْنِي أَخْرَقَ: أَحْمَقَ،

* *Mekân İfâdeleri*

M-013-C029 - Adamın geldiği yer. (جاء رجلًا)

M-013-C02A - Nebî'nin bulunduğu yer. (جاء رجل إلى النبي)

* Nesne İfâdeleri

N-013-C027 - Bir Adam. (رجل)

N-013-C028 - Nebî (النبي)

3. İfâde

Bir haberin muhtelif alıntılarında bir veya birden fazla *olgu* ya da *irtibat* hakkında bilgi veren kelime veya cümlelerden oluşur. Bir alıntının ifâdelerinin belirlenmesi oldukça dikkat isteyen bir iştir ve zaman zaman düzeltme yapılması gerekebilir. İfâdeler belirlenirken ne gereğinden fazla uzun ne de anlaşılmayacak kadar kısa olmalıdır. Uzun tutulduğunda olgular referans olarak atanırken ifâdenin ilgili olgu veya irtibatı desteklediği kısmı tam olarak belli olmayacaktır. Kısa olduğu takdirde ise anlaşılması zorlaşacağı için takibi güçleşecektir.

Örnek olarak aşağıda ele alınacak olan rivâyetin bir kısmı verilebilir. Burada görüldüğü gibi cümlenin belli kısımları numaralandırılarak ifâdeler oluşturulmuştur. Bu ifâdeler daha sonra rivâyetin ihtivâ ettiği olgular ve irtibatlar tanımlanırken “destek referans” olarak kullanılacaktır.

E-013-C015 şeklindeki kodun anlamı şudur: E Eylem ifâdesi olduğu, 013 Alıntı kodunun son üç rakamı, C015 ise ifâde kodunun son üç rakamını göstermektedir. Diğer ifade türleri ise Z zaman, M mekân, N nesne ve G grup olarak gösterilmektedir.

Yukarıdaki kaynaktan yapılan örnek alıntının bazı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

E-013-C015- Bir adamın Nebî'nin yanına gelmesi. (جاء رجل إلى النبي)

E-013-C016- Ona "يا رسول الله، أيُّ الأعمال أفضل؟" diye sorması. (فَسأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟)

Z-013-C01E - Bir adamın Nebî'nin yanına gelme zamanı. (جاء رجل إلى النبي)

M-013-C029 - Adamın geldiği yer. (جاء رجل)

M-013-C02A - Nebî'nin bulunduğu yer. (جاء رجل إلى النبي)

N-013-C027 - Bir Adam. (رجل)

N-013-C028 - Nebî (النبي)

Sadece bir alıntıdan oluşan bu rivâyetin *Kaynak Ağacı* bir zincir görünümünde olacaktır. İleride ağaç görünümünde olabilecek örnekler de verilecektir. Bu basit örnek üzerinde *Gözlemci, Anlatıcı, Râvî, Toplayıcı* ve *Nakledici* kısımları şu şekilde gösterilebilir:

Özellik	İsim	Açıklama
Gözlemci	Ebû Z̤er (?)	“جاء رجلان إلى النبي” ifâdesi olaya şahid olduğuna işaret ediyor olabilir.
Anlatıcı	Ebû Z̤er	Metindeki “عَنْ أَبِي ذَرٍّ” ifâdesi anlatımın ona ait olduğunu gösteriyor.
Râvî	Ebû Mürâvih el-Ğifârî	İsnaddaki konumundan bakılarak râvî olduğu anlaşılıyor.
Râvî	‘Urve [b. ez-Zübeyr]	‘Urve’nin Toplayıcı olma ihtimâli de bulunmaktadır.
Râvî	Ĥabîb Mevlâ ‘Urve	İsnaddaki konumundan bakılarak râvî olduğu anlaşılıyor.
Râvî	ez-Zührî	ez-Zührî’nin Toplayıcı olması da ihtimâl dâhilindedir.
Toplayıcı	Ma‘mer b. Râşid	Eser sahibi olduğu için Toplayıcı olduğu düşünülmektedir.
Nakledici	‘Abdurrezzâk	Tarikin ulaşıldığı kaynağı Ma‘mer’den nakletmiştir.

Şekil 4: Ebû Zer hadisinin Kaynak Ağacı’ndaki ögeler.

Metnin isnadında ‘**Abdurrezzâk** bulunmasına rağmen asıl toplayıcının **Ma‘mer b. Râşid** olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bu rivâyet açısından ‘**Abdurrezzâk** sadece bir *Nakledici* konumundadır. Bazı durumlarda bu kabul, bir eserin kime ait olduğu hususundaki tartışmalara göre farklılık arzedebilir.

Kaynak Ağacı’nın *Anlatıcı*’dan sonra gelen ve ilk râvîlerden oluşan kısmı ileride görüleceği üzere bir *Eylem* olgusunun değerinin hesaplanmasında bir parametre olarak kullanılacaktır. Buna bağlı olarak *Kurgu*’nun değerini belirlerken de aynı parametreden faydalanılacaktır.

4. Olgu

“Oluşum süreci içinde ya da bir başka şeyin belirtisi olarak gözlemlenen olaylar” olarak tanımlanabilecek olan “olgu” kavramı, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından bir metnin ihtivâ ettiği *Eylem, Zaman, Mekân, Nesne* ve *Grup* olarak isimlendirilen ifadelerin işaret ettiği ögeler için kullanılacaktır. Bir metni birinci düzeyde anlamının birimi olarak kabul edilebilecek olan *olgu, Bütünsel Yaklaşım* metodunun en önemli kavramıdır. Olgular bir metnin gerçek ile ilişkisini temsil eden simgelerdir.

Öte yandan olay ile olgu arasında fark vardır; olay meydana gelen oluşumları ifade etmek için kullanılırken olgu, olayların oluşum süreci için kullanılır. Meselâ Hz. Peygamber’in Medine’ye hicreti bir olaydır; Medine’ye hicret etmesi ise bir olgudur.

Olgunun *Eylem, Zaman, Mekân, Nesne* ve *Grup* olarak adlandırılacak olan türleri bulunmaktadır. Bunlardan *Eylem*, diğerlerinden bazı yönleri ile farklılaşır.

Yüklem, cümlede özne tarafından gerçekleştirilen eylemi, oluşu, hareketi veya bir olguyu ya da yargıyı bildiren sözcük veya sözcük grubudur.³⁰² *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından bakıldığında ise, kendisi dışındaki diğer olguların birbirleri ile kurdukları irtibatları yönlendiren bir olgu çeşididir. Cümle yapısındaki standart yüklem ile karıştırılmaması bakımından *Eylem* olarak adlandıracağımız bu olgu, diğer olguların yaptığı işi veya oluşu bildirir.

Olguların türleri hakkında yeri geldiğinde daha ayrıntılı bilgiler verilecektir. Genel olarak belirtmek gerekirse Olgu, insan, hayvan, bitki ve eşyaların zaman ve mekâna bağlı olarak kendileri veya birbirleri ile *Eylem* olgusu aracılığıyla kurdukları ilişkileri dikkate alınarak sınıflandırılmasından ibarettir. Meselâ “جاء رجل إلى النبي” ifâdesinde³⁰³ “رجل” ve “النبي” insana işaret eden birer *Nesne* olarak tanımlanırken; “جاء رجل إلى النبي” ifâdesi iki nesne arasındaki bir eyleme işaret etme yönüyle bir *Eylem* olarak kabul edilir.

Bir olgunun varlığı *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olmak üzere üç farklı bilgi kaynağının işareti ile anlaşılır.

Naklî olgular kendilerine işaret eden haber ifâdeleri ile birlikte kayıt altına alınarak oluşturulurlar. Böylece bir *olgu* oluşturulurken dayanak olarak kullanılan *haber* ve *ifâde*'ye, onlardan da kaynaklarına ulaşmak mümkün hale gelir. *Farazî* olgulara bir *haber*'in ifâdelerinde doğrudan işaret edilmiş olmasa da varlığına bilimsel ve mantıksal kaynaklar tarafından işaret edilmiştir. Böylece varlıklarına dair bilimsel veya mantıksal ifâdeler delil teşkil etmiş olur. *Karma* olgular ise hem rivâyet edilen *haber* hem de bilimsel kaynakların ifâdeleri tarafından desteklenen olgulardır.

Eylem olgusu, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olarak isimlendirilen diğer olguların birbirleri arasında kendisi aracılığıyla irtibat kurdukları bir olgu çeşididir. *Eylem* olgusu olmadan diğer olguların birbirleri arasında doğrudan irtibat kurmaları mümkün olmaz.

Yukarıdaki *haber*'den seçilen bazı ifâdelerin işaret ettiği bazı olgular şu şekildedir:

Kod:	Olgu Tipi	Kaynak	Olgu Tanımı	İfadeler	Açıklama
1	Nesne	<i>Naklî</i>	Ebû Z̄er	عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ	
2	Nesne	<i>Naklî</i>	Adam	رَجُلٌ	
3	Nesne	<i>Naklî</i>	Nebî	النَّبِيِّ	

³⁰² “<https://tr.wikipedia.org/wiki/Yüklem>”. TDK ve diğer sözlüklerin tanımları *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından önemli olan özne, eylem, olguyu tanıma katmadıkları için bu kaynaktaki tanım tercih edilmiştir.

³⁰³ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 191, No: 20298.

4	Eylem	<i>Naklî</i>	Adamın gelmesi	جاء رجل إلى النبي	
5	Eylem	<i>Naklî</i>	Adamın sorması	فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟	
6	Zaman: Gün	<i>Farazî</i>	Olay günü	Mantıksal çıkarım	
7	Mekân: Yer	<i>Farazî</i>	Olay yeri	Mantıksal çıkarım	

Şekil 5: Ebû Zer hadisinde yer alan olguların listesi.

Bu tabloda, bir adamın bir gün bir yere gelerek Hz. Peygamber'e bir şeyler sorması ile ilgili olgular listelenmektedir. Bu olay sırasında **Ebû Z̤er**'in orada bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle hem olaya şâhit olması hem de anlatması nedeniyle *Gözlemci* de *Anlatan* da **Ebû Z̤er**'dir. *Gözlemci* olması nedeniyle aynı zamanda olayın bir parçası olduğu için *Nesne* olarak tanımlanmıştır.

Bir *haber*'de bulunan olguların tespiti yapılarak *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ilk adımı atılmış olur. Daha sonra, haberde geçen bu adamın kim olduğu, olayın hangi günde ve nerede gerçekleştiği gibi sorularına cevap arayarak bu olayın ait olduğu bütün ile bağlantısını kurmaya çalışmak gerekir. Böylece hem adam hem zaman hem de mekân hakkında yapılacak yeni tespitlerle olayı ait olduğu tarihsel çerçeveye oturtmak mümkün hale gelir. Bu konuda yeri geldikçe daha ayrıntılı bilgi ve örnekler verilecektir.

Allâh, Melek, Cebrâil, Cennet, Cehennem ve benzeri kavramlar soyut olduklarından dolayı *Bütünsel Yaklaşım* metodu tarafından incelenirken herhangi bir *olgu* olarak değerlendirilmez.

5. İrtibât

Bir *Eylem* olgusu ile *Zaman, Mekân, Nesne* ve *Grup* olguları arasında varlığı *Naklî, Farazî* veya *Karma* ifâdeler tarafından işaret edilen ilişkidir.

Bir irtibat ancak *Eylem* olgusu ile diğer olgulardan birisi arasında olur. Daha önce de ifade edildiği üzere *Eylem* olgusu olmadan diğer olguların hiçbiri diğeri ile irtibat kuramaz. Bir *İrtibat*, varlığına işaret eden bilgi kaynağının durumuna göre *Naklî, Farazî* ve *Karma* olmak üzere üç farklı türde olabilir. Bu bakımdan olgu ile irtibat benzerlik gösterir.

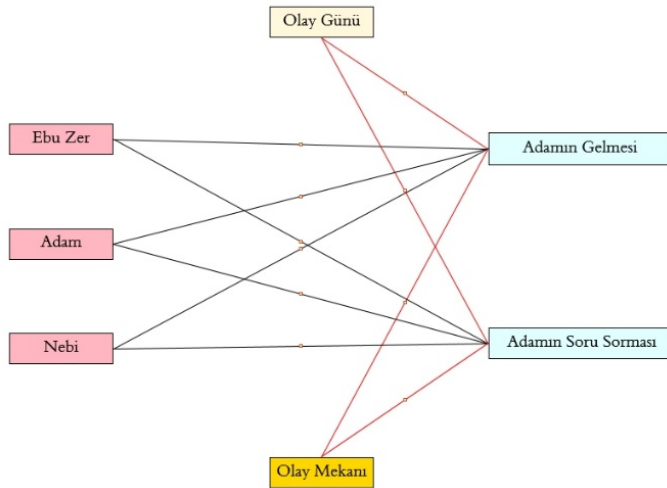
Eylem ile diğer olgular arasındaki irtibat kesinlik ifâde etmez. Sadece bir irtibat ihtimâlinde bahsedilebilir. Bu ihtimâl de *Çok Düşük, Düşük, Normal, Yüksek* ve *Çok Yüksek* olmak üzere beş farklı şekilde derecelendirilir.

Aşağıdaki örnekte olguların birbirleri arasındaki irtibatlar gösterilmektedir. Bu irtibatların bazıları naklî bilgilere dayanmaktadır. Bunların dışında *Farazî* irtibatlar da bulunmaktadır. Bunlar şöyle listelenebilir:³⁰⁴

Kod:	İrtibât Tanımı	Olgu-Olgu	İrtibât Kaynağı	İhtimâl	İfadeler
1	Ebû Ẓer - Bulunma Eylemi	Nesne - Eylem	<i>Farazî</i>	<i>Düşük</i>	-
2	Adam - Gelme Eylemi	Nesne - Eylem	<i>Naklî</i>	<i>Yüksek</i>	E-013-C015
3	Nebî - Gelme Eylemi	Nesne - Eylem	<i>Naklî</i>	<i>Normal</i>	E-013-C015

Şekil 6: Olgular arasındaki irtibatları gösteren liste.

Bir *Kurgu* içindeki olgular arasında bulunan irtibatlar yukarıdaki gibi bir liste şeklinde verilebileceği gibi daha kolay anlaşılması ve takip edilmesi için aşağıda olduğu gibi grafik şeklinde de gösterilebilir. Grafik oluşturma ve geliştirme imkânları sağlayan bir bilgisayar programı sayesinde de kolayca çizilebilir ve yeni bilgiler elde edildikçe güncellenebilir.³⁰⁵

Şekil 7: Olgular arasındaki irtibatları gösteren grafik.

Bir *Kurgu* işleminde olgular arasında kurulan *irtibat* sayısı ve bunların *ihtimâl kalitesi* (*Yüksek*, *Çok Yüksek* şeklinde) o kurgunun sağlamlığı hakkında bilgi verir. Bu hususta da yeri geldiğinde daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

6. Çelişki

Eylem olgusu ile diğer olgular arasında kurulan *naklî*, *farazî* veya *karma* irtibatlar genellikle birbirleri ile uyum içinde olur ve her irtibat sonunda daha sağlam neticeler ortaya

³⁰⁴ Aslında burada “*Adamın gelmesi*” ve “*Adamın soru sorması*” olgularının ait olduğu “*Olay Günü*” olgusundan daha küçük zaman dilimlerini ifade eden iki *Farazî Olgu* daha bulunmaktadır. Fakat örneği basitleştirmek için bu detaylara girilmedi.

³⁰⁵ Bu işlemleri yarı otomatik olarak gerçekleştirebilen deneme amaçlı bir yazılım geliştirmiş bulunuyoruz. Bu tezdeki örneklerin hemen hemen hepsi de bu yazılım yardımıyla hazırlanmıştır.

çıkar. Ancak bazı durumlarda irtibatlar arasında mantıksal uyumsuzluklar bulunur. Bu uyumsuzluklar *çelişki* olarak adlandırılacaktır. *Çelişki*, genellikle bir irtibatın işâret ettiği *Nesne* ile diğerinin aynı olmaması durumunda anlaşılır. Meselâ birinci irtibata göre Zeyd, ‘Amr’ın babasıdır. Diğer bir irtibata göre ise ‘Amr’ın baba olduğu ortaya çıkarsa bu iki irtibat birbiriyle çelişmiş olur. Eğer *çelişki* sadece bir *haber*’in tanımladığı olgular arasındaki ifâdelerden kaynaklanıyorsa haber içi çelişkinin (*İç Çelişki*) varlığına işâret eder. Eğer iki ayrı haberin tanımladığı olgular arasındaki irtibatlarda çelişki var ise bu haberler arasındaki çelişkinin (*Dış Çelişki*) varlığını gösterir.

Çelişkiler genellikle *haber* ifâdeleri tarafından açıkça işâret edilmeyen başka gizli olgu ve irtibatların işâretçisi olabilir. *Bütünsel Yaklaşım* incelemesi derinleştirildikçe bu gizli olguları gösteren yeni *haber* veya bilgiler ortaya çıkar ve bu çelişkilerin bir kısmı kendiliğinden ortadan kalkar. Bazı durumlarda çözülmesi güç çelişkiler ortaya çıkar ki bunlar *haber*’in bir kısmının diğer bir kısmı veya diğer bir *haber* ile aralarında te‘âruz olduğuna işâret eder. Bu durumda bu te‘âruz ve çelişkiler muhafaza edilerek birden fazla irtibat kurulur ve bunların ihtimâl kalitesi (*Düşük, Yüksek* gibi) gösterilerek inceleme işlemi *tevakkuף*’a bırakılır (beklemeye alınır). Daha sonra yapılan başka incelemeler sonucunda bu çelişkilere dair ihtimâllerden birisinin güçlendiği veya ikisinin de hatalı olduğuna dair yeni olgular ve irtibatlar tespit edilebilirse çelişkinin önemi de azalmış olur. Bununla birlikte, çelişkilerin hatalı irtibatlandırmalardan kaynaklanmış olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

7. Kurgu

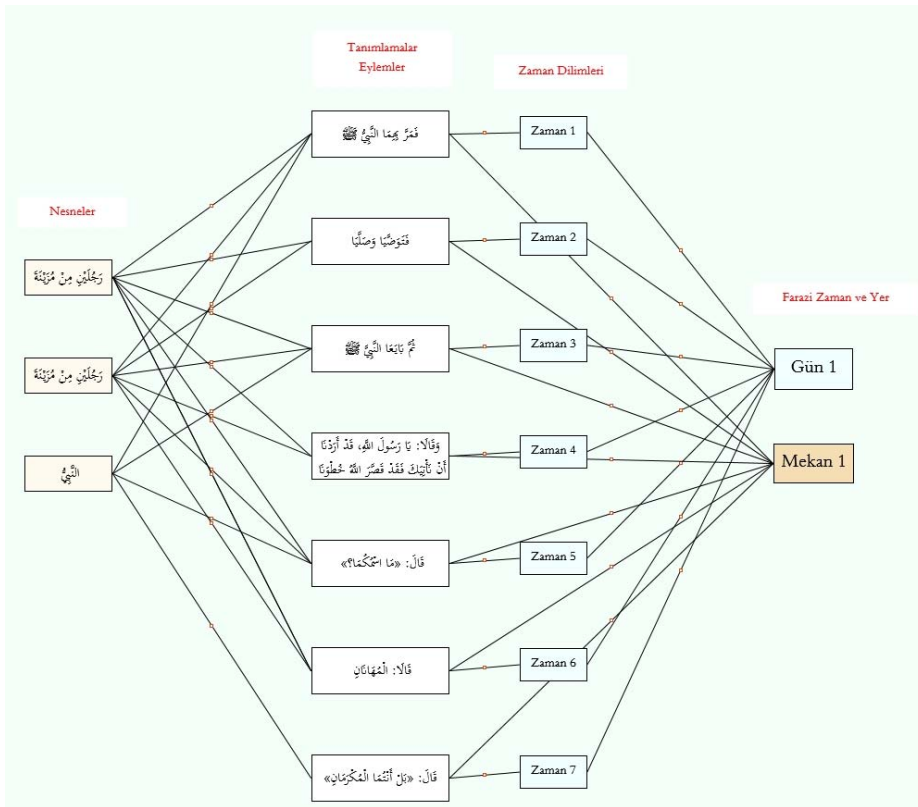
“Kurgu” sözlükte “*Bir bütün oluşturmak için parçaları takıp birleştirme işi, montaj*” olarak tanımlanır.³⁰⁶ *Bütünsel Yaklaşım* açısından ise en az bir *Eylem* olgusu ile bir veya birden fazla olgu arasında kurulan irtibat(lar) neticesinde ortaya çıkan yapıya *kurgu* denir. Bir *Kurgu* tek bir *Eylem* olgusundan ibaret olabileceği gibi birçok olgunun birbirleri ile *Eylem* olguları aracılığıyla kurdukları karmaşık irtibat ağlarından da meydana gelmiş olabilir.

Kurgu kavramı yerine *olay zinciri* veya *olay örgüsü* kavramları da kullanılabilir. Ancak *Bütünsel Yaklaşım*’ın yöntemleri bakımından *kurgu* daha doğru bir kelime gibi görünmektedir. *Olay zinciri* olgular arasında birbirini tetikleyen birden fazla *Eylem*’in oluşturduğu yapı olarak kabul edilebilir. *Olay örgüsü* ise belli bir husustaki birden fazla olay zincirinin çapraz irtibatlar kurması olarak kabul edilebilir. Bu açıklamalara göre *Kurgu* hem olay zincirini, hem de olay örgüsünü aynı anda içinde barındıran daha geniş bir kavramdır.

³⁰⁶ TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*, “Kurgu” maddesi.

Kurgular ilişkili olduğu *haber*, *olgu* ve *irtibat* gibi ögelerinin sayılarına göre değerlendirilir ve elde edilen yeni *haber* eklemeleri ile sürekli olarak gelişebilen dinamik yapılardır.

Başarılı bir *Kurgu* tamamlandığında birçok *kaynak*'tan *alıntı* yapılarak oluşturulan *haber*'den istifade edilerek meydana getirilmiş bir *senaryo* ortaya çıkar. *Bütünsel Yaklaşım* metodunun hedef olarak ortaya koyduğu bu *senaryo*, kendisini oluşturan rivâyetler tarafından sadece küçük bir parçası aktarılmış olan bir bütündür.

Şekil 8: Bir Kurgu'nun yapısını gösteren örnek grafik.

8. Senaryo

Bütünsel Yaklaşım metodu ile ortaya konulmuş, teknik bir yapıya sahip olan *Kurgu*'nun muhtevâsının yazılı bir metne dönüşmüş haline *senaryo* denir. Bir *senaryo*'nun yazılabilmesi için *kurgu*'nun tamamlanmış olması şarttır.

Senaryo herhangi bir *Kurgu*'nun ihtivâ ettiği bilgilerin yazılı ve subjektif bir metin haline getirilmiş şeklidir. Bu metin, *Kurgu*'nun teknik yapısının anlaşılması kolay olmadığı için bu metin aracılığıyla ortaya konulan sonuçları göstermek için yazılır. Bu metnin amacı görece objektif bir yapıya sahip olan *Kurgu*'nun anlaşılır bir dille hikâye edilmesidir. Bu bakımdan *Senaryo*, teknik bir inceleme sonunda ortaya çıkan sonuçların, bu işin uzmanı olmayanların da anlayabileceği şekilde yazılmış bir raporu olarak kabul edilebilir.

9. Çalışma

Bütünsel Yaklaşım yöntemi uygulanarak herhangi bir konuda derlenecek olan alıntılar bir araya toplanarak oluşturulan *haber*'lerin daha kolay kontrol edilmesi ve ileride başka uygulamalarda da kullanılabilmesi için belli bir tasnife tâbi tutulması gerekir. Bu amaçla *Çalışma* adı verilen ve *haber*'leri belli alt başlıklar altında bir araya getirmek için kullanılan bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapının *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi ile doğrudan alakası olmasa da, uygulama sırasında hazırlanan *haber*'lerin tasnif edildiği klasör vazifesi görmektedir.

III. KAYNAKLAR

A. NAKLÎ BİLGİ KAYNAKLARI

Bir yöntemin uygulanabilmesi için o yönteme bilgi ve veri sağlayan kaynakların olması gerekir. Nitekim klasik hadis usûlünün bilgi kaynakları da müsned, cami, sünen tarzında yazılan rivâyet kaynakları ve râvîlerin tevsik ve tenkidine dair çok sayıda veri ihtivâ eden *cerh* ve *ta'dil* kitapları başta olmak üzere oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde de bu kaynakların büyük bir kısmından istifade edilecektir. Ancak yeni yöntemin daha geniş bir kaynak yelpazesi olacağından dolayı bunları “naklî bilgi kaynakları” ve “bilimsel veri kaynakları” olmak üzere iki ana başlık altında toplamak gerekmektedir. İlk olarak naklî bilgi kaynakları üzerinde bazı değerlendirmeler yapmak gerekir.

Hadis ilminin tarihî süreç içerisinde geçirdiği aşamalar üzerine ilk bölümde yaptığımız bazı değerlendirmelerde de değinildiği üzere klasik hadis külliyâtı hacmi ve tasnif yöntemleri bakımından eşsiz özelliklere sahiptir. Çağımızın teknolojik imkânlarına rağmen bu külliyâtın bir kısmı hâlâ tam olarak kayıt altına alınamamıştır. Savaşlar, yangınlar, talanlar ve sel baskınlarının yaşandığı dünyada bu külliyâtı çoğaltmak ve koruma altına almak için her zamankinden daha çok imkân bulunmaktadır. Bu imkânlardan süratle istifâde edilerek mevcut külliyâtın yeni bir tasnife tâbi tutulması gerekmektedir. Bu yeni tasnif sistemi hem modern çağın araçlarını destekleyecek şekilde biçimlenmeli hem de akademisyenlerin çalışmalarının en az zaman kaybıyla yürütülmesini temin edecek ve bilgi paylaşımını hızlandıracak bir yapıya sahip olmalıdır. Bu tezde böyle bir tasnif sisteminin oluşturulabilmesi için bazı önerilerde bulunmakla yetinilecektir. Oluşturulacak yeni tasnif sistemi, bu tezde öne sürülen *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi ile tam uyumlu olması halinde daha kullanışlı bir yapıya sahip olabilir. Bunun için sistemin aşağıdaki öneriler dikkate alınarak geliştirilmesi gerekir:

- Yeni tasnif sistemi mümkün olduğu kadar geniş bir bilgi altyapısı üzerine kurulmalıdır. Bu altyapıyı teşkil ederken eserlerin mevsûkiyeti kesinlikle bir kıstas olarak kullanılmamalıdır. Sahihinden sakîmine ulaşılabilen her kaynak dâhil edilmeli ve ilmî

istifâdeye sunulmalıdır. Bu çerçevede ilk olarak İslâmî külliyyâtta klasik kaynakların tamamına yakınının tasnife tâbi tutularak kullanıma hazır hale getirilmesi amacıyla dünya kütüphanelerinde bulunan hadis, tefsir ve siyer başta olmak üzere İslâmî ilimlere dair yazılmış bütün yazma eserler tespit edilmelidir.

- Klasik hadis kaynakları sadece isimleri mâlum kitaplardan ibâret değildir. Bunun dışında kütüphanelerde isnadlı rivâyet ihtivâ eden birçok kaynak bulunmaktadır. Ayrıca bazı eserlerin de tamamı olmasa da bazı cildleri ve sayfaları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu kaynaklar da yeni tasnif sisteminin imkânları ile istifadeye sunulmalı ve kaybolmaktan kurtarılmalıdır.

- Bir eser her ne kadar tahkik edilip neşredilmiş olsa bile bu matbû olan nüsha tek başına bir eseri tam olarak temsil etmez. Bir eser mahtut nüshaları, matbû nüshaları, hakkında yazılan şerhler, hâşiyeler, elektronik kopyalarının da içinde olduğu her şeyden ibarettir. Çünkü her ne kadar bir muhakkik eseri tahkik etmiş ise de bu tahkik o eserin nihai şeklini temsil etmez. Eserde tahkik sırasında bazı hatalar yapılmış olabilir. Tahkikte kullanılan nüsha sorunlu olabilir ya da tahkikten daha sonra daha eski ve mükemmel bir nüshası ortaya çıkmış olabilir. Bütün bu ihtimaller, eserlerin bütün nüshalarını ve bütün neşirlerini bir arada değerlendirecek bir sistemle tasnif edilmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu tasnif için bilgisayar ortamı imkânlarının kullanılması kaçınılmazdır. Böyle bir tasnifte anahatlarıyla,

- Eserin müellifine ait bir tanıtım bölümü olmalıdır.

- Esere ait mümkün olduğu kadar detaylı bir tanıtım bölümü olmalıdır.

- Eserin yazmalarını tanıtan bir bölüm olmalı ve elde edilebilen yazmalar görüntü olarak kaydedilip (tarama) kodlarına göre açılan klasörlere konulmalıdır.

- Eserin matbû nüshaları da ilgili klasörlerde ve ilgili dosya formatlarında tasnif edilmelidir.

- Her eser için ileride eklemeler yapılmasına, not ve açıklamalar girilmesine imkân sağlayabilecek bir yapı oluşturulmalıdır.

- Eserin herhangi bir matbû sayfasına kolayca ulaşılması sağlanmalı, gerektiğinde aynı matbû sayfanın varsa yazmasının görülmesi sağlanmalıdır.

- Eserdeki arama sistemi, gerektiğinde varaklarda da arama yapılmasına imkân sağlamak üzere yerleri işaretlenmek suretiyle belli kelimelerin varaklar üzerine yerleştirilebilmesini sağlamalıdır.

- Gerek matbû kısımlardan gerekse yazmalar üzerinden seçilen alan alıntılanabilmeli, yazma olanlardan yapılan alıntılarda seçilen alan resim olarak kaydedilmelidir.

Bütün bu imkânların yanında başka ihtiyaçların temini için imkânlar da sağlanabilir. Bu şekilde bütün hadis ve diğer destekleyici ilim dallarına ait eserleri tasnif ettiğimiz bir literatür ortaya çıktığında bu sistemin ne kadar verimli ve zaman tasarrufu sağlayan bir yapıya sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca bu çalışma ile çoğu eserin tahkik hataları ve nüsha farkları, meseleye daha vâkif olan ilgili araştırmacılar tarafından daha kolay fark edilerek tashih edilebilecektir.

Bu tasnif sistemi için birçok alternatif yöntemler önerilebilir ve bu yöntemlerden biri veya birkaçının kullanılması mümkün olabilir. Biz burada bu yöntemin ayrıntılarını bu konuda yapılacak nihai bilgisayar programlarına bırakarak genel olarak ne tür bir sistematik olması gerektiği üzerinde duracağız.

Böyle bir tasnif tamamlandığında herhangi bir ilim adamı bir bilgisayarda bütün literatüre rahat bir şekilde erişebilecek ve aradığını kolayca bulacaktır. Böylece diğerlerine bulguları ile yol göstermiş olacaktır.

Hicrî ilk iki asırda yazılan yazılar, mektuplar, kitâbeler ve benzeri kaynaklar da rivâyetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında oldukça önemlidir. Bu belgelerin de belli bir ilmî disiplin içerisinde derlenip toplanması gerekir. Bu çerçevede kitaplardaki sisteme benzer bir sistem de yazılı belgelerde uygulanmalıdır.

Bunun için yapılması gereken bazı faaliyetler şunlardır:

- Hz. Peygamber'e ait olduğu öne sürülen bütün mektupların araştırılması ve tasnifi.³⁰⁷
- İlk iki asırda kaleme alınan diğer mektupların ve yazılı belgelerin tasnif edilmesi.³⁰⁸
- Arap yarımadasında bulunan eski kitabelerdeki yazıtların tespiti deşifre edilmesi ve bunlara ait bilgi ve belgelerin tasnif edilmesi.

Özellikle Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edilen mektuplar üzerinde çok daha ciddî bir araştırma yapılması, gerektiği takdirde karbon testine tâbi tutularak orjinal olup olmadıkları konusunda daha somut verilere ulaşılması gerekmektedir. Çünkü bu belgelerin orjinal olduklarının tespit edilmesi durumunda taşıdıkları bilginin değeri tartışılmazdır.

Bütünsel Yaklaşım metodunun bilgi kaynaklarının iki ana gruba ayrıldığından bahsedilmişti. Bunlardan ilki Hz. Peygamber dönemini bize anlatan ve muhtevâsında birçok

---

³⁰⁷ **M. Hamidullah**'ın *el-Vesaike's-Siyasiyye* eseri bu konuda yapılmış öncü çalışmalardan birisi olduğu halde bu tür gerisi gelmemiştir. Güncel teknolojik imkânlardan istifade edilerek dünya kütüphanelerinde ve müzelerinde bulunan ve Hz. Peygamber'e atfedilen mektuplar üzerinde şimdiye kadar modern ve ilmî bir tetkik yapılamamıştır.

³⁰⁸ Bu konuda bazı web siteleri ve üniversite kütüphaneleri örnek olabilir. Meselâ bk. "<http://www.islamic-awareness.org/>"; "<http://library.duke.edu/rubenstein/scriptorium/papyrus/texts/arabic/documentary.html>"

kaynaktan gelen bilgiler bulunan her türlü eserdir. Kur'an da bu kaynakların başında yer almaktadır.

1. Kur'ân, Tefsir ve Esbâb-ı Nüzûl Eserleri

Kur'an'ın mevzûkiyeti konusunda sadece İslâm inancının bir gereği olarak değil, mevcut bilimsel tespitlere göre de herhangi bir şüpheye gerek olmadığı görülmektedir.

Bu açıdan bakıldığında naklî bir bilgi kaynağı olarak Kur'an, oldukça önemlidir. Ancak bir kaynak olarak Kur'an'dan istifade edilirken iki temel sorunla karşı karşıya kalınmaktadır: İlki âyet ve sûrelerin nâzil oldukları yer ve zamanın tam olarak bilinmemesi, ikincisi ise âyetlerin daha doğru anlaşılması için rivâyetlere ihtiyaç duyulmasıdır. Bu nedenle *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde Kur'an âyetleri, sebep-i nüzûl ilişkisi bakımından rivâyetlerin bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Hicrî II. asrın ikinci yarısından itibaren tasnif edilmeye başlanan tefsirler çok sayıda isnadlı rivâyet ihtivâ etmektedir. Bu rivâyetler genellikle âyetlerin sebep-i nüzûlü ile alakalıdır. Bazıları da âyetin tefsiri bakımından gerekli olan rivâyetlerdir. Özellikle esbâb-ı nüzûl ile alakalı rivâyetler, hem bir veya birden fazla âyetin nâzil olmasına sebep olan olay hakkında bilgi verirler hem de metinleri itibariyle birer kaynak vazifesi görürler. Böylece tefsirlerde yer alan bu rivâyetler, ilk bölümde ele aldığımız şekilde fıkıh-sünnet eksenli bir tasnif yerine sebep-i nüzûl eksenli bir tasnife tabi tutulduklarından dolayı itikadî ve fikhî içeriğe sahip olmamalarına rağmen günümüze kadar ulaşma imkânı bulmuş olurlar. Bu rivâyetlerin yanında, yukarıda da değinildiği üzere **Mücâhid** (ö.104/723), **Ķatâde** (ö.117/735), **es-Süddî** (ö.127/745) ve **MuĶâtîl b. Süleymân** (ö.150/767) gibi ilk dönem müfessirlerinin eserlerinde Hz. Peygamber'in sîreti veya hadislerinin isnadlı olanlarının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. İlk bölümde üzerinde durduğumuz bu duruma göre ilk dönem eserlerinde genellikle isnadsız, nadiren de isnadlı rivâyetler bulunuyordu. Daha sonra telif edilen kaynaklar bu eserlerden sadece isnadlı olan rivâyetler seçilerek telif edilmiştir. Böylece muhtevâlarının tamamına yakını isnadlı rivâyetlerden oluşmuştur.

Hicrî II. asrın ikinci yarısından önce yazılmış eserlerde, isnad olmasa bile metinlerde anlatılan olaylar ve nakledilen hadiseler o dönemdeki sıradan insanlar tarafından dahi, bu insanlar bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildikleri için onları tetkik ve tenkid edebildiklerini ifade etmiştik.³⁰⁹ Bu sebeple Hz. Peygamber'e atfedilen bazı kritik ifâdeler dışında olayların akışına yönelik verilen bilgilerin büyük oranda gerçeği yansıtmış olabileceği kabul

³⁰⁹ O dönemde bir haberin tetkik edilebilmesi için bir veya iki râvî aracılığıyla sahâbeye ulaşılması mümkündü.

edilmelidir. Elbette bu durum uydurma ameliyesinin olmadığı anlamına gelmez. Fakat o dönemde kayıtlara geçmiş mâlumatın aslında ne derece ehemmiyetli olduğunu ve ne derece değerli bilgiler ihtivâ edebileceğini dikkate almak gerekir. Meselâ, **Muḳâtil b. Süleymân**'ın tefsirinde Hz. Peygamber dönemine ait bir olay anlatıldığında, o anlatımın bir senedi olmasa da, daha sonraki kaynaklardaki 'âlî isnadlı olmayan rivâyetten daha değerli olabileceğini kabul etmek gerekir. Buradaki bütün mesele bu senedsiz mâlumatın sıhhatinin nasıl garanti edileceği hususudur ki bu tezin amacı da zaten budur. Bu mesele, bir metindeki bilgilerin sıhhatini *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi ile ele alarak o rivâyetin muhtevâsını sîret bütünlüğü içindeki yerine yerleştirmekle halledilmiş olur. Eğer bu bilgiler çelişkisiz bir şekilde sîretin bir parçası olabiliyor ve bütünlüğün eksiklerini tamamlıyorlarsa bu, o bilgilerin tarihî bir gerçekliğin parçası olduklarını gösterir. Aksi durumda ise söz konusu bilgiler hakkında *tevaḳḳuf* edilir ve bütün ile irtibatları ortaya çıkıncaya kadar bu durum devam eder.

Bu yaklaşım neticesinde tefsir ve akâid kaynaklarında nakledilen rivâyetlerin ve anlatılan olayların çoğu yeni tasnif sisteminde kendine bir yer bulacaktır. İsrâiliyyât konusuna gelince; Hz. Peygamber'in bizzat kendinin veya etrafındaki yahudilerin veya başkalarının isrâiliyyât kaynaklı hikâyeler anlatmaları bir "olay"dır. Bu durumda hikâyenin muhtevâsının mantıklı olup olmamasının bir önemi yoktur. Önemli olan Hz. Peygamber tarafından veya onun yanında hikâyenin anlatılmasıdır. Bu eylem incelenerek anlatımın nerede, kim tarafından, ne zaman yapıldığının tespit edilmesi gerekir. Hikâyenin içeriğinin doğruluğu ise ayrı bir tartışmanın konudur. Eğer bu bilgiler daha sonraki müfessirlerin kutsal kitaplardan naklettikleri metinler ise o takdirde bunlar dikkate alınmaz.

Muahhar tefsir eserlerine gelince (Meselâ **es-Suyûḫî**'nin te'lif ettiği *ed-Durru'l-Mensûr* adlı eser³¹⁰), bunlar da, -senedleri hazfedilmiş olsa da- birçok kayıp eserden alıntılar ihtivâ etmesi bakımından değerlidir.³¹¹

Akâid eserleri hakkında detaylı bir inceleme yapmadık. Buna rağmen bu tür eserlerde de isnadlı isnadsız birçok mâlumatın bulunabileceğini tahmin etmek zor değildir. Bu eserlerden istifâde ederken dikkat edilmesi gereken bir husus vardır; o da bu tarz eserlerdeki hadislerin çoğunun ya en yüksek düzeyde soyutlanmış rivâyetler olması veya bunların muhtemelen bir

³¹⁰ **es-Suyûḫî**, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *ed-Durru'l-Mensûr*, I-VIII, Beyrut.

³¹¹ Bu tür eserlerde bulunan bazı rivâyetler, **Mûsâ b. Uḳbe**'nin (ö.141/759) *el-Meğâzi*'si, **el-Ümevî**'nin *el-Meğâzi*'si, **İbn Ebî'd Dünyâ**'nın (ö.281/894) kayıp eserleri, **Ebû's-Şeyḫ**'in (ö.369/980) eserleri, **İbn Merdeveyh**'in (veya **Merdûye**) (ö. 410/1020) *et-Tefsîr*'i gibi günümüze ulaşmamış eserlerden alınmış isnadlı rivâyetlerdir.

kısımının herhangi bir aslının olmaması durumudur. Bu tarz nakiller, *Bütünsel Yaklaşım* açısından da çok fazla bir anlam ifade etmemektedir.

Görüldüğü gibi hadis ilmi yanında tefsir ve akâid tarzı eserler de mevcut usûl açısından zayıf ve mevzû haberlerle dolu olduğu öne sürülmüş olsa da, bu eserlerde *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından oldukça değerli rivâyetler vardır ve bunlar yeni tasnif sistemine dâhil edilmelidir.

2. Hadis Kaynakları

Bütünsel Yaklaşım metodunun tatbikine en uygun malzeme hadis kaynaklarında bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in söylediği sözler, yaptığı işler ve ashâbının onun huzurunda yaşadığı hatıralar büyük bir titizlik ve özveriyle *es-Şahîfe*, *el-Cûz*, *el-Müsned*, *el-Câmi*, *el-Muşannef*, *es-Sünen*, *el-Mu'cem*, *eş-Tabakât*, *et-Ta'rîh*, *Ma'rifetu's-Şahâbe* ve diğer başlıklar altında telif edilmiş ve günümüze kadar ulaştırılmıştır. Büyük bir kısmı kaybolmuş olan bu eserlerin günümüze ulaşanları bile devâsâ bir külliyyât oluşturmaya yetmektedir. Kaybolan diğer kaynakların gün yüzüne çıkarılması mevcut rivâyetlerin tarîk sayılarının artması bakımından büyük önem arz etmektedir. Meselâ **Bakî b. Mahled**'in *el-Müsned* adlı eserinin tamamının veya bir kısmının bulunması ilmî açıdan büyük bir keşif sayılabilecektir. Çünkü bu eserde her sahâbî için bir araya getirilen isnadlı haber sayısının **Ahmed b. Hanbel**'in *el-Müsned*'i başta olmak üzere diğer eserlerdekinden çok daha fazla olduğu bilinmektedir.³¹²

Bütünsel Yaklaşım yönteminde bu kaynaklardan istifâdeyi zorunlu kılan kısım, bunların tamamına yakınında isnadlı haber bulunması ve büyük bir kısmının da isnad sistemi dikkate alınarak tasnif edilmiş olmasıdır. İsnad sistemi, klasik hadis usûlünde bir rivâyetin hem kaynağını hem de değerini tespit etmek için kullanılmaktadır. *Bütünsel Yaklaşım* metodunda ise bir haberin sadece kaynağını tespit için kullanılacaktır. Haberin sıhhatini tespit için ise *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin kendine has değerlendirme sisteminden istifâde edilecektir.

Klasik usûlde sıhhat tespiti için bir gereklilik olarak ortaya çıkan *eş-Tabakât*, *et-Ta'rîh*, *Ma'rifetu's-Şahâbe* tarzı eserlerin ihtivâ ettiği bilgiler de *Bütünsel Yaklaşım* açısından oldukça önemlidir. Bu eserlerde, başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok sahâbînin nesebi, hayatı, yaşı, doğum ve vefat tarihleri, İslâmiyet'e giriş zamanları, katıldıkları gazve ve seriyyelere dair çok sayıda bilgi ve rivâyet yer almaktadır. Bu mâlumat, rivâyetlerdeki yer, zaman ve insan öğelerinin tespiti bakımından *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin tatbikinde büyük öneme sahip olabilmektedir. Bir sahâbînin ne zaman müslüman olduğu bilgisi bile birçok

---

³¹² M. Yaşar Kandemir, "Bakî b. Mahled", *DİA*, IV, 542).

hadisin tarihlendirilmesine yardımcı olabilmektedir. Meselâ **Ebû Hüreyre**'nin *Hayber* fethinden sonra müslüman olduğunun biliniyor olması, onun bizzat bulunduğu dair ifâdeler ihtivâ eden hadislerin o tarihten sonraya tarihlendirilmesine imkân vermektedir.

Dünya kütüphanelerinde henüz neşredilmemiş birçok hadis cüz'ü ve eserinin olduğu bilinmektedir. Ancak şu aşamada bunların sayısını tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Muhtevâlarına gelince, bu konuda söylenecekler de bir tahminden öteye gitmeyecektir.

Hadis alanına ait meşhur bir âlimin eseri veya kıraat olunagelen bir cüz' daha öncelikli olarak neşredilmekte iken muhtevâsı şüpheli, müellifi meçhul ve isnadlarında *mecrûh* râvîlerin bulunduğu eserler ve cüz'ler geri planda kalmaktadır. Hâlbuki bu tür eserlerde, meşhur cüz'lere nazaran nadir rivâyet ve tarîklere daha sık rastlanabilmektedir.

Bütünsel Yaklaşım metodunu esas alan bu tez açısından bir rivâyetin zayıf veya uydurma olduğunun iddia edilmesi ya da bir eserin veya cüz'ün müellifinin belli olup olmaması önemli değildir. Asıl önemli olan, muhtevâsında, diğer kaynaklarda bulunmayan nadir rivâyetlerin yer aldığı anlaşılan bir metnin bulunmasıdır. Dolayısıyla içinde isnadlı-isnadsız her türlü rivâyetin bulunduğu eserler, cüz'ler veya sahifelerin hepsi değerlidir ve istifade edilmek üzere tahkik ve tasnif edilmelidir.

Kütüphanelerde mevcut bütün isnadlı haber ihtivâ eden yazmalar ve matbû eserlerin tamamındaki senedli rivâyetlerin sayısını kestirmek güçtür. Ancak bu sayının milyonlara ulaşabileceği kanaatindeyiz.³¹³

Bunların *Kütüb-i Sitte* veya *Kütüb-i Tis'a*'ya zaid olanlarının sayısını tespit etmek de oldukça meşakkatli bir çalışma gerektirir. Ancak son zamanlarda neşredilen eserlerde rastlanan farklı rivâyetlerin oranı dikkate alınırsa bu rakamın yüksek olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim son zamanlarda yapılan ve herhangi bir konuya göre tasnif edilmeyen *el-mu'cem*, *el-meşyaḥa*, *el-erba'inât*, *el-emâlî*, *el-fevâ'id*, *el-mecâlis* ve hadis cüz'leri esas alıp *Kütüb-i Sitte* ile **Mâlik**'in *el-Muvattâ'*'sı ve **Aḥmed b. Ḥanbel**'in *el-Müsned*'ine zâid olan hadisleri derleyen bir çalışmada **Nebîl Sa'îdu'd-Dîn Cerrâr** 7437 rakamına ulaştığını beyan etmektedir.³¹⁴ Bu rakamın tam bir tespit olup olmadığı belli olmasa bile fikir vermesi bakımından önemlidir. Kaynaklarda gereğinden fazla rivâyet bulunduğu ve kütüphanelerde yazma olarak bulunan diğer rivâyetlerin bir önemi olmadığı için selef ulemâ tarafından nakledilmeye değer bulunmadığı öne sürülebilir. Ancak *Bütünsel Yaklaşım*

³¹³ Burada senedli rivâyetten kasıt, bir eserde zikri geçen her hadis tarîkidir. Yani râvîsine bakılmadan yazma eserlerin her birinde bulunan hadis tarîkleridir. Sayıdaki tek sınırlama bir tarîkin her eser için sadece bir defa sayılmasıdır.

³¹⁴ Nebîl Sa'îdu'd-Dîn Cerrâr, *el-Îmâ' ilâ Zevâ'idi'l-Emâlî ve'l-Eczâ'*, I-VIII, Riyad 1428/2007.

yöntemi bakımından bu rivâyetler de elimizdekiler kadar önemlidir. Hatta bu rivâyetlerin bazıları -tezin ilgili bölümlerinde değindiğimiz üzere- belli bir sünnet anlayışına ve konuya göre tasnif edilmemiş olacaklarından dolayı bilinen rivâyetlere göre oldukça farklı muhtevâlara sahip olabilirler. Öte yandan bu rivâyetler, bilinen rivâyetlerin farklı tarîkleri olsa bile bunların sened veya metinlerinde birinde bir şahsın ismi, bir kelime, bir sayı veya bir yer ismi bilinenlerden farklı olarak bulunabilir. Böylece bu bilgi yardımıyla mevcut rivâyetlerdeki tashîfler açıklığa kavuşturulabilir, müphem şahıslar malum olabilir.

Hadis kaynaklarının ve bu kaynaklardaki rivâyetlerin Sünnî, Şîî şeklinde bir ayrıma tâbi tutulması da *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından gereksizdir. Bir rivâyetin muhtevâsındaki doğru bilgiyi ayırt edebilen bir yöntemle her türlü kaynaktan istifâde edilmesi mümkündür. Dolayısıyla bir eserin hangi itikâdî veya fikhî görüşe göre tasnif edilmiş olduğu önemli değildir. Önemli olan bu eserlerdeki rivâyetlerde istifade edilebilecek değerli bilgilerin bulunmasıdır.

Hz. Peygamber döneminden sonra sahâbîler tarafından gerçekleştirilen anlatımlar ve bunların nesilden nesile rivâyeti birer yağmur tanesine benzetilirse, eserler de bu yağmurun altına su toplamak üzere konulmuş irili ufaklı kaplar gibi düşünülebilir. Bu kaplar ne kadar yağmur (rivâyet) toplarlarsa günümüze o kadar bilgi ulaşmış olur. Ancak eserler sadece belli konulara uygun rivâyetleri derlemektedirler. Dolayısıyla ne kadar farklı türde eserden istifâde edilirse o kadar değişik özellikte rivâyete ulaşılmış olur. Sünen tarzı eserler fikhî muhtevânın ön plana çıktığı hadisleri derlerken, müsned tarzı eserlerde daha geniş bir yelpazedeki hadislere rastlanabilir. Siyer eserlerinde, tefsirlerde ve coğrafi eserlerde ise bu konularla ilgili çok sayıda rivâyete erişilmesi mümkündür. Bu sebeple kütüphanelerde bulunan muhtelif konulara ait eserler, içlerinde sahih, zayıf veya mevzû her türlü rivâyeti barındırdıkları için usûlünce tasnif edilmeli ve istifâde imkânı sağlanmalıdır. Bu bilgi hazinelerinin mutlaka modern yöntemlerle dijital ortama aktarılarak kullanıma sunulması gerekir. Bu konuda ellerinde yazma eser bulunan her şahıs ve kurum bilinçlendirilmeli ve yönlendirilmelidir. Özellikle halkın elinde bulunan ve içinde bulunduğumuz yüzyılda son demlerini yaşayan yazma eserler en kısa zamanda kurtarılmalı ve ilmî istifadeye sunulmalıdır.

Klasik hadis literatüründe -ilk bölümde de değinildiği üzere- rivâyet, hadis, sünnet, tarîk gibi kavramlar üzerinde bazı belirsizlikler bulunduğu için rivâyetler sistemli bir derlemeye tâbi tutulamamış; rivâyet ya tekrar edilmiş (meselâ **el-Buhârî**'nin *es-Sahîh*'indeki ve diğer kaynaklardaki tekrarlar) veya bu tasniflerde onlara hiç yer verilmemiştir.

Mevcut derlemelerin yapıları ve çeşitleri üzerinde daha önce durulmuştu. Rivâyetlerin râvîlere göre, özellikle sahâbeyi esas alarak tasnif edildiği müsned tarzı eserlerin yöntemi en nesnel yöntemlerden birisidir. Ancak bu yöntemin eksikleri de yok değildir. Bu sistem isnadlı rivâyetler dışındaki bilgilerin tasnifine imkân vermediği için râvîlerle ve rivâyetlerle ilgili faydalı olabilecek bilgiler derlenmemiştir. Diğer taraftan kendisinden hadis rivâyet edilen 1000'in üzerindeki sahâbenin 600-700'ünden fazlasının 10 adetten az rivâyet etmiş olması³¹⁵ ve haklarında çok az şey bilinmesi nedeniyle bunların bir bazıları farklı sahâbî zannedilse de aynı sahâbînin farklı isimlendirmelerinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁶ Bazı müsnedler, mu'cemler ve sahâbe bilgisine dair eserlerde ilgili sahâbî hakkında bazı mâlumatlar vermişlerse de bunlar oldukça yüzeysel kaldığı için genellikle bir sahâbînin diğerinden ayırt edilmesine bile imkân verememektedirler.³¹⁷

Sonuç olarak müsned tarzı bir eser, hadislerin cem' edilmesi için tam olarak yeterli bir yöntem değildir. Sünen, musannef veya câmi' tarzında tasnif edilen eserler ise müsnedlere göre daha büyük eksikleri olan tasnif sistemleridir.

Bu konuda yapılmış olan bilgisayar programlarına gelince, birden fazla tasnif mantığına imkân vermeleri ve aranılan şeyi kolay ve hızlı bulma konusunda teknik imkânlar sunmalarına rağmen sonuç olarak klasik tasnif sistemlerini kullanıyor olmaları sebebiyle yeterli bir tasnif sistemi olarak kabul edilmeleri zordur.

Bu noktada hadislerin bütünsel bir yaklaşımla ele alınabilmesi için sadece isnadlı haberler değil; video, fotoğraf ve üç boyutlu animasyon da dâhil olmak üzere birçok kaynağı destekleyebilecek bir tasnif sisteminin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu sistem hem basit bir mekanizmayla işlemeli hem de her zaman yeni bilgi girişine imkân verebilecek şekilde olmalıdır. İleride *Bütünsel Yaklaşım* yöntemine de uyumlu olan yeni bir tasnif sistemi önerisi ve uygulamalarına yönelik bazı örnekler verilecektir. Bu sistem kullanıldığı takdirde eksikleri, varsa ortaya çıkabilecek ve daha da geliştirilebilecektir. Söz konusu yeni tasnif sistemi güncel teknolojileri ve klasik literatürü destekleyebilecek bir yapıya sahiptir ve bu yapı hadis ilmiyle

---

³¹⁵ İbn Hâzım, *Cevâmi'u's-Sîre* (nşr. İhsân 'Abbâs), s. 285-316.

³¹⁶ Bu konuda **İbn Hâcer**'in (ö. 852/1448) *el-İsâbe*'sine göz atıldığında bazı sahâbîler için bu durumun geçerli olduğu görülecektir. Meselâ bk. İbn Hâcer el-'Askalânî, *el-İsâbe*, I, 178. İbn Hâcer el-'Askalânî, *el-İsâbe*, I, 224, 270, 442, 573, 661, II, 211, 362, 471, III, 149, 396, 433, IV, 27, 112, 475, 484, V, 142, 544, VI, 253, 281, 399, 440, VII, 144, 229, 245, 293.

³¹⁷ Mübhem isimleri açıklığa kavuşturmak için bk. **İbn Başkuvâl**, Hâlef b. 'Abdumelik (ö.578/1182), *Ğavâmiği'l-'Esmâ'i'l-Mubheme* (nşr. 'İzzuddîn 'Alî es-Seyyid, Muhammed Kemâluddîn 'İzzuddîn), I-II, Beyrût 1407/1986.

uğraşanlar tarafından ortak bir platform olarak kullanılabilir. Böylece çok daha hızlı ve geniş bir rivâyet veri tabanı ortaya çıkabilir.

3. Siyer ve Meğâzi Kaynakları

Klasik hadis usûlü zaman içinde geliştikçe Hz. Peygamber'in sîreti hakkındaki birçok rivâyet bu usûlün *sened*, *cerh* ve *ta'dîl* ile ilgili katı kurallarına takılmış veya büyük bir kısmı tarihlendirilemeyen hatıralardan oluşan bu rivâyetler, sünnet ihtivâ etmediği düşünüldüğü için elenmişlerdir. Geriye kalanlardan belli bir kronolojik çerçeveye oturtulanlar ise siyer ve meğâzî eserlerinde tasnif edilmiştir.³¹⁸ Bu nedenle siyer ve tarih kaynaklarında birçok isnadlı rivâyet bulunmaktadır. Başta **el-Vâkıdî**'nin *el-Meğâzî*'si olmak üzere bunların çoğunda *Terkîbu'l-Esânid* yapılarak birleştirilmiş metinler yer almaktadır. **el-Vâkıdî**'nin, birleştirme işlemini ustalıkla yaptığı bilinmektedir.³¹⁹ Aynı olayı anlatan birçok *merfû'* ve *mürsel* hadisi içlerinden birini *İmâdu'l-Hadîs* (temel direk) kabul ederek tek bir metin halinde sunmaktadır. İhtilâflı durumlarda ya hadisi belli bir noktada bölerek ihtilâflı olanı isnadıyla zikretmekte ya da “ويقال” diyerek farklılığı belirtmekle yetinmektedir. Sonunda da “والقول الأول أثبت عندنا”³²⁰ veya “وهذا الثبت عندنا”³²¹ diyerek bunlardan birini tercih etmektedir. Bazen de hadisenin gidişâtı tamamen farklı anlatılıyorsa “وقد سمعنا وجهًا آخر”³²² diyerek diğer rivâyeti vermektedir.³²³

Bütünsel Yaklaşım açısından bu “mürekkep metinler”, bilgi yanlışları ihtivâ etmesine rağmen oldukça önemli birer haber kaynağıdır. Bu metinlerde Hz. Peygamber'e nispet edilen, sahih kaynaklarda rivâyet edilen birçok hadisin farklı tarîkleri de yer almaktadır. Bu tarîkler, metinlerin baş tarafında zikredilen isnadlar başka kaynakların da yardımıyla incelenerek mürekkep metinden ayrılabilir. Bir nevî metin çözümlemesi sayılabilecek bu işlem biraz zor olsa da imkânsız değildir.³²⁴

³¹⁸ Hz. Peygamber'in hayatına dair hatıraların ilk siyer kaynaklarından birisi olan **İbn İshâk**'ın eserinden başlayarak gittikçe artan bir yoğunlukla bu eserlere eklendiği müşahede edilmektedir. Bununla birlikte hadis kaynaklarında da, Hz. Peygamber'in şemâili, ahlâkı ve edebi gibi konulara dair çok sayıda rivâyet yer almaktadır. Nitekim muahhar dönem eserlerinden birisi olan **eş-Şâmî**'nin (ö.942/1535) *es-Sîre*'si ya da **el-Maqrîzî**'nin (ö.845/1441) *İmtâ'u'l-Esmâ'* adlı eserlerinde yer alan yüzlerce hadis tarîkinin ilk siyer kaynaklarında bulunmadığı görülmektedir.

³¹⁹ bk. Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 63-73.

³²⁰ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 35, 220, II, 614, 684.

³²¹ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 58, 352, III, 1089.

³²² el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 84, II, 786.

³²³ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 84.

³²⁴ bk. Mehmet Apaydın, *Vâkıdî'nin Hayatı Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, s. 59-61.

Siyer ve tarih metinlerindeki rivâyetlerin bir diğeri özelliği ise hadis eserlerinde bulunan benzerlerine göre az yıpranmış olmalarıdır. Daha önce de sözü edildiği üzere, özellikle hadis ve tefsir türü eserlerde rivâyetler konu başlığına uygun hale getirilmek için *ih̄tisâr*, *taqtî'* ve *ma'nen rivâyet* uygulamalarına ma'ruz kalmaktadır. Böylece zaman, mekân ve insanlar başta olmak üzere metin içinde geçen birçok ögenin ayrıntılarına dair bilgiler hazfedilmektedir. Aynı rivâyetin siyer ve tarih eserlerindeki tarîklerinde ise, bu bilgiler, önemli olduğu için korunmaktadır. Bu sebeple bir hadisin tür eserlerde yer alan tarîkleri, *Bütünsel Yaklaşım* metodu için önem arz eden olgu ve irtibatlar açısından daha zengin bir mutevâya sahiptir.

Bütün bunlar dikkate alındığında siyer ve meğâzî kaynaklarındaki rivâyetlerin de yeniden tasnifi yapılmalıdır. Her ne kadar klasik hadis usûlüne göre bu rivâyetler tenkid edilmişse de *Bütünsel Yaklaşım* açısından bu tenkidler, genellikle dikkate alınmamaktadır. Bazı sorunları olsa da siyer kaynaklarında yer alan rivâyetlerin yeni yönetime önemli katkılarda bulunacağı âşikârdır.

Siyer ve meğâzî eserleri ilk üç asırda hadis eserleri kadar çoğalamamıştır. Bu nedenle, kaynakların sayısı ve ihtivâ ettikleri rivâyetler sınırlıdır. Henüz keşfedilmemiş veya kütüphanelerde yazma olarak bulunan birkaç siyer ve meğâzî eseri daha gün yüzüne çıkarılabilirse bu konudaki eksiklik giderilmiş olacaktır. **İbn İshâk** ve **el-Vâkıdî**'nin eserlerinde yer almayan bazı rivâyetleri içerdikleri tahmin edilen aşağıdaki kayıp eserler hem siyer ilmi hem de *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından büyük arzetmektedir:

1. **Mûsâ b. 'Ukbe** (ö.141/759), *el-Meğâzî*,
2. **Ebû Ma'ser el-Medenî** (ö.170/787), *el-Meğâzî*,
3. **el-Umevî** (ö.194/810), *el-Meğâzî*,
4. **İbn 'Â'iz** (ö.233/847), *el-Meğâzî*,
5. **el-Medâ'inî** (ö.228/843) *el-Meğâzî*.

Siyer ve meğâzî ile ilgili eski nüshalara³²⁵ ulaşılması mümkün olabileceği gibi **Muḩâtil b. Süleymân**'ın tefsirinde³²⁶ görüldüğü üzere, bazı tefsirlerde de alternatif yollardan gelen ve siyer ve meğâzî olaylarının detayları ile ilgili farklı bilgileri ortaya çıkarmak mümkün olabilir.

---

³²⁵ **Nabia Abbott**, "Studies in Arabic Papprii" adlı makalesinde hicrî II. yüzyılın sonlarında yazılmış oldukça eski bir belgeyi incelemektedir. Bu belgede *Bedru'l-Mev'id* gazvesinden söz edilmekte fakat herhangi bir isnad yer almamaktadır (bk. Nabia Abbott, "Studies in Arabic Papprii", *The University of Chicago*, LXXV, s. 65-79). **Abbott**, bu belgenin **Ma'mer b. Râşid**'in (ö.153/770) *el-Meğâzî*'sinin bir parçası olduğunu öne sürmüşse de bize göre bu parça **Mûsâ b. 'Ukbe**'nin (ö.141/759) kayıp *el-Meğâzî* adlı eserine aittir. Çünkü metnin bir benzeri **el-Beyhaḩî** (ö.458/1066) tarafından **Mûsâ b. 'Ukbe**'den nakledilmektedir (*Delâ'ilu'n-Nubuvve*, III, 384-386).

Sonuç olarak siyer ve meğâzî eserleri hem tarihî bir perspektif ortaya koymaları hem de hadislerdeki olayların detaylandırılması ve birbirleri ile ilişkilendirilebilmesi açısından mühim ipuçları ihtivâ etmektedirler. Ayrıca bu eserlerdeki bazı sahâbîlere ait isnadlı rivâyetler o sahâbînin müsned tarzı eserlerdeki hadisleri arasında yer almamaktadır. Bu rivâyetler bir araya getirildiğinde bir sahâbînin tanınması ve diğerlerinden ayrılması kolaylaşacaktır.³²⁷

Diğer taraftan siyer ve meğâzî eserlerinde Medine döneminin siyasal, sosyal ve kültürel yapısı hakkındaki bilgiler, hadis rivâyetlerindeki olayların daha doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

4. Tarih, Ensâb ve Coğrafya Eserleri

Tarih, ensâb ve coğrafya eserlerinde birçok isnadlı ve isnadsız rivâyetin yanında müphem olan birçok isim ve olayın daha kolay anlaşılabilmesini sağlayacak destekleyici bilgiler bulunmaktadır. Bu tür bilgiler klasik hadis usûlü açısından da değerli olduğu için râvîlerin tabakalarına, doğum ve vefat tarihlerine dair birçok eser tasnif ve te'lif edilmiştir. Ayrıca râvîlerin neseblerini tespit için de nesep kitapları tasnif edilmiştir. Sahâbe hakkındaki *ma'rifetu's-sahâbe* türü eserler ile Medine ve Mekke gibi şehirlerin tarihi, faziletleri ve buralara uğramış ya da ikâmet etmiş olan sahâbe, tâbî'ün ve diğer ulemâ hakkında yazılmış eserlerde de birçok nâdir rivâyet yer almaktadır.

Bu eserler ve ihtivâ ettikleri rivâyetler hakkında kısa bilgiler verilmesi faydalı olacaktır:

a. Tabakât ve râvîlerin hallerini beyân eden tarih eserleri: **İbn Sa'd**'ın (ö.230/845) *et-Tabakât*'i³²⁸ ve **el-Buhârî**'nin (ö.256/870) *et-Târîhu'l-Kebîr*³²⁹ adlı eserleri başta olmak üzere bu konuda telif edilmiş pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerde isnadlı ve isnadsız rivâyetler yer alır. Bunların büyük bir kısmı Hz. Peygamber veya sahâbe hakkındaki haberlerdir.

³²⁶ Bu tefsirde bazı âyetlerin tefsirinde isnadsız haberler şeklinde de olsa bazı bilgiler vardır. **Muqâtil b. Süleymân** (ö.150/767) çok eski tarihte vefat ettiği için bu mâlumat oldukça değerlidir.

³²⁷ Meselâ **el-Vâkıdî**'nin *el-Meğâzî* adlı eserinde rivâyeti bulunan **Sebre b. Ma'bed** adlı sahâbîyi ele alalım. Bu sahâbînin naklettiği bir mut'a hadisi çok önemli malumat ihtivâ etmektedir. Fakat ne zaman müslüman olduğu belli değildir. Hâlbuki **el-Vâkıdî** bu sahâbînin *Benû Kaynukâ'* ile ilgili bir rivâyetine yer vermektedir. Böylece onun o sırada Medine de olduğunu belgelemiş olmaktadır. Diğer taraftan **Sebre**'nin o sırada henüz İslâm'a girmemiş olma ihtimâli de çok yüksektir. Bu şekilde, bir rivâyet yardımıyla dahi bir sahâbînin hayatı hakkında oldukça önemli bilgilere vâkıf olmak mümkün olabilmektedir. Bu durum *muqillân* olarak bilinen sahâbe açısından oldukça önemlidir. Çünkü haklarındaki mâlumatın azlığı onların sahâbî olduklarına hükmedilmesini zorlaştırabilmektedir.

³²⁸ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' (ö.230/845), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-X, Kâhire 1421/2001.

³²⁹ el-Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm (ö.256/870), *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Haydarâbâd.

b. *Sahâbe bilgisine dair eserler*: Sahâbe bilgisine dair eserlerin bir kısmı kayıp olduğu halde günümüze ulaşanlara bakıldığında bu tür tasnifler yardımıyla birçok nâdir rivâyetin bize erişme imkânı bulunduğu görülmektedir. Bu konuda **Ebû Nu‘aym**’ın (ö.430/1039) *Ma‘rifetu’s-Şahâbe*’si,³³⁰ **İbn Kâni**‘ (ö.351/962) tarafından telif edilen *Mu‘cemu’s-Şahâbe*,³³¹ **İbn ‘Abdiberr**’in (ö.463/1071) *el-İstî‘âb*’ı ve **İbnu’l-Esîr**’in (ö.630/1233) *Usdu’l-Ğâbe*’si ile **İbn Hacer el-‘Askalânî**’nin (ö. 852/1448) *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Şahâbe*’si zikredilebilir. Bu eserlerde hiçbir müsned, musannef ve sünen türü eserde rastlanmayan rivâyetler yer alır.³³²

c. *Belde ve şehirlere dair eserler*: Bu eserlerin bazıları doğrudan o beldenin tarihini ve faziletlerini ifâde eden rivâyetlere yer verirken, bazıları da o beldeye uğrayan sahâbî ve râvîlerin hayatlarını inceler, rivâyetlerine yer verir. Medine tarihi üzerine yazılmış olup çok miktarda nâdir isnadlı rivâyet içeren kaynaklardan bazıları şunlardır:

- **İbn Zebâle**’nin (ö.199/814) *Ahbâru’l-Medîne* adlı eseri kayıp olmasına rağmen bu eserden yapılan çok sayıda alıntı muahhar kaynaklarda yer alır. Bu alıntılara bakılırsa eserde birçok *merfû*‘ hadis bulunduğu gibi *mürsel*, *mu‘dal* ve *munka‘atı*‘ haberler de ihtivâ ettiği söylenebilir.³³³ Bu rivâyetler, hem diğer hadis eserlerinde bulunmamaları hem de yukarıda ifâde ettiğimiz gibi sünneti esas alan bir tasnife göre değil, Medine şehrinin tarihini esas alan bir yapıya sahip olduklarından dolayı değerlidir.

- **‘Omer b. Şebbe**’nin (ö.262/876) *Târîhu’l-Medîne* adlı eserinde de birçok nâdir rivâyet bulunmaktadır.³³⁴ Bu eserin son zamanlarda keşfedilip neşredilmesi, bu rivâyetlerin erişilebilir hale gelmesinden dolayı büyük bir kazançtır.

- **Yaḥyâ el-Ḥüseynî**’nin (ö.277/891), *Ahbâru’l-Medîne* adlı günümüze ulaşmayan eserinden de **es-Semhûdî** (ö.911/1505) tarafından çok sayıda nakil yapılmıştır.³³⁵ Bu

³³⁰ Ebû Nu‘aym, Ahmed b. ‘Abdillâh el-İsbehânî (ö.430/1039), *Ma‘rifetu’s-Şahâbe*, I-VII, Riyâd 1419/1998.

³³¹ İbn Kâni, ‘Abdulbâkî b. Kâni‘ el-Bağdâdî (ö.351/962), *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I-III, Medine 1418/1997.

³³² Meselâ bk. “خرج من طريق عبد العزيز بن عمران، عن محمد بن عمرو بن مسلم، عن أبيه، عن عبد الرحمن بن يزيد بن جارية- أن النبي ﷺ لما نزل على كلثوم بن هدم “أُنحِت يا أبا بكر. ”نادى كلثوم غلامه نجحاً، ففأهل النبي ﷺ باسمه، وقال: أُنحِت يا أبا بكر.

³³³ Onlarca örnekten bazıları için bk. es-Semhûdî, *Vefâu’l-Vefâ*, I, 38, 43, 45, II, 28.

³³⁴ Bu eserde yüzlerce nâdir rivâyet yer almaktadır. ‘Omer b. Şebbe, *Târîhu’l-Medîne*, I-IV, Cidde 1399.

³³⁵ Meselâ bk. “وفي «أخبار المدينة» ليحيى الحسيني جد أمراء المدينة اليوم في النسخة التي رواها ابنه طاهر بن يحيى عنه من طريق محمد بن معاذ، قال: حدثنا مجتمع بن يعقوب عن أبيه وعن سعيد بن عبد الرحمن بن رقيش عن عبد الرحمن بن يزيد بن حارثة قالوا: صلى رسول الله ﷺ بظهر حرتنا، ثم ركب فأناخ إلى عذق عند بئر غرس قبل أن تبرز الشمس وما يعرف رسول الله ﷺ من أبي بكر، عليهما ثياب متشابهة، فجعل الناس يقفون عليهم حتى بزغت الشمس من ناحية أطهمم الذي يقال له «شنيف» فأمهل أبو بكر ساعة حتى خيل إليه أنه يؤذي رسول الله ﷺ بجر الشمس، فقام فستر على رسول الله ﷺ بردائه، فعرف القوم رسول الله ﷺ فجعلوا يأتون فيسلمون على رسول الله ﷺ قلت لمجتمع بن يعقوب: إن الناس يرون أنه جاء بعدما ارتفع النهار وأحرقتهم الشمس، قال مجتمع: هكذا أخبرني أبي وسعيد بن عبد الرحمن عن عبد الرحمن بن يزيد قال: ما وفي كتاب يحيى أيضا عن محمد بن إسماعيل بن مجتمع قال: لما نزل “”بزغت الشمس إلا وهو جالس في منزله ﷺ. رسول الله ﷺ على كلثوم بن الهدم هو وأبو بكر وعامر بن فهيرة قال: يا نجيح، لمولى له، فقال رسول الله ﷺ والتفت إلى أبي بكر: أُنحِت، أو أُنحِتنا، فقال: أطلعنا رطبا،

nakillerden anlaşıldığı kadarıyla **İbn Zebâle** (ö.199/814) ve '**Omer b. Şebbe**'nin (ö.262/876) eserinde olduğu gibi bu eserde de çok sayıda nadir rivâyet yer almaktadır.

- **Rezîn b. Mu'âviye el-'Abderî**'nin (ö.535/1140) *Aḥbâru Dâri'l-Hicre*'si ve **el-Fîrûzâbâdî**'nin (ö.817/1414) *el-Meğânimu'l-Meṭâbe* adlı eseri de hadis kaynaklarının dışındaki eserlerde de çok sayıda isnadlı rivâyet bulunabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

- **es-Semhûdî** tarafından kaleme alınan *Vefâ'u'l-Vefâ bi Aḥbâri Dâri'l-Muṣṭafâ* adlı eser³³⁶ de birçok nadir bilgi ve rivâyetin bir arada sunulduğu, siyer ve hadis araştırmaları için olduğu kadar *Bütünsel Yaklaşım* metodu için de vazgeçilmez bir kaynak olabilir.

Bütün bu eserlerdeki rivâyetleri yeni tasnif sistemine dâhil etmek gerekmektedir. Çünkü bu eserlerin ortak özelliği, diğer hadis koleksiyonları gibi mevsûkiyet ve sünnet süzgecinden geçirilmemiş olmaları ve bu nedenle hem sayıca fazla hem de muhtevâ olarak klasik hadis kaynaklarında bulunması mümkün olmayan birçok rivâyeti barındırmalarıdır. Bu tür rivâyetler, diğer hadis tefsir ve siyer rivâyetleri ile ilişkilendirildiğinde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin birbirleriyle irtibatının kurulmasında kilit rol oynayabilirler.

5. Şiir Kaynakları

Câhiliyye şiirinin İslâm öncesi, bi'set ve sonrası ile Medine'ye hicretten sonraki tarihî hadiseleri konu edinerek günümüze kadar ulaşmasına sağladığı katkının yeterince takdir edilmediğini kabul etmek gerekir. Her ne kadar bu alanda günümüze kadar telif edilmiş birçok divan ve şiir kaynağı tahkik edilip basılmış ise de bu çabalar sadece Arap dili ve edebiyatı bağlamında ele alınmaktadır. Şiirlerin muhtevâsından istifâdeye yönelik çalışmalar ise oldukça sınırlı kalmaktadır. **İbn Hişâm**'ın (ö.213/829) **İbn İshâk**'tan rivâyet ettiği siyer ve meğâziye dair şiirlerin bir kısmına “وَأَكْتَرُ أَهْلَ الْعِلْمِ بِالشِّعْرِ يُنْكِرُ هَذَا الشِّعْرَ...” şeklinde tenkidler yöneltmesinin³³⁷ bu şiirlerden istifâde edilmesini zorlaştırdığı söylenebilir. Ancak bunun dışında başka sebepler olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan biri de şiirlerde anlatılanların mevcut bilgiler çerçevesinde anlaşılmasına yönelik zorluklardır. Bu hususta bir örnek olması bakımından **Hassân b. Şâbit**'in Hz. Peygamber'in gazvelerine dair şiiri incelenebilir.

---

es-Semhûdî, "قال: فأتوا بقتل من أم جرذان فيه رطب منصف وفيه زهو، فقال ﷺ: ما هذا؟ قال: عدق أم جرذان، فقال رسول الله ﷺ: اللهم بارك في أم جرذان *Vefâ'u'l-Vefâ*, I, 191-192.

³³⁶ es-Semhûdî, Ebû'l-Ḥasan 'Alî b. 'Abdullâh, *Vefâ'u'l-Vefâ bi Aḥbâri Dâri'l-Muṣṭafâ*, I-IV, Beyrût 1419.

³³⁷ Meselâ bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, I, 592, 596, 598, II, 155.

İbn İshâk'ın eserinde yer alan ve ilk dönemdeki seriyye ve gazvelerle ilgili olan bu şiirde **Ḥassân b. Şâbit**'in saydığı gazvelerle klasik kaynaklarda zikredilen gazveler arasında irtibat kurmak bile oldukça zor görünmektedir. Şiir şöyledir:

☀ **İbn Hişâm, es-Sîretu 'n-Nebevîyye, II, 554-556.**

شِعْرُ حَسَّانِ الَّذِي عَدَّدَ فِيهِ الْمَعَارِي وَ قَالَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يُعَدِّدُ أَيَّامَ الْأَنْصَارِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ، وَيَذْكُرُ مَوَاطِنَهُمْ مَعَهُ فِي أَيَّامِ غَزْوِهِ: قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَتُرْوَى لِأَبِيهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ حَسَّانَ:

فَوَيْتُمْ هُمْ شَهِدُوا بَدْرًا بِأَجْمَعِهِمْ ... مَعَ الرَّسُولِ فَمَا أَلَوْا وَمَا خَدَلُوا	أَلَسْتُ خَيْرَ مَعَدٍّ كُلِّهَا نَفَرًا ... وَمَعَشَرًا إِنْ هُمْ عُمُوا وَإِنْ خَصَلُوا
وَيَوْمَ صَبَّحَهُمْ فِي الشَّعْبِ مِنْ أَحَدٍ ... صَرَبَتْ رَصِيصٌ كَحَرِّ النَّارِ مُشْتَعِلٌ	وَبَايَعُوهُ فَلَمْ يَنْكُثْ بِهِ أَحَدٌ ... مِنْهُمْ وَلَمْ يَكْ فِي إِيْمَانِهِمْ دَخَلٌ
وَذَا الْعَشِيرَةَ جَاسُوهَا بِحَيْلِهِمْ ... مَعَ الرَّسُولِ عَلَيَّهَا الْبَيْضُ وَالْأَسَلُ	وَيَوْمَ ذِي قَرْدٍ يَوْمَ اسْتَنْتَارَ بِهِمْ ... عَلَى الْجِيَادِ فَمَا خَافُوا وَمَا نَكَلُوا
وَأَيْلَةَ طَلْبُوا فِيهَا عَدُوَّهُمْ ... اللَّهُ وَاللَّهُ يَجْزِيهِمْ بِمَا عَمَلُوا	وَيَوْمَ وَدَانَ أَجَلُوا أَهْلَهُ رَقَصًا ... بِالْحَيْلِ حَتَّى نَهَانَا الْحُرُنُ وَالْحَبْلُ
وَأَيْلَةَ بَحْتَنِي جَالِدُوا مَعَهُ ... فِيهَا يُعْلَهُمُ بِالْحَرْبِ إِذْ جَهِلُوا	وَعَزْوَةٌ يَوْمَ نَجَدٍ ثُمَّ كَانَ لَهُمْ ... مَعَ الرَّسُولِ بِمَا الْأَسْلَابُ وَالنَّفَلُ
وَيَوْمَ بُوعِ كَانُوا أَهْلُ بَيْعَتِهِ ... عَلَى الْجِلَادِ فَاسَوْهُ وَمَا عَدَلُوا	وَعَزْوَةٌ الْقَاعِ فَرَقْنَا الْعَدُوَّ بِهِ ... كَمَا تُفَرِّقُ دُونَ الْمَسْرَبِ الرَّسَلُ
وَيَوْمَ حَبَبَرِ كَانُوا فِي كَيْبَتِي ... يَمْشُونَ كُلُّهُمْ مُسْتَبْسِلٌ بَطَلٌ	وَعَزْوَةٌ الْفَتْحِ كَانُوا فِي سَرِيَّتِي ... مُرَابِطِينَ فَمَا طَاشُوا وَمَا عَجَلُوا
وَيَوْمَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ مُخْتَبِئًا ... إِلَى تَبُوكَ وَهُمْ رَايَاتُهُ الْأَوَّلُ	بِأَبْيَضِ تَرَعَشُ فِي الْأَيْمَانِ عَارِيَةً ... تَعْوَجُ فِي الصَّرْبِ أَحْيَانًا وَتَعْتَدِلُ
أَوْلَيْكَ الْقَوْمُ أَنْصَارُ النَّبِيِّ وَهُمْ ... قَوْمِي أَصِيرُ إِلَيْهِمْ حِينَ أَنْصَلُ	وَسَاسَةُ الْحَرْبِ إِنْ حَزَبَتْ بَدَتْ لَهُمْ ... حَتَّى بَدَا لَهُمُ الْإِقْبَالُ وَالْقَفْلُ
	مَاتُوا كِرَامًا وَلَمْ تُنْكَثْ عُهْدُهُمْ ... وَقَتْلُهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِذْ قَتَلُوا

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: عَجَزُ آخِرِهَا بَيِّنًا عَنْ غَيْرِ ابْنِ إِسْحَاقَ.

Şiirde yer alan ve bazı beyitlerde anlatıldığını tahmin ettiğimiz gazveler şu şekildedir:

- *Bedr* gazvesi. (قَوْمٌ هُمْ شَهِدُوا بَدْرًا بِأَجْمَعِهِمْ ... مَعَ الرَّسُولِ فَمَا أَلَوْا وَمَا خَدَلُوا).
- *Uhud* gazvesi. (وَيَوْمَ صَبَّحَهُمْ فِي الشَّعْبِ مِنْ أَحَدٍ ... صَرَبَتْ رَصِيصٌ كَحَرِّ النَّارِ مُشْتَعِلٌ).
- *Zû Kared* gazvesi. (وَيَوْمَ ذِي قَرْدٍ يَوْمَ اسْتَنْتَارَ بِهِمْ ... عَلَى الْجِيَادِ فَمَا خَافُوا وَمَا نَكَلُوا).
- *Zû 'l-'Uşeyre* gazvesi.³³⁸ «جاسوها: وطنوها. وىروى: «*Zû 'l-'Uşeyre* (وَذَا الْعَشِيرَةَ جَاسُوهَا بِحَيْلِهِمْ ... مَعَ الرَّسُولِ عَلَيَّهَا الْبَيْضُ وَالْأَسَلُ)» şeklinde de rivayet edilir.
- *Veddân* gazvesi. (وَيَوْمَ وَدَانَ أَجَلُوا أَهْلَهُ رَقَصًا ... بِالْحَيْلِ حَتَّى نَهَانَا الْحُرُنُ وَالْحَبْلُ). Muhtemelen *Uşfân* tarafına kadar varılan *Benû Lihyân* gazvesi kastedilmektedir. Çünkü *el-Ebvâ* veya *Veddân* gazvesinde

³³⁸ Bu gazve sırasında sadece bir at olduğunu *el-Belâzurî* nakleder (*Ensâbu 'l-Eşraf*, I, 287).

Müslümanların yanında bahsedildiği kadar at bulunmamaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla **Ḳatâde** (ö.117/735) de bu gazveyi “وَقُدَيْدًا” gazvesi olarak isimlendirmektedir.³³⁹

- (وَلَيْلَةً طَلَبُوا فِيهَا عَدُوَّهُمْ ... اللَّهُ وَاللَّهُ يَجْزِيهِمْ بِمَا عَمِلُوا) **Kürz b. Câbir el-Fihri**'nin takip edildiği *Bedru'l-Ûlâ* gazvesi kastediliyor olabilir.
- (وَعَزْوَةٌ يَوْمَ نَجْدٍ ثُمَّ كَانَ لَهُمْ ... مَعَ الرَّسُولِ بِمَا الْأَسْلَابُ وَالنَّقْلُ) *Zâtu'r-Rikâ'* gazvesi
- (وَلَيْلَةً بِحُنَيْنٍ جَالِدُوا مَعَهُ ... فِيهَا يُعْلَمُ بِالْحَرْبِ إِذْ عَمِلُوا) *Huneyn* gazvesi
- (وَعَزْوَةٌ الْقَاعِ فَرَقْنَا الْعَدُوَّ بِهِ ... كَمَا تُفَرِّقُ دُونَ الْمَشْرَبِ الرَّسُلُ) *el-Ḳâ'* gazvesi.

“عَزْوَةُ الْقَاعِ” ifâdesiyle kastedilen gazvenin *Müreysi*' gazvesi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü “القاع” adı verilen mevkînin aslında “قاع النقيع” adı verilen ve “النقيع” civarında *Benî Süleym*'e ait bir yer olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁰ *Batnu'n-Naḳi'* civarında *Muḳammil* (*Muḳmel* de olabilir) dağındadır.³⁴¹ Hz. Peygamber'in *Müreysi*'den dönerken buradan geçtiği, **Hâṭıb b. Ebî Belta**'ya buraya kuyu kazmasını istediği ve *Hımâ* olarak belirleyip **Bilâl b. el-Ḥârîş el-Müzenî**'yi de burayı korumak için görevlendirdiği nakledilmektedir.³⁴²

- (وَيَوْمَ بُوعِ كَانُوا أَهْلًا يَتَّبِعُهُ ... عَلَى الْجِلَادِ فَاسْوَهُ وَمَا عَدَلُوا) *Hudeybiye* gazvesi kastediliyor olmalıdır.
- (وَعَزْوَةٌ الْفَتْحِ كَانُوا فِي سَرِيَّتِهِ ... مُرَابِطِينَ فَمَا طَاشُوا وَمَا عَجَلُوا) *Mekke*'nin fethine işaret etmektedir.
- (وَيَوْمَ حَبِيبٍ كَانُوا فِي كَيْبَتِهِ ... يَمْشُونَ كُلُّهُمْ مُسْتَبْسِلًا بَطْلًا) *Hayber* gazvesi.
- (وَيَوْمَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ مُحْتَسِبًا ... إِلَى تَبُوكَ وَهُمْ رَايَاتُهُ الْأُولَى) *Tebûk* gazvesi.

Görüldüğü gibi **Hassân b. Şâbit**'in bu şiirinde toplam 13 gazve sayılmakta, *Dümetu'l-Cendel*, *el-Mureysi*' veya *Benû'l-Muştalik*, *eṭ-Ṭâ'if*, *Benû'n-Naḳîr*, *Benû Ḳaynuḳâ'*, *Benû Ḳurayza*, *Uşfân* ve *eş-Şevîḳ* gazveleri ise bulunmamaktadır.

Bu ve benzeri yüzlerce şiirin Hz. Peygamber'in fiil ve takrîrleri bakımından önemli bilgiler ihtivâ ettiği görülmektedir. Bu bilgiler, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi çerçevesinde rivâyetler arasında kurulacak irtibatlar açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple bu tür şiirler, **İbn Hişâm** tarafından yöneltilen “... أَكْثَرُ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالشِّعْرِ يُنْكِرُ هَذَا الشِّعْرَ ...” şeklinde bazı tenkidler bulunsa da gözardı edilmemeli ve kaynak olarak kullanılmalıdır.

³³⁹ Ebû 'Avâne, *el-Musteḥrac*, IV, 365.

³⁴⁰ Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 298.

³⁴¹ Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemu Me'sta'cem*, IV, 1325.

³⁴² el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 425.

6. Garîbu'l-Ĥadîs Eserleri ve Sözlükler

Âyet ve hadis metinleri başta olmak üzere klasik İslâm literatürünün anlaşılması açısından garâib kitapları, lügât eserleri ve sözlüklerin vazgeçilmez birer başvuru kaynağı olduğu bir gerçektir. Bu sebeple bu tür eserlerin *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin uygulanması sırasında mühim birer kaynak olacakları aşikârdır.

Garîbu'l-Ĥadîs eserleri ile lügât ve sözlüklerde yer alan bazı rivâyetlerin matbû hiçbir hadis, siyer ve tarih kaynağında bulunmadığı görülmektedir. Bu nâdir rivâyetler derlendikleri takdirde oldukça faydalı birer kaynak olacakları kanaatindeyiz. Nitekim çeşitli vesilelerle yaptığımız incelemelerde bu rivâyetlerin birçok örneğine rastladık. Bunlardan ikisini burada iktibâs etmek istiyoruz.

Örneklerden ilki, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ederken yolda devesi *el-Ķaşvâ*'nın sakatlanması dolayısıyla bir kabileden bir deve istemeleri hakkındadır:

☞ *el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, VI, 184.*

وحدَّثنا المنذري، عن أبي بكر مُحَمَّد بن أحمد بن النَّضر قَالَ: حَدَّثني حسن بن عبد الله بن عياض الأَسلمي قَالَ: حَدَّثني مالك بن إياس بن مالك بن أوس الأَسلمي قَالَ: حَدَّثني أبي إياس بن مالك عن أبيه مالك بن أوس أَنَّهُ حَدَّثَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ تَأَوَّأَا أَنَاءَ أَوْسَ بن عبد الله يَقْضُوا دُونَ الْجُحْفَةِ مِنْ دُونَ رَابِعٍ، وَقَدْ ظَلَعْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ نَافِثَةَ الْقَصْوَى، فَدَعَا أَوْسُ بن عبد الله بِفَخْلٍ إِلَيْهِ، فَحَمَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَرَدَّه، فَسَلَّكَ بِنَا (فَقَا فَخْدَوَاتٍ) ، ثُمَّ سَلَّكَ بِهِ فِي أَحْيَاءَ، ثُمَّ سَلَّكَ بِهِ فِي ثَيْبَةَ الْمَرْءِ، ثُمَّ أَتَى بِهِ مِنْ طَرْفِ صَخْرَةٍ (أَكْهَى) ثُمَّ أَتَى بِهِ مِنْ دُونَ (العَصَوَيْنِ) ثُمَّ أَتَى بِهِ مِنْ (كَشْدَ) ، ثُمَّ سَلَّكَ بِهِ (مَدْلَجَةَ تَعْنِ) ، وَصَلَّى بِنَا، وَبَنَى بِنَا مَسْجِدًا، ثُمَّ أَتَى بِهِ مِنَ الْعَثْيَانَةِ، ثُمَّ أَجَازَ بِهِ وَادِي الْعَرْجِ ثُمَّ سَلَّكَ بِهِ ثَيْبَةَ رَكُوبَهُ ثُمَّ عَلَا (الْخَلَاتِقَ) ، ثُمَّ دَخَلَ بِهِ الْمَدِينَةَ. يُقَالُ: حَجَّرَ أَكْهَى: لَا صَدَعَ فِيهِ.

Bu rivâyetin bazı *muhtaşar* tarîklerine klasik hadis kaynakları dışındaki bazı eserlerde rastlansa da bu *mufaşşal* tarîki sadece **el-Ezherî**'nin (ö.370/981) *Tehzîbu'l-Luğa* adlı eserinde yer almaktadır. Metinde Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sırasında takip ettiği yol hakkında ayrıntılı bilgiler verilmekte, devesi *el-Ķaşvâ*'nın ayağının yolda sakatlanması üzerine **Evs b. Abdullâh** adında birinin onu bir deveye bindirdiğinden bahsedilmektedir.

Aşağıdaki rivâyette Hz. Peygamber'e *Yenbü*' mevkiine gittiğinde *ruṭabu sahl* (bir tür taze hurma) ikrâm edildiği ve bunun da *Benû Damre* ve *Benû Müdlic* ile anlaşma yaptığı zaman gerçekleştiği zikredilmektedir. Bu rivâyet, bilinen hadis ve siyer kaynaklarında yer almamaktadır.

☞ *ez-Zemaşşerî, el-Fâik, III, 401*

خَرَجَ ﷺ إِلَى بَنِي حِينَ وَادِعِ بْنِ مَدْلَجِ بْنِ صَمْرَةَ فَأَهْدَتْ لَهُ أُمُّ سَلِيلَةَ رَطْبًا سَخْلًا فَقَبَلَهُ.

Bu konuda başka örnekler de verilebilir. Fakat meselenin anlaşılması bakımından bu iki örnek yeterlidir.

Özellikle hicrî ilk beş asırda telif edilmiş olan bütün *Garîbu'l-Kur'ân*, *Garîbu'l-Hadîs*, *Kitâbu'l-Hayl*, *Kitâbu'l-İbil* ve *Kitâbu'n-Nahl* gibi eserlerde çok sayıda isnadlı ve isnadsız nadir haber bulunabileceği anlaşılmaktadır.

7. Resim, Video, Çizim ve Gravürler

İslâm medeniyeti, dinî sebeplerden ötürü resim ve heykelin yok denecek kadar az üretildiği bir medeniyettir. Bu nedenle, ne Hz. Peygamber döneminde ne de sonrasındaki birkaç yüzyılda bu tür eserlere rastlanır.

Son dönemlerde ortaya çıkan Mekke ve Medine'ye ait eski gravür ve fotoğraflar, Hz. Peygamber dönemindeki Medine şehrinin yapısı hakkında ipucu mahiyetinde önemli bilgiler ihtivâ etmektedirler. Bun görsel malzemeler ayrıntılı tetkiklerden geçirilip rivâyetlerle irtibatlandırılırsa Hz. Peygamber dönemindeki Mekke veya Medine şehirlerinin bilgisayar ortamında üç boyutlu (3D) bir modelinin oluşturulması mümkün olabilecektir.

Osmanlı'nın son dönemine denk gelen, 1861 ve 1880 yıllarından itibaren çekilmeye başlanan kutsal topraklara ait fotoğraflar, modern binaların ortaya çıkışından çok önce Mekke ve Medine şehirlerinin yapılarını ve genel görünümünü muhafaza etmektedir. Yine gerek İslâm dünyasında gerekse Batılı sanatkârlar tarafından yapılmış oldukça eski gravürler aracılığıyla da bu şehirlerin eski hâllerini gösteren bilgiler elde etmek mümkün görünmektedir.

Hicâz bölgesine ait, 1962 yılından itibaren çekilmekte olan uydu fotoğrafları ve diğer fotoğrafların da tespiti ve tasnifi yapılmalıdır. Ayrıca bölgeye ait, çeşitli vesilelerle oluşturulmuş fotoğraf ve video koleksiyonları da tespit edilerek tasnife tâbi tutulmalıdır.

Modern teknolojinin imkânlarından da istifâde edilerek Hz. Peygamber'in yaşadığı mekânların her açıdan ayrıntılı fotoğrafları GPS (*Global Positioning System*) destekli koordinat kaydeden fotoğraf makineleriyle çekilerek muhâfaza altına alınmalıdır. Şehir merkezlerindeki bazı dağlar da dâhil coğrafi yapı kaybolmaya yüz tutmaktadır. Fakat şehir dışında Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle geçtiği veya konakladığı birçok mekân hâlâ doğallığını korumaktadır. Buraların fotoğraf ve videolarının yüksek kaliteli cihazlar yardımıyla kayıt altına alınması için henüz geç kalınmış sayılmaz.³⁴³

---

³⁴³ Bu konuda KURAMER tarafından desteklenen ve şahsımın ilmî koordinasyonunda yürütülen siyer mekânlarının tespiti ve fotoğraflanmasına yönelik bir çalışma kapsamında bu güne kadar yaklaşık olarak 30.000 fotoğraf çekilmiş, hadis rivâyetlerinde ve siyer kaynaklarında geçen birçok mekânın günümüzdeki yeri hakkında önemli tespitler yapılmıştır.

Çizim, harita, gravür, resim ve fotoğraflardan oluşan bu tür belgeler de belli bir sisteme göre bilgisayar ortamına kaydedilerek kullanıma hazır hale getirilmelidir. Bunun için,

- Belgenin teknik özellikleri, çekiliş tarihi, çeken kişi ve temin eden kişi ile ilgili bilgiler kaydedilmelidir.

- Belgenin birden fazla kopyası aynı klasör içinde numaralandırılarak saklanmalıdır.

- Gerek fotoğraflar gerekse çizimlerin gösterdiği yerler ile ilgili işaretler koyarak altına veya üzerlerine bilgi notları girebilecek bir sistem oluşturulmalıdır.

- Belgenin hem orijinali yüksek kalitede saklanmalı hem de bu orijinal belgenin üzerinde, bilgisayar programları veya klasik yöntemler kullanılarak düzenleme veya temizleme yapılmış kopyaları kayıt altına alınmalıdır.

- Çekilen fotoğrafların kaynakları ile ilgili bilgiler veya benzeri fotoğraflar da derlenerek herhangi bir soru işaretinde diğer fotoğraflardan ipuçları yakalama imkânı sağlanmalıdır. Meselâ fotoğrafın tarihi hakkında belirsizlik olduğunda diğer fotoğraflar yardımıyla tarihlendirilmesi mümkün olabilir.

- Çeşitli mekân ve nesnelere ait güncel ve kaliteli fotoğraflar da bu şekilde tasnif edilmelidir (Meselâ, *Uhud* dağı, *Bedr* veya *Şevr* dağı gibi). Bu fotoğraflar da diğer birçok fotoğraftaki muğlak olan durumları açığa çıkarma imkânı sunabilirler.

Gün geçtikçe kaybolmakta olan bedevî yaşam tarzına dair resim ve belgesel video görüntüleri de önemli birer bilgi kaynağıdır. Fakat bugüne kadar Batı kaynaklı belgeseller dışında hadis ve siyer ilmi açısından bedevî yaşamın ele alındığı herhangi bir belgesel veya video kaydına rastlamadık. Hadislerde tarif edilen birtakım işlemler günümüzde dahi Arap yarımadasında varlığını sürdürmeye çalışan bedevî kabilelerinde uygulanabilmektedir. Bu işlemlerin ve diğer antropolojik öğelerin kaydedilmesi ve tasnif edilmesi gerekmektedir. Çünkü bunlar Hz. Peygamber dönemine ait uygulamalar hakkında fikir yürütebilmemiz açısından oldukça önemli ve gereklidir.

Bu düzenleme işlemi için, öncelikle mevcut kaynaklardan başlanmalıdır. Bu kaynaklar, genellikle bu konuda daha önce çekilmiş belgesellerdir. Öte yandan vakit kaybetmeden kültürel ve antropolojik öğelerin görüntülenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- Öncelikle deve, koyun ve keçi üzerine kurulu bütün göçebelikler ayrıntılı olarak kaydedilmelidir. Develerin nasıl otlatılmaya götürüldüğü, kaç deve başına bir çoban düştüğü, develerin günde kaç defa sağıldığı, yılın hangi ayında yavruladıkları, bölgelere göre

kuraklıklar gibi birçok problemi, göçebelerin yaşam öykülerinin bir parçası olarak en yüksek kalitede kaydedilen görüntüler aracılığıyla kayıt altına almak gerekmektedir.

- Göçebe veya köylüler tarafından el emeği ile üretilen bütün dokumaları ve kullanılan âlet ve edevâtın isimlerini, görüntülerini ve bunları kullanma yöntemlerini kayıt altına almak gerekir.

- Bedevîlerin bütün kültürel ve yaşamsal faaliyetleri de kaydedilmelidir. Bu çerçevede *Hicâz* bölgesindeki köylerdeki halkın anlattığı bütün hikâyeler, masallar, darb-ı meseller, merasimler ve diğer kültürel faaliyetler sistemli bir şekilde derlenmelidir. Bu hikâyelerde Hz. Peygamber dönemine ve rivâyetlerin anlaşılmasına ışık tutacak bazı faydalı bilgiler bulunuyor olabilir.

- Klasik mimarinin izlerini taşıyan bütün binâlar, mekânlar, evler ve araziler en detaylı bir şekilde görüntülenmelidir. Zira bu tür yerler yok olmaya yüz tutmuş durumdadır. Hz. Peygamber dönemindeki Medine şehrinin bir maketini inşâ edebilmek için bunlara ihtiyaç vardır.

Burada zikredilmeyen başka birçok konu da mutlaka görüntü veya resim olarak kayda geçirilmeli ve bu kayıtlar yine yukarıda belirtilen yöntemlerle tasnif edilerek kullanıma sunulmalıdır.

B. BİLİMSEL VERİ KAYNAKLARI

1. Tarihî, Arkeolojik ve Antropolojik Veriler

Bir rivâyette anlatılmaya çalışılan olay ve fiillerin tam olarak nasıl cereyân ettiğini anlamak için rivâyetin metni tek başına yeterli değildir. Çünkü sözü edilen metin belli bir kültür arkaplanında oluştuğu için, anlatılan olaya ve ortama ait bazı bilgilerin önceden bilindiği varsayılarak bunlara metinde yer verilmez. Olayı ilk anlatan sahâbe ile muhatapları olan tâbi'ün için -aynı çağı paylaştıklarından dolayı- bu durum ciddî bir sorun teşkil etmemiştir. Zaman ilerleyip ortamlar ve kültürler farklılaştıkça ortama dair bilindiği varsayılan bilgiler unutulmuş veya kaybolmuştur. Böylece sahâbenin anlattığı olaylara ait birçok ayrıntı anlaşılabilir hâl aldı. Şerh literatürü veya *Garîbu'l-Hadîs* literatürü yardımıyla bu sorunlar bir nebze olsun aşılmaya çalışıldıysa da çağımızda bu mesele kültürel ve anlayışa dayalı farkların artmasıyla birlikte daha da karmaşık bir hâle geldi. Söz gelimi 21. yüzyılın başlarına kadar hayatiyetini sürdüren saban kullanılarak tarlanın sürülmesi işlemi günümüzdeki genç kuşak için anlamını kaybetmiştir. Bu durumda bu kuşaktan bir gencin “Bir gün çift sürüyordum, yanıma bir adam geldi. ‘Bu sarı öküzü satın alıyorum’ dedi. Ben de ‘Bunu sana satamam. İşim yarım kalır’ dedim” şeklindeki ifadeleri anlaması oldukça zordur.

Çünkü bu anlatımın anlaşılabilmesi için aşağıdaki bilgi ve durumların bilinmesi gerekmektedir:

1. Eylem: Çift sürme sırasında bir adamın gelmesi.

1. Mekân: “Çift sürüyordum” ifadesinden öncelikle bir tarlanın varlığı zorunlu olarak çıkarılmalıdır. Çift tarla olmadan sürülmediğine göre mekân olarak bir tarla söz konusudur. Anlatıcı bu tarlanın ismini veya yerini de verebileceği hâlde buna gerek görmemiştir.

2. Zaman: Çift sürme olayının olması için genel olarak belli zamanlar söz konusu olabilir. Bahar veya Sonbahar aylarında olma ihtimali kuvvetlidir.

3. Nesnelere: Anlatımın işaret ettiği nesnelere de haberde verilen bilgiye ve hayvan yardımıyla yapılan tarıma dair genel kültüre bilgisine dayanarak çıkarması gerekir. Bunlar: a) Adam (dedesi) b) Satın Almaya Gelen Adam c) Birinci öküz (hakkında bir şey bilmiyoruz ancak çiftin sürülebilmesi için en az iki öküz bulunması gerekiyor) d) İkinci Öküz (sarı renkli ve satın alınmak istenen) e) Saban (tarla sürme aleti)

Bu bilgiler olmadan yeni kuşaktan bir gencin bu olayı anlayabilmesi ve zihninde şekillendirebilmesi mümkün görünmemektedir. Tarih bilgisi, bize bu tür bilgileri ve olguları belli zaman, mekân, kişi ve nesnelere işaret ederek öğretir. Böylece, olayları ve süreçleri kavrama imkân ve kabiliyeti kazandırmış olur.

Câhiliyye ve Hz. Peygamber dönemi hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, rivâyetlerin daha doğru anlaşılması ihtimâli de artar. Bunun yanında hicrî I. asra denk gelen Bizans, İran ve Habeş medeniyetlerinin tarihini ve kültürünü incelemek gerekmektedir. Özellikle Habeşistan’a hicret, Hz. Peygamber’in mektupları ve *Tebûk* gazvesine ait rivâyetleri, bu konulardaki hadisleri anlamak için bu ülkelerin o döneme ait tarihî ve kültürel durumlarının bilinmesi gerekir.

Ayrıca, o dönem Arap kabilelerinin, Mekke ve Medine’nin tarihlerinin ve neseplerinin oldukça ayrıntılı bir şekilde bilinip bu çalışmalarda kullanılması gerekmektedir. Bu çerçevede bu bilgi ve belgelerin de tasnif sistemine eklenerek istifadeye sunulması gerekmektedir.

Her ne kadar Hz. Peygamber’in yaşadığı yerlerin bugün itibariyle büyük bir kısmı imar faaliyetleri sonucunda edilerek belirsiz hale gelmiş ise de, bu konuda bir bilinç oluştuğu takdirde yapılabilecek pek çok şey olduğu söylenebilir. Özellikle Medine ve *Hayber*’de koruma altında bulunan bazı mekânlarda birçok arkeolojik inceleme yapılabilir. Bu incelemeler rivâyetlerin anlaşılması ve sıhhatinin değerlendirilmesi konusunda yeni veriler sunabilir.

Kayıp yazma eserlerin bulunmasını da arkeolojik bulgular içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bize göre bulunacak her eser ve her yazılı sahife, daha çok bilgi ve rivâyet anlamına gelecektir. Böylece olayların meydana geliş şekillerine dair bilgilerimiz hem artacak hem de sağlamlaşacaktır.

Antropoloji ilmi İslâmî ilimlere uzak bir ilim dalı gibi gelebilir. Fakat özellikle insan topluluklarının yaşamlarını ve karakteristik özelliklerini inceleyen bu ilmin yöntem ve verilerinin rivâyetler ve hadis ilmine oldukça önemli katkılar sağlayabileceği muhakkaktır. Bu katkıları kestirmek başlangıçta güç olsa da genel anlamda bu yöntemle kimin ve neyin inceleneceği sorusuyla hareket etmek daha hızlı neticeye ulaştıracaktır.

Çölde bedevî hayatı sürdüren kabilelerin bütün yaşam biçimlerinin incelenmesi ve kayıt altına alınması gerektiği üzerinde durmuştuk. Çünkü bunlar rivâyetlerin anlaşılması ve görselleştirilmesi açısından oldukça değerli bilgiler ihtivâ etmektedir.³⁴⁴ Bir olayın tam olarak kavranması için bu tür bilgi, süreç, araç ve gereçlerin araştırılması ve görülmesi gerekir. Bunlardan bazıları şu şekilde listenebilir:

- Deve yetiştiriciliği ve binek hayvanı olarak kullanılması ile ilgili bütün süreçler, kullanılan bütün alet ve edevât ve elde edilen et, süt, deri ve yün gibi bütün ürünler hakkındaki bilgiler.

- Çadır ve diğer bez yapımında kullanılan çırık ve dokuma aletleri ile tekniklerine dair bilgiler.

- Sütten yağ ve diğer gıdaları elde etmek üzere kullanılan yayık, tulum gibi alet, edevâtların fotoğraflanması ve uygulanan yöntemlerin kayıt altına alınması.

- Koyun ve keçi yetiştiriciliğine dair bilgi ve yöntemlerin fotoğraf ve video olarak kayıt altına alınması.

- Hayvanların birbirinden ayırt edilebilmesi için üzerlerine vurulan işaretlerin (الوشم) fotoğraflanması.

- Hurmaların dikimi, sulanması, hasadı ve depolanmasına dair geleneksel alet-edevât ve yöntemlerin tespiti.

- Başta düğünler olmak üzere çeşitli vesilerle giyilen elbiseler, âdet, gelenek ve görenekler.

- *Hicâz* bölgesindeki evlerin veya çadırların iç techizatına dair fotoğraf, video ve bilgiler.

---

³⁴⁴ **Nihat Yatkın** tarafından telif edilen “Bedevîler ve Hadislerin Vürûdündeki Yeri” adlı makale, bu tür çalışmalara dolaylı bir başlangıç kabul edilebilir (*EKEV Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler* -, 2006, X, sy. 27, s. 105-122).

- *Hicâz* bölgesinin kendine has yemek kültürünün tespiti ve kayıt altına alınması.

Bütün bu bilgiler ve görsel malzemeler tarihî bilgi ve belgelerle birleştirildiğinde Hz. Peygamber dönemindeki yaşam hakkında ipuçları ortaya çıkabilir.

Arkeolojik eserler konusunda *Hicâz* bölgesinde sürdürülmekte olan çalışmalarda İslâm öncesi döneme ait birçok eser de keşfedilmiştir.³⁴⁵ Aynı şekilde uydu fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, halen Medine çevresinde ve *Hayber* bölgesi başta olmak üzere birçok noktada eski kalıntılar görülmektedir. Bu kalıntıların bir kısmı Hz. Peygamber dönemine ait olabilir. Daha sonraki dönemlere ait olsa bile buralarda keşfedilmesi muhtemel tarihî eserler, o dönemlerde kullanılan birçok araç-gereç hakkında bilgi verebilir.

Yine müzelerde korunmakta olan, Hz. Peygamber'e ve sahâbîlere ait olduğu bildirilen kılıçlar, yaylar ve elbiseler³⁴⁶ de oldukça değerlidirler. Bu eserlerin karbon testi gibi yöntemlerle ait oldukları dönemlerin belirlenmesi ve tasnife dâhil edilmesi gerekir.

Özellikle Mescid-i Nebevî tadilatlarından çıkarılan hafriyatın incelenmesi ve içerisinde olması muhtemel tarihî eserlerin tespitine çalışılması; bundan sonra o bölgelerde yapılacak hafriyatların da denetim altına alınması, varsa tarihî kalıntılar arkeolojik yöntemlere göre kazılıp çıkarıldıktan sonra çalışmalara devam edilmesi gerekir.

Bütün bu yeni yaklaşım, yöntem ve bilgi kaynakları yıllardır klasik hadis usûlü ile çalışmış olan akademisyenlerden bazıları açısından gereksiz ve anlamsız gelebilir. Fakat bu yöntemlerle elde edilecek bilgileri, klasik dönem ulemâsının *rihle* yolculuklarında bir hadisin başka bir tarîki için dahi büyük zahmetlere katlandıklarını hatırd tutarak düşünmek gerekir. Meselâ bir hadiste târif edilen bir su kabının bir benzerinin o döneme ait olduğu tespit edilen bir arkeolojik kalıntıdan çıkması durumunda, bunun, o hadiste anlatılan olayın kavranmasını kolaylaştıracağını ve o metnin sıhhati konusunda önemli bir delil olacağını kestirmek zor değildir.³⁴⁷

---

³⁴⁵ Arap Yarımadası'nın Güneybatısında bulunan *Qaryetu'l-Fev* adı verilen mekânda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan eserler arasında İslâm öncesine ait birçok arkeolojik nesne ve yazılar bulunmaktadır. Bu eserler aracılığıyla da o dönem ve İslâm'ın ilk yıllarındaki durum ile ilgili birçok bilgi verilmiş olmaktadır (bk. Abd Al-Rahman al-Ansary, *Qaryat al-Fau A Potrait of Pre-Islamic Civilisation in Saudi Arabia*, Riyad 1982).

³⁴⁶ Fatımatüz Zehra Kamacı'nın *Hiz. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi* adlı eseri (İstanbul 2012) Hz. Peygamber dönemindeki giyim kuşam hakkındaki bilgilerin derli toplu bir halde sunulması bakımından önemli bir çalışmadır.

³⁴⁷ Hz. Peygamber döneminde kullanılan kaplarla ilgili Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı'nda Mahmut Karakiş tarafından hazırlanan *Hiz. Peygamber Döneminde Kullanılan Eşyalar (Hadis Kaynakları Çerçevesinde)* adlı doktora tezi, Ali Akyüz'ün danışmanlığında devam etmektedir.

2. Astronomik ve Biyolojik Veriler

Astronomi bilimi, gelişen bilgisayar teknolojisinin de yardımıyla binlerce yıl öncesinin Ay ve Güneş tutulmaları ve hilâl oluşumlarını (kavuşumlar) birkaç dakikayı geçmeyen hata payları ile tespit edebilmektedir. Böylece Hz. Peygamber'in yaşadığı zamanlarda meydana gelen Ay kavuşumları, Ay ve Güneş tutulmalarının tespiti de yapılabilmektedir. Bu tespitler yardımıyla rivâyetlerde geçen olay tarihleri, Ay ve Güneş tutulmaları arasında bağlantılar kurulduğunda bunların tarihleri sadece rivâyetlere dayalı değil, astronomik veriler yardımıyla da tam olarak tespit edilebilir. Meselâ Hz. Peygamber'in oğlunun vefat ettiği gün Güneş tutulduğuna dair birçok rivâyet nakledilmektedir. Bu rivâyetlerde o gün içinde meydana gelen birçok olaydan bahsedilmektedir. Bahsi geçen Güneş tutulmasının 27 Ocak 632 Pazartesi günü saat 09:45'te gerçekleştiği astronomik hesaplarla tespit edilebildiğine göre,³⁴⁸ o gün vuku bulan olayların tarihi de tespit edilmiş olur.³⁴⁹

Klasik hadis usûlünde, 'Urve b. ez-Zübeyr (ö.94/713), ez-Zührî (ö.124/742), Mûsâ b. 'Uḫbe (ö.141/759) gibi bazı siyer ve meḡâzî müelliflerine dayanılarak nakledilen birkaç rivâyet hariç, hadiselerin tam bir kronolojik tasnife sahip olmadığı görülmektedir. Bu durum, rivâyetlerin kronolojik açıdan bir metin tenkidine tâbi tutulmasına imkân vermemektedir. Çünkü rivâyetlerde zikredilen bazı hâdiselerin tarihleri tam olarak belli olmadığı takdirde, birbirleriyle çeliştiğini iddia etmek zorlaşır. Bu tarihlerin belli olması için ortada bir kronolojik sistemin bulunması gerekmektedir. Bu sistem, modern astronomi veri ve yöntemlerinden istifade edilmemiş olsa da, klasik hadis usûlü tarafından ilk üç asırda başvurulmuş olsaydı, buna yönelik birçok bilgi veya rivâyetin derlenmesini de zorunlu hale getirebilirdi. Ancak hicrî II. asrın başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan klasik hadis usûlü çerçevesinde Hz. Peygamber'in söz, fiil veya takrîrlerinin nerede ve ne zaman gerçekleştiğine dair herhangi bir zorunluluk ortaya konulmamıştır.

Bütünsel Yaklaşım için temel bir öge olan astronomik veri ve yöntemleri kullanarak Hz. Peygamber dönemine ait sistemli bir kronolojinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu konuda daha önce yayınlanmış olan bir araştırmamızda Hz. Peygamber'in hayatının Medine dönemi boyunca meydana gelen Ay kavuşumlarına dair astronomik verilerle tespitini yapabildiğimiz bazı siyer ve meḡâzî olaylarının tarihlendirmeleri listelenmiştir.³⁵⁰ Bu bilgiler *Bütünsel Yaklaşım* metodu ile yapılacak olan çalışmalar için bir başlangıç oluşturabilir.

³⁴⁸ Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s. 91-92.

³⁴⁹ Bu olay, bir örnek inceleme olarak tezin üçüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

³⁵⁰ Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s. 95-132.

Böylece herhangi bir rivâyeti incelerken o rivâyetin meydana geldiği tarihi, hicrî ve milâdî ayları gösterme açısından bu çalışmalar önemli ipuçları sağlamış olacaktır.³⁵¹

Biyolojik veri ve yöntemler, astronomik yöntemler kadar kesin neticeler vermese de gerek doğrudan rivâyetlerin gerekse astronomik verilerle elde edilen neticelerin teyid edilmesini sağlayabilmektedir. Biyolojik verilerle kastedilen, Hz. Peygamber dönemindeki bitki ve hayvanların biyolojik özelliklerinin mevsimlerle ve geçen zaman ile alakalı olarak sağladıkları bazı ipuçlarıdır. Meselâ arpaların yeşermesi, ekinlerin biçilmesi, hurmaların olgunlaşması, hayvanların yavrulaması, süt mevsimi, insanların saçlarının uzaması gibi birçok olgunun mevsimlerle ve zamanlarla alakası vardır. Bununla ilgili olarak daha önce dikkatimizi çeken ve önceki çalışmamızda kullandığımız birkaç örnek verelim:

a. Mevcut takvimler Hz. Peygamber'in hicretinin 24 Eylül 622 tarihinde meydana geldiğini göstermektedir. Hâlbuki **es-Semhûdî** (ö.911/1505), *el-Vefâ'* adlı eserinde, Hz. Peygamber **Külşûm b. el-Hidm**'in *Ḳubâ'* köyündeki evine geldiğinde, kendisine, henüz tam olmamış sarı hurmaların olduğu bir hurma kuruğu ikram edildiğini nakletmektedir. Buna göre hurmaların 24 Eylül'de henüz olgunlaşmamış olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Fakat hurmaların olgunlaşmasına dair normal biyolojik süreç incelendiğinde, 24 Eylül itibariyle o bölgede hurmalar bir aydan fazla bir süre önce hasad edilmiş olmaktadır. Yani henüz olgunlaşmamış hurmaların zamanı ile verilen tarih arasında iki ay civarında bir zaman farkı bulunmaktadır.

b. *Uḥud* gazvesi ile ilgili rivâyetlerde müşriklerin *Uḥud* dağı yakınlarında Müslümanlara ait yeşil arpa ekinlerini hayvanlarına yedirdikleri rivâyet edilmektedir.³⁵² Bu durumda bu gazvenin arpa ekinlerinin yeşil olduğu bir zaman diliminde gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

c. *Żâtu'r-Riḳâ'* gazvesi sırasında üç adet deve kuşu yumurtası bulunduğu ve pişirilip yendiği rivâyet edilmektedir.³⁵³ Bu durumda gazvenin tarihi deve kuşlarının yumurtlama mevsimi içinde olduğu söylenebilir.

³⁵¹ Buraya dercedilen astronomik veriler hakkında şüpheli yaklaşımlar ve eleştiriler olacaktır. Ancak bu bilgi ve veriler NASA'dan alınmıştır ve hata payları da bellidir. Bunların yeniden hesaplanarak benzer neticeler elde edilmesi de her zaman mümkündür.

³⁵² Arpa ekininin durumu "وَقَدْ شَرِبَ الرَّزْقَ فِي الدَّقِيقِ" ifâdeleri ile tarif edilmektedir (*el-Vâkıdî, el-Meğâzi, I, 207*).

³⁵³ قَبِينَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَخَدَّثُ عِنْدَنَا إِلَى أَنْ جَاءَنَا غَلْبَةُ بْنُ زَيْدٍ الْحَارِثِيُّ بِثَلَاثِ بَيْضَاتٍ أَدَاحِي، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَجَدْتُ هَذِهِ الْبَيْضَاتِ فِي مَفْخَصِ نَعَامٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: دُونَكَ يَا جَابِرُ، فَاغْمَلْ هَذِهِ الْبَيْضَاتِ! فَوُثِّبَتْ فَعْمِلْنَهُنَّ، ثُمَّ جِئْتُ بِالْبَيْضِ فِي قَصْعَةٍ، وَجَعَلْتُ أَطْلُبُ حُبْرًا فَلَا أَجِدُهُ. قَالَ: فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ يَأْكُلُونَ مِنْ ذَلِكَ الْبَيْضِ بَعْدَ حُبْرٍ. قَالَ جَابِرُ: فَرَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَمْسَكَ يَدَهُ وَأَنَا أَطْرُقُ أَنَّهُ قَدْ انْتَهَى إِلَى حَاجَتِهِ، وَالْبَيْضُ فِي الْقَصْعَةِ كَمَا هُوَ. قَالَ: ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَكَلَ مِنْهُ. el-Vâkıdî, *el-Meğâzi, I, 399*. "عَامَةً أَصْحَابَنَا، ثُمَّ رُحْنَا مُبْتَرِدِينَ"

d. Sahâbenin bir gazve esnasında *el-Erâk* ağacının *Kübâs* adı verilen meyvelerini yedikleri ve Hz. Peygamber'in onlara “عَلَيْكُمْ بِالْأَسْوَدِ مِنْهُ، فَإِنَّهُ أَطْيَبُهُ” dediği rivâyet edilmektedir.³⁵⁴ Bu bilgi de gazvenin *el-Erâk* ağacının meyvelerinin olgunlaştığı bir dönemde meydana geldiğini göstermektedir.

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi rivâyet metinlerinde bulunan her ayrıntı anlatılan olayın ayrıntılarının tespiti ve diğer rivâyetlerle irtibatı açısından delil niteliğindedir. Bu sebeple bu ayrıntılar büyük bir dikkat ve titizlikle korunmalı, klasik hadis usûlünün cevaz verdiği *ihtisâr*, *tahtî* ve *ma'nen rivâyet* gibi, metnin bu ayrıntılarını yok eden râvî tasarruflarının sebep olduğu zararların ortadan kaldırılabilmesi için mümkün olduğu kadar çok tarîk derlenmesi gerekmektedir.

3. Coğrafi ve Kartografik Bilgiler

Rivâyetlerde anlatılan olayların cereyan ettiği yerler tam olarak bilinmeden onların doğru anlaşılması ve yorumlanması her zaman mümkün olmaz. Bu sebeple eski âlimler, hadis ve siyer kaynaklarında adı geçen yerleri yaşadıkları çağın şartlarına göre araştırmış ve telif ettikleri eserlerle buraları tanıtmaya gayret etmişlerdir.³⁵⁵ Her ne kadar bu eserler hadislerde zikredilen yerleri tarif ediyorlarsa da günümüz açısından bu tariflerin çoğunun bir anlamı kalmamıştır. Çünkü bu tarif için kullanılan yerlerin dahi isimlerini ve nerede bulduklarını bilmek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle bu kaynaklardan istifâde ederek güncel çalışmaların yapılması gerekmektedir. Günümüzde, modern teknolojik gelişmelerin yardımıyla Hz. Peygamber'in yaşadığı yerleri üç boyutlu gerçek uydu fotoğraflarının olduğu haritalar üzerinden rahatlıkla görüp gezmek mümkün olmaktadır. Ayrıca bu amaçla hazırlanmış olan bilgisayar programları yardımıyla belirlenen iki nokta arasındaki mesâfeler hassas bir şekilde ölçülebilmektedir.

Bütünsel Yaklaşım metodu açısından coğrafi mekânların doğru tespitinin olayların mahiyetinin anlaşılabilmesi için bir zorunluluk olduğunu göstermeye çalışacağız. Bunun için aşağıda sıralanan çalışmaların ilmî bir disiplin içerisinde ve en kısa zamanda tamamlanması gerekmektedir:

... عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْكِبَاثِ، وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: «عَلَيْكُمْ...»
el-Buhârî, *es-Sahîh*, IV, 157, No: 3406.

³⁵⁵ **Ebû 'Ubeyd el-Bekrî**, Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz b. Muhammed el-Endelusî (ö.487/1094), *Mu'cemu Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi*, I-IV, Beyrût 1403; **Ebû Zêr el-Huşenî**, Muş'ab b. Muhammed b. Mes'ûd (ö.604/1208), *el-İmlâu'l-Muhtaşar fî Şerhi Ğarîbi's-Siyer*, Beyrût; **Yâkût el-Hamevî**, Ebû 'Abdullâh Şihâbuddîn Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî (ö.626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Beyrût 1995.

a. Bütün kaynaklardan istifade edilerek ve üç boyutlu görselleştirme teknikleri kullanılarak oluşturulacak bir veya birden fazla Medine şehri projesi yapılmalıdır. Söz gelimi bu projelerden biri Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği zamanı, diğeri Hendek gazvesi zamanını, bir diğeri de şehrin 9. yıldaki durumunu gösteriyor olabilir. Bu çalışma için gerekli verilerin, yukarıda Medine tarihi ile ilgili sayılan klasik kaynakların matbû olanlarında bulunduğu görülmektedir. İşin uzmanlarından oluşacak bir çalışma grubu ile yapılabilecek böyle bir proje ile istenilen neticenin alınabileceği kanaatindeyiz.

b. Mekke ve Medine'nin de içinde bulunduğu ve oldukça ayrıntılı bir dijital harita oluşturulmalı ve bu haritada hem ilgili yerlerin güncel adları ve durumu hem de Hz. Peygamber dönemindeki isim ve durumları görülebilecek bir mekanizma oluşturulmalıdır. Bu harita, mevcut tefsir, hadis, siyer, tarih, *Câhiliyye* şiiri, kültürü ve coğrafya kaynaklarındaki mekânlardan mümkün olduğu kadarını ihtiva etmelidir.

c. Birçok hadiste zikri geçen Mescid-i Nebevî ve çevresinin ilmî verilere dayanan ayrıntılı bir maketi oluşturulmalıdır.

4 Üç Boyutlu Animasyon, Görselleştirme ve Simulasyon Teknikleri

Rivâyetlerde anlatılan olayların metinler aracılığıyla hiçbir dilde tam olarak ifâde edilmesi mümkün değildir. Ancak bilgisayar animasyonları ile gerçeğine daha uygun olarak canlandırılması mümkün olabilir.

Normal şartlar altında bir rivâyeti okuyan, kişi metinde anlatılan olayı kafasında bilgi düzeyine ve kültürel durumuna göre şekillendirir. Bu şekillendirme sırasında birçok subjektif öge ile karışan olayın gerçeği ile alakası azalır. Bu şekillendirmeyi yapan kişiye göre de çok ilgisiz bir duruma bile düşebilir.

Üç boyutlu animasyon yardımıyla bu subjektif durumun mümkün olduğu kadar azaltılabilmesi için ilmî verilerin, tarihî bilgilerin ve antropolojik ögelerin yardımıyla olayın gerçeğine mümkün olduğu kadar benzeyecek şekilde hazırlanmış bir platformu oluşturulabilir. Film veya tiyatro şeklindeki anlatımların daha ilerisinde ve insan faktörünün zaaflarından daha az etkilenmesi açısından da animasyon daha sağlıklı bir yöntem olabilecektir.

Animasyon için öncelikle Medine'nin veya bütün *Hicâz* bölgesinin bir üç boyutlu haritasının hazırlanması gerekir (önceki başlığa bkz.). Ayrıca rivâyetlerde geçen ve animasyonu yapılacak her olayda rol alan bütün insan, hayvan, bitki ve eşyaların birer üç boyutlu nesne (grafik dilinde “mesh” adı verilmektedir) olarak üretilmesi gerekmektedir. Elbette bu nesnelerin gerçeğine uygun olması önemli değildir. Fakat bilinen belli özelliklere

göre şekillendirilmesi de faydalı olur. Meselâ, Hz. Peygamber'in devesi *Kasvâ*'nın rivâyetlerde anlatılan özelliklere göre şekillendirilmesi mümkündür. Hz. Peygamber'in bizzât kendisi ve ashâbı da şekillendirilebilir. Ancak bu yapılırken standart bir insan sûreti yerine mümkün olduğu kadar kaynaklarda verilen özelliklerine uygun sûretler oluşturulmalıdır. Meselâ '**Omer b. el-Hattâb**'a dair tasvir daha iri yapılı bir insanı şekillendirirken, '**Abdullâh b. Mes'ûd**' a ait şekil daha ince, kısa ve zayıf olacaktır. Bu özellikler, şekle girilen temel parametreler cinsinden ayarlanacağı için, her bir özellik kaynaklara kadar uzanan bir veriye bağlı olacaktır (Bu konuya sonraki bölümde temas edilecektir). Meselâ bir sahâbînin kolu bir gazve sırasında kesilmiş ise bu bilgi gazvenin zamanı ile ilişkilendirilerek bir özellik olarak kaydedilecek ve ilgili rivâyetlerle irtibatlandırılacaktır. Aynı şekilde bir sahâbî hicretin ilk yıllarında çocuk yaşta ise onu temsil eden sûret de zamana bağlı küçülüp büyüyebilecektir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde hadislerin doğru tespitinin yapılabilmesi için rivâyetin sadece zâhiren ifâde ettiklerini tespitle yetinilmeyecektir. Bunun dışında metinde açıkça ifâde edilmediği halde işaret ve ilzâm edilen hususların da birbiri ile uyum içinde olduğunu da hesaba katmak ve bu yönde irdelenmek gerekmektedir. Bunların denetlenebilmesinin en iyi yollarından biri ise animasyon ve simulasyon yöntemleri ile görselleştirmektir. Bu işlem, olumsuz bir örnek olmakla beraber tıpkı bir cinayet olayının aydınlatılması için suçluya tatbikat yaptırmaya benzer.

Bütünsel Yaklaşım yöntemi kapsamında istifâde edilmek üzere animasyon ve simulasyon için özel bir bilgisayar programı yazılabileceği gibi, mevcut ticârî animasyon programlarından da yararlanılabilir. Ancak -daha sonraki bölümde de ele alınacağı üzere- özellikle bilgi bağlantılarının tam olarak sağlanabilmesi için bunun klasik kaynakları da ihtivâ eden yekpare bir program olarak tasarlanması daha elverişli olur. Böylece sahnedeki sahâbîlerden birisi seçildiğinde doğrudan o sahâbî ile ilgili her türlü bilginin ilk kaynağı olan rivâyetin bulunduğu esere erişmek bile mümkün olabilecektir.

Bütün rivâyetler tasnif edilip olayların detayları ortaya çıkarıldığında, geliştirilecek bu program yardımıyla bütün Medine şehrini veya *Hicâz* bölgesini gösteren bir animasyon sahnesi ortaya çıkacaktır. Bu sahnenin üst tarafında bir tarih ayarlama kontrolü olacaktır. Bu kontrol ileri veya geri kaydırıldığında günler ileri ya da geriye doğru değişecektir. Meselâ Hicret gününe getirip de animasyonun çalışma düğmesine basıldığında sahnedeki Hz. Peygamber ve sahâbeyi temsil eden üç boyutlu nesnelere *Kubâ*' köyünün o dönemdeki maketi içerisinde rivâyetlerde anlatılıp, bundan sonraki bölümde anlatılacağı gibi adımları teker teker belirlenmiş olaylar cereyan etmeye başlayacaktır. Animasyonu inceleyecek kullanıcılar,

sahnedeki yer alan herhangi bir nesneyi seçerek onun temsil ettiği sahâbînin kimliği ve hakkındaki diğer bilgileri öğrenebileceklerdir. Herhangi bir noktada bir sahâbîyi temsil eden sûretin özelliklerini araştıran ilim adamı bununla ilgili bağlantılara tıklayarak ilgili rivâyetlere ulaşabilecektir.

Aslında yukarıdaki başlıklarda ele aldığımız hususlarla ilgili elde edilebilecek olan belgelerin, arkeolojik eserlerin, resim ve görüntülerin Hz. Peygamber dönemindeki ortamların ve olayların görselleştirilmesi konusunda nasıl kullanılacağından bahsetmek gerekir. Bilgisayar yardımıyla oluşturulan üç boyutlu modeller ve grafikler yardımıyla Hz. Peygamber dönemindeki bir binayı, şehri veya nesneyi gerçeğine mümkün olduğu kadar uygun bir şekilde tasarlamak mümkündür. Bu tasarımlar, gerek o dönem şartlarının daha iyi algılanmasını sağlar, gerekse bazı olayların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur.

Hadislerin incelenmesi açısından bir nevî deney laboratuvarı imkânı sunabilecek olan üç boyutlu modeller belli bir yöntemle göre yapıldığı takdirde anlatılanların karşılığının animasyon yöntemiyle büyük ölçüde görselleştirilmesine imkân sağlar. Sinema dili ile anlatımın daha ileri bir safhası anlamına gelen bu yöntem sayesinde, bir olayı yazılı bir metinle anlatmak yerine, o olayın bilgisayar ortamında kullanılan modeller aracılığıyla ve ses sistemlerini de dâhil edilerek görüntülü ve hareketli bir şekilde getirilmesi söz konusudur ve daha etkilidir. Bu yöntemle seyirciler, sinemadaki gibi sadece sahneyi bir yönden seyretmek yerine, sahnenin her tarafına ve her açıdan bakma imkânına sahip olurlar. Daha sonraki bölümde ele alınacak olan bu yöntem aracılığıyla metinsel anlatım yerini animasyon veya simülasyonlara bırakmış olacaktır. Böylece, sadece anlatılan metne değil, sahnenin her tarafında neler olduğuna odaklanmak mümkün hâle gelebilecektir.

Sonuç olarak, bu teknikler kullanılarak Hz. Peygamber dönemi bilgisayar ortamında yeniden canlandırılabilir. Meselâ, Hicret yolculuğunun sonunda Medine'ye girişi esnasında vuku bulan olayları yazılı şekilde anlatmak yerine görsel olarak animasyon şeklinde hazırlamak mümkündür.

Elbette bu işlemler klasik anlamda bir film mantığında yapılmayacaktır. Aksine bilimsel bir yöntem kullanılarak hazırlanacaktır. Böylece sahnedeki görsellik mükemmel olmasa da ilmî açıdan sadece bilinenlerden oluşacağı için gerçeğine daha uygun olacaktır.

C. KAYNAKLARIN MUHAFAZASI VE ERİŞİM YÖNTEMLERİ

1. Tasnif Edilen Muhtevânın Muhafazası ve Güvenliği

Buraya kadar birçok ilim dalını ilgilendiren, oldukça büyük boyutlarda bilgi ve verinin derlenmesinden bahsedildi. Bunların muhafazası ve erişimi konusunda kapasite sorunu olup

olmayacağına dair bazı sorular akla gelebilir. Ancak bütün bunların hepsinin dijital ortamda tutulması halinde bir bilgisayar diskine bile rahatlıkla sığabileceğini ifade etmek gerekir. Çağımızda bilgilerin dijital ortamda depolanması ve dijital yöntemler kullanılarak işlenmesi bir zorunluluk halini almıştır. Dijital yöntemlerle muhafaza edilen verilerin kopyalanması ve çoğaltılması günümüzde hem kolay hem de düşük maliyetlidir.

Aynı işlemlerin klasik yöntemlerle yapılması da mümkündür. Ancak bunun için devasa kütüphaneler kurmak ve çok sayıda personel istihdam etmek gerekir.

Dijital yöntemlerle muhafaza edilen verilerin maruz kalabileceği en önemli tehlike virüsler ve kötü niyetli kişilerin internet üzerinden düzenleyebilecekleri saldırılardır. Bu konuda sağlam bir güvenlik duvarı (firewall) oluşturulmalıdır. Bu bilgilerin düzenlenmesi ve yönteminin bu alanda ehil kurumlar ve personeller tarafından yapılması gerekir. Aksi hâlde hem bilgi tasnifi beklenen standartlarda yapılamayabilir hem de bu tür saldırılara karşı yeterli güvenlik tedbiri tam olarak alınamayabilir.

2. Muhtevâya Çoklu Erişim İle İlgili Öneriler

Tasnifi yapılan ve kullanıma sunulan muhtevânın, belli yetki seviyelerine göre kolayca erişilebilecek bir arabirime de sahip olması gerekir. Bu arabirim bir program ve/veya internet sitesi şeklinde olabilir. Bu arabirimin kullanımının kolay olması ve her yerden erişime imkân verebilecek şekilde birden fazla yöntem ve sisteme göre tasarlanmış olması gerekir.

3. Muhtevânın Zenginleştirilmesi İle İlgili Öneriler

Tasnif edilen ve muhafaza altına alınan muhtevânın sürekli geliştirilip zenginleştirilmesi ve eksiklerinin hızla giderilebilmesi açısından, bahsettiğimiz arabirimde gerekli araçların ve özelliklerin belli yetkiler verilerek yönetilebilmesine imkân verebilecek bir tarzda tasarlanmış olması gerektir.

Bu noktada tasarlanan arabirim öncelikle eser, belge, fotoğraf ve görüntü eklemek için gerekli bilgi giriş sistemlerine sahip olmalıdır. Bu eklenenlerin belli bir ilmî incelemeden geçirilerek sisteme dâhil edilmek üzere onaylanması gerekir. Günümüzde, özellikle Arapça olarak açılmış birçok İslamî ilimlere yönelik forum siteleri bu tür işlemleri otomatik hale getirmiş durumdadır.³⁵⁶ Burada bahsettiğimiz husus da bu sistemlerden çok farklı değildir.

Zenginleştirme konusunda, özellikle yüksek lisans ve doktora öğrencilerine verilebilecek tez konuları belirlenirken eksikler dikkate alınmalıdır. Bu tez konuları klasik hadis usûlünün bilinen konularını tekrar etmekten ziyâde bahsettiğimiz hususlara öncelik tanınmalıdır. Bunlar yapılırken, hem çalışmanın yürütülmesi için gerekli bilgiler derlenerek hem de çıkan sonuç

³⁵⁶ Meselâ bk. “<http://majles.alukah.net>”, 2017.

bağlamında elde edilen veriler sisteme dâhil edilerek zenginleştirme imkânı ortaya çıkmış olacaktır.

IV. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ

Bütünsel Yaklaşım yönteminin ilk adımı uygulama kapsamının tespiti ile başlar. Uygulama kapsamı *ideal* ya da *pratik* olmak üzere iki farklı şekilde belirlenebilir. İdeal uygulama kapsamı Hz. Peygamber'in sîretinin kendi içinde bir bütün teşkil eden kısmının (Meselâ Vedâ Haccı gibi) tamamıdır. Daha büyük boyutlardaki ideal kapsamların, ayrıntılı olmaları nedeniyle başarılı bir şekilde tamamlanmaları zorlaşır. Söz gelimi Hz. Peygamber'in bütün hayatının uygulama kapsamı olarak seçilmesi ve tek seferde çalışılması mümkün olsaydı başka bir çalışma yapmaya gerek kalmazdı. Elbette böyle bir uygulama kapsamı üzerinde çalışılması kolay bir şey değildir. Bu nedenle daha dar uygulama kapsamları belirlenerek *Kurgu* oluşturmaya çalışılabilir. Meselâ yukarıda da ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı baştan sona *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi ile kurgulandığında ideal bir *Kurgu* ortaya çıkmış olur. Böylece bu *Kurgu* kendi içinde bir bütünlüğe sahip olacağı için diğer çalışmalarda da kullanılabilir.

Sonuç olarak, kapsamı dar olsa da, bir *Kurgu*, ileride yapılacak başka kurguları kolaylaştırmış ve zaman tasarrufu sağlamış olacaktır. Zaten bir metodun hedefi, bitirilmesi gereken işi en doğru, hızlı ve verimli bir biçimde tamamlanmasını ve o işten başka çalışmalarda da istifade edilmesini sağlamak olmalıdır. Bu nedenle büyük çaplı ve ideal kapsamlar yerine, imkânlara bağlı olarak mümkün olduğu kadar pratik bir kapsam belirlenerek uygulamaya geçilmelidir. Böylece daha hızlı sonuç almak mümkün olur.

Uygulama Kapsamı belirlenirken ideal yerine pratik bir kapsam belirlendiğinde, yapılan çalışma doğrudan bir meseleye yönelik olacağı için, elde edilen *Kurgu* ideal olmayacağından başka çalışmalarda aynen kullanılamayabilir. Çünkü bu tür çalışmalarda sadece hedeflenen hususun aydınlatılması açısından bir netice elde edilebilir. Meselâ Hz. Peygamber'in kabir azabı hakkındaki sözlerinin sıhhati hakkında bir kanaat elde edilmek istendiğinde, bu yöndeki rivâyetler esas alınarak bir kapsam belirlenir ve sadece bu çerçevede *Kurgu* yapılırsa elde edilen sonuçlar göreceli bir güvenilirlik ve tutarlılığa sahip olur. Yapılan çalışmanın sonuçları ideal olana göre daha az güvenilir ve daha subjektif olur. Fakat bu sefer de ilgili çalışma, ideal çalışmaya nispetle çok daha kısa sürede tamamlanabilir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin yapısı gereği çoğu zaman belirlenen kapsamın dışına çıkılmak zorunda kalınır. Başlangıçta bir rivâyet ile hiçbir alakası olmadığı zannedilen rivâyetlerin de kapsam içine girmesi ile bazı durumlarda uygulama kapsamının genişletilmesi

hatta yeniden tespit edilmesi gerekebilir. Aşağıdaki yöntemlerden birisi veya aynı anda birkaçı tercih edilerek uygulama kapsamı tespiti yapılabilir.

A. ZAMAN OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI

Hz. Peygamber'e ait her söz, fiil veya takrîr aslında onun yaşam süresi içinde, belli zaman ve mekânlarda meydana gelmiş birer olay olarak kabul etmek mümkündür. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından “olaylar”, *Nesne* adı verilen olguların *Zaman*, *Mekân* ve *Grup* olguları ile *Eylem* olgusu aracılığıyla kurdukları ilişkidir. *Nesne* adı verilen olgular diğerleri ile olayın yapısına bağlı olarak bir veya birden fazla *Eylem* olgusu ile ilişkilendirilebilir. Çünkü *Nesne* olguları sürekli değişim ve etkileşim halindedirler.

Uygulama kapsamının belirlenmesi sırasında doğrudan bir zaman dilimi esas alındığında, o zaman dilimi ile ilgili *Eylem* olgularının irtibatlı olduğu *Nesne*, *Mekân* ve *Grup* olguları çoğunlukla aynı olgular olacağı için, *Kurgu* işleminin daha kolay bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olabilir. Birbiri ile alakasız ve farklı zamanlar belirlendiğinde ya da herhangi bir zaman sınırı olmadığında ise böyle bir irtibatın kurulması oldukça zor olacaktır.

Kapsam olarak belirlenecek zaman dilimleri yıl, ay, hafta ve gün gibi astronomik temelli dilimler olabileceği gibi, sınırları açık ve net olarak belli olmasa da belli bir dönemi işaret eden “hac mevsimi”, “haram aylar” şeklinde zaman dilimleri de olabilir. Küçük çaplı *Kurgu* işlemlerinde belirgin olmasa da seçilen olayın süresi bir kapsam olarak kabul edilebilir.

Bazı durumlarda uygulama kapsamı olarak zaman esas alınsa da, sınırlayıcı olarak *Mekân* olgusu da kullanılabilir. Meselâ hicretin ilk senesi zaman dilimi olarak belirlendiğinde, sadece Medine de mekân olarak sınırlandırılırsa işlem daha da kolaylaşmış olur. Bu durumda Medine dışında olan olaylar incelemeye dâhil edilmemiş olur.

B. MEKÂN OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI

Uygulama kapsamı olarak belli bir *Mekân* olgusu da esas alınabilir. Bunun için olgu belirlendikten sonra bir *Zaman* olgusu da sınırlayıcı olarak belirlenebilir. Meselâ *Kubâ'* köyü ile ilgili rivâyetlerin incelenmesi hedeflendiğinde belli bir *Zaman* olgusu da belirlemek gerekir. *Zaman* olgusu, incelenen *Mekân* olgusu için belli bir başlangıç ve bitiş zamanı sınırı getirmiş olur. Meselâ hicretten sonra başlayan ve Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan dönem esas alındığında uygulama kapsamı açık bir şekilde belirlenmiş olur. Artık rivâyetler incelenirken bu kriterlere uyabilecek olanları (elbette görünüş olarak uyan, çalışma derinleşince uymadığı anlaşılırsa bu rivâyetler o zamanda da elenebilir) tercih edilerek çalışmaya devam edilir.

Uygulama kapsamının bir *Mekân* olması her zaman ideal bir *Kurgu* tasarımına imkân vermeyebilir. Dolayısıyla gerekli olmadıkça *Zaman* olgusuna bağlı bir kapsam belirlenmesi daha ideal neticeler verir.

C. NESNE OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI

Bir başka uygulama kapsamı belirleme yöntemi ise *Nesne* olgusunun esas alınmasıdır. *Nesne* olgusunun insan olması durumunda, bu şekilde oluşturulan *Kurgu* bir biyografiye benzer. İlk iki yöntemde olduğu gibi bu yöntemde de bir *Zaman* olgusu ile bir başlangıç ve bitiş noktası belirlemek gerekir ki, çalışmanın kapsamı kontrol altına alınabilsin.

Hız. Peygamber'in hayatı açısından bakıldığında böyle bir çalışma bir tür siyer çalışması gibi olmuş olur. Fakat aradaki fark şudur: *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi kullanılarak yapılacak bu çalışma ile Hız. Peygamber'in hayatına dair en ince ayrıntılar bile muhtemel senaryoları ile birlikte ortaya konulmuş olur. Yani bir siyer eserinden daha çok, böyle bir eserin yazılabilmesini sağlayacak temel malzemeler ortaya çıkar. Diğer sahâbiler ya da bazı nesnelere (Meselâ Hız. Peygamber'in devesi *el-Şaşvâ'*) ilgili de çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar daha sonra benzeri olguların incelenmesi sırasında da işe yarayabilir.

D. GRUP OLGUSUNA GÖRE UYGULAMA KAPSAMI

Bir diğer kapsam belirleme yöntemi ise belli bir *Grup* olgusunun esas alınmasıdır. Meselâ *Hevâzin* kabilesi bir gruptur. Belli bir *Zaman* olgusu ile de sınırlandırılarak bu kabilenin başına gelen olaylar üzerinden *Kurgu* yapılması mümkündür.

E. RİVÂYETE GÖRE UYGULAMA KAPSAMI

Kurgu oluşturulacak konunun seçimi genellikle *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* gibi belli olgular üzerinden belirlenebileceği gibi, konuya klasik hadis usûlü çerçevesinde yaklaşılarak herhangi bir rivâyetin esas alınması da mümkün olabilir. Fakat bu belirlemede klasik hadis literatüründe var olan ve ilk bölümde ele aldığımız belli amaçlara göre tasnif mantığından ziyâde, alıntılarının muhtevâlarının daha genel kâidelere göre değerlendirilerek seçilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Meselâ, tahâret ile ilgili rivâyetleri bir çalışma konusu yapmak mümkündür. Fakat öncelikle, tahâret bâbında geçmiş bir hadis olsa bile o hadisin bu bâbı ilgilendirmeyen tarîklerini de bulup belgeleyerek çalışma hazırlamak daha doğru olacaktır. Böylece bir rivâyet üzerine yoğunlaşmış olacaktır. Daha sonra başka bir araştırmacı o rivâyetin derlendiği çalışmayı kullanarak tahâret ile ilgili daha gelişmiş bir çalışma oluşturulabilecektir. Önceden hazırlanmış olan dosya, tahâret dosyasının sadece bir alt çalışması olacaktır. Böylece daha modüler bir yapı ortaya çıkacaktır. Yani, bahsettiğimiz

rivâyet ile ilgili dosyayı geliştiren ve güncelleyen kişi, hiç haberi olmadan tahâret çalışmasını da geliştirmiş olacaktır.

Bu açıdan bakıldığında öncelikle müsned tarzı *Haber*'lerden oluşmuş çalışmaların oluşturulması gerekir. Özellikle az rivâyeti olan sahâbîlerden başlanarak bir sahâbînin müsnedi için bir dosya oluşturulup adı söz gelimi *Müsnedu Talh b. 'Alî* konulabilir.

Daha sonra bu sahâbîden gelen her rivâyet alt çalışmalar şeklinde tasarlanarak oluşturulursa alt çalışma sayısı bu sahâbîden bize gelen hadis sayısına denk olur. Bir alt çalışmanın içindeki tahrîc sayısı da -hepsi isnadlı rivâyet olduğu takdirde- ilgili hadisin tarîk sayısına denk gelir.

Örnek olması açısından aşağıdaki hadisin muhtevâsı kapsam olarak ele alınabilir. Elbette böyle bir kapsam belirlendiğinde elde edilecek sonuçlar da kesin olmayabilir. Fakat buna rağmen seçilen hadis hakkında oldukça güvenilir ve ayrıntılı bilgilerin ortaya çıkacağı da görülecektir.

﴿ Abdurrezzâk (ö.211/827), *el-Muşannef*, VI, 3, No: 9817.

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيُّ بِمَكَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هِشَامِ الطُّوسِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ النَّجَّارِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَا: أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْنِ سُوءٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ فَتَوَضَّأَا وَصَلَّيَا، ثُمَّ بَايَعَا النَّبِيَّ ﷺ، وَقَالَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِيَنَّكَ فَقَدْ قَصَرَ اللَّهُ حُطُونَنَا قَالَ: «مَا اسْمُكُمَا؟»، قَالَا: الْمُهَاجِرَانِ قَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَانِ»

Bu rivâyette *Müzeyne* kabilesine mensup yol kesen iki kötü niyetli insanın (haydut) bulunduğu, Hz. Peygamber'in bunların yanına uğradığında abdest alıp namaz kıldıkları ve Hz. Peygamber'e biât ettikleri anlatılmaktadır. Daha sonra “*Ya Resûlullâh biz senin yanına gelmek istedik ama Allah adılarımızı kısalttı (nasib etmedi)*” dediler. Hz. Peygamber de “*Sizin adınız ne?*” diye sordu. “*Muhân*” (“hakîr” anlamına gelen) deyince de “*Bilâkis sizin adınız 'Mükrem'dir ('muhterem’ anlamında)*” dedi.

Yukarıdaki rivâyette anlatılan bir olaydır. Bu olayın nerede, ne zaman, kimlerin bulunduğu sırada cereyan ettiği bir *uygulama kapsamı* olarak kabul edilebilir. Böylece bu örnekte *uygulama kapsamı*, bir rivâyetten hareketle belirlenmiş olmaktadır.

V. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ

Uygulama kapsamı belirlendikten sonra *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ikinci aşaması olan “haberlerin hazırlanması”na geçilir. Bu aşamada uygulama kapsamı olarak belirlenen seçenek ile ilgili rivâyetlerin bütün tarîkleri ve diğer veriler tespit edilerek *Haber* şeklinde tasnif edilir.

Bu aşamaya örnek olması bakımından yukarıda zikri geçen “iki haydut rivâyeti” uygulama kapsamı olarak alınacaktır. İki haydutun Hz. Peygamber’le görüşmesini konu alan bu

rivâyette anlatılan olayın meydana geldiği yer ve zamanın tespiti yapılarak olay yerinde bulunanlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra da bu hadiseyi destekleyen başka rivâyetler ve bilimsel bilgiler olup olmadığı araştırılarak olayın diğer ayrıntıları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle kaynaklar tespit edilerek taramalara başlanacaktır. Ancak bu kaynaklardan seçilecek bilgilerin doğru ve eksiksiz olması için *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ilgili usûllerine riâyet edilmesi gerekmektedir.

Alıntılarının tespiti deneyim gerektiren bir iştir. İlk aşamada tahrirlerden faydanılabilir. Fakat özellikle çağdaş *tahrîc* çalışmalarında bir rivâyetin muhtelif tarîklerinin aslı kaynaklardan verilmesinin yanında olay bütünlüğü yerine konu bütünlüğünü sağlamak için *şâhid* rivâyetlerin de zikredilmiş olabileceğine dikkat edilmelidir. Meselâ örnek aldığımız “iki haydut hadisi”nde (*Abdurrezzâk* rivâyeti) olay bütünlüğünü sağlayan alıntılara yukarıda örnekler vermiştik. Meseleye *tahrîc* açısından bakıldığında ise olay bakımından çok daha alakasız hadislerin tahrir edilmiş olduğu görülür. Hz. Peygamber’in, kötü isimleri düzelttiğine dair başka örnekler tahrir edilebilir. *Şâhid* olarak zikredilen bu rivâyetlerde konu bütünlüğü olsa da olay bütünlüğü bulunmayabilir.³⁵⁷

Yapılan bu alıntılarının belli bir düzen içinde toplanması için bir çalışma taslağının oluşturulması gerekir. Bu şekilde rivâyetin bütün kritik tarîkleri ve o rivâyet açısından açıklayıcı bilgiler içeren alıntılarının hepsi derlenmeye çalışılır. Bazı durumlarda bir rivâyet ile ilgili çok sayıda alıntı yapılabilecek iken bazen bir veya iki alıntıdan fazlası bulunamayabilir. Hadis tarîki bakımından bu durum o hadisin sadece bir veya iki tarîki olduğu ve bunların da sadece sınırlı bir iki kaynakta bulunduğu anlamına gelir.

Birleşik isnadlı rivâyetlerdeki her isnad, klasik hadis usûlüne göre ayrı bir hadis olarak kabul edilmektedir.³⁵⁸ Rivâyetlerin metninin, her ikisinde de birebir aynı olduğu varsayılır. Fakat bu her zaman geçerli olmayabilir. Bazı rivâyetlerde birleşik isnad ayrı ayrı rivâyetlerin birebir aynısı olurken bazılarında oldukça büyük farklar söz konusu olabilir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde kullanılmak istenen birleşik isnadlı rivâyetlerin çoğunun ayrı ayrı isnadlı tarîkleri de bulunabilmektedir. Bu nedenle öncelikle ayrı isnadlı tarîklerinin tercih edilmesi gerekir. *Haber* tasnif sisteminde bütün tarîkler bir arada görülebildiği için, imkân varsa ayrı isnadlı tarîklere öncelik verilmelidir. Birleşik isnadlı rivâyetlerden ise, tashîf

³⁵⁷ Klasik hadis usûlü açısından *Tahrîc* kavramı için bkz. Mehmet Görmez, “Tahrîc”, *DİA*, XXXIX, 420-421.

³⁵⁸ Telfik olarak da adlandırılan hadis birleştirme faaliyeti hakkında bk. Süleyman Doğanay, “Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma”, *Bilimname*, 2016, c. 30, sy. 1, s. 27-50.

hatalarını gidermek veya kaynakla ilgili tespitlerde bulunmak üzere faydalanma yolu tercih edilmelidir.

Alıntılarının oluşturulması, ifadelerin tespiti ve numaralandırılma aşaması başta olmak üzere hemen her aşamada metin ve senedde bulunabilecek tashîf hatalarının tespiti ve düzeltilmesi gerekir. Bu hatalar ne kadar erken fark edilirse, düzeltilmeleri de o kadar kolay olur. İleri aşamalarda fark edildiği takdirde, gerekli olgu ve irtibat ilişkileri de gerekiyorsa yeniden düzeltilip güncellenmelidir. Bazı durumlarda bu güncellemeler daha önce oluşturulmuş birçok olgunun karşılıksız kalmasına ve yeni olguların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Nadir de olsa bir iki kelimelik bir tashîf hatasının düzeltilmesi bile birçok olgu ve irtibatın iptaliyle sonuçlanabilir.

Bir rivâyetin genellikle birçok tarîki bulunur. Bu tarîklerin bir araya toplanması durumunda *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından oldukça önemli olan kelime, ifade veya cümle farkları açıkça görülebilir. Bunun için *Haber*'in tam olarak hazırlanması gerekir. *Haber* klasik hadis külliyyâtında “bir hadisin bütün tarîklerinin cem' edilmiş hâli”³⁵⁹ anlamına gelmekle beraber aslında kaynak ağacı ve ifade yönetimini de içeren daha geniş bir yapıdır.

Haber, isnadlı veya isnadsız herhangi bir rivâyet ya da bilginin bütün tarîk veya varyantlarını bir araya toplamak üzere geliştirilmiştir. İlerleyen zamanlarda İslâmî literatürdeki bütün rivâyetler *Haber* şeklinde hazırlandığında kaynaklarda rivâyet ve tarîk aramaya gerek kalmayabilir. Çünkü bir konuda hazırlanmış olan *haber*'de bütün bu bilgiler bir araya toplanmış olacaktır.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin sorunsuz olarak tatbik edilebilmesi için haberlerin türlerine göre gerekli malzemenin (rivâyetler, tarihi bilgiler, coğrafi, biyolojik, astronomik ve kartografik veriler) hazırlanması ve bunlardan istifade yöntemlerini ele almak uygun olacaktır.

A. NAKLÎ HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ

Klasik hadis usûlünde olduğu gibi *Bütünsel Yaklaşım* metodunda da esas malzeme naklî bilgilerden oluşmaktadır. Yukarıda haberini hazırlamak üzere seçtiğimiz örnekteki rivâyet 'Abdurrezzâk'ın (ö.211/827) *el-Muṣannef* adlı eserinde bize kadar ulaşmış olmasaydı

³⁵⁹ Bu tür cem' çalışmalarına örnek olarak şu eserler verilebilir: **eṭ-Ṭaberânî**, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö.360/971), *Ṭuruḳu Ḥadîsi Men Kezebe 'aleyye Mute'ammiden - et-Ṭaberânî* (nşr. 'Alî Ḥasen 'Alî 'Abdulḥamîd, Hişâm İsmail es-Sekâ), I, 'Ammân 1410; **Ebû Nu'aym**, Aḥmed b. 'Abdillâh b. Aḥmed el-İsbehânî (ö.430/1039), *Ṭuruḳu Ḥadîsi 'İnne Lillâhi Tis'atun ve Tis'üne İsmen* (nşr. Meşhûr b. Ḥasen b. Selmân), Medine 1413/1992; **Ḍiyâuddîn el-Maḳdisî**, Muḥammed b. 'Abdilvâhid (ö.643/1246), *Ṭuruḳu Ḥadîsi'n-Nebî Ḥayşu Kâne fi'l-Hâit*, ts.

üzerinde çalışma imkânı olmayacaktı. O halde herhangi bir metodun uygulanabilmesi için öncelikle o uygulamada kullanılacak rivâyet malzemesine erişmek gerekir.

Naklî bilgilerin temin edilebileceği kaynaklar hakkında daha önce yeterince bilgi verilmişti. Dolayısıyla burada tekrara düşmemek için doğrudan bu bilgilerin hazırlanması ve değerlendirilmesine geçilecektir. Bu hazırlık sırasında kaynaklardan derlenen ve hazırlanan bilgi ve verilerin “giriş seviyesi analizi” diyebileceğimiz bir analize tâbi tutulması gerekir. Bu analiz, hem metinlerin kaynak değeri hakkında bir kanaate sahip olmak için hem de başka bilgi ve verilerin tespit edilmesi bakımından gereklidir. Bu analiz işleminin nasıl yapılacağını göstermek için yukarıda seçilen örnek rivâyet kullanılacaktır. Analize ilk olarak metnin kaynak değerinin tespiti ile başlanacaktır. Rivâyetin isnadı olduğu için kaynak değerlendirmesi isnad üzerinden yürütülecektir.

Örneğimizdeki rivâyet ‘**Abdurrezzâk**’ın *el-Muṣannef*’inde yer almaktadır.³⁶⁰ Oldukça erken bir döneme ait olan bu eser, *Kütüb-i Sitte*’de bulunmayan birçok rivâyet ihtivâ etmektedir. Bu rivâyet de onlardan biridir. Rivâyetin senedi şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيُّ بِمَكَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هِشَامِ الطُّوسِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ النَّجَّارِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ قَالَ: أَحْبَبْنَا ابْنَ جُرَيْجٍ قَالَ: أَحْبَبْنَا عَبَّاسَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَاءَ

Rivâyetin senedine bakıldığında ‘**Abdurrezzâk**’tan itibaren **İbn Cüreyc** yoluyla ‘**Abbâs b. Abdurrahmân b. Mîna**’dan nakledildiği görülmektedir.

Bu senedin kullanıldığı bir başka rivâyet yine aynı kaynaktaki³⁶¹ şu şekilde kaydedilmiştir:

عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَحْبَبْنَا ابْنَ جُرَيْجٍ قَالَ: أَحْبَبْنَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَاءَ، أَنَّهُ سَمِعَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: «هُيَ عَنْ أَنَّ يُشْرَبَ النَّبِيْدُ بَعْدَ ثَلَاثِ»

Görüldüğü gibi **İbn Cüreyc**’den³⁶² nakledilen bu rivâyette ‘**Abbâs b. Abdurrahmân b. Mîna** yerine sadece ‘**Abdurrahmân b. Mîna** ismi geçmektedir.

Yine aynı kaynaktaki³⁶³ şu örnek sened de bulunmaktadır:

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَحْبَبْنَا ابْنَ مِينَاءَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَاءَ، أَوْ سُلَيْمِ مَوْلَى سَعِيدٍ قَالَ.....

Senedde bulunan isim **İbn Mîna** veya **Ebû Abdurrahmân b. Mîna** şeklinde geçmektedir. “**أَوْ سُلَيْمِ مَوْلَى سَعِيدٍ**” ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla **Ebû Abdurrahmân** yerine

³⁶⁰ ‘Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Rahmân el-A‘zamî), VI, 3, No: 9817.

³⁶¹ ‘Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Rahmân el-A‘zamî), IX, 225.

³⁶² **İbn Cüreyc** kanalıyla ondan nakledilen başka rivâyetler de vardır. Meselâ bk. “حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ خَدَّوْنِ الْعُكْبَرِيُّ، نَا حَاجِبٌ. “**عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ النَّوْرِيِّ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَاءَ، عَنْ جُودَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ اعْتَدَرَ إِلَيْهِ أَحُوهُ بِمَعْدِرَةٍ فَلَمْ يَنْبَلْهَا مَنَّهُ كَانَ مِثْلَ خَطِيئَةِ صَاحِبِ الْمَكْسِ»** يعنى العِشَارِ” *İbn Kâni*, *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I, 156.

³⁶³ ‘Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Rahmân el-A‘zamî), III, 51.

Sa‘id’in azadlısı Süleym de olabilir. Bu şüphe İbn Cüreyc’in rivâyet ettiği bir başka hadisin senesinde de izhâr edilmiştir.³⁶⁴

Bir başka kaynak olan İbn Sa‘d’ın (ö.230/845) *et-Tabakât* adlı eserinde bu isnad ile ilgili yeni bilgiler bulmak mümkün olmaktadır.³⁶⁵

أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَا، عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ مَعَاوِيَةَ

Bu isnada göre de hadisi ‘Abbâs b. ‘Abdurrahmân b. Mînâ’dan Muhammed b. İshâk rivâyet etmiştir. O halde İbn Cüreyc (ö.150/767) ve İbn İshâk (ö.151/768) aynı yaşlardaki iki müellif olarak ‘Abbâs b. ‘Abdurrahmân’dan rivâyet etmektedirler. Bu bilgi bize asıl hedefimiz olan rivâyetin isnadında yer alan “أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَا” şeklindeki isimlerin olabileceğine dair önemli bir delil teşkil etmektedir. Nitekim el-Buhârî de İbn İshâk’ın ve Haccâc b. Şafvân’ın ‘Abbâs b. ‘Abdurrahmân b. Mînâ el-Eşca‘î’den naklettiğini teyid etmektedir.³⁶⁶

Tarih ve tabakât kitaplarındaki “روى عنه...” ifâdelerinden sonra isimleri verilen şahısların isimleri de genellikle rivâyet ettikleri hadislerdeki isnadlardan daha sonra çıkarılmış olabilmektedir. Yani onların o râvîden rivâyet ettiğini haber veren bu bilginin kaynağı farklı olmayabilir. Özellikle sahâbe ve tâbi‘ûnun büyükleri hakkında verilen bilgilerde bu duruma da dikkat edilmelidir. Daha sonraki dönemlere ait râvîlerle ilgili ise hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde başka kanallardan gelen bilgiler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak rivâyetin isnadı hakkında yaptığımız araştırmalarda aynı râvînin başka rivâyetlerine de rastlanmakta olduğunu, ondan İbn İshâk ve İbn Cüreyc’in rivâyet ettiğini dolayısıyla bu zâtın tâbi‘ûnun büyüklerinden olduğunu söylemek mümkündür. İsnâd ve kaynak analizi tamamlandıktan sonra metnin muhtevâsındaki bilgilerin analizi yapılarak metin üzerinde hâkimiyet kurulur. Bu analiz bize rivâyetin diğer tarîk ve rivâyetlerle karşılaştırılabilmesi için gerekli ön hazırlığı sağlamış olur. Bunun yanında benzeri bilgilerin temin edilmesine de yardımcı olur. Bu aşamadan sonra *haber* ifadelerinin çıkarılması aşamasına geçilir.

Haber’in ifadelerinin çıkarılması da oldukça dikkat ve tecrübe isteyen bir işlemdir. İfadeler belirlenirken her birinin en az bir olguyu işaret ediyor olması gerekmektedir. Birden fazla olguyu işaret edebilecek ifâdeler de çıkarılabilir. Ancak diğer alıntılardan çıkarılan

³⁶⁴ el-Mervezî, *Muhtaşaru Kıyâmi’l-Leyl*, s. 191. “أَخْبَرَنِي إِمَّا مِينَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَا، وَإِمَّا سَلِيمٌ مَوْلَى سَعْدِ قَالَ: جِثْتُ الْمَسْجِدَ بَعْدَ الْفَجْرِ”

³⁶⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 99.

³⁶⁶ el-Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VII, 5.

olgularla karıştırıldığında arzu edilen olgu diğer alıntıdan çıkarılan olgu ile birebir eşleşmeyebilir. Bu nedenle ifadelerin mümkün olduğu kadar tek olguyu işaret edecek şekilde ve ayrıntılı olması gerekir.

Bir olguya işaret eden ifâdeler çıkarılırken metinleri tam olarak seçilmezse ya başka bir ifadeye ihtiyaç duyulur ya da o ifâde işe yaramayacak şekilde boşta kalabilir. Meselâ aşağıdaki rivâyette ilk ifâdeyi “أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْنِ سُوءٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا،” olarak belirlediğimizde, bu bilgi bize açıkça bir *Eylem* ifâde etmeyeceği için nesne olguları hakkında bilgi verse bile onları tanımlamamız gerektiğini açıkça göstermemiş olacaktır. Bu bilgi ancak “فَمَرَّ بِمَا النَّبِيُّ” kısmı eklendiğinde açıklığa kavuşmuş olur.

1. Eylem İfâdelerinin Çıkarılması

Bir *Haber*'in ifâdelerinin çıkarılması için işe *Eylem* ifâdelerinin çıkarılmasıyla başlamak daha kolay ve pratik sonuçlar alınmasını sağlar. Çünkü *Eylem* ifâdeleri çıkarıldıktan sonra zaman ifâdeleri de *Eylem* ifâdelerinden hareketle çıkarılır. Bir diğer kolaylık ise metnin ihtivâ muhtevâsına dair bir ön tespit imkânı sunmasıdır. Bu tespit yardımıyla *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* öğelerinin belirlenmesi için hazırlık da yapılmış olur.

Bir rivâyet metni içindeki en basit anlamlı birim bir *Eylem* olarak kabul edilebilir. *Eylem* kavramı daha önce de işaret edildiği üzere dilbilgisi açısından bir cümlemin yüklemine genellikle uymakla beraber *Bütünsel Yaklaşım* kavramı olarak kullanıldığında *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularının birbirleri ile kurdukları herhangi bir irtibat ilişkisini ifâde eder. Bu irtibat ilişkisi metin içinde genellikle fiil cümlesi, nadiren de isim cümlesi şeklinde bulunur. Ancak bu isim ve fiil cümlelerinin hepsinin arzulanan irtibat ilişkisini gösterdiği söylenemez. Bu nedenle bir rivâyet metninin her cümlesine karşılık bir *Eylem* ifadesi tanımlamak her zaman mümkün olmayabilir.

2. Zaman İfâdelerinin Çıkarılması

Bir *Haber* içindeki *Zaman* ifâdelerinin doğru tespit edilebilmesi için öncelikli olarak *Eylem* ifâdelerinin her birinin bir *Zaman* ifâdesine işaret ettiği kabul edilmelidir. Bu *Zaman* bilgisi genellikle *Haber* metninde açıkça zikredilmemektedir. Çünkü *Eylem* olarak belirlediğimiz cümlelerin fiil cümlesi olmaları halinde, genellikle mazî sığasıyla gelmiş olmalarından hareketle, bir zaman dilimine işaret ettikleri anlaşılmış olur. Açıkça zikredilmemiş olsa da bu bir *Zaman* ifâdesi olarak kabul edilir.

Diğer taraftan *Haber* metinlerinde *Zaman* ifâdelerinin açıkça zikredildiği durumlar da vardır. Söz gelimi “سمعوا رجلة يوم الاضحى”, “**Kurban bayramı günü** bir bağrışma işittiler..”

ifâdesinin “يوم الاضحى”, “**Kurban bayramı günü**” kısmı bir zaman dilimi olan bir Gün’e açıkça işaret etmektedir. O halde bu *Haber* içindeki *Eylem* ifâdelerinin işaret ettiği her şey de bu Gün içinde (Kurban bayramı gününde) cereyan etmiş olmalıdır.

3. Mekân İfâdelerinin Çıkarılması

Mekân ile ilgili ifâdeler de bir rivâyet içinde gizli veya açık olarak bulunabilmektedir. Bu ifâdelerin açık olanlarında hadisenin meydana geldiği yer hakkında doğrudan bilgi verilir. İleride verilecek örnek rivâyette de görüleceği üzere, “العرج” veya “ركوبة” gibi ifâdelerde doğrudan bir olay yeri belirtilmiştir.

Olay yeri hakkında açık ifâdeler bulunmasa bile bazı durumlarda metinde ilgili mekân bilgisine işaretler bulunabilmektedir. Meselâ “جاء رجل الي النبي”, “*Nebî’ye bir adam geldi*” ifâdesinde açıkça zikredilmemiş olsa da iki ayrı mekâna işaret edilmektedir. Bunlardan birisi adamın geldiği mekân, diğeri ise Hz. Peygamber’in adam geldiği sırada bulunduğu mekândır. Bu iki mekân da ifâde olarak belirlendiği takdirde, başka rivâyetlerde bunlardan herhangi birinin veya her ikisinin açıklığa kavuşacağı yeni ifâdelerin tespit edilmesi mümkün hâle gelir.

4. Nesne İfâdelerinin Çıkarılması

Rivâyet metinlerindeki bir diğeri ifâde tespiti de *Nesne* olarak isimlendirdiğimiz insan, hayvan, bitki ve muhtelif eşyalardan bahseden kısımlarla ilgilidir. Başta insanlar olmak üzere dikkat çekici olan ve ileride bir diğeri rivâyetin ifâdeleri ile teyidi mümkün olabilecek her *Nesne* mutlaka ifâdelendirilmelidir. Meselâ “فَوَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَذُ أَضْجَعِ أَضْحِيَّتَهُ يَدْبُجْهَا”, “*Resûlullâh’ı (s.a) kurbanını kesmek için yatırmış hâlde buldular*” şeklindeki ifâde³⁶⁷ içinde iki *Nesne* ifâdesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hz. Peygamber iken diğeri ise “أَضْحِيَّتَهُ” ifâdesiyle bildirilen kesmek üzere yatırdığı kurbanlıktır. Bu kurbanlığın ayrı bir *Nesne* ifâdesi olarak tanımlanması gerekir ki, ileride başka rivâyetlerde bahsedilmesi muhtemel Hz. Peygamber’in kurbanlıklarından birisi olma ihtimali üzerinde durulabilsin. Meselâ “يَا عَائِشَةُ، هَلْمِي الْمُدْيَةَ»، «فَقَالَ لَهَا: «اشْحِذِيهَا بِحَجْرٍ»، فَفَعَلْتُ: ثُمَّ أَحَدَهَا، وَأَخَذَ الْكَبِشَ فَأَضْجَعَهُ، ثُمَّ دَبَّحَهُ» ifâdeleri ile bir başka rivâyette

³⁶⁷ el-Hârîs b. Ebî Usâme, *Buğyetu ’l-Bâhîs*, I, 474, No: 403.

bahsedilen koç yukarıdakiyle aynı hayvan olabilir.³⁶⁸ Bir başka örnek rivâyette “صَحَى بِكَبْشَيْنِ” ifâdeleri ile işaret edilen iki kurbanlıktan biri³⁶⁹ de sözü edilen kurbanlık ile aynı olabilir. Bu örneklerden ikincisi ile ilgili bulduğumuz bir başka tarîkin ifâdelerine bakarak bunun olamayacağına hükmetmek de mümkün olabilecektir. Çünkü bu tarîk diğerinden daha ayrıntılı bilgi vermekte ve “فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ أَهْلُوا بِالْحَجِّ وَنَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَامًا. وَصَحَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ” ifâdelerinden de anlaşılacağı üzere Vedâ Haccı sırasında meydana geldiğini beyan etmektedir.³⁷⁰ Hâlbuki yukarıdaki ilk örnekte hadisenin Medine’de meydana geldiği “ان ناسا سمعوا” ifadeleriyle açıkça beyan edilmektedir.³⁷¹

Nesne ifâdeleri çıkarılırken rivâyetin bazı ifâdeleri tekrar tekrar çıkarılmak durumunda kalınabilir ki, bu da doğaldır. Meselâ “أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُرَيْتَةَ” ifâdesinde³⁷² Hz. Peygamber’in iki haydut ile karşılaştığı bildirilmektedir. Bu iki haydutun her biri için bir nesne ifâdesi çıkarmak gerekir. O halde “أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُرَيْتَةَ” ifadesi önce Birinci Haydut sonra da İkinci Haydut şeklinde iki kere seçilmiş olur. Fakat neticede bu ifâde iki ayrı nesneye işaret etmektedir.

5. Grup İfâdelerinin Çıkarılması

Rivâyet metinlerinde ifâdelendirilmesi gereken bir diğer öge de *Grup* olarak adlandırılan ve *Eylem*, *Zaman*, *Mekân* ve *Nesne* ögelerinden birinin veya birkaçının oluşturduğu kümelerdir. Meselâ metinlerde rastladığımız *Bedr* ashâbı, *Qureyş* kabilesi ve *Ensâr* birer *Nesne* grubudur. Aynı şekilde Hz. Peygamber dönemindeki kurban bayramı günleri *Zaman*, Medine’deki kuyular *Mekân*, Hz. Peygamber’in yanına heyet olarak gelen kabileler ise birer *Grup* kümesidir. İfadeler çıkarırken *Grup* ögesine işaret edenler de tespit edilir.

19 - (1967) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، قَالَ: قَالَ حَيْوَةُ: أَخْبَرَنِي أَبُو صَخْرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ مُسَيْطَةَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ بِكَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ يَطَّأُ فِي سَوَادٍ، وَيَبْرُكُ فِي سَوَادٍ، وَيَنْظُرُ فِي سَوَادٍ، فَأُتِيَ بِهِ لِيُضْحِيَ بِهِ، فَقَالَ لَهَا: «يَا عَائِشَةُ، هَلَمِّي الْمُدَّةَ»، ثُمَّ قَالَ: «اشْحَذِيهَا بِحَجْرٍ»، فَقَعَلَتْ: ثُمَّ Muslim, *es-Sahîh*, III, 1557. وَأَخَذَ الْكَبْشَيْنِ فَأَضْحَعَهُ، ثُمَّ ذَبَحَهُ، ثُمَّ قَالَ: «يَا سَمَّ اللَّهُ، اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنْ مُحَمَّدٍ، وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَمِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ، ثُمَّ صَحَى بِهِ»

et- حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، وَهَيْشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ «صَحَى بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ، وَبُيَسْتِي وَيُكَبِّرُ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ وَاضِعًا صِفَاحَهُمَا عَلَى قَدَمَيْهِ» Tayâlisî, *el-Musned*, III, 472.

370 أَخْبَرَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، أَخْبَرَنَا وَهَيْبٌ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: " صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الطُّهْرَ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ بِرِدِّي الخَلِيفَةَ رَمَعْتَيْنِ، وَبَاتَ بِهَا حَتَّى أَصْبَحَ، فَلَمَّا انْتَبَهَتْ بِهِ رَاجِلَتُهُ سَبَّحَ وَكَبَّرَ حَتَّى اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى النَّبِذَاءِ، قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ أَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَحْلُوا، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ أَهْلُوا بِالْحَجِّ، وَنَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَامًا، وَصَحَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ " İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 175.

371 el-Hârîs b. Ebî Usâme, *Buğyetu'l-Bâhiş*, I, 474, No: 403.

372 'Abdurrezâk (ö.211/827), *el-Musannef* (nşr. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), VI, 3, No: 9817.

Buraya kadar ifâdelerin çıkarılma yöntemi hakkında verdiğimiz genel bilgiler, örnek uygulama kapsamı olarak seçilen rivâyetler üzerinde tatbik edilip *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* ifâdeleri çıkarılarak aşağıda sunulacaktır:³⁷³

[6E0EF4] İki Haydut Haberi

Tanım: İki haydutun Hz. Peygamber’le karşılaşip abdest alarak onunla birlikte namaz kıldıktan sonra bi’at etmelerinden bahseden ve bazı kaynaklarda başka tarîkleri de bulunan haber.

Açıklama: İki haydut hakkındaki bu çalışmada, onların Hz. Peygamber ile karşılaştıkları yer ve zamanın tespitinden sonra bu olayla ilgili diğer *Haber* ve rivâyetlerin tespiti ile devam edilerek bir *Kurgu* oluşturulacaktır. Böylece *Bütünsel Yaklaşım* yöntemine göre bu rivâyetin tespiti yapılmış olacaktır. Öte yandan bu *Haber* aracılığıyla Hz. Peygamber’in hayatından küçük bir kesit genişletilerek sebep sonuç ilişkilerine bağlı şekilde anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir hâle gelecektir. Böylece bu çalışma ileride yapılabilecek çalışmalar için de bir başlangıç olacaktır.

Alıntılar

☞ [0EF3] ‘Abdurrezzâk (ö.211/827), *el-Muşannef*, VI, 3, No: 9817.

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيُّ بِمَكَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هِشَامِ الطُّوسِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ النَّجَّارِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مِينَا: أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْ سُوءٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ فَتَوَضَّأَا وَصَلَّيَا، ثُمَّ بَايَعَا النَّبِيَّ ﷺ، وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِيكَ فَقَدْ فَصَّرَ اللَّهُ حُطُونَنَا قَالَ: «مَا اسْتَمُّكُمَا؟»، قَالَا: الْمُهَاجِرَانِ قَالَ: «بَلْ أَنتُمَا الْمُكْرِمَانِ»

Bu örnek üzerinde *Gözlemci*, *Anlatıcı*, *Râvî*, *Toplayıcı* ve *Nakledici* kısımları şu şekilde gösterilebilir:

Özellik	İsim	Açıklama
Gözlemci	?	
Anlatıcı	‘Abbâs b. ‘Abdurrahmân b. Mînâ	
Râvî	İbn Cüreyc	
Toplayıcı	‘Abdurrezzâk b. Hemmâm	İsnadda İbn Cüreyc bulunsa da bilinen toplayıcının ‘Abdurrezzâk olduğu kabul edilmiştir

Şekil 9: İki Haydut Haberinin Kaynak Ağacı’ndaki öğeler.

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-EF3-0EF5 -Nebî’nin *Müzeyne*’li iki hayduta rastlaması. (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْ سُوءٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ)

E-EF3-0EF6 - İki haydutun abdest alıp namaz kılmaları. (فَتَوَضَّأَا وَصَلَّيَا)

E-EF3-0EF7 - Hz. Peygamber’e bi’at etmeleri. (ثُمَّ بَايَعَا النَّبِيَّ ﷺ)

E-EF3-0EF8 - İki haydutun “يا رسولَ الله، قَدْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِيكَ فَقَدْ فَصَّرَ اللَّهُ حُطُونَنَا” demesi. (وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِيكَ فَقَدْ فَصَّرَ اللَّهُ حُطُونَنَا)

E-EF3-0EF9 - Hz. Peygamber’in onlara “ما استمُّكُمَا؟” diye sorması. (قَالَ: «مَا اسْتَمُّكُمَا؟»)

³⁷³ Bu işlem, bu amaçla geliştirdiğimiz bir bilgisayar programı aracılığıyla hâlihazırda yarı otomatik olarak daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

E-EF3-0EFA - İki haydutun “المُهَانَانِ” demeleri. (قَالَ: المُهَانَانِ)

E-EF3-0EFB - Hz. Peygamber’in “بَلْ أَنْتُمْ الْمُكْرَمَانِ» demesi. (قَالَ: «بَلْ أَنْتُمْ الْمُكْرَمَانِ»)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-EF3-0EFC -Nebî'nin iki hayduta rastlama zamanı. (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْ سُوٍّ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ بِحِمَا النَّبِيِّ)

Z-EF3-0EFD - İki haydutun abdest alıp namaz kılma zamanı. (فَتَوَضَّأَا)

Z-EF3-0EFE - Hz. Peygamber'e bi'at etmeleri zamanı. (ثُمَّ بَايَعَا النَّبِيَّ)

Z-EF3-0EFF - İki haydutun “ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِيكَ فَقَدْ قَصَّرَ اللَّهُ حُطُونَنَا” demeleri zamanı

Z-EF3-0F00 - Hz. Peygamber'in onlara “ مَا اسْتَكْمَأْ؟» diye sorma zamanı. (قَالَ: «مَا اسْتَكْمَأْ؟»)

Z-EF3-0F01 - İki haydutun “المُهَانَانِ” demeleri zamanı. (قَالَ: المُهَانَانِ)

Z-EF3-0F02 - Hz. Peygamber'in “ بَلْ أَنْتُمْ الْمُكْرَمَانِ” demesi zamanı. (قَالَ: «بَلْ أَنْتُمْ الْمُكْرَمَانِ»)

▪ Mekân İfâdeleri

M-EF3-0F06 - Hz. Peygamber'in haydutların yanına uğradığı mekân. (فَمَرَّ بِحِمَا النَّبِيِّ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-EF3-0F03 - Haydutlardan biri. (أَنَّ رَجُلَيْنِ)

N-EF3-0F04 - Haydutlardan diğeri. (أَنَّ رَجُلَيْنِ)

N-EF3-0F08 - Nebî (ﷺ)

▪ Grup İfâdeleri

G-EF3-0F05 - Müzeyne Kabilesi. (مِنْ مُزَيْنَةَ)

Haber sadece bir adet alıntı ihtivâ etmektedir. Aslında kaynaklarda aynı rivâyetin başka tarîkleri de bulunmaktadır. Ancak hem örneğin daha sade olması hem de bu tarîklerin aralarında yok denecek kadar az farklar bulunması nedeniyle sadece bir tarîki alıntılanmıştır.

Alıntı metnindeki ikil (muşennâ) ifâdeler rivâyetin diğeri tarîklerinin ve benzer başka rivâyetlerin bulunabilmesi için kullanılabilirler. Meselâ “قَطَعَا الطَّرِيقَ”, “فَمَرَّ بِحِمَا النَّبِيِّ”, “فَتَوَضَّأَا”, “مَا اسْتَكْمَأْ؟”, “بَلْ أَنْتُمْ الْمُكْرَمَانِ” ve “المُهَانَانِ” gibi ifâdeler bilgisayar yardımıyla kaynakları taramak için kullanılabilecek doğru seçilmiş birer tarama ifâdesidir.

Metinde anlatılan iki adamın, yol kesen ve adam öldüren kimseler olmaları ve Hz. Peygamber ile karşılaşmaları da onlar hakkında başka rivâyet ve bilgilerin de daha kolay tespit edilmesini sağlar. Ayrıca bu haydutların abdest alıp namaz kılmaları ve Hz. Peygamber'in onların isimlerin, değiştirmesi de önemli birer durum bilgisidir. Benzer rivâyetler tespit edilirken bu bilgilerden istifâde edilebilir.

Benzer rivâyetleri tespit etmek üzere ilgili kaynaklar, bilgisayar imkânlarından istifâde edilerek daha hızlı bir şekilde taranabileceği gibi, başlangıç olarak esas alınan rivâyetin

bulunduğu eserin tahrîcinden faydalanarak da diğer tarîkler tespit edilebilir. Fakat tahrîclerde olayın ve rivâyetin diğer tarîklerinden ziyâde muhtevânın dâhil olduğu fikhî ya da itikâdî hüküm esas alınmakta olduğu için çoğu zaman *şâhid* kabilinden alakasız rivâyetlerle karşılaşılabılır. Bu tezdeki taramaların tamamına yakını bilgisayar programı kullanılarak yapılmıştır.

Tarama yaparken uygulama kapsamı olarak belirlenen rivâyetin farklı ifadeleri kullanılırsa aynı olayla ilgili başka rivâyetlere elde ulaşılabilir. Nitekim “İki Haydut Hadisi” ile ilgili taramalar sırasında söz konusu olayla ilgili başka birçok rivâyete ulaşılmış, ancak burada sunulacak örneği basitleştirmek için bunların bir kısmı değerlendirmeye alınmıştır.

Bu rivâyetlerden ilki, muhtevânında “المُكْرَمَانِ” ifâdesi geçtiği için bilgisayar taramasıyla ortaya çıkan ve başka bir râvî kanalıyla gelmiş olduğu için yeni bir *Haber* olarak oluşturulan ayrı bir rivâyettir. Bu rivâyetin metninde olayın ayrıntılarına dair yukarıdakinden farklı bilgiler yer almaktadır. Başka birçok tarîki bulunan bu rivâyetin de örneği basitleştirmek için sadece bir tarîki *Alıntı* olarak kullanılmıştır.

[9F9BBE] Sa'd el-'Arcî Haberi

Tanım: Hz. Peygamber ile **Ebû Bekr**'in Medine'ye hicret ederken yanına uğradıkları **Sa'd el-'Arcî** tarafından rivâyet edilen bu hadis metninde, bir önceki **'Abdurrezzâk** rivâyetinde³⁷⁴ geçen iki hayduttan da bahsedilmektedir.

Açıklama: Hz. Peygamber'in iki haydut ile karşılaşması hakkında bir önceki rivâyete göre birçok farklı ayrıntı ihtivâ eden bu metin, olayın Medine'ye hicret sırasında vuku bulduğuna dair kesin olmasa da önemli deliller sunmaktadır.

Alıntılar

☞ [9BBDD] Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXVII, 238-240, No:16691.

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ هُوَ الرُّبَيْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ فَائِدٍ، مَوْلَى عَبَادِلَ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ، فَأَرْسَلَ إِبْرَاهِيمَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِلَى ابْنِ سَعْدٍ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْعَرَجِ أَنَا ابْنُ لِسْعَدٍ، وَسَعْدُ الَّذِي دَلَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى طَرِيقِ رَكُوبِهِ، فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: أَخْبِرْنِي مَا حَدَّثَكَ أَبُوكَ؟ قَالَ ابْنُ سَعْدٍ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُمْ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ عِنْدَنَا بِنْتُ مُسْتَرْضَعَةٍ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَرَادَ الْإِحْتِصَارَ فِي الطَّرِيقِ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: هَذَا الْعَائِزُّ مِنْ رَكُوبَةٍ، وَبِهِ لِيَصَانَ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ هُمَا الْمُهَانَانِ، فَإِنْ شِئْتَ أَخَذْنَا عَلَيْهِمَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «خُذْ بِنَا عَلَيْهِمَا» قَالَ سَعْدٌ: فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا إِذَا أَحَدُهُمَا يَقُولُ لِصَاحِبِهِ: هَذَا الْبَيْمَانِ. فَدَعَا هُمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَعَرَضَ عَلَيْهِمَا الْإِسْلَامَ فَأَسْلَمْنَا، ثُمَّ سَأَلْتُمَا عَنْ أَسْمَائِهِمَا، فَقَالَا: نَحْنُ الْمُهَانَانِ، فَقَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَانِ» وَأَمْرُهُمَا أَنْ يُقَدَّمَا عَلَيْهِ الْمَدِينَةَ، فَخَرَجْنَا حَتَّى أَتَيْنَا ظَاهِرَ قُبَاءَ، فَتَلَقَى بَنُو عَمْرٍو بَنِي عَوْفٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَيْنَ أَبُو أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ؟» فَقَالَ سَعْدُ بْنُ خَيْثَمَةَ: إِنَّهُ أَصَابَ قَبْلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أَخْبَرْتَهُ لَكَ؟ ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا طَلَعَ عَلَى النَّخْلِ، فَإِذَا الشَّرْبُ تَمْلُؤُهُ، فَاتَّقَتِ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ، هَذَا الْمَنْزِلُ رَأَيْتُنِي أَنْزِلُ إِلَى حِيَاضِ كَجِيَاضِ بَنِي مُدَلِجٍ»

³⁷⁴ 'Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VI, 3, No: 9817.

Bu örnek üzerinde *Gözlemci*, *Anlatıcı*, *Râvî*, *Toplayıcı* ve *Nakledici* kısımları şu şekilde gösterilebilir:

Özellik	İsim	Açıklama
Gözlemci	Sa'd el-'Arcî	
Anlatıcı	Sa'd el-'Arcî	
Râvî	['Abdullâh] b. Sa'd el-'Arcî	
Toplayıcı	Muş'ab ez-Zübeyrî	
Nakledici	'Abdullâh b. Aḥmed b. Ḥanbel	

Şekil 10: Sa'd el-'Arcî haberinin Kaynak Ağacı'ndaki öğeler.

Râvîlerden birinin hadisi babasından ('Abdullâh b. Sa'd el-'Arcî) rivâyet ettiği -bu metinde görülmese de- diğer bazı hadislerdeki isnadlardan anlaşılmaktadır.³⁷⁵

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-BBD-9BBF - Ebû Bekr ile Hz. Peygamber'in Sa'd el-'Arcî'nin yanına gelmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُمْ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ عِنْدَنَا بِنْتُ مُسْتَرْضَعَةٍ)
- E-BBD-9BC0 - Hz. Peygamber'in yolu kısaltmak istemesi. (وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَرَادَ الْإِخْتِصَارَ فِي الطَّرِيقِ إِلَى الْمَدِينَةِ)
- E-BBD-9BC1 - Sa'd el-'Arcî'nin *Rekûbe* yolunu ve haydutları tarif etmesi. (فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: هَذَا الْعَائِزُّ مِنْ رَكُوبَةٍ، وَبِهِ لِيَصَانٍ مِنْ أَسْلَمَ. يُقَالُ لَهَا سَعْدٌ: هَذَا الْعَائِزُّ مِنْ رَكُوبَةٍ، وَبِهِ لِيَصَانٍ مِنْ أَسْلَمَ. يُقَالُ لَهَا سَعْدٌ: هَذَا الْعَائِزُّ مِنْ رَكُوبَةٍ، وَبِهِ لِيَصَانٍ مِنْ أَسْلَمَ.)
- E-BBD-9BC2 - Hz. Peygamber'in oradan götürmesini istemesi. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «خُذْ بِنَا عَلَيْهِمَا».)
- E-BBD-9BC3 - Yola çıkıp haydutların yanına varmaları. (فَقَالَ سَعْدٌ: فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا إِذَا أَحَدُهُمَا يَقُولُ لِصَاحِبِهِ: هَذَا الْيَمَانِي.)
- E-BBD-9BC4 - Hz. Peygamber'in onları yanına çağırması. (فَدَعَاَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ)
- E-BBD-9BC5 - Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet etmesi. (فَعَرَضَ عَلَيْهِمَا الْإِسْلَامَ)
- E-BBD-9BC6 - İki haydutun müslüman olmaları. (فَأَسْلَمَا)
- E-BBD-9BC7 - Hz. Peygamber'in onlara isimlerini sorması. (ثُمَّ سَأَلَهُمَا عَنْ أَسْمَائِهِمَا)
- E-BBD-9BC8 - Onların da "نَحْنُ الْمُهَاجِرَانِ" diye cevap vermeleri. (فَقَالَ: نَحْنُ الْمُهَاجِرَانِ)
- E-BBD-9BC9 - Hz. Peygamber'in onlara "بَلْ أَنْتُمَا الْمَكْرَمَانِ" demesi. (فَقَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمَكْرَمَانِ».)
- E-BBD-9BCA - Hz. Peygamber'in onları Medine'ye davet etmesi. (وَأَمَرَهُمَا أَنْ يَتَقَدَمَا عَلَيْهِ الْمَدِينَةَ)
- E-BBD-9BCB - Yola çıkıp *Ḳubâ'* görünecek yere kadar gelmeleri. (فَخَرَجْنَا حَتَّى أَتَيْنَا ظَاهِرَ قُبَاءَ)
- E-BBD-9BCC - 'Amr b. 'Avf kabilesinin onları karşılaması. (فَتَلَقَى بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ)
- E-BBD-9BCD - Hz. Peygamber'in "أَيْنَ أَبُو أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ؟" diye sorması. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَيْنَ أَبُو أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ؟».)

³⁷⁵ Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, IV, 312.

E-BBD-9BCE - Sa'd b. Hayşeme'nin "إِنَّهُ أَصَابَ قَبْلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أُخِيرُهُ لَكَ؟" diye cevap vermesi. (فَقَالَ سَعْدُ بْنُ خَيْثَمَةَ: إِنَّهُ

أَصَابَ قَبْلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أُخِيرُهُ لَكَ؟)

E-BBD-9BCF - Hz. Peygamber'in yola devam edip hurmalıklar görünecek yere gelmesi. (ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا طَلَعَ عَلَيَّ

النَّخْلُ، فَإِذَا الشَّرْبُ مَمْلُوءٌ)

E-BBD-9BD0 - Hz. Peygamber'in Ebû Bekr'e bakması. (فَالْتَمَتِ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)

E-BBD-9BD1 - Hz. Peygamber'in Ebû Bekr'e "يَا أَبَا بَكْرٍ، هَذَا الْمَنْزِلُ رَأَيْتُنِي أَنْزِلُ إِلَى جِيَاضِ كَجِيَاضِ بَنِي مُدَلِجٍ" demesi. (فَقَالَ: «يَا أَبَا

بَكْرٍ، هَذَا الْمَنْزِلُ رَأَيْتُنِي أَنْزِلُ إِلَى جِيَاضِ كَجِيَاضِ بَنِي مُدَلِجٍ»)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-BBD-9BDE - Hz. Peygamber'in Ebû Bekr ile yanlarına gelme zamanı. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُمْ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ

عِيْدَانًا بِنْتُ مُسْتَرْضَعَةٍ)

Z-BBD-9BDF - Hz. Peygamber'in yolu kısaltmak isteme zamanı. (وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَرَادَ الْإِحْتِصَارَ فِي الطَّرِيقِ إِلَى الْمَدِينَةِ)

Z-BBD-9BE0 - Sa'd el-Arcî'nin Rekûbe yolunu ve haydutları tarif etme zamanı. (فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: هَذَا الْعَاوِزُ مِنْ رُكُوبِهِ، وَبِهِ لَصَانٍ

مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهُمَا الْمُهَانَانِ، فَإِنْ شِئْتَ أَخَذْنَا عَلَيْهِمَا)

Z-BBD-9BE1 - Hz. Peygamber'in oradan götürmesini isteme zamanı. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لُحْدُ بِنَا عَلَيْهِمَا»)

Z-BBD-9BE2 - Yola çıkıp haydutların yanına varma zamanı. (قَالَ سَعْدٌ: فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا إِذَا أَحَدُهُمَا يَقُولُ لِصَاحِبِهِ: هَذَا الْيَمَانِي)

Z-BBD-9BE3 - Hz. Peygamber'in onları yanına çağırması zamanı. (فَدَعَاَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ)

Z-BBD-9BE4 - Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet etme zamanı. (فَعَرَضَ عَلَيْهِمَا الْإِسْلَامَ)

Z-BBD-9BE5 - İki haydutun Müslüman olmaları zamanı. (فَأَسْلَمَا)

Z-BBD-9BE6 - Hz. Peygamber'in onlara isimlerini sorma zamanı. (ثُمَّ سَأَلَهُمَا عَنْ أَسْمَائِهِمَا)

Z-BBD-9BE7 - Onların da "نَحْنُ الْمُهَانَانِ" diye cevap vermeleri zamanı. (فَقَالَا: نَحْنُ الْمُهَانَانِ)

Z-BBD-9BE8 - Hz. Peygamber'in onlara "بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَانِ" deme zamanı. (فَقَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَانِ»)

Z-BBD-9BE9 - Hz. Peygamber'in onları Medine'ye davet etme zamanı. (وَأَمْرُهَا أَنْ يَقْدَمَا عَلَيْهِ الْمَدِينَةَ)

Z-BBD-9BEA - Yola çıkıp Kubâ' görünecek yere kadar gelmeleri zamanı. (فَخَرَجْنَا حَتَّى أَتَيْنَا ظَاهِرَ قُبَاةٍ)

Z-BBD-9BEB - 'Amr b. 'Avf kabilesinin onları karşılama zamanı. (فَتَلَقَى بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ)

Z-BBD-9BEC - Hz. Peygamber'in "أَيْنَ أَبُو أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ؟" diye sorma zamanı. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَيْنَ أَبُو أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ؟»)

Z-BBD-9BED - Sa'd b. Hayşeme'nin "إِنَّهُ أَصَابَ قَبْلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أُخِيرُهُ لَكَ؟" diye cevap verme zamanı. (فَقَالَ سَعْدُ بْنُ

خَيْثَمَةَ: إِنَّهُ أَصَابَ قَبْلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أُخِيرُهُ لَكَ؟)

Z-BBD-9BEE - Hz. Peygamber'in yola devam edip hurmalıklar görünecek yere gelme zamanı. (ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا طَلَعَ

عَلَيَّ النَّخْلُ، فَإِذَا الشَّرْبُ مَمْلُوءٌ)

Z-BBD-9BEF - Hz. Peygamber'in Ebû Bekr'e bakma zamanı. (فَالْتَمَتِ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)

Z-BBD-9BF0 - Hz. Peygamber'in **Ebû Bekr**'e “هَذَا الْمَنْزِلُ رَأَيْتِي أَنْزِلُ إِلَى حِيَاضٍ كَحِيَاضِ بَنِي مُدَلِجٍ” deme zamanı. (فَقَالَ: .

«يَا أَبَا بَكْرٍ، هَذَا الْمَنْزِلُ رَأَيْتِي أَنْزِلُ إِلَى حِيَاضٍ كَحِيَاضِ بَنِي مُدَلِجٍ»)

▪ Mekân İfâdeleri

M-BBD-9BD4 - *el-Gâ'iru min Rekûbe*. (هَذَا الْعَائِزُّ مِنْ رَكُوبَةٍ)

M-BBD-9BD8 – Medine. (الْمَدِينَةَ)

M-BBD-9BD9 - *Kubâ'* görünecek yer. (ظَاهِرٌ قُبَاءً)

M-BBD-9BDD - Hurmalıklar görünen yer. (إِذَا طَلَعَ عَلَى النَّخْلِ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-BBD-9BD2 – Hz. Peygamber. (رَسُولَ اللَّهِ)

N-BBD-9BD3 - **Ebû Bekr**. (أَبُو بَكْرٍ)

N-BBD-9BD5 - Birinci Haydut. (لِصَّانٍ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا الْمُهَانَانِ)

N-BBD-9BD6 - İkinci Haydut. (لِصَّانٍ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا الْمُهَانَانِ)

N-BBD-9BD7 - **Sa'd el-Arcî**. (قَالَ ابْنُ سَعْدٍ: حَدَّثَنِي أَبِي)

N-BBD-9BDB - **Es'ad b. Zürâre**. (أَمَامَةَ أَسْعَدُ بْنُ زُرَّارَةَ)

N-BBD-9BDC - **Sa'd b. Hayşeme**. (سَعْدُ بْنُ حَيْثَمَةَ)

▪ Grup İfâdeleri

G-BBD-9BDA - *Âmr b. Avf* kabilesi. (فَتَلَقَى بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ)

Sa'd el-Arcî'den rivâyet edilen bu metinde, Hz. Peygamber ve **Ebû Bekr**'in Medine'ye hicret ettikleri sırada *el-Arc* adı verilen yerde karşılaştıktan sonra meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. Rivâyetin baş tarafındaki “حَتَّى إِذَا حُكْنَا بِالْعَرْجِ أَنَا ابْنُ لِسْعَدٍ، وَسَعْدُ الَّذِي دَلَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى طَرِيقِ” ifâdelerinden hadisin râvîsinin *el-Arc* denilen yerde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Rivâyet metninin son kısmında *Qubâ'* köyüne ulaştıkları anlatılmaktadır. Fakat bu kısım Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaşmasından sonraki olaylar hakkında olduğundan dolayı bizim uygulama kapsamımızın dışına çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kısım alâkalı ifâdeler³⁷⁶ *Bütünsel Yaklaşım* metodunun ilerleyen safhalarında değerlendirme dışında tutulacaktır. Eğer ileride uygulama kapsamının genişletilmesine karar verilirse bu ifâdeler de değerlendirmeye alınarak araştırma derinleştirilebilir.

³⁷⁶ Meselâ Y-BBD-9BCB - Yola çıkıp *Qubâ'* görünecek yere kadar gelmeleri; M-BBD-9BD9 - *Kubâ'* görünecek yer; N-BBD-9BDB - **Es'ad b. Zürâre**; N-BBD-9BDC - **Sa'd b. Hayşeme**. Bu ifâdeler *Haber* oluşturulurken çıkarılmış olsa da *Kurgu* aşamasında değerlendirilmeyecektir. Çünkü seçilen örnek için *uygulama kapsamı* belirlenirken sadece iki haydut ile alâkalı rivâyet esas alınmıştır.

Uygulama kapsamını belirlerken esas aldığımız ‘**Abdurrezzâk**’ın (ö.211/827) *el-Muşannef* adlı eserindeki rivâyette anlatılan iki haydut olayının bu ikinci rivâyette, tamamen farklı bir râvî zinciriyle ve farklı bir kaynaktan nakledildiği anlaşılmaktadır. Bu rivâyetin de başka tarîkleri bulunmaktadır. Fakat bu tarîk, en az *iẖtisâr* ve *taq̱tî*‘ ameliyesine maruz kalmış olanlarından birisi olduğu için seçilmiştir. Hem *iẖtisâr* hem de *taq̱tî*‘ ameliyesine uğradığını düşündüğümüz şu rivâyet de bir başka örnek olarak verilebilir:

☞ İbn Ḵâni‘, *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I, 253.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى بْنِ أَبِي عُثْمَانَ، نَا مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، نَا أَبِي، نَا فَائِدُ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ كَانَ مَعَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ بِالْعَرَجِ فَأَتَانَا ابْنُ سَعْدٍ وَسَعْدُ الَّذِي دَلَّ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى طَرِيقِ رُكُوبِهِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ: مَا حَدَّثَكَ أَبُوكَ؟ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرَادَ الْإِخْتِصَارَ فَقَالَ لَهُ سَعْدُ: هَذَا الْعَابِرُ مِنْ رُكُوبِهِ وَبِهَا لِصَانٍ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهُمَا الْمُهَانَانِ، فَإِنْ شِئْتَ أَخَذْنَا عَلَيْهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «خُذْ عَلَيْهِمَا» فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَيْهِمَا دَعَاهُمَا النَّبِيُّ ﷺ وَعَرَضَ عَلَيْهِمَا الْإِسْلَامَ فَأَسْلَمَا ثُمَّ سَأَلَهُمَا عَنْ اسْمَيْهِمَا فَقَالَا: الْمُهَانَانِ قَالَ: «أَنْتُمَا الْمُكْرَمَانِ» وَأَمَرَهُمَا أَنْ يَفْدَمَا عَلَيْهِ الْمَدِينَةَ

İsnâdından da anlaşılacağı üzere, bu rivâyet yukarıdaki [9BBB] rivâyetinin bir başka tarîkidir. İki rivâyetin ortak râvîsi de **Muş‘ab b. ‘Abdullâh** olmasına rağmen **Ahmed b. Hanbel**’in *el-Müsned* aldı eserinde (ki bu rivâyetin de oğlu ‘**Abdullâh b. Ahmed** tarafından esere eklenmiş olduğu senesinde görülmektedir) rivâyet daha *mufasssal* iken **İbn Ḵâni**‘in ‘**Abdullâh b. Mûsâ b. Ebî ‘Osmân**’dan rivâyet ettiği bu rivâyette metne *iẖtisâr* ve *taq̱tî*‘ işlemleri uygulandığı anlaşılmaktadır. Dikkat edilirse *iẖtisâr* ve *taq̱tî*‘ metnin iki haydut ile ilgili kısmı lehine yapılmış ve diğer bilgiler atılmıştır.³⁷⁷

[B6E9F7] Sa‘d el-‘Arcî ve Mes‘ûd Haberi

Alıntılar

☞ [E9F6] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي فَائِدُ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ وَأَنَا مَعَهُ دَلِيلٌ حَتَّى سَلَكْنَا فِي رُكُوبِهِ، فَسَلَكْتُ فِي الْجِيَالِ فَلَصِقْتُ بِهَا، وَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَدَوَاتِ، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنَ الْعَرَجِ، فَأَرْسَلْتُ أَبُو بَكْرٍ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِزَادٍ وَدَلِيلٍ غُلَامِهِ مَسْعُودٍ. فَخَرَجْنَا جَمِيعًا، حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الْجَتَجَانَةِ، وَهِيَ عَلَى بَرِيدٍ مِنَ الْمَدِينَةِ، فَصَلَّى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَسْجِدُهُ الْيَوْمَ بِهَا، وَتَعَدَّيْنَا بِهَا بَقِيَّةً مِنْ شَفَرَتِنَا، وَكُنَّا دُبْحًا بِالْأَمْسِ شَاءَ، فَجَعَلْنَاهَا إِزَّةً، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟ قَالَ: فَأَنَا نَزَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَعْدِ بْنِ حَبِئَةَ، وَأَسْلَمَ سَعْدُ مَوْلَى الْأَسْلَمِيِّينَ، وَصَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ.

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-9F6-E9F8 - Hz. Peygamber’in *el-‘Arc*’da bulunması. (لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ وَأَنَا مَعَهُ دَلِيلٌ حَتَّى سَلَكْنَا فِي رُكُوبِهِ)

E-9F6-E9F9 - Kılavuzun dağ yoluna girmesi. (فَسَلَكْتُ فِي الْجِيَالِ فَلَصِقْتُ بِهَا)

E-9F6-E9FA - Hz. Peygamber’in *el-‘Arc* yakınındaki *el-Hazevât*’a varışı. (وَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَدَوَاتِ، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنَ الْعَرَجِ)

E-9F6-E9FB - **Ebû Bekr**’in **Ebû Temîm**’e haber göndermesi. (فَأَرْسَلْتُ أَبُو بَكْرٍ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ)

³⁷⁷ Muhtemelen buradaki *iẖtisâr*’ın amacı da, metni kısaltarak Hz. Peygamber’in, anlamı kötü ve çirkin olan isimleri güzel isimlerle değiştirdiğine dair kısmın öne çıkarılmak istenmesidir.

E-9F6-E9FC - **Ebû Temîm**'in ona yiyecek ve kölesi **Mes'ûd**'u göndermesi. (فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ يَزِيدَ وَدَلِيلَ غُلَامِهِ مَسْعُودَ)

E-9F6-E9FD - *el-Ceşcâşe*'ye varmaları. (فَخَرَجْنَا جَمِيعًا، حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الْجَنَّتَانَةِ، وَهِيَ عَلَى بَرِيدٍ مِنَ الْمَدِينَةِ،)

E-9F6-E9FE - Orada namaz kılmaları. (فَصَلَّى بِمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَسْجِدُهُ الْيَوْمَ بِهَا،)

E-9F6-E9FF - Orada kalan yemeklerini yemeleri. (وَتَعَدَّيْنَا بِهَا بَقِيَّةً مِنْ سَفَرَتِنَا،)

E-9F6-EA00 - Bir gün önce koyun kesip azık yapmış olmaları. (وَكُنَّا ذَبَحْنَا بِالْأَمْسِ شَاءً، فَجَعَلْنَاهَا إِزْرَةً)

E-9F6-EA01 - Hz. Peygamber'in "من يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟" demesi. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟)

E-9F6-EA02 - Hz. Peygamber'le **Sa'd b. Hâşeme**'ye konuk olmaları. (قَالَ: فَأَنَا نَزَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ عَلَى سَعْدِ بْنِ خَيْمَةَ)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-9F6-EA0B - Koyun kesip azık yaptıkları gün. (ذَبَحْنَا بِالْأَمْسِ)

Z-9F6-EA0C - Hz. Peygamber'in *el-'Arc*'da bulunma zamanı. (لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ وَأَنَا مَعَهُ دَلِيلٌ حَتَّى سَلَكْنَا فِي رَكْوَيْتِهِ)

Z-9F6-EA0D - Kılavuzun dağ yoluna girme zamanı. (فَسَلَكْتُ فِي الْجِبَالِ فَلَصِقْتُ بِهَا)

Z-9F6-EA0E - Hz. Peygamber'in *el-'Arc*'a yakın *el-Hâzêvât*'a varış zamanı. (وَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَذَوَاتِ، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنَ الْعَرَجِ)

Z-9F6-EA0F - **Ebû Bekr**'in **Ebû Temîm**'e haber gönderme zamanı. (فَأَرْسَلَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ)

Z-9F6-EA10 - **Ebû Temîm**'in ona yiyecek ve kölesi **Mes'ûd**'u gönderme zamanı. (فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ يَزِيدَ وَدَلِيلَ غُلَامِهِ مَسْعُودَ)

Z-9F6-EA11 - *el-Ceşcâşe*'ye varma zamanı. (فَخَرَجْنَا جَمِيعًا، حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الْجَنَّتَانَةِ، وَهِيَ عَلَى بَرِيدٍ مِنَ الْمَدِينَةِ،)

Z-9F6-EA12 - Orada namaz kılma zamanı. (فَصَلَّى بِمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَسْجِدُهُ الْيَوْمَ بِهَا،)

Z-9F6-EA13 - Orada kalan yemeklerini yeme zamanı. (وَتَعَدَّيْنَا بِهَا بَقِيَّةً مِنْ سَفَرَتِنَا،)

Z-9F6-EA14 - Bir gün önce koyun kesip azık yapmış olma zamanı. (وَكُنَّا ذَبَحْنَا بِالْأَمْسِ شَاءً، فَجَعَلْنَاهَا إِزْرَةً)

Z-9F6-EA15 - Hz. Peygamber'in "من يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟" deme zamanı.

Z-9F6-EA16 - Hz. Peygamber'in **Ebû Bekr** ile beraber **Sa'd b. Hâşeme**'ye konuk olma zamanı. (قَالَ: فَأَنَا نَزَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ عَلَى سَعْدِ بْنِ خَيْمَةَ)

رسول الله ﷺ على سعد بن خيمنة

▪ Mekân İfâdeleri

M-9F6-EA09 - *el-'Arc* (بالعرج)

M-9F6-EA0A - *el-Ceşcâşe* (لجنجانة)

M-9F6-EA17 - *el-Hâzêvât* (لحذوات)

▪ Nesne İfâdeleri

N-9F6-EA03 - Hz. Peygamber. (رسول الله)

N-9F6-EA04 - **Sa'd el-'Arcî**. (وأنا معه دليل)

N-9F6-EA05 - **Ebû Bekr**. (أبو بكر)

N-9F6-EA06 - **Ebû Temîm**. (أبي تميم)

N-9F6-EA07 - **Mes'ûd**. (غلامه مسعود)

N-9F6-EA08 - Sa'd b. Ḥayṣeme. (سعد بن حَيْمَةَ)

Bu rivâyetteki N-9F6-EA04 ve N-9F6-EA07 ifâdelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Sa'd'la beraber bir de Mes'ûd adlı Ebû Temîm'e ait bir başka kılavuz daha vardır. O halde Sa'd onlara daha önce katılmış olmaktadır.

Yukarıdaki rivâyet ise isnadı bakımından 'Abdullâh b. Sa'd'dan Fâid mevlâ 'Abdullâh b. 'Alî b. Ebî Râfî' kanalıyla Muḥammed b. 'Omer el-Vâḳidî tarafından rivâyet edildiği için muhtevâsı da biraz daha farklıdır. Bu metinde haydutlardan bahsedilmemektedir.

Yeni tespit ettiğimiz Aḥmed b. Ḥanbel rivâyetindeki kelimelerden de yola çıkarak yaptığımız taramalar sonucunda başka sonuçlar da elde ettik. Bunlardan bir ikisini daha örneğimize dâhil etmekle yetinelim. Bu rivâyetlerden ilkinin önceki rivâyetlerde geçen "رَكُوبَةٌ" kelimesi yardımıyla tespit ettik. *Rekûbe*, Mekke ile *Medine* arasındaki *el-Arc* mevkiine yakın ve *Vâdî Rîm*'e çıkan kestirme bir yolu olan dağın adıdır.³⁷⁸

[A8CBB6] Mes'ûd b. Hüneyde Haberi

Alıntılar

☞ [CBBS] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَفْلَحُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ بُرَيْدَةَ بْنِ سُفْيَانَ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ هُنَيْدَةَ قَالَ: وَحَدَّثَنِي هَاشِمُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَسْلَمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ هُنَيْدَةَ، قَالَ: إِنِّي بِالْحَدَّوَاتِ نِصْفَ النَّهَارِ إِذَا أَنَا بِأَبِي بَكْرٍ يَقُودُ بِأَخْرَ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَكَانَ ذَا حِلَّةٍ بِأَبِي تَمِيمٍ، فَقَالَ لِي: اذْهَبْ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ، فَأَقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلْ لَهُ يَبْعَثُ إِلَيَّ بِبَعِيرٍ وَزَادَ وَدَلِيلٍ. فَخَرَجْتُ حَتَّى أَتَيْتُ مَوْلَايَ، فَأَعْلَمْتُهُ رِسَالَةَ أَبِي بَكْرٍ، فَأَعْطَانِي جَمَلَ طَعِينَةً لِأَهْلِهِ، يُقَالُ لَهُ: الدَّيَالُ، وَوَطْبًا مِنْ لَبَنٍ، وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ، وَأَرْسَلَنِي دَلِيلًا، وَقَالَ لِي: دُلُّهُ عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعْفِي عَنْكَ، فَسِرْتُ بِهَمْ حَتَّى سَلَكْتُ رَكُوبَةً، فَلَمَّا عَلَوْنَاهَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَقَامَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ يَمِينِهِ، وَدَخَلَ الْإِسْلَامَ قَلْبِي، فَأَسَلَّمْتُ، فَطَمْتُ مِنْ شِقِّهِ الْآخَرَ، فَدَفَعَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ فَصَفَّنَا وَرَاءَهُ قَالَ مَسْعُودٌ: فَلَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنْ بَنِي سَهْمٍ أَسَلَّمَ أَوْلَ مِنِّي غَيْرَ بُرَيْدَةَ بْنِ الْحَصِيبِ.

Ifâdeler

▪ *Eylem Ifâdeleri*

E-BB5-CBB7 - Mes'ûd'un gün ortasında *el-Ḥaḏevât*'ta iken Ebû Bekr ile karşılaşması. (إِنِّي بِالْحَدَّوَاتِ نِصْفَ النَّهَارِ، إِذَا)

أَنَا بِأَبِي بَكْرٍ يَقُودُ بِأَخْرَ)

E-BB5-CBB8 - Mes'ûd'un Ebû Bekr'e selam vermesi. (فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَكَانَ ذَا حِلَّةٍ بِأَبِي تَمِيمٍ)

E-BB5-CBB9 - Ebû Bekr'in Mes'ûd'u, sahibi Ebû Temîm'e göndermesi ve deve, kılavuz ve yiyecek istemesi. (فَقَالَ لِي: اذْهَبْ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ، فَأَقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلْ لَهُ يَبْعَثُ إِلَيَّ بِبَعِيرٍ وَزَادَ وَدَلِيلٍ)

E-BB5-CBBA - Mes'ûd'un Ebû Temîm'in yanına varması. (فَخَرَجْتُ حَتَّى أَتَيْتُ مَوْلَايَ)

E-BB5-CBBB - Ebû Bekr'in isteklerini bildirmesi. (فَأَعْلَمْتُهُ رِسَالَةَ أَبِي بَكْرٍ)

E-BB5-CBBC - Ebû Temîm'in deve, yiyecek, içecek ve kılavuz vermesi. (فَأَعْطَانِي جَمَلَ طَعِينَةً لِأَهْلِهِ، يُقَالُ لَهُ: الدَّيَالُ، وَوَطْبًا مِنْ لَبَنٍ، وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ)

لَبَنٍ، وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ)

³⁷⁸ Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 64, 73.

E-BB5-CBBD - Mes'ûd'u klavuz olarak gönderip "ذُئِّهْ عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعِينِي عَنْكَ" demesi.

E-BB5-CBBE - Mes'ûd'un onlarla beraber *Rekûbe* yolunu tutması. (فَسِرْتُ بِهِمْ، حَتَّى سَلَكَتْ رَكُوبَةَ)

E-BB5-CBBF - *Rekûbe*'nin tepesine vardıklarında namaz vaktinin gelmesi. (فَلَمَّا عَلَوْنَاهَا خَضِرَتِ الصَّلَاةُ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ،

وقام أبو بكرٍ عن يمينه)

E-BB5-CBC0 - Mes'ûd'un İslâm'ın girişi ve akabinde namaza durması. (وَدَخَلَ الْإِسْلَامَ قَلْبِي، فَأَسْلَمْتُ، فَعُمْتُ مِنْ شَيْبِهِ الْآخِرِ)

E-BB5-CBC1 - Resûlullah'ın Ebû Bekr'i geriletmesi ve arkada saf tutturması. (فَدَفَعَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ فَصَفَّنَا وِرَاءَهُ)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-BB5-CBC7 - Gün ortası. (نِصْفَ النَّهَارِ)

Z-BB5-CBCA - Mes'ûd'un gün ortasında *el-Haževât*'ta iken Ebû Bekr ile karşılaşma zamanı. (إِنِّي بِالْحَدَوَاتِ نِصْفَ

النَّهَارِ، إِذَا أَنَا بِأَبِي بَكْرٍ يَقُودُ بَآخِرِ

Z-BB5-CBCB - Mes'ûd'un Ebû Bekr'e selam verme zamanı. (فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَكَانَ ذَا خَلَّةٍ بِأَبِي تَمِيمٍ)

Z-BB5-CBCC - Ebû Bekr'in Mes'ûd'u, sahibi Ebû Temîm'e gönderip deve, kılavuz ve yiyecek isteme zamanı. (فَقَالَ لِي: اذْهَبْ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ، فَأَقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلْ لَهُ يَعْثُ إِلَيَّ بِبَعِيرٍ وَزَادٍ وَذَلِيلٍ)

Z-BB5-CBCD - Mes'ûd'un Ebû Temîm'in yanına varma zamanı. (فَخَرَجْتُ حَتَّى أَتَيْتُ مَوْلَائِي)

Z-BB5-CBCE - Ebû Bekr'in isteklerini bildirme zamanı. (فَاعْلَمْتُهُ رِسَالَةَ أَبِي بَكْرٍ)

Z-BB5-CBCF - Ebû Temîm'in deve, yiyecek içecek ve kılavuz verme zamanı. (فَأَعْطَانِي جَمَلًا طَعِبِيَّةً لِأَهْلِهِ، يُقَالُ لَهُ: الدَّبَّالُ،

وَوَطْبًا مِنْ لَبَنٍ، وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ)

Z-BB5-CBD0 - Mes'ûd'u kılavuz olarak gönderip "ذُئِّهْ عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعِينِي عَنْكَ" deme zamanı. (وَأَرْسَلَنِي ذَلِيلًا، وَقَالَ لِي: ذُئِّهْ

عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعِينِي عَنْكَ)

Z-BB5-CBD1 - Mes'ûd'un onlarla beraber yolunu tutma zamanı. (فَسِرْتُ بِهِمْ، حَتَّى سَلَكَتْ رَكُوبَةَ)

Z-BB5-CBD2 - *Rekûbe*'nin tepesine vardıklarında namaz vaktinin gelme zamanı. (فَلَمَّا عَلَوْنَاهَا خَضِرَتِ الصَّلَاةُ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ،

وقام أبو بكرٍ عن يمينه)

Z-BB5-CBD3 - Mes'ûd'un İslâm'a girmesi ve namaza durma zamanı. (وَدَخَلَ الْإِسْلَامَ قَلْبِي، فَأَسْلَمْتُ، فَعُمْتُ مِنْ شَيْبِهِ الْآخِرِ)

Z-BB5-CBD4 - Resûlullah'ın Ebû Bekr'i geriletme arkada saf tutturma zamanı. (فَدَفَعَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ فَصَفَّنَا وِرَاءَهُ)

▪ Mekân İfâdeleri

M-BB5-CBC6 - *el-Haževât*. (بِالْحَدَوَاتِ)

M-BB5-CBC8 - *Rekûbe*. (سَلَكَتْ رَكُوبَةَ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-BB5-CBC2 - Mes'ûd b. Hüneyde. (مَسْعُودُ بْنُ هُنَيْدَةَ)

N-BB5-CBC3 - Ebû Bekr. (بِأَبِي بَكْرٍ)

N-BB5-CBC4 - Ebû Temîm. (بِأَبِي تَمِيمٍ)

N-BB5-CBC5 - Deve (ez-*Zeyyâl*) (جمل طبعين لأهله، يقال له: الذئبال)

N-BB5-CBC9 - Resûlullâh (رسول الله)

Yukarıdaki rivâyet, Hz. Peygamber'in yanına kılavuz olarak verilen **Mes'ûd b. Hüneyde**'den nakledilmiştir. Buna göre **Mes'ûd** Hz. Peygamber'i Medine'ye götürürken yolda yaşananlar hakkında bilgi vermektedir.

[9D5C9A] **Ebû Mâlik b. Evs Haberi**

Alıntılar

☞ [5C99] **İbn Kâni', Mu'cemu's-Sahâbe, I, 36-37.**

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، نا الْقَيْصُ بْنُ وَثِيْقٍ، نا صَحْرُ بْنُ مَالِكِ بْنِ إِيَّاسِ بْنِ مَالِكِ بْنِ أَوْسِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ الْأَسْلَمِيُّ شَيْخٌ مِنْ أَهْلِ الْعَرَجِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ إِيَّاسَ أَنَّ أَبَاهُ إِيَّاسَ بْنَ مَالِكِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ مَالِكَ بْنَ أَوْسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَوْسَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ مَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مُتَوَجِّهَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِفَخْدَاوَاتِ بَيْنِ الْجُحْفَةِ وَهَزْرَشَا وَهُمَا عَلَى جَمَلٍ وَاجِدٍ فَحَمَلَهُمَا عَلَى فَحْلِ إِبِلِهِ ابْنِ الرِّدَاءِ وَبَعَثَ مَعَهُمَا غُلَامًا لَهُ يُقَالُ لَهُ مَسْعُودٌ فَقَالَ: اسْتَلْتُ بِيَمَانِ عَارِفِ الطَّرِيقِ وَلَا تُفَارِقُهُمَا حَتَّى يَبْضِيَا حَاجَتَهُمَا مِنْكَ وَمِنْ جَمَلِكَ فَسَلِّكَ بِيَمَانِ الطَّرِيقِ الَّتِي سَمَّاهَا وَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْعُودًا إِلَى سَيِّدِهِ، «وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْعُودًا أَنْ يَأْمُرَ سَيِّدَهُ بِسِمِ الْإِبِلِ فِي أَغْثَاقِهَا قَيْدَ الْفَرَسِ» قَالَ صَحْرٌ: فِيهِ سِمْتُنَا إِلَى الْيَوْمِ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C99-5C9B - Hz. Peygamber ve **Ebû Bekr**'in **Evs b. 'Abdullah b. Hıcr**'un yanına uğramaları. (أَنَّ أَبَاهُ أَوْسَ بْنَ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ مَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مُتَوَجِّهَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِفَخْدَاوَاتِ بَيْنِ الْجُحْفَةِ وَهَزْرَشَا وَهُمَا عَلَى جَمَلٍ وَاجِدٍ)

E-C99-5C9C - Onları *İbnu'r-Ridâ*' adındaki devesine bindirmesi. (فَحَمَلَهُمَا عَلَى فَحْلِ إِبِلِهِ ابْنِ الرِّدَاءِ)

E-C99-5C9D - **Mes'ûd** adlı kölesini onlarla beraber göndermesi. (وَبَعَثَ مَعَهُمَا غُلَامًا لَهُ يُقَالُ لَهُ مَسْعُودٌ)

E-C99-5C9E - **Mes'ûd**'a " demesi. " اسْتَلْتُ بِيَمَانِ عَارِفِ الطَّرِيقِ وَلَا تُفَارِقُهُمَا حَتَّى يَبْضِيَا حَاجَتَهُمَا مِنْكَ وَمِنْ جَمَلِكَ " (فَقَالَ: اسْتَلْتُ بِيَمَانِ عَارِفِ الطَّرِيقِ وَلَا

تُفَارِقُهُمَا حَتَّى يَبْضِيَا حَاجَتَهُمَا مِنْكَ وَمِنْ جَمَلِكَ)

E-C99-5C9F - **Mes'ûd**'un onları bir yoldan götürmesi. (فَسَلِّكَ بِيَمَانِ الطَّرِيقِ الَّتِي سَمَّاهَا)

E-C99-5CA0 - Hz. Peygamber'in **Mes'ûd**'u sahibine geri göndermesi. (وَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْعُودًا إِلَى سَيِّدِهِ)

E-C99-5CA1 - Hz. Peygamber'in **Mes'ûd**'a, sahibinin develerinin boyunlarına işaret koymasını emretmesi.

(وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْعُودًا أَنْ يَأْمُرَ سَيِّدَهُ بِسِمِ الْإِبِلِ فِي أَغْثَاقِهَا قَيْدَ الْفَرَسِ)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-C99-5CAA - Hz. Peygamber ve **Ebû Bekr**'in **Evs b. 'Abdullah b. Hıcr**'un yanına uğrama zamanı. (أَنَّ أَبَاهُ

أَوْسَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ مَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مُتَوَجِّهَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِفَخْدَاوَاتِ بَيْنِ الْجُحْفَةِ وَهَزْرَشَا وَهُمَا عَلَى جَمَلٍ وَاجِدٍ)

Z-C99-5CAB - Onları *İbnu'r-Ridâ*' adındaki devesine bindirme zamanı. (فَحَمَلَهُمَا عَلَى فَحْلِ إِبِلِهِ ابْنِ الرِّدَاءِ)

Z-C99-5CAC - **Mes'ûd** adlı kölesini onlarla beraber gönderme zamanı. (وَبَعَثَ مَعَهُمَا غُلَامًا لَهُ يُقَالُ لَهُ مَسْعُودٌ)

Z-C99-5CAD - **Mes'ûd**'a " deme zamanı. " اسْتَلْتُ بِيَمَانِ عَارِفِ الطَّرِيقِ وَلَا تُفَارِقُهُمَا حَتَّى يَبْضِيَا حَاجَتَهُمَا مِنْكَ وَمِنْ جَمَلِكَ " (فَقَالَ: اسْتَلْتُ بِيَمَانِ عَارِفِ

الطَّرِيقِ وَلَا تُفَارِقُهُمَا حَتَّى يَبْضِيَا حَاجَتَهُمَا مِنْكَ وَمِنْ جَمَلِكَ)

Z-C99-5CAE - **Mes'ûd**'un onları bir yoldan götürme zamanı. (فَسَلِّكَ بِيَمَانِ الطَّرِيقِ الَّتِي سَمَّاهَا)

Z-C99-5CAF - Hz. Peygamber'in **Mes'ûd**'u sahibine geri gönderme zamanı. (وَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْغُودًا إِلَى سَيِّدِهِ)

Z-C99-5CB0 - Hz. Peygamber'in **Mes'ûd**'a sahibinin develerinin boyunlarına işaret koymasını emretme zamanı. (وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْغُودًا أَنْ يَأْمُرَ سَيِّدَهُ بِرِسْمِ الْإِبِلِ فِي أَعْنَاقِهَا قَيْدَ الْفَرَسِ)

▪ Mekân İfâdeleri

M-C99-5CA7 - *Fahdâvât*. (فَحْدَاوَاتٍ)

M-C99-5CA9 - Adımı verdiği yol. (الطَّرِيقَ الَّتِي سَمَّاهَا)

▪ Nesne İfâdeleri

N-C99-5CA2 - **Evs b. 'Abdullah b. Hucr** (أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ)

N-C99-5CA3 - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

N-C99-5CA4 - **Ebû Bekr** (أَبُو بَكْرٍ)

N-C99-5CA5 - *İbnu 'r-Ridâ*' adındaki deve (فَحْلٌ يُبْلَهُ ابْنُ الرَّدَاءِ)

N-C99-5CA6 - **Mes'ûd** (مَسْغُودٌ)

N-C99-5CA8 - Diğer deve. (وَمِمَّا عَلَى جَمَلٍ وَاحِدٍ)

İbn Kâni'nin *Mu'cemu's-Sâhâbe* adlı eserinde bulunan bu rivâyet ise *Benû Eslem b. Efsâ b. Hârişe*'den olan **Evs b. 'Abdullâh b. Hucr el-Eslemî el-'Arcî**'nin rivâyetlerini verirken geçen bir rivâyettir. Bu rivâyet ise **Evs b. 'Abdullâh b. Hucr**'un oğlu **Ebû Mâlik b. Evs** tarafından nakledilmiştir. Burada da **Mes'ûd**'un kılavuz olarak yanlarına verildiğinden bahsedilmektedir. Fakat haydutlardan bahsedilmemektedir.

Buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız rivâyet ve bilgilere göre başlangıçta hedef olarak seçtiğimiz **'Abdurrezzâk** rivâyetinde geçen Hz. Peygamber'in iki haydutla karşılaşım onların isimlerini değıştirmesi olayının, Medine'ye hicret sırasında *el-Ebvâ*' ile Medine arasındaki *el-'Arc* mevkiine yakın *Rekûbe* aldı yokuş civarında yaşanmış bir hadise olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konudaki *Bütünsel Yaklaşım* uygulamasını genişletmek ve yukarıdaki yeni bulunan rivâyetlerdeki ayrıntılardan hareketle diğer yaşananlar üzerine yoğunlaşarak olayın ayrıntılarını ve devamını halka halka büyötmek mümkündür. Fakat burada sunmaya çalıştığımız örneğı sadece bu rivâyetlerle sınırlı tutarak *Bütünsel Yaklaşım*'ın diğer aşamalarına geçeceğız.

[A0F743] **Rekûbe Haberi**

Alıntılar

☞ [F742] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 64-65.

رَكُوبَةٌ: يَفْتَحُ أَوْلَاهُ، وَبَعْدَ الْوَاوِ بَاءٌ مُوَحَّدَةٌ، وَالرَّكُوبُ وَالرَّكُوبَةُ: مَا يَرْكَبُ، يُقَالُ: مَا لَهُ رَكُوبَةٌ وَلَا حَمُولَةٌ: وَهِيَ ثَنِيَّةٌ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ عِنْدَ الْعَرَجِ صَعْبَةٌ سَلَكَهَا النَّبِيُّ ﷺ، عِنْدَ مَهَاجِرَتِهِ إِلَى الْمَدِينَةَ قَرِبَ جَبَلِ وِرْقَانَ وَقَدَسَ الْأَبْيَضُ وَكَانَ مَعَهُ، ﷺ، ذُو الْبِجَادِينَ فَحَدَا بِهِ وَجَعَلَ يَقُولُ: تَعْرَضِي مَدَارِجًا وَسُومِي ... تَعْرَضُ الْجُوزَاءِ

للنجوم هذا أبو القاسم فاستقيمي وقال بشر بن أبي خازم: سبته ولم تخش الذي فعلت به ... منعمة من نشء أسلم معصر هي الهم لو أن التوى أصقبت بها، ... ولكن كرا في ركوبة أعسر قالوا في تفسيره: ركوبة ثنية شاقفة شديدة المرتقى، وقال الأصمعي: ركوبة عقبة يضرب بها المثل فيقال: طلب هذه المرأة كالركر في ركوبة، والكر: الرجوع كما يكر الشيء عن الشيء، وقال الأصمعي في موضع آخر: ركوبة عقبة عند العرج سلكها رسول الله، ﷺ، وكان دليله إليها عبد الله ذو البجادين ...

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-742-7411 - Hz. Peygamber'in hicret ederken geçtiği *Mekke* ile Medine arasında *el-'Arc* yakınında *Verkân* ve *Ḳudsü'l-Ebyaḍ* dağlarına yakın bir yerdir. (ثنية بين مكة والمدينة عند العرج صعبة سلكها النبي، عند مهاجرته إلى المدينة قرب جبل ورقان وقدس الأبيض.)

E-742-7412 - Hz. Peygamber'in hicret ederken geçtiği *el-'Arc*'a yakın yerdir. (وقال الأصمعي في موضع آخر: ركوبة عقبة عند العرج سلكها رسول الله، ﷺ، وكان دليله إليها عبد الله ذو البجادين ...)

العرج سلكها رسول الله، ﷺ، وكان دليله إليها عبد الله ذو البجادين ...

▪ *Mekân İfâdeleri*

M-742-7413 - *Rekûbe*. (كوبة)

M-742-7414 - *Verkân Dağı*. (جبل ورقان)

M-742-7415 - *Ḳudsü'l-Ebyaḍ Dağı*. (وقدس الأبيض)

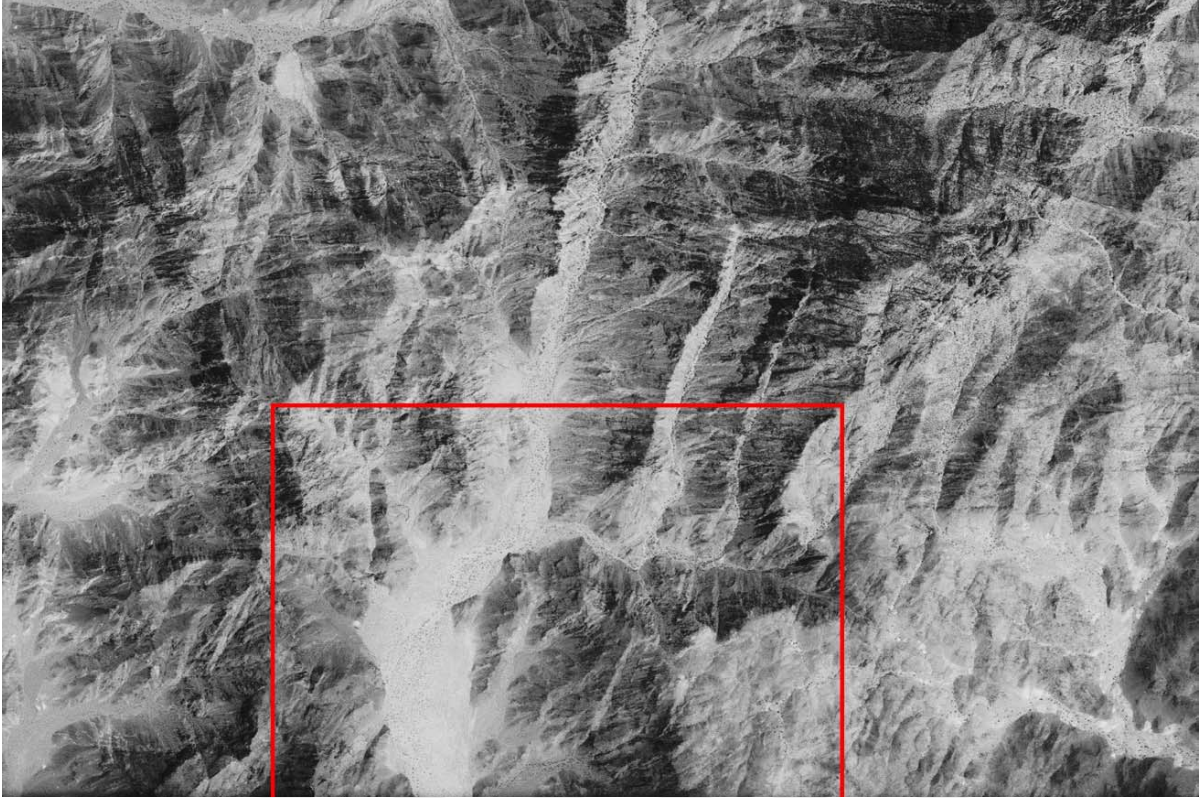
Yâḳût el-Ḥamevî'nin (ö.626/1229) **el-'Aşma'î**'den (ö.216/831) rivâyet ettiğine göre *Rekûbe* yokuşu *el-'Arc* yakınlarında yer almaktadır.

B. BİLİMSEL VERİLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ

Bütünsel Yaklaşım metodunun bilgi kaynaklarından bir diğeri de, herhangi bir râvî aracılığıyla nakledilmeyen bilimsel verilerdir. Bunlar astronomik, biyolojik ve coğrafi veriler olabilir. Naklî bilgilerin ifâdeleri tespit edildikten sonra, zaman ve mekân ile ilgili olanlar hakkında bu tür bilgilere de müracaat edilmesi gerekebilir. Meselâ güneş tutulmasından bahsedilen bir rivâyetin *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından gerekli olan verilerinden biri, astronomik olarak Güneş'in hangi tarihte tutulduğu ile ilgili olanıdır.

Buraya kadar incelenen örnek rivâyette (iki haydut hadisi), hadisenin geçtiği yer olarak zikredilen *Rekûbe* ve *el-'Arc* mevkîlerinin buldukları yerlerin belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple coğrafi bilgiler, uydu görüntüleri ve normal fotoğraflardan istifâde edilecek, hadisenin meydana geldiği mekânın tespitinin yapılması ve bu mekânın ziyâret edilmesi faydalı olacaktır.

☞ **A01** Uydu Görüntüsü *Rekûbe* 1965 (© USGS).

☞ **A02** Uydu Görüntüsü *Rekûbe* 2013 (© Google Earth).

☞ **A03** Foto *Rekûbe* vâdisinin, *el- 'Arc* tarafından girişi (© KURAMER, 2016).

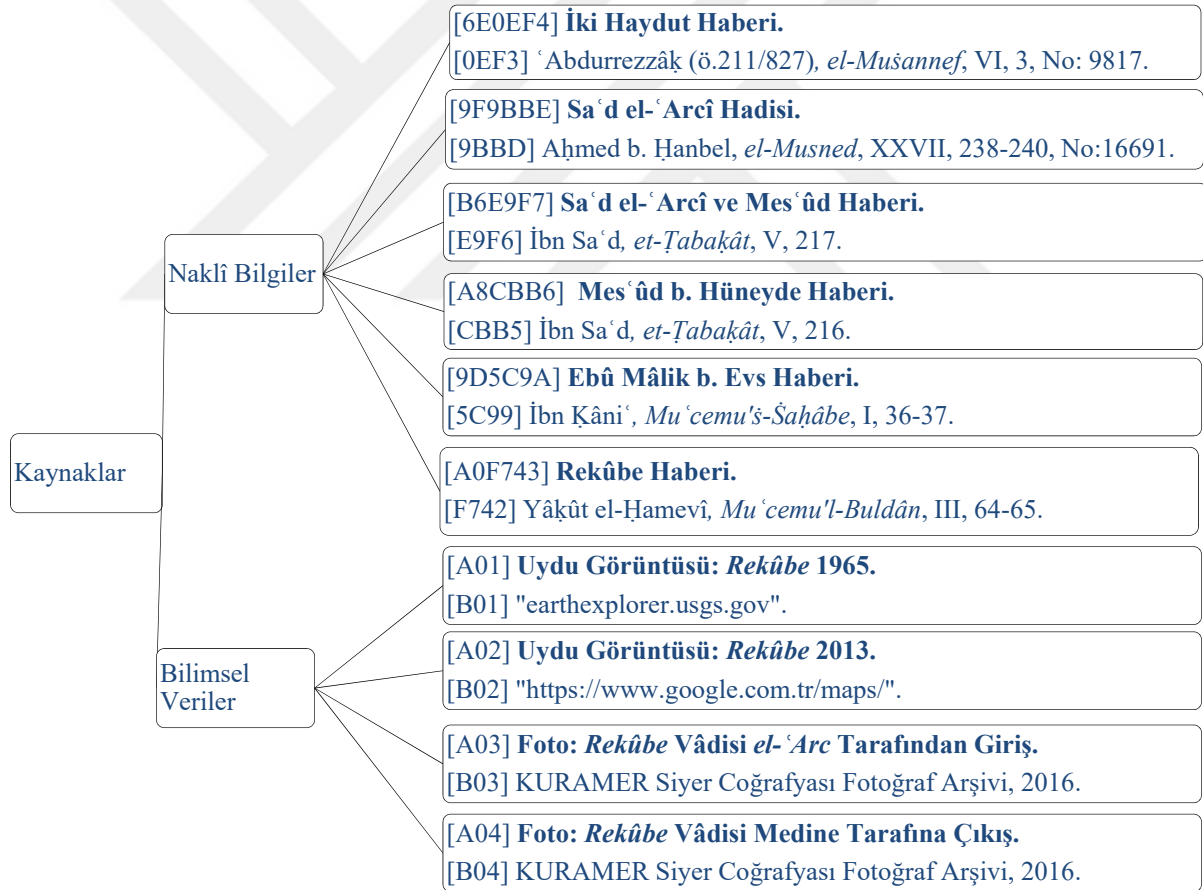
☞ **A04** Foto *Rekûbe* vâdisi Medine tarafına çıkışı (© KURAMER, 2016).

Yukarıdaki uydu görüntüleri ve mekân fotoğrafları kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırıldığında, bahsi geçen bölgedeki yokuşun Mekke-Medine arasındaki normal yol dışında binek hayvanı ve yaya olarak ulaşılabilecek tek alternatif ve kestirme yol olduğu müşahede edilmektedir. Bu durum yukarıdaki rivâyetlerde de “أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرَادَ الْإِحْتِصَارَ فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: “ هَذَا الْعَائِرُ مِنْ رُكُوبِهِ” ifadeleriyle teyid edilmektedir. Hz. Peygamber’in Medine’ye en kısa yoldan ulaşabilmek için bu kestirme yolu tercih ettiği, hem yukarıdaki ifadelerden hem de tercih ettiği yolun uydu görüntüleri üzerinde yapılan güzergâh uzunluğu ölçümlerinden anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle, rivâyetlerin olay mekânı ve güzergâhı hakkında verdikleri bilgilerin resimler ve uydu fotoğrafları tarafından da desteklendiği görülmektedir.

Buraya kadar derlenen bilgileri toplu bir liste olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

Şekil 11: İki Haydut Kurgusu Haber ve Veri listesi.

Naklî bilgiler ve bilimsel veriler olarak derlenen *Haber*’ler ve bilimsel verilerin sayısı arttıkça bir tasnif ihtiyacı ortaya çıkar. Bunun için de *Çalışma* adı verdiğimiz bir tasnif sistemi gereklidir. Bu tasnif sisteminde *Çalışma* içinde uygulama kapsamının durumuna ve derlenen rivâyet ve verilerin özelliklerine bağlı olarak belli başlık ve alt başlıklar oluşturulabilmektedir.

Bu rivâyet ve veriler böylece bu başlık ve alt başlıkların altında *Alıntı* şeklinde derlenerek kolayca erişilebilir bir düzende saklanabilecektir. Bu işlem, hem bu iş için tasarlanmış bilgisayar programları aracılığıyla hem de klasik olarak kağıtlar üzerine fişleme ve dosyalama düzeninde yapılabilir. Elbette bilgisayar programı bu işlemleri gerçekleştirirken daha hızlı ve kolay bir erişim imkânı sunacaktır. Üzerinde çalışılan rivâyetin durumuna göre hazırlanacak içerik ancak bilgisayar programları ile yönetilebilecek kadar karmaşık bir yapıya sahip olabilir. Bu nedenle bu tür işlemler için bilgisayardan yararlanılması kaçınılmazdır.

Çalışma'nın başlık ve alt başlıkları olduğu gibi bu başlıklara ihtiyaç halinde *Çalışma* da eklenebilecektir. *Altçalışma* olarak adlandırılacak adlandırılacak olan bu başlıkların içeriği de *Çalışma*'da olduğu gibi başlık ve alt başlıklardan, hatta başka *Altçalışma*'lardan oluşabilir. Böylece araştırmanın durumuna bağlı olarak bir *Çalışma* onlarca, hatta yüzlerce *Altçalışma* ihtivâ eder hâle gelebilir. Bu çerçevede düşünüldüğünde yapılacak her *Çalışma* bir başka büyük çalışmanın bir *Altçalışma*'sı hâline getirilebilir. *Altçalışma*'ların içeriği başka *Altçalışma*'lar ve *Alıntı*'lardan oluşacaktır. Ayrıca belli başlıkların altına *not* olarak adlandırılacak açıklama metinleri de girilebilecektir.

VI. KURGUNUN OLUŞTURULMASI

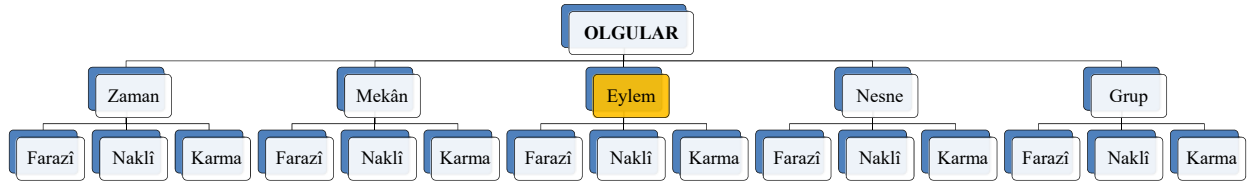
A. OLGULARIN ÇIKARILMASI

Bölümün başında tanımı ve özellikleri hakkında bilgi verilen *Olgu* kavramı, *Bütünsel Yaklaşım* metodunun belkemiğini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'den nakledilen herhangi bir rivâyette anlatılanlar ancak olgular ve bunların birbirleri arasındaki irtibatlar aracılığıyla yetkin bir şekilde ifâde edilebilir. Daha önce de açıklandığı üzere bu olgular *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olmak üzere beş farklı türe ayrılır. Bir bakıma bunlar metnin temel anlam birimlerini ifâde ederler. Bir metnin gerçek ile ilişkisi, muhtevâsında yer alan olgular ve bunların birbirleri arasındaki irtibatlar aracılığıyla kurulabilir.

Olgular bilgi kaynaklarına göre de *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olmak üzere üç kısma ayrılır. *Naklî* olgu adından da anlaşılacağı üzere naklî bir bilgi kaynağına dayanır. Bir olgunun *Naklî* olgu olarak kabul edilebilmesi için onun varlığına en az bir *Haber* ifâdesinin işaret etmesi gerekir. Birden fazla *Haber* ifâdesi tarafından işaret edildiğinde olgunun değeri daha da artar.

Farazî olgu, herhangi bir *Haber* ifâdesi ile desteklenmemiş olsa da mantıksal ve bilimsel verilere dayanarak varlığına kanaat getirilirse *Farazî* olgu olarak kabul edilir.

Karma olgu ise hem *Haber* ifâdeleri tarafından hem de mantıksal ve bilimsel veriler tarafından teyid edilir. Böylece bunlardan tespit açısından (güvenilirlik) en değerlisi *Karma* olgudur.

Şekil 12: Olguların tiplerini ve durumlarını gösteren şekil.

Bir rivâyet metni içindeki en basit anlamlı birim bir *Eylem* olgusu olarak kabul edilebilir. Eylem kavramı daha önce de işaret edildiği üzere dilbilgisi açısından bir kelimenin yüklemine genellikle uymakla beraber *Bütünsel Yaklaşım* terimi olarak kullanıldığında *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularının birbirleri ile kurdukları herhangi bir irtibat ilişkisini ifâde eder. Bu irtibat ilişkisi metin içinde genellikle fiil cümlesi, bazen de isim cümlesi şeklinde bulunur. Fakat bu isim ve fiil cümlelerinin hepsinin arzulan irtibat ilişkisini gösterdiği söylenemez. Bu nedenle, rivâyet metninin her cümlesine karşılık bir *Eylem* olgusu tanımlamak gerekmez. Anlamlı bir metin en az bir *Eylem* olgusu ile diğer olgulardan en az birini ihtivâ eder. Bir metin anlamlı olmasa da *Zaman*, *Mekân*, *Eylem*, *Nesne* veya *Grup* olgularından birini veya birkaçını ihtivâ edebilir. Bunlardan sadece sonuncusuyla *Farazî* olguların ve irtibatların yardımıyla anlamlı bir *Kurgu* elde edilmesi mümkündür. Şu ifâdelere bakalım:

1. عمر
2. قباء
3. قریش
4. يوم عيد
5. جاء

Bunlardan her birini küçük birer metin olarak kabul ettiğimizde, ilki bir *Nesne* olgusuna işaret etmektedir. İkincisi *Mekân* olgusuna, üçüncüsü bir *Grup* olgusuna, dördüncüsü *Zaman* olgusuna, sonuncusu ise bir *Eylem* olgusuna karşılık gelir. Ancak bunlardan sadece sonuncusu (جاء) için bir *Kurgu* söz konusu olabilir. Çünkü bir *Kurgu* için en az bir *Eylem* olgusu gerekir.

(جاء) fiilinden hareketle kurulacak olan bu kurgunun yapısında yer alan *Eylem* dışındaki öğelerin hepsi *Farazî*'dir. Bunlar:

Gelen / Nesne: *Farazî*

Gelinen / Yer: *Farazî*

Gelinen / Zaman: *Farazî*

Gelme / Eylem'i: *Naklî*, şeklinde toplam dört öğeden oluşmaktadır.

Görüldüğü gibi "جاء" şeklindeki küçük bir metin ile dahi anlamlı bir kurgu üretmek mümkün olabilmektedir. Buradaki olgular tespit edildikten sonra bunların *Eylem*'le irtibatı kurulur.

Herhangi bir olguyu destekleyen *Haber* ifâdeler eksiksiz olarak o olguyu destekleyen öğelerin listesine eklenir. Mantıksal ve bilimsel verilere dayanan ifâdeler de aynı şekilde

eklenir. Bir *Olgu*'ya, bir veya birkaç *Haber* ifâdesi tarafından işâret ediliyorsa, bunlar bir liste halinde gösterilerek o olgunun dayandığı kaynaklara kolayca erişilmesi sağlanır. Böylece yeni bir kaynak bulunduğunda ya da var olan kaynakla ilgili bir sorun ortaya çıktığında, o kaynağın bağlantılı olduğu olgu veya olguların yapısında meydana gelmesi muhtemel değişikliklerin daha kolay ve doğru bir şekilde yapılabilmesi sağlanır.

Farazî olgulara gelince, bunların da gerekçeleri ile ilgili belli notlar şeklinde ifâdeler oluşturulup olgularla irtibatlandırılmalıdır. Böylece ileride yapılacak incelemeler sırasında bu gerekçelerin hatırlanması kolaylaşmış olacaktır.

Farazî olguların ispat edilmeleri genellikle zordur. Ancak ilerleyen zaman zarfında bunların varlığı ile ilgili naklî bilgiler ortaya çıktığı takdirde bunlar da *Farazî* olgu olmaktan çıkarak, *Naklî* olgu haline gelmiş olurlar.

Bir *Kurgu* oluşturulurken kullanılan olguların sayısı ne kadar fazla ise elde edilen *Kurgu* da gerçeği o kadar daha doğru temsil eder.

1. Eylem Olgularının Çıkarılması

Bir cümlede özne tarafından gerçekleştirilen eylemi, oluşu, hareketi veya bir olguyu ya da yargıyı bildiren sözcük veya sözcük grubuna *yüklem* denir.³⁷⁹ *Eylem* ise nesnelere arasında meydana gelen ve isim veya fiil cümlesi ile ifâde edilen etkileşimdir. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından bakıldığında ise *Eylem*, kendisi dışındaki diğer olguların birbirleri ile kurdukları irtibatları yönlendiren bir olgu çeşididir. Kendi ile ilişkili olguların yaptığı işi veya oluşu belirtir.

Bir kurgu oluşturulurken, işe, öncelikle *Eylem* olgularının belirlenmesi ile başlanır. Kurguda kullanılacak bir veya birden fazla *Haber* içinden çıkarılacak *Eylem* ifâdeleri kullanılarak *Eylem* olguları belirlenir. Bir *Eylem* olgusu bir veya birden fazla *Haber* ifâdesi tarafından işâret ediliyor olabilir. Bu durumda bu ifâdelerin hepsi için ayrı birer *Eylem* olgusu tanımlanır. Bir metinde birden çok *Eylem* olgusu bulunabilir. Bu sebeple bunları sırayla ele almak gerekir. Bir *Eylem* olgusu tespit edildikten sonra iki şekilde hareket edilmesi mümkündür: Ya doğrudan bir sonraki *Eylem* olgusuna geçilir veya -ileride ayrıntılarına girileceği üzere- ilk *Eylem* olgusu ile irtibatlı olan *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları tespit edilip irtibatları kurulduktan sonra diğer *Eylem* olgusuna geçilir.

İlk yöntem daha pratik sonuç verir ve ayrıntıların daha sonra düzenlenmesine de imkân sağlar. İkinci yöntem ise olgu tespit işleminin daha sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlar.

---

³⁷⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yüklem>”.

Eylem olguları *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularının kendi durumları hakkında veya birbirleri arasındaki durum ve eylemleri hakkında bilgi veren olgulardır. Diğerlerinde olduğu gibi kaynağına göre *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olmak üzere üç farklı türü bulunan bu olgunun irtibat özelliğine göre bazı çeşitleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir: **Özellik**, **Sıralama**, **Ayniyet**, **Dışlama**, **Dahiliyet**, **Bağlantı**, **Kesişim** ve **Yüklem**.

Eylem olguları oluşturulurken çeşitlerine göre belli renk ve şekillerle farklılıkları bildirilir. Olgular, belli kodlarla tanımlanıp, belli şekillerle gösterildiği takdirde takibi kolaylaşmış olur.

Bir *Haber* ifâdesinin gösterdiği *Eylem* olgusunun diğer bir ifâdenin gösterdiği ile aynı *Eylem* olgusuna işaret ettiğinin kabul edilebilmesi için *Eylem* olgusunun irtibatlarının ve onlara bağlı olan olguların da aynı olması gerekir. Aksi halde o *Eylem*'in diğeri ile aynı olduğu söylenemez. Çünkü bir *Eylem*'in irtibatlı olgularının farklı olması durumunda ortada yeni bir olay olduğu anlaşılır.

Eğer iki *Eylem*'e bağlı zaman, mekân ve kişi aynı olsa bile bu iki *Eylem* aynı olmayabilir. Fakat iki *Eylem* aynı ise bunlarla irtibatlı olan zaman, mekân ve kişiler de aynı olmak durumundadır. Böyle bir durumda bu iki *Eylem* birbirine eşitlenir ve teke indirilir. Yani iki *Eylem* de yok sayılarak başka bir ana *Eylem*'de birleştirilirler. Böylece iki ayrı metnin olguları arasında kurulacak ortak *Kurgu* ile iki metin birleştirilmiş olur.

Bir olgunun belli özellikleri vardır. Bu özellikler uygun bir biçimde ayarlanarak istenilen olgu tipi elde edilir. Bu özellikler:

Kod: Süreçlere tiplerine göre Z, M, N, G ile başlayan kodlar verilir. Böylece bir sürecin kodundan onun tipini çıkarmak mümkün olur.

Tip: *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne*, *Grup* olmak üzere 5 tip süreç vardır. Bir olgunun tipi onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliğidir.

Kaynak: Olgular kaynağına göre de üç farklı türe ayrılırlar: *Naklî*, *Farazî* ve *Karma*. *Naklî* olguların kaynağı naklî haber ifâdeleridir. *Farazî* olgular ise mantıksal çıkarım ve bilimsel verilere dayanılarak oluşturulan olgulardır. *Karma* olgular her iki kaynak tarafından teyid edilmiş olan olgulardır.

Tanım: Olgular çıkarıldıktan sonra haklarında kısa tanımlayıcı bir metin yazılır. Bu metinde, olguya işaret eden ifâdeler de kullanılmalı fakat kısa ve öz olmalıdır.

Haber kısmında üzerinde çalıştığımız, söz gelimi *Eylem* olgularını çıkarıp destekleyen ifâdeleri göstererek bu işlemin yapılışı hakkında biraz daha ayrıntıya girmekte fayda vardır. Hazırlanan *Haber* ve bilimsel veriler **Şekil 11**'de görülmektedir. Kaynaklarda, bunların dışında, bu kurguda kullanılacak benzeri birçok *Haber* ve ayrıntı bulunmaktadır. Ancak örneğin sade

olmasını sağlamak için *Kurgu* işleminde sadece buradaki *Haber* ve verilerden istifade edilecektir.

Haberlerin ifâdelerine bakıldığında bazı *Eylem* ifâdelerinin birden fazla haberde bulunduğu, bazılarının ise sadece tek bir *Haber*'de yer alan ifâdeler olduğu görülmektedir. *Kurgu* işlemi sırasında *Eylem* ifâdelerinden istenilenler seçilerek *Eylem* olgusu çıkarılabilir. Kolaylık olması açısından, zamanın akışı takip edilerek önce meydana geldiği düşünülen *Eylem* olgusunun öncelikli olarak tanımlanması gerekir. Bunun anlaşılması için de bütün haberlerin ilk *Eylem* ifâdelerine bakılarak sıralamanın tespiti yapılabilir. Örnekteki ilk *Eylem* ifâdelerinin birden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadeler şunlardır:

E-EF3-0EF5 - Nebî'nin *Müzeyne*'li iki hayduta rastlaması. (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْنِ شِوٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ

بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ)

E-BBD-9BBF - Hz. Peygamber'in **Ebû Bekr** ile yanlarına gelmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُمْ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَتْ

لِأَبِي بَكْرٍ عِنْدَنَا بِنْتُ مُسْتَرْضَعَةٍ)

E-9F6-E9F8 - Hz. Peygamber'in *el-'Arc*'da bulunması. (لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ وَأَنَا مَعَهُ دَلِيلٌ حَتَّى سَلَكْنَا فِي رَكْبَةٍ)

E-BB5-CBB7 - **Mes'ûd**'un gün ortasında *el-Haževât*'ta iken **Ebû Bekr** ile karşılaşması. (إِنِّي بِالْحَدَوَاتِ

نِصْفَ النَّهَارِ، إِذَا أَنَا بِأَبِي بَكْرٍ يَقُودُ بِأَخْرَ)

E-C99-5C9B - Hz. Peygamber ve **Ebû Bekr**'in **Evs b. 'Abdullah b. Hucr**'un yanına uğramaları.

(أَنَّ أَبَاهُ أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ مَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مُتَوَجِّهَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِفَحْدَاوَاتِ بَيْتِ الْجُحْفَةِ وَهَرَشَا وَهُمَا عَلَى جَمَلٍ وَاحِدٍ)

Görüldüğü gibi ilk ifâde diğerlerinden daha sonra vuku bulmuş bir olaya işaret etmektedir. Çünkü metinlerin muhtevâsına bakıldığında, Hz. Peygamber öncelikle *el-'Arc*'a gelmiş ve oradan kılavuz, deve, yiyecek ve içecek almış ve daha sonra kestirme olan fakat haydutların bulunduğu yolu tercih etmiştir. Arkasından haydutlarla karşılaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalan olgulara bakıldığında ise hepsinde bir karşılaşma sözkonusu olmaktadır. O halde hikâye, Hz. Peygamber ve **Ebû Bekr**'in *el-'Arc* mevkîi yakınlarındaki *el-Haževât* mevkîinde bir köle ile karşılaşması ile başlamaktadır. Bu durumda önce *el-'Arc*'a gelmiş, sonra da köle ile karşılaşmışlardır.

el-'Arc ile *Rekûbe* yokuşunun tepesi arasındaki mesâfe, yaptığımız ölçümlere göre 20 km ile 30 km arasındadır. Hz. Peygamber ile namaz vakti gelince birlikte namaz kılan köle **Mes'ûd b. Hüneyde** onlara öğlen rastladığını belirtmektedir. O halde Sahibine gidip gerekli hazırlıkları yapıp tekrar geri döndükten sonra tepeye çıkıncaya kadar yürüdükleri ve orada öğle namazını kıldıkları söylenebilir. İki haydut ile de ikindi namazını kıldıkları düşünülebilir.

Fakat bu ifadelerde bazı çelişkiler bulunduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu kurgunun tamamlanmış hâli şu şekildedir:

94BF İki Haydut Hadîsi Kurgusu

Açıklama: Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında karşılaştığı iki haydut ile ilgili kaynaklarda yer alan rivâyetlerin *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi kullanılarak kurgulandığı bu örnek bu yöntemin imkân ve kabiliyetlerini göstermektedir.

Kurgu ilmî açıdan nihai bir çalışma değil, bir örnek olarak hazırlanmıştır. Fakat yine de nihai çalışmaya çok yakın neticeler verdiği kabul edilebilir.

Olgular

* 194C0-Eylem - Nakli: **Ebû Bekr ile Nebî'nin el-'Arc'a Gelmeleri**

Tanım: Kurgu'nun ilk *Eylem*'i olan bu *Eylem*'den önce gerçekleşen olaylar uygulama kapsamının dışında kaldığı için bu Kurgu'ya dâhil edilmedi. Bu nedenle Kurgu bu *Eylem* ile başlamaktadır. Hz. Peygamber'in hicret için Mekke'den hareket ettikten sonra *el-Ebvâ*' ile Medine arasındaki *el-'Arc* adı verilen bu mekâna uğradığı, burada yolun ikiye ayrıldığı, onun zorlu fakat kestirme yolu tercih ettiği anlaşılmaktadır.

E-BBD-9BBF- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr)*, XXII, 238.

- Hz. Peygamber'in Ebû Bekr ile yanlarına gelmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُمْ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ عِنْدَنَا بِنْتُ مُسْتَرْضَعَةٍ.)

E-9F6-E9F8- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Hz. Peygamber'in el-'Arc mevkîinde bulunması. (لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ وَأَنَا مَعَهُ دَلِيلٌ حَتَّى سَلَكْنَا فِي رَكْوَيْهِ)

E-9F6-E9FA- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Hz. Peygamber'in el-'Arc yakınındaki el-Ḥaẓevât mevkîine uğraması. (وَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَدَوَاتِ، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنَ الْعَرَجِ)

▪ **Irt:** N-BEC7-Farazî-Uğrayan: [BEC6]- Nebî

▪ **Irt:** M-BEC9-Nakli-Uğradığı Yer: [BEC8]- *el-'Arc*

▪ **Irt:** Z-BECB-Nakli-Zamanı: [BECA]- Nebî'nin el-'Arc'a Geldiği Zaman

▪ **Irt:** N-2119-Karma-Beraberinde: [210F]- Hz. Ebû Bekr

* 194C1-Eylem - Nakli: **el-Ḥaẓevât'da Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaşmaları**

Tanım: Hz. Peygamber ve yol arkadaşı Hz. Ebû Bekr el-'Arc mevkîi yakınındaki el-Ḥaẓevât'ta önce Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaşmışlardır.

E-9F6-E9FA- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Hz. Peygamber'in el-'Arc yakınındaki el-Ḥaẓevât mevkîine uğraması. (وَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَدَوَاتِ، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنَ الْعَرَجِ)

E-BB5-CBB7- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'un gün ortasında *el-Ḥaẓevât*'ta iken Ebû Bekr'le karşılaşması. (إِنِّي بِالْحَدَوَاتِ نِصْفَ النَّهَارِ، إِذَا أَنَا بِأَبِي بَكْرٍ يَقُودُ بِأَخْرَجَ)

E-C99-5C9B- İbn Kâni', *Mu'cemu's-Şahâbe*, I, 36.

- Hz. Peygamber ve Ebû Bekr'in Evs b. 'Abdullâh b. Ḥucr'un yanına uğramaları. (أَنَّ أَبَاهُ أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُجْرٍ مَرَّ بِهِ)

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مَتَوَجَّهَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِفَخْدَاوَاتِ بَيْنَ الْجُحْفَةِ وَهَرَشَا وَهُمَا عَلَى جَمَلٍ وَاحِدٍ)

▪ **Irt:** N-2110-Nakli-Karşılaşan: [210F]- Hz. Ebû Bekr

▪ **Irt:** N-2112-Nakli-Karşılaşılan: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪ **Irt:** N-F3C0-Nakli-Karşılaşan: [BEC6]- Nebî

▪ **Irt:** Z-2131-Nakli-Zamanı: [212C]- Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaştıkları Zaman

▪ **Irt:** M-EAD2-Nakli-Mekânı: [EB92]- *el-Ḥaẓevât*

* 194C2-Eylem - Nakli: **Mes'ûd b. Hüneyde'nin Hz. Ebû Bekr'e selam vermesi**

Tanım:

E-BB5-CBB8- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'un Ebû Bekr'e selam vermesi. (فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَكَانَ ذَا جِلَّةٍ بِأَبِي تَمِيمٍ)

▪ **Irt:** N-2113-Nakli-Selam Veren: [2111]- **Mes'ûd b. Hüneyde**

▪ **Irt:** N-2114-Nakli-Selam Alan: [210F]- **Ebû Bekr**

▪ **Irt:** Z-2132-Nakli-Zamanı: [212D]- **Mes'ûd b. Hüneyde'nin Ebû Bekr'e selam verdiği Zaman**

▪ **Irt:** M-EAD0-Nakli-Mekânı: [EB92]- *el-Ḥaẓevât*

* 194C3-Eylem - Nakli: **Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine göndermesi**

Tanım:

E-9F6-E9FB- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Ebû Bekr'in Ebû Temîm'e haber göndermesi. (فَأَرْسَلَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى أَبِي تَمِيمٍ)

E-BB5-CBB9- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- **Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibi Ebû Temîm'e göndermesi ve deve, kılavuz ve yiyecek istemesi.** (فَقَالَ لِي: اذْهَبْ)

(إِلَى أَبِي تَمِيمٍ، فَأَقْرَبَهُ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلُّ لَهُ يَبْعَثُ إِلَيَّ يَبْعَثُ وَزَادَ وَدَلِيلًا)

▪ **Irt:** N-2115-Naklî-Haber Gönderen: [210F]- Hz. Ebû Bekr

▪ **Irt:** N-2116-Naklî-Haberci: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪ **Irt:** N-2118-Naklî-Haber Gönderilen: [2117]- Ebû Temîm

▪ **Irt:** Z-2133-Naklî-Zamanı: [212E]- Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine gönderdiği Zaman

▪ **Irt:** M-EACF-Naklî-Mekânı: [EB92]- *el-Haževât*

* **194C5-Eylem - Naklî: Ebû Temîm'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırlaması**

Tanım:

E-9F6-EA00- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Bir gün önce koyun kesip azık yapmış olmaları. (وَكُنَّا ذَبْحًا بِالْأَمْسِ شَاءَ، فَجَعَلْنَاهَا إِزْءً)

E-BB5-CBBC- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Ebû Temîm'in deve, yiyecek, içecek ve kılavuz vermesi. (فَأَعْطَانِي جَمَلٌ طَعِيْبَةً لِأَهْلِهِ، يُقَالُ لَهُ: الدَّيَالُ، وَوَطْبًا مِنْ لَبَنٍ، وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ)

▪ **Irt:** N-7FD7-Naklî-Verilen: [7FD6]- *ež-Zeyyal* (Deve)

▪ **Irt:** N-7FD8-Naklî-Hazırlayan: [2117]- **Ebû Temîm**

▪ **Irt:** Z-2134-Naklî-Zamanı: [212F]- **Ebû Temîm'in** deve, süt, hurma ve koyun eti hazırladığı zaman

▪ **Irt:** M-EACE-Naklî-Mekânı: [BEC8]- *el-'Arc*

* **194C6-Eylem - Naklî: Mes'ûd'u deve ve azık ile beraber kılavuz olarak göndermesi**

Tanım:

E-BB5-CBBD- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'u klavuz olarak gönderip "دُلُّهُ عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعْنِيَ عَنْكَ" demesi. (وَأَرْسَلَنِي دَلِيْلًا، وَقَالَ لِي: دُلُّهُ عَلَى الطَّرِيقِ حَتَّى يَسْتَعْنِيَ عَنْكَ)

E-C99-5C9D- İbn Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 36.

- Mes'ûd adlı kölesini onlarla beraber göndermesi. (وَبَعَثَ مَعَهُمَا غُلَامًا لَهُ يُقَالُ لَهُ مَسْعُودٌ)

▪ **Irt:** N-9A1C-Naklî-Gönderen: [2117]- **Ebû Temîm**

▪ **Irt:** N-7FD3-Naklî-Gönerilen: [2111]- **Mes'ûd b. Hüneyde**

▪ **Irt:** Z-2135-Naklî-Zamanı: [2130]- **Mes'ûd'u** deve ve azık ile beraber kılavuz olarak gönderme Zamanı

▪ **Irt:** M-8D0A-Naklî-Mekânı: [BEC8]- *el-'Arc*

▪ **Irt:** M-8D0B-Naklî-Gönderildiği Yer: [EB92]- *el-Haževât*

* **194C7-Eylem - Naklî: Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önermesi**

Tanım:

E-BBD-9BC1- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr)*, XXII, 238.

- Sa'd el-Arcî'nin Rekûbe yolunu ve haydutları tarif etmesi. (فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: هَذَا الْعَارِضُ مِنْ رَكُوبَةٍ، وَبِهِ لِيَصَانٍ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا)

(الْمُهَانَانِ، فَإِنْ شِئْتَ أَخَذْنَا عَلَيْهِمَا)

E-BBD-9BC2- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr)*, XXII, 238.

- Hz. Peygamber'in oradan götürmesini istemesi. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «خُذْ بِنَا عَلَيْهِمَا»)

▪ **Irt:** N-7FD4-Naklî-Öneren: [2111]- **Mes'ûd b. Hüneyde**

▪ **Irt:** N-7FD5-Naklî-Önerilen: [BEC6]- Nebî

▪ **Irt:** Z-213D-Naklî-Zamanı: [2136]- **Mes'ûd'un** Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önerdiği

Zaman

▪ **Irt:** M-EACD-Naklî-Mekânı: [EB92]- *el-Haževât*

* **194C8-Eylem - Naklî: Daha kısa olan Rekûbe yolunu tutmaları**

Tanım:

E-9F6-E9F9- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217.

- Klavuzun dağ yoluna girmesi. (فَسَلَّكَتُ فِي الْجِبَالِ فَلَصِقَتْ بِهَا)

E-BB5-CBBE- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'un onlarla beraber *Rekûbe* yolunu tutması. (فَسِرْتُ بِهَمْ، حَتَّى سَلَّكَتُ رَكُوبَةً)

Z-C99-5CAE- İbn Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 36.

- Mes'ûd'un onları adını verdiği yoldan götürme zamanı. (فَسَلَّكَ بِمَا الطَّرِيقَ الَّتِي سَمَّاهَا)

▪Irt: N-7FD9-Naklî-Tavsiye Edilen: [BEC6]- Nebî

▪Irt: N-7FDA-Naklî-Tavsiye Eden: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪Irt: Z-213E-Naklî-Zamanı: [2137]- Daha kısa olan Rekûbe yolunu tuttıkları Zaman

▪Irt: M-EABF-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194C9-Eylem - Naklî: **Rekûbe yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin gelmesi**

Tanım:

E-BB5-CBBF- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Rekûbe'nin tepesine vardıklarında namaz vaktinin gelmesi. (فَلَمَّا عَلَوْنَاهَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَقَامَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ يَمِينِهِ)

▪Irt: N-7FDB-Naklî-Varan: [BEC6]- Nebî

▪Irt: N-7FDC-Naklî-Varan: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪Irt: N-7FDD-Naklî-Varan: [210F]- Hz. Ebû Bekr

▪Irt: Z-213F-Naklî-Zamanı: [2138]- Rekûbe yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vakti Zamanı

▪Irt: M-EAC0-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194CA-Eylem - Naklî: **Nebî'nin ve Ebû Bekr'in namaza durmaları**

Tanım:

E-BB5-CBC0- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'un İslâm'a girmesi ve onlarla namaza durması. (وَدَخَلَ الْإِسْلَامَ قَلْبِي، فَأَسْلَمْتُ، فَتَمَّتْ مِنِّيهِ الْآخِر)

E-BB5-CBC1- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Resûlullah'in Ebû Bekr'i geriletmesi ve arkada saf tutturması. (فَدَفَعَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ فَصَفَّنَا وَرَاءَهُ)

▪Irt: N-7FDE-Naklî-Duran: [BEC6]- Nebî

▪Irt: N-7FDF-Naklî-Duran: [210F]- Hz. Ebû Bekr

▪Irt: Z-2140-Naklî-Zamanı: [2139]- Nebî'nin ve Ebû Bekr'in namaza durduğu Zaman

▪Irt: M-EAC1-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194CB-Eylem - Naklî: **Mes'ûd'un da namaza durması**

Tanım:

E-BB5-CBC0- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Mes'ûd'un kalbine islâmın girmesi ve onlarla namaza durması. (وَدَخَلَ الْإِسْلَامَ قَلْبِي، فَأَسْلَمْتُ، فَتَمَّتْ مِنِّيهِ الْآخِر)

▪Irt: N-7FE0-Naklî-İslâm'a giren: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪Irt: N-7FE5-Naklî-Orada bulunan: [BEC6]- Nebî

▪Irt: Z-2141-Naklî-Zamanı: [213A]- Mes'ûd'un da namaza durduğu Zaman

▪Irt: M-EAC2-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194CC-Eylem - Naklî: **Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturması**

Tanım:

E-BB5-CBC1- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

- Resûlullah'ın Ebû Bekr'i getiletmesi ve arkada saf tutturması. (فَدَفَعَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ فَصَفَّنَا وَرَاءَهُ)

▪Irt: N-7FE1-Naklî-Geri İten: [BEC6]- Nebî

▪Irt: N-7FE2-Naklî-İtilen: [210F]- **Ebû Bekr**

▪Irt: N-7FE3-Naklî-İtilen: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde

▪Irt: Z-2142-Naklî-Zamanı: [213B]- Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturduğu Zaman

▪Irt: M-EAC3-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194CD-Eylem - Naklî: **Rekûbe yolunda iki haydutun yanına varmaları**

Tanım:

E-BBD-9BC3- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Mursîd v.dğr), XXII, 238.

- Yola çıkıp haydutların yanına varmaları. (قَالَ سَعْدٌ: فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا إِذَا أَحَدُهُمَا يَقُولُ لِصَاحِبِهِ: هَذَا الْبَيْمَانِي)

E-EF3-0EF5- 'Abdurrezâk, *el-Muṣannef* (nşr. Ḥabîbu'r-Raḥmân el-A'zamî), VI, 3.

- Hz. Peygamber'in Müzeyne'li iki haydutun yanına uğraması. (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ كَانَا رَجُلَيْنِ سُوءٍ قَدْ قَطَعَا الطَّرِيقَ وَقَتَلَا، فَمَرَّ بِحِمَا

(الْحَيِّ)

- Irt: N-7FE6-Naklî-Varan: [BEC6]- Nebî
- Irt: N-7FE7-Farazî-Varan: [2111]- Mes'ûd b. Hüneyde
- Irt: N-7FEA-Naklî-Varılan: [7FE8]- Haydut 1
- Irt: N-7FEB-Naklî-Varılan: [7FE9]- Haydut 2
- Irt: Z-2143-Naklî-Zamanı: [213C]- Rekûbe yolunda iki haydutun yanına vardığı Zaman
- Irt: M-EAC4-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*
- * 194CE-Eylem - Naklî: **Nebî'nin İki hayduta isimlerini sorması**
Tanım:
E-BBD-9BC7- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr), XXII, 238.
- Hz. Peygamber'in onlara isimlerini sorması. (كَمْ سَأَلْتُمَا عَنْ أَسْمَائِهِمَا)
E-EF3-0EF9- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef* (nşr. Habîbu'r-Raḥmân el-A'zamî), VI, 3.
- Hz. Peygamber'in onlara "مَا اسْمُكُمْ؟" diye sorması. (قَالَ: «مَا اسْمُكُمْ؟»)
▪Irt: N-7FED-Naklî-Sorulan: [7FE8]- Haydut 1
▪Irt: N-7FEC-Naklî-Sorulan: [7FE9]- Haydut 2
▪Irt: N-7FEF-Naklî-Soran: [BEC6]- Nebî
▪Irt: Z-214A-Naklî-Zamanı: [2144]- Nebî'nin iki hayduta isimlerini sorduğu Zaman
▪Irt: M-EAC5-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*
- * 194CF-Eylem - Naklî: **İki haydutun "المُهَانَن" diye cevap vermeleri**
Tanım:
E-BBD-9BC8- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr), XXII, 238.
- Onların da "نَحْنُ الْمُهَانَن" diye cevap vermeleri. (فَقَالَا: نَحْنُ الْمُهَانَن)
E-EF3-0EFA- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef* (nşr. Habîbu'r-Raḥmân el-A'zamî), VI, 3.
- İki haydutun "المُهَانَن" demeleri. (قَالَ: الْمُهَانَن)
▪Irt: N-7FF0-Naklî-Cevap Veren: [7FE8]- Haydut 1
▪Irt: N-7FF1-Naklî-Cevap Veren: [7FE9]- Haydut 2
▪Irt: N-7FF2-Naklî-Cevap Alan: [BEC6]- Nebî
▪Irt: Z-214B-Naklî-Zamanı: [2145]- İki haydutun "المُهَانَن" diye cevap verdiği Zaman
▪Irt: M-EAC6-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*
- * 194D0-Eylem - Naklî: **Nebî'nin onların isimlerini değiştirmesi**
Tanım:
E-BBD-9BC9- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr), XXII, 238.
- Hz. Peygamber'in onlara "بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَان" demesi. (فَقَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَان»)
E-EF3-0EFB- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef* (nşr. Habîbu'r-Raḥmân el-A'zamî), VI, 3.
- Hz. Peygamber'in "بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَان" demesi. (قَالَ: «بَلْ أَنْتُمَا الْمُكْرَمَان»)
▪Irt: N-7FFF-Naklî-İsmi Değişen: [7FE8]- Haydut 1
▪Irt: N-7FFE-Naklî-İsmi Değişen: [7FE9]- Haydut 2
▪Irt: N-8001-Naklî-Değiştiren: [BEC6]- Nebî
▪Irt: Z-214C-Naklî-Zamanı: [2146]- Nebî'nin onların isimlerini değiştirdiği Zaman
▪Irt: M-EAC7-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*
- * 194D1-Eylem - Naklî: **Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve Müslüman olmaları**
Tanım:
E-BBD-9BC5- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr), XXII, 238.
- Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet etmesi. (فَعَرَضَ عَلَيْهِمَا الْإِسْلَامَ)
▪Irt: Z-214D-Naklî-Zamanı: [2147]- Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve müslüman oldukları Zaman
▪Irt: M-EAC8-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*
▪Irt: N-8D87-Naklî-Davet Eden: [BEC6]- Nebî
▪Irt: N-8D88-Naklî-Bi'at Eden: [7FE8]- Haydut 1
▪Irt: N-8D89-Naklî-Davet Edilen: [7FE9]- Haydut 2
- * 194D2-Eylem - Naklî: **Nebî'ye bi'at etmeleri**

Tanım:

E-EF3-0EF7- 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. *Ḥabîbu'r-Raḥmân el-A'zamî*), VI, 3.

- Hz. Peygamber'e bi'at etmeleri. (ثُمَّ تَابِعَا النَّبِيَّ ﷺ)

- Irt: N-7FFA-Naklî-Bi'at Eden: [7FE8]- Haydut 1
- Irt: N-7FF9-Naklî-Bi'at Eden: [7FE9]- Haydut 2
- Irt: N-7FFB-Naklî-Bi'at Alan: [BEC6]- Nebî
- Irt: Z-214E-Naklî-Zamanı: [2148]- Nebî'ye bi'at ettiği Zaman
- Irt: M-EAC9-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194D3-Eylem - Naklî: **Abdest alıp namaz kılmaları**

Tanım:

E-EF3-0EF6- 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. *Ḥabîbu'r-Raḥmân el-A'zamî*), VI, 3.

- İki haydutun abdest alıp namaz kılmaları. (فَتَوَضَّأَا وَصَلَّيَا)

- Irt: N-7FFC-Naklî-Alan ve Kılan: [7FE8]- Haydut 1
- Irt: N-7FFD-Naklî-Alan ve Kılan: [7FE9]- Haydut 2
- Irt: Z-214F-Naklî-Zamanı: [2149]- Abdest alıp namaz kıldığı zaman
- Irt: M-EACA-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194D4-Eylem - Naklî: **Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söylemeleri**

Tanım:

E-EF3-0EF8- 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef* (nşr. *Ḥabîbu'r-Raḥmân el-A'zamî*), VI, 3.

- İki haydutun "يَا رَسُولَ اللَّهِ، عَدُّ أَرْضِنَا أَنْ نَأْتِيَكَ فَقَدْ قَصَّرَ اللَّهُ حُطُونَنَا" demeleri.

- Irt: N-7FF7-Naklî-Söyleyen: [7FE8]- Haydut 1
- Irt: N-7FF6-Naklî-Söyleyen: [7FE9]- Haydut 2
- Irt: N-7FF8-Naklî-Söylenen: [BEC6]- Nebî
- Irt: Z-2152-Naklî-Zamanı: [2150]- Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söyledikleri Zaman
- Irt: M-EACB-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 194D5-Eylem - Naklî: **Nebî'nin onları Medine'ye davet etmesi**

Tanım:

E-BBD-9BCA- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (nşr. *Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr*), XXII, 238.

- Hz. Peygamber'in onları Medine'ye davet etmesi. (وَأَمْرُهَا أَنْ يُعَدَّ مَا عَلَيْهِ الْمَدِينَةُ)

- Irt: N-7FF3-Naklî-Davet Edilen: [7FE8]- Haydut 1
- Irt: N-7FF4-Naklî-Davet Edilen: [7FE9]- Haydut 2
- Irt: N-7FF5-Naklî-Davet Eden: [BEC6]- Nebî
- Irt: Z-2153-Naklî-Zamanı: [2151]- Nebî'nin onları Medine'ye davet ettiği Zaman
- Irt: M-EACC-Naklî-Mekânı: [EB93]- *Rekûbe*

* 32155-Eylem - Naklî: **Aidiyet**

Tanım: Hz. Peygamber'in "el-'Arc'a geldiği gün" bir *Zaman* olgusudur. Bu gün içinde yaşanan diğer hadiselerin her birinin de birer zaman dilimi olduğu kabul edildiğinde ve bunların hepsinin el-'Arc mevkîine gelindiği günün içinde vuku bulduğu anlaşıldığına göre *Zaman* olgusunun parçaları olarak tanımlamak gerekir.

- Irt: Z-2156-Farazî-Kapsayan: [2154]- Olay Günü (11 Rebî'u'l-Evvel 1H Pazar)
- Irt: Z-2157-Farazî-Kapsanan: [BECA]- Nebî'nin el-'Arc'a Geldiği Zaman
- Irt: Z-2158-Farazî-Kapsanan: [212C]- Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaştıkları Zaman
- Irt: Z-2159-Farazî-Kapsanan: [212D]- Mes'ûd b. Hüneyde'nin Hz. Ebû Bekr'e selam verdiği Zaman
- Irt: Z-215A-Farazî-Kapsanan: [212E]- Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine gönderdiği Zaman
- Irt: Z-215B-Farazî-Kapsanan: [212F]- Ebû Temîm'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırladığı zaman
- Irt: Z-215C-Farazî-Kapsanan:[2130]-Mes'ûd'u deve ve azık ile birlikte kılavuz olarak gönderme Zamanı
- Irt: Z-215D-Farazî-Kapsanan: [2136]- Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önerdiği

Zaman

- Irt: Z-215E-Farazî-Kapsanan: [2137]- Daha kısa olan *Rekûbe* yolunu tuttıkları Zaman

▪ **Irt: Z-215F-Farazî-Kapsanan:** [2138]- Rekûbe yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin geldiği Zaman

▪ **Irt: Z-2160-Farazî-Kapsanan:** [2139]- Nebî'nin ve Ebû Bekr'in namaza durduğu Zaman

▪ **Irt: Z-2161-Farazî-Kapsanan:** [213A]- Mes'ûd'un da namaza durduğu Zaman

▪ **Irt: Z-2162-Farazî-Kapsanan:** [213B]- Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tuttuğu Zaman

▪ **Irt: Z-2163-Farazî-Kapsanan:** [213C]- Rekûbe yolunda iki haydutun yanına vardığı Zaman

▪ **Irt: Z-2164-Farazî-Kapsanan:** [2144]- Nebî'nin iki hayduta isimlerini sorduğu Zaman

▪ **Irt: Z-2165-Farazî-Kapsanan:** [2145]- İki haydutun "المُهَانَن" diye cevap verdiği Zaman

▪ **Irt: Z-2166-Farazî-Kapsanan:** [2146]- Nebî'nin onların isimlerini değiştirdiği Zaman

▪ **Irt: Z-2167-Farazî-Kapsanan:** [2147]-Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve Müslüman oldukları

Zaman

▪ **Irt: Z-2168-Farazî-Kapsanan:** [2148]- Nebî'ye bi'at ettiği Zaman

▪ **Irt: Z-2169-Farazî-Kapsanan:** [2149]- Abdest alıp namaz kıldığı zaman

▪ **Irt: Z-216A-Farazî-Kapsanan:** [2150]-Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söyledikleri

Zaman

▪ **Irt: Z-216B-Farazî-Kapsanan:** [2151]- Nebî'nin onları Medine'ye davet ettiği Zaman

* **9EB94-Eylem - Nakli: Yakınlık**

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

▪ **Irt: M-EB95-Nakli-Merkez:** [BEC8]- *el-'Arc*

▪ **Irt: M-EB96-Nakli-Bölge:** [EB92]- *el-Haževât*

▪ **Irt: M-EB97-Farazî-Bölge:** [EB93]- *Rekûbe*

▪ **Irt: M-EB9A-Nakli-Bölge:** [EB98]- *Verkân Dağı*

▪ **Irt: M-EB9B-Nakli-Bölge:** [EB99]- *Ḳudsü'l-Ebyad*

* **96036-Eylem - Nakli: Üyelik**

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

▪ **Irt: N-6037-Karma-Üye:** [7FE9]- Haydut 2

▪ **Irt: N-6038-Nakli-Üye:** [7FE8]- Haydut 1

▪ **Irt: G-6039-Karma-Üye Olunan:** [6035]- Kabile (Müzeyne veya Eslem)

* **998B9-Eylem - Nakli: Sıralama**

Tanım: Hz. Peygamber'in el-'Arc yakınlarındaki Rekûbe yokuşunda iki haydut ile karşılaştıkları günün *Ḳubâ'* köyüne varmadan önceki gün olduğu bu Kurgu'nun inşasında kullanılan metin ifâdelerinden anlaşılmaktadır. *Ḳubâ'* köyüne hicretin ilk senesinde, 12 Rebî'ul-Evvel Pazartesi günü vardığı bilindiğine göre iki haydutla bir gün önce, Pazar günü karşılaşmış oldukları anlaşılır. *Kurgu*'ya bu tarihlendirmeyi sadece örnek olması için ekledik. Tam bir kesinlik ifâde etmesi için *Ḳubâ'* köyüne vardıkları güne kadar bu *Kurgu*'yu genişletmek gerekmektedir.

E-9F6-E9FD- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Hep birlikte yola çıkarak el-Ceşcâse'ye varmaları. (فَخَرَجْنَا جَمِيعًا، حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الْجَنَحَانَةِ، وَهِيَ عَلَى بَرِيْدٍ مِنَ الْمَدِينَةِ).

E-9F6-E9FE- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Orada namaz kılmaları. (فَصَلَّى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَسْجِدُهُ الْيَوْمَ بِهَا،)

E-9F6-E9FF- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Orada kalan yemeklerini yemeleri. (وَتَعَدَّيْنَا بِهَا بَقِيَّةً مِنْ سُفْرَتِنَا،)

E-9F6-EA00- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Bir gün önce koyun kesip azık yapmış olmaları. (وَكُنَّا دَخْنَا بِالْأَمْسِ شَاةً، فَجَعَلْنَاهَا إِرْتًا)

E-9F6-EA01- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Hz. Peygamber'in "مَنْ يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟" demesi. (فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ يَدُلُّنَا عَلَى طَرِيقِ بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ؟)

E-9F6-EA02- İbn Sa'd, et-Ṭabaḳât, V, 217.

- Hz. Peygamber'in Ebû Bekr ile beraber Sa'd b. Ḥayşeme'ye konuk olmaları. (قَالَ: فَأَنَا نَزَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَعْدِ بْنِ خَيْمَةَ)

بن خَيْمَةَ)

▪ **Irt: Z-98BA-Nakli-Önce:** [2154]- Olay Günü (11 Rebî'u'l-Evvel 1H Pazar)

▪İrt: Z-98BB-Nakli-Sonra: [98B8]- Hz. Peygamber'in Kûbâ'ya geldiği Gün (12 Rebî'u'l-Evvel 1H Pazartesi)

Kaynaklar

‘**Abdurrezzâk**, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî‘ es-Şan‘ânî (ö.211/827), *el-Muşannef* (nşr. Hâbîbu'r-Rahmân el-A‘zamî), I-XI, Beyrut 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.241/856), *el-Musned* (nşr. Şu‘ayb el-Arnâvût, ‘Âdil Murşid v.dğr), 1421/2001.

İbn Kâni‘, Ebû'l-Hüseyn ‘Abdulbâkî b. Kâni‘ b. Merzûk el-Bağdâdî (ö.351/962), *Mu‘cemu’s-Şahâbe* (nşr. Şalâh b. Sâlim el-Mîsrâtî), I-III, Medine 1418/1997.

İbn Sa‘d, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ (ö.230/845), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (nşr. ‘Alî Muhammed ‘Omer), I-X, Kâhire 1421/2001.

Yâkût el-Hamevî, Ebû ‘Abdullâh Şihâbuddîn Yâkût b. ‘Abdullâh er-Rûmî (ö.626/1229), *Mu‘cemu'l-Buldân*, I-VII, Beyrut 1995.

İki Haydut Kurgusu'nun Senaryo Metni

“**Ebû Bekr** ile Nebî'nin *el-Arc*'a gelmeleri.³⁸⁰ *el-Haževât*'da **Mes‘ûd b. Hünejde** ile karşılaşmaları.³⁸¹ **Mes‘ûd b. Hünejde**'nin **Ebû Bekr**'e selam vermesi.³⁸² **Ebû Bekr**'in **Mes‘ûd**'u sahibine göndermesi.³⁸³ **Ebû Temîm**'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırlaması.³⁸⁴ **Mes‘ûd**'u deve ve azık ile beraber kılavuz olarak göndermesi.³⁸⁵ **Mes‘ûd**'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önermesi.³⁸⁶ Daha kısa olan **Rekûbe** yolunu tutmaları.³⁸⁷ **Rekûbe** yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin gelmesi.³⁸⁸ Nebî'nin ve **Ebû Bekr**'in namaza durmaları.³⁸⁹ **Mes‘ûd**'un da namaza durması.³⁹⁰ Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturması.³⁹¹ **Rekûbe** yolunda iki haydutun yanına varmaları.³⁹² Nebî'nin iki hayduta isimlerini sorması.³⁹³ İki haydutun “**المُهَيَّانان**” diye cevap vermeleri.³⁹⁴ Nebî'nin onların isimlerini değiştirmesi.³⁹⁵ Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve Müslüman olmaları.³⁹⁶ Nebî'ye bi‘at etmeleri.³⁹⁷ Abdest alıp namaz kılmaları.³⁹⁸ Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söylemeleri.³⁹⁹ Nebî'nin onları Medine'ye davet etmesi.⁴⁰⁰”

³⁸⁰ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

³⁸¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Kâni‘, *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I, 36. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

³⁸² İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁸³ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

³⁸⁴ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

³⁸⁵ İbn Kâni‘, *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I, 36. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁸⁷ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Kâni‘, *Mu‘cemu’s-Şahâbe*, I, 36. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 217.

³⁸⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁸⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁹⁰ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁹¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, V, 216.

³⁹² ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁹³ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁹⁴ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁹⁵ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

³⁹⁷ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

Görüldüğü gibi *Bütünsel Yaklaşım* metodunu uyguladığımız bu küçük çaplı örnek üzerinde dahi birçok bulguya rastladık. Daha önce akla gelmesi mümkün olmayan yeni sorular sorma imkânı elde ettik. Bu soruların cevap aramaya başladıkça, bu örnek uygulama birbirine bağlantılı rivâyetler aracılığıyla Hz. Peygamber'in bütün hayatını kapsayacak şekilde genişletilebilir.

Burada sunduğumuz örnek uygulama iki şekilde genişletilebilir: Birincisi, burada listelediğimiz eylem olgularının ayrıntılarının tespitine yönelik yeni bulunacak rivâyetler üzerinden ilerlemek,⁴⁰¹ ikincisi ise bu uygulama kapsamının öncesi ve sonrasındaki rivâyetleri de dâhil ederek⁴⁰² (ki bu örnekteki bazı alıntıların kapsamı genişleten ifadelerini dâhil etmediğimizi göstermiştik) kapsamı genişletmek şeklinde olabilir.

Uygulamaya ait mekân olgularının ayrıntıları incelenip, zaman olguları ve süreleri ile karşılaştırıldığında bu kurgu (akış şeması) üzerinde çelişkiler olup olmadığı daha net bir biçimde ortaya çıkabileceği gibi, bazı *Eylem* adımları hakkındaki bilgilerimiz de artabilecektir. Meselâ Hz. Peygamber'in *Rekûbe* yokuşunu çıktuktan sonra hangi vaktin

³⁹⁸ 'Abdurrezâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

³⁹⁹ 'Abdurrezâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴⁰¹ Ayrıntıların tespitine örnek olarak *el-Haževât*'da **Mes'ûd b. Hüneyde** ile karşılaşma eylem olgusunun ayrıntıları ortaya çıkarılmaya çalışılabilir. Yani karşılaşmalarına dair daha ayrıntılı bir inceleme için şu üç rivâyet kullanılabilir: " حَدَّثَنَا هَارُونَ بْنُ عَمْرَانَ الْهَمْدَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ بْنِ مُوسَى قَالَ حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عَبَّادٍ، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَسَّارٍ مِنْ أَهْلِ الْعُرْجِ ، نا إِيسَى " " قِيلَ لِرَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ فَأَتَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ: " سَلِمْتَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ مَا اسْمُكَ؟ قَالَ مَسْعُودٌ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «سَعِدْتَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ» فَأَتَاهُ أَبِي وَحَمَلَهُ عَلَى جَمَلٍ لَهُ يُقَالُ لَهُ ابْنُ وَقَالَ أَبُو سَلَيْمَانَ فِي حَدِيثِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّ سَعْدًا الْأَسْلَمِيَّ قَالَ: رَأَيْتُهُ بِالْحَدَوَاتِ وَقَدْ حَلَّ سَفْرَةً مُعَلَّقَةً " " Ibn Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe*, III, 49. **فِي مُؤَخَّرِ الْحِصَارِ** فَإِذَا فُرِئِصٌ مِنْ مِلَّةٍ فِيهِ أَنْتَرُ الرِّضِيفِ وَإِذَا حَمِيَتْ مِنْ سِنٍَّ فَدَعَانِي فَأَصْبَبْتُ مِنْ طَعَامِهِ. رَوَاهُ الْوَأَقِدِيُّ حَدَّثَنِي هَاشِمٌ بْنُ عَاصِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ. **el-** **حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ خَلَّادٍ، نا الحَارِثُ بْنُ أَبِي أَسَامَةَ، نا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، نا هَاشِمُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَسْلَمِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ.** " **Ĥaţţâbî, Ġaribu'l-Hadîs**, II, 7. **Ebû Nu'aym, "العُرْجِيّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «كُنْتُ دَلِيلَ النَّبِيِّ ﷺ مِنَ الْعُرْجِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَرَأَيْتُهُ يَأْكُلُ مَثْكِمًا»** رَوَاهُ فَإِذَا مَوْلَى عَبَّادٍ، عَنْ ابْنِ سَعْدٍ مُطَوَّلًا **Ma rifetu's-Sahâbe**, III, 1276. Görüldüğü gibi bu rivâyetlerden **Mes'ûd b. Hüneyde**'nin deve otlatırken onlarla karşılaştığı ve onlarla birlikte yemek yediği anlaşılmaktadır. Bu üç rivâyetin de ayrıntılı ifâdeleri numaralandırılıp olgu tespitleri yapıldıktan sonra senaryoya (akış şeması) yansıtıldığında yukarıdaki eylemin detayları daha net bir biçimde ortaya çıkmış olur. Bunların dışında da rivâyetler bulunmaktadır.

⁴⁰² Uygulama kapsamının genişletilmesine örnek olarak da Hz. Peygamber'in *el-Arc* mevkîine gelmeden önce **Ümm Ma'bed**'in çadırına uğradığına dair rivâyetler başta olmak üzere *Şevr*'den ayrılış, mağarada gizlenme, *Şevr*'e çıkış şeklinde geriye doğru birçok rivâyet incelenebilir. Meselâ bunlardan **Büreyde b. el-Huşayb** ile karşılaşmasına dair şu rivâyet *el-Arc*'daki karşılaşmadan bir veya iki gece önce olmalıdır: " قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ " قَالَ: فَحَدَّثَنِي هَاشِمٌ بْنُ عَاصِمٍ الْأَسْلَمِيُّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا هَاجَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَاتَمَّتْهُ إِلَى الْعَيْمِ أَنَاهُ بُرَيْدَةُ بْنُ الْحَصْبِيبِ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْإِسْلَامِ. قَالَ: فَاسْلَمَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ. وَكَانُوا زُهَاءَ ثَمَانِينَ نَيْتًا. فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْعِشَاءَ فَصَلُّوا خَلْفَهُ. **İbn Sa'd, et-Tabakât** (nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Aţâ), IV, 182. Uygulama kapsamı, ileri doğru genişletilerek Hz. Peygamber'in *Kubâ*' köyüne varışı ve sonrasındaki rivâyetlerle devam edilebilir ki olay akışının takibinin daha kolay yapılabilmesi için kapsamı ileri doğru genişletmek daha doğru bir yöntemdir.

namazını kıldığını veya *el-Ceşcâse*'ye vardığında hangi vakti kıldığını belirlemek mümkün olabilecektir.

2. Zaman Olgularının Çıkarılması

Zaman, an, saat, gece, gündüz, gün, hafta, ay, yıl gibi çeşitli birimlere ayrılarak belirli gruplar altında toplanabilir. Bunun için geliştirilen çeşitli takvim sistemleri bulunmaktadır. Hicrî takvim de bunlardan biridir ve Ay'ın hareketlerini esas alır. Rivâyetlerde kullanılan zaman olguları da herhangi bir an, saat, gündüz, gece, gün, hafta, ay ve yıl gibi farklı şekillerde ifade edilir. Bir hafta, yedi günden oluşur. Bir ay, 29 veya 30 günden oluşan bir zaman olgusudur. Rivâyetlerde bu olgulara işaret edilen ifâdelerden yararlanılarak veya mantıksal açıdan gerekli olan olgular tespit edilerek bunlar arasında *sıralama* ve *aidiyet* gibi *Eylem* ilişkileri kurulur. Böylece bir kurgunun yapılması için gerekli olan zaman boyutu olgular şeklinde ortaya çıkarılmış olur.

Çağdaş ölçüm sistemlerinde zaman olgusu saat, dakika, saniye gibi daha küçük birimlerle de ifade edilmektedir. Ancak Hz. Peygamber dönemindeki olaylar değerlendirilirken bu ayrıntıları bilmek mümkün değildir. Çünkü o dönemde bu tür ölçüler kullanılmıyordu. Bu şekildeki kısa zaman dilimlerini belirtmek için “an” adı verilecek zaman olguları kullanılacaktır. Bunun yanında, öğleden önce, öğleden sonra, gece, sabah, akşam gibi bir günden az zaman dilimleri ile günler, haftalar, aylar gibi genel ölçümler de birer *Zaman* olgusu olarak kullanılabilir.

Zaman olguları, bilgi kaynağına bağlı olarak *Naklî*, *Farazî* veya *Karma* olabilir. Bu durum destekleyici ifâdelerle birlikte olgu çıkarıldığı sırada kaydedilir. Çalışma ilerledikçe elde edilen yeni bulgulara bağlı olarak bir zaman olgusu *Farazî* iken *Karma* haline dönüşebilir.

Burada varsayılan *Zaman* olgusunun temel birimini gün olarak kabul etmenin daha doğru bir tercih olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bu birim, insanî ihtiyaçların tekrarlanma sıklığı konusunda net ayrımlara sahip olduğundan rivâyetlerdeki muhtevâdan çıkarılması en kolay olanıdır. Günden daha ayrıntılı *Zaman* birimi belirlemek bazı durumlarda gerekli olsa da uygulamayı daha karmaşık hale getirebilmektedir. Günden daha büyük bir zaman birimi (meselâ hafta, ay, yıl gibi) belirlemek ise genellikle istenilen faydayı sağlamaz, ancak bazı durumlarda gerekli olabilir.

Zaman birimi olarak “gün” belirlendikten sonra bir olay içerisinde tespit edilen birden fazla gün bir dizi oluşturacaktır. Bunlar bir *Grup* olgusu ile birarada tutulabilir.

Gün dizisinin yapısının ayrıntıları şöyledir:

Adı: Bir olay içerisinde geçen gün dizisi bir veya birden fazla gün ihtivâ ediyor olabilir. Bu durumda isimlendirme yapılarak bunlar birbirinden ayrılabilir.

Anahtar Kelimeler: Bu kısımda, her zaman olduğu gibi, bu günün aranması durumunda bulunabilmesi için faydalı olabilecek kelimeler girilir.

Açıklama: Bu günün daha iyi tanınmasını ve hatırlanmasını kolaylaştıracak ifâdeler girilmelidir.

Süresi: Bahsedilen gün dizisinin tahminî veya kesin uzunluğu, “13 gün”, “15 gün” gibi ifâdelerle zikredilir.

Takvim Bilgileri: Tanımlanan günün veya günlerin haftanın hangi günü olduğu, hangi aya, hangi mevsime ait bir gün olduğu gibi bilgiler bu kısımda dile getirilerek bu günün astronomik olarak tanımlanmış olan Hz. Peygamber dönemine ait günlerden hangisine denk geldiği tespit edilmeye çalışılır.

Olgunun özelliklerine göre farklılaşan bu bilgilerin yanında diğer olgularla irtibatları da otomatik olarak kayıt altına alınarak gösterilir. Daha önce de belirtildiği gibi irtibatlar ancak *Eylem* olguları ile kurulmaktadır. Eylem olgularına bakılarak bu irtibatların tasnif edilmesi mümkündür. Bunlardan *Âidiyet* ve *Sıralama* (öncelik-sonralık) irtibatları *Zaman* olgusunun süresi, sırası ve özelliklerinin belirlenmesi açısından en önemli irtibat türleridir.

3. Mekân Olgularının Çıkarılması

Mekân olguları rivâyetin muhtelif ifâdeleri tarafından işaret edilen gerçek mekânları temsil ederler. İki boyutlu bir alanı temsil etmelerinden dolayı *Mekân* olgularının sınırları çoğu zaman diğer olgular kadar belirgin değildir. Fakat Hz. Peygamber dönemi ile bugün arasında hâlâ devam edegelen bir gerçeklik ilişkisi söz konusu olduğundan, *Mekân* olgularının tespiti ve yönetilmesi daha kolaydır. Meselâ *Bedr* bir *Mekân* olgusudur ve değişimlere uğramış ve yıpranmış dahi olsa bugün hâlâ vardır.

Zaman ögelerinde olduğu gibi, *Mekân* ögeleri de oluşturulduktan sonra Kurgu'daki *Mekân* listesine eklenecektir.

Zamanın ölçümü için gün, ay, yıl gibi birimler kullanıldığı gibi, *Mekân* ölçüleri için de belli birimler kullanılması gerekmektedir. Bu birimlerin daha çok Hz. Peygamber döneminde verilen isimlendirmelerin işaret ettiği koordinatlar olması gerekir. Fakat bu isimlendirmelerin birçoğunun günümüzdeki yerini bilmek mümkün olmadığı gibi, bilinenlerin de sınırlarını tam olarak belirlemek zordur. Dolayısıyla, *Mekân* olgusunun sınırlarının daha esnek bir yapıya sahip olması gerekmektedir.

Mekân olgularının bilgi kaynağı da *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* şeklinde sınıflandırılacaktır. *Zaman* olgularında olduğu gibi *Mekân* olgularına işaret eden veri ve ifâdelerin de olgu ile irtibatlandırılması gerekecektir.

Zaman olgusunda olduğu gibi *Mekân* olgusunun da *Adı*, *Anahtar Kelimeler* ve *Açıklama* olmak üzere genel bilgilerin yanı sıra harita üzerinde yer aldığı koordinatlar ya da koordinat aralıkları da gösterilebilecektir.

Mekân olgusunun diğer olgularla *Eylem* olguları aracılığıyla kurduğu irtibatlarla gelince; bunlardan *Dâhiliyet*, *Mesâfe* ve *Yakınlık* olarak adlandırılan *Eylem* olguları herhangi bir *Mekân*'ın büyüklüğü, konumu ve özelliklerinin belirlenmesini sağlar.

4. Nesne Olgularının Çıkarılması

Bir anlatımdaki insan, hayvan, bitki ve eşyalar genel olarak *Nesne* olgusu olarak kabul edilir. *Nesne* olguları da diğerlerinde olduğu gibi *Zaman*, *Mekân* ve *Grup* olguları ile *Eylem* olguları aracılığıyla irtibatlar kurarlar. *Nesne* olgularının her biri tek bir gerçek nesneye işaret eder. Meselâ **Ebû Bekr**, **Omer b. el-Ḥaṭṭâb** birer *Nesne* olgusudur. Bunlar tarihteki bir gerçek nesneyi temsil eder. Aynı şekilde *el-Ḳaṣvâ* da Hz. Peygamber dönemindeki bir deveye işaret eden bir *Nesne* olgusudur.

Herhangi bir olay sırasında birbirleriyle etkileşime giren kişilerin, hayvanların ve eşyaların önemli olanlarının da tanımlanarak *Nesne* listesine eklenmesi gerekmektedir. Çünkü burada belirlenen bu kişi, hayvan ve eşyaların başka olaylarda birbirleriyle etkileşime girdikleri ortaya çıktıkça haklarında bilinenler artacak ve zamanla bunların kimlikleri veya ne oldukları belirginleşecektir.

Bu açıdan bakıldığında, bir rivâyet içerisinde “جاء رجل الى رسول الله” şeklinde kim olduğu belli olmayan ve “رجل” olarak ifade edilen kişi için *Racul* (bilinmeyen adam) şeklinde bir *Nesne* olgusu tanımlanır. Daha sonra bu olgunun başka olgu ve eylemlerle alakası kuruldukça hakkında yeni bilgiler ortaya çıkar. Böylece *Racul* (bilinmeyen adam) olgusunun kimliği açığa çıkar. Bazı örneklerde *Racul* olgusunun ismi tespit edilemeyebilir. Ancak onunla ilgili birçok *Eylem* olgusuna ulaşılır ve onun hayatı ve faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde bilinebilir. Bütün bunlar hazırlanan *Kurgu*'nun başarısı ile alakalıdır.

Nesne olguları belirlenirken, *Zaman* ve *Mekân* olgularında olduğu gibi *Grup* olgusu aracılığıyla bir *Nesne* olgusu *Grup*'u oluşturulabilir. Böylece bu *Grup*, bir veya birden fazla *Nesne* olgusunu temsil ederek bazı rivâyetlerde geçen belirsiz sayıdaki insan topluluklarını ifade etmek için kullanılabilir. Söz gelimi Arapça'da “رَهط” kelimesi üç kişiden dokuz kişiye

kadar olan topluluklar için kullanılmaktadır. Bu durumda “جاء رهط الي رسول الله” ifâdesindeki *Nesne* olguları şöyle ifâde edilebilir: N1 *Nesne* olgusu Hz. Peygamber’i ifâde eder, G Grup olgusu ise “رهط” kelimesi ile ifâde edilen topluluğu ifâde eder. Bu durumda G Grup olgusu 3 ila 10 arasında *Nesne* olgusu elemanına sahip bir *Grup*’tur. Eğer metnin geri kalanındaki ifadelerde “رهط” içerisine dahil olduğu anlaşılan bir veya birkaç kişiden bahsedilirse, bunlar, N2, N3, N4 gibi adlarla oluşturulacak *Nesne* olguları ile temsil edilir ve G grubuna *Âidiyet Eylem* ögesi irtibatıyla bağlanırlar. Böylece G *Grup* olgusunun elemanlarının bir kısmı tespit edilmiş olur.

Nesne olguları da diğer olgular gibi bilgi kaynaklarına bağlı olarak *Farazî*, *Naklî* veya *Karma* olabilirler. Rivâyetlerde bir *Nesne* olgusu ile ilgili doğrudan bilgi ve ifâdeler bulmak her zaman mümkün olmayabilir. Ancak bir *Haber*’in olguları çıkarılırken gerek fen bilimleri yardımıyla gerekse mantıksal olarak bir *Nesne* olgusunu varsaymak gerekebilir. Bu durumda bu söz konusu olgu *Farazî* bir olgu olur. Bu *Farazî Nesne* olgusunun hangi bilimsel veya mantıksal gerekçelerle varsayıldığına dair açıklamanın da olgunun ifadelerine eklenmesi gerekir. Bu açıklama, *Kurgu* oluşturulurken işe yarayacaktır.

Bir *Nesne* ögesi hakkında aşağıdaki bilgilerin girilebileceği alanlar bulunmalıdır:

a. Adı: Nesne’nin, eğer biliniyorsa, adı kaydedilir.

b. Muhtemel Adları: Bir insan, hayvan veya başka bir nesnenin adı ile ilgili ihtilâflar olabilir. Bu durumda bu ihtilâfların hepsi burada zikredilir. Böylece bu ihtilâflar da dikkate alınarak nesnenin araştırılabilmesi mümkün hâle gelir.

c. Açıklama: *Nesne* ilgi ilgili, varsa, açıklamalar bu kısımda yapılabilir

d. Tanıtım Bilgileri: Nesne’nin kısa tanıtımı yapılır.

e. Üç Boyutlu Örneği: İlgili *Nesne*’nin üç boyutlu bir örneği yapılır ve bulgulara bağlı olarak şekli ayarlanır. Meselâ hakkında yapılan tariflerden hareketle Hz. Peygamber in devesinin bir prototipini üç boyutlu olarak tasarlamak ve buraya eklemek mümkündür.

f. Muhtemel Nesnelere: Muhtemel nesnelere kısmın da bir *Nesne*’nin daha önce hazırlanmış nesnelere muhtemel olanları eklenir. Böylece elde edilebilecek yeni rivâyet ve veriler yardımıyla bu muhtemel nesnelere elenerek, doğru olan *Nesne*’yi tespit yaklaşılır.

5. Grup Olgularının Çıkarılması

Bütünsel Yaklaşım yönteminin olgu şekillerinden birisi de *Grup* olgusudur. *Grup* olgusu *Zaman*, *Mekân* ve *Nesne* olgularında olduğu gibi doğrudan bir türün bir adedini ihtivâ etmez. Herhangi bir türün bir veya birden fazla ögesini ihtivâ eden bir özelliğe sahiptir. Meselâ bir

hadiste geçen “جاءت بنو تميم إلى رسول الله”، “*Benû Temîm Resûlullâh’a geldi*” şeklindeki bir ifade⁴⁰³ içinde *Benû Temîm* adı verilen bir *Grup* olgusu bulunmaktadır. Bu olgu *Benû Temîm* kabilesinin bütün üyelerini birarada tutan bir klasör gibi kabul edilebilir.

Grup olgusunda üyeler *âidiyet Eylem*’inin sağladığı irtibat ile *Grup*’a bağlanmış olurlar. Bu *Eylem*’e eklenecek diğer irtibatlarla da *âidiyet* irtibatının yeri, zamanı, süresi, başlangıç zamanı gibi birçok özelliği kaynakların sahip olduğu ifâdeler ölçüsünde şekillendirilebilir. *Benû Temîm* örneğinde, bu kabile ile ilgili şahıslar tespit edilip *Benû Temim Grup* olgusuna irtibatlandıkça Hz. Peygamber’e gelen muhtemel şahsiyetlerin kimlikleri de açığa çıkmaya başlayacaktır.

Grup olgusunun muhtemel elemanlarının da gruba “Muhtemel Üye” şeklinde isimlendirilecek bir *Eylem* olgusu ile irtibatlandırılmaları faydalı olur. Böylece ileriki çalışmalarda o *Grup* içinde sayılan ögeler üzerinden yeni bilgilere ulaşmak mümkün olabilir.

Grup olgusunun genel özelliklerini sırasıyla ele alarak örneğimize geçelim:

a. **Adı:** *Grup*’un, eğer biliniyorsa, adı kaydedilir.

b. **Muhtemel Adları:** Bir grubun adı ile ilgili muhtemel ihtilâflardan bahsedilir.

c. **Açıklama:** *Grup* ile ilgili açıklamalar bu kısımda yapılabilir.

d. **Tahmini Adet:** *Grup* olgusundaki üye olguların tahmini sayısı hakkında belli kriterler de dikkate alınarak bilgi verilmeye çalışılır. Bu bilgi, kesin bir değer olabileceği gibi değer aralığı şeklinde de verilebilir.

e. **Tanıtım Bilgileri:** *Grup* olgusunu tanıtan kısa bir açıklama yapılabilir.

f. **Alt Nesnelere:** Bu kısımda *Grup* olgusuna üye olduğu tespit edilenler eklenir. Meselâ Hz. Peygamber’in ‘**Abdullâh b. Caşş**’ı gönderdiği bir seriyyede 8 kişi bulunduğunu düşünelim.⁴⁰⁴ Bunlardan birisi ‘**Abdullâh b. Caşş**’ ise bu durumda 8 adet *Nesne* olgusundan meydana gelen *Grup*’un altındaki *Nesne* olgularından biri ‘**Abdullâh b. Caşş**’ı temsil edecektir.

g. **Muhtemel Ögeler:** Muhtemel ögeler kısmı da, bir *Grup* muhtemel olarak daha önce hazırlanmış olan başka nesnelere muhtemel olanlarının eklendiği kısımdır. Çalışma ilerledikçe bu nesnelere ilgili ihtimaller azaltılarak, muhtemel nesneye yaklaşılar.

B. OLGULARIN SIRALANMASI

Kurgu ile ilgili derlenen *Haber*’lerdeki *Olgu* ögeleri çıkarıldıktan sonra bunlar, daha kolay yönetilebilmesi ve diğer olgularla daha doğru irtibatlar kurulabilmesi için belli bir sıralamaya

⁴⁰³ el-Buḥârî, *es-Şaḥîh*, V, 173, No: 4386.

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebevîyye*, I, 601; Ebû Ya’lâ, *el-Musned*, III, 102.

tâbi tutulmalıdır. Bu sıralamanın olgunun tipine göre değişen şekillerde yapılması gerekir. Bu çerçevede ilk olarak *Eylem* olgularının sıralamasından bahsedilecektir:

1. Eylem Olgularının Sıralanması

Eylem olguları bir *Kurgu*'nun belkemiğini oluşturur. Daha önce çeşitli münasebetlerle belirtildiği üzere *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* gibi diğer olgular ancak bir *Eylem* olgusu aracılığı ile anlamlı hale gelir ve birbirleri ile irtibat kurabilirler. *Eylem* olgularının sıralanması doğrudan değil, *Zaman* olguları aracılığıyla yapılır.

Eylem olgularının aralarında öncelik-sonralık ilişkisi var gibi görünse de bu ilişki ancak bu olgularla irtibatlı olan *Zaman* olguları aracılığıyla sağlanmaktadır. Yani bir *Eylem* olgusu bir başka *Eylem* olgusundan önce veya sonra değildir. Fakat her ikisinin bağlı oldukları *Zaman* olguları arasında bir başka *Eylem* olgusu ile öncelik-sonralık ilişkisi kurulduğu zaman böyle bir durum ortaya çıkmış olur. Bu nedenle bu olguları sıralamanın ilk yolu onları aralarında *İrtibât* bulunan *Zaman* olguları üzerinden sıralamaktır.

Eylem olguları sadece *Zaman* olguları aracılığıyla değil *Mekân*, *Nesne* veya *Grup* olgularına göre de sıralanabilir. Bu durumda aslında yine bu sıralamalar da kendi içlerinde *Zaman* olgularına göre bir tasnife tâbi tutulabilir.

2. Zaman Olgularının Sıralanması

Zaman olguları sıralanması en kolay olan olgu tipidir. İki zaman olgusu arasında kurulacak irtibat için gerekli *Eylem* olgusu birkaç değişik özelliğe sahip olabilir. Bunlar:

Öncelik-Sonralık, *Dışlama*, *Dâhiliyet*, *Kesişim*, *Eşzaman* gibi farklı *Eylem* olguları olabilir. Bu sıralama ve bağlantılar aracılığıyla iki *Zaman* olgusunun birbiri ile ilişkisi oldukça ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulabilir. Bunlardan en sık kullanılanlarından birisi *Dâhiliyet* ikincisi ise *Öncelik-Sonralık Eylem* olgusu ve irtibatıdır.

3. Mekân Olgularının Sıralanması

Mekân olguları da rivâyetlerde olayların meydana geldiği mekânların tespiti ve tayini açısından oldukça önemli birer öge olarak kabul edilmelidir. *Mekân* olgularının da kendine has özellikleri nedeniyle bazı *Eylem* olguları ile birbirlerine göre irtibat kurularak sıralanabilir. Bunlarla ilgili olarak *Dışlama*, *Kaplama*, *Yakınlık*, *Kesişim* gibi bazı tasnifler yapılabilir.

4. Nesne Olgularının Sıralanması

Nesne olguları da bir *Kurgu* içindeki birçok ayrıntının kolayca ortaya çıkmasına katkıda bulunabilecek potansiyele sahip olmaları açısından en önemli öge şeklidir.

Nesne olguları başta İnsan olmak üzere muhtelif hayvanlar, bitkiler ve eşyaları kapsar. Bir *Nesne* olgusu sadece bir şeyi gösterir. İnsan diye bir nesne olgusu tanımlandığında bu insan türünü değil sadece bir insanı gösterir. Bu nedenle bu olgular arasındaki irtibatlar da bir eylem olgusu ile gerçekleştirilir. Meselâ bir insan diğer insan aynı insan olmaya bilir. Bu durumda o iki insanın farklı olduğuna kanaat getirilmiş olur. Bu açılardan *Dışlama*, *Ayniyet*, *Aidiyet* şeklinde bağlantılar kurulması mümkündür.

5. Grup Olgularının Sıralanması

Grup olguları da aslında ögeleri itibariyle *Eylem*, *Zaman*, *Mekân* veya *Nesne* ve hatta *Grup* olabilir. Bu olgular aslında daha çok *Zaman*, *Mekân* ve *Nesne* ögelerinin belli gruplar halinde yönetilmesini sağlarlar. Mesela *Bedr* ashâbı bir grup'tur. *Ğureyş* kabilesi bir gruptur. Ögeleri sadece *Ğureyş* kabilesine soyca mensup olanlar değil, bu kabile ile irtibatı olan her türlü insan bitki, eşya, mekân ve diğer grupları da içine alabilir.

Grupların birbirlerine göre sıralamalarında da *Dışlama*, *Kesişim*, *Kaplama*, *Ayniyet*, *Âidiyet* şeklinde çeşitli ilişkiler söz konusu olabilir.

C. İRTİBÂTLARIN KURULMASI

Bir *Eylem* olgusu tanımlandıktan sonra, onunla alakalı olduğu değerlendirilen *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları ile irtibatlandırılır. İki olgu arasında *Naklî*, *Farazî* veya *Karma* olmak üzere üç farklı irtibat kurulabilir. *Naklî* irtibatlarda o irtibatı gösteren alıntı ifadeleri de gösterilmelidir. *Farazî* irtibatlarda ise gerekçesi açıklanmalıdır. Bilimsel bilgiler ve mantıksal çıkarımlara dayanan irtibatlar *Farazî* olarak kabul edilir.

İrtibât sayesinde herhangi bir *Eylem* olgusu ile *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları arasındaki bağlantı belirtilmiş olur. Böylece başta *Eylem* olgusu olmak üzere, aralarında *İrtibât* kurulmuş olan bütün olgular hakkında kaynaklarda verilen bilgiler veya bilimsel ve mantıksal çıkarımlardan elde edilenler tespit yada teyid edilmiş olur.

İrtibat'ların bir diğer özelliği ise sahip oldukları ihtimâl değerleridir. Bu özellik *Farazî* irtibatlar açısından oldukça önemlidir. *İrtibât* ihtimâli, *Çok Düşük*, *Düşük*, *Normal*, *Yüksek* ve *Çok Yüksek* olmak üzere beş farklı değerden birini alır.

Eylem olgusu ile diğer olgular arasında kurulan irtibatların sayıları ve ihtimâl dereceleri bir *Kurgu*'nun değerini belirleyen faktörlerdendir. Diğer taraftan *Kurgu*'nun geliştirilmesi sırasında da bu irtibatlardan faydalanılır. Yeni tespit edilen *Haber*'lerdeki olgular tanımlanıp *Kurgu*'yla irtibatlandırıldıkça *Kurgu*'nun yapısı ve ayrıntıları gelişir ve netleşir. Bu sırada bazı *Eylem* olguları, irtibatlar ve diğer olguların eklenip çıkarılması veya özelliklerinin

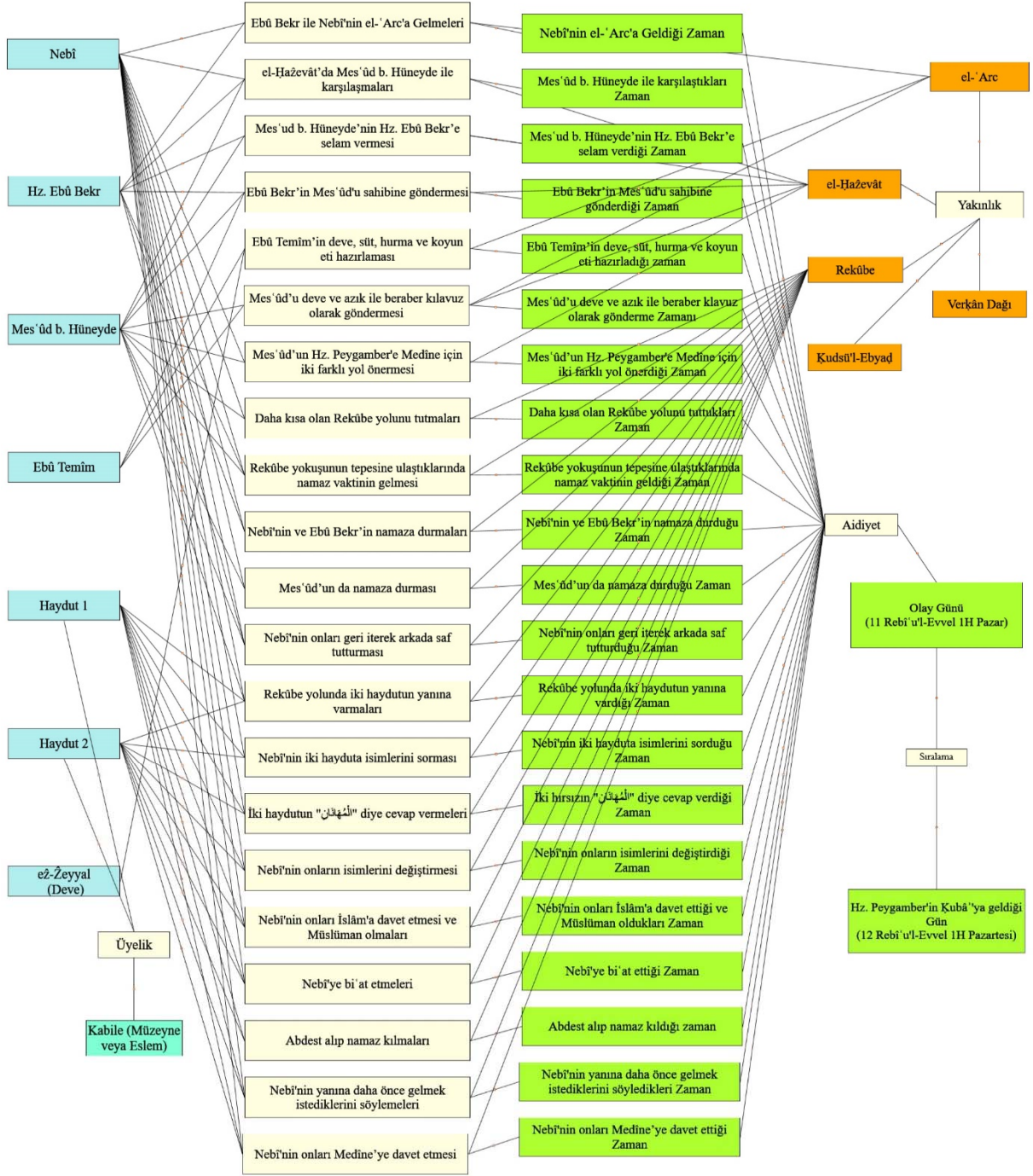
değiştirilmesi gündeme gelebilir. Bütün bu değişimler kurgunun daha da sağlamlaşmasına katkıda bulunur.

İrtibât'lar her zaman bir *Eylem* olgusu ile diğer olgular arasında kurulur. *Eylem* olgusu dışındaki olguların (*Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları) birbirleri arasında herhangi bir irtibat kurması mümkün olmaz.

İkinci bölüm boyunca işlenmekte olan örnek rivâyetler *Haber* olarak hazırladıktan sonra ifâdeleri çıkarılmış, olguları belirlenmiş ve bu olgular kendilerine işaret eden ifadelerle irtibatlandırılmıştı. Bu aşamada bu olguların *Eylem* olguları ile irtibatlarını sırasıyla belirleyerek kurgunun yapısı ortaya çıkarılabilir.

Zamanın akışına göre sıralanan *Eylem* olgularının diğer olgularla irtibatları sonucunda ortaya çıkan “İki Haydut Kurgusu” olarak adlandırdığımız kurgunun yapısı şu şekildedir:

KURGU İki Haydut Hadisi

Şekil 13: İki Haydut Kurgusu'nu (Yol Kesen İki Müzeyneli) gösteren grafik.

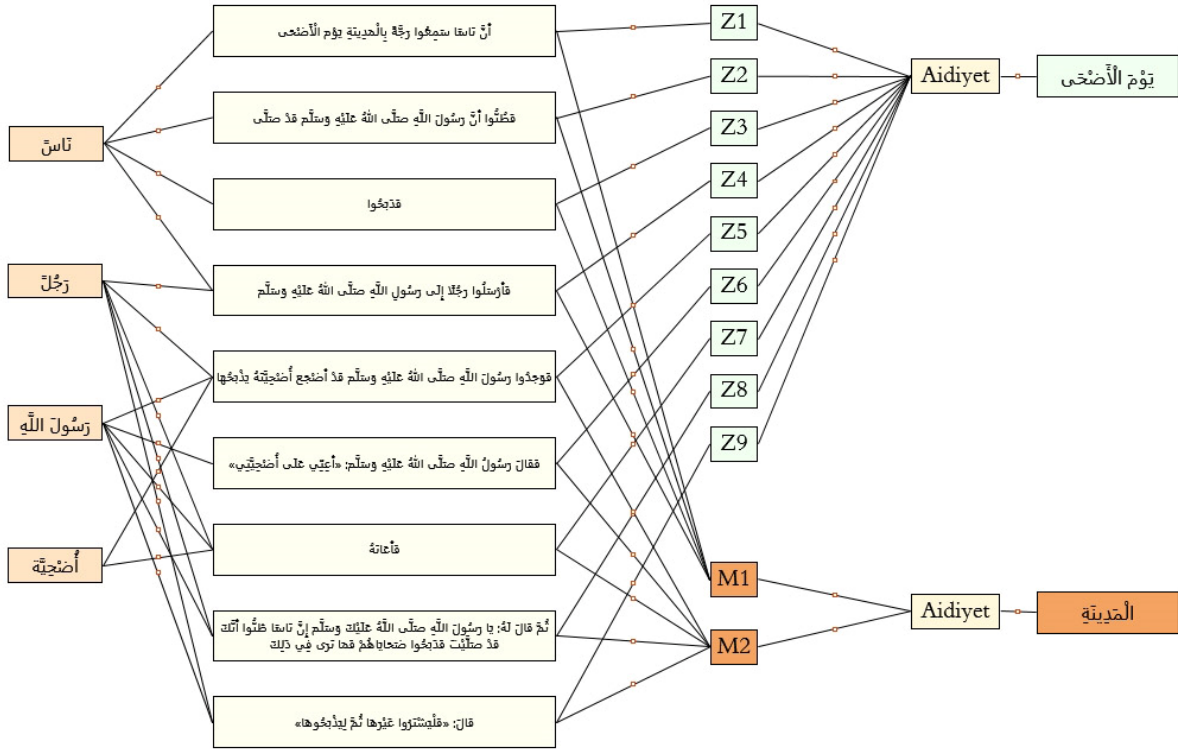
Şekilde görüldüğü gibi rivâyetteki olguların analizinde yapıldığında 3 adet *Nesne* (Racul, Racul, Nebi), 7 Adet *Zaman* dilimi, 7 adet *Eylem*, 1 Adet *Farazî* olay günü ve 1 adet de *Farazî Mekân* tespit edilmiştir. *Farazî* olanlar yukarıda tanımlamalarda da belirtildiği gibi metnin muhtevâsında yoktur. Fakat mantıksal olarak olayın olduğu gün ve mekânı temsil etmektedirler.

Grafikteki nesnelere ve eylemleri tanımlamak için rivâyetin kendi ifâdeleri kullanılmış ise de bu kolaylık olsun diye yapılmış bir uygulamadır. Normalde her birinin kodu ve ismi ayrı ayrı verilebilir.

Aşağıda sadece bir rivâyete dayanarak oluşturulan iki *Kurgu* şeması daha örnek olarak verilmiştir. Bu kurgu şemaları sadece örnek olması için hazırlanmıştır ve eksiktir. Bu örneklerin ikisi de aynı rivâyetin tarîkleridir. İlki *mufassal* bir tarîktir ve şu şekildedir:

Racce Hadisinin Olgu-İrtibat Şeması

حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُؤَدَّبُ، ثنا أَيْمَنُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَتِّيرِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، حَدَّثَهُ، أَنَّ نَاسًا سَمِعُوا رَجُلًا بِالْمَدِينَةِ يَوْمَ الْأَضْحَى فُظِنُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ صَلَّى فَدَبَّحُوا فَأَرْسَلُوا رَجُلًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَضْجَعَ أَضْجِعَهُ يَدْبَحُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْيَيْ عَلَى أَضْجِعِي»، فَأَعَانَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ نَاسًا ظَنُّوا أَنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ فَدَبَّحُوا صَحَابِيَاهُمْ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ قَالَ: «فَلْيَسْتَرُوا غَيْرَهَا ثُمَّ لِيَدْبَحُوهَا»
el-Ḥâris b. Ebî Usâme, Buğyetu'l-Bâhiş, I, 474

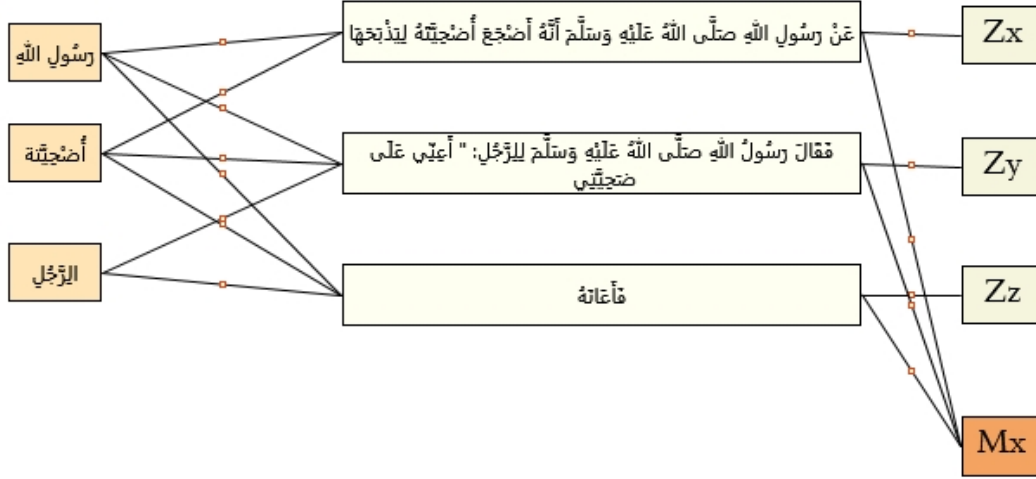
Şekil 14: Racce hadisinin metin, olgu ve irtibatlarını gösteren şema.

İkinci tarîk ise aynı rivâyetin *ihtisâr* edilmiş hâlidir. Aşağıdaki *Kurgu* şeması rivâyetin *muhtaşar* haline göre hazırlanmıştır. Her iki rivâyette de *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* öğeleri farklı renklerde gösterilmiştir. Grafiğin yapısındaki kısıtlamalar nedeniyle olgu ve irtibatların bilgi kaynağına (*Naklî*, *Farazî* ve *Karma*) işaret edilmemiştir.

Racce Hadisinin Olgu-İrtibat Şeması

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْرِ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَدَّثَهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَضْجَعَ أُضْجِئَتَهُ لِيَذْبَحَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلرَّجُلِ: "أَعْيَيْ عَلَى ضَحِيئِي"، فَأَعَانَهُ

Ahmed b. Hanbel, el-Musned, XXXVIII, 234

Şekil 15: Racce hadisinin bir başka tarihinin metin, olgu ve irtibatlarını gösteren şema.

Buradaki basit örnekler veya yukarıda verilen İki Haydut Kurgusu örnek alınarak kaynaklarda yer alan binlerce rivâyet için benzer *Kurgu* denemeleri yapılabilir. Böylece bu hususta belli bir tecrübe kazanılmış olur. Ancak asıl tecrübe tek bir rivâyet üzerinden değil, daha büyük *Uygulama Kapsamı* belirleyerek yapılan *Kurgu* çalışmalarında elde edilebilir.

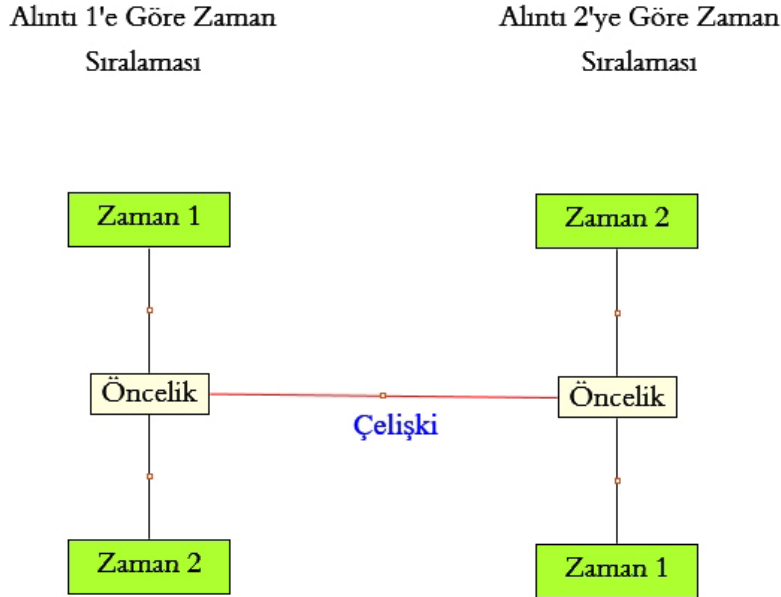
D. ÇELİŞKİLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Eylem olguları ile diğer olgular arasında kurulan irtibatlar sayesinde, bu olguların eylemlerine dair somut neticeler elde edilir. Bu neticeler farklı kaynaklara dayanarak oluşturulan birbirinden bağımsız bilgilerin birbiri ile ilişkisini yansıtır. Eğer rivâyetler birbirini destekler nitelikteyse, bu neticeler de birbirini teyid eder. Fakat eğer rivâyetlerde metin içi ve metin dışı çelişkiler bulunuyorsa, bu durumda olguların eylemlerine dair neticeler de birbirleriyle çelişir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde olgular arasında kurulan irtibatlar neticesinde ortaya çıkan naklî ve mantıksal uyumsuzluklar *çelişki* olarak adlandırılacaktır. Bir *Çelişki* sadece bir irtibattan kaynaklanabileceği gibi, birden çok irtibat da tek bir *Çelişki*'ye işaret edebilir. Bir kurgunun büyüklüğüne bağlı olarak çok sayıda *Çelişki* ortaya çıkıyor ise, ya o kurguyu besleyen rivâyet ve verilerin sorunlu olduğu ya da eksik ve yanlış anlamaya dayalı bir *kurgu*

yapıldığı anlaşılır. Doğru, yeterli ve anlaşılır rivâyet ve bilgilere dayanan bir kurgunun *Çelişki* üretmesi mümkün değildir. Aksine, kurulan doğru irtibatlar, farklı kaynaklardan gelen bilgi ve rivâyetler açısından birçok teyid ve tespiti ortaya çıkarır.

Aşağıdaki örnek, *Çelişki*'nin yapısının daha iyi anlaşılması bakımından açıklayıcıdır:

Şekil 16: İki Eylem olgusu arasındaki çelişkiyi gösteren şema.

Bir *Alıntı* (A1) ifadesinde bir *Eylem* olgusunun (E1) başka bir *Eylem* olgusundan (E2) önce meydana geldiğinin açıklandığını kabul edelim. Başka bir *Alıntı*'nin (A2) ifadelerine göre ise E2 olgusunun E1 olgusundan önce gerçekleştiğinin bildirildiğini düşünelim. Bu durumda E1 ve E2'yle irtibatlı olan *Zaman* olguları Z1 ve Z2'nin bu irtibatları *Naklî* olarak birbirleriyle çelişmiş olur. Çünkü bu iki *Alıntı*'nin ifadelerine göre E1 ile E2 eylemleri birbirinin tam tersi bir sıraya göre vuku bulmuştur. Bu örnek *Çelişki*'nin en basit şeklidir.

Çelişkilerin bazıları yukarıdaki örnekte de olduğu gibi kolaylıkla saptanabilir. Ancak daha karmaşık ve dolaylı irtibatlar arasındaki çelişkilerin salt insanî çabalarla tespit edilmesi oldukça zordur. Bunun için bilgisayar teknolojisinin imkânlarından istifade edilmesi gerekebilir.

Çelişkilerin varlığını tespit etmekle bunlara çözüm getirmek ayrı ayrı işlerdir. Çözüm getirmek mümkün olmasa da çelişkilerin tespit edilmesi rivâyetlerin sorunlarını ve değerini tespit bakımından önemlidir.

Çelişkileri kaynakları bakımından *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olmak üzere üç farklı türe ayırmak mümkündür:

1. Naklî Çelişki

Naklî ifâdeler tarafından öngörülen *Eylem* ve diğer olgular arasında ortaya çıkan çelişkilerdir. Meselâ bir rivâyete göre Ali, Ahmet'in babasıdır. Diğer nakli habere göre ise Ali, Ahmet'in kardeşidir. Bu durumda iki naklî bilgi birbiri ile çeliştiği için, bunlara göre oluşturulan olgu ve irtibatlar da çelişkili olur.

Naklî çelişkiler *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde daha fazla bilgi ve haber (rivâyet) kullanıldığından dolayı genellikle *Kurgu* aşamasına gelmeden önce çözülmüş olurlar. Böylece *Kurgu* aracılığıyla bazen iki rivâyet arasındaki çelişkiye de çözüm getirilerek işaret edilmiş olur. Eğer çelişki *Kurgu* aşamasında da devam ediyorsa bu durum kurguda da muhafaza edilir. Kurgunun geliştirilmesi sırasında bu çelişkilerin bir kısmının çözülmesi mümkün olabilir.

2. Farazî Çelişki

Rivâyetlerin ifâdelerine dayanarak oluşturulan olgular ve bunlar arasındaki irtibatlar arasında herhangi bir naklî çelişki bulunmayabilir. Fakat mantıksal ve bilimsel nedenlerden kaynaklanan çelişkiler olduğu görülebilir. Bu tür çelişkiler *Farazî* olarak sınıflandırılacaktır.

Farazî çelişkiler kurgu oluşturulurken ortaya çıkar. Normalde rivâyetlere dayalı bilgilerle anlaşılmasa da oluşturulan *Farazî* olgu ve irtibatlar sonucunda anlaşılır hale gelirler. Bunlar genellikle metinlerin problemlili olduklarını ve gerçeğin olduğu gibi anlatılmadığını gösterirler. Ancak bu durum her zaman, rivâyetin uydurma olduğu veya anlatıcının yalan söylediği anlamına gelmez. Anlatıcının olayı özetlediği ve ayrıntılarını atlayarak anlattığını gösteriyor da olabilirler.

3. Karma Çelişki

Çelişkilerin bir kısmı rivâyetlere ilk bakıldığında görülebileceği gibi bazıları da *Kurgu* işlemi sırasında mantıksal birer netice olarak ortaya çıkabilirler. Bu tür çelişkiler *Karma* olarak adlandırılacaktır. *Karma* çelişkilerin tespiti kolay olsa da çözüme kavuşturulmaları diğerlerinden daha zor olabilir. Çünkü bu durum, rivâyetler arasındaki çelişkinin mantıksal ve bilimsel açıdan da teyid edildiği anlamına gelir. Bu tür çelişkiler ancak *Kurgu* işleminin “uygulama kapsamı”nın büyütülmesi neticesinde ortaya çıkabilecek yeni verilerle çözüme kavuşturulabilir.

4. Çelişkilerin Çeşitleri

Bütünsel Yaklaşım metodu sayesinde, *Eylem* olguları ile diğer olgular arasında kurulan irtibatlar aracılığıyla oluşturulan *Kurgu* yapısındaki çelişkilerin sadece belli kalıplarda

olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı *Ayniyet*, *Âidiyet*, *Öncelik*, *Eşzaman* veya *Dışlama* şeklinde adlandırılacaktır. Bunları sırasıyla ele alalım:

a. Ayniyet Çelişkisi: İki olgunun aynı olduğu hakkında kurulan bir irtibatın aksine aynı olmadıklarına dair başka bir irtibat bilgisinin ortaya çıkması ile anlaşılır. Meselâ örneğimizdeki “*Racul*”ün **Ḳubaysa** olduğunu ifade eden bir irtibat kurulmuş olsun. Daha sonra da onun, söz gelimi *Zeyd* olduğunu ifade eden bir başka irtibatın kurulması halinde durumda burada bir çelişki ortaya çıkmış olur.

b. Âidiyet Çelişkisi: Bir olgunun bir başka olguya ait ve içinde olduğuna dair bir irtibat ortaya çıktıktan sonra, onun başka bir olguya ait olduğuna dair kurulan başka bir irtibatın ortaya çıkması ile anlaşılır.

c. Öncelik Çelişkisi: Bir zaman olgusunun bir başka zaman olgusundan önce olduğuna dair kurulan bir irtibatın aksine, başka bir irtibatın o zaman olgusunun diğerinden sonra olduğuna işaret etmesi ile anlaşılır. Meselâ bir irtibata göre korku namazı *Hendek* gazvesinden önce, bir başka irtibata göre ise *Hendek*’ten sonra kılınmış olsun. Bu durumda bu iki irtibat arasında öncelik-sonralık çelişkisi söz konusudur.

d. Eşzaman Çelişkisi: Bir *Eylem* olgusunun bir başka *Eylem* olgusu ile aynı zaman diliminde meydana geldiği ifade edildiği halde başka bir haber söz konusu olguların eşzamanlı olmadığını göstermesi ile meydana gelen *Çelişki*’dir.

e. Dışlama Çelişkisi: Bir olgunun başka bir olguyu dışladığına dair irtibat kurulduktan sonra, aksini gösteren başka bir irtibatın kurulması ile anlaşılır. Meselâ örnekteki *Adam*’ın **Ebû Żer** olmadığını belirten bir tanımlamadan sonra onun **Ebû Żer** olduğunu belirten bir irtibatın çıkması ile anlaşılır.

Bunların dışında başka çelişkiler de bulunmaktadır. Rivâyetlerdeki çelişkiler ilk incelemede ortaya çıkabilecek özelliklere sahip ise bunlar genellikle klasik usûlde de farkedilmiş olurlar. Ancak bazı çelişkiler oldukça karmaşıktır ve ancak birkaç eylem olgusunun birbirlerine göre irtibatlarıyla ortaya çıkarlar.

Klasik hadis metodolojisinin bir kavramı olan *ihtilâf* ile *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin *çelişki* kavramı arasında benzerlik var gibi görünse de aralarında bâriz farklar bulunur. *Te’âruz*, metnin ön incelemesinde görülen uyumsuzlıklardan ziyade metnin dinî (sünnet) anlamı açısından var olan çelişkilerdir. *Bütünsel Yaklaşım* yöntemindeki *çelişki* kavramı ise tamamen metnin birinci anlama düzeyiyle ilgili öğelerle alakalıdır. Çelişki, metnin ikinci, yani dinî (sünnet) anlamına bakılarak tanımlanmaz.

VII. KURGUNUN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMESİ

A. BİLGİNİN TÜRLERİ VE DEĞERİ

Klasik hadis usûlünde hadisler önce isnad, sonra da metin tenkidine tâbi tutularak değerlendirilir. İsnâd tenkidi râvîlerin durumlarına (*cerh-ta'dil*) ve senedin yapısına (*mürsel, mu'dal, munkatı'* gibi) göre yapılır. Metin tenkidinde ise metnin Kur'an'a uygun olup olmaması ve diğer sahih rivâyetlerle çelişip çelişmemesi başta olmak üzere birçok kritere göre inceleme yapılır. Bu değerlendirmeler neticesinde herhangi bir hadis tarîki, bilgi değeri açısından *mütevâtir* ve *âhâd* olmak üzere iki kısımda, sıhhat açısından da *şahîh*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* olmak üzere dört ana kısımda mütâla edilir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde bir *alıntı* veya aynı rivâyete dair alıntılarının bir araya gelmesiyle oluşan *haber* tek başına değerlendirmeye tâbi tutulmaz. Bunun yerine, bu alıntılarının yer aldığı haberlere dayanarak oluşturulan *kurgu* değerlendirilir. Bunun sonucunda kurgu içerisindeki haber ve alıntılar için de belli bir derecelendirme ortaya çıkmış olur. Ancak bu derecelendirme alıntının veya haberin tamamı için değil, her bir ifâdesi için ayrı ayrı tezâhür eder.

Metin değerlendirmesine yönelik bazı kavramları bulunsa da, klasik hadis usûlünün değerlendirme terminolojisi büyük oranda haberlerin isnadına yöneliktir. Bilginin değeri açısından bakıldığında *şahîh*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* şeklindeki değerlendirmeler veya *mütevâtir*, *âhâd* ayrımları klasik usûle göre belli seviyelerde kesinliğe sahip bilgiyi ifade eder. Fakat, söz gelimi modern bilgi felsefesinde (Epistemoloji) kesin bilgiyi ifade eden ve *mütevâtir* kavramına denk gelen bir bilgi türü yer almamaktadır. Klasik usûlün bilgi teorisinin, başta *mütevâtir* olmak üzere, bazı sorunları bulunsa da kendi içinde tutarlı bir yapı arzettiği bilinmektedir. Ancak bu yapının yeni bir metodolojide aynen sürdürülebilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü klasik değerlendirme sisteminin ana gövdesi râvînin güvenilirliği (*cerh-ta'dil* değerlendirmesi) üzerine oturmaktadır. Bunun yanında gerek *mütevâtir* kavramı gerekse *şahîh* kavramları bir rivâyetin tamamı hakkında kesin ve net bir değerlendirme sunmaktadır. Yani bir rivâyet ya *mütevâtir*'dir ya da değildir. Aynı şekilde bir rivâyet ya *şahîh*'tir (*hasen* veya bunların türleri bulunsa da bunlar da aynıdır) veya değildir. Hâlbuki belli nedenlerden dolayı bir rivâyetin bir kısmı diğer kısımdan daha sağlam ve güvenilir olabilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde, klasik hadis usûlünün bilgi teorisinin kullanılmayacağı anlaşılmaktadır.

Rivâyetleri bir bütün olarak değil, ifâdelere ayırarak değerlendirmeye tabi tutmayı hedefleyen *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde bu esnekliği sağlayabilmek için modern bilgi

teorisinden istifade edilecektir. Modern bilgi teorisindeki bilgi çeşitleri ile ilgili kesin sınırlar belirlemek mümkün olmasa da en sık kullanılan tasniflere göre hareket edilecektir. Burada kısaca bu bilgi çeşitleri ve bunun yöntemimizde kullanılacak kısımları üzerinde durulacaktır.

Bilginin tanımı hakkında şunlar söylenebilir: “İnsanoğlu kendi dışındaki nesnelere algıladığı gibi, kendi iç dünyasını da algılar. İnsandaki algılama ve tanıma yeteneğine “bilme”, bu yolla elde edilene de “bilgi” denir.”

Bilgi, objelerin algılanmasının yanında hayal kurma, tasarlama, anımsama ve düşünme ile de elde edilebilir.

Modern bilgi teorilerine göre bilgiler şu şekilde tasnif edilmektedir: *Dinî Bilgi, Felsefi Bilgi, Bilimsel Bilgi, Teknik Bilgi, Sanatsal Bilgi, Gündelik Bilgi*. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından yukarıdaki bilgi türlerinden birinci derecede önemli olanı *Bilimsel Bilgi*, ikinci derecede önemli olanı ise *Dinî Bilgi*'dir.

Bilimsel Bilgi, daha önce sözü edilen “birinci anlam düzeyi” ile alakalıdır. *Dinî Bilgi* ise “ikinci anlam düzeyi” ile alakalıdır. Hadis ilmi çerçevesinde *Dini Bilgi* konusuna girilmemesi gerektiği sık sık tekrarlandığı için, burada *Dinî Bilgi*'nin Hadis ilmine göre durduğu yer zikretmekle yetinilecektir. *Din Bilgi, Bilimsel Bilgi*'ye dayanarak oluşturulan kurguların akâid veya fıkıh gibi ilimler çerçevesinde inanca dayalı ikinci düzeyde anlaşılması ile ortaya çıkar. Fakat bu anlama çabası *Bütünsel Yaklaşım* metodunda hadis usûlünün dışında gerçekleştirilmesi gereken bir çabadır. *Bilimsel Bilgi* ise *Bütünsel Yaklaşım* metodunun bütün süreçlerinde başvurulan ve üretilen bilgi türüdür.

Bilimsel Bilgi, özne ile nesne arasındaki ilişkinin sınırlı bir konuda ve belli bir yöntemle, her zaman geçerli sonuçlara ulaşmak için amaçlı ve sistemli olarak kurulmasıyla elde edilir.

Bilimsel Bilgi, konuları ve yöntemleri bakımından Formel Bilimler, Doğa Bilimleri ve İnsanî Bilimler olmak üzere üçe ayrılır:

Formel Bilimler, Matematik ve Mantık'tır. Bunların konuları doğada değil düşüncededir. *Bütünsel Yaklaşım* metodu açısından *Farazî* olarak adlandırdığımız bilgilerin bazı yöntemleri bu bilgi türü ile alakalıdır.

Diğer bilgi türü ise Doğa Bilimleri'dir. Doğa bilimleri doğadaki olayları inceleyen Fizik, Kimya, Jeoloji, Astronomi ve Biyoloji gibi bilimlerden oluşur. Deney ve gözlemden faydalanarak ve tümevarım yönteminden istifade ederek yasalar ortaya koyarlar. Bu bilimlerin temel özelliği olgusal oluşlarıdır. Bu durum, yargıların doğrudan ya da dolaylı gözlenebilen varlıklardan kaynaklandığını belirtir. Doğa bilimlerinde nedensellik, yani aynı nedenlerle ve aynı koşullarda aynı sonucun elde edileceği anlayışı vardır.

İnsanî Bilimler ise Tarih, Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji gibi bilimlerden oluşur. Manevi bilimler olarak da adlandırılan bu bilimler insanların değişik yönlerini ele alır. Konuları insanın varlığı, yapıp ettikleri, bilgisi ve iradesiyle meydana getirdiği olaylardır. Kullandıkları yöntem “anlama”dır.

Bilimsel Bilgiler ve bilim sürekli değişebilme ve kendini yenileme özelliğine sahiptir. Bilimsel bilgi evrenseldir. Akıl ve mantık ilkeleri ile tümevarım yöntemini kullanarak birikimli olarak ilerler.

Sonuç olarak *Bütünsel Yaklaşım* metodunda gerek metodun yapısını tasarlarken gerekse metodu uygularken *Bilimsel Bilgi*’den istifade edilecektir. Üretilen verileri değerlendirirken de *Bilimsel Bilgi*’ye dayalı bir derecelendirme sistemi oluşturulacaktır. Bu sistem ileride daha ayrıntılı olarak izah edilecektir.

B. GENEL ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

Klasik hadis usûlünün değerlendirme sistemi öncelikli olarak isnada dayanır. İsnâd tenkidini aşamamış bir rivâyet metin tenkidine tâbi tutulmadan reddedilir. Ancak bazı durumlarda metnin Kur’an, sünnet ve akla aykırı olduğu ilk bakışta anlaşılırsa isnadına bakılmadan reddedilir.

Kabul ve ret açısından hadisler *mağbûl* veya *merdûd* olarak değerlendirilir. *Mağbûl* hadisler, *Şahîh liżâtihî*, *Şahîh liğayrihî*, *Hasen liżâtihî* ve *Hasen liğayrihî* olarak derecelendirilir.

Bütün bu değerlendirmelerde *Bütünsel Yaklaşım* açısından dikkat çekilmesi gereken husus şudur; bir hadis eğer *Şahîh liżâtihî* değil ise bir başka hadisin takviyesi ile derecesi *Şahîh liğayrihî* seviyesine yükselebilmektedir. O halde bu aslında bir rivâyetin bir başka rivâyet ile birlikte değerlendirildiği bir *Bütünsel Yaklaşım* girişimidir, fakat eksiktir. Çünkü bu takviye sadece o hadisin senedindeki zayıf kısmın kuvvetlendirilmesinden ibaret kalmaktadır. *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde ise söz konusu takviye sadece senedin zayıf kısmın kuvvetlendirilmesinden ibâret değildir. Bunun yanında hem sened hem de metindeki zayıf kısımların birçok farklı rivâyet ve bilimsel veriler yardımıyla takviye edilmesidir. Bu işlem sırasında onlarca, hatta yüzlerce rivâyet -ki bunlar klasik usûl açısından *mu‘dal*, *mağtû‘*, *mürsel* ve *merfû‘* rivâyetler olabilir- kullanılabilir. Bütün bu rivâyetlerin metinlerinin, birinin diğerini teyid eden veya nakzeden ifâdeleri tespit edilmekte ve böylece tıpkı klasik usûlün sadece isnaddaki bir kısım ifadeler için kullandığı gibi her iki rivâyete de değer

kazandırmakta veya kaybettirmektedir. İşte *Bütünsel Yaklaşım* metodunun sıhhat sistemi ve değerlendirme mantığı bunun üzerine oturmaktadır.

Bütünsel Yaklaşım değerlendirme sistemi, karmaşık bir yapıya sahip olsa da büyük oranda bilgisayar desteğiyle yürütülebileceği için hem daha objektif hem de zaman kazandıracak şekilde otomatik olarak uygulanabilir.

Oluşturulan bir *Kurgu*, istifâde edilen *Haber* sayısına (çoğunlukla hadis metinleri) bağlı olarak artan oranda ortaya birçok yeni olgu ve irtibat çıkarabilmektedir. Bunlar istifâde edilen metinlerin birbirleri ile ilişkisi hakkında yeni tespitlere imkân verebileceği gibi *Kurgu*'ya dâhil edilmemiş diğer rivâyetlerle irtibatlandırılmalarını da kolaylaştırır.

Bir *Kurgu* ortaya konulduktan sonra bu kurguyu oluşturan öğelerin türleri, sayıları ve şekillerine bağlı olarak elde edilen verilerin ölçme ve değerlendirmesinin yapılarak belli bir derecelendirilmeye tâbi tutulması gerekir. Bu tezde bu derecelendirme ile ilgili nihai bir yöntem önermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Bu sebeple sadece mevcut verilerden bahsedilerek bunların ne anlama geldiği hakkında kısa bilgiler verilmekle yetinilecektir. Daha kapsamlı bir ölçme, değerlendirme ve derecelendirme sisteminin ancak bu usûlün işlerlik kazanmasından sonra geliştirilmesi gerekebilir. Bu husus, oluşturulan *Kurgu*'lar için elde edilen derecelendirmelerin bu *Kurgu*'lardan istifâde ederken nasıl ele alınacağıyla ilgili olarak da geçerlidir. Tıpkı klasik hadis usûlünün bir hadisin sıhhatine dair verdiği hükmün itikâdî konular ve fikhî içtihatlar açıdan önemli olması gibi, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi uygulanarak oluşturulan bir *Kurgu* için yapılan ölçme ve değerlendirmenin de bir önemi olacağı açıktır.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde ölçme, değerlendirme ve derecelendirme işlemleri *Kurgu*'nun bütününe veya öğelerine yönelik olmak üzere iki yönde seyrederek. Burada öncelikli olarak *Kurgu*'nun bütününe yönelik olan ölçme, değerlendirme ve derecelendirme üzerinde durulacaktır. Öğelere yönelik derecelendirmeye ise, ayrıntılarına girmeden değinilecektir.

Bütünsel Yaklaşım yönteminin değerlendirme yapısı bakımından kaynaklarda bulunan rivâyetler dört gruba ayrılır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1. Kabul Edilenler,
2. Tevaakkuf Edilenler,
3. Reddedilenler,
4. Değerlendirilmemiş Olanlar.

İlk gruptaki rivâyetler, *Bütünsel Yaklaşım* yöntemiyle geniş bir *Uygulama Kapsamı*'na sahip *Kurgu*'nun tamamlanmasından sonra, bu *Kurgu*'ya katkı verdiği anlaşılan rivâyetlerdir. Bunların bütün ifadeleri olmasa da, büyük bir kısmının katkı vermesi yeterlidir.

İkinci gruptaki rivâyetler herhangi bir *Kurgu* işlemi ile ilgisi bulunduğu anlaşılan, ancak incelemeler neticesinde herhangi bir katkı verememiş, dolayısıyla haklarında kesin bir irtibat bilgisi olmayan rivâyetlerdir. Bunlar hakkında, ileride yapılacak çalışmalar sırasında herhangi bir *Kurgu* tarafından kabul veya reddedilmelerine kadar *tevakkuף* edilir.

Üçüncü gruptakiler, yapılan kurgular neticesinde ifadeleri çelişkili olduğu ortaya çıkan rivâyetlerdir. Eğer çelişki başka irtibatlar yardımıyla bir rivâyet veya rivâyet ifadesinin aleyhine tartışmasız bir şekilde çözüme kavuşturulursa, bu rivâyet veya rivâyeti ifadesi reddedilir. Ancak sistemden atılmaz. Eğer ileride söz konusu rivâyet hakkında aksi yönde deliller ortaya çıkarsa kabul edilenler grubuna, reddine gerekçe olan durum ortadan kalkarsa da *tevakkuף* edilenler grubuna aktarılır.

Son gruptakiler ise, *Bütünsel Yaklaşım* metodu tarafından değerlendirilmemiş olan rivâyetlerdir. Bunlar hakkında bir kanaat oluşabilmesi için herhangi bir *Kurgu* açısından değerlendirilmiş olmaları gerekir. Değerlendirme sonucunda kabul, ret veya *tevakkuף* kategorilerinden birine aktarılırlar.

C. KAYNAKLARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Kurgu'nun bütününe yönelik ölçme ve değerlendirme işleminde öğelerden hareket edilerek yapılacaktır. Bu öğeler, *Kaynak*, *Haber*, *Olgu* ve *İrtibat* olarak sıralanabilir. Diğer yandan çelişkiler de, olumsuz yönde ölçme ve değerlendirme öğeleri olarak sayılırlar.

Bir *Kurgu* içerisinde kullanılan *Alıntı*, *Haber* ve *İfâde* sayısına göre yapılan ölçme ve değerlendirme, kaynaklara göre yapılmış sayılır. Kaynaklar, *Naklî* ve *Bilimsel* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu iki gruptan da istifade edilerek oluşturulan *Alıntı*, *Haber* ve *İfâde*'lerin sayısı ne kadar fazla olursa, *Kurgu*'nun kıymeti de o kadar artmış olur.

“İki Haydut Kurgusu” örneği için bu öğelerin sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

İki Haydut Kurgusu'nun Öge İstatistiği			
Toplam Kaynak Sayısı	Toplam Alıntı Sayısı	Toplam Haber Sayısı	Toplam İfâde Sayısı
7	10	10	42

Şekil 17: İki Haydut Kurgusu Öge İstatistiği.

Görüldüğü gibi toplam 10 *Haber*'e dayanan *Kurgu* 42 *İfâde* ile desteklenmektedir. Bu ifâdelerin bazıları *Eylem* ifâdesi iken, bazıları da *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* veya *Grup* ifâdesidir.

Kurgu'nun ihtivâ ettiği *Eylem* olgularının her birini destekleyen *İfâde* sayısı da bir başka ölçme ve değerlendirme işlemidir. Bu işlem yardımıyla *İfâde*'lerin, *Kurgu*'nun hangi kısımlarını hangi oranda desteklemiş olduğu daha açık bir şekilde gösterilmiş olur.

Aşağıdaki grafikte İki Haydut Kurgusu'nun *Eylem* olgularına göre *İfâde* sayıları gösterilmektedir. Dikkat edilirse *Kurgu*'nun ilk *Eylem* olguları 3 veya 2 *İfâde* tarafından desteklenmekte iken, özellikle son 5 *Eylem* olgusunun sadece bir *İfâde* ile desteklediği görülmektedir. Bu durumda *Kurgu*'nun baş tarafının daha yüksek bir teyid sayısına eriştiği söylenebilir. Elbette bu sadece bir örnektir ve bu *Kurgu* oluşturulurken örneği basitleştirmek amacıyla konu hakkındaki bütün rivâyetler değerlendirmeye alınmamıştır. Bu nedenle burada elde edilen sonuçlar da görecelidir.

İki Haydut Kurgusu'nun İfâde İstatistiği				
<i>Eylem</i> Olgusu Tanımı	Kod	İfâde Sayısı Grafiği		
Ebû Bekr ile Nebî'nin el-'Arc'a Gelmeleri	94C0	3		
el-Haževât'da Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaşmaları	94C1	3		
Mes'ûd b. Hüneyde'nin Ebû Bekr'e selam vermesi	94C2	1		
Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine göndermesi	94C3	2		
Ebû Temîm'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırlaması	94C5	2		
Mes'ûd'u deve ve azık ile beraber kılavuz olarak göndermesi	94C6	2		
Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önermesi	94C7	2		
Daha kısa olan <i>Rekûbe</i> yolunu tutmaları	94C8	3		
<i>Rekûbe</i> yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin gelmesi	94C9	1		
Nebî'nin ve Ebû Bekr'in namaza durmaları	94CA	2		
Mes'ûd'un da namaza durması	94CB	1		
Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturması	94CC	1		
<i>Rekûbe</i> yolunda iki haydutun yanına varmaları	94CD	2		
Nebî'nin İki hayduta isimlerini sorması	94CE	2		
İki haydutun “ألمهاتان” diye cevap vermeleri	94CF	2		
Nebî'nin onların isimlerini değiştirmesi	94D0	2		
Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve Müslüman olmaları	94D1	1		
Nebî'ye bi'at etmeleri	94D2	1		
Abdest alıp namaz kılmaları	94D3	1		
Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söylemeleri	94D4	1		
Nebî'nin onları Medine'ye davet etmesi	94D5	1		

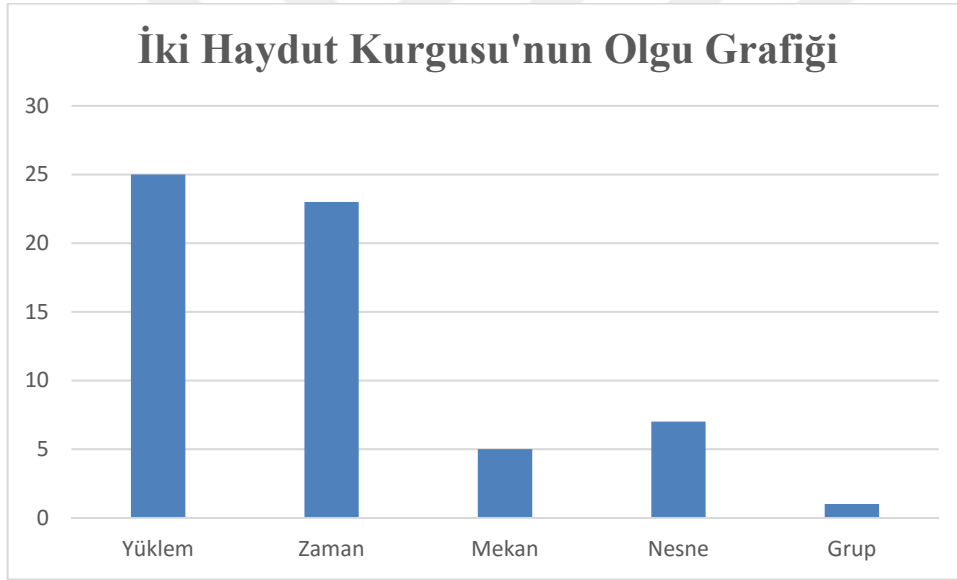
Şekil 18: İki Haydut Kurgusu'nun İfâde İstatistiği.

Bu örnek uygulama biraz daha geliştirilmeye çalışıldığında ilk yapılacak işlem yeni *Haber* eklemek ve bu *Haber*'den yeni *İfâde*'ler çıkarmaktır. Çıkacak bu *İfâde*'lerin bir kısmı yukarıdaki *Eylem* olgularını destekleyerek sayılarını artırırken bir kısmı da *Kurgu*'ya yeni *Eylem* olgularının eklenmesini sağlayacaktır. Böylece kullanılmış olan *Kaynak*, *Alıntı*, *Haber* ve *İfâde* sayıları artmaya devam edecektir. Ortaya herhangi bir *Çelişki* çıkmadığı takdirde ise *Kurgu*'nun değeri yükselmiş olacaktır.

D. OLGULARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Bir *Kurgu* içerisinde bulunan *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olguların sayısı da ölçme ve değerlendirme için kullanılabilir. Değerin yüksek olması bakımından olguların türünün *Naklî* ya da *Farazî* olmasından ziyade sayılarının çokluğu önemlidir. Hatta bazen *Farazî* olgular aracılığıyla kurulacak olan *İrtibât*'lar *Çelişki*'ye neden olmayıp diğer olguları teyid ediyor ise bu daha da önemlidir. Türü *Karma* olan olgular ise değer açısından her ikisinden de önemlidir. Olgulara göre ölçme ve değerlendirmede sadece *Eylem* olguları üzerinden değil, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularının sayısı ve türü (*Naklî*, *Farazî* ve *Karma*) üzerinden de yapılmalıdır. Herhangi bir *Eylem* olgusu ile bağlantılı olguların sayısı da bir başka ölçme ve değerlendirme kriteridir.

Aşağıdaki grafikte İki Haydut Kurgusu'nun ihtivâ ettiği toplam 61 olgunun tiplerine göre dağılımı görülmektedir.

Şekil 19: İki Haydut Kurgusu'nun Olgu grafiği.

Kurgu geliştirildikçe, sahip olduğu olgu sayıları hem tipleri (*Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup*) hem de türleri (*Naklî*, *Farazî* ve *Karma*) açısından artmaya ve çeşitlenmeye başlar. Diğer taraftan *Eylem* olgularının sahip olduğu irtibat sayısında artış olabileceği gibi diğer olguların da irtibatlı olduğu başka *Eylem* olguları ortaya çıkar. Böylece bu olguları tanımlayan bilgiler de arttıkça *Kurgu*'nun değeri de artmış olur. Meselâ başlangıçta “Bir Adam”, “رجل” olarak tanımlanmış olan bir *Nesne* olgusunun kim olduğu, çalışmalar ilerleyip *Kurgu*'ya yeni *Haber* ve *İfâde*'ler eklendikçe kurulacak yeni irtibatlar yardımıyla ortaya çıkarılabilecektir.

Olguların türlerine (*Naklî*, *Farazî* ve *Karma*) göre oranları da bir başka ölçme ve değerlendirme kriteri olarak kullanılabilir. Tamamının *Naklî* veya tamamının *Farazî* olmasından ziyâde ikisinin belli bir oranda karıştığı ve çoğunluğunu *Naklî* olguların oluşturduğu bir *Kurgu* daha değerli kabul edilmelidir. Çünkü *Naklî* olgular ihtimâlleri azaltırken *Farazî* olan olguların olması da *Kurgu*'nun tarihsel bir arkaplana oturduğunu teyid eder. Bir *Kurgu* için daha ideal olan durum ise, elbette olgularının hepsinin *Karma* türünde olmasıdır. Bir olgunun hem *Naklî İfâde* ile desteklenmesi hem de bilimsel bilgi ve mantık tarafından teyid edilmesi onun sıhhat derecesini gösteren bir tespit olarak kabul edilecektir.

E. İRTİBÂTLARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Bir *Eylem* olgusu ile *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları arasındaki ilişki *İrtibât* olarak adlandırılan öğelerle sağlanır. *İrtibât*'ın şekli için Çok Düşük, Düşük, Normal, Yüksek ve Çok Yüksek olmak üzere 5 farklı ölçme ve değerlendirme kriteri kullanılır.

Bir *Kurgu* sahip olduğu *İrtibât* açısından ölçme ve değerlendirmeye iki şekilde tâbi tutulabilir. İlkinde göre kurgunun sahip olduğu toplam irtibat sayısı bir kriter olarak ele alınır. İki Haydut Kurgusu'nun toplam irtibat sayısı 130 adettir.

İki Haydut Kurgusu'nun İrtibât İstatistiği						
Ebû Bekr ile Nebî'nin el-'Arc'a Gelmeleri	94C0	4				
el-Haževât'da Mes'ûd b. Hüneyde ile karşılaşmaları	94C1	5				
Mes'ûd b. Hüneyde'nin Ebû Bekr'e selam vermesi	94C2	4				
Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine göndermesi	94C3	5				
Ebû Temîm'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırlaması	94C5	4				
Mes'ûd'u deve ve azık ile beraber klavuz olarak göndermesi	94C6	5				
Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önermesi	94C7	4				
Daha kısa olan <i>Rekûbe</i> yolunu tutmaları	94C8	4				
<i>Rekûbe</i> yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin gelmesi	94C9	5				
Nebî'nin ve Ebû Bekr 'in namaza durmaları	94CA	4				
Mes'ûd'un da namaza durması	94CB	4				
Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturması	94CC	5				
<i>Rekûbe</i> yolunda iki haydutun yanına varmaları	94CD	6				
Nebî'nin İki hayduta isimlerini sorması	94CE	5				
İki haydutun “ألمهاتان” diye cevap vermeleri	94CF	5				
Nebî'nin onların isimlerini değiştirmesi	94D0	5				
Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve müslüman olmaları	94D1	5				
Nebî'ye bi'at etmeleri	94D2	5				
Abdest alıp namaz kılmaları	94D3	4				
Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söylemeleri	94D4	5				
Nebî'nin onları Medine'ye davet etmesi	94D5	5				

Şekil 20: İki Haydut Kurgusu'nun İrtibât İstatistiği.

İkinci ölçme ve değerlendirme ise *İrtibât* şekillerinin ortalaması olarak ortaya çıkan sonuçtur. Bu sonuç yukarıda de belirtildiği üzere *Kurgu* içinde bulunan bütün *İrtibat*'ların bir ortalaması olarak Çok Düşük, Düşük, Normal, Yüksek veya Çok Yüksek olarak tezâhür eder. İki Haydut Kurgusu'nun *İrtibât* şekli ortalaması ise *Normal* olarak hesaplanmıştır.

Bir *Kurgu* sahip olduğu *Eylem* olgularının *İrtibât* sayıları ve şekilleri açısından da ölçme ve değerlendirmeye tâbi tutulabilir. Bu sayılar ve şekiller ayrıntılı bir grafik ile gösterilerek *Kurgu*'nun sağlam ve zayıf kısımları daha kolay anlaşılır hâle getirilir.

İrtibât'lar, *Naklî*, *Farazî* veya *Karma* olmak üzere de tasnif edilir. Ancak bu tasnif, iki olgu arasındaki irtibatı sağlayan *Eylem* olgusu ile alakalı olduğundan zorunlu değildir.

F. DİĞER KURGULARA GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Bir *Kurgu*'nun öğeleri veya bu öğeler üzerinden kendisi hakkında da bir değerlendirmede bulunmak mümkündür. Söz gelimi *Kurgu A* içinde bulunan bir *Eylem* olgusu *Kurgu B* tarafından da öngörülüyor ve irtibatlanıyor ise bu *Eylem*'in değeri artacağı gibi hem *Kurgu A* hem de *Kurgu B* değer kazanır. Çünkü her ikisinin öğeleri de birbirinin varlığını teyid etmiş olmaktadır. Böyle bir durumda her iki *Kurgu* da daha büyük bir *Kurgu*'nun parçası olarak birleştirilebilir ve böyle bir ölçme ve değerlendirmeye gerek kalmaz.

G. ÇELİŞKİLERE GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Kurgu oluşturulurken eklenen *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olgular ve bunların *Eylem* olgusu ile aralarında kurulan irtibatlar bazı durumlarda birbirine zıt durumların ortaya çıkması ile sonuçlanabilir. *Çelişki* olarak adlandırılan bu durumların sayısı ve şekilleri de *Kurgu* için bir ölçme ve değerlendirme kriteri olarak kabul edilebilir. İki Haydut Kurgusu ile ilgili böyle bir *Çelişki* bulunmaktadır. İfâdelerin bazılarında **Sa'd el-'Arcî**'nin Hz. Peygamber'e *Rekûbe* yokuşunda kılavuzluk ettiği anlaşılırken diğerlerinde ise kılavuzun **Mes'ûd b. Hüneyde** olduğuna işaret edilmektedir. Bu durum, İki Haydut Kurgusu'nun söz konusu öğelerinde bir zaaf bulunduğu işaret etmektedir.

Çelişkiler genellikle eksik bilgi ve yanlış anlaşılmalardan dolayı ortaya çıktıkları için bunların büyük bir kısmı *Kurgu* geliştirildikçe çözüme kavuşabilir. Bu durumda, çelişkilerden kaynaklanan olumsuz değerlendirmeler yerini güçlü teyidlere bırakır.

H. RİVÂYETLERE GÖRE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Kurgu ölçme ve değerlendirme konusunda bir diğer yöntem de istifâde edilen rivâyetlere göre yapılacak değerlendirmedir. Bu değerlendirmenin amacı *Kurgu*'dan hareketle rivâyetlere dönerek onlar hakkında belli bir karara varmaktır. Bu değerlendirmenin amacı mevcut

rivâyetler ve bunların râvîleri hakkında rivâyetler kullanılarak belli veriler elde etmektir. Bu işlem klasik hadis usûlündeki *cerh* ve *ta'dil* verilerinin metinlerden hareketle elde edilmesine benzetilebilir.

Bu tespitlerin *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi açısından bir değeri olmasa da klasik usûlde bir râvî hakkındaki mevcut tevsik ve tenkid bilgilerini desteklemek için kullanılmaları mümkündür.

I. KURGUNUN DERECELENDİRİLMESİ

Kurgu'nun ölçme ve değerlendirmesi tamamlandıktan sonra derecelendirilmesi aşamasına geçilir. Bir *Kurgu*, genel bir derecelendirmeye tâbi tutulacağı gibi, ihtivâ ettiği her bir *Eylem* olgusu üzerinden ayrı ayrı da derecelendirilebilir.

Kurgu'nun geneline yönelik derecelendirmeye geçmeden önce *Eylem* olguları üzerinden ayrı ayrı derecelendirilmesi üzerinde durmak gerekir.

Eylem olgularının, bir *Kurgu* içinde *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularının birbirleri ile kurdukları irtibatları yönetmeleri ve *Kurgu*'nun en küçük birimi olarak kabul edilmeleri nedeniyle ayrı ayrı derecelendirilmeleri büyük önem arz eder. Bu şekilde herhangi bir *Kurgu*'dan istifade edileceği zaman sahip olduğu *Eylem* olgularının hangisine, ne kadar güvenilebileceğinin açıkça görülmesi sağlanmış olur. Bunun yanında klasik hadis usûlünde olduğu gibi bir rivâyetin tamamına tek bir hüküm vermek yerine, *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde bir *Kurgu*'nun her bir *Eylem* olgusu için ayrı bir mevsûkiyet değerlendirmesi yapılmış olur.

Eylem olgularının derecelendirilmesinin ölçme ve değerlendirme verileri ile ilişkisi olduğu gibi diğer *Eylem* olguları ile ilişkisinin de katkısı büyüktür.

Bir *Eylem* olgusunun derecelendirilmesi şu parametrelere bağlıdır:

- *Haber Sayısı*: Bir *Eylem*'i destekleyen *Alıntı*'ların ait oldukları *Haber* sayısı.
- *Kaynak Ağacı İlk Râvî Sayısı*: *Eylem*'deki *Haber*'lerin ilk râvîlerinin sayıları.
- *İrtibât Sayısı*: Bu aynı zamanda ilişkili olduğu olgu sayısını da göstermektedir.

Bunların dışında, irtibatların *Naklî*, *Farazî* ve *Karma* olmak üzere farklı türleri de *Eylem* olgusunun değerini belirleyen parametrelerdir. Bu parametrelerle ilgili değerler İki Haydut Kurgusu için daha önce hesaplanmıştı. Bu veriler üzerinden sözü edilen *Kurgu*'da yer alan her bir *Eylem* olgusunun mevsûkiyet derecesi aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanabilir:

$$\text{Eylem Olgu Derecesi} = (\sum \text{Haber}_i \times \text{İlk Râvî Sayısı}) \times \text{İrtibat Sayısı} / \text{Çelişki Sayısı}$$

Bu hesaplama başka formüller üretilerek de yapılabilir. Burada önemli olan yukarıdaki parametrelerin kullanılıyor olmasıdır. Burada ortaya çıkacak değerler daha kolay

kullanılabilmesi için belli seviyeleri gösterecek şekilde isimler de verilebilir. Bu seviyeler, yöntemin diğer unsurlarında da kullanılan şu beş ifade ile isimlendirilir: Çok Düşük, Düşük, Normal, Yüksek ve Çok Yüksek. Bu seviyelerin sayısını 10'a çıkaracak şekilde daha ayrıntılı bir isimlendirme yapmak da mümkündür. Ancak bu uygulama şu aşamada gerekli olmayıp ileride lüzumu hâlinde başvurulabilecek bir ayrıntıdır.

Kurgu'nun geneline yönelik derecelendirmeye gelince *Eylem* olgularının her biri üzerinde ayrı ayrı yapılan değerlendirmelerin toplamı alınarak bir değer hesaplaması yapılabilir. Ayrıca bunların ortalaması üzerinden de ayrı bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu değerlendirmeler sonunda *Kurgu*'nun geneli hakkında nihai mevsûkiyet değeri elde edilir.

Eylem olguları ve *Kurgu*'nun geneli hakkında yapılan bu değerlendirme ve derecelendirme neticelerinin klasik hadis usûlündeki sıhhat değerlendirme sistemi açısından ne anlama geldiğinin üzerinde durulması gerekir.

Bilindiği gibi klasik usûlde haberler kaynağı açısından, bilgi değeri açısından ve sıhhat açısından olmak üzere üç farklı tarzda değerlendirilirler. Kaynağı açısından yapılan değerlendirmede bir haber *kudsî*, *merfû* ' , *mevkûf* ve *maqtû* ' olmak üzere dört kısma ayrılır.⁴⁰⁵ Bilgi değeri açısından ise *mütevâtir* ve *âhâd* olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁰⁶ Sıhhat değeri açısından da *şahîh*, *hasen*, *zayıf*⁴⁰⁷ ve *mevzû* olarak tasnif edilirler.

Bütünsel Yaklaşım metodunda ise bütün bu değerlendirmeler tek bir çatı altında toplanmaktadır. Çünkü bir *Kurgu* içinde *kudsî*, *merfû* ' , *mevkûf* ve *maqtû* ' olmak üzere bütün klasik tasniflere uygun düşen rivâyetler birbiriyle mezcedilmektedir. Aynı şekilde bu rivâyetler *şahîh*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* olarak tasnif edilmiş olduğu halde hepsi aynı *Kurgu* içinde birbirlerine karışmış halde yer almaktadır.

Mütevâtir ve *âhâd* kısmına gelince *Bütünsel Yaklaşım* metodunda bütün bilgiler *âhâd* kategorisinin tanımına uygun olarak ele alınacaktır. *Mütevâtir*'in tanımına uygun bir kavrama gerek duyulmamaktadır. Ancak herhangi bir *Kurgu* için yapılacak derecelendirme, klasik *âhâd* kavramının ifade ettiği değerden çok daha kuvvetli olacak ve bazı örneklerde aklen reddedilmesi mümkün olmayacak noktalara ulaşabilecektir. Çünkü rivâyetlere uygulanan *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi sonucunda, bir olayın ayrıntıları hakkında ortaya çıkacak çelişkisiz ve birbiri ile uyum içinde olan bilgilerin sayısı ve ilişkileri arttıkça, Hz. Peygamber'in o rivâyette anlatılan söz, fiil ve takrîrlerinin meydana geldiğinden şüphe

⁴⁰⁵ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, s. 45-51; İbn Hacer el-'Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 145.

⁴⁰⁶ Haşib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 16.

⁴⁰⁷ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, s. 11; İbn Cemâ'a, *el-Menhalu'r-Ravî*, s. 33.

duymaya gerek kalmayacaktır. Bu durum, hem mantıksal çıkarımların ve ilmî verilerin hem de naklî bilgilerin birbiri ile uyumunun bir neticesi olacaktır. Bu netice, bir olay hakkındaki rivâyetlerin sayısının fazlalığıyla değil, bu rivâyetlerden hareketle tanımlanan *Eylem* olgularının ve bunlarla irtibatlı olguların birbiriyle uyumunun bir neticesi olarak ortaya çıkan *Kurgu*'nun yapısı ile alakalıdır. Bu yeni durum, Hanbelî fıkıh âlimlerinden **el-Merdâvî**'nin (ö.885/1480) mütevâtire getirdiği “*bir topluluğun, bizzat kendisi ilim ifâde eden haberi*” şeklindeki tanıma⁴⁰⁸ da uygun düşmektedir. Çünkü oluşturulacak *Kurgu* tetkik edildiğinde, doğruluğundan şüphe duyulmak için hiçbir gerekçe akla gelmeyecektir.

Sonuç olarak, klasik usûlün hadis derecelendirme yöntemleri, kendi iç bütünlüğü içinde ele alındığında tutarlı bir yapıya sahiptir. Ancak *Bütünsel Yaklaşım* metodu çerçevesinde, gerek *Eylem* olgularının her birinin derecelendirilmesi gerekse *Kurgu*'nun tamamının derecelendirilmesi, yapı itibariyle klasik usûlün yöntemlerinden istifâde edilmesine imkân vermemektedir. Çünkü bir *Kurgu*, onlarca hatta yüzlerce rivâyeti tek bir çatı altında topladığı için her birine yönelik *şahîh*, *hasen*, *zayıf* gibi klasik derecelendirmeler birbirine karışmakta, bunların hepsi tek bir *Kurgu* için birleştirilince de sıhhat değeri klasik hadis usûlünün ölçülerine nispetle oldukça yüksek değerlere ulaşabilmektedir. Bu durum, klasik hadis usûlündeki bir rivâyetin diğerine sıhhat desteği sağladığı *Şahîh liğayrihi* veya *Hasen liğayrihi* derecelendirmesine benzetilebilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, *Kurgu* değerlendirmelerinde *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi için geliştirdiğimiz yeni derecelendirme yönteminin tatbik edilmesi daha uygun olacaktır.

VIII. KURGUNUN SUNULMASI

A. SENARYOLARIN TESPİTİ VE DÜZENLENMESİ

Bütünsel Yaklaşım yönteminde *Kurgu* gerçekleştirilirken, oluşturulan *Eylem* olguları ve bunların diğer olgularla kurdukları irtibatlar neticesinde bazı çelişkiler ve birbirinden farklı olay örgüleri ve akışlarından oluşan bir ağ ortaya çıkabilecektir. Bu durumda bir olayın meydana geliş şekline dair bir değil, birden fazla ihtimalden söz etmek gerekecektir. Böylece *Kurgu* içindeki *Eylem* olgularını, irtibatların ağırlığı da dikkate alınarak, bu ihtimallerin her birine göre tasnif ederek alternatif olay akış şemaları oluşturmak mümkün olabilecektir. Bunların akış şemalarının her biri *senaryo* olarak adlandırılacaktır.

Üzerinde çalışılan *Kurgu* genişledikçe bu senaryoların azaldığı veya arttığı görülür. Bu senaryolardan, değerlendirme bakımından en kuvvetli olanı seçilerek bir olayın bu

⁴⁰⁸ el-Merdâvî, *et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr*, IV, 1749-1750.

senaryodaki şekliyle gerçekleştiği düşünülebilir. Fakat, seçilen senaryonun kesin olarak doğru olduğu ve olayın bu şekilde cereyan ettiği hiçbir zaman düşünülmemelidir.

B. YAZILI METİNLER OLUŞTURULMASI

Bütünsel Yaklaşım'ın tatbik edilmesi sonucunda elde edilen veriler ve bu verilerle bağlantılı muhtemel senaryolar tamamen teknik bir özelliğe sahip olacağı için, pratikte bunlardan faydalanmak sadece konunun uzmanları açısından mümkün olabilecektir. Diğer taraftan, çalışmadan elde edilen sonuçların Akâid, Tefsir, Fıkıh gibi birçok ilmî disiplinin sorunlarının çözümü açısından önemli olduğu muhakkaktır. Ayrıca gerek öğrenciler gerekse diğer halk kesimlerinin de bu muhtevâdan istifâde etmesi sağlanmalıdır.

Bütün bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için, buraya kadar serdedilen teknik tablolar ve analizler belli çevrelerin anlayabileceği metinlere dönüştürülmelidir. Bu metinler, sistemin yapısı gereği belli yapılarda olacaktır. Özellikle ilmî ihtiyaçlar için üretilecek metinler daha teknik, diğer metinler ise daha sade ve anlaşılır olmalıdır. Bu konuda, ileride derinlemesine çalışmalar yapılabileceği düşüncesiyle burada sadece bir “ilmî metin” örneği verilecektir.

İlmî metin örneği olarak buraya kadar çeşitli aşamalardan geçirilerek hazırlanan İki Haydut Kurgusu'nun senaryo metni şu şekilde yazılabilir:

“Ebû Bekr ile Nebî'nin el-'Arc'a Gelmeleri.”⁴⁰⁹ el-Haẓevât'da Mes'ûd b. Hünejde ile karşılaşmaları.⁴¹⁰ Mes'ûd b. Hünejde'nin Ebû Bekr'e selam vermesi.⁴¹¹ Ebû Bekr'in Mes'ûd'u sahibine göndermesi.⁴¹² Ebû Temîm'in deve, süt, hurma ve koyun eti hazırlaması.⁴¹³ Mes'ûd'u deve ve azık ile beraber kılavuz olarak göndermesi.⁴¹⁴ Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e Medine için iki farklı yol önermesi.⁴¹⁵ Daha kısa olan Rekûbe yolunu tutmaları.⁴¹⁶ Rekûbe yokuşunun tepesine ulaştıklarında namaz vaktinin gelmesi.⁴¹⁷ Nebî'nin ve Ebû Bekr'in namaza durmaları.⁴¹⁸ Mes'ûd'un da namaza durması.⁴¹⁹ Nebî'nin onları gerileterek arkada saf tutturması.⁴²⁰ Rekûbe yolunda iki haydutun yanına varmaları.⁴²¹ Nebî'nin iki hayduta isimlerini sorması.⁴²² İki haydutun “المُهَيَّانان” diye cevap vermeleri.⁴²³ Nebî'nin onların isimlerini değiştirmesi.⁴²⁴ Nebî'nin onları İslâm'a davet etmesi ve

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 217; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216-217. İbn Kâni', *Mu'cemu's-Şahâbe*, I, 36.

⁴¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216-217.

⁴¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216-217.

⁴¹⁴ İbn Kâni', *Mu'cemu's-Şahâbe*, I, 36. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216, 217. İbn Kâni', *Mu'cemu's-Şahâbe*, I, 36.

⁴¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 216.

⁴²¹ Abdurrezâk, *el-Muṣannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴²² Abdurrezâk, *el-Muṣannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴²³ Abdurrezâk, *el-Muṣannef*, VI, 3. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

*müslüman olmaları.*⁴²⁵ *Nebî'ye bi'at etmeleri.*⁴²⁶ *Abdest alarak namaz kılmaları.*⁴²⁷ *Nebî'nin yanına daha önce gelmek istediklerini söylemeleri.*⁴²⁸ *Nebî'nin onları Medine'ye davet etmesi.*⁴²⁹

Görüldüğü gibi bu metin, aslında bütün rivâyetlerde bulunan bilgilerin belli bir usûle göre birleştirilerek tek bir metin haline getirilmiş halinden ibarettir. Fakat mesele sadece bundan ibaret değildir. Bu metin, istifâde edilen haberlerin oldukça ayrıntılı bir metin tenkidinden geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Metnin cümleleri *Kurgu*'nun *Eylem* olgularının başlıklarından meydana gelmiştir. Başlıklar ise *Haber* ifâdelerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Buradaki örnekte bulunmamakla birlikte alternatif senaryolar olduğu zaman her bir senaryo için ayrı ayrı metinler oluşturulabileceği gibi, bunlardan biri seçilerek sadece o senaryo için de metin yazılabilir.

Senaryo metni başta Arapça olmak üzere birden fazla dilde hazırlanabilir. Örneğimizde Türkçe seçilmiştir. Elbette metnin kalitesi *Haber* olarak kullanılan rivâyetlerle aynı dilde olması ile doğrudan alakalıdır. Bu sebeple bu metinler mümkün olduğu kadar Arapça olarak oluşturulmalıdır. İmkân olduğu takdirde de birden fazla dil kullanılması istifâde imkânlarını daha da artırabilir.

C. ANİMASYONLARIN HAZIRLANMASI

Metinlerin yanı sıra elde edilen veriler ve teknik tablolar aracılığıyla modern zamanların iletişim tekniklerini kullanarak *Kurgu*'ların daha kolay kavranabilmesini sağlamak üzere çeşitli bilgisayar animasyonlarının hazırlanması gerekebilir.

Animasyon, iki veya üç boyutlu grafikler aracılığıyla ve çoğunlukla bilgisayar yardımıyla belli olguların ya da olayların nasıl gerçekleştiğini görsel olarak ifâde etme yöntemidir. Hz. Peygamber dönemi ile ilgili bir animasyonun gerçeği ne kadar yansıtacağı tartışılabilir. Ancak bir *Kurgu* geliştirilirken olay akışının kolay kavranması konusunda bu yöntemin oldukça etkili olacağı aşikârdır. Bunun yanında bu yöntemin eğitim açısından faydaları da tartışılmaz.

D. KURGU SANATI VE EDEBİYATI

Bütünsel Yaklaşım yöntemi ile oluşturulan *Kurgu*'lar –ki bunların ideali bütün siyeri içine alan tek bir kurgudur- ilmî amaçlar için kullanılabilir gibi, Hz. Peygamber'in hayatı başta

⁴²⁴ 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3. Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XXII,238.

⁴²⁵ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

⁴²⁶ 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

⁴²⁷ 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

⁴²⁸ 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 3.

⁴²⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XXII, 238.

olmak üzere, onun ve ashâbının söz, fiil ve takrîrlerinden örneklerle oluşturulabilecek birçok eser söz konusudur. Bunlardan roman, hikâye, sinema ve tiyatrolar için hazırlanacak senaryolar birer örnek olarak sayılabilir. Bu edebî türlerin kendilerine has üsluplarının *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin katı naklî ve mantıksal yapısının bir neticesi olarak ortaya çıkan metinleriyle benzeşmeyeceği açıktır. Ancak ufak dokunuşlarla bu metinlerin birer sanat eserine dönüştürülmesi de mümkündür. Bunun için *Kurgu* metinlerinin temel akışı ve bilgi yapısı korunmak suretiyle esnetilmesi ve ifadelerin süslenmesi bile yeterli olabilir.

Olgu ve *İrtibat* kavramları ile roman, senaryo ve film teknikleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerden istifade edilerek *Kurgu* metinlerinin söz konusu edebî ve sanatsal türlere aktarılması hâlinde, hem güvenilir verilere ve sağlam bir altyapıya dayanan hem de sanat yönünden nitelikli eserlerin üretilmesi mümkündür.

IX. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâmî ilimleri iki ana kısma ayırmak mümkündür: Bilgi sağlayan ilimler, bilgiyi yorumlayan ilimler; klasik hadis usûlü tabiriyle *rivâyetu'l-hadîs* ve *dirâyetu'l-hadîs*. Bu iki kısım, bu tez çerçevesinde ileri sürdüğümüz birinci anlama düzeyi ve ikinci anlama düzeyine (dinî anlama) denk gelmektedir. Tefsir ilmindeki Rivâyet Tefsiri-Dirâyet Tefsiri ayrımı da bir bakıma buna benzerdir.

Bilgi sağlayan İslâmî ilimlere, Kur'ân ilimleri, rivâyet tefsirciliği, hadis, tarih ve lügat bilgisi gibi örnekler verilebilir. Bilgiyi yorumlayan ilimlere ise Dirâyet Tefsirciliği, Fıkhu'l-hadîs, Fıkıh, Kelam, Akâid ve benzeri ilimler örnek olarak verilebilir.

Bütünsel Yaklaşım metodu klasik İslâmî ilimler tasnifinde “bilgi sağlayan ilimler” kısmına denk düşmektedir. Bu yöntemde, klasik hadis usûlünde olduğu gibi metnin içeriğini ikinci düzey anlamaya tabi tutarak bilgiyi kabul veya reddetmek üzere bir kriter olarak kullanma hatasına düşmemek için ikinci düzey anlamayı gerektiren ilimlerle bağlantılı bir metodolojik yapı kurulmamıştır. Bu nedenle bu metod tatbik edilirken yukarıda bahsedilen “bilgiyi yorumlayan” ilimlere ihtiyaç duyulmaz. Ancak bu ilimlerin hepsi *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi tarafından üretilen bilgiye kayıtsız kalamazlar. Bu durum klasik İslâmî ilimler açısından da böyledir; Fıkıh ilmi, Hadis ilminin tespit ettiği hadisleri birer veri olarak kabul eder ve diğer verilerle birlikte değerlendirmeye tâbi tutar.

Bütünsel Yaklaşım metodunun ürettiği bilginin iki önemli özelliği bulunmaktadır. İlki, onun bilimsel bir bilgi olması ve dolayısıyla inanca değil ilzâma dayanmasıdır. İkinci özelliği ise, rivâyetlerin her birini tek bir parça olarak değil, *Eylem* olgusu düzeyinde küçük parçacıklardan meydana geldiklerini kabul eder. Böylece bu olguların her birinin güvenilirlik derecesi diğerine göre farklılık arz eder. Bu iki özellik, *Bütünsel Yaklaşım* tarafından üretilen bilginin kullanımında, Akâid, Kelam, Fıkıh gibi ayrı disiplinler şeklinde değil, tek ve bütünsel bir ilmî usûlü zorunlu kılmaktadır.

Yoruma dayalı İslâmî ilimleri tek bir çatı altında toplayabilecek böyle bir usûlün yapısını ve özelliklerini burada tümüyle serdedecek değiliz. Ancak bu usûlün *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin ürettiği bilgileri değerlendirmek üzere bazı temel özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmeden geçemeyeceğiz. Bu özelliklerin başında yeni bir sünnet tanımı gelmektedir. Bu tanım *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin öğeleri dikkate alınarak yapılmalı, fakat bunlara dayanmamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti *Eylem* olguları tarafından şekillenmemiş, bizâtihi kendisi eylem olgularını şekillendirmiştir. O halde, *Eylem* olgularından hareketle, “Hz. Peygamber şöyle yaptı. O halde bu sünnettir” şeklinde bir

tanımlama yerine “Hz. Peygamber’in şöyle yapması, onun şöyle bir sünnet anlayışına sahip olduğunu gösteriyor” şeklinde daha üstten bir bakışa ihtiyaç vardır. Çünkü, bu tez çerçevesinde yaptığımız küçük örneklerde de görüldüğü üzere, *Eylem* olgularından hareketle sünnet zannettiğimiz her şey bizzat Hz. Peygamber tarafından bir başka eylem olgusunda çığnenebilmektedir. O halde Hz. Peygamber’in şahsının ya da onun takrîrine maruz kalan *Eylem* olgularının bizâtihi kendileri sünnet değildir. Sünnet, onların o şekilde veya diğerlerinin bir başka şekilde yapılmasını sağlayan daha içsel bir motivasyondur.

Bir diğer özellik de sîrettir. Sünnet bir veya birkaç *Eylem* olgusundan çıkarılamayabilir. Sünnet, sîretin bütününden daha doğru olarak anlaşılabilir bir şeydir. Sîret, *Eylem* olgularının tarihsel durumlarının üzerindedir. Bir resmi oluşturan öğelere ayrı ayrı bakıldığında anlamsız ve düzensiz çizgilerden ibaret olarak görünürler. Hatta böyle bakınca bazı çizgilerin hatalı çizildiği bile düşünülebilir. Ancak resmin bütününe bakıldığında bu çizgilerin her birinin bir anlamı olduğu ortaya çıkar. Tek bir rivâyete veya *Eylem* olgusuna bakarak sünneti ortaya koymaya çalışmak da bu örnekteki gibi oldukça zor ve yanıltıcı bir iştir. Her rivâyette ayrı ayrı sünnet aramak yerine, hepsine bir bütün halinde bakılmalıdır. *Bütünsel Yaklaşım* metodunun amacı da, adından da anlaşılacağı üzere, rivâyetleri bütünsel bir yaklaşımla ele almak ve resmin tamamının görülmesini sağlayacak eksiksiz bir siyer kurgusu ortaya çıkarmaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNSEL YAKLAŞIM METODUNUN ÖRNEK UYGULAMALARI

I. ARZ RİVÂYETİ

A. GİRİŞ

Bütünsel Yaklaşım yönteminin uygulamalarına ilk örnek olarak Hz. Peygamber'e isnad edilen “إِنَّ الْحَدِيثَ سِيفٌ سَيْفُهُ عَنِّي فَمَا أَنَاكُمْ عَنِّي يُؤَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي وَمَا أَنَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي” şeklindeki sözü esas alarak yaptığımız *Kurgu* çalışmasını vermek istiyoruz. *Uygulama Kapsamı* olarak bu rivâyetin örnek olarak seçilmesinin özel bir sebebi bulunmamaktadır.

B. AMAÇ

Bu örnek uygulamanın temel amacı, Hz. Peygamber'e nispet edilen ve yukarıda ifâde edilen söze ait bütün olguları tespit ederek, *Eylem* olguları ile *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları arasındaki irtibatları ortaya çıkarmaktır.

C. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ

İkinci bölümde ifâde edildiği üzere *Uygulama Kapsamı* belirlerken belli bir rivâyetin esas alınması mümkündür. Bu örnekte de Hz. Peygamber'in sözünün Kur'an'a arzı ile ilgili rivâyetler kapsam olarak belirlenmiştir.

D. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ

Kurgu işleminin ilk aşaması *Uygulama Kapsamı* ile belirlenen rivâyetlerin bir araya getirilerek *Haber* şeklinde tasnif edilmesidir. Bu haberlerin sayısının mümkün olduğu kadar fazla olması gerekir. Sadece rivâyetler değil, ilmî veriler de birer *Haber* olarak tasnif edilmelidir. İlmî verilerin güvenilirlik katsayısı verinin türü ile alakalıdır.

Haberler hazırlandıktan sonra da ifâdelendirme işlemine geçilir. Bu işlem bir *Haber*'in *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularına işaret etmek üzere ifâdelere ayrılmasıdır. Aşağıda bu işlemlerin yapılmış hâli görülmektedir:

A4B0 Arz Kurgusu

Açıklama: Hz. Peygamber'in, “Benim hakkımda birtakım sözler yayılacaktır. Bunlardan size ulaşanlar eğer Kur'an'a uyuyorsa alınız. Fakat Kur'an'a uymuyorsa onlar benden değildir” sözünü *Uygulama Kapsamı* olarak kabul ederek başladığımız bu kurgu neticesinde, Hz. Peygamber'in bu sözü nerede ve ne zaman söylediğini tespit etmeye çalışacağız.

[C90B8D] Ebû Ca'fer Haberi

Tanım: Hüseyn b. 'Alî b. Ebî Tâlib'in torunu olan Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Alî'den (ö.114/733?) rivâyet edilen aşağıdaki haber *Uygulama Kapsamı* olarak belirlediğimiz rivâyettir. Diğer

kaynaklarda benzer başka birçok tariki de bulunan rivâyetin aşağıdaki tariklari örnek olarak seçilmiştir.

Alıntılar

☞ [0B8C] eṣ-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي كَرِيمَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ «عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي»

☞ [0B8B] Ebû Yûsuf, *er-Redd 'alâ Sîyeri'l-Evzâ'î*, s. 25.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ إِنْ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي

☞ [9F92] el-Câhiz, *er-Rasâ'il*, I, 287.

. ولو كانت هذه الأحاديث كلها حقاً كان قول النبي ﷺ: سيفشو الكذب بعدي، فما جاءكم من الحديث فاعرضوه على كتاب الله باطلاً.

☞ [9F94] el-Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, XIII, 152.

حَدَّثَنَا حَالِدُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: «إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي، فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي، وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي»

☞ [9F96] Ebû Sa'îd ed-Dârimî, *en-Naqd*, II, 600.

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ الْأَنْثَارِيِّ تَصَدَّقَ النَّاسُ عَنْ طَلِبَتِهَا 3 وَتَزَيَّدَتْهُمْ 4 فِيهَا بِتَأْوِيلِ ضَلَالِ يُرَى مِنْ بَيْنِ ظَهْرَيْهِ أَنَّهُ فِيمَا يَدْعِي مِنْ ذَلِكَ مُصِيبٌ. فَكَانَ يَمَّا تَأْوَلُ فِي رَدِّهَا أَنْ رَوَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: "سَيَفْشُو الْحَدِيثُ عَنِّي، فَمَا وَافَقَ مِنْهَا الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي، وَمَا خَالَفَهُ فَلَيْسَ عَنِّي".

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-B8C-FD17 - Hz. Peygamber'in Yahudileri çağırması ve onlara sorması. (دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ)

E-B8C-FD18 - Yahudilerin Hz. İsa'ya yalan isnad etmeleri. (فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى)

E-B8C-FD19 - Hz. Peygamber'in minbere çıkması. (فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ)

E-B8C-FD1A - Hz. Peygamber'in insanlara hitap etmesi. (فَخَطَبَ النَّاسَ)

E-B8C-FD1B - Hz. Peygamber'in "إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي" demesi. (فَقَالَ إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي)

E-B8C-FD1C - Hz. Peygamber'in "فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي" demesi. (فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي)

E-B8C-FD1D - Hz. Peygamber'in "وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي" demesi. (وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-B8C-FD20 - Hz. Peygamber'in Yahudileri çağırması ve onlara sorması zamanı. (دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ)

Z-B8C-FD21 - Yahudilerin Hz. İsa'ya yalan isnad etmeleri zamanı. (فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى)

Z-B8C-FD22 - Hz. Peygamber'in minbere çıkma zamanı. (فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ)

Z-B8C-FD23 - Hz. Peygamber'in insanlara hitap etme zamanı. (فَخَطَبَ النَّاسَ)

Z-B8C-FD24 - Hz. Peygamber'in "إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي" demesi zamanı. (فَقَالَ إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَفْشُو عَنِّي)

Z-B8C-FD25 - Hz. Peygamber'in "فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي" demesi zamanı. (فَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَنِّي)

Z-B8C-FD26 - Hz. Peygamber'in "وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي" demesi zamanı. (وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي يُخَالِفُ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي)

▪ Nesne İfâdeleri

N-B8C-FD1E - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-B8C-FD1F - Hutbeyi Dinleyenler. (النَّاسُ)

[C90B8F] eṭ-Ṭufeyl b. Şahbere Haberi

Tanım: Bu haber, 'Â'îşe'nin ana tarafından kardeşi olduğu kaynaklarda bildirilen⁴³⁰ Ṭufeyl b. Şahbere'den rivâyet edilen bir haberdir.

Açıklama: Kaynaklarda bu rivâyetin başka birçok tariki yer almaktadır. Fakat örnek olması bakımından aşağıdaki alıntılarda bulunan tarikler yeterlidir:

Alıntılar

☞ [0B8E] İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165; el-'Aclî, *eş-Sîkât*, s. 234; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 489.

نا غفانًا، قَالَ: نا ابنُ سلمةَ، قَالَ: نا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ، عَنْ طُفَيْلِ بْنِ سَخْبِرَةَ، أُخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا أَنَّهُ قَالَ: رَأَيْتُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ كَأَنِّي أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْيَهُودُ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ، ثُمَّ أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَعُلْتُ: مَا أَنْتُمْ؟ قَالُوا: نَحْنُ النَّصَارَى، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ ثُمَّ أَخْبَرَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «هَلْ أَخْبَرْتِ بِهَا أَحَدًا؟» فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَاطِبًا فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَتَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ طُفَيْلًا رَأَى رُؤْيَا وَأَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ مِنْكُمْ، وَإِنَّكُمْ تَقُولُونَ كَلِمَةً كَانَ يَتَعْنِي الْحَيَاءُ مِنْكُمْ أَنْ أَنْهَاكُمْ عَنْهَا، فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ.

﴿ [0B90] Ebû'l-Kâsım el-Beğavî, Mu'cemu's-Sahâbe, III, 430.

حدثنا عبد الوهاب بن غياث أبو بحر نا حماد بن سلمة عن عبد الملك بن عمير عن ربيع بن جراش عن طفيل بن سخبرة أخي عائشة لأمها - قال: رأيت فيما يرى الناس كأنني أتيت على رهط من اليهود فقلت: من أنتم؟ قالوا: نحن اليهود، فقلت: إنكم لأنتم القوم إلا أنكم تقولون: عزيز ابن الله، فقالوا: إنكم أنتم القوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد ثم أتيت على رهط من النصارى فقلت: من أنتم؟ قالوا: نحن النصارى فقلت: إنكم لأنتم القوم لولا أنكم تقولون: عيسى ابن الله عز وجل، فقالوا: إنكم لأنتم القوم لولا أنكم تقولون ما شاء الله وشاء محمد فلما أصبحت أخبرت بها ناسا ثم أتيت النبي ﷺ فأخبرته

﴿ [0B91] Ibn Kâni', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 50.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّبَالَيْسِيُّ، نا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ قَالَ: سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ الطُّفَيْلِ، أَوْ أَبِي الطُّفَيْلِ أُخِي عَائِشَةَ - شَكَ أَبُو الْوَلِيدِ - قَالَ الْقَاضِي ابْنُ قَانِعٍ: وَلَيْسَ لَهُ مَعْنَى فِي قَوْلِهِ: أَوْ أَبِي الطُّفَيْلِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ رَأَى فِي الْمَنَامِ: نِعْمَ الْقَوْمُ قَوْمٌ مُحَمَّدٌ ﷺ، لَوْلَا أَنْتُمْ يَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فَلَانٌ، وَلكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَخَدَهُ " حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، نا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ غِيَاثٍ، نا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ، عَنْ طُفَيْلِ بْنِ سَخْبِرَةَ، أُخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا قَالَ: رَأَيْتُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ كَأَنِّي أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ، لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ، فَقَالُوا: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ، لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ.

﴿ [0B92] et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, VIII, 324.

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّبَالَيْسِيُّ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ، عَنْ طُفَيْلِ بْنِ سَخْبِرَةَ، ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَأَبُو مُسْلِمٍ الْكِنْدِيُّ، قَالَا: ثنا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ، عَنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبِرَةَ، أُخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا، قَالَ: رَأَيْتُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ كَأَنِّي مَرَرْتُ بِرَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْيَهُودُ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ؟ قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ، ثُمَّ مَرَرْتُ بِرَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، فَقَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ، لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَخْبَرْتُ بِهَا نَاسًا، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ بِهَا، فَقَالَ: «هَلْ أَخْبَرْتِ بِهَا أَحَدًا؟» فَعُلْتُ: نَعَمْ، فَلَمَّا صَلَّى الظُّهْرَ قَامَ حَاطِبًا، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَتَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ طُفَيْلًا رَأَى رُؤْيَا وَأَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ مِنْكُمْ، وَإِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَقُولُونَ كَلِمَةً كَانَ يَتَعْنِي الْحَيَاءُ مِنْكُمْ أَنْ أَنْهَاكُمْ عَنْهُ، فَلَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ، وَشَاءَ مُحَمَّدٌ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

(قَالَ: رَأَيْتُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ كَأَنِّي أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْيَهُودُ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

(ثُمَّ أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَعُلْتُ: مَا أَنْتُمْ؟ قَالُوا: نَحْنُ النَّصَارَى، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

E-B8E-FD03 - Sabah olduğunda gördüğü rüyayı bazılarına haber vermesi. (فَلَمَّا أَصْبَحَ أَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ)

E-B8E-FD04 - Daha sonra bunu Nebî'ye de söylemesi. (ثُمَّ أَخْبَرَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ)

E-B8E-FD05 - Resûlüllâh'ın 'Bunu kimseye haber verdin mi?' demesi. (فَقَالَ: «هَلْ أَخْبَرْتِ بِهَا أَحَدًا؟»)

E-B8E-FD06 - Tufeyl'in 'Evet' demesi. (فَقَالَ: نَعَمْ،)

E-B8E-FD07 - Resûlüllâh'ın kalkıp hamdu senada bulunduktan sonra "فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَاطِبًا فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَتَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ طُفَيْلًا رَأَى رُؤْيَا وَأَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ مِنْكُمْ) demesi.

E-B8E-FD08 - Resûlüllâh'ın "وَإِنَّكُمْ تَقُولُونَ كَلِمَةً كَانَ يَتَعْنِي الْحَيَاءُ مِنْكُمْ أَنْ أَنْهَاكُمْ عَنْهَا، فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

(قَالَ: رَأَيْتُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ كَأَنِّي أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْيَهُودُ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

(ثُمَّ أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَعُلْتُ: مَا أَنْتُمْ؟ قَالُوا: نَحْنُ النَّصَارَى، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لِأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

Z-B8E-FD11 - Sabah olduğunda gördüğü rüyayı bazılarına haber verme zamanı. (فَلَمَّا أَصْبَحَ أَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ)

Z-B8E-FD12 - Daha sonra bunu Nebî'ye de söyleme zamanı. (ثم أخبر بها النبي ﷺ)

Z-B8E-FD13 - Hz. Peygamber 'Bunu kimseye haber verdin mi?' deme zamanı. (فقال: «هل أخبرت بها أحدا؟»)

Z-B8E-FD14 - Tufeyl'in 'evet' deme zamanı. (فقال: نعم)

Z-B8E-FD15 - Resûlüllâh'ın kalkıp hamdu senada bulduktan sonra "أما بعد، فإن طفتيلاً رأى رؤيا وأخبر بها من أخبر منكم" (فقام رسول الله ﷺ خطيباً فحمد الله وأثنى عليه ثم قال: أما بعد، فإن طفتيلاً رأى رؤيا وأخبر بها من أخبر منكم) deme zamanı.

Z-B8E-FD16 - Resûlüllâh'ın "وإنكم تقولون كلمة كان يمتعني الحياء منكم أن أنهاركم عنها، فلا تقولوا: ما شاء الله وشاء محمد" deme zamanı.

▪ Mekân İfâdeleri

M-B8E-FD0D - Haber Verdiği Yer (فلما أصبح أخبر بها)

M-B8E-FD0E - Rüyâ Gördüğü Yer (رأيت فيما يرى النائم)

▪ Nesne İfâdeleri

N-B8E-FD09 - Tufeyl b. Sahbere (طقتيل بن سخبيرة)

N-B8E-FD0A - Nebî (النبي)

N-B8E-FD0B - Haber Verilen Kimseler (وأخبر بها من أخبر منكم)

▪ Grup İfâdeleri

G-B8E-FD0C - Hutbe Verilenler (خطيباً فحمد الله وأثنى عليه ثم)

[C90B87] Câbir b. Semure Haberi

Açıklama: Câbir b. Semure'nin bu rivâyeti Hz. Peygamber zamanında bir adamın gördüğü rüyadan bahsetmesi bakımından önemlidir (Muhtemelen eî-Tufeyl b. Sahbere'den bahsetmektedir).

Alıntılar

☞ [0B86] Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 28.

أخبرنا عبد الرزاق، قال: أخبرنا معمر، عن عبد الملك بن عمير، أن رجلاً رأى في زمان النبي ﷺ في المنام: أنه مرّ بقوم من اليهود فأعجبته هيئتهم، فقال: إنكم لقوم لولا أنكم تقولون: عزير ابن الله، قالوا: وأنتم لقوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله، وشاء محمد، ومرّ به قوم من النصارى فأعجبته هيئتهم، فقال: إنكم لقوم لولا أنكم تقولون: المسيح ابن الله، فقالوا: وأنتم إنكم لقوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله، وشاء محمد فعدا على النبي ﷺ فأخبره، فقال: قد كنت أسمعها منكم فتؤذيني، فلا تقولوا: ما شاء الله وشاء محمد، وقولوا: ما شاء الله وحده "

☞ [0B88] eî-Taḥâvî, *Şerḥu Muşkilî'l-Âsâr*, I, 219.

حدّثنا أبو أمية، حدّثنا علي بن بحر القطان، حدّثنا هشام بن يوسف، عن معمر، عن عبد الملك بن عمير، عن جابر بن سمرة، قال: رأى رجلاً من أصحاب النبي ﷺ عليه السلام في النوم قوماً من اليهود فأعجبته هيئتهم فقال: إنكم قوم لولا أنكم تقولون: عزير ابن الله قال: وأنتم قوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد ثم إنه رأى قوماً من النصارى فأعجبته هيئتهم فقال: إنكم قوم لولا أنكم تقولون: المسيح ابن الله قال: وإنكم قوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد فلما أصبح قصّ ذلك على رسول الله ﷺ فقال النبي ﷺ عليه السلام: "قد كنت أسمعها منكم فتؤذيني فلا تقولوا: ما شاء الله وشاء محمد، ولكن قولوا: ما شاء الله، ثم شاء محمد "

☞ [0B8A] İbn Hibbân, *es-Şâḥih*, XIII, 32.

أخبرنا أحمد بن يحيى بن زهير الحافظ، بشمسة قال: حدّثنا الحسن بن علي بن بحر بن البرقي، قال: حدّثنا أبي، قال: حدّثنا هشام بن يوسف، قال: حدّثنا معمر، عن عبد الملك بن عمير، عن جابر بن سمرة، قال: رأى رجلاً من أصحاب النبي ﷺ في النوم أنه لقي قوماً من اليهود، فأعجبته هيئتهم، فقال: إنكم لقوم، لولا أنكم تقولون: عزير ابن الله، فقالوا: وأنتم قوم، لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد، قال: ولقي قوماً من النصارى، فأعجبته هيئتهم، فقال: إنكم قوم، لولا أنكم تقولون: المسيح ابن الله، فقالوا: وأنتم قوم، لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد، فلما أصبح قصّ ذلك على النبي ﷺ، فقال النبي ﷺ: «كنت أسمعها منكم فتؤذوني، فلا تقولوا: ما شاء الله وشاء محمد»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-B88-FD27 - Sahâbeden bir adamın rüyasında Yahudileri görmesi. (قال: رأى رجل من أصحاب النبي ﷺ عليه السلام في النوم قوماً من اليهود فأعجبته هيئتهم فقال: إنكم قوم لولا أنكم تقولون: عزير ابن الله قال: وأنتم قوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد)

E-B88-FD28 - Sahâbeden bir adamın rüyasında Hristiyanları görmesi. (ثم إنه رأى قوماً من النصارى فأعجبته هيئتهم فقال: إنكم قوم لولا أنكم تقولون: المسيح ابن الله قال: وإنكم قوم لولا أنكم تقولون: ما شاء الله وشاء محمد)

E-B88-FD29 - Sabahleyin adamın rüyasını Hz. Peygamber'e anlatması. (فلما أصبح قصّ ذلك على رسول الله ﷺ)

E-B88-FD2A - Hz. Peygamber'in "قد كنت أسمعها منكم فتؤذيني فلا تقولوا: ما شاء الله وشاء محمد" demesi.

E-B88-FD2B - Hz. Peygamber'in "ولكن قولوا: ما شاء الله، ثم شاء محمد" demesi.

E-B86-FD2C - Hz. Peygamber'in "وقولوا: ما شاء الله وحده" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

Z-B88-FD2D - Rûya Sonrasındaki Sabah (فَلَمَّا أَصْبَحَ قَصَّ)

Z-B88-FD2E - Sahâbeden bir adamın rüyasında Yahudileri görme zamanı. (قَالَ: رَأَى رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي النَّوْمِ. قَوْمًا مِنَ الْيَهُودِ فَأَعْجَبَتْهُ هَيْئَتُهُمْ فَقَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَيْتُمْ ابْنَ اللَّهِ قَالَ: وَأَنْتُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

Z-B88-FD2F - Sahâbeden bir adamın rüyasında Hıristiyanları görme zamanı. (ثُمَّ إِنَّهُ رَأَى قَوْمًا مِنَ النَّصَارَى فَأَعْجَبَتْهُ هَيْئَتُهُمْ فَقَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ قَالَ: وَإِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

Z-B88-FD30 - Sabahleyin adamın rüyasını Hz. Peygamber'e anlatma zamanı. (فَلَمَّا أَصْبَحَ قَصَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

Z-B88-FD31 - Hz. Peygamber'in "قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْكُمْ فَمُؤَذِّنِي فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ"

Z-B88-FD32 - Hz. Peygamber'in "وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ, ثُمَّ شَاءَ مُحَمَّدٌ"

Z-B88-FD33 - Hz. Peygamber'in "وَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ"

[F3A08F] Ebû 'Abdullâh Haberi

Açıklama: Hz. Peygamber'in kızı **Fâtıma**'nın torunlarından **Ebû 'Abdullâh Ca'fer b. Muhammed**'den (ö.148/766) nakledildiği anlaşılan bu haber yukarıda iktibâs edilen **Ebû Ca'fer**'in rivâyetine benzemektedir.

Alıntılar

☞ [A08E] el-Kuleynî, *el-Furû 'u 'l-Kâfi*, I, 69.

مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكِيمِ وَ غَيْرِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ خَطَبَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنِي فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَا جَاءَكُمْ عَنِّي يُؤَافِقُ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قُلْتُهُ وَ مَا جَاءَكُمْ يُخَالِفُ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ .

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-08E-FD3F - Hz. Peygamber'in Minâ'da hutbe vermesi. (خَطَبَ النَّبِيُّ بَيْنِي)

E-08E-FD40 - Hz. Peygamber'in "أَيُّهَا النَّاسُ مَا جَاءَكُمْ عَنِّي يُؤَافِقُ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قُلْتُهُ"

E-08E-FD41 - Hz. Peygamber'in "وَ مَا جَاءَكُمْ يُخَالِفُ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ"

▪ Zaman İfâdeleri

Z-08E-FD45 - Hz. Peygamber'in Minâ'da hutbe verme zamanı. (خَطَبَ النَّبِيُّ بَيْنِي)

Z-08E-FD46 - Hz. Peygamber'in "أَيُّهَا النَّاسُ مَا جَاءَكُمْ عَنِّي يُؤَافِقُ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قُلْتُهُ"

Z-08E-FD47 - Hz. Peygamber'in "وَ مَا جَاءَكُمْ يُخَالِفُ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ"

▪ Mekân İfâdeleri

M-08E-FD44 - Minâ (بَيْنِي)

▪ Nesne İfâdeleri

N-08E-FD42 - Hz. Peygamber (النَّبِيُّ)

▪ Grup İfâdeleri

G-08E-FD43 - Hutbeyi Dinleyen İnsanlar (النَّاسُ)

[F3A08C] 'Abdullâh b. Ca'fer Haberi

Açıklama: Bu rivâyet olay örgüsü bakımından diğer rivâyetler arasındaki bağlantıyı sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle varsa başka tarifleri de tespit edilmelidir.

Alıntılar

☞ [A08B] er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صَالِحِ الْخُلَوَانِيِّ، نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَزَائِي، نَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَيْسَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمَسُورِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ الْأَسَدِيِّ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُمْ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ كَذِبُهُمْ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «فَوْمُوا»، قَالَ: ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَسَأَلَهُمْ عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ فِرْيَتُهُمْ عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «فَوْمُوا»، قَالَ: ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ادْعُوا لِي مَنْ يَحْضُرُنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ» قَالُوا: أَنْزِلْ إِلَى أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ: «لَا، وَلَكِنْ مَنْ يَحْضُرُنَا مِنْهُمْ»، قَالَ: فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنِّي سَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ الْيَهُودِ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَّبُوا عَلَيَّ، وَسَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ النَّصَارَى عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَّبُوا عَلَيَّ، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ، وَمَا لَمْ يُؤَافِقِ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنْ قَوْمًا أَحْبَبُوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حُبِّهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ، وَإِنْ قَوْمًا أَبْغَضُوا قَوْمًا حَتَّى هَلَكُوا فِي بَغْضِهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-08B-FD48 - Hz. Peygamber Yahudilerden bir gruba adam gönderip Mûsâ'yı sordu ve yalan söylediklerini anladi. (بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُمْ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ كَذِبُهُمْ عَلَيْهِ)

E-08B-FD49 - Hz. Peygamber Hristiyanlardan bir gruba adam gönderip Mûsâ'yı sordu ve yalan söylediklerini anlaması. (ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَسَأَلَهُمْ عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ فِرْيَتُهُمْ عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «فُؤُمُوا»)

E-08B-FD4A - Hz. Peygamber'in "ادْعُوا لِي مِنْ يَحْضُرْنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ" demesi. (ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ادْعُوا لِي مِنْ يَحْضُرْنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»)

E-08B-FD4B - Ashâbının "Bâdiyeye de haber salalım mı?" demesi. (قَالُوا: أُنْرِسِلْ إِلَى أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟)

E-08B-FD4C - Hz. Peygamber'in "أَلَا، وَلَكِنْ مِنْ يَحْضُرْنَا مِنْهُمْ" demesi. (قَالَ: «أَلَا، وَلَكِنْ مِنْ يَحْضُرْنَا مِنْهُمْ»)

E-08B-FD4D - Ashâbımom yanına toplanması. (قَالَ: فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ)

E-08B-FD4E - Hz. Peygamber'in "إِنِّي سَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ الْيَهُودِ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَبُوا عَلَيَّ" demesi.

E-08B-FD4F - Hz. Peygamber'in "وَسَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ النَّصَارَى عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَبُوا عَلَيَّ" demesi.

E-08B-FD50 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ" demesi.

E-08B-FD51 - Hz. Peygamber'in "فَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِحَدِيثِ فَاعْتَبِرُوهُ بِكِتَابِ اللَّهِ، فَمَا وافقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ" demesi.

E-08B-FD52 - Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي" demesi.

E-08B-FD53 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَحْبَبُوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حَيْبِهِمْ فَلَا تُكُونُوا كَقَوْمِ" demesi.

E-08B-FD54 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَبْغَضُوا قَوْمًا حَتَّى هَلَكُوا فِي بَغْضِهِمْ فَلَا تُكُونُوا كَقَوْمِ" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

Z-08B-FD59 - Hz. Peygamber'in Yahudilerden bir gruba adam gönderme zamanı. (بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُمْ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ كَذِبُهُمْ عَلَيْهِ)

Z-08B-FD5A - Hz. Peygamber'in Hristiyanlardan bir gruba adam gönderme zamanı. (ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَسَأَلَهُمْ عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ فِرْيَتُهُمْ عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «فُؤُمُوا» ،)

Z-08B-FD5B - Hz. Peygamber'in "ادْعُوا لِي مِنْ يَحْضُرْنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ" deme zamanı.

Z-08B-FD5C - Ashâbının "Bâdiyeye de haber salalım mı?" deme zamanı. (قَالُوا: أُنْرِسِلْ إِلَى أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟)

Z-08B-FD5D - Hz. Peygamber'in "أَلَا، وَلَكِنْ مِنْ يَحْضُرْنَا مِنْهُمْ" deme zamanı. (قَالَ: «أَلَا، وَلَكِنْ مِنْ يَحْضُرْنَا مِنْهُمْ»)

Z-08B-FD5E - Ashâbı yanına toplanma zamanı. (قَالَ: فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ)

Z-08B-FD5F - Hz. Peygamber'in "إِنِّي سَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ الْيَهُودِ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَبُوا عَلَيَّ" deme zamanı.

Z-08B-FD60 - Hz. Peygamber'in "وَسَأَلْتُ قَوْمًا مِنَ النَّصَارَى عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُونِي حَتَّى كَذَبُوا عَلَيَّ" deme zamanı.

Z-08B-FD61 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ" deme zamanı.

Z-08B-FD62 - Hz. Peygamber'in "فَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِحَدِيثِ فَاعْتَبِرُوهُ بِكِتَابِ اللَّهِ، فَمَا وافقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ" deme zamanı.

Z-08B-FD63 - Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي" deme zamanı.

Z-08B-FD64 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَحْبَبُوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حَيْبِهِمْ فَلَا تُكُونُوا كَقَوْمِ" deme zamanı.

Z-08B-FD65 - Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَبْغَضُوا قَوْمًا حَتَّى هَلَكُوا فِي بَغْضِهِمْ فَلَا تُكُونُوا كَقَوْمِ" deme zamanı.

▪ Nesne İfâdeleri

N-08B-FD57 - Hz. Peygamber (بَعَثَ رَسُولُ)

▪ Grup İfâdeleri

G-08B-FD58 - Toplanan Ashâbı (فاجتمعوا إليه)

[727F56] 'Abdullâh b. 'Omer Haberi

Alıntılar

☞ [7F55] eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، ثنا الرَّبِيعُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ الرَّحَاوِيُّ، ثنا قَتَادَةَ بْنُ الْمُثَنَّبِيِّ، عَنْ أَبِي حَاضِرٍ، عَنِ الْوَضِيِّ، عَنْ سَلَامِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «سُئِلَتِ الْيَهُودُ عَنْ مُوسَى فَأَكْثَرُوا وَزَادُوا، وَنَقَضُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَسُئِلَتِ النَّصَارَى، عَنْ عِيسَى فَأَكْثَرُوا فِيهِ وَزَادُوا، وَنَقَضُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَنِّي أَحَادِيثَ فَمَا أَنَاكُمْ مِنْ حَدِيثِي فَأَقْرَبُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاعْتَبِرُوا فَمَا وافقَ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا فُلْتُهُ، وَمَا لَمْ يُوافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-F55-FCF8 - Hz. Peygamber'in "سُئِلَتِ الْيَهُودُ عَنْ مُوسَى فَأَكْثَرُوا وَزَادُوا، وَنَقَضُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَسُئِلَتِ النَّصَارَى، عَنْ عِيسَى فَأَكْثَرُوا فِيهِ وَزَادُوا، وَنَقَضُوا" demesi.

E-F55-FCF9 - Hz. Peygamber'in "وَأَنَّهُ سَيُفْشَوْنَ عَنِّي أَحَادِيثٌ" demesi.

E-F55-FCFA - Hz. Peygamber'in "فَمَا أَتَاكُمْ مِنْ حَدِيثِي فَأَقْرَعُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاعْتَبِرُوا" demesi.

E-F55-FCFB - Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

Z-F55-FCFD - Hz. Peygamber'in "سُئِلَتِ الْيَهُودُ عَنْ مُوسَى فَأَكْثَرُوا وَزَادُوا، وَنَقَصُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَسُئِلَتِ النَّصَارَى، عَنْ عِيسَى فَأَكْثَرُوا فِيهِ وَزَادُوا، وَنَقَصُوا" deme zamanı.

Z-F55-FCFE - Hz. Peygamber'in "وَأَنَّهُ سَيُفْشَوْنَ عَنِّي أَحَادِيثٌ" deme zamanı.

Z-F55-FCFF - Hz. Peygamber'in "فَمَا أَتَاكُمْ مِنْ حَدِيثِي فَأَقْرَعُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاعْتَبِرُوا" deme zamanı.

Z-F55-FD00 - Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ" deme zamanı.

▪ Nesne İfâdeleri

N-F55-FCFC - Hz. Peygamber (النَّبِيِّ)

[F3A098] Ebû Hüreyre Haberi

Alıntılar

☞ [A097] İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, V, 106.

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَفْرُو الضَّيِّ، حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى الطَّلْحِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ زَيْدِ بْنِ رَفِيعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنِّي قَدْ خَلَفْتُ اثْنَتَيْنِ لَنْ تَصْلُوهَا بَعْدَهُمَا أَبَدًا كِتَابُ اللَّهِ وَسُنَّتِي، وَلَنْ يَنْفَرَقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضِ. - وَيَسْنَادُهُ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ الرَّجُلِ صَبْرًا كَهَاءَ لِمَا كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الذُّنُوبِ. - وَيَسْنَادُهُ؛ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّهَا سِتَانِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ فَمَا أَتَاكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي وَمَا أَتَاكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

☞ [A09A] ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370.

حَدَّثَنِي أَبِي، نَا أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ الْجُبَّارِ، نَا دَاوُدُ بْنُ عَفْرُو، نَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى ح وَثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَّاقِ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ خَفْصِ الْحَنْطَمِيِّ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ الْمُحَارَبِيِّ، نَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ زَيْدِ بْنِ رَفِيعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ، فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي، وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».

☞ [A09B] Ḥaṭīb el-Bağdādī, *el-Kifāye*, s. 430.

أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ الْمُعَدَّلِ، نَا أَحْمَدُ بْنُ كَامِلِ الْقَاضِي، نَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ جَرِيرِ الطَّبْرِيِّ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ الْمُحَارَبِيِّ، نَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ زَيْدِ بْنِ رَفِيعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ، فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي، وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».

☞ [A09C] el-Cevrekânî, *el-Ebâṭil ve'l-Menâkîr ve's-Şihâh ve'l-Meşâhîr*, I, 475-476.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ لَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَاكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ خَفْصِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ الْمُحَارَبِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ زَيْدِ بْنِ رَفِيعٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ، فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي، وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي، فَلَيْسَ مِنِّي».

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-09A-FD34 - Hz. Peygamber'in "سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ" demesi. (عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ».)

E-09A-FD35 - Hz. Peygamber'in "فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي" demesi. (فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي.)

E-09A-FD36 - Hz. Peygamber'in "وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي" demesi. (وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-09A-FD38 - Hz. Peygamber'in "سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ" deme zamanı.

Z-09A-FD39 - Hz. Peygamber'in "فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي" deme zamanı.

Z-09A-FD3A - Hz. Peygamber'in "وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي" deme zamanı.

▪ Nesne İfâdeleri

N-09A-FD37 - Hz. Peygamber (النَّبِيِّ)

[F3A093] Muḥammed b. Cubeyr Haberi

Alıntılar

☞ [A092] İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Eḥâdîs*, s. 416.

حَدَّثَنَا عَفْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَوْثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَبْرِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ، وَلَا تَصَدِّقُونَهُ فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ، وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَصَدِّقُوا».

﴿ [A094] İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, IV, 338.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَاغْدَدِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُسَيْبُ بْنُ وَاضِحٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمُ بْنُ مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَخُذُوا بِهِ وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ وَلَسْتُ مِنْ أَهْلِهِ. وَهَذَا أَعْرَفُهُ مِنْ حَدِيثِ سُلَيْمٍ عَنْ يُونُسَ.

﴿ [A095] Haṭīb el-Bağdādī, *el-Kifāye*, s. 430.

أَحْبَبَنِي عُثَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْفَتْحِ الْفَارِسِيُّ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرِ بْنِ مُكْرِمِ الْمُعَدَّلِ، وَأَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ شَادَانَ، قَالَ: ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، ثنا الْمُسَيْبُ بْنُ وَاضِحٍ، ثنا سُلَيْمُ بْنُ مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ، وَهُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَخُذُوا بِهِ، وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ»، «فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ، وَلَسْتُ مِنْ أَهْلِهِ»

﴿ [A096] İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz*, IV, 2075.

حَدِيث: مَا حَدَّثْتُمْ بِمَا تَعْرِفُونَ؛ فَخُذُوا بِهِ، وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ؛ فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ، فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ، وَلَسْتُ مِنْ أَهْلِهِ. رَوَاهُ سَلِيمُ بْنُ مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ: عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ. وَهَذَا أَعْرَفُهُ مِنْ حَدِيثِ سَلِيمٍ، عَنْ يُونُسَ، وَهُوَ غَيْرُ ثِقَةٍ.

﴿ [A099] es-Suyûṭî, *Miftâhu'l-Cenneti fi'l-İhticâc bi's-Sunneti*, s. 25.

ثُمَّ أَخْرَجَ مِنْ طَرِيقِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَلْمَانَ بْنِ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلَبِ عَنْ أَبِي الْخُوَيْرِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَصَدَّقُوا، وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ فَلَا تَصَدِّقُوا، فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ وَلَسْتُ مِنْ أَهْلِهِ" قَالَ الْبَيْهَقِيُّ: وَهَذَا مُنْقَطِعٌ، قَالَ: وَأَمَّا إِسْنَادُ زُوي فِي هَذَا الْمَعْنَى مَا رَوَاهُ رِبِيعَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ أَبِي حَمِيدٍ أَوْ أَبِي أُسَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تَعْرِفُوهُ فُؤَبِكُمْ وَتَلِينُ لَهُ أَشْعَارَكُمْ وَأَبْشَارَكُمْ وَتَرُونَ أَنَّهُ مِنْكُمْ قَرِيبٌ فَأَنَا أَوْلَاكُمْ بِهِ، وَإِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تَنْكَرُهُ فُؤَبِكُمْ وَتَنْفَرُ مِنْهُ أَشْعَارَكُمْ وَأَبْشَارَكُمْ وَتَرُونَ أَنَّهُ مِنْكُمْ بَعِيدٌ فَأَنَا أَبْعَدُكُمْ مِنْهُ".

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-092-FD3B - Hz. Peygamber'in "مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ، وَلَا تُصَدِّقُونَهُ فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ" demesi.

E-092-FD3C - Hz. Peygamber'in "وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَصَدِّقُوا" demesi.

▪ *Zaman İfâdeleri*

Z-092-FD3D - Hz. Peygamber'in "مَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تُنْكِرُونَ، وَلَا تُصَدِّقُونَهُ فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ" deme zamanı.

Z-092-FD3E - Hz. Peygamber'in "وَمَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَصَدِّقُوا" deme zamanı.

E. KURGUNUN OLUŞTURULMASI

Haberlerin ifâdelendirme işlemleri tamamlandıktan sonra *Kurgu*'nun oluşturulmasının ilk aşaması olan olguların tespiti ve bunları destekleyen ifâdelerin gösterilmesi işlemine geçilir. Bu işlem sırasında veya sonrasında tespit edilen olguların birbirleri ile *Eylem* olgusu aracılığıyla kurdukları *İrtibât* işlemleri gerçekleştirilir.

OLGULAR

* 8A849-Eylem - Nakli: **Ṭufeyl b. Saḥbere'nin Rüyâ Görmesi**

E-B8E-FD01- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

(قَالَ: رَأَيْتُ فِيهَا بَرِي النَّائِمِ كَأَنِّي أَتَيْتُ عَلَى رَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ، فَعُلْتُ: - Ṭufeyl'in herkesin gördüğü gibi rüyasında Yahudileri görmesi. فَعُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟، فَقَالُوا: نَحْنُ الْيَهُودُ، فَعُلْتُ: إِنَّكُمْ لَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ، قَالُوا: وَأَنْتُمْ الْقَوْمُ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

E-B8C-FD17- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Hz. Peygamber'in Yahudiler'i çağırması ve onlara sorması. (دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ)

E-B8C-FD18- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Yahudilerin Hz. İsa'ya yalan isnad etmeleri. (فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى)

E-B88-FD27- et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

(قَالَ: رَأَى رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي النَّوْمِ قَوْمًا مِنَ الْيَهُودِ فَأَعَجَبْتُهُ هَيْئَتُهُمْ فَقَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: عَزَّزْتُ ابْنَ اللَّهِ قَالَ: وَأَنْتُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

E-B88-FD28- et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

(ثُمَّ إِنَّهُ رَأَى قَوْمًا مِنَ النَّصَارَى فَأَعَجَبْتُهُ هَيْئَتُهُمْ فَقَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ قَالَ: وَإِنَّكُمْ قَوْمٌ لَوْلَا أَنْتُمْ تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ)

E-B88-FD29- et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

- Sabahleyin adamın rüyasını Hz. Peygamber'e anlatması. (فَلَمَّا أَصْبَحَ قَصَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

- **Irt:** N-7B7A-Nakli-Rüya Gören: [A878]- Tufeyl b. Saḥbere
- **Irt:** M-7B8D-Nakli-Yer: [A856]- *Mîna* ’
- **Irt:** Z-324B-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
- * 8A84A-**Eylem** - Nakli: **Tufeyl b. Saḥbere’nin Rüyasını Arkadaşlarına Anlatması**
E-B8E-FD03- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.
- Sabah olduğunda gördüğü rüyayı bazılarına haber vermesi. (فَلَمَّا أَصْبَحَ أَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَحْبَبَ)
▪ **Irt:** N-7B7B-Nakli-Haber Veren: [A878]- Tufeyl b. Saḥbere
▪ **Irt:** G-7B7C-Nakli-Haber Alanlar: [A879]- Tufeyl’in Arkadaşları
▪ **Irt:** M-7B8E-Nakli-Yer: [A856]- *Mîna* ’
▪ **Irt:** Z-324C-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
- * 8A84B-**Eylem** - Nakli: **Tufeyl b. Saḥbere’nin Rüyasını Hz. Peygamber’e Anlatması**
E-B8E-FD04- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.
- Daha sonra bunu Nebî’ye de söylemesi. (ثُمَّ أَخْبَرَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ)
E-B88-FD29- eṣ-Şâfi’î, *Şerhu Muşkili’l-Âsâr*, I, 219.
- Sabahleyin adamın rüyasını Hz. Peygamber’e anlatması. (فَلَمَّا أَصْبَحَ قَصَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)
▪ **Irt:** N-7B7D-Nakli-Söyleyen: [A878]- Tufeyl b. Saḥbere
▪ **Irt:** N-7B7E-Nakli-Söylenen: [A855]- Hz. Peygamber
▪ **Irt:** M-7B8F-Nakli-Yer: [A856]- *Mîna* ’
▪ **Irt:** Z-324D-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
- * 8A84C-**Eylem** - Nakli: **Tufeyl b. Saḥbere’nin Rüyasını Anlattığını Söylemesi**
E-B8E-FD06- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.
- Tufeyl’in “evet” demesi. (فَقَالَ: نَعَمْ،)
▪ **Irt:** N-7B82-Nakli-Cevap Veren: [A855]- Hz. Peygamber
▪ **Irt:** Z-324F-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
- * 8A84D-**Eylem** - Nakli: **Hz. Peygamber’in İnsanları Hutbe İçin Çağırması**
E-B8E-FD07- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.
- Resülüllâh’ın kalkıp hamdu senada bulunduktan sonra “أَمَا بَعْدُ، فَإِنَّ طَفِيلًا رَأَى رُؤْيَا وَأَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَحْبَبَ مِنْكُمْ” demesi.
Z-B8C-FD22- eṣ-Şâfi’î, *el-Umm*, VII, 358.
- Hz. Peygamber’in minbere çıkma zamanı. (فَصَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الْمِنْبَرَ)
Z-B8C-FD23- eṣ-Şâfi’î, *el-Umm*, VII, 358.
- Hz. Peygamber’in insanlara hitap etme zamanı. (فَخَطَبَ النَّاسَ)
E-08E-FD3F- el-Kuleynî, *el-Furû’u’l-Kâfi*, I, 69.
- Hz. Peygamber’in Minâ’da hutbe vermesi. (خَطَبَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَى)
E-08B-FD4A- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.
- Hz. Peygamber’in “ادْعُوا لِي مَنْ يَحْضُرُنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ” demesi.
▪ **Irt:** N-7B81-Nakli-Çağırılan: [A855]- Hz. Peygamber
▪ **Irt:** Z-3250-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
▪ **Irt:** G-AA3A-Nakli-Çağırılanlar: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler
- * 8A84E-**Eylem** - Nakli: **İnsanların Bir Araya Toplanması**
E-08B-FD4D- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.
- Ashâbı yanına toplandı. (قَالَ: فَاجْتَمَعُوا إِلَيْيَ)
▪ **Irt:** G-7B85-Nakli-Iritibat: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler
▪ **Irt:** Z-3251-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü
- * 8A84F-**Eylem** - Nakli: **Hz. Peygamber’in Başkasına Anlatıp Anlatmadığını Sorması**
E-B8E-FD05- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.
- Hz. Peygamber’in “Bunu kimseye haber verdin mi?” demesi. (فَقَالَ: «هَلْ أَخْبَرْتِ بِهَا أَحَدًا؟»)
▪ **Irt:** N-7B83-Nakli-Soran: [A855]- Hz. Peygamber
▪ **Irt:** N-7B84-Nakli-Sorulan: [A878]- Tufeyl b. Saḥbere
▪ **Irt:** Z-324E-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

* 8A850-Eylem - Nakli: **Ṭufeyl b. Saḥbere'nin Bir Rûya Gördüğünü Söylemesi**

E-B8E-FD07- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

- Resûlüllâh'ın kalkıp hamdu senada bulunduktan sonra “أَنَا بَعْدُ، فَإِنَّ طَفِيلًا رَأَى رُؤْيَا وَأَخْبَرَ بِهَا مَنْ أَخْبَرَ مِنْكُمْ” demesi.

▪Irt: N-7B86-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3252-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

* 8A851-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in, Ṭufeyl b. Saḥbere'nin Rüyasını Anlatması**

E-B8E-FD08- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

- Resûlüllâh'ın “وَأَنْتُمْ تَقُولُونَ كَلِمَةً كَمَا يَمْتَعِي الْحَيَاءُ مِنْكُمْ أَنْ أَنْهَأْتُمْ عَنْهَا، فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ” demesi.

E-B8C-FD17- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Hz. Peygamber'in Yahudiler'i çağırması ve onlara sorması. (دَعَا الْيَهُودَ فَسَأَلَهُمْ)

E-B8C-FD18- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Yahudilerin Hz. İsa'ya yalan isnad etmeleri. (فَحَدَّثُوهُ حَتَّى كَذَبُوا عَلَى عِيسَى)

E-B88-FD2A- et-Ṭahâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

- Hz. Peygamber'in “فَدَّ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْكُمْ فَوَدِدْتُي فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ” demesi.

E-B88-FD2B- et-Ṭahâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

- Hz. Peygamber'in “وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ شَاءَ مُحَمَّدٌ” demesi.

E-08B-FD48- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber Yahudilerden bir gruba adam gönderip Mûsâ'yı sordu ve yalan söylediklerini anladı. (بَعَثَ)

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى زَهْطٍ مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُمْ عَنْ مُوسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّرَ لَهُ كَذِبُهُمْ عَلَيْهِ)

E-08B-FD49- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber Hıristiyanlardan bir gruba adam gönderip Mûsâ'yı sordu ve yalan söylediklerini anladı. (بَعَثَ)

بَعَثَ إِلَى زَهْطٍ مِنَ النَّصَارَى فَسَأَلَهُمْ عَنْ عِيسَى فَحَدَّثُوهُ حَتَّى تَبَيَّرَ لَهُ فِرْيَانَهُمْ عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «فَوْمُوا»

▪Irt: N-7B87-Nakli-Anlatan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3253-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA3B-Nakli-Anlatılanlar: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* 8A852-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in Daha Sonra “وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَّرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” Demesi**

E-F55-FCF9- et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

- Hz. Peygamber'in “وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَّرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” demesi.

E-B8C-FD1B- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Hz. Peygamber'in “إِنَّ الْحَدِيثَ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَّرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” demesi.

E-09A-FD34- ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370.

- Hz. Peygamber'in “سَيَأْتِيكُمْ عَلَيَّ أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ” demesi.

E-092-FD3B- İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Ehâdîs*, s. 416.

- Hz. Peygamber'in “مِمَّا حَدَّثْتُمْ عَلَيَّ مِمَّا تُنْكِرُونَ، وَلَا تُصَدِّقُونَهُ فَإِنِّي لَا أَقُولُ الْمُنْكَرَ” demesi.

E-08B-FD50- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber'in “وَإِنَّهُ سَيَكْفُرُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَفَّرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” demesi.

▪Irt: N-7B88-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3254-Nakli-Söyleyen: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA3C-Nakli-İşitenler: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* 8A853-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in Daha Sonra “فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ” Demesi**

E-F55-FCFA- et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

- Hz. Peygamber'in “فَمَا أَتَاكُمْ مِنْ حَدِيثِي فَافْرُقُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاعْتَبِرُوا” demesi.

E-B8C-FD1C- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Hz. Peygamber'in “فَمَا أَتَاكُمْ عَلَيَّ يُؤَافِقُ الْقُرْآنَ فَهُوَ عَلَيَّ” demesi.

E-09A-FD35- ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370.

- Hz. Peygamber'in “فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي” demesi.

E-092-FD3C- İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Ehâdîs*, s. 416.

- Hz. Peygamber'in "وَمَا حَدِيثُكُمْ عَنِّي بِمَا تَعْرِفُونَ فَصَدِّقُوا" demesi.

E-08B-FD51- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber'in "فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ، فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ" demesi.

▪Irt: N-7B89-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3255-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA3D-Nakli-İşitenler: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* 8A854-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in Daha Sonra "وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي" Demesi**

E-F55-FCFB- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

- Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ" demesi.

E-B8C-FD1D- eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

- Hz. Peygamber'in "وَمَا أَنَاكُمْ عَنِّي بِخَالِفِ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ عَنِّي" demesi.

E-09A-FD36- ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370.

- Hz. Peygamber'in "وَمَا جَاءَكُمْ مَخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسَانِي فَلَيْسَ مِنِّي" demesi.

E-08E-FD41- el-Kuleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, I, 69.

- Hz. Peygamber'in "وَ مَا جَاءَكُمْ بِخَالِفِ كِتَابِ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ" demesi.

E-08B-FD52- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber'in "وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي" demesi.

▪Irt: N-7B8A-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3256-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA3E-Nakli-İşitenler: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* 8A8ED-Eylem - Nakli: **Dâhiliyet**

▪Irt: G-7B7F-Nakli-Iritibat: [A879]- Tufeyl'in Arkadaşları

▪Irt: G-7B80-Nakli-Iritibat: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* A4234-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in "قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْكُمْ فَتَوَدُّونِي فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ" Demesi**

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

E-B8E-FD08- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

- Resûlüllâh'ın "وَإِنَّكُمْ تَقُولُونَ كَلِمَةً كَانَ يَمْتَعِنِي الْحَيَاءُ مِنْكُمْ أَنْ أَتَاهَاكُمْ عَنْهَا، فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ" demesi.

E-B88-FD2A- et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

- Hz. Peygamber'in "قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْكُمْ فَتَوَدُّونِي فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ" demesi.

E-B88-FD2B- et-Taḥâvî, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

- Hz. Peygamber'in "وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ شَاءَ مُحَمَّدٌ" demesi.

E-B86-FD2C- Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 28.

- Hz. Peygamber'in "وَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَخَدُّهُ" demesi.

▪Irt: N-7B8B-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3257-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA3F-Nakli-İşitenler: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

* A4265-Eylem - Nakli: **Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَحْبَبُوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حُبِّهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ" Demesi**

E-08B-FD53- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَحْبَبُوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حُبِّهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ" demesi.

E-08B-FD54- er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

- Hz. Peygamber'in "وَإِنَّ قَوْمًا أَبْغَضُوا قَوْمًا حَتَّى هَلَكُوا فِي بَعْضِهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ" demesi.

▪Irt: N-7B8C-Nakli-Konuşan: [A855]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-3258-Nakli-Zaman: [A857]- Olay Günü

▪Irt: G-AA40-Nakli-İşitenler: [A8CC]- Hutbeyi Dinleyenler

F. KURGUNUN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMESİ

Kurgu işlemi tamamlandıktan sonra ölçme ve değerlendirme işlemine geçilir. Bunun için bütün ifâdelendirme ve irtibatlandırma işlemlerinin tamamlandığından emin olunmalıdır. Aksi halde elde edilen sonuçlarda tutarsızlıklar ortaya çıkabilir.

ARZ HADİSİ KURGUSU’NUN İSTATİSTİKLERİ

Arz Hadisi Kurgusu’nun olgu sayısı çok fazla değildir. Fakat olgular arasındaki irtibatların sayısı oldukça fazladır. Bu da rivâyetin gücüne işaret etmektedir. Ayrıca aşağıda da görüleceği üzere *Kurgu*, tespit edebildiğimiz 8 ayrı *Haber* üzerinden oluşturulmuştur. İleride yapılacak araştırmalar neticesinde tespit edilebilecek yeni haberlerle bu sayının artması mümkündür. Bu sayı bir sonraki örneğe bakıldığında oldukça azdır. Fakat yine de klasik hadis usûlünün tek bir isnada dayanan *Haber* yöntemi dikkate alındığında, sayının pek de az olmadığı söylenebilir. Diğer yandan bu *Kurgu*’nun sadece bir örnek olduğu ve başka irtibatlar kurularak bu rakamların çok daha yukarılara çıkabileceğini de hatırlatmakta fayda vardır.

Eylem Olgu Sayısı: 15.

Zaman Olgu Sayısı: 1.

Mekân Olgu Sayısı: 1.

Nesne Olgu Sayısı: 2.

Grup Olgu Sayısı: 2.

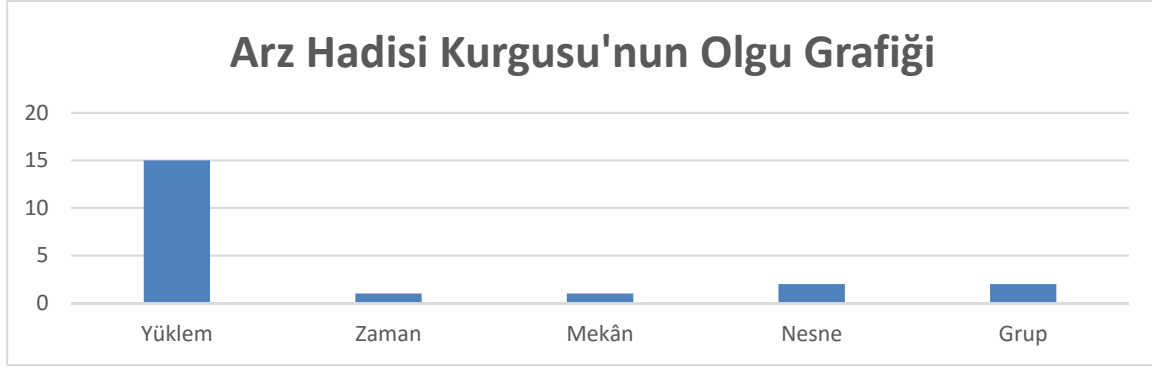
Toplam İrtibât Sayısı: 43.

Toplam İfâde Sayısı: 46.

Toplam Haber Sayısı: 8.

Arz Hadisi Kurgusu’nun İfâde İstatistiği		
<i>Eylem Olgusu Tanımı</i>	Kod	İfâde Sayısı
Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Rüya Görmesi	8A849	6
Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Rüyasını Arkadaşlarına Anlatması	8A84A	1
Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Rüyasını Hz. Peygamber’e Anlatması	8A84B	2
Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Anlattığını Söylemesi	8A84C	1
Hz. Peygamber’in İnsanları Hutbe İçin Çağırması	8A84D	5
İnsanların Bir Araya Toplanması	8A84E	1
Hz. Peygamber’in Başkasına Anlatıp Anlatmadığını Sorması	8A84F	1
Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Bir Rüya Gördüğünü Söylemesi	8A850	1
Hz. Peygamber’in, Ṭufeyl b. Saḥbere ’nin Rüyasını Anlatması	8A851	7
Hz. Peygamber’in “وَأَنَّهُ سَيَكُونُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كَثُرَ عَلَيَّ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” Demesi	8A852	5
Hz. Peygamber’in “فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ حَدِيثِي، وَإِنَّمَا هَدَى اللَّهُ نَبِيَّهُ بِكِتَابِهِ” Demesi	8A853	5
Hz. Peygamber’in Daha Sonra “وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي” Demesi	8A854	5
Hz. Peygamber’in “قَدْ كُنْتُ أَسْمِعُهَا مِنْكُمْ فَتَوَدِّيَنِي فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ” Demesi	A4234	4
Hz. Peygamber’in “وَإِنَّ قَوْمًا أَحَبُّوا قَوْمًا فَهَلَكُوا فِي حُبِّهِمْ فَلَا تَكُونُوا كَقَوْمٍ” Demesi	A4265	2

Şekil 22: Arz Hadisi Kurgusu’nun İfâde İstatistiği listesi.

Şekil 23: Arz Hadisi Kurgusu'nun Olgu grafiği.

G. KURGUNUN SUNULMASI

Kurgu ile ilgili bütün bu çalışmalar tamamlandıktan sonra, *Eylem* olarak belirlenen olguların başlık ifâdelerinin listelendiği bir yazılı metin oluşturulur. Bu metinde ortaya konulan Kurgu'nun bilimsel yöntemlerle ve anahatları ile bir metin halinde gösterilmesi sağlanır.

Arz Hadisi Kurgusu'nun Senaryo Metni

“Tufeyl b. Saḥbere'nin Rüya Görmesi.”⁴³¹ Tufeyl b. Saḥbere'nin Rüyasını Arkadaşlarına Anlatması.⁴³² Tufeyl b. Saḥbere'nin Rüyasını Hz. Peygamber'e Anlatması.⁴³³ Tufeyl b. Saḥbere'nin Anlattığını Söylemesi.⁴³⁴ Hz. Peygamber'in İnsanları Hutbe İçin Çağırması.⁴³⁵ İnsanların Bir Araya Toplanması.⁴³⁶ Hz. Peygamber'in Başkasına Anlatıp Anlatmadığını Sorması.⁴³⁷ Tufeyl b. Saḥbere'nin Bir Rüya Gördüğünü Söylemesi.⁴³⁸ Hz. Peygamber'in, Tufeyl b. Saḥbere'nin Rüyasını Anlatması.⁴³⁹ Hz. Peygamber'in Daha Sonra “وَأَنَّ سَيَكُونُ عَلَيَّ مِنْ بَعْدِي كَمَا كُنْتُ عَلَى مَنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ” Demesi.⁴⁴⁰ Hz. Peygamber'in Daha Sonra “فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهَوَ مَعِي” Demesi.⁴⁴¹ Hz. Peygamber'in Daha

⁴³¹ eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358; et-Taḥâvî, *Şerḥu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219; İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165; et-Taḥâvî, *Şerḥu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219.

⁴³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³⁵ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355; el-Kuleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, I, 69; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358. eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358; İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³⁶ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

⁴³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴³⁹ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355; et-Taḥâvî, *Şerḥu Muşkili'l-Âsâr*, I, 219; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358; İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴⁴⁰ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355; İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Eḥâdiş*, s. 416; ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358; et-Taḥâvî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

⁴⁴¹ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355; İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Eḥâdiş*, s. 416; ed-Dârekuṭnî, *Sunenu'd-Dârekuṭnî*, V, 370; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358; et-Taḥâvî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

Sonra “ *فَلَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ* “ Demesi.⁴⁴² Hz. Peygamber'in “ *وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَالَيْسَ مِنْ حَدِيثِي* “ Demesi.⁴⁴³ Hz. Peygamber'in “ *وَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ* “ Demesi.⁴⁴⁴”

ARZ HADİSİ KURGUSU'NUN BİBLİYOGRAFYASI

- el-Beyhaķî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî el-Husevcerdî el-Hurâsânî (ö.458/1066), *Ma'rifetu's-Sunen ve'l-'Âsâr* (nşr. 'Abdmu'tî 'Emîn Kâl'acî), I-XV, Karaçi, Beyrut, Haleb, Kâhire 1412/1991.
- el-Câhîz**, Ebû 'Osmân 'Amr b. Baħr b. Maħbûb el-Kinânî el-Leyşî (ö.255/869), *er-Rasâ'il*, I-IV, Kâhire 1384/1964.
- el-Cevreķânî**, Ebû 'Abdullâh el-Huseyn b. İbrâhîm b. el-Huseyn b. Ca'fer' el-Hemeżânî el-Cevreķânî (ö.543/1149), *el-Ebâtil ve'l-Menâkir ve's-Şihâh ve'l-Meşâhîr*, I-II, 1422/2002.
- ed-Dâreķuţnî**, Ebû'l-Ĥasan 'Alî b. 'Omar b. 'Aħmed b. Mehdî b. Mes'ûd b. en-Nu'mân b. Dînâr el-Baġdâdî ed-Dâreķuţnî (385/995), *Sunenu'd-Dâreķuţnî*, I-V, Beyrut 1424/2004.
- Ebû Sa'id ed-Dârimî**, Ebû Sa'id 'Osmân b. Sa'id b. Ĥalîd b. Sa'id es-Sicistânî (ö.280/894), *en-Naķd 'alâ'l-Merisî el-Cehmî* (nşr. Raşîd b. Ĥasan), I-II, 1418/1998.
- Ebû Yûsuf**, Ebû Yûsuf Ya'ķûb b. İbrâhîm b. Ĥabîb el-Ensârî (ö.182/798), *er-Redd 'alâ Sîyeri'l-Evzâ'î*.
- Ebû'l-Ķâsim el-Beġavî**, 'Abdullâh b. Muħammed b. 'Abdil'azîz b. el-Merzubân b. Sâbûr (317/929), *Mu'cemu's-Şahâbe* (nşr. Muħammed el-'Emîn b. Muħammed el-Cekenî), I-V, Kuveyt 1421/2000.
- Ĥaġîb el-Baġdâdî**, Ebû Bekir 'Aħmed b. 'Alî b. Şâbit b. 'Aħmed b. Mehdî el-Ĥaġîb el-Baġdâdî (ö.463/1071), *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye* (nşr. Ebû 'Abdillâh es-Sevraķî, İbrâhîm Ĥamdî el-Medenî), I, Medine.
- İbn 'Adiy**, Ebû 'Aħmed 'Abdullâh b. 'Adiy el-Curcânî (365/976), *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, I-IX (nşr. 'Âdil 'Aħmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muħammed Mu'avviğ), Beyrut 1418/1997.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö.235/850), *el-Musned* (nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Aħmed b. Ferîd el-Mezîdî), I-II, Riyâğ 1997.
- İbn Ĥibbân**, Ebû Ĥatim Muħammed b. Ĥibbân b. 'Aħmed el-Bustî (ö.354/965), *es-Şahîh* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), I-XVIII, Beyrut 1408/1988.
- İbn Ķânî**, Ebû'l-Huseyn 'Abdulbâķî b. Ķânî' b. Merzûķ el-Baġdâdî (ö.351/962), *Mu'cemu's-Şahâbe* (nşr. Şalâh b. Sâlim el-Mısrâtî), I-III, Medine 1418/1997.
- İbnu'l-Ķayserânî**, Ebû'l-Fađl Muħammed b. Tâhir b. 'Alî b. Aħmed el-Maķdisî (ö.507/1114), *Żahîratu'l-Ĥuffâz mine'l-Kâmil l'İbni 'Adiyy* (nşr. 'Abdurrahman el-Feryevâ'î), I-V, Riyâđ 1417/1996.
- İsmâ'il b. Ca'fer**, Ebû İşhâķ İsmâ'il b. Ca'fer el-Ensârî ez-Zuraķî (ö.180/797), *el-Eĥâdîs* (nşr. 'Omar b. Rafûd b. Refîd es-Sufyânî), Riyâğ 1418/1998.
- el-Kuleynî**, Muħammed b. Ya'ķûb (329/941), *el-Furû'u'l-Kâfi* (nşr. Âlî Ekber el-Ġıfârî), I-VIII, Tahrran 1388H.

⁴⁴² er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355; el-Kuleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, I, 69; ed-Dâreķuţnî, *Sunenu'd-Dâreķuţnî*, V, 370; eş-Şâfî'î, *el-'Umm*, VII, 358; et-Taġberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 316.

⁴⁴³ Ma'mer b. Râşîd, *el-Câmi*, XI, 28; et-Taĥavî, *Şerħu Muşķili'l-'Âsâr*, I, 219; İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 165.

⁴⁴⁴ er-Rûyânî, *el-Musned*, II, 355.

Ma' mer b. Râşid, Ma' mer b. Râşid el-Ezdî (ö.153/770), *el-Câmi'* (nşr. Hâbübu'r-Rahmân el-'A'zamî), I-II, Pakistan 1403/1982.

er-Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö.307/920), *el-Musned* (nşr. 'Eymen 'Alî Ebû Yemânî), I-II, Kâhire 1416H.

eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-'Umm*, I-VIII, Beyrut 1410/1990.

es-Suyûtî, Celâlu'd-Dîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *Miftâhu'l-Cenneti fî'l-İhticâc bi's-Sunneti*, Medine 1409/1989.

eş-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî* (nşr. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi), I-XXV, Kâhire.

eş-Taḥâvî, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Mısırî (ö.321/933), *Şerḥu Muşkili'l-Âsâr* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), I-XVI, 1415/1994.

H. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uygulama Kapsamı belirlenmiş olan bir kurgunun tamamlanmasının ardından onun değerlendirilmesi gerekebilir. Bu değerlendirme iki türlü yapılabilir: Birincisi klasik İslâmî ilimler açısından elde edilen sonuçların ne anlama geldiği; ikincisi, elde edilen yeni veriler ışığında yapılan çalışmanın ne anlama geldiği şeklinde gerçekleşir ve böylece çalışma tamamlanmış olur.

Hz. Peygamber'in “سيفشو عني فما أتاكم عني يوافق القرآن فهو عني وما أتاكم عني يخالف القرآن فليس عني” sözünü ihtivâ eden **Ebû Ca'fer** rivâyetini⁴⁴⁵ “Uygulama Kapsamı” olarak belirleyerek başladığımız *Kurgu* örneğinde başka birçok farklı *Haber* tespit ettik. **Tufeyl b. Sahbere**'nin gördüğü bir rüyayı Hz. Peygamber'e anlatmasıyla gelişen bir olay söz konudur. Özellikle **'Abdullâh b. Ca'fer el-Hâşimî**'den rivâyet edilen metinle birlikte Hz. Peygamber'in bu sözleri söylediği yer, zaman ve o sırada yanında bulunan kimselerin tespiti mümkün hâle gelmiştir.

Metinlerin *ihtisâr* edilmesi nedeniyle anlatımlar rivâyetten rivâyete farklılık göstermektedir. Nitekim **Tufeyl b. Sahbere**'nin rüya gördüğünü bazı râvîler aktarmış iken, bazıları aktarmamıştır. Bu da meydana gelen olayınların birbirinden farklı olaylar olduğunun zannedilmesine yol açmaktadır.

Klasik usûl açısından bakıldığında **Ebû Hüreyre**'den⁴⁴⁶ *merfû'*, **Muḥammed b. Cubeyr b. Muḥ'im**'den⁴⁴⁷ *mürsel* ve **Ebû Ca'fer**'den⁴⁴⁸ de *munḳatı*⁴⁴⁹ olarak nakledilen zayıf rivâyetlere dayanmakta olan Hz. Peygamber'in sözü diğer *Haber*'ler tarafından da teyid edilmektedir.

⁴⁴⁵ Ebû Yûsuf, *er-Redd 'alâ Sîyeri'l-Evzâ'î*, s. 25; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

⁴⁴⁶ İbn 'Adiyy, *el-Kâmil*, V, 106.

⁴⁴⁷ İsmâ'îl b. Ca'fer, *el-Eḥâdîs*, s. 416; İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, IV, 338.

⁴⁴⁸ Ebû Yûsuf, *er-Redd 'alâ Sîyeri'l-Evzâ'î*, s. 25; eş-Şâfi'î, *el-'Umm*, VII, 358.

⁴⁴⁹ el-Beyhaḳî'ye (458/1078) göre **Ebû Ca'fer**'in rivâyeti *munḳatı*'dır (el-Beyhaḳî, *Ma'rifetu's-Sunen*, I, 117).

Arz Hadisi Kurgusu'nun sadece bir örnek olarak hazırlandığı için sınırlı tutulması nedeniyle olguların diğer irtibatları üzerine gidilmedi. Eğer bunların üzerine de gidilseydi kurgu mevcut halinden çok daha büyük ve karmaşık bir hale gelebilirdi. Bu nedenle kurguya ait istatistiksel verilerin düşük olması mevcut rivâyetlerin azlığından değil, çalışmanın örnek olması nedeniyle sınırlı tutulmasından kaynaklanmaktadır. Bu eksiklere rağmen mevcut hâliyle bile olayın *tespit* edildiği söylenebilir.

II. KÜSÛF HÂDİSESİ ve KABİR AZÂBI RİVÂYETLERİ

A. GİRİŞ

Hadislerin tespitinde *Bütünsel Yaklaşım* yöntemini göstermek amacıyla hazırlanmış olduğumuz ikinci örnekte, Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bir güneş tutulması ile kaynaklardaki güneş tutulmasına dair rivâyetler arasında irtibat kurulmaya çalışıldı.

Bütünsel Yaklaşım yönteminde, rivâyetlerde bulunan *Eylem, Zaman, Mekân, Nesne* ve *Grup* olguları arasında bulunan ve ilk bakışta görülmesi mümkün olmayan irtibatlar tespit edilerek yeni olgular belirlenir ve irtibatlar kurulur. Olgu ve İrtibât sayısı, yönü ve kalitesi arttıkça da rivâyetlerin değeri ortaya çıkmaya başlar.

Küsûfu’ş-Şems ve Kabir Azâbı ile ilgili rivâyetler hakkındaki fikhî-itikâdî mülâhazalar ilk dönemlerden beri sıcaklığını korumuştur. Fakat burada meselenin itikâdî ve fikhî boyutu üzerinde durulmayacaktır. Sadece *Bütünsel Yaklaşım* metodunu uygulayarak rivâyetler incelenecek ve bu konuda bir *Kurgu* ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Rivâyetleri seçerken herhangi bir klasik hadis usûlü kriteri kullanılmamaya özen gösterilmiştir. Bunun yerine, rivâyetlerin mümkün olduğu kadar az *ihtisâr* edilmiş ve farklı râvîlerden nakledilmiş olanları tercih edilmiştir. Ayrıca karşılaştırma yapıldığı takdirde muhtemel tashîf hatalarının görülmesini kolaylaştıracak tarîkler seçilmiştir.

Kurguda kullanılan rivâyetler derlenirken bilgisayar programından faydalanılmıştır. Taramalarda mümkün olduğu zengin bir kaynak koleksiyonu kullanılmasına rağmen daha farklı bilgi ve rivâyetlerin yer aldığı başka matbû veya yazma kaynaklar da bulunabilir. Çünkü bu çalışmanın nihai bir çalışma olmasından ziyâde, örnek bir çalışma olması amaçlanmıştır. Bu sebeple, ortaya çıkan neticelerin ihtiyatla ele alınması gerekir.

Uygulama Kapsamı olarak bir güneş tutulmasının seçilmiş olmasının temel nedeni, kapsamın dar olmasına rağmen yeterli veriye kolayca ulaşılması ve anlaşılır bir örnek ortaya konulmasını sağlamak içindir. İleride yapılacak çalışmalarda da bu örnekteki gibi kısa ve belirgin zaman aralıklarının seçilmesi, daha hızlı ve doğru neticeler elde edilmesi bakımından yerinde olacaktır. Meselâ Vedâ Haccı rivâyetleri, Bayram rivâyetleri gibi uygulama kapsamı belirlenmesi hâlinde rivâyetlerin derlenmesi, olguların tespiti, olguların analizi ve irtibatlandırılması kolaylaşacaktır.

Bütünsel Yaklaşım uygulamasının ideal olması ve daha kesin neticeler elde edilebilmesi için ise yukarıdaki örneklerin aksine ölçeğin daha geniş tutulması gerekir. Meselâ, hicretin ilk senesinden Hz. Peygamber’in vefatına kadar olan “Medine Dönemi”nin tamamı tek bir Kurgu olarak tek seferde oluşturulmaya çalışılabilir. Elbette böyle bir proje, burada sunacağımız

örnek çalışmalara göre oldukça karmaşık ve kapsamlı olacaktır. Bu tür projelerin daha kolay ve hızlı gerçekleştirilebilmesi için bu işleme göre tasarlanmış bir bilgisayar programından istifade edilmesi gerekmektedir.*

Burada örnek olarak oluşturulacak kurguda güneş tutulması ve kûsûf namazının yanı sıra Hz. Peygamber'in, sütannesinin evinde vefat eden oğlu **İbrâhîm**'in cenâzesinin getirilmesi, yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesini konu alan rivâyetler de derlenecektir. Bu rivâyetlerin bazıları temel hadis kaynaklarından bazıları da diğer kaynaklardan yer almaktadır. Daha detaylı araştırmalar yapıldığı takdirde başka rivâyetlere de ulaşılabilir. Ancak yapılacak kurgunun örnek olması nedeniyle sadece olayların genel gidişâtını ortaya koyacak rivâyetler seçilmiş, ayrıntılı inceleme ve derlemelerden mümkün olduğu kadar kaçınılmıştır.

Kabir azâbı ile ilgili rivâyetlerin güneş tutulması rivâyetleriyle alakası *Kurgu* işlemine başladıktan sonra *Bütünsel Yaklaşım* metodunun sağladığı bilgi ve imkânların neticesinde teyid edilmiştir. Daha önce yayınlanan *Resûlullah'ın Günlüğü* adlı çalışmamızda Medine'de Hz. Peygamber zamanında iki defa güneş tutulması meydana geldiğinden bahsetmiş ve bunların tarihlerini vermiştik.⁴⁵⁰ Ardından 'Â'îşe'den nakledilen bir hadiste dilenen bir Yahudi kadının kabir azabından bahsetmesi ve Hz. Peygamber'in bir binek ile bilinmeyen bir yere gittikten sonra geriye dönüp aceleyle mescide gelmesi olayının 21 Nisan 627 Salı günü gerçekleşen ilk güneş tutulması sırasında meydana gelmiş olabileceğinden bahsetmiştik. Ancak burada yapılacak *Kurgu* neticesinde de görüleceği üzere sözü edilen olayın da diğer rivâyetlerde olduğu gibi ikinci güneş tutulmasında (yani 27 Ocak 632 Pazartesi günü sabah 9:43 civarında) vuku bulduğu ortaya çıkmıştır.

Bu örnek kurguda, kabir azâbı ile ilgili **Zeyd b. Şâbit**'den nakledilen rivâyette, Hz. Peygamber'in bir katırla yanlarına gelmesi sırasında cereyan eden kabir azâbı hadisesinin diğer olayın devâmı olabileceğini düşünerek, bu rivâyetleri de incelemeye dâhil etmeye karar verdik. Böylece yaptığımız inceleme sonucunda ortaya oldukça ilginç bir senaryo çıkmıştır. Elbette bu senaryo nihai bir senaryo değildir. Üzerinde biraz daha çalışılması ve başka olaylarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Ancak mevcut hâliyle bile kabir azâbı hakkında verdiği bilgiler açısından yeterli sayılabilir.

Kûsûf rivâyetleri ile kabir azâbına dair rivâyetler arasındaki bu irtibatı **İbn Hacer**'in (ö.852/1448) de yüzyıllar önce gördüğü bilinmektedir.⁴⁵¹ Ancak onun, kabir azâbı rivâyetleri

---

* Böyle bir program hazırladık ve buradaki örnekleri bu programla kurguladık.

⁴⁵⁰ bk. Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s. 91-93.

⁴⁵¹ bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 235-237.

ile deccâl fitnesi ve ‘Amr b. Luḥay ile ilgili hadislerin aslında aynı gün vuku bulmuş olaylarda söylenmiş olduğu sonucuna tam olarak varamadığını zannediyoruz. Çünkü konu kûsûf namazının ardından Hz. Peygamber tarafından yapılan konuşmaya gelince; konuşmanın içeriğinin çok geniş olması ve birden fazla konuyu ilgilendirmesinden dolayı rivâyetlerde muhtemelen ilk râvîler tarafından yapılan *taḳṭî*‘ ameliyesinden dolayı birçok farklı metin ortaya çıkmıştır. Bu metinlerin hepsinde aynı olaydan bahsedildiği halde bunların bazılarında söz konusu olayın bir sabah namazından sonra,⁴⁵² bazılarında kûsûf namazında,⁴⁵³ bir kısmında öğlen namazında,⁴⁵⁴ birinde ise bir cenâze sırasında cereyan ettiği ifade edilmektedir.⁴⁵⁵ Hadis metinlerinde bu tür karışıklıklara sık sık rastlanmaktadır. Muhaddisler böyle durumlarda mevcut ihtilâfları olayın tekerrür ettiği şeklinde açıklama eğilimindedir. Fakat bize göre bu tür karışıklıklar genellikle aynı olay ile alakalıdır ve bu konudaki değişik rivâyetler aslında aynı rivâyetlerin nakil sırasında bazı değişimlere uğramış farklı târikleridir. Bu durum günümüzde bir fıkranın farklı kişi, yer ve zamanlara nispet edilerek anlatılmasına benzetilebilir. Dolayısıyla farklı rivâyetler arasında bağlantı kurulabilmesi ve olayın aydınlatılabilmesi için buradaki örnekte olduğu gibi *Bütünsel Yaklaşım* yönteminden istifade edilebilir.

Hz. Peygamber’in kûsûf namazını kıldırıktan sonraki vaazında bazı mesajlar verdiği görülecektir. Bunların başında, güneş tutulmasının herhangi bir kişinin ölümünden dolayı meydana gelmediğine dair mesajı gelmektedir. Hz. Peygamber’in, kabir azâbı, cennet vecehennemin hâllerinden de bahsettiği bu vaaz ileride yapılacak daha ayrıntılı çalışmalarla daha detaylı olarak ortaya çıkarılabilir. Çünkü bu örnek çalışmada sadece bu vaazın anahatları, *Bütünsel Yaklaşım* yönteminin *Eylem* olgusundan istifade edilerek, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde de ele alındığı üzere, *Bütünsel Yaklaşım* yönteminde sadece rivâyetlerle yetinilmez. Bu rivâyetlerdeki olayları, işlemleri, kişileri, mekânları ve nesnelere oradaki olayın dışında tanımlayan ve olayın ayrıntılarının anlaşılmasında katkı sağlayabilecek bütün bilgiler de en az rivâyetler kadar önemlidir. Bu bilgilerin ihtivâ ettikleri mâlumata dayanarak mevcut olguların yeni irtibatları tespit edilebilir. Meselâ Hz. Peygamber’in

---

⁴⁵² Meselâ bk. D40 kodlu Câbir b. Semure Haberi.

⁴⁵³ Meselâ bk. D21 kodlu İbn ‘Abbâs, D38 kodlu ‘Abdullâh b. ‘Amr b. el-’Âs Haberi.

⁴⁵⁴ Meselâ bk. D3 kodlu Câbir Haberi.

⁴⁵⁵ **Ebû Sa’îd el-Ḥudrî**’den nakledilen “خرجنا مع رسول ﷺ في جنازة رجل من الأنصار فاتمينا إلى القبر” ifadesi ile başlayan rivâyetin de aynı olaydan bahsettiği anlaşılmaktadır (Tayâlîsi, *Müsned*, I, 102).

vaazında adı geçen ‘Amr b. Luḥay, Ekṣem b. el-Cevn ve diğ̈er isimler hakkındaki bilgiler aracılığ̈ıyla daha fazla ayrıntı ortaya çıkarılabilir.

B. AMAÇ

Bu örnek uygulamanın temel amacı, Hz. Peygamber’in oğlu İbrâhîm’in vefat ettiğ̈i ve güneşin tutulduğ̈u gün, Hz. Peygamber’in ve çevresindekilerin iştirak ettiğ̈i bütün olguları tespit ederek *Eylem* olguları ile *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olguları arasındaki irtibatları ortaya çıkarmaktır.

C. UYGULAMA KAPSAMININ BELİRLENMESİ

İkinci bölümde anlatılan *Uygulama Kapsamı* olarak bir *Zaman* olgusu esas alınacaktır. Hz. Peygamber’in oğlu İbrâhîm’in vefat ettiğ̈i ve güneş tutulmasının meydana geldiğ̈i gün bir *Zaman* olgusu olarak belirlenip bu olgu ile ilgili bilgi bulunan rivâyetler tespit edilerek *Haber* olarak hazırlanacaktır. Ardından, bahsi geçen günün *Kurgu*’su oluşturulacaktır.

Uygulama Kapsamı olarak İbrâhîm’in vefat ettiğ̈i ve güneşin tutulduğ̈u günün seçilmesinin bazı sebepleri vardır. Bunları şöyle listelemek mümkündür:

- Güneş tutulması ile ilgili astronomik verilerle kurulacak irtibat yardımıyla hem rivâyet hem de bilimsel verilerin kullanımını göstermesi açısından iyi bir örnek olabilir.

- *Uygulama Kapsamı* olarak kendi içinde bir bütün oluşturabilir ve başka rivâyetlerle bağlantı kurulmasa dahi bütünsel bir sonuç ortaya çıkabilir.

- Kabir azâbı gibi, hakkında tartışmaların olduğ̈u bir konuya ışık tutma potansiyeli bulunmaktadır.

- Birden fazla sahâbe ve tâbi’ûnun rivâyetleri ile uygulama yapma potansiyeli vardır.

- Örnek bir *Kurgu* olsa da *Bütünsel Yaklaşım* metoduyla belli neticeler alınabilir.

Bu *Kurgu Bütünsel Yaklaşım* yönteminin uygulandığ̈ı küçük bir örnek sayılabilir. Elbette ileride çok daha geniş kapsamlı örnekler üzerinde çalışılabilir.

D. HABERLERİN HAZIRLANMASI VE İFÂDELENDİRİLMESİ

Uygulama Kapsamı güneş tutulması olarak belirlenen bu örnek *Kurgu* işleminde kullanılacak rivâyetler ve bilimsel veriler aşağıda listelenmiştir. Bunlar sıhhat ile ilgili herhangi bir klasik hadis usûlü kriteri dikkate alınmadan çeşitli kaynaklardan toplanmıştır.

Her *Haber* içerisinde belli sayıda *Alıntı* vardır. Bunların kaynakları gösterilmiştir. Bu *Haber*’ler bir sahabî veya tâbi’ûnun her bir anlatımı ayrı ayrı esas alınarak tasnif edilmiştir. Bu *Haber*’lerden, *Kurgu* yapılırken istifade edilenler şunlardır:

Küsûf Günü Kurgusu'nun Haber Listesi			
Kod	Adı	Açıklama	Notlar
98FD12	'Â' işe: Yahudi Kadın -1 Haberi	Kabir Azabı	
6CB3EA	Enes b. Mâlik Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00BF	Câbir b. 'Abdullâh Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
6CB3E6	Sîrîn Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00C6	Mekhûl Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00C2	'Alî b. Ebî Tâlib Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00CB	'Abdullâh b. Muhammed Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00D4	Enes b. Mâlik Tekfin ve Cenâze Haberi.	İbrâhim'in Vefatı	
EE00D8	'Atâ' b. Ebî Rebâh Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00E0	Bükeyr b. 'Abdullâh el-Eşecc Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE011C	Ebû Ümâme Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE00E9	Esmâ binti Yezîd Haberi	İbrâhim'in Vefatı	
EE0121	Zeyd b. Şâbit Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
EE00F5	Ummu Mübeşşir el-Ensâriyye Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
13120B	'Â' işe ve Yahudi Kadın Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
EE0109	Enes b. Mâlik, Kabir Azâbı Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
EE0111	Ebû Eyyûb el-Ensârî Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
EE0116	Ebû Bekre Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
1E3A93	İbn 'Abbâs Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
EE00E3	Ebû Ümâme Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
6589D8	Muttâlib b. Hantâb Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
A55C7B	Hâsan el-Başrî Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
A55C82	Katâde b. Di'âme Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
A55C7E	Muhammed b. Yezîd Haberi	Kabir Azâbı Olayı	
A55C87	Esmâ' binti Ebî Bekr Haberi	Küsûf Hâdisesi	
A55C91	Semure b. Cündeb Haberi	Küsûf Hâdisesi	
007FBF	Ḳubayşa (veya Ḳabîşa) el-Hilâli Haberi	Küsûf Hâdisesi	
007FCA	Nû'man b. Beşîr Haberi	Küsûf Hâdisesi	
007FCD	'Uḳbe b. 'Amîr Haberi	Küsûf Hâdisesi	
007FDC	'Abdullâh b. 'Amr b. el-'Âs Haberi	Küsûf Vaazı	
007FDF	Ebû'd-Derdâ Haberi	Küsûf Vaazı	
007FE6	Câbir b. Semure Haberi	Küsûf Vaazı	
T1	Güneş Tutulması	Astronomik Veri	
T2	Coğrafi Bilgi	Coğrafi Veri	

Uygulamanın başarılı olabilmesi için derlenen rivâyet ve verilerin her biri ileride yapılabilecek başka uygulamalarda da kullanılabilir *Haber*'ler şeklinde hazırlanacaktır. Ardından da bu *Haber*'lerin *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularına işaret eden ifâdeleri belirlenecektir.

50EC Küsûf Günü Kurgusu

Açıklama: Uygulama Kapsamı belirlendikten sonra *Kurgu*'ya başlamak için yapılacak ilk iş bu kapsama giren rivâyetleri bularak *Haber* olarak hazırlamaktır. Arz Hadisi Kurgusu örneğine göre daha fazla sayıda *Haber* ihtivâ eden bu örnekte bazı sahâbilerin *Uygulama Kapsamı* ile ilgili iki hatta üç *Haber*'i ('Â' işe) bulunmaktadır.

[98FD12] 'Â' işe: Yahudi Kadın -1 Haberi

Tanım: 'Â' işe'nin, küsûf günü, Hz. Peygamber'in kıldığı küsûf namazının ardından kabir azâbı ve deccâlin fitnesinden bahsettiği bir hutbe gerçekleştirdiğine dair bu *Haber* oldukça dikkat çekicidir.

Alıntılar

☞ [FD11] *Muslim, es-Şâhîh, II, 621.*

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ بْنُ يَحْيَى بْنِ بَلَالٍ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ عَمْرَةَ، أَنَّ يَهُودِيَّةً أَتَتْ عَائِشَةَ تَسْأَلُهَا، فَقَالَتْ: أَعَاذَكَ اللَّهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَعُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يُعَذِّبُ النَّاسَ فِي الْقُبُورِ؟ قَالَتْ عَمْرَةُ: فَقَالَتْ عَائِشَةُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «عَائِدًا بِاللَّهِ» ثُمَّ رَكَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ عَدَاةٍ مَرَكَبًا، فَحَسَنَتِ الشَّمْسُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَخَرَجْتُ فِي نِسْوَةٍ بَيْنَ طَهْرِي الْحَجْرِي فِي الْمَسْجِدِ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَرَكِبِهِ، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مُصَلَّاهُ الَّذِي كَانَ يُصَلِّي فِيهِ، فَقَامَ وَقَامَ النَّاسُ وَرَاءَهُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَكَعَ، فَكَرَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ، فَكَرَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ ذَلِكَ الرَّكُوعِ، ثُمَّ رَفَعَ وَقَدْ بَحَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: «إِنِّي قَدْ رَأَيْتُكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ كَفِتْنَةِ الدَّجَالِ» قَالَتْ عَمْرَةُ: فَسَمِعْتُ عَائِشَةَ، تَقُولُ: فَكُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ، يَتَعَوَّدُ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ.

☞ [1207] *'Abdurrezzâk, el-Musannef, III, 97.*

عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: جَاءَتْنِي يَهُودِيَّةٌ، فَقَالَتْ: أَعَاذَكَ اللَّهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالَتْ: فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعَذِّبُ فِي قُبُورِنَا؟ قَالَ: «كَذَبْتَ يَهُودُ» ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَكَبَ ذَاتَ يَوْمٍ مَرَكَبًا فَحَسَنَتِ الشَّمْسُ قَالَتْ: فَخَرَجْتُ مَعَ نِسْوَةٍ فَكُنَّا بَيْنَ الْحَجْرِ إِذْ جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ مَرَكِبِهِ فَأَتَى مُصَلَّاهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا فَطَوَّلَ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا فَطَوَّلَ رُكُوعَهُ، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ أَدْنَى مِنْ قِيَامِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ أَدْنَى مِنْ رُكُوعِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، ثُمَّ سَجَدَ سُجُودًا طَوِيلًا، ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ أَدْنَى مِنْ قِيَامِهِ الْأَوَّلِ فَفَعَلَ كَمَا فَعَلَ فِي الْأَوَّلِ، ثُمَّ جَلَسَ. قَالَتْ: ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَسْتَعِيدُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.

Ifâdeler

▪ *Eylem Ifâdeleri*

- E-D11-DB69 - Bir Yahudi kadının dilenmek için 'Â' işe'ye gelmesi. (أَنَّ يَهُودِيَّةً أَتَتْ عَائِشَةَ تَسْأَلُهَا)
- E-D11-DB6A - Yahudi kadının “Allah seni kabir azabından korusun” demesi. (فَقَالَتْ: أَعَاذَكَ اللَّهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ،)
- E-D11-DB6B - 'Â' işe'nin Hz. Peygamber'e “Ya Resûlullâh insanlara kabirlerinde azap edilir mi?” demesi. (قَالَتْ عَائِشَةُ: فَعُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يُعَذِّبُ النَّاسَ فِي الْقُبُورِ؟)
- E-D11-DB6C – Resûlullâh'ın “عَائِدًا بِاللَّهِ” demesi.
- E-D11-DB6D – Resûlullâh'ın daha sonra bir sabah hayvanına binip gitmesi. (ثُمَّ رَكَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ عَدَاةٍ مَرَكَبًا)
- E-D11-DB6E - Ardından güneşin tutulması. (فَحَسَنَتِ الشَّمْسُ)
- E-D11-DB6F - 'Â' işe'nin kadınlarla beraber mescide çıkması. (قَالَتْ عَائِشَةُ: فَخَرَجْتُ فِي نِسْوَةٍ بَيْنَ طَهْرِي الْحَجْرِي فِي الْمَسْجِدِ،)
- E-D11-DB70 – Resûlullâh'ın gittiği yerden dönerek *Musallâ*'ya varması. (فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَرَكِبِهِ، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مُصَلَّاهُ)
- (الَّذِي كَانَ يُصَلِّي فِيهِ)
- E-D11-DB71 - Kıyama durması ve insanların da ardında durması. (فَقَامَ وَقَامَ النَّاسُ وَرَاءَهُ)
- E-D11-DB72 - Uzun bir kıyam yapması. (قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا)
- E-D11-DB73 - Sonra rükû yapması. (ثُمَّ رَكَعَ)
- E-D11-DB74 - Uzun bir rükû yapması. (فَكَرَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا)
- E-D11-DB75 - Sonra kalkıp ilkinden az bir kıyam daha yapması. (ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ)
- E-D11-DB76 - Sonra uzun bir rükû yapması. (ثُمَّ رَكَعَ، فَكَرَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ ذَلِكَ الرَّكُوعِ)

E-D11-DB78 - Sonra doğrulduğunda Güneş'in açılması. (ثُمَّ رَفَعَ وَقَدْ بَحَلَّتِ الشَّمْسُ،)

E-D11-DB79 - Resûlullâh'ın "إِنِّي قَدْ رَأَيْتُكُمْ تُقْتَلُونَ فِي الْقُبُورِ كَحَيْثُمَا الدَّجَالُ" demesi.

E-D11-DB7A - Resûlullâh'ın kabir ateşinden ve kabir azabından Allah'a sığınmaya devam etmesi. (فَكُنْتُ أَسْتَعِجُ)

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ، يَتَعَوَّدُ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ.)

E-207-1208 – Resûlullâh'ın "كَذَبْتُ يَهُودُ" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

Z-D11-219F - Bir sabah (ذَاتَ عَدَاةٍ)

▪ Mekân İfâdeleri

M-D11-DB7F - Mescid (بِ الْمَسْجِدِ)

M-D11-DB80 - Mescid (إِلَى مُصَلَاةٍ الَّتِي كَانَ يُصَلِّي فِيهَا)

▪ Nesne İfâdeleri

N-D11-DB7B - Yahudi kadın (يَهُودِيَّةً)

N-D11-DB7C - 'Â' işe (عَائِشَةَ)

N-D11-DB7D - Resûlullâh (رَسُولُ اللَّهِ)

N-D11-DB7E - Binek (مَرْكَبًا)

[13120B] 'Â' işe: Yahudi Kadın-2 Haberi

Alıntılar

☞ [120A] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, V, 43.

حَدَّثَنَا عُثَيْبُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْبَرْقِيُّ قَالَ: نَا عَمْرُو بْنُ خَالِدِ الْحَرَّانِيُّ قَالَ: نَا ابْنُ هَلْبَةَ، عَنْ عَقِيلِ، أَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يُخْبِرُ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ، أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ. عَنْ عَائِشَةَ، أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَيَّ يَهُودِيَّةً، فَحَدَّثَتْنِي، وَقَالَتْ فِي بَعْضِ قَوْلِهَا: إِي وَالَّذِي بَيْعِكِ فِتْنَةُ الْقَبْرِ، قَالَتْ: فَانْتَهَرْتُهَا، وَقُلْتُ: مَا هُوَ بِأَوَّلِ كَذِبِكُمْ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَوْ كَانَ لِلْقَبْرِ عَذَابٌ لَأَخْبَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ ﷺ، فَقَالَتْ الْيَهُودِيَّةُ: إِنَّا لَنَزَعُمُ أَنَّ لَهُ عَذَابًا، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيَّ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ أَخْبَرْتُهُ بِقَوْلِهَا، فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ، «يَا عَائِشَةُ، تَعَوَّذِي بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ؛ فَإِنَّهُ لَوْ نَجَا مِنْهُ أَحَدٌ نَجَا مِنْهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ، وَلَكِنَّهُ لَمْ يَرِدْ عَلَيَّ ضَمًّا» لَمْ يَرَوْهُ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ إِلَّا سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَلَا رَوَاهُ عَنْ سَعْدٍ إِلَّا عُثَيْبٌ، وَتَقَرَّرَ بِهِ: ابْنُ هَلْبَةَ "

☞ [120D] el-Beyhaqî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 83.

أَمَّا حَدِيثُ عَائِشَةَ، فَأَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، نَا أَبُو الزُّبَيْنِ رُوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدِ، نَنَا ابْنُ هَلْبَةَ، عَنْ عَقِيلِ، أَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ، يُخْبِرُ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ، أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: دَخَلْتُ يَهُودِيَّةً فَحَدَّثَتْنِي، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ، فِي قِصَّةِ الْيَهُودِيَّةِ، وَالْحَبَّارِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُهَا قَالَتْ: فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ: «يَا عَائِشَةُ تَعَوَّذِي بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَإِنَّهُ لَوْ نَجَا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَا مِنْهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ، وَلَكِنَّهُ لَمْ يَرِدْ عَلَيَّ ضَمًّا»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-20A-E764 - Yahudi kadının 'Â' işe'nin yanına girmesi. (قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَيَّ يَهُودِيَّةً، فَحَدَّثَتْنِي.)

E-20A-E765 - Yahudi kadının kabir azâbı olduğunu söylemesi ve 'Â' işe'nin itiraz etmesi. (وَقَالَتْ فِي بَعْضِ قَوْلِهَا: إِي وَالَّذِي بَيْعِكِ فِتْنَةُ الْقَبْرِ، قَالَتْ: فَانْتَهَرْتُهَا، وَقُلْتُ: مَا هُوَ بِأَوَّلِ كَذِبِكُمْ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَوْ كَانَ لِلْقَبْرِ عَذَابٌ لَأَخْبَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ ﷺ،)

(فَقَالَتْ الْيَهُودِيَّةُ: إِنَّا لَنَزَعُمُ أَنَّ لَهُ عَذَابًا،)

E-20A-E766 - Yahudi kadının kabir azâbı olduğunu iddia ettiklerini söylemesi. (فَقَالَتْ الْيَهُودِيَّةُ: إِنَّا لَنَزَعُمُ أَنَّ لَهُ عَذَابًا،)

E-20A-E767 - Hz. Peygamber yanına gelince 'Â' işe'nin Yahudi kadının sözünü ona haber vermesi. (فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيَّ)

نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ أَخْبَرْتُهُ بِقَوْلِهَا)

E-20A-E768 - Hz. Peygamber'in herhangi birşey söylememesi (فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا)

E-20A-E769 - Daha sonra Hz. Peygamber'in " يَا عَائِشَةُ، تَعَوَّذِي بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ؛ فَإِنَّهُ لَوْ نَجَا مِنْهُ أَحَدٌ نَجَا مِنْهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ، وَلَكِنَّهُ لَمْ يَرِدْ عَلَيَّ " demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-20A-E76A - Yahudi Kadın (يَهُودِيَّةً)

N-20A-E76B - 'Â' işe (عَائِشَةَ)

N-20A-E76C - Hz. Peygamber (نَبِيِّ اللَّهِ)

[EE00FC] 'Â' işe: Kabir Azâbı Haberi

Açıklama: 'Â' işe'den gelen küsûf ve kabir azâbı ile ilgili haberlerin tariklerindeki ifâdelere bakılarak, Hz. Peygamber'in Yahudi kadının açıklamalarını ilk duyduğunda reddedip sonra mı kabul

ettiği yoksa ilk başta mı kabul ettiği tam olarak anlaşılacakla beraber rivâyetlerin siyakına bakıldığında önce reddettiğine dair kanaat daha ağır basmaktadır. Nitekim **et-Taḥâvî** (ö.321/933) ve **İbn Hacer** (ö.852/1448) de bu görüşü paylaşmaktadırlar.⁴⁵⁶

Alıntılar

☞ [00FB] **Aḥmed b. Ḥanbel, el-Musned, XI, 349.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذُنُبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ دُكْوَانَ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ يَهُودِيَّةٌ فَاسْتَطَعَمَتْ عَلَيَّ نَابِي فَقَالَتْ: أَطْعُمُونِي أَعَادِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالَتْ: فَلَمْ أَرُلْ أَحْسِبُهَا، حَتَّى جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا تَقُولُ هَذِهِ الْيَهُودِيَّةُ قَالَ، وَمَا تَقُولُ قُلْتُ تَقُولُ أَعَادِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا يَسْتَعِيدُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ.

☞ [00FE] **İshâk b. Râheveyh, el-Musned, II, 594.**

أَخْبَرَنَا رُوحُ بْنُ عُبَادَةَ، نَا ابْنُ أَبِي ذُنُبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ دُكْوَانَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ يَهُودِيَّةً اسْتَطَعَمَتْهَا فَقَالَتْ: أَطْعِمِينِي أَعَادِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ قَالَتْ: عَائِشَةُ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْتَعِيدُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا فِتْنَةُ الدَّجَالِ فَإِنَّهُ لَمْ يَكُنْ نَبِيًّا قَبْلِي إِلَّا وَقَدْ حَدَرَهُ أَمْتُهُ وَإِنِّي أَحَدَرْتُكُمْوَهُ تَحْدِيرًا لَمْ يُحْدِرْهُ نَبِيٌّ أَمْتُهُ إِنَّهُ أَعْوَرُ وَإِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كَأَنَّهُ يَفْرَأُهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ وَأَمَّا فِتْنَةُ الْقَبْرِ فَإِنَّهُمْ يَسْأَلُونَ عَنِّي فَإِذَا مَاتَ الرَّجُلُ الصَّالِحُ أُجْلِسُ فِي قَبْرِهِ عَزِيرٌ فَرَجٌ فَيَقَالُ: فِيمَ كُنْتَ؟ فَيَقُولُ فِي الْإِسْلَامِ فَيُقَالُ لَهُ: فَمَا هَذَا الرَّجُلُ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ فَأَمَّا بِيهِ وَصَدَقْنَا فَيُقَالُ لَهُ: فَهَلْ رَأَيْتَ اللَّهُ؟ فَيَقُولُ: لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَرَى اللَّهَ فَيُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ إِلَى النَّارِ فَيُقَالُ لَهُ: انظُرْ إِلَيْهَا فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيُقَالُ لَهُ انظُرْ إِلَى مَا وَفَاكَ اللَّهُ ثُمَّ تُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ إِلَى الْجَنَّةِ فَيُقَالُ لَهُ انظُرْ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا فَيُقَالُ لَهُ: هَذَا مَقْعَدُكَ فَعَلَى الْبَقِيَّةِ كُنْتُ وَعَلَيْهِ مِثٌّ وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَإِذَا مَاتَ الرَّجُلُ الشُّؤْمُ أُجْلِسُ فِي قَبْرِهِ فَرَجًا فَيُقَالُ لَهُ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِيهِ فَيَقُولُ لَا أَذْرِي فَيُقَالُ لَهُ فَمَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُ سَبَغْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ فَيُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَنْظُرُ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا فَيُقَالُ لَهُ: انظُرْ إِلَى مَا صَرَفَ اللَّهُ عَنْكَ ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ إِلَى النَّارِ فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيُقَالُ لَهُ هَذَا مَقْعَدُكَ فَعَلَى الشَّكِّ كُنْتُ وَعَلَيْهِ مِثٌّ وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ ثُمَّ يُعَدَّبُ

☞ [0104] **Ebû Nu'aym, el-Mustahrec, II, 184.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ نَنَا الْفَرَزَاكِيُّ نَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ نَنَا جَرِيرٌ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَمْدَانَ نَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شَيْبَةَ نَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَنْبَأَ جَرِيرٌ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ حَيَّانَ وَحَمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ نَنَا أَبُو يَعْلَى نَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ نَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ عَجُوزَانِ مِنْ عَجَائِرِ يَهُودِ الْمَدِينَةِ فَقَالَتَا لِي إِنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ فَكَلَّمْتُهُمَا قَالَتْ فَخَرَجْتَا وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ عَجُوزَيْنِ مِنْ عَجَائِرِ يَهُودِ الْمَدِينَةِ دَخَلَتَا عَلَيَّ فَزَعَمَتَا أَنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبُهَائِمُ كُلُّهَا قَالَتْ فَمَا رَأَيْتَهُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي صَلَاةٍ إِلَّا يَتَعَوَّذُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

☞ [0102] **Ebû Nu'aym, el-Mustahrec, II, 184.**

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ نَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ قُتَيْبَةَ نَنَا حَزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى نَنَا ابْنُ وَهَبٍ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوَّجَ النَّبِيَّ ﷺ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدِي امْرَأَةٌ مِنَ الْيَهُودِ وَهِيَ تَقُولُ شَعْرَتْ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ قَالَتْ فَلَبِثْنَا لَيْالِيًّا ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ (شَعْرَتْ أَنْهُ أَوْجِحِي إِلَيَّ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ) قَالَتْ عَائِشَةُ فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَسْتَعِيدُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ رَوَاهُ مُسْلِمٌ عَنْ حَزْمَلَةَ

☞ [0100] **et-Taḥâvî, Şerḥu Muşkili 'l-Âsâr, XIII, 195.**

وَكَمَا حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَنْصُورِ الْبَالِسِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ عَجُوزَانِ مِنْ عَجَائِرِ يَهُودِ الْمَدِينَةِ، -[196]- فَقَالَتَا لِي: إِنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ، فَكَلَّمْتُهُمَا، وَأَوْصَدْتُهُمَا، فَخَرَجْتَا، وَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ عَجُوزَيْنِ دَخَلَتَا عَلَيَّ، فَزَعَمَتَا أَنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ، فَقَالَ: " صَدَقْتَا، إِنَّهُم لَيُعَذَّبُونَ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبُهَائِمُ كُلُّهَا " فَقَالَتْ عَائِشَةُ: " فَمَا رَأَيْتَهُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي صَلَاةٍ، إِلَّا يَتَعَوَّذُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ " وَمِنْهُمْ: دُكْوَانَ

☞ [0106] **el-Beyhakî, İsbâtu 'Azâbi 'l-Kabr, s. 110.**

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، نَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، وَحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَجَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالُوا: نَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلْتُ عَجُوزَانِ مِنْ عَجَائِرِ يَهُودِ الْمَدِينَةِ، فَقَالَتَا: إِنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ عَجُوزَيْنِ دَخَلَتَا عَلَيَّ فَزَعَمَتَا أَنَّ أَهْلَ الْقُبُورِ يُعَذَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ، فَقَالَ: «صَدَقْتَا إِنَّهُم يُعَذَّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ عَذَابًا يَسْمَعُهُ الْبُهَائِمُ» فَمَا رَأَيْتَهُ بَعْدَ فِي صَلَاةٍ إِلَّا يَتَعَوَّذُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ جَرِيرٍ، وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَعَبْدُ

⁴⁵⁶ Değerlendirmeleri için bk. et-Taḥâvî, Şerḥu Muşkili 'l-Âsâr, XIII, 197 ve Fethu 'l-Bârî, XI, 176.

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0FB-1DB2 - Yahudi kadın dilencininin 'Â' işe'nin kapısında dilenmesi. (جاءت يهودية فاستطعمت على باني)

E-0FB-1DB3 - Yahudi kadının "أطعموني أعادكم الله من فئنة الدجال ومن فئنة عذاب القبر" demesi.

E-0FB-1DB4 - 'Â' işe'nin Resûlullâh gelince [Yahudi] kadının sözünü sorması. (قالت: فلم أزل أخسبها، حتى جاء رسول الله ﷺ فقلت: يا رسول الله، ما تقول هذو اليهودية)

E-0FB-1DB5 - Hz. Peygamber'in "Ne diyor?" diye sorması üzerine 'Â' işe'nin "أعادكم الله من فئنة الدجال ومن فئنة عذاب القبر" dediğini söylemesi.

E-0FB-1DB6 - Hz. Peygamber'in kalkıp ellerini kaldırarak kabir azabı ve deccâlin fitnesinden Allâh'a sığınması. (فقام رسول الله ﷺ فرفع يديه مداً يستعيد بالله من فئنة الدجال ومن فئنة عذاب القبر)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-102-1DBA - Geçen Birkaç Gece (فلبيثنا ليالي)

▪ Nesne İfâdeleri

N-102-1DB7 - 'Â' işe (عائشة)

N-102-1DB8 - Yahudi Kadın (امرأة من اليهود)

N-102-1DB9 - Resûlullâh (رسول الله)

[EE00BF] Câbir ve 'Abdurrahmân'nın Haberi

Alıntılar

☞ [00BE] 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 309.

أخبرنا عبيد الله بن موسى، عن ابن أبي ليلى، عن عطاء، عن جابر قال: أخذ النبي ﷺ بيد عبد الرحمن بن عوف، فأتى به النخل، فإذا ابنه إبراهيم في حجر أمه، وهو يجود بنفسه، فأخذه النبي ﷺ ووضع في حجره ثم قال: «يا إبراهيم إنا لا نعلمي عنك من الله شيئاً»، ثم ذرفت عيناه، فقال له عبد الرحمن بن عوف: يا رسول الله، أتبكي أو لم تنه عن البكاء؟ قال: «لا، ولكن هيب عن النوح وعن صوتين أحمقن فاجرين: صوت عند نعمة هو ولعب ومزمار شيطان، وصوت عند مصيبة حمس وجوه وشق جبوب ورثة شيطان، وهذو رحمة، ومن لا يرحم لا يرحم يا إبراهيم، لولا أنه أمر حق ووعد صادق وسبيل مائي، وأن أحرانا سألحق أولانا لحزننا عليك حزناً هو أشد من هذا، وإنا بك لمخزؤون، تبكي العين ويحزن القلب، ولا تقول ما يسخط الرب عز وجل»

☞ [F92B] el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I, 451-452.

حدثنا عباس بن هشام الكلبي، عن أبيه، ثنا عبد الله بن الأجلح، عن محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى، عن عطاء، عن جابر بن عبد الله قال: لما نزل إبراهيم بن رسول الله، أخذ رسول الله ﷺ بيد عبد الرحمن بن عوف، فقام معه ناس من أصحابه حتى أتى النخل، فإذا إبراهيم يجود بنفسه. فوضعه في حجره، وذرفت عيناه، فقال له عبد الرحمن: ألم تنه عن البكاء يا رسول الله؟ فقال: «إنهيب عن النوح والعناء، صوتين أحمقن فاجرين: صوت هو عند نعمة، ومزمار شيطان، وصوت عند مصيبة رثة شيطان، وحمس وجه، وشق جنب، ولكنها رحمة. ومن لا يرحم، لا يرحم. ولولا أنه أمر حق، ووعد صادق، وسبيل مائي، وأن أحرانا سبب أولنا، لحزننا أشد بما جرعنا». ثم قال: «ندم العيون، ويحزن القلب، ولا تقول ما يسخط الرب، وإنا بك، يا إبراهيم، لمخزؤون». قال هشام: وبلغنا أن رسول الله ﷺ حين حضر قبض إبراهيم عليه السلام، وهو مستقبل الجبل: «يا جبار، لو بك ما بي لهدك. ولكننا تقول كما أمرنا الله: إنا لله وإنا إليه راجعون، والحمد لله رب العالمين».

☞ [F92A] et-Tirmizî, *es-Sunen*, III, 319.

حدثنا علي بن خشرم قال: أخبرنا عيسى بن يونس، عن ابن أبي ليلى، عن عطاء، عن جابر بن عبد الله قال: أخذ النبي ﷺ بيد عبد الرحمن بن عوف، فانطلق به إلى ابنه إبراهيم، فوضعه في حجره بنفسه، فأخذه النبي ﷺ، فوضعه في حجره فبكي، فقال له عبد الرحمن: أتبكي؟ أو لم تكن نهيت عن البكاء؟ قال: «لا، ولكن نهيت عن صوتين أحمقن فاجرين: صوت عند مصيبة، حمس وجوه، وشق جبوب، ورثة شيطان» وفي الحديث كلام أكثر من هذا: «هذا حديث حسن»

☞ [F929] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 62.

حدثنا علي بن هاشم، عن ابن أبي ليلى، عن عطاء، عن جابر، قال: أخذ النبي ﷺ بيد عبد الرحمن بن عوف فخرج به إلى النخل فأبى إبراهيم وهو يجود بنفسه، فوضع في حجره فقال: «يا بني لا أمالك لك من الله شيئاً» وذرفت عيناه، فقال له عبد الرحمن: تبكي يا رسول الله أو لم تنه عن البكاء؟ قال: «إنما نهيت عن النوح عن صوتين أحمقن فاجرين، صوت عند نعمة هو ولعب ومزمار شيطان، وصوت عند مصيبة حمس وجوه، وشق جبوب، ورثة شيطان، إنما هذو رحمة ومن لا يرحم لا يرحم، يا إبراهيم لولا أنه أمر حق ووعد صادق، وسبيل مائي، وإن أحرانا لئلحق أولانا لحزننا عليك حزناً أشد من هذا، وإنا بك لمخزؤون تبكي العين، ويحزن القلب، ولا تقول ما يسخط الرب»

☞ [F933] İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 270-271.

نا يونس عن محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن عطاء بن جابر عن عبد الرحمن بن عوف قال: أخذ رسول الله ﷺ بيدي فانطلق بي إلى النخل، فوجد فيه ابراهيم بن النبي ﷺ، فأخذه فوضعه في حجره فذرفت عيناه، فقال يا بني ما أمالك لك من الله شيئاً، فقلت له: يا رسول الله تبكي، ألم تنه عن البكاء؟ فقال: إنما

Alıntılar

☞ [0110] ‘Abd b. Humeyd, *el-Muntehab*, s. 103.

أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: «هَذِهِ أَصْوَاتُ يَهُودٍ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهَا»

☞ [0113] eṭ-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, IV, 120.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ الْوَلِيدِ التَّرْسِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَبُو سَعِيدٍ الْمُعَلِّمُ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي أَنَانَ، ثنا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عَيَّاشِ السِّبَامِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ أَوْ اصْفَرَّتْ لِلْمَغِيبِ، وَمَعِيَ كُوزٌ مِنْ مَاءٍ، فَأَنْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِحَاجَتِهِ، وَقَعَدْتُ أَنْتَظِرُهُ حَتَّى جَاءَ فَوْضَاتُهُ، فَقَالَ: «يَا أَبَا أَيُّوبَ أَسْمِعْ مَا أَسْمِعُ؟» فُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «أَسْمِعْ أَصْوَاتَ الْيَهُودِ يُعَدِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ»

☞ [2193] el-Âcurrî, *eş-Şerî‘a*, III, 1278.

حَدَّثَنَا الْفَرِزْيَابِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ أَصْوَاتًا حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ: «هَذِهِ أَصْوَاتُ الْيَهُودِ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهِمْ»

☞ [2192] ‘Abdullâh b. Aḥmed, *es-Sunne*, II, 608.

حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ، أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَجَاءَهُ بِكُوزٍ وَضُوءٍ فَجَلَسَ وَأَنْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى تَعَبَّتْ عَيْنِي فِي غَيَابَاتٍ ثُمَّ رَجَعَ وَقُلْتُ أَصْبُ عَلَيْكَ الْوَضُوءَ وَكَانَ عِنْدَ غَيْبَةِ الشَّمْسِ فَقَالَ: «هَلْ تَسْمَعُ يَا أَبَا أَيُّوبَ مَا أَسْمِعُ؟» فُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: فُلْتُ: وَمَا تَسْمَعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «إِنِّي لَأَسْمَعُ أَصْوَاتَ الْيَهُودِ يُعَدِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ»

☞ [2191] Hennâd b. es-Serî, *ez-Zühd*, I, 213.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ صَوْتًا حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: «هَذِهِ يَهُودٌ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهَا»

☞ [2190] Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 520.

حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي عَوْنُ بْنُ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَسَمِعَ صَوْتًا، فَقَالَ: "يَهُودٌ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهَا"

☞ [218F] İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, III, 51.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ صَوْتًا حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: «هَذِهِ أَصْوَاتُ الْيَهُودِ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهَا»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-113-2183 - Resûlullâh'ın güneş battığı veya batmak üzere sarardığı bir sırada Ebû Eyyûb'la beraber çıkması. (خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ أَوْ اصْفَرَّتْ لِلْمَغِيبِ، وَمَعِيَ كُوزٌ مِنْ مَاءٍ)
- E-113-2184 - Resulullâh'ın bir hâceti için gitmesi (فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِحَاجَتِهِ)
- E-113-2185 - Ebû Eyyûb'un onun gelmesini beklemesi. (وَقَعَدْتُ أَنْتَظِرُهُ حَتَّى جَاءَ فَوْضَاتُهُ)
- E-113-2186 - Resûlullâh'ın "يا أبا أيُّوبَ أَسْمِعْ مَا أَسْمِعُ؟" demesi. (فَقَالَ: «يَا أَبَا أَيُّوبَ أَسْمِعْ مَا أَسْمِعُ؟»)
- E-113-2187 - Ebû Eyyûb'un "Allah ve Resûlü bilir" demesi. (فُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ)
- E-113-2188 - Resûlullâh'ın "أَسْمِعْ أَصْوَاتَ الْيَهُودِ يُعَدِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ" demesi. (قَالَ: «أَسْمِعْ أَصْوَاتَ الْيَهُودِ يُعَدِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ»)
- E-110-2189 - Resûlullâh'ın güneş batarken çıkması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ)
- E-110-218A - Resûlullâh'ın "هذه أصوات يهود تُعدِّبُ في قبورها" demesi. (فَقَالَ: «هَذِهِ أَصْوَاتُ يَهُودٍ تُعَدِّبُ فِي قُبُورِهَا»)

▪ Nesne İfâdeleri

N-110-218B - Ebû Eyyûb (أبي أيُّوب)

[EE0121] Zeyd b. Şâbit ve Ebû Sa'îd: Kabir Azâbı Haberi

Açıklama: Zeyd b. Şâbit rivâyetinde bahsedilen katırın daha önce *Haber* şekline getirdiğimiz 'Â işe rivâyetinde geçen binit olduğu anlaşılmaktadır.

Alıntılar

☞ [0120] İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, I, 101.

نا إِسْمَاعِيلُ ابْنَ عَلِيَّةَ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ نَابِثٍ، قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَائِطِ لَيْتِي النَّجَّارِ، عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ، وَنَحْسٌ مَعَهُ، فَحَادَتِ الْبَعْلَةُ بِهِ، فَكَادَتْ تُلْقِيهِ، فَإِذَا أَقْبَرُ سِنَّةٍ أَوْ حَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ، فَقَالَ: «مَنْ يَعْرِفُ صَاحِبَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟»، فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: «فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ»، فَقَالَ: فَمَاتُوا فِي الْإِشْرَاكِ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِقُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسَمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمِعُ مِنْهُ»، ثُمَّ أَقْبَلَنِي

عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ»، فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»، فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»، فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»

﴿0127﴾ **Abdullâh b. Ahmed, es-Sunne, II, 598.**

حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةِ الْوَاسِطِيِّ، نَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ فِي حَائِطِ لَيْبِنِ النَّجَّارِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ فَحَادَثَ بِهِ بَعْضُهُمْ إِذَا فِي الْحَائِطِ أَقْبَرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ يَعْرِفُ هَؤُلَاءِ الْأَقْبَرِ؟» فَقَالَ رَجُلٌ: «أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟» قَالَ: «مَا لَهُمْ؟» قَالَ: مَاثُوا فِي الشِّرْكِ. فَقَالَ: «لَوْ أَنَّ لَا تَدَانُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةُ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا» ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ» فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ»

﴿0125﴾ **Muslim, es-Sahîh, IV, 2199, No: 2867.**

حَدَّثَنَا حَيْبِيُّ بْنُ أَبِي بُرَيْدٍ، وَأَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، جَمِيعًا عَنِ ابْنِ عُثَيْبَةَ - قَالَ ابْنُ أَبِي نُوبٍ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْبَةَ - قَالَ: وَأَخْبَرَنَا سَعِيدُ الْجُرَيْرِيُّ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدِ الْهَدْرِيِّ، عَنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: وَمَ أَشْهَدُهُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ، وَلَكِنْ حَدَّثَنِيهِ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي حَائِطِ لَيْبِنِ النَّجَّارِ، عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ، إِذْ حَادَثَ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ، وَإِذَا أَقْبَرٌ سِنَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ - قَالَ: كَذَا كَانَ يَقُولُ الْجُرَيْرِيُّ - فَقَالَ: «مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟» فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟ " قَالَ: مَاثُوا فِي الْإِشْرَاقِ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَانُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ» ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ

﴿0123﴾ **Abd b. Humeyd, el-Muntehab, s. 111.**

حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عُثَيْبَةَ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدِ الْهَدْرِيِّ، نَنَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَائِطِ لَيْبِنِ النَّجَّارِ، عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ، فَحَادَثَ بِهِ وَكَادَتْ تُلْقِيهِ، وَإِذَا أَقْبَرٌ سِنَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ، فَقَالَ: «مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟» فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا. قَالَ: «فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟» قَالَ: مَاثُوا فِي الْإِشْرَاقِ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَانُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ» ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ» فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ». فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ، فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ

﴿AD2C﴾ **İbn Ebî 'Âsım, el-Âhâd ve'l-Mesâni, IV, 90.**

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نَا ابْنُ عُثَيْبَةَ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدِ الْهَدْرِيِّ، قَالَ: نَنَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: " بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَائِطِ لَيْبِنِ النَّجَّارِ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ فَحَادَثَ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ، وَإِذَا أَقْبَرٌ سِنَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ، فَقَالَ: «مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟» فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، فَقَالَ: «مَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟» قَالَ: مَاثُوا فِي الْإِشْرَاقِ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَانُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ» ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: نَعُوذُوا بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ» فَمَلْنَا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ» فَمَلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ، قَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ» فَمَلْنَا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-125-17EC - Hz. Peygamber *Benû'n-Neccâr*'ın bahçelerinden birinde iken katırının ürkmesi. (قال: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي

حَائِطِ لَيْبِنِ النَّجَّارِ، عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ، إِذْ حَادَثَ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ)

E-125-17ED - Hz. Peygamber'in kabir sahiplerini sorması. (من: «مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟»)

(يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟)

E-125-17EE - Hz. Peygamber'in onların ne zaman öldüklerini sorması. (فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟)

E-125-17EF - Adamın kabirdekilerin şirk döneminde öldüklerini söylemesi. (قال: مَاثُوا فِي الْإِشْرَاقِ)

E-125-17F0 - Nebî'nin "demesi. «إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَانُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ»

E-125-17F1 - Sonra yüzünü onlara dönmesi ve "demesi. «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»

(النَّارِ)

E-125-17F2 - Onların "demeleri. «نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»

E-125-17F3 - Onlara "demesi. «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ»

E-125-17F4 - Onların "demeleri. «نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ»

E-125-17F5 - Onlara "demesi. «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ، مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ»

E-125-17F6 - Onlara “تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ فِتْنَةِ الدَّجَالِ” demesi ve onların da “نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ فِتْنَةِ الدَّجَالِ” demeleri.

▪ **Mekân İfâdeleri**

M-123-217F – *Benû'n-Neccâr*'ın Bahçesi (حَائِطُ لَيْبِي النَّجَّارِ)

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-123-2180 - Katır (عَلَى بَعْلَةَ لَهُ)

N-123-2182 - Zeyd b. Şâbit (زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ)

N-120-1DBD - Adam. (رَجُلًا)

▪ **Grup İfâdeleri**

G-123-2181 - Bahçedekiler (وَنَحْرُ مَعَهُ)

[6589D8] **el-Muṭṭalib b. Ḥaṇṭab: Kabir Azâbi Haberi**

Açıklama: Metinde Sa'd b. Zürâre diye münafık⁴⁵⁷ bir adamdan bahsediliyor ki bu kişi *Benû Mâlik b. Neccâr*'dandır.⁴⁵⁸ Olayın *Benû'n-Neccâr* hurmalığında meydana geldiğinden diğer haberlerde de bahsedildiği için bu münafığın da bu kabileden olması olayın ayrıntıları konusunda yeni ipuçları bulmamıza imkân verebilir. Ancak örneğin sınırlı tutulması bakımından bu münafık bir olgu olarak tanımlanmayacaktır.

Alıntılar

§ [89D7] **el-Beyhakî, İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr, s. 57.**⁴⁵⁹

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ بَعْدَ إِسْرَائِيلَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بْنُ دَرَسْتَوَيْهِ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ، ثَنَا أَبُو صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي الْمُطَّلِبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَعْنَى ابْنَ حَنْطَبٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِسَيْرٍ عَلَى بَعْلَةَ لَهُ بَيْضَاءَ فِي الْمَقَابِرِ بِبَيْعِ الْعَرَقَدِ، فَحَادَثَ بِهِ بَعْلَتَهُ حَتَّى فَوَّتَبَ إِلَيْهَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ لِيَأْخُذُوا بِلِحَامِهَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا سَمِعَتْ عَذَابَ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ» وَكَانَ رَجُلًا مُنَافِقًا

İfâdeler

▪ **Eylem İfâdeleri**

E-9D7-858E – Resûlullâh'ın beyaz katırını üzerinde *Bakî'u'l-Garqad*'daki kabirlere uğraması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِسَيْرٍ)

(عَلَى بَعْلَةَ لَهُ بَيْضَاءَ فِي الْمَقَابِرِ بِبَيْعِ الْعَرَقَدِ)

E-9D7-858F - Katırın ürkmesi (فَحَادَثَ بِهَا بَعْلَتَهُ)

E-9D7-8590 - Müslümanlardan bir adamın katırını yularını tutmak üzere atılması. (فَوَّتَبَ إِلَيْهَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ لِيَأْخُذُوا)

(بِلِحَامِهَا)

E-9D7-8591 - Resûlullâh'ın münafık bir adam olan Sa'd b. Zürâre hakkında “دَعُوهَا فَإِنَّهَا سَمِعَتْ عَذَابَ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ» وَكَانَ رَجُلًا مُنَافِقًا) demesi. (فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا سَمِعَتْ عَذَابَ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ» وَكَانَ رَجُلًا مُنَافِقًا)

▪ **Mekân İfâdeleri**

M-9D7-8594 - *Bakî'u'l-Garqad* (بِالْمَقَابِرِ بِبَيْعِ الْعَرَقَدِ)

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-9D7-8592 - Resûlullâh (رَسُولُ اللَّهِ)

N-9D7-8593 - Beyaz Katır (بَعْلَةَ لَهُ بَيْضَاءَ)

▪ **Grup İfâdeleri**

G-9D7-8595 - Müslümanlardan Bir Adam (رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

[EE0109] **Enes: Kabir Azabi Haberi**

Alıntılar

§ [0108] **Ahmed b. Hanbel, el-Musned, s. 25.**

حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ يَعْنَى ابْنِ مُوسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، وَحُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَعْلَةَ شَهْبَاءَ، فَمَرَّ عَلَى حَائِطِ لَيْبِي النَّجَّارِ، فَإِذَا هُوَ بِقَبْرِ يُعَذَّبُ صَاحِبُهُ، فَحَاصَتِ الْبَعْلَةُ، فَقَالَ: "لَوْلَا أَن لَّا تَدَافَتُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسَمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ"

§ [010E] **Ahmed b. Hanbel, el-Musned, V, 382.**

⁴⁵⁷ Bu münafık ile Akâbe Bi'ati'ne katılan Es'ad b. Zürâre veya Sa'd b. Zürâre'yi karıştırmamak gerekir.

⁴⁵⁸ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 274; İbnu'l-Cevzî, *Keşfu'l-Muşkil*, IV, 384.

⁴⁵⁹ Ya'kûb b. Sufyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, I, 374.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: بَيْنَمَا نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فِي نَحْلٍ لِأَبِي طَلْحَةَ تَبَرَّرَ (1) لِحَاجَتِهِ، قَالَ: وَيَلَالُ يَمْشِي وَرَاءَهُ يُكْرِهُ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَمْشِيَ إِلَى جَنْبِهِ، فَمَرَّ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ بِقَبْرِ فَقَامَ حَتَّى تَمَّ إِلَيْهِ بِلَالٌ، فَقَالَ وَمِحْكٌ يَا بِلَالُ هَلْ تَسْمَعُ مَا أَسْمَعُ، قَالَ: مَا أَسْمَعُ شَيْئًا قَالَ: صَاحِبُ الْقَبْرِ يُعَذَّبُ قَالَ: فَسُئِلَ عَنْهُ فَوُجِدَ يَهُودِيًّا.

﴿ [010B] el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 74.

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّعَّانِيُّ، ثَنَا حَسَنُ الْأَشْجَبِيُّ، ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَّانِيِّ، وَحُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ فَمَرَّ عَلَى حَائِطِ لَيْلِي النَّجَّارِ فَإِذَا هُوَ بِقَبْرِ يُعَذَّبُ صَاحِبُهُ فَحَاصَتِ الْبَغْلَةُ فَقَالَ: «لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-108-BC93 - Hz. Peygamber'in boz bir katıra binmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ)

E-108-BC94 - *Benü'n-Neccâr*'ın bahçelerinden birine uğraması (فَمَرَّ عَلَى حَائِطِ لَيْلِي النَّجَّارِ)

E-108-BC95 - Sahibine azap edilen bir kabirle karşılaşınca katırın ürkmesi. (فَحَاصَتِ الْبَغْلَةُ)

E-108-BC96 - Hz. Peygamber'in "لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِنُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-108-BC98 - Boz Katır. (بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ)

[A55C82] Qatâde: Kabir Azabı Haberi

Alıntılar

﴿ [5C81] 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, III, 588.

عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ طَاوُسٍ، وَعَنْ قَتَادَةَ أَيْضًا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِقَبْرَيْنِ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ فَحَادَثَ بِهِ، فَقَالَ: «حَادَثٌ وَحَقٌّ لَهَا، إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ يُعَذَّبَانِ مِنْ غَيْرِ كَبِيرٍ وَبِلَاءٍ، أَمَّا هَذَا لِأَخْدِهَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبُولِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَأْكُلُ لَحْمَ النَّاسِ» ثُمَّ كَسَرَ جَرِيدَةً مِنْ نَحْلِ فَعَرَسَ عَلَى كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً، فَقِيلَ لَهُ: مَا يَنْفَعُهُمَا هَذَا؟ فَقَالَ: «لَعَلَّهُ يُحَفِّفُ عَنْهُمَا مَا دَامَا رَطْبَيْنِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C81-1D99 - Hz. Peygamber'in iki kabre uğraması ve katırının ürkmesi. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِقَبْرَيْنِ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ فَحَادَثَ بِهِ)

E-C81-1D9A - Resûlullâh'ın "«حَادَثٌ وَحَقٌّ لَهَا، إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ يُعَذَّبَانِ مِنْ غَيْرِ كَبِيرٍ وَبِلَاءٍ، أَمَّا هَذَا لِأَخْدِهَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبُولِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَأْكُلُ لَحْمَ النَّاسِ» demesi.

E-C81-1D9B - Hz. Peygamber'in hurma dalı kırdıktan sonra her iki kabrin üstüne birer tane dikmesi. (ثُمَّ كَسَرَ جَرِيدَةً مِنْ نَحْلِ فَعَرَسَ عَلَى كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً)

E-C81-1D9C - Bunun onlara ne faydası olduğunun sorulması. (فَقِيلَ لَهُ: مَا يَنْفَعُهُمَا هَذَا؟)

E-C81-1D9D - Resûlullâh'ın "«لَعَلَّهُ يُحَفِّفُ عَنْهُمَا مَا دَامَا رَطْبَيْنِ» demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-C81-DE45 - Nebî (النَّبِيُّ)

N-C81-DE46 - Katır (بَغْلَةٍ)

N-C81-DE47 - Soru Soran (فَقِيلَ لَهُ)

[A55C84] Tâvûs: Kabir Azabı Haberi

Alıntılar

﴿ [5C83] 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, III, 588.

عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِقَبْرَيْنِ فَقَالَ: «هَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي غَيْرِ كَبِيرٍ وَبَلَى، أَمَّا أَخْدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَأَدَّى بِبَوْلِهِ، وَأَمَّا الْأُخْرُ فَكَانَ يَهْمِرُ النَّاسَ» ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَكَسَرَهَا، فَوَضَعَ عَلَى هَذَا وَاحِدَةً وَعَلَى هَذَا وَاحِدَةً، وَقَالَ: «عَسَى أَنْ يُحَفِّفَ عَنْهُمَا الْعَذَابَ مَا دَامَا رَطْبَيْنِ، أَوْ رَطْبَيْنِ». قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: وَأَخْبَرَنِي مَنْصُورٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ مِثْلَهُ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C83-1D9E - Hz. Peygamber'in iki kabre uğraması. (مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِقَبْرَيْنِ)

E-C83-1D9F - Hz. Peygamber'in "«هَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي غَيْرِ كَبِيرٍ وَبَلَى، أَمَّا أَخْدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَأَدَّى بِبَوْلِهِ، وَأَمَّا الْأُخْرُ فَكَانَ يَهْمِرُ النَّاسَ» demesi.

E-C83-1DA0 - Hz. Peygamber'in eline yaş bir hurma dalı alıp kırdıktan sonra kabirlerin üzerine koymasını. (ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَكَسَرَهَا، فَوَضَعَ عَلَى هَذَا وَاحِدَةً وَعَلَى هَذَا وَاحِدَةً)

E-C83-1DA1 - Hz. Peygamber'in "عسى أن يُخَفَّفَ عَنْهُمَا الْعَذَابَ مَا دَامَا رَطْبَيْنِ، أَوْ رَطْبَيْنِ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-C83-1DA2 - Hz. Peygamber (ﷺ)

[EE011C] Ebû Ümâme: Kabir Azâbı Haberi

Alıntılar

☞ [011E] eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ نُجْدَةَ الْحَوْطِيُّ، ثنا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا مُعَاذُ بْنُ رِفَاعَةَ، ثنا عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مِحْدَثٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَيْعِ الْعَرْقَدِ، فَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ، فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ التَّعَالِ، وَقَرَّ ذَلِكَ نَفْسَهُ، فَحَسِبَ حَتَّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ لِقَلَّا يَبْقَعُ فِي قَلْبِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ، فَلَمَّا مَرَّ بِبَيْعِ الْعَرْقَدِ إِذَا بِقَبْرَيْنِ قَدْ دَفِنُوا فِيهِمَا رَجُلَيْنِ، فَوَقَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَنْ دَفَنْتُمْ هَهُنَا الْيَوْمَ؟» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فُلَانٌ. قَالَ: «إِنَّهُمَا لِيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: «أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَنَزَّهُ مِنَ الْبُؤْلِ». وَأَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا، ثُمَّ جَعَلَهَا عَلَى الْقَبْرَيْنِ. قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمِمْ فَعَلْتَ؟ قَالَ: «لِيُخَفَّفَ عَنْهُمَا». قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَحَتَّى مَتَى يُعَذَّبَانِ؟ قَالَ: «غَيْبٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ». قَالَ: «وَلَوْلَا تَمْرِيحًا فِي فُلُوبِكُمْ، أَوْ تَزْيِيدُكُمْ فِي الْحَدِيثِ سَمِعْتُمْ مَا أَسْمَعُ»

☞ [E0B0] Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, X, 108.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ رِفَاعَةَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَيْعِ الْعَرْقَدِ، فَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ، قَالَ: فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ التَّعَالِ، وَقَرَّ ذَلِكَ فِي نَفْسِهِ فَجَلَسَ، حَتَّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ، لِقَلَّا يَبْقَعُ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ، فَلَمَّا مَرَّ بِبَيْعِ الْعَرْقَدِ إِذَا بِقَبْرَيْنِ قَدْ دَفِنُوا فِيهِمَا رَجُلَيْنِ، قَالَ: فَوَقَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: مَنْ دَفَنْتُمْ هَاهُنَا الْيَوْمَ؟ قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فُلَانٌ وَفُلَانٌ. قَالَ: «إِنَّهُمَا لِيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فِيمَ ذَاكَ (1)؟ قَالَ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَنَزَّهُ مِنَ الْبُؤْلِ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَأَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا، ثُمَّ جَعَلَهَا عَلَى الْقَبْرَيْنِ، قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمِمْ فَعَلْتَ؟ قَالَ: لِيُخَفَّفَ عَنْهُمَا، قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَحَتَّى مَتَى هُمَا يُعَذَّبَانِ؟ قَالَ: غَيْبٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: «وَلَوْلَا تَمْرِيحُ فُلُوبِكُمْ، أَوْ تَزْيِيدُكُمْ فِي الْحَدِيثِ لَسَمِعْتُمْ مَا أَسْمَعُ».

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-11E-4663 - *Bakî 'u'l-Ğarkad'* a defnedilmiş iki kabir görüp başında durması. (فَلَمَّا مَرَّ بِبَيْعِ الْعَرْقَدِ إِذَا بِقَبْرَيْنِ قَدْ دَفِنُوا فِيهِمَا

(رَجُلَيْنِ، فَوَقَفَ النَّبِيُّ ﷺ)

E-11E-4664 - Onlara "Buraya bugün kimi defnettiniz?" diye sorması. (فَقَالَ: «مَنْ دَفَنْتُمْ هَهُنَا الْيَوْمَ؟»)

E-11E-4665 - Onların "Fılan kişiyi" demeleri. (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فُلَانٌ)

E-11E-4666 - Hz. Peygamber'in "إِنَّهُمَا لِيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا" demesi. (قَالَ: «إِنَّهُمَا لِيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا»)

E-11E-4667 - Onların "Bu neden olur?" demeleri. (قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا ذَاكَ)

E-11E-4668 - Hz. Peygamber'in "أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَنَزَّهُ مِنَ الْبُؤْلِ" demesi. (قَالَ: «أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَنَزَّهُ مِنَ الْبُؤْلِ»)

(بِالنَّمِيمَةِ، وَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَنَزَّهُ مِنَ الْبُؤْلِ)

E-11E-4669 - Hz. Peygamber'in yaş bir dal alması ve iki parçaya bölüp iki kabrin üzerine koyması. (وَأَخَذَ جَرِيدَةً .)

رَطْبَةً فَشَقَّهَا، ثُمَّ جَعَلَهَا عَلَى الْقَبْرَيْنِ)

E-11E-466A - Onlar'ın "Ya Resulullah bunu niçin yaptın?" demeleri (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمِمْ فَعَلْتَ؟)

E-11E-466B - Hz. Peygamber'in "لِيُخَفَّفَ عَنْهُمَا" demesi. (قَالَ: «لِيُخَفَّفَ عَنْهُمَا»)

E-11E-466C - Onlar'ın "Ya Resulullah bu ikisine ne zamana kadar azap edilir?" demeleri (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَحَتَّى مَتَى يُعَذَّبَانِ؟)

(يُعَذَّبَانِ؟)

E-11E-466D - Hz. Peygamber'in "عسى أن يُخَفَّفَ عَنْهُمَا الْعَذَابَ مَا دَامَا رَطْبَيْنِ، أَوْ رَطْبَيْنِ" demesi. (قَالَ: «وَلَوْلَا تَمْرِيحًا فِي فُلُوبِكُمْ، أَوْ تَزْيِيدُكُمْ فِي الْحَدِيثِ سَمِعْتُمْ مَا أَسْمَعُ»)

▪ Zaman İfâdeleri

Z-11E-466F - Sıcak Bir Gün. (يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ)

▪ Mekân İfâdeleri

M-11E-4670 - *Bakî 'u'l-Ğarkad*. (نَحْوَ بَيْعِ الْعَرْقَدِ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-11E-466E - Nebî. (النَّبِيُّ)

▪ Grup İfâdeleri

G-11E-4671 - Peşinden giden insanlar. (فَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ)

[A55C7E] Muḥammed b. Yezîd Haberi

Alıntılar

☞ [5C7D] el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Ḳabr*, s. 89.

حَدَّثَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيه، أَنبَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقَبْرِ فَنَفَرَتْ بَعْلَتُهُ الشَّهْبَاءُ فَأَخَذَ الْقَوْمُ بِلِحَامِهَا فَقَالَ: «خَلُّوا عَنْهَا فَإِنَّ صَاحِبَ الْقَبْرِ يُعَذِّبُ، فَإِنَّهُ لَا يَسْتَنْتِرُهُ مِنَ الْبُؤْلِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C7D-467C - Hz. Peygamber'in bir kabre uğraması. (مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقَبْرِ)

E-C7D-467D - Boz katırının ürkmesi. (فَنَفَرَتْ بَعْلَتُهُ الشَّهْبَاءُ)

E-C7D-467E - İnsanların katırın yularından tutması. (فَأَخَذَ الْقَوْمُ بِلِحَامِهَا)

E-C7D-467F - Hz. Peygamber'in "خَلُّوا عَنْهَا فَإِنَّ صَاحِبَ الْقَبْرِ يُعَذِّبُ، فَإِنَّهُ لَا يَسْتَنْتِرُهُ مِنَ الْبُؤْلِ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-C7D-4680 - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

N-C7D-4681 - Boz Katır (بَعْلَتُهُ الشَّهْبَاءُ)

▪ Grup İfâdeleri

G-C7D-4682 – Katırın Yularından Tutanlar (الْقَوْمُ)

[A55C7B] Ḥasan el-Baṣrî: Kabir Azâbi Haberi

Alıntılar

☞ [5C7A] el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Ḳabr*, s. 135.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ بْنِ حَفْصِ الْمُقْبِسِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ، بِبَغْدَادَ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ التَّيْجَانِيُّ قَالَ: فُرِيَ عَلَى بَنِي جَعْفَرٍ وَأَنَا أَسْمَعُ، أَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، أَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَزُوبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَيْقٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ يَعْنَى ابْنِ أَبِي الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ شَهْبَاءٌ فَحَادَتْ بِهِ فَقَالَ: «حَادَتْ وَلَمْ تَحْدِ عَنْ كَبِيرٍ، حَادَتْ عَنْ رَجُلٍ يُعَذِّبُ فِي قَبْرِهِ مِنْ أَجْلِ النَّيْمَةِ، وَآخِرُ يُعَذِّبُ مِنَ الْغَيْبَةِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C7A-BC8D - Hz. Peygamber'in bindiği boz katırın ürkmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ شَهْبَاءٌ فَحَادَتْ بِهِ)

E-C7A-BC8E - Hz. Peygamber'in "حَادَتْ وَلَمْ تَحْدِ عَنْ كَبِيرٍ، حَادَتْ عَنْ رَجُلٍ يُعَذِّبُ فِي قَبْرِهِ مِنْ أَجْلِ النَّيْمَةِ، وَآخِرُ يُعَذِّبُ مِنَ الْغَيْبَةِ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-C7A-BC8F - Hz. Peygamber. (رَسُولُ اللَّهِ)

N-C7A-BC90 - Boz Katır. (بَعْلَةٍ لَهُ شَهْبَاءٌ)

[EE00F5] Ummu Mübeşşir: Kabir Azâbi Haberi

Alıntılar

☞ [00F7] Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XII, 352.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا فِي خَائِطٍ مِنْ خَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ فِيهِ قُبُورٌ مِنْهُمْ قَدْ مَوْتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَسَمِعْتُهُمْ وَهُمْ يُعَذِّبُونَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَيُعَذِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ فَقَالَ (1): نَعَمْ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبَهَائِمُ.

☞ [00F9] el-Âcurrî, *eş-Şerî'a*, III, 1285.

أَنْبَأَنَا ابْنُ دَرِيحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُنَادُ بْنُ السَّرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَنَا فِي خَائِطٍ مِنْ خَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ، فِيهِ قُبُورٌ مِنْهُمْ قَدْ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ: فَخَرَجَ، وَهُوَ يَقُولُ: «اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ» قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَيُعَذِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ قَالَ: «نَعَمْ، عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبَهَائِمُ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0F7-7540 - Hz. Peygamber *Benû'n-Neccâr* bahçelerinden birinde iken Ummu Mübeşşir'in yanına girmesi. (دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا فِي خَائِطٍ مِنْ خَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ فِيهِ قُبُورٌ مِنْهُمْ قَدْ مَوْتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ)

E-0F7-7541 - Orada kabirlerdekine azap edildiğini iştirilmesi. (فَسَمِعْتُهُمْ وَهُمْ يُعَذِّبُونَ)

E-0F7-7542 - Hz. Peygamber'in oradan kabir azabına sığınarak ayrılması. (فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ)

E-0F7-7543 - Ummu Mübeşşir'in "قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَيُعَذِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ" demesi. (قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَيُعَذِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ)

E-0F7-7544 - Hz. Peygamber'in "نَعَمْ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبَهَائِمُ" demesi. (فَقَالَ: نَعَمْ عَذَابًا تَسْمَعُهُ الْبَهَائِمُ)

▪ Mekân İfâdeleri

M-0F7-2195 - *Benû 'n-Neccâr*'ın bahçelerinden biri. (خَائِطٍ مِنْ خَوَائِطِ بَنِي النَّجَّارِ)

▪ *Nesne İfâdeleri*

N-0F7-2194 - Ummu Mübeşşir (أُمُّ مُبَشَّشِرٍ)

N-0F7-2196 - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

[EE0116] **Ebû Bekre: Kabir Azabı Haberi**

Alıntılar

☞ [0115] *et-Tayâlisî, el-Musned, II, 198.*

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ شَيْبَانَ، عَنْ بَخْرِ بْنِ مَرَّارِ الْبَكْرَاوِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا أُمَشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَعِيَ رَجُلٌ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَمْشِي بَيْنَنَا إِذْ أَتَى عَلَيَّ فَبَرِنَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ فِي قُبُورِهِمَا فَأَيُّكُمَا يَأْتِينِي مِنْ هَذَا النَّحْلِ بِعَسِيْبٍ؟» فَاسْتَبَقْتُ أَنَا وَصَاحِبِي فَسَبَقْتُهُ وَكَسَرْتُ مِنَ النَّحْلِ عَسِيْبًا فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَشَقَّهُ نِصْفَيْنِ مِنْ أَعْلَاهُ فَوَضَعَ عَلَيَّ أَحَدَهُمَا نِصْفًا وَعَلَى الْآخَرَ نِصْفًا وَقَالَ: «إِنَّهُ يُهَوُّدُ عَلَيْهِمَا مَا دَامَ فِيهِمَا مِنْ بُلُوتَيْهِمَا شَيْءٌ إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي الْعَيْبَةِ وَالْبُؤْلِ» وَرَوَى هَذَا الْحَدِيثَ مُسْلِمٌ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ بَخْرِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-115-4673 - Hz. Peygamber'in "İn Sahibi Hazineyi İnceleyenlerin İncelemesi" demesi.

E-115-4674 - Hz. Peygamber'in "Hanginiz bana şu hurmadan bir dal getirir?" demesi. (فَأَيُّكُمَا يَأْتِينِي مِنْ هَذَا النَّحْلِ)

(بِعَسِيْبٍ؟) (

E-115-4675 - Ebû Bekre ile arkadaşının yarışıp Ebû Bekre'nin hurmadan bir dal kırması. (فَاسْتَبَقْتُ أَنَا وَصَاحِبِي فَسَبَقْتُهُ

وَكَسَرْتُ مِنَ النَّحْلِ عَسِيْبًا)

E-115-4676 - Ebû Bekre'nin dalı Hz. Peygamber'e getirmesi. (فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ)

E-115-4677 - Hz. Peygamber'in dalı kırıp her iki kabrin üstüne birer parçasını koyması. (فَشَقَّهُ نِصْفَيْنِ مِنْ أَعْلَاهُ فَوَضَعَ

عَلَيَّ أَحَدَهُمَا نِصْفًا وَعَلَى الْآخَرَ نِصْفًا)

E-115-4678 - Hz. Peygamber'in "İn Hazineyi İnceleyenlerin İncelemesi" demesi. (إِنَّهُ يُهَوُّدُ عَلَيْهِمَا مَا دَامَ فِيهِمَا مِنْ بُلُوتَيْهِمَا شَيْءٌ إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي الْعَيْبَةِ وَالْبُؤْلِ)

▪ *Nesne İfâdeleri*

N-115-4679 - Ebû Bekre (أَبِي بَكْرَةَ)

N-115-467A - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

N-115-467B - Adam (رَجُلًا)

[6CB3EA] **Enes b. Mâlik: İbrâhîm'in Vefatı Haberi**

Açıklama: Bu *Haber*'deki metinlerde dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da **Ebû Seyf**'in körüğünü yakıp duman ettiği sırada **Enes**'in önden gidip haber vermesi ile ilgili olay **İbrâhîm**'in öldüğü gün değil ondan daha önceki günlerden birinde gerçekleşmiştir. Çünkü bu durum *Haber*'deki bazı tarihlerde "ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ" ifâdeleri ile açıkça zikredilmektedir.

Alıntılar

☞ [B3E9] *İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, III, 63.*

حَدَّثَنَا شَيْبَانَةُ بْنُ سَوَّارٍ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وُلِدَ لِي اللَّيْلَةُ عَلَاةً فَسَمَّيْتُهَ بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ» قَالَ: ثُمَّ رَفَعَهُ إِلَى أُمِّ سَيْفٍ امْرَأَةٍ قَبِيْلَةٍ بِالْمَدِيْنَةِ، يُقَالُ لَهُ: أَبُو سَيْفٍ، فَأَنْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَنْطَلَقْتُ مَعَهُ فَصَادَفْنَا أَبَا سَيْفٍ يَنْفُخُ فِي كَبِيْرِهِ وَقَدْ امْتَلَأَ النَّبِيْتُ دُخَانًا فَاسْتَرْعَتِ الْمَشِي تَبِيْتُ يَدَيَّ النَّبِيَّ ﷺ حَتَّى انْتَهَى إِلَى أَبِي سَيْفٍ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا سَيْفٍ أَمْسِكْ أَمْسِكَ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَامْسِكْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالصَّبِيِّ فَضَمَّهُ إِلَيْهِ، وَقَالَ: مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ، قَالَ أَنَسٌ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَكِيدُ بِنَفْسِهِ، قَالَ: فَدَمَعْتُ عَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبَّنَا، وَإِنَّا بِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ»

☞ [B3EC] *el-Mubberred, et-Te 'âzi, s. 48.*

قال أبو الحسن عن الحسن بن دينار عن علي بن زيد عن أنس بن مالك أن رسول الله ﷺ وضع إبراهيم في حجره وهو يجود بنفسه فقال: لولا أن الماضي فرط الباقي وأن الآخر لاحق بالأول لحزنا عليك يا إبراهيم. ثم دمعت عينه فقال: تدمع العين ويحزن القلب ولا نقول إلا ما يرضي الرب. وإنا بك يا إبراهيم لمحزونون.

☞ [F904] *el-Buhârî, es-Sâhîh, II, 83.*

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا قُرَيْشُ بْنُ هُوَيْرِ بْنِ حَيَّانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: دَخَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى أَبِي سَيْفِ الْقَبِيْلَةِ، وَكَانَ ظَفِرًا لِإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِبْرَاهِيمَ، وَقَبَّلَهُ، وَسَمَّاهُ، ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ، فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَدْرِفَانِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: «يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ»، ثُمَّ أَتْبَعَهَا بِأُخْرَى، فَقَالَ ﷺ: «إِنَّ الْعَيْنَ

تَدْمَعُ، وَالْقَلْبُ يَجْزُنُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَخْزُونُونَ» رَوَاهُ مُوسَى، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

☞ [F936] **İbn ‘Abdilhakem, Futūhu Mısır, s. 71.**

وحدثنا عبد الملك بن مسلمة حدثنا قريش ابن حيان عن ثابت البناني عن أنس بن مالك قال دخلنا مع رسول الله ﷺ على أبي سيف قين كان بالمدينة وكان ظفر إبراهيم ابن رسول الله ﷺ فأثاه بإبراهيم فشمته ثم دخلنا عليه وهو في الموت فذرفت عيناه فقال له ابن عوف وأنت يا رسول الله قال إنما رحمة وأتبعها بالأخرى تدمع العين ويحزن القلب ولا نقول ما لا يرضى ربنا.

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-3E9-E504 – Enes’in Hz. Peygamber’den önde giderek Ebû Seyf’ten körüğü durdurmasını istemesi. (فَأَسْرَعْتُ
الْمَشْيَ بَيْنَ يَدَيْ النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى انْتَهَى إِلَى أَبِي سَيْفٍ)
E-3E9-E505 - Enesin “Durdur! Durdur! Resûlullâh geldi” demesi. (فَقُلْتُ: يَا أَبَا سَيْفٍ أَمْسِكْ أَمْسِكْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ)
E-3E9-E506 - Ebû Seyf’in körüğü durdurması. (فَأَمْسَكَ)
E-3E9-E507 - Hz. Peygamber’in küçük çocuğu isteyerek bağına basması. (فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالصَّبِيِّ فَصَمَّهُ إِلَيْهِ)
E-3E9-E508 - Hz. Peygamber’in Allah’ın dilediği bazı şeyler söylemesi. (وَقَالَ: مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ)
E-3E9-E509 - Oğlunun can çekiştiği için Hz. Peygamber’in gözlerinden yaş gelmesi. (قَالَ أَنَسٌ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَكَيْدَ بِنَفْسِهِ،
قَالَ: فَدَمَعَتْ عَيْنَا النَّبِيِّ ﷺ)
E-3E9-E50A - Hz. Peygamber’in “تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَيَجْزُنُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَخْزُونُونَ” demesi.
E-904-733B (دَخَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى أَبِي سَيْفِ الْقَيْنِ، وَكَانَ ظَفْرًا لِإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ)
E-904-733C (فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِبْرَاهِيمَ، فَغَبَلَهُ، وَشَمَّهُ)
E-904-733D (ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ جُودٌ بِنَفْسِهِ)
E-904-733E (فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَذْرِفَانِ،)
E-904-733F (فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟)
E-904-7340 (فَقَالَ: «يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ»،)
E-904-7341 (ثُمَّ اتَّبَعَهَا بِالْأُخْرَى، فَقَالَ ﷺ: «إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ، وَالْقَلْبَ يَجْزُنُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَخْزُونُونَ»)

▪ Mekân İfâdeleri

M-3E9-E50F - Ebû Seyf’in Evi. (الْبَيْتِ)

▪ Nesne İfâdeleri

- N-3E9-E50B – Enes. (أَنَسٍ)
N-3E9-E50C - Hz. Peygamber. (رَسُولُ اللَّهِ)
N-3E9-E50D - Umm Seyf. (أُمُّ سَيْفٍ)
N-3E9-E50E - Ebû Seyf. (أَبُو سَيْفٍ)
N-904-7344 – ‘Abdurrahmân b. ‘Avf. (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ)

[EE00C6] Mekhûl: Vefat ve Ağlama Haberi

Alıntılar

☞ [00C5] **İbn Sa‘d, et-Tabakât, I, 138.**

قَالَ: أَحْبَبْنَا الْفَضْلَ بْنَ دُكَيْنٍ، أَحْبَبْنَا مُحَمَّدَ بْنَ رَاشِدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ فِي السُّوقِ فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ وَمَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَقَالَ: أَتَبْكِي وَقَدْ نَهَيْتِ عَنِ الْبُكَاءِ؟ فَقَالَ: «إِنَّمَا نَهَيْتِ عَنِ الْبُكَاءِ؟ وَأَنْ يُنْدَبَ الْمَيِّتُ عَنِ الْبَيْتِ، وَأَنْ يُنْدَبَ بِمَا لَيْسَ فِيهِ، وَإِنَّمَا هَذِهِ رَحْمَةٌ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-0C5-A7F3 - Hz. Peygamber’in *es-Sûk*’da bulunan oğlu İbrâhîm’in yanına girmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ فِي السُّوقِ)
E-0C5-A7F4 - Yanında ‘Abrurrahmân b. ‘Avf’ın da bulunduğu sırada gözlerinden yaş gelmesi. (فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ وَمَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ)
E-0C5-A7F5 - ‘Abdurrahmân’ın “أَتَبْكِي وَقَدْ نَهَيْتِ عَنِ الْبُكَاءِ؟” demesi. (فَقَالَ: أَتَبْكِي وَقَدْ نَهَيْتِ عَنِ الْبُكَاءِ؟)
E-0C5-A7F6 - Hz. Peygamber’in “إِنَّمَا نَهَيْتِ عَنِ الْبَيْتِ، وَأَنْ يُنْدَبَ الْمَيِّتُ بِمَا لَيْسَ فِيهِ، وَإِنَّمَا هَذِهِ رَحْمَةٌ” demesi.
▪ Nesne İfâdeleri
N-0C5-A7F8 – İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0C5-A7FA - 'Abrurrahmân b. 'Avf.' (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ)

[EE00E0] Bukeyr b. 'Abdullâh b. el-Eşecc: Usâme'nin Bağırması Haberi Alıntılar

☞ [00DF] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 138.

قَالَ: أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ لُحَيْعَةَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَّحِجِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَكَى عَلَى إِبْرَاهِيمَ ابْنِهِ فَصَرَخَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَتَنَاهَا النَّبِيُّ ﷺ، فَقَالَ: زَأَيْتَكَ تَبْكِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْبُكَاءُ مِنَ الرَّحْمَةِ، وَالصُّرَاحُ مِنَ الشَّيْطَانِ»

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-0DF-7548 - Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm için ağlaması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَكَى عَلَى إِبْرَاهِيمَ ابْنِهِ)

E-0DF-7549 - Usâme b. Zeyd'in bağırması. (فَصَرَخَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)

E-0DF-754A - Hz. Peygamber'in onu nehyetmesi. (فَتَنَاهَا النَّبِيُّ ﷺ)

E-0DF-754B - [Usâme'nin] "Seni ağlarken gördüm" demesi. (فَقَالَ: زَأَيْتَكَ تَبْكِي)

E-0DF-754C - Hz. Peygamber'in "البكاء من الرحمة، والصرخ من الشيطان" demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْبُكَاءُ مِنَ الرَّحْمَةِ، وَالصُّرَاحُ مِنَ الشَّيْطَانِ»)

▪ *Nesne İfâdeleri*

N-0DF-21CF - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

N-0DF-21D0 - İbrâhîm (إِبْرَاهِيمَ)

N-0DF-21D1 - Usâme b. Zeyd (أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)

[EA7F3B] Ebû Hüreyre: Usâme'nin Bağırması Haberi Alıntılar

☞ [F926] el-Bundâr, *el-Muntekâ*, s. 87.

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْعَوَّامِ، ثنا مَنْصُورُ بْنُ صَفِيْرِ، قَتْنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَاحَ أُسَامَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا هَذَا؟ لَيْسَ هَذَا مِنَّا، لَيْسَ لِصَاحِبِ حَظٍّ، الْقَلْبُ يَجْزُنُ وَالْعَيْنُ تَدْمَعُ وَلَا تُغَضِبُ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ»

☞ [F927] el-Hâkim, *el-Mustedrek*, I, 538.

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْقَارِي، ثنا السَّرِيُّ بْنُ حُزَيْمَةَ، ثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَاحَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَيْسَ هَذَا مِنِّي، وَلَيْسَ بِصَاحِبِ حَقِّ الْقَلْبِ يَجْزُنُ، وَالْعَيْنُ تَدْمَعُ، وَلَا يُغَضِبُ الرَّبَّ»

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

E-926-7F3C - Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm vefat edince Usâme'nin bağırması (لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَاحَ أُسَامَةُ)

E-926-7F3D - Hz. Peygamber'in "ما هذا؟ ليس هذا منا، ليس لصاحب حظ، القلب يجزن والعين تدمع ولا تغضب الرب عز وجل" demesi.

▪ *Nesne İfâdeleri*

N-926-7F3E - İbrâhîm (إِبْرَاهِيمَ)

N-926-7F3F - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

N-926-7F40 - Usâme (أُسَامَةَ)

[EE00E9] Esmâ' binti Yezîd: İbrâhîm'in Vefatı Haberi

Açıklama: Bu *Haber*'deki tarîklerden bir kısmında, oğluna ağlaması hakkında Hz. Peygamber'le konuşanın kimliği belli olmamakla beraber onlardan birinde onun 'Abdurrahmân b. 'Avf olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Alıntılar

☞ [00E8] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عُمَرَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدٍ قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمَ دَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ الْمُعَرِّجِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْتَ أَحَقُّ مَنْ عَرَفَ لِلَّهِ حَقَّهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَيَجْزُنُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْحِطُ الرَّبَّ، لَوْلَا أَنَّهُ وَعَدَ صَادِقٌ وَعَدَّ جَامِعٌ، وَأَنَّ الْأَخِرَ لِأَحَقِّ بِالْأَوَّلِ لَوْجَدْنَا عَلَيْكَ يَا إِبْرَاهِيمَ أَشَدَّ مِنْ وَجَدْنَا وَإِنَّا بِكَ لَمَحْزُونُونَ»

☞ [00EB] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 170.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ الشُّسْتَرِيُّ، ثنا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحِمَازِيُّ، ثنا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سَلِيمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ حُثَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ زَيْدٍ، قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ ﷺ، دَمَعَتْ عَيْنَا النَّبِيِّ ﷺ، فَمَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ أَحَقُّ مَنْ عَرَفَ لِلَّهِ حَقَّهُ، فَقَالَ: «تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ، وَلَا نَقُولُ أَنَّهُ وَعْدٌ صَادِقٌ، وَمَوْعِدٌ جَامِعٌ، وَإِنَّ الْأَخْرَجَ تَابِعَ الْأَوَّلِ لِحَرْثًا أَكْثَرَ مِنْ هَذَا، وَإِنَّا يَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْكَ لَمَحْزُوتُونَ»

☞ [F921] **İbn Şâzân el-Hasen b. Halef, es-Sâmin min Ecza' i Ebî 'Alî b. Şâzân, s. 106.**

ثنا الحسن بن علي القطان، ثنا إسماعيل بن عيسى، قال: ثنا داود بن الزرقان، عن ثابت، عن شهر، عن أسماء بنت زيد، أنها كانت عند رسول الله ﷺ يومًا كان ابنه إبراهيم يقضي فلما فرغ سجي بئوب، فدمعت عيناه، فقال له عبد الرحمن بن عوف وهو عنده: يا رسول الله أتبكي وتنهانا عن البكاء؟ فقال: «القلب يحزن، والعين تدمع، ولا نقول إلا ما يرضي الرب، يا إبراهيم إننا بك لمحزوتون».

☞ [F924] **İbn Mâce, es-Sunen, II, 524.**

عن أسماء بنت زيد، قالت: لما توفي ابن رسول الله ﷺ - إبراهيم، بكى رسول الله ﷺ -، فقال له المعزبي - إما أبو بكر وإما عمر -: أنت أحق من عظم الله حقه! قال رسول الله ﷺ -: "تدمع العين ويحزن القلب، ولا نقول ما يسخط الرب، ولا نقول ما وعد صادق، وموعود جامع، وأن الآخر تابع للأول، لوجدنا عليك يا إبراهيم أفضل مما وجدنا، وإننا بك لمحزوتون"

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0E8-7545 - Hz. Peygamber'in, oğlu İbrâhîm vefat ettiğinde gözyaşı dökmesi. (لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمَ دَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

(عليه وسل)

E-0E8-7546 - el-Mu'azzî'nin "يا رسول الله، أنت أحق من عرف الله حقه" demesi. (قَالَ الْمَعَزِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْتَ أَحَقُّ مَنْ عَرَفَ لِلَّهِ حَقَّهُ.)

E-0E8-7547 - Hz. Peygamber'in "تدمع العين، ويحزن القلب، ولا نقول ما يسخط الرب، ولا نقول ما وعد صادق، وموعود جامع، وأن الآخر تابع للأول، لوجدنا عليك يا إبراهيم أشد من وجدنا وإننا بك لمحزوتون" demesi. (أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدٍ، أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا كَانَ ابْنُهُ إِبْرَاهِيمَ يُقْضِي)

E-921-7389 - Esmâ'nın İbrâhîm'in vefatı sırasında yanında bulunması. (أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدٍ، أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا كَانَ

ابْنُهُ إِبْرَاهِيمَ يُقْضِي)

E-921-738A - Ölünce üzerinin örtülmesi. (فَلَمَّا فَرَغَ سَجِي بئُوبِ)

E-921-738B - Hz. Peygamber'in gözlerinden yaş gelmesi. (فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ)

E-921-738C - Yanında bulunan 'Abdurrahmân b. 'Avf'in "يا رسول الله أتبكي وتنهانا عن البكاء؟" demesi.

E-921-738D - Hz. Peygamber'in "القلب يحزن، والعين تدمع، ولا نقول إلا ما يرضي الرب، ولا نقول ما وعد صادق، وموعود جامع، وأن الآخر تابع للأول، لوجدنا عليك يا إبراهيم أفضل مما وجدنا، وإننا بك لمحزوتون" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-0E8-219C - İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0E8-219D - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

N-0E8-219E - el-Mu'azzî'. (الْمَعَزِيُّ)

N-921-738E - Esmâ' binti Yezîd. (أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدٍ)

N-921-738F - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

N-921-7390 - 'Abdurrahmân b. 'Avf. (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ)

[EE00E3] **Ebû Ümâme Haberi**

Alıntılar

☞ [00E2] **eṭ-Ṭaberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, VIII, 230.**

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْحَدَّادُ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُيَيْبٍ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوِّفِيَ إِبْرَاهِيمَ وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، تَبْكِي عَلَى هَذَا السَّخْلِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ دَفَنْتُ اثْنَيْ عَشَرَ وَلَدًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّهُمْ آسَفٌ مِنْهُ، كُلُّهُمْ آدُسٌ فِي التُّرَابِ أَحْيَاءٌ، فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ: «فَمَا ذَاكَ بِأَنْ كَانَتْ الرَّحْمَةُ دَهَبَتْ مِنْكَ، يَحْزَنُ الْقَلْبُ، وَتَدْمَعُ الْعَيْنُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ، وَإِنَّا عَلَى إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُوتُونَ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0E2-8585 - [Oğlu] İbrâhîm'in vefat ettiği zaman Hz. Peygamber gözyaşı dökerken yanına bir adam gelmesi. (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوِّفِيَ إِبْرَاهِيمَ وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ)

E-0E2-8586 - Adamın "كُلُّهُمْ آدُسٌ فِي التُّرَابِ" demesi. (يَا نَبِيَّ اللَّهِ، تَبْكِي عَلَى هَذَا السَّخْلِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ دَفَنْتُ اثْنَيْ عَشَرَ وَلَدًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّهُمْ آسَفٌ مِنْهُ، كُلُّهُمْ آدُسٌ فِي التُّرَابِ)

E-0E2-8587 - Hz. Peygamber'in "القلب يحزن منك، وتدمع العين على إبراهيم، ولا نقول ما يسخط الرب، وإننا على إبراهيم لمحزوتون" demesi. (فَمَا ذَاكَ بِأَنْ كَانَتْ الرَّحْمَةُ دَهَبَتْ مِنْكَ، يَحْزَنُ الْقَلْبُ، وَتَدْمَعُ الْعَيْنُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ، وَإِنَّا عَلَى إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُوتُونَ)

▪ *Nesne İfâdeleri*

N-0E2-8588 – Adam. (رحل)

N-0E2-8589 - Hz. Peygamber. (رسول الله)

N-0E2-858A – İbrâhîm. (إبراهيم)

[6CB3E6] *Sîrîn: İbrâhîm'in Vefatı Haberi*

Açıklama: İbrâhîm'in annesi Mâriye'nin kızkardeşi Sîrîn'den⁴⁶⁰ nakledilen bu rivâyete "لَمُوتِ أَحَدٍ" ifadesini tarayarak ulaştık. Metinde, kûsûf hadisesinden önce ve sonra yaşanan birçok olaydan

bahsedilmektedir. Güneş'in Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in vefat ettiği gün tutulduğu da açık ifâdelerle beyan edilmektedir.

Tarîklerin sonundaki "وَمَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِأَرْبَعِ خَلْوَنَ مِنْ رِبْعِ الْأَوَّلِ سَنَةَ عَشْرِ" şeklindeki ifâdeler muhtemelen râvîlerden birine aittir. **el-Beyhakî** (ö.458/1066), *Ma'rifetu's-Sunen*'inde **el-Vâkıdî**'den bu ifâdelerle tarihlendirmeyi naklettikten sonra, aynı tarihi **ez-Zubeyr b. Bekkâr**'ın (ö.256/870) da verdiği bahsetmektedir.⁴⁶¹ Dolayısıyla aşağıdaki **eṭ-Ṭaberânî**'nin (ö.360/971) naklettiği rivâyetteki "لِأَرْبَعِ خَلْوَنَ" ifâdesinde bir tashîf hatası olabilir.

Alıntılar

☞ [B3E5] İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 143.

قال: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدِ اللَّيْثِيِّ، عَنِ الْمُنْدَرِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أُمِّهِ سِيرِينَ قَالَتْ: حَضَرْتُ مَوْتَ إِبْرَاهِيمَ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كُلَّمَا صَبَحْتُ أَنَا وَأَخِي مَا يَنْهَانَا، فَلَمَّا مَاتَ نَهَانَا عَنِ الصَّبَاحِ وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ جَالِسَانِ، ثُمَّ جُمِلَ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ، وَالْعَبَّاسُ جَالِسٌ إِلَى جَنْبِهِ وَنَزَلَ فِي حُفْرَتِهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ وَأُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، وَأَنَا أُبْكِي عِنْدَ قَبْرِهِ مَا يَنْهَانِي أَحَدٌ وَخَسَفَتِ الشَّمْسُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، فَقَالَ النَّاسُ: لَمُوتِ إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّهَا لَا تُخَسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» وَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةَ فِي اللَّبَنِ فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُسَدَّ، فَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: «أَمَا إِنَّهَا لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَكِنْ تَقْرُ عَيْنَ الْحَيِّ، وَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُثَقِّنَهُ» وَمَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِعَشْرِ لَيَالٍ خَلْوَنَ مِنْ -[144]- شَهْرِ رِبْعِ الْأَوَّلِ سَنَةَ عَشْرِ

☞ [B3E7] eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، ثنا الزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ زَيْدِ الْمَخْرُومِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ التَّيْمِيِّ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ التَّعْمَانِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أُمِّهِ سِيرِينَ، قَالَتْ: حَضَرَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَكُلَّمَا صَبَحْتُ أَنَا وَأَخِي نَهَانَا عَنِ الصَّبَاحِ، وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ، وَجُعِلَ عَلَيَّ سَرِيرٌ، ثُمَّ جُمِلَ فَرَأَيْتُهُ جَالِسًا عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ إِلَى جَنْبِهِ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَتَزَلَّ فِي قَبْرِهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَأُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَأَنَا أَصْبِحُ عِنْدَ الْقَبْرِ وَمَا نَهَانِي أَحَدٌ، وَخَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَئِذٍ، فَقَالَ النَّاسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تُخَسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» وَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةَ فِي اللَّبَنِ، فَأَمَرَ أَنْ تُسَدَّ فَقَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُثَقِّنَهُ» وَمَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِأَرْبَعِ خَلْوَنَ مِنْ رِبْعِ الْأَوَّلِ سَنَةَ عَشْرِ

☞ [6CE1] eṭ-Ṭaberî, *et-Târiḥ*, XI, 617-618.

قال: وحدثنا اسامه بن زيد الليثي عن المنذر بن عبيد عن عبد الرحمن بن حسان بن ثابت عن أمه، وكانت اخت مارية يقال لها سيرين، فوهبها النبي ص لسان بن ثابت، فولدت عبد الرحمن. قالت: رايت رسول الله ص لما حضر ابراهيم، وانا اصيح وأختي ما ينهانا عن الصباح وغسله الفضل بن العباس، ورسول الله ص والعباس جالسان، ثم رايت على شفير القبر، ومعه العباس الى جنبه، ونزل في حفرته الفضل واسامه بن زيد، [وكسفت الشمس يومئذ، فقال الناس: كسفت موت ابراهيم فقال رسول الله ص: لا تكسف موت احد ولا لحياته،] وراى [رسول الله ص فرجه في القبر، فامر بما تسد، فقبل للنبي ص، فقال: اما احنا لا تضر ولا تنفع، ولكنها تقر عين الحى، وان العبد إذا عمل عملا أحب الله عز وجل ان يتقنه].

İfâdeler

▪ *Eylem İfâdeleri*

⁴⁶⁰ Sîrîn, Muḳavḳıs tarafından kızkardeşi Mâriye ile birlikte Hz. Peygamber'e hediye edilmiştir (İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 134-135, 258; ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 56).

⁴⁶¹ el-Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, V, 159.

- E-3E5-E4D9 - İbrâhîm ölünce onları bağırmaktan men etmesi. (فَلَمَّا مَاتَ نَهَانَا عَنِ الصِّيَابِ)
- E-3E5-E4DA - Resûlullâh ve el-‘Abbâs [cenâzenin] başında oturuyorlarken Faḍl b. el-‘Abbâs’ın onu yıkaması. (وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ جَالِسَانِ)
- E-3E5-E4DB - Sonra cenâzenin taşınması (ثُمَّ حُمِلَ)
- E-3E5-E4DC - Hz. Peygamber ve el-‘Abbâs’ın kabrin başında iken Sîrîn tarafından görülmesi. (فَرَأَيْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ، وَالْعَبَّاسُ جَالِسًا إِلَى جَنْبِهِ)
- E-3E5-E4DD - Faḍl b. el-‘Abbâs ve Usâme b. Zeyd’in kabre inmesi. (وَنَزَلَ فِي حُفْرَتِهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)
- E-3E5-E4DE - Sîrîn’in kabrin başında ağlamaya devam etmesi. (وَأَنَا أَبْكِي عِنْدَ قَبْرِهِ مَا يَنْهَانِي أَحَدٌ)
- E-3E5-E4DF - O gün güneşin tutulması. (وَحَسِبْتِ السَّمْسُ ذَلِكَ الْيَوْمَ)
- E-3E5-E4E0 - İnsanların İbrâhîm’in ölümünden dolayı olduğunu söylemesi. (فَقَالَ النَّاسُ: لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ)
- E-3E5-E4E1 - Hz. Peygamber’in “إِنَّهَا لَا تَحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّهَا لَا تَحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ»)
- E-3E5-E4E2 - Hz. Peygamber’in kerpiçlerin arasında bir boşluk görüp kapatılmasını emretmesi. (وَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةً فِي اللَّيْلِ فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُسَدَّ)
- E-3E5-E4E3 - Ona sorulması. (فَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ)
- E-3E5-E4E4 - Hz. Peygamber’in “أَمَّا إِنَّهَا لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَكِنْ تُقَرُّ عَيْنَ الْحَيِّ، وَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُتَّقَنَهُ» demesi.
- E-3E7-E4E6 - Hz. Peygamber’in oğlunun cenâzesi getirildiğinde Sîrîn ve kardeşi ağladığı için bundan nehyedilmeleri. (حَضَرَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَرَأَيْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَكَلَّمَا صَحْتُ أَنَا وَأَخِي نَهَانَا عَنِ الصِّيَابِ)
- E-3E7-E4E7 - Faḍl b. el-Abbâs’ın onu yıkarken Hz. Peygamber ve el-Abbâs’ın bulunması. (وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ)
- E-3E7-E4E8 - Bir tenesir üzerine konulması. (وَجُعِلَ عَلَى سَرِيرٍ)
- E-3E7-E4E9 - Taşınması. (ثُمَّ حُمِلَ)
- E-3E7-E4EA - Hz. Peygamber ve el-‘Abbâs b. ‘Abdulmuttalib’in kabrin başında oturmaları. (فَرَأَيْتُمُ جَالِسًا عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ إِلَى جَنْبِهِ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ)
- E-3E7-E4EB - Faḍl b. el-Abbâs ve Usâme’nin kabre inmeleri. (فَنَزَلَ فِي قَبْرِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، وَأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ)
- E-3E7-E4EC - O gün güneşin tutulması. (وَحَسِبْتِ السَّمْسُ يَوْمَئِذٍ)
- E-3E7-E4ED - İnsanların, güneşin İbrâhîm’in ölümü nedeniyle tutulduğunu söylemesi. (فَقَالَ: النَّاسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ)
- E-3E7-E4EE - Hz. Peygamber’in “لَا تَحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تَحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ»)
- E-3E7-E4EF - Hz. Peygamber’in kerpiçlerin arasında bir boşluk görüp kapatılmasını emretmesi. (وَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةً فِي اللَّيْلِ، فَأَمَرَ أَنْ تُسَدَّ)
- E-3E7-E4F0 - Resûlullâh’ın “إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُتَّقَنَهُ» demesi. (فَقَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُتَّقَنَهُ»)
- Zaman İfâdeleri
- Z-3E5-E500 - 10 Rebî‘u’l-Evvel Salı. (وَمَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِعَشْرِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَجَبٍ الْأَوَّلِ سَنَةِ عَشْرِ)
- Z-3E7-331B - 4 Rebî‘u’l-Evvel Salı. (وَمَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِأَرْبَعِ خَلَوْنَ مِنْ رَجَبٍ الْأَوَّلِ سَنَةِ عَشْرِ)
- Nesne İfâdeleri
- N-3E7-E4F2 - Sîrîn. (سِيرِينَ)
- N-3E7-E4F3 - Hz. Peygamber’in oğlu. (ابْنُ رَسُولِ)
- N-3E7-E4F4 - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)
- N-3E7-E4F5 - Faḍl b. el-‘Abbâs. (الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ)
- N-3E7-E4F6 - el-‘Abbâs. (الْعَبَّاسُ)
- N-3E7-E4F7 - Usâme b. Zeyd. (وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)
- N-3E5-E4F9 - Sîrîn. (سِيرِينَ)
- N-3E5-E4FA - İbrâhîm. (مَوْتِ إِبْرَاهِيمَ)
- N-3E5-E4FB - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)
- N-3E5-E4FC - Faḍl b. el-‘Abbâs. (الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ)
- N-3E5-E4FD - el-‘Abbâs. (الْعَبَّاسُ)
- N-3E5-E4FE - Usâme b. Zeyd. (وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)

▪ Grup İfâdeleri

G-3E7-E4F8 - İnsanlar (النَّاسُ)

G-3E5-E4FF - İnsanlar (النَّاسُ)

[007FDC] 'Abdullâh b. 'Amr: Kûsûf ve Vaaz Haberi

Alıntılar

☞ [7FDB] İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XII, 439.

أَحْبَبَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا حَكِيمُ بْنُ سَيْفٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو، يَقُولُ: «انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَامَ وَقُمْنَا، فَصَلَّى ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا يُحَدِّثُنَا، فَقَالَ: «لَقَدْ عَرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ، حَتَّى لَوْ شِئْتُ لَتَعَايَيْتُ مِنْ فُطُوفِهَا، وَعَرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَلَوْلَا أَنِّي دَفَعْتُهَا عَنْكُمْ لَعَشَيْتُكُمْ، وَرَأَيْتُ فِيهَا ثَلَاثَةَ يُعَذَّبُونَ: امْرَأَةٌ جَمْرِيَّةٌ سُودَاءَ طَوِيلَةً، تُعَذَّبُ فِي هَرَّةٍ لَهَا، أَوْتَقَتْهَا فَلَمْ تَدَعِهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ، وَلَمْ تُطْعَمِهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَهِيَ إِذَا أَقْبَلَتْ تَنَهَشُهَا وَإِذَا أَدْبَرَتْ تَنَهَشُهَا، وَرَأَيْتُ أَحَا بْنَ بَنِي دَعْدَجٍ صَاحِبَ السَّائِبَتَيْنِ يُدْفَعُ بِعَمُودَيْنِ فِي النَّارِ، وَالسَّائِبَتَانِ بَدَنَتَانِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَرَقَهُمَا، وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْمُخَجِّنِ مُتَّكِمًا عَلَى مِخْجَبِهِ، وَكَانَ صَاحِبَ الْمُخَجِّنِ يَسْرِقُ مَتَاعَ الْجُنَاحِ بِمِخْجَبِهِ، فَإِذَا خَفِيَ لَهُ ذَهَبَ بِهِ، وَإِذَا ظَهَرَ عَلَيْهِ، قَالَ: إِنِّي لَمْ أُسْرِقْ، إِنَّمَا تَعَلَّقَ بِمِخْجَبِي.»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FDB-B5BD - Hz. Peygamber döneminde güneş tutulması. (انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

E-FDB-B5BE - Ayağa kalkmaları. (فَقَامَ وَقُمْنَا)

E-FDB-B5BF - Namaz kıl[dır]ması. (صَلَّى)

E-FDB-B5C0 - Sonra ashâbına dönerek “دَفَعْتُهَا عَنْكُمْ” demesi. لَقَدْ عَرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ، حَتَّى لَوْ شِئْتُ لَتَعَايَيْتُ مِنْ فُطُوفِهَا، وَعَرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَلَوْلَا أَنِّي دَفَعْتُهَا عَنْكُمْ “

E-FDB-B5C1 - Sonra “دَعْدَجٍ” diye eklemesi. “صَاحِبَ السَّائِبَتَيْنِ يُدْفَعُ بِعَمُودَيْنِ فِي النَّارِ، وَالسَّائِبَتَانِ بَدَنَتَانِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَرَقَهُمَا

E-FDB-B5C2 - Sonra “وَأَيْتُ صَاحِبَ الْمُخَجِّنِ مُتَّكِمًا عَلَى مِخْجَبِهِ، وَكَانَ صَاحِبَ الْمُخَجِّنِ يَسْرِقُ مَتَاعَ الْجُنَاحِ بِمِخْجَبِهِ، فَإِذَا خَفِيَ لَهُ ذَهَبَ بِهِ، وَإِذَا ظَهَرَ عَلَيْهِ، قَالَ: إِنِّي لَمْ أُسْرِقْ، إِنَّمَا تَعَلَّقَ بِمِخْجَبِي” diye eklemesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-FDB-FA42 - 'Abdullâh b. 'Amr (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو)

N-FDB-FA44 - Hz. Peygamber (رَسُولُ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-FDB-FA43 - İnsanlar (وَقُمْنَا)

[007FD4] Ebû Bekre: Kûsûf Haberi

Alıntılar

☞ [7FD3] el-Buhârî, *es-Sahîh*, II, 33.

حَدَّثَنَا عَمْرٍو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَانْكَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ يَجْرُ رِدَاءَهُ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَدَخَلْنَا، فَصَلَّى بِنَا رُكْعَتَيْنِ حَتَّى اجْتَلَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ ﷺ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا، فَصَلُّوا، وَادْعُوا حَتَّى يَكْشِفَ مَا بِكُمْ.»

☞ [7FD6] el-Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, IX, 115.

حَدَّثَنَا عَمْرٍو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: نَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، قَالَ: نَا يُونُسُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَانْكَسَفَتِ الشَّمْسُ فَفَقَامَ إِلَى الْمَسْجِدِ يَجْرُ رِدَاءَهُ مِنَ الْعَجَلَةِ فَفَقَامَ إِلَيْهِ النَّاسُ فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ كَمَا تُصَلُّونَ، فَلَمَّا جَلَسَ حَطَبْنَا، فَقَالَ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ يُخَوِّفُ بِمَا عِبَادُهُ، وَإِنَّهُمَا لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُ كُشُوفَ أَحَدِهِمَا فَصَلُّوا وَادْعُوا حَتَّى يَكْشِفَ مَا بِكُمْ.»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FD3-B5CC - Güneş tutulduğu sırada Ebû Bekre ve yanndakilerin Resûlullâh ile beraber olmaları. (كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ

اللَّهِ ﷺ فَانْكَسَفَتِ الشَّمْسُ)

E-FD3-B5CD - Hz. Peygamber'in kalkıp ridasını sürüyerek *Mescid*'e girmesi. (فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ يَجْرُ رِدَاءَهُ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ)

E-FD3-B5CE - Onların da girmesinden sonra güneş açılıncaya kadar iki rekât namaz kıldırması. (فَدَخَلْنَا، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ حَتَّى انْجَلَتِ الشَّمْسُ)

E-FD3-B5CF - Hz. Peygamber'in "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَبِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا، فَصَلُّوا، وَادْعُوا حَتَّى يُكْشَفَ مَا بَيْنَكُمْ" demesi.

▪ Mekân İfâdeleri

M-FD3-DE40 – Mescid. (المسجد)

▪ Nesne İfâdeleri

N-FD3-DE3E - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

N-FD3-DE3F - Ebû Bekre. (أَبِي بَكْرَةَ)

▪ Grup İfâdeleri

G-FD3-DE3D - Hz. Peygamber'in yanındakiler (كُنَّا)

[007FCA] Nu'mân b. Beşîr: **Küsûf Haberi**

Alıntılar

☞ [7FC9] Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 295.

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا أَبُو ثَابِتٍ، فَذَكَرَ حَدِيثًا قَالَ: وَحَدَّثَ عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ بَثِيرٍ، قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: وَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ، ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ، حَتَّى انْجَلَتِ الشَّمْسُ، قَالَ: فَقَالَ: "إِنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ، أَوْ يَزْعُمُونَ، أَنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ إِذَا انْكَسَفَا وَاحِدٌ مِنْهُمَا، فَإِنَّمَا يَنْكَسِفُ لِمَوْتِ عَظِيمٍ مِنْ عَظَمَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ، وَإِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ كَذَلِكَ، وَلَكِنَّهُمَا خَلْقَانِ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ، فَإِذَا نَجَلَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِبَشَرٍ مِنْ خَلْقِهِ خَشَعَ لَهُ"

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FC9-0A17 - Hz. Peygamber döneminde güneşin tutulması. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

E-FC9-0A18 - Hz. Peygamber'in iki rekât kılması. (قَالَ: وَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ)

E-FC9-0A19 - Hz. Peygamber'in iki rekât daha kılması. (ثُمَّ يَسْأَلُ)

E-FC9-0A1A - Hz. Peygamber'in "إِنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ، أَوْ يَزْعُمُونَ، أَنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ إِذَا انْكَسَفَا وَاحِدٌ مِنْهُمَا، فَإِنَّمَا يَنْكَسِفُ لِمَوْتِ عَظِيمٍ مِنْ عَظَمَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ، وَإِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ كَذَلِكَ، وَلَكِنَّهُمَا خَلْقَانِ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ، فَإِذَا نَجَلَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِبَشَرٍ مِنْ خَلْقِهِ خَشَعَ لَهُ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-FC9-4F89 - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

N-FC9-4F8A - en-Nu'mân b. Beşîr. (الثُّعْمَانِ بْنِ بَثِيرٍ)

[007FC7] 'Â'îşe: **Küsûf Namazında Okunan Sûre Haberi**

Alıntılar

☞ [7FC6] Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389.

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا عَمِي، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ. وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ يَسَارٍ، كَلِمَةً قَدْ حَدَّثَنِي عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - فَصَلَّى بِالنَّاسِ، فَقَامَ فَحَزَّرَتْ قِرَاءَتَهُ، فَرَأَيْتُ أَنَّهُ قَرَأَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ، فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ فَحَزَّرَتْ قِرَاءَتَهُ، فَرَأَيْتُ أَنَّهُ قَرَأَ بِسُورَةِ آلِ عِمْرَانَ.

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FC6-0A1B - Hz. Peygamber zamanında güneşin tutulması. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ)

E-FC6-0A1C - Hz. Peygamber'in çıkıp insanlara namaz kıldırması. (فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - فَصَلَّى بِالنَّاسِ)

E-FC6-0A1D - Hz. Peygamber'in Bakara sûresini okuması. (فَقَامَ فَحَزَّرَتْ قِرَاءَتَهُ، فَرَأَيْتُ أَنَّهُ قَرَأَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ)

E-FC6-0A1F - Sonra iki secde yapması. (ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ)

E-FC6-0A20 - Hz. Peygamber'in kalkıp Âl-i İmrân sûresini okuması. (ثُمَّ قَامَ، فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ فَحَزَّرَتْ قِرَاءَتَهُ، فَرَأَيْتُ أَنَّهُ قَرَأَ بِسُورَةِ آلِ عِمْرَانَ)

(عمران)

▪ Nesne İfâdeleri

N-FC6-0A22 - 'A'îşe. (عَائِشَةَ)

N-FC6-0A23 - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-FC6-0A24 – İnsanlar. (بِالنَّاسِ)

[007FBF] **Ḳabîsa el-Hilâlî: Kûsûf Haberi** **Açıklama:**

Alıntılar

☞ [7FBE] **Aḥmed b. Ḥanbel, el-Musned, s. 210.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ، قَالَ: انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ، فَأَطَالَ فِيهِمَا الْقِرَاءَةَ، فَأَجَلْتُ، فَقَالَ: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ يُخَوِّفُ بِهِمَا عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَصَلُّوا، كَأَخَذْتُمْ صَلَاةً صَلَّيْتُمُوهَا مِنَ الْمَكْتُوبَةِ".

☞ [7FC4] **İbn Ebî 'Âsim, el-Âḥâd ve'l-Meşânî, III, 122.**

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْبِرَّازِيُّ نَثَمَةً، وَكَانَ قَاطِنًا بِمَكَّةَ، نَا زَيْحَانُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ بْنِ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ قَبِيصَةَ الْهَلَالِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى بَدَتِ النُّجُومَ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى بِنَا فَأَطَالَ الصَّلَاةَ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: «إِنَّ كُسُوفَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ تَخَوِّفُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ رَأَيْتُمُوهُ فَصَلُّوا مِثْلَ أَخَذْتُمْ صَلَاةً صَلَّيْتُمُوهَا»

☞ [7FC2] **Ebû Dâvûd, es-Sunen, I, 308.**

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ الْهَلَالِيِّ، قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَخَرَجَ فَرِعًا يَجْرُ نُوبُهُ وَأَنَا مَعَهُ يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ، فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ، فَأَطَالَ فِيهِمَا الْقِيَامَ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَأَجَلْتُ، فَقَالَ: «إِنَّمَا هَذِهِ الْآيَاتُ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهَا فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَصَلُّوا كَأَخَذْتُمْ صَلَاةً صَلَّيْتُمُوهَا مِنَ الْمَكْتُوبَةِ».

☞ [7FC1] **Ebû Dâvûd, es-Sunen, II, 387.**

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ الْهَلَالِيِّ، قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - فَخَرَجَ فَرِعًا يَجْرُ نُوبُهُ وَأَنَا مَعَهُ يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ، فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ فَأَطَالَ فِيهِمَا الْقِيَامَ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَأَجَلْتُ، فَقَالَ: «إِنَّمَا هَذِهِ الْآيَاتُ يُخَوِّفُ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FC4-0A25 - Hz. Peygamber zamanında güneş tutulması ve yıldızların görünmesi. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

☞ ﷺ حَتَّى بَدَتِ النُّجُومَ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ)

E-FC4-0A26 - Hz. Peygamber'in çıkıp namaz kıldırması. (فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى بِنَا)

E-FC4-0A27 - Namazı bitirince "demesi. (إِنَّ كُسُوفَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ تَخَوِّفُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ رَأَيْتُمُوهُ فَصَلُّوا مِثْلَ أَخَذْتُمْ صَلَاةً صَلَّيْتُمُوهَا"

▪ Mekân İfâdeleri

M-FC4-4F99 - Medine. (بِالْمَدِينَةِ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-FC4-0A28 - Ḳubaysa (veya Ḳabîsa) el-Hilâlî. (قَبِيصَةُ الْهَلَالِيِّ)

N-FBE-4F97 - Hz. Peygamber. (رَسُولُ اللَّهِ ﷺ)

[A55C99] **Câbir: Kûsûf Haberi**

Alıntılar

☞ [5C98] **et-Ṭayâlisî, el-Musned, III, 311.**

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي يَوْمٍ شَدِيدٍ - [312] - الْحَرِّ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ حَتَّى جَعَلُوا يَجْرُونَ، قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ، ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ، ثُمَّ سَجَدَ سَجَدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ، فَكَانَتْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ وَجَعَلَ يَتَقَدَّمُ وَيَتَأَخَّرُ يَتَأَخَّرُ فِي صَلَاتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: "إِنَّهُ عَرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَفَرِثْتُ مَتَى الْجَنَّةُ حَتَّى لَوْ تَنَاوَلْتُ مِنْهَا قِطْفًا، فَصُرْتُ يَدِي عَنْهُ - أَوْ قَالَ: بَلْتُهُ، شَكَّ هِشَامٌ - وَعَرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَجَعَلْتُ أَنَا أَخْرُ رَهْبَةً أَنْ نَعْسَاكُمْ وَرَأَيْتُ امْرَأَةً حَمِيرِيَّةً سَوْدَاءَ طَوِيلَةَ تُعَدُّ فِي هِرَّةٍ لَهَا رِبْطَتُهَا فَلَمْ تُطْعَمْهَا وَلَمْ تَسْقِهَا وَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ حَشَاشِ الْأَرْضِ، وَرَأَيْتُ فِيهَا أُنَا نَمَامَةَ عَمْرُو بْنِ مَالِكٍ يَجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ، فَإِنَّهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ إِلَّا لِمَوْتِ عَظِيمٍ، وَإِنَّهُمَا آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، يُرِيكُمُوهَا فَإِذَا انْكَسَفَا فَصَلُّوا حَتَّى تَنْجَلِي"

☞ [5C9B] **İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, II, 217.**

حَدَّثَنَا ابْنُ مُيْمِنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ عِصَاءَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ النَّاسُ: إِنَّمَا انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ سِتَّ رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ بَدَأَ فَكَبَّرَ، ثُمَّ قَرَأَ، فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ نَحْوًا بِمَا قَامَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ فَقَرَأَ قِرَاءَةً دُونَ الثَّانِيَةِ، ثُمَّ رَكَعَ نَحْوًا بِمَا قَامَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ، ثُمَّ أَخَذَرَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ سَجَدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَفَرَعَ أَيْضًا ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ لَيْسَ مِنْهَا رَكَعَةٌ إِلَّا الَّتِي قَبْلَهَا أَطُولُ مِنَ الَّتِي بَعْدَهَا وَرُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ سُجُودِهِ، ثُمَّ تَأَخَّرَ وَتَأَخَّرَتِ الصُّغُوفُ خَلْفَهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى النَّسَاءِ، ثُمَّ تَقَدَّمَ وَتَقَدَّمَ النَّاسُ مَعَهُ، حَتَّى قَامَ فِي مَقَامِهِ فَانْصَرَفَ حِينَ انْصَرَفَ، وَقَدْ أَضَاءَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: «بَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ بَشَرٍ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَصَلُّوا حَتَّى تَنْجَلِي»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

(كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي يَوْمٍ شَدِيدٍ. Hz. Peygamber zamanında sıcak bir günde güneş tutulması. E-C98-215F - Hz. Peygamber'in, insanlar yere çökecek kadar uzun kıyamda durması. فَاطَلُ الْقِيَامِ، فَاطَلُ الْقِيَامِ (حَتَّى جَعَلُوا يَحْمُونَ)

(عَصَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَاطَلُ الْقِيَامِ. Hz. Peygamber'in, insanlar yere çökecek kadar uzun kıyamda durması. فَاطَلُ الْقِيَامِ، فَاطَلُ الْقِيَامِ (حَتَّى جَعَلُوا يَحْمُونَ)

E-C98-2161 - Uzun rükû yapması (قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2162 - Doğrulunca uzun beklemesi (، ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2163 - Uzun rükû yapması (ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2164 - Doğrulunca uzun beklemesi (ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2165 - İki secde yapması. (ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ)

E-C98-2166 - Aynısını bir defa daha tekrar etmesi. (ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ)

E-C98-2167 - Dört rekât ve dört secdeli yapması. (فَكَانَتْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ وَجَعَلَ يَتَقَدَّمُ وَيَتَأَخَّرُ يَتَأَخَّرُ فِي صَلَاتِهِ،)

E-C98-2168 - Sonra ashâbına dönmesi. (ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ،)

E-C98-2169 - [Hz. Peygamber'in] " شَكَ " أو قَالَ: بَلَّغْتُ، شَكَ " demesi. (عَرَضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَفَرِيتُ مَتَى الْجَنَّةُ حَتَّى لَوْ تَنَاوَلْتُ مِنْهَا قِطْفًا، فَصُرْتُ يَدِي عَنْهُ - أَوْ قَالَ: بَلَّغْتُ، شَكَ " demesi.

E-C98-216A - [Hz. Peygamber'in] " تَطْعِمُهَا وَمَنْ تَسْقِيهَا وَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَائِشِ الْأَرْضِ " demesi. (عَرَضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَجَعَلْتُ أَتَأَخَّرُ رَهْبَةً أَنْ تُعْشَاكُمْ وَرَأَيْتُ امْرَأَةً جَمْرِيَّةً سُودَاءَ طَوِيلَةَ تُعَدُّبُ فِي هِرَّةٍ لَهَا رَطَطٌ فَلَمْ " demesi.

E-C98-216B - [Hz. Peygamber'in] " وَرَأَيْتُ فِيهَا أَبَا نُجَيْمَةَ عَمْرُو بْنِ مَالِكٍ يُجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ " demesi.

E-C98-216C - [Hz. Peygamber'in] " وَإِنَّهُمَا آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، يُرِيكُمُوهَا " demesi. (فَإِذَا انْكَسَفَا فَصَلُّوا حَتَّى تَنْجَلِيَ

▪ Zaman İfâdeleri

Z-C98-216F - Sıcak Bir Gün. (وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ شَدِيدٍ الْحَرِّ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-C98-216D - Câbir. (جَابِرِ)

N-C98-216E - Hz. Peygamber. (رَسُولِ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-C98-2170 - Ashâb. (أَصْحَابِهِ)

[1E3A93] İbn 'Abbâs: Kûsûf Haberi

Alıntılar

☞ [3A92] el-Buḥârî, es-Şaḥîḥ, II, 37.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ قِرَاءَةِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَحَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ ﷺ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يُحْسِبَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا حَيَاتِهِ، إِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَادْكُرُوا اللَّهَ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْتَاكَ كَفَعْتَهُ؟ قَالَ ﷺ: «إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ، فَتَنَاوَلْتُ عُثْقُودًا، وَلَوْ أَصْبَيْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا، وَرَأَيْتُ النَّارَ، فَلَمْ أَرْ مِنْظَرًا كَالْيَوْمِ قَطُّ أَفْطَعُ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا نِسَاءً» قَالُوا: بِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «بِكُفْرِهِنَّ» قِيلَ: يَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: " يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتُ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ كُلَّهُ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ "

☞ [3A94] Ebû 'Avâne, el-Mustehrac, II, 102.

أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى قَالَ: ثنا ابنُ أَبِي وَهْبٍ أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَنِي، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ، وَالزُّوَيْدِيُّ، قَالَا: ثنا الفَعْنِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: حُسِبَتِ الشَّمْسُ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَحَلَّتِ الشَّمْسُ فَقَالَ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَا تُحْسِبَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا حَيَاتِهِ، إِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْتَاكَ كَفَعْتَهُ، قَالَ: «إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ عُثْقُودًا وَلَوْ أَصْبَيْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا، وَرَأَيْتُ النَّارَ فَلَمْ أَرْ مِنْظَرًا كَالْيَوْمِ قَطُّ أَفْطَعُ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا نِسَاءً» قَالُوا: بِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «بِكُفْرِهِنَّ» قَالُوا: بِاللَّهِ، قَالَ: " لا، يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتُ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ كُلَّهُ ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ "

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-A92-EB47 - Resûlullâh zamanında güneş tutulunca namaz kıldırması. فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (الله ﷻ)
- E-A92-EB48 - İlk rekatın kılınması (فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ قِرَاءَةِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ) (الله ﷻ)
- E-A92-EB49 - İkinci rekatın kılınması (فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا) (الله ﷻ)
- E-A92-EB4A - Namazı bitirdiğinde Güneş'in açılmış olması. (ثُمَّ انصرفت وقد تجلّت الشمس) (الله ﷻ)
- E-A92-EB4B - Resûlullâh "İn şemsin və qəmrin ayatın min ayatı Allah, la yəhsifan ləmət əhd və la ləhəyib, fəidā rāyitəm zəlīk, fādükürəu Allāh" demesi.
- E-A92-EB4C - "Ey Allâh'ın Resûlü! Kıyamda iken elini bir şeye uzatıyor gibi yaptığını ve sonra geri çekildiğini gördük" demeleri. (قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْنَاكَ كَحَكَاةٍ؟) (الله ﷻ)
- E-A92-EB4D - Resûlullâh'ın "إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ، فَتَنَاوَلْتُ عَنْفُودًا، وَلَوْ أَصْبَيْتُهُ لَأَكَلْتُمُ مِنْهُ مَا بَقِيَتِ الدُّنْيَا، وَأَرَيْتُ النَّارَ، فَلَمَّ أَرُ مِنْظَرًا كَالْيَوْمِ فَطُ أَفْطَعَ" demesi.
- E-A92-EB4E - Resûlullâh'ın "وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ" demesi üzerine "Neden Ey Allâh'ın Resûlü?" diye sorulması üzerine, "يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ كُلَّهُ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا فَطُ" demesi.

[A55C91] Semure b. Cundeb: Kûsûf Haberi

Alıntılar

﴿5C90﴾ en-Nesâ'î, *es-Sunenu's-Suğrâ*, III, 140.

أَخْبَرَنَا هِلَالُ بْنُ الْعَلَاءِ بْنِ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عِيَّاشٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ قَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ عَبَّادِ الْعُبَيْدِيِّ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ أَنَّهُ شَهِدَ حُطْبَةَ يَوْمَا لِسُمْرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، فَذَكَرَ فِي حُطْبَتِهِ حَدِيثًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ سَمُرَةُ بْنُ جُنْدَبٍ: بَيْنَمَا أَنَا يَوْمًا وَعِزَّةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ تَزِيءُ عَرَضِينَ لَنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، حَتَّى إِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ فَيْدَ مُخَيَّرٍ أَوْ ثَلَاثَةَ فِي عَيْنِ النَّاطِرِ مِنَ الْأُفُقِ اسْوَدَّتْ، فَقَالَ أَحَدُنَا لِصَاحِبِهِ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَوَاللَّهِ لَيُخَدِّثُنَّ شَأْنَ هَذِهِ الشَّمْسِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي أُمَّتِهِ حَدَّثًا، قَالَ: فَدَفَعْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، قَالَ: فَوَافِقْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِينَ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ، قَالَ: "فَاسْتَقْدَمَ فَصَلَّى، فَقَامَ كَأَطْوَلَ قِيَامِ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، مَا نَسْمَعُ لَهُ صَوْتًا، ثُمَّ رَكَعَ بِنَا كَأَطْوَلَ رُكُوعٍ مَا رَكَعَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، مَا نَسْمَعُ لَهُ صَوْتًا، ثُمَّ سَجَدَ بِنَا كَأَطْوَلَ سُجُودٍ مَا سَجَدَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، لَا نَسْمَعُ لَهُ صَوْتًا، ثُمَّ فَعَلَ ذَلِكَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: فَوَافِقَ تَجَلَّى الشَّمْسِ جُلُوسَهُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَشَهِدَ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَشَهِدَ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ" مُخْتَصِرٌ

﴿5C93﴾ İbn Huzeyme, *Sahîhu İbni Huzeyme*, II, 325.

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، ثَنَا أَبُو نَعِيمٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، حَدَّثَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ عَبَّادِ الْعُبَيْدِيِّ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ، أَنَّهُ شَهِدَ حُطْبَةَ يَوْمَا لِسُمْرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، فَذَكَرَ فِي حُطْبَتِهِ قَالَ سَمُرَةُ بْنُ جُنْدَبٍ: بَيْنَمَا أَنَا يَوْمًا وَعِزَّةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ تَزِيءُ عَرَضًا لَنَا، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى إِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ فَيْدَ مُخَيَّرٍ، أَوْ ثَلَاثَةَ فِي عَيْنِ النَّاطِرِينَ مِنَ الْأُفُقِ اسْوَدَّتْ حَتَّى كَأَنَّهَا تَنُومَةٌ، فَقَالَ أَحَدُنَا لِصَاحِبِهِ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَوَاللَّهِ لَيُخَدِّثُنَّ شَأْنَ هَذِهِ الشَّمْسِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي أُمَّتِهِ حَدَّثًا، فَدَفَعْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَإِذَا هُوَ نَارٌ، فَوَافِقْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِينَ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ قَالَ: فَاسْتَقْدَمَ فَصَلَّى بِنَا كَأَطْوَلَ مَا قَامَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، لَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ، ثُمَّ رَكَعَ بِنَا كَأَطْوَلَ مَا رَكَعَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ، ثُمَّ سَجَدَ بِنَا كَأَطْوَلَ مَا سَجَدَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُ، لَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ، ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ قَالَ: فَوَافِقَ تَجَلَّى الشَّمْسِ جُلُوسَهُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ قَالَ: فَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَشَهِدَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَشَهِدَ أَنَّهُ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ثُمَّ قَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ رَسُولُ اللَّهِ، فَادْكُرْكُمْ بِاللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي فَصَّرْتُ عَنْ شَيْءٍ مِنْ تَبْلِيغِ رِسَالَاتِ رَبِّي لَمَّا أَجِبْتُمْوَنِي حَتَّى أَتْلِغَ رِسَالَاتِ رَبِّي كَمَا يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُبْلَغَ، وَإِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي قَدْ بَلَّغْتُ رِسَالَاتِ رَبِّي لَمَّا أَجِبْتُمْوَنِي» قَالَ: فَقَامَ النَّاسُ، فَقَالُوا: شَهِدْنَا أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ رِسَالَاتِ رَبِّكَ، وَنَصَخْتَ لِأُمَّتِكَ، وَقَضَيْتَ الَّذِي عَلَيْنَا قَالَ: ثُمَّ سَكَتُوا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَنَا بَعْدُ؛ فَإِنَّ رِجَالًا يَزْعُمُونَ أَنَّ كُشُوفَ هَذِهِ الشَّمْسِ، وَكُشُوفَ هَذَا الْقَمَرِ، وَزَوَالَ هَذِهِ النُّجُومِ عَنْ مَطَالِعِهَا لِمَوْتِ رِجَالٍ عَظَمَاءٍ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، وَأَنَّهُمْ كَذَبُوا، وَلَكِنَّهَا آيَاتٌ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، يَفْتِنُ بِهَا عِبَادَهُ لِيُنْظَرُ مِنْ يُحَدِّثُ مِنْهُمْ تَوْبَةً، وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ مُنذُ قُتِمْتُ أُصَلِّي مَا أَنْتُمْ لِأَقْوَنَ فِي دُنْيَاكُمْ وَأَخْرَجْتُمْ، وَإِنَّهُ وَاللَّهِ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَخْرُجَ ثَلَاثُونَ كَذَابًا آخِرُهُمُ الْأَعْوَرُ الدَّجَالُ تَمْسُوحُ الْعَيْنُ الْبُيُوتِي كَأَنَّهَا عَيْنُ أَبِي يَحْيَى - أَوْ نُحْيَا - لِشَيْخٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَإِنَّهُ مَتَى خَرَجَ فَإِنَّهُ يَزْعُمُ أَنَّهُ اللَّهُ، فَمَنْ آمَنَ بِهِ وَصَدَّقَهُ وَاتَّبَعَهُ، فَلَيْسَ يَنْفَعُهُ صَالِحٌ مِنْ عَمَلٍ سَلَفَ، وَمَنْ كَفَرَ بِهِ، وَكَذَّبَهُ فَلَيْسَ يُعَاقَبُ بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ سَلَفَ، وَإِنَّهُ سَيَطْفُرُ عَلَى الْأَرْضِ كُلِّهَا إِلَّا الْحَرَمَ وَبَيْتَ الْمَقْدِسِ، وَإِنَّهُ يَبْصُرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَيَزِلُّونَ رِزَالًا شَدِيدًا قَالَ: فَيَهْرَمُهُ اللَّهُ وَجُنُودُهُ، حَتَّى أَنْ جَذَمَ الْحَائِطُ وَأَصْلَ الشَّجَرَةَ لِيَنَادِي: يَا مُؤْمِنُ هَذَا كَافِرٌ يَسْتَتِرُ بِي، نَعَالَ أَقْتُلُهُ قَالَ: وَلَنْ يَكُونَ ذَلِكَ كَذَلِكَ حَتَّى تَرَوْا أَمْرًا يَتَفَاقَهُ شَأْنًا فِي أَنْفُسِكُمْ، تَسْأَلُونَ بَيْنَكُمْ هَلْ كَانَ بَيْنَكُمْ ذِكْرٌ لَكُمْ مِنْهَا دِخْرًا، وَحَتَّى تَرَوْا جِبَالَ عَنْ مَرَائِيهَا عَلَى أَمْرِ ذَلِكَ الْقَبْضِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ" قَالَ: ثُمَّ شَهِدْتُ حُطْبَةَ أُخْرَى قَالَ: فَذَكَرَ هَذَا الْحَدِيثَ مَا قَدَّمَ كَلِمَةً، وَلَا أَخْرَجَهَا عَنْ مَوْضِعِهَا. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: "هَذِهِ اللَّفْظَةُ الَّتِي فِي هَذَا الْحَبْرِ لَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ مِنَ الْجِنْسِ الَّذِي أَغْلَمْنَا أَنَّ الْحَبْرَ الَّذِي يَجِبُ قَبُولُهُ خَيْرٌ مِنْ يُخْبِرُ بِكُونَ الشَّيْءِ، لَا مَنْ يَنْفِي، وَعَايِشَةُ قَدْ خَبَرَتْ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ جَهَرَ بِالْقِرَاءَةِ، فَخَبِرَ عَائِشَةَ بِحَبِّ قَبُولِهِ؛ لِأَنَّهَا حَفِظَتْ جَهْرَ الْقِرَاءَةِ، وَإِنْ لَمْ يَحْفَظْهَا غَيْرُهَا، وَجَائِزٌ أَنْ يَكُونَ سَمْرَةَ كَانَتْ فِي صَفِّ بَعِيدٍ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ بِالْقِرَاءَةِ، فَقَوْلُهُ: «لَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ»: أَيُّ لَمْ يُسْمَعِ صَوْتًا عَلَى مَا بَيَّنَّتُهُ قَبْلَ أَنْ الْعَرَبُ، تَقُولُ: لَمْ يَكُنْ كَذَا، لِمَا لَمْ يُعْلَمْ كَوْنُهُ"

وإنه والله لا تقوم الساعة حتى يخرج ثلاثون كذابا آخرهم الأعور الدجال تمسوخ العين اليسرى كأنها عين أبي يحيى - أو يحيى - " E-C93-21C4 - Resûlullâh'm
 ليشيخ من الأنصار، وإنه متى خرج فإنه يزعم أنه الله، فمن آمن به وصدقته واتبعه، فلنيس ينفعه صالح من عمل سلف، ومن كفر به، وكذبه فليس يعاقب بشيء من عمله سلف،
 وإنه سيظهر على الأرض كلها إلا الحرم وبيت المقدس، وإنه يحصر المؤمنين في بيت المقدس، فيزلزلون زلزالا شديدا قال: فيهرمه الله ويخوده، حتى أن جذم الحائط وأصل الشجرة
 demesi. "لبنادي: يا مؤمن هذا كاذب يستبرئ بي، تعال افئله

▪ **Zaman İfadeleri**

Z-C93-21C8 - Bir gün (بيننا أنا يوما)

▪ **Nesne İfadeleri**

N-C93-21C5 - Semure b. Cündeb (سكرة بن جندب)

N-C93-21C6 - Ensâr'dan bir çocuk (وعلامة من الأنصار)

N-C93-21C7 - Resûlullâh (رسول الله)

▪ **Grup İfadeleri**

G-C93-21C9 - İnsanlar (الناس)

[A55C87] **Esmâ' binti Ebî Bekr: Kûsûf Haberi**
Alıntılar

☞ [5C86] **Mâlik b. Enes, el-Muvatta', I, 235.**

حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُذَنَّبِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي، فَقُلْتُ: مَا لِلنَّاسِ؟ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ، وَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ، فَقُلْتُ: آيَةٌ؟ فَأَشَارَتْ أَنْ نَعَمْ، قَالَتْ: فَمُنْتُ حَتَّى بَحَلَّانِي الْعَشِيُّ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ الْمَاءَ فَوْقَ رَأْسِي، فَلَمَّا انصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حمد الله وأثنى عليه، ثم قال: ما من شيء كُنْتُ مَ أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، وَلَقَدْ أُوجِي إِلَيَّ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْعُبُورِ، مِثْلُ أَوْ قَرِيبٍ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ، لَا أَذْرِي أَيِ ذَلِكَ، قَالَتْ أَسْمَاءُ يُؤْتَى أَحَدُكُمْ، فَيُقَالُ لَهُ: مَا عَلِمَكَ بِهَذَا الرَّجُلِ؟ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ أَوْ الْمُؤْمِنَةُ: لَا أَذْرِي أَيَّ ذَلِكَ، قَالَتْ أَسْمَاءُ: فَيَقُولُ: هُوَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ، وَالْهُدَى فَأَجَبْنَا، وَأَمَّا، وَاتَّبَعْنَا، فَيُقَالُ لَهُ: تَمَّ صَلَاكُكَ، قَدْ عَلِمْنَا إِنَّ كُنْتَ لَمُؤْمِنًا، وَأَمَّا الْمُنَافِقُ، أَوْ الْمُزْتَابُ: لَا أَذْرِي أَيِ ذَلِكَ، قَالَتْ أَسْمَاءُ: فَيَقُولُ: لَا أَذْرِي، إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا، فَعُلِمْتُ.

☞ [5C89] **Ahmed b. Hanbel, el-Musned, XLIV, 543, No: 26992.**

حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَسَمِعْتُ رَجُلًا مِنَ النَّاسِ، وَهُوَ يَقُولُ: آيَةٌ، وَنَحْنُ بِيَوْمِيذٍ فِي فَارَجٍ، فَخَرَجْتُ مُتَلَفِّعَةً بِعَظِيمَةِ اللَّزْبِيرِ، حَتَّى دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ يُصَلِّي لِلنَّاسِ، فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ: مَا لِلنَّاسِ؟ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ. قَالَتْ: فَصَلَّيْتُ مَعَهُمْ، وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرَعَ مِنْ سَجْدَتِهِ الْأُولَى. قَالَتْ: فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قِيَامًا طَوِيلًا حَتَّى رَأَيْتُ بَعْضَ مَنْ يُصَلِّي يَنْتَضِعُ بِالْمَاءِ، ثُمَّ رَكَعَ، فَكَرَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ قَامَ، ثُمَّ سَجَدَ، قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ بَحَلَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ رَفِيَ الْمِنْبَرُ، فَقَالَ: " أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَحْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَافْرَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِلَى الصَّدَقَةِ، وَإِلَى ذِكْرِ اللَّهِ، أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ لَمْ أَكُنْ رَأَيْتُهُ إِلَّا وَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، وَقَدْ أَرَيْتُكُمْ تُفْتَنُونَ فِي قُبُورِكُمْ، يُسْأَلُ أَحَدُكُمْ: مَا كُنْتَ تَقُولُ؟ وَمَا كُنْتَ تَعْبُدُ؟ فَإِنْ قَالَ: لَا أَذْرِي، رَأَيْتُ النَّاسَ

☞ [5C8B] **el-Buhârî, es-Sahîh, II, 37.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُذَنَّبِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي، فَقُلْتُ: مَا لِلنَّاسِ؟ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ، وَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ، فَقُلْتُ: آيَةٌ؟ فَأَشَارَتْ: أَيِ نَعَمْ، قَالَتْ: فَمُنْتُ حَتَّى بَحَلَّانِي الْعَشِيُّ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ فَوْقَ رَأْسِي الْمَاءَ، فَلَمَّا انصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حمد الله وأثنى عليه، ثم قال: " ما من شيء كُنْتُ مَ أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، وَلَقَدْ أُوجِي إِلَيَّ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْعُبُورِ مِثْلُ - أَوْ قَرِيبًا مِنْ - فِتْنَةِ الدَّجَالِ - لَا أَذْرِي أَيُّهُمَا قَالَتْ أَسْمَاءُ - يُؤْتَى أَحَدُكُمْ، فَيُقَالُ لَهُ: مَا عَلِمَكَ بِهَذَا الرَّجُلِ؟ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ - أَوْ الْمُؤْمِنَةُ - لَا أَذْرِي أَيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى، فَأَجَبْنَا وَأَمَّا وَاتَّبَعْنَا، فَيُقَالُ لَهُ: تَمَّ صَلَاكُكَ، قَدْ عَلِمْنَا إِنَّ كُنْتَ لَمُؤْمِنًا، وَأَمَّا الْمُنَافِقُ - أَوْ الْمُزْتَابُ لَا أَذْرِي أَيُّهُمَا قَالَتْ أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ: لَا أَذْرِي، سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَعُلِمْتُ "

☞ [5C8D] **et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XXIV, 115.**

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، ثنا القَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو زَيْدٍ الْقُرَاطِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ، ثنا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، وَمُصَلِّ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُذَنَّبِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ كَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ، فَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي، فَقُلْتُ: مَا لِلنَّاسِ؟ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ، وَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ، فَقُلْتُ: آيَةٌ؟ وَأَشَارَتْ أَيِ نَعَمْ، قَالَتْ: فَمُنْتُ حَتَّى جَاءَنِي الْعَشِيُّ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ فَوْقَ رَأْسِي الْمَاءَ، فَحَمِدَ اللَّهُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ قَالَ: " ما من شيء كُنْتُ مَ أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَإِنَّهُ أُوجِي إِلَيَّ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْعُبُورِ مِثْلُ - أَوْ

قَرِيْبًا مِنْ - فَتَنَةِ الدَّجَالِ - لَا أَدْرِي أَيَّ ذَلِكَ قَالَتْ - يُؤْتَى أَحَدُكُمْ فَيَقَالُ مَا عَلِمْتُكَ بِهَذَا الرَّجُلِ؟ فَأَمَّا الْمُؤْمِرُ - أَوْ الْمُوقِنُ، لَا أَدْرِي أَيَّ ذَلِكَ قَالَتْ - فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى فَأَجَبْنَا، وَأَمَنَّا، وَاتَّبَعْنَا، فَيَقَالُ لَهُ: تَمَّ صَالِحًا، فَذْ عَلِمْنَا أَنْ كُنْتَ لِمُؤْمِنًا، وَأَمَّا الْمُتَأْتِبُ، لَا أَدْرِي أَيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَعَلْتُهُ "

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-C86-17E2 - Esmâ'nın güneş tutulduğunda 'Â' işe'nin yanına gelmesi ve insanları namaz kılarırken görmesi. (أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ، فِإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي)

E-C86-17E3 - "İnsanlar ne yapıyor?" diye sorması. (فَعُلْتُ: مَا لِلنَّاسِ؟)

E-C86-17E4 - 'Â' işe'nin [namazda] göğze işaret etmesi ve subhânallah demesi. (فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ، وَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ)

E-C86-17E5 - Esmâ'nın "Âyet mi?" diye sorunca "Evet" anlamında işaret etmesi. (فَعُلْتُ: آيَةٌ؟ فَأَشَارَتْ أَنْ نَعَمْ)

E-C86-17E6 - Esmâ'nın güneş açılıncaya kadar kıyamda durması ve kafasından aşağı su boşaltması. (فَالَتْ: فَعُلْتُ حَتَّى تَجَلَّيَ الْعَشِيُّ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ الْمَاءِ فَوْقَ رَأْسِي)

E-C86-17E7 - Resûlullâh namazı bitirince Allah'a hamd-u senâ etmesi. (فَلَمَّا انصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ)

E-C86-17E8 - Sonra Resûlullâh'ın "ما من شيءٍ كنتُ لم أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ" demesi.

E-C86-17E9 - Sonra Resûlullâh'ın "وَلَقَدْ أُوجِي إِلَيَّ أَنْتُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ، مِثْلَ أَوْ قَرِيبٍ مِنْ فَتْنَةِ الدَّجَالِ، لَا أَدْرِي أَيُّ ذَلِكَ"

▪ Nesne İfâdeleri

N-C86-1DA3 - Esmâ binti Ebî Bekr (أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ)

N-C86-1DA4 - 'Â' işe (عَائِشَةُ)

N-C86-1DA6 - Resûlullâh (رَسُولُ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-C86-1DA5 - İnsanlar (النَّاسُ)

[007FBC] 'Abdullâh b. 'Amr b. el-'Âs: Kûsûf Haberi Alıntılar

☞ [7FBB] Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، حَدَّثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَامَ، وَقُمْنَا مَعَهُ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ، حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَيْسَ بِرَأْكَبٍ، ثُمَّ رَكَعَ، فَلَمْ يَكِدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَفَعَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدُ، ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكِدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ جَلَسَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدُ، ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكِدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ كَمَا فَعَلَ فِي الْأُولَى، وَجَعَلَ يَنْفُخُ فِي الْأَرْضِ، وَيَبْكِي وَهُوَ سَاجِدٌ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، وَجَعَلَ يَقُولُ: "رَبِّ، لِمَ تُعَذِّبُهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ؟ رَبِّ، لِمَ تُعَذِّبُنَا وَنَحْنُ نَسْتَعْفِرُكَ؟" فَرَفَعَ رَأْسَهُ، وَقَدْ جَلَّتِ الشَّمْسُ، وَقَضَى صَلَاتَهُ، فَحَمِدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فِإِذَا كَسَفَتْ أَحَدُهُمَا، فَافْرَعُوا إِلَى الْمَسَاجِدِ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ عَرَضْتُ عَلَيَّ الْجَنَّةَ، حَتَّى لَوْ أَشَاءُ لَتَعَاطَيْتُ بَعْضَ أَغْصَانِهَا، وَعَرَضْتُ عَلَيَّ النَّارَ، حَتَّى إِيَّيَ لَأَطْفِقُهَا، خَشِيَةَ أَنْ تَعْشَاكُمْ وَرَأَيْتُ فِيهَا امْرَأَةً مِنْ جَمِيرٍ، سَوْدَاءَ طَوَالَّةً، تُعَذِّبُ بِحِزَّةٍ لَهَا، تَرْتَبِطُهَا، فَلَمْ تُطْعِمْهَا وَمِمْ تَسْقِهَا، وَلَا تَدْعُهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ، كُلَّمَا أَقْبَلَتْ، نَهَشَتْهَا، وَكُلَّمَا أَدْبَرَتْ نَهَشَتْهَا، وَرَأَيْتُ فِيهَا أَحَا بَنِي عَدْنَةَ، وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْمِحْجَنِ مُتَّكِمًا فِي النَّارِ عَلَى مِحْجِيهِ، كَانَ يَسْرِقُ الْحَاجَّ بِمِحْجِيهِ،

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FBB-21A6 - Cemaatle birlikte kalkıp uzunca bir kıyam yapıp rükûya varması. (فَقَامَ، وَقُمْنَا مَعَهُ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ، حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَيْسَ بِرَأْكَبٍ، ثُمَّ رَكَعَ)

E-FBB-21A7 - Rükûdan doğrulup uzun süre beklemesi ve secde etmesi. (ثُمَّ رَفَعَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدُ، ثُمَّ سَجَدَ)

E-FBB-21A8 - Oturup uzun süre beklemesi. (ثُمَّ جَلَسَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدُ)

E-FBB-21A9 - Tekrar secde edip uzun süre secdede kalması. (ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكِدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ)

E-FBB-21AA - İkinci rekatte de aynı şeyleri yapması. (ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ كَمَا فَعَلَ فِي الْأُولَى)

E-FBB-21AB - İkinci rekatin secdesinde iken yere üfleyp ağlaması. (وَجَعَلَ يَنْفُخُ فِي الْأَرْضِ، وَيَبْكِي وَهُوَ سَاجِدٌ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ)

E-FBB-21AC - Hz. Peygamber'in "رَبِّ، لِمَ تُعَذِّبُهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ؟ رَبِّ، لِمَ تُعَذِّبُنَا وَنَحْنُ نَسْتَعْفِرُكَ؟" demesi.

E-FBB-21AD - Doğrulduğunda Güneş'in açılmış olması. (فَرَفَعَ رَأْسَهُ، وَقَدْ جَلَّتِ الشَّمْسُ)

E-FBB-21AE - Namazı bitirince Allah'a hamdu senada bulunması. (فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ عَرَضْتُ عَلَيَّ الْجَنَّةَ، حَتَّى لَوْ أَشَاءُ لَتَعَاطَيْتُ بَعْضَ أَغْصَانِهَا)

E-FBB-21AF - Resûlullâh'ın "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فِإِذَا كَسَفَتْ أَحَدُهُمَا، فَافْرَعُوا إِلَى الْمَسَاجِدِ"

E-FBB-21B0 - Resûlullâh'ın "فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ عَرَضْتُ عَلَيَّ الْجَنَّةَ، حَتَّى لَوْ أَشَاءُ لَتَعَاطَيْتُ بَعْضَ أَغْصَانِهَا"

E-FBB-21B1 - Resûlullâh'ın "وَعَرَضْتُ عَلَيَّ النَّارَ، حَتَّى إِيَّيَ لَأَطْفِقُهَا، خَشِيَةَ أَنْ تَعْشَاكُمْ"

وَرَأَيْتُ فِيهَا امْرَأَةً مِنْ جَبْرِ، سَوْدَاءَ طَوَالَةً، تُعَدُّبُ بِحَرِّ لَهَا، تَرِيضُهَا، فَلَمَّ تُطْعِمُهَا وَمَنْ تَسْتَقِهَا، وَلَا تَدْعُهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَائِشِ الْأَرْضِ،“ E-FBB-21B2 - Resûlullâh'ın demesi. ”كَلَّمَا أَقْبَلْتُ، نَهَشْتُهَا، وَكَلَّمَا أَدْبَرْتُ نَهَشْتُهَا

E-FBB-21B3 - Resûlullâh'ın demesi. ”وَرَأَيْتُ فِيهَا أَخَا بَنِي دَعْدَجٍ“

E-FBB-21B4 - Resûlullâh'ın demesi. ”وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْمَخْجَنِ مُتَمَكِّجًا فِي النَّارِ عَلَى مِخْجَبِهِ، كَانَ يَسْرِقُ الْحَاجَّ بِمِخْجَبِهِ“

▪ Nesne İfâdeleri

N-FBB-21B5 – Resûlullâh. (رسول الله)

N-FBB-21B6 - ‘Abdullâh b. ‘Amr. (عبد الله بن عمرو)

▪ Grup İfâdeleri

G-FBB-F5ED – Cemaat. (وقمنا معه)

[98FCFA] ‘Â’işe: **Küsûf -1 Haberi**

Alıntılar

☞ [FCF9] İbn Vehb, *el-Muvattâ’*, s. 76.

أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ: حَسَفَتِ الشَّمْسُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَقَامَ فَكَبَّرَ، وَصَفَّ النَّاسَ وَرَاءَهُ، فَاقْتَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قِرَاءَةً طَوِيلَةً، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، ثُمَّ قَامَ فَاقْتَرَأَ قِرَاءَةً طَوِيلَةً، هِيَ أُذُنٌ مِنَ الْقِرَاءَةِ الْأُولَى، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، هُوَ أُذُنٌ مِنَ الرَّجُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّجْعَةِ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ فَاسْتَكْمَلَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، وَأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ، وَأَجَلَّتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يُنْصَرِفَ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ، فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَحْسِبَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْرَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-CF9-FCFC - Resûlullâh'ın Mescid'e çıkması. (فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى الْمَسْجِدِ)

E-CF9-FCFD - Ayakta durması ve tekbir getirmesi. (فَقَامَ فَكَبَّرَ)

E-CF9-FCFE - İnsanların arkasında saf tutması. (وَصَفَّ النَّاسَ وَرَاءَهُ)

E-CF9-FCFF - Resûlullâh'ın uzun uzun okuması. (فَاقْتَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قِرَاءَةً طَوِيلَةً)

E-CF9-FD00 - Sonra tekbir getirmesi ve uzunca rükû yapması. (ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا)

E-CF9-FD01 - Sonra doğrulması. (ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ)

E-CF9-FD02 - Resûlullâh'ın demesi. ”سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ“

E-CF9-FD03 - Sonra kalkıp uzun bir kıraat yapması. (ثُمَّ قَامَ فَاقْتَرَأَ قِرَاءَةً طَوِيلَةً، هِيَ أُذُنٌ مِنَ الْقِرَاءَةِ الْأُولَى)

E-CF9-FD04 - Sonra uzun bir rükû yapması (ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، هُوَ أُذُنٌ مِنَ الرَّجُوعِ الْأَوَّلِ)

E-CF9-FD05 - Resûlullâh'ın demesi. ”سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ“

E-CF9-FD06 - Sonra benzer şekilde bir rekât daha kılarak dört rekâta tamamlaması. (ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّجْعَةِ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ

فَاسْتَكْمَلَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ)

E-CF9-FD07 - Bitirmeden önce Güneş'in açılması (وَأَجَلَّتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يُنْصَرِفَ)

E-CF9-FD08 - Sonra ayağa kalkıp insanlara hitap etmesi. (ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ)

E-CF9-FD09 - Allaha hamdu senâda bulunması. (فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ)

E-CF9-FD0A – Sonra demesi. ”إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَحْسِبَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْرَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ“

▪ Mekân İfâdeleri

M-CF9-FD0D – Mescid. (الْمَسْجِدِ)

▪ Nesne İfâdeleri

N-CF9-FD0B - ‘Â’işe. (عَائِشَةَ)

N-CF9-FD0C – Resûlullâh. (رسول الله)

▪ Grup İfâdeleri

G-CF9-FD0E – İnsanlar. (النَّاسَ)

[007FE6] Câbir b. Semure: **Küsûf Vaazı Haberi**

Alıntılar

☞ [7FE5] ‘Abdurrezzâk, *el-Musannef*, II, 23.

عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ سَمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ سَمُرَةَ يَقُولُ: صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَاةَ الْفَجْرِ، فَجَعَلَ يَهْوِي بِيَدَيْهِ قُدَامَهُ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ، فَسَأَلَهُ الْقَوْمُ حِينَ انْصَرَفَ، فَقَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يُلْقِي عَلَيَّ شَرَارَ النَّارِ لِيُفْتِنَنِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَتَنَاوَلْتُهُ فَلَوْ أَخَذْتُهُ مَا انْقَلَمَتْ مِنِّي حَتَّى يُزَيِّطَ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-FE5-1C99 – Resûlullâh'ın bize sabah namazı kıldırması. (صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَاةَ الْفَجْرِ)
- E-FE5-1C9A - Namaz sırasında elini önüne doğru uzatması. (فَجَعَلَ يَهْوِي بِيَدَيْهِ قُدَامَهُ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ)
- E-FE5-1C9B - Bitirdikten sonra insanların [bunun nedenini] sorması. (فَسَأَلَهُ الْقَوْمُ حِينَ انْصَرَفَ)
- E-FE5-1C9C - [Hz. Peygamber'in] “إِنَّ الشَّيْطَانَ يُلْقِي عَلَيَّ شَرَارَ النَّارِ لِيُفْتِنَنِي عَنِ الصَّلَاةِ” demesi.
- E-FE5-1C9D - [Hz. Peygamber'in] “فَتَنَاوَلْتُهُ فَلَوْ أَخَذْتُهُ مَا انْقَلَمَتْ مِنِّي حَتَّى يُزَيِّطَ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ” diye devam etmesi.

▪ Zaman İfâdeleri

- Z-FE5-1CA0 - Sabah namazı zamanı. (صَلَاةَ الْفَجْرِ)

▪ Nesne İfâdeleri

- N-FE5-1C9E - Câbir b. Semure. (جَابِرُ بْنُ سَمُرَةَ)
- N-FE5-1C9F - Hz. Peygamber. (رَسُولُ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

- G-FE5-1CA1 – İnsanlar. (الْقَوْمُ)

[007FD9] Câbir: Vaaz Haberi

Alıntılar

☞ [7FD8] 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316.

حَدَّثَنِي زَكَرِيَّا بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرٍ، بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ، أَوْ الْعَصْرِ، فِي صُفُوفِنَا، فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتَنَاوَلَ شَيْئًا وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ، ثُمَّ تَأَخَّرَ فَتَأَخَّرَ النَّاسُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُ أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَنَعْتَ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ، قَالَ: "عَرَضْتُ عَلَيَّ الْجَنَّةَ بِمَا فِيهَا مِنَ الرَّهْرِ، فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا قِطْعًا مِنْ عَنَبٍ لِأَتِيكُمْ بِهِ، فَحِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، وَلَوْ أَتَيْتُكُمْ بِهِ لَأَكَلْتُ مِنْهُ مِنْ بَيْنِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يُنْقِصُونَهُ، ثُمَّ عَرَضْتُ عَلَيَّ النَّارَ، فَلَمَّا وَجَدْتُ سَمْعَهَا تَأَخَّرْتُ عَنْهَا وَأَخَذْتُ مِنْ رَأَيْتُ فِيهَا النِّسَاءَ اللَّاتِي إِنْ أَثْمَرَ أَفْشَيْنَ، وَإِنْ سَأَلَنَ أَحْفَنَ وَإِنْ سُئِلَ بَحَلَنَ، وَرَأَيْتُ فِيهَا الْحَيَّ بْنَ عَمْرٍو يَجُرُّ فُصْبَهُ فِي النَّارِ، وَأَشْبَهُ مِنْ رَأَيْتُ بِهِ مَعْبُدٌ بِنُ أَكْتَمَ الْكَعْبِيِّ فَقَالَ مَعْبُدٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلْمَسْتَنِي عَلَيَّ مِنْ شَبَّهٍ وَهُوَ وَالِدِي؟ قَالَ: لَا، أَنْتَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَكَانَ لِحْيٌ أَوْلَ مِنْ حَمَلِ الْعَرَبِ عَلَيَّ عِبَادَةَ الْأَصْنَامِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

- E-FD8-B5C3 - Resûlullâh ile öğle veya ikindi namazını saf halinde kılarken namazda bir şey alıyormuş gibi yapması (بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ، أَوْ الْعَصْرِ، فِي صُفُوفِنَا، فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتَنَاوَلَ شَيْئًا وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ)
- E-FD8-B5C4 - Sonra beklemesi, insanların da beklemesi. (ثُمَّ تَأَخَّرَ فَتَأَخَّرَ النَّاسُ)
- E-FD8-B5C5 - Namazı bitirince Ubey b. Ka'b'ın olayı sorması. (فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُ أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَنَعْتَ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ)
- E-FD8-B5C6 - Resûlullâh'ın “عَرَضْتُ عَلَيَّ الْجَنَّةَ بِمَا فِيهَا مِنَ الرَّهْرِ، فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا قِطْعًا مِنْ عَنَبٍ لِأَتِيكُمْ بِهِ، فَحِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، وَلَوْ أَتَيْتُكُمْ بِهِ لَأَكَلْتُ مِنْهُ مِنْ بَيْنِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يُنْقِصُونَهُ، ثُمَّ عَرَضْتُ عَلَيَّ النَّارَ” demesi.
- E-FD8-B5C7 - Resûlullâh'ın “فَلَمَّا وَجَدْتُ سَمْعَهَا تَأَخَّرْتُ عَنْهَا وَأَخَذْتُ مِنْ رَأَيْتُ فِيهَا النِّسَاءَ اللَّاتِي إِنْ أَثْمَرَ أَفْشَيْنَ، وَإِنْ سَأَلَنَ أَحْفَنَ وَإِنْ سُئِلَ بَحَلَنَ” demesi.
- E-FD8-B5C8 - Resûlullâh'ın “وَرَأَيْتُ فِيهَا الْحَيَّ بْنَ عَمْرٍو يَجُرُّ فُصْبَهُ فِي النَّارِ، وَأَشْبَهُ مِنْ رَأَيْتُ بِهِ مَعْبُدٌ بِنُ أَكْتَمَ الْكَعْبِيِّ” demesi.
- E-FD8-B5C9 - Ma'bed'in “يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلْمَسْتَنِي عَلَيَّ مِنْ شَبَّهٍ وَهُوَ وَالِدِي” demesi.
- E-FD8-B5CA - Resûlullâh'ın “لَا، أَنْتَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَكَانَ لِحْيٌ أَوْلَ مِنْ حَمَلِ الْعَرَبِ عَلَيَّ عِبَادَةَ الْأَصْنَامِ” demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

- N-FD8-DE5B - Câbir (جَابِرُ)
- N-FD8-DE5D - Ubey b. Ka'b (أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ)
- N-FD8-DE5E - Resûlullâh (رَسُولُ اللَّهِ)
- N-FD8-DE5F - Ma'bed b. Eksem el-Ka'bi (مَعْبُدٌ بْنُ أَكْتَمَ الْكَعْبِيِّ)

▪ Grup İfâdeleri

[007FCD] 'Ukbe b. 'Amir: Kûsûf ve Vaaz Haberi Alıntılar

☞ [7FCC] er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، نا عَمِي ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ لُهَيْبَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شِمَاسَةَ الْمُهْرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ يَقُولُ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا فَأَطَالَ الْقِيَامَ، وَكَانَ إِذَا صَلَّى بِنَا حَقَفَ وَلَا يُسْمَعُ مِنْهُ شَيْءٌ غَيْرُ أَنَّهُ يَقُولُ: «يَا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ» ثُمَّ رَأَيْتُهُ أَهْوَى بِيَدِهِ لِيَتَنَاوَلَ - [163]- شَيْئًا، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَلَسَ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا وَعَدْتُمُوهُ فِي الْأَخِرَةِ إِلَّا قَدْ غُرِضَ عَلَيَّ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى لَقَدْ غُرِضْتُ عَلَيَّ النَّارُ وَأَقْبَلَ إِلَيَّ مِنْهَا شَرٌّ حَتَّى حَادَى مِنْكِبِي، فَخَشِيتُ أَنْ يَغْشَاكُمْ فَعُلْتُ: رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ؟ فَصَرَفَهَا اللَّهُ عَنْكُمْ، وَأَذْبَرْتُ قِطْعًا كَأَنَّهَا الرَّزَائِي، فَتَطَرَّتْ إِلَيْهَا نَظْرًا فَرَأَيْتُ عَلَيْهَا عِمْرَانَ بْنَ جَدَّانَ أَخَا بَنِي غِفَارٍ مُتَّكِمًا فِي جَهَنَّمَ عَلَى قَوْسِهِ، وَإِذَا فِيهَا الْحُمَيْرِيَّةُ صَاحِبَةُ الْقِطْعَةِ الَّتِي رَتَبْتَهَا، فَلَا هِيَ أَطْعَمْتَهَا، وَلَا هِيَ أُرْسَلَتْهَا "

☞ [7FCF] Ibn Huzeyme, *Şahîhu İbni Huzeyme*, II, 50.

نا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، أَحْبَبْنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: وَأَحْبَبْتَنِي يَغْنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ وَابْنُ لُهَيْبَةَ، عَنْ يَزِيدَ وَهُوَ ابْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَهُوَ ابْنُ شِمَاسَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ يَقُولُ: صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمًا، فَأَطَالَ الْقِيَامَ، ثُمَّ رَأَيْتُهُ هَوَى بِيَدِهِ لِيَتَنَاوَلَ شَيْئًا، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ شَيْءٍ وَعَدْتُمُوهُ إِلَّا قَدْ غُرِضَ عَلَيَّ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى لَقَدْ غُرِضْتُ عَلَيَّ النَّارُ، وَأَقْبَلَ إِلَيَّ مِنْهَا شَرٌّ حَتَّى حَادَى مِنْكِبَانِي هَذَا، فَخَشِيتُ أَنْ يَغْشَاكُمْ»

☞ [7FD1] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, III, 294.

حَدَّثَنَا بَكْرٌ قَالَ: نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ قَالَ: أَنَا ابْنُ لُهَيْبَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شِمَاسَةَ الْمُهْرِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَنِّيَّ يَقُولُ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَطَالَ بِنَا الْقِيَامَ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا صَلَّى حَقَفَ فِي قِيَامِهِ، وَفِي ذَلِكَ نَسَمِعُ مِنْهُ، يَقُولُ: «يَا رَبِّ، وَأَنَا فِيهِمْ؟»، ثُمَّ أَهْوَى بِيَمِينِهِ لِيَتَنَاوَلَ شَيْئًا، ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَجَعَ، ثُمَّ أَسْرَعَ بَعْدَ ذَلِكَ، فَلَمَّا سَلَّمَ جَلَسَ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ، فَقَالَ: «قَدْ عَلِمْتُ أَنْ قَدْ زَابَكُمْ طُولُ قِيَامِي» فَلَمَّا: أَجَلْنَا، سَمِعْنَاكَ تَقُولُ: «يَا رَبِّ، وَأَنَا فِيهِمْ؟» فَقَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا وَعَدْتُمْ فِي الْأَخِرَةِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَقَدْ غُرِضَ عَلَيَّ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى غُرِضَ عَلَيَّ النَّارُ، فَأَقْبَلَ عَلَيَّ شَيْءٌ مِنْهَا حَتَّى حَادَى مِنْكِبَانِي، فَخَشِيتُ أَنْ تَغْشَاكُمْ، فَعُلْتُ: يَا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ؟ فَصَرَفَهَا اللَّهُ عَنْكُمْ، فَأَقْبَلْتُ قِطْعًا كَأَنَّهَا الرَّزَائِي، وَأَشْرَفْتُ فِيهَا إِشْرَافَةً فَإِذَا فِيهَا عَمْرُو بْنُ جَدَّانَ أَخُو بَنِي غِفَارٍ مُتَّكِمًا عَلَى قَوْسِهِ فِي جَهَنَّمَ، وَإِذَا فِيهَا الْحُمَيْرِيَّةُ صَاحِبَةُ الْقِطْعِ، الَّتِي رَتَبْتَهُ فَلَمْ تُطْعَمْهُ وَمَلَّ تَسْقِيهِ وَمَلَّ تَسْرِيحَهُ يَبْتَغِي مَا يَأْكُلُ، حَتَّى مَاتَتْ عَلَى ذَلِكَ» لَمْ يَرَوْهُ هَذَا الْحَدِيثَ عَنِ ابْنِ شِمَاسَةَ إِلَّا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FCC-7430 - 'Ukbe ve diğer sahâbenin Resûlullâh ile bir gün namaz kılmaları. (صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا فَأَطَالَ الْقِيَامَ)

E-FCC-7431 - Resûlullâh'ın sadece "يا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ" dediğinin duyulması. (وَلَا يُسْمَعُ مِنْهُ شَيْءٌ غَيْرُ أَنَّهُ يَقُولُ: «يَا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ»)

E-FCC-7432 - 'Ukbe'nin Hz. Peygamber'i, bir şey alacak gibi eğilirken görmesi. (ثُمَّ رَأَيْتُهُ أَهْوَى بِيَدِهِ لِيَتَنَاوَلَ شَيْئًا)

E-FCC-7433 - Resûlullâh selam verdikten sonra oturup ashabının da etrafına oturması. (فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَلَسَ)

(وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ)

E-FCC-7434 - Resûlullâh'ın " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا وَعَدْتُمُوهُ فِي الْأَخِرَةِ إِلَّا قَدْ غُرِضَ عَلَيَّ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى لَقَدْ غُرِضْتُ عَلَيَّ النَّارُ وَأَقْبَلَ إِلَيَّ مِنْهَا شَرٌّ حَتَّى حَادَى مِنْكِبِي، فَخَشِيتُ أَنْ يَغْشَاكُمْ " demesi.

E-FCC-7435 - Resûlullâh'ın "فَعُلْتُ: رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ؟ فَصَرَفَهَا اللَّهُ عَنْكُمْ، وَأَذْبَرْتُ قِطْعًا كَأَنَّهَا الرَّزَائِي" demesi.

E-FCC-7436 - Resûlullâh'ın "فَتَطَرَّتْ إِلَيْهَا نَظْرًا فَرَأَيْتُ عَلَيْهَا عِمْرَانَ بْنَ جَدَّانَ أَخَا بَنِي غِفَارٍ مُتَّكِمًا فِي جَهَنَّمَ عَلَى قَوْسِهِ" demesi.

E-FCC-7437 - Resûlullâh'ın "وَإِذَا فِيهَا الْحُمَيْرِيَّةُ صَاحِبَةُ الْقِطْعَةِ الَّتِي رَتَبْتَهَا، فَلَا هِيَ أَطْعَمْتَهَا، وَلَا هِيَ أُرْسَلَتْهَا" demesi.

▪ Zaman İfâdeleri

Z-FCC-4F87 - Bir Gün. (يَوْمًا)

▪ Nesne İfâdeleri

N-FCC-4F85 - 'Ukbe b. 'Amir. (عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ)

N-FCC-4F86 - Resûlullâh. (رَسُولُ اللَّهِ)

▪ Grup İfâdeleri

G-FCC-4F88 - Sahâbe. (صَلَّيْنَا)

[007FDF] Ebû'd-Derdâ': Cennet Haberi

Alıntılar

☞ [7FDE] Muslim, *es-Şahîh*, I, 385.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، يَقُولُ حَدَّثَنِي رَبِيعَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ» ثُمَّ قَالَ: «الْعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ تَلَاثًا، وَبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا، فَلَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّلَاةِ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ، وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ، قَالَ: " إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ، جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: الَعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَرَدْتُ أَخْذَهُ، وَاللَّهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أَحِينَا سَلِيمَانَ لَأَصْبَحَ مُوتَمًا يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ

﴿ 7FE1 el-Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhâr, X, 71.﴾

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَانِي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، ثُمَّ قَالَ: الَعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ تَلَاثًا، ثُمَّ أَمْسَى يَدَيْهِ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا فَلَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّلَاةِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ وَرَأَيْنَاكَ تُبَسِّطُ يَدَكَ قَالَ: إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ لَعْنَتُكَ اللَّهُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ التَّامَّةِ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُهَا فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ أَرَدْتُ أَنْ أَخْذَهُ فَلَوْلَا دَعْوَةُ أَحِينَا سَلِيمَانَ لَأَصْبَحَ مَرْبُوطًا يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ. وَهَذَا الْحَدِيثُ حَسَنٌ الْإِسْنَادِ، وَلَا نَعْلَمُ يُرْوَى مِثْلَ لَفْظِهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَدِيثًا، وَقَدْ رُوِيَ بِخَوِّ مَعْنَاهُ وَبَعْضِ كَلَامِهِ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ وَفِي هَذَا زِيَادَةٌ كَلَامِ لَيْسَ فِي سَائِرِ الْأَحَادِيثِ فَكُنْتُنَاهُ لِلزِّيَادَةِ الَّتِي فِيهِ وَحَسَنٌ إِسْنَادُهُ

﴿ 7FE3 et-Tahâvî, Şerhu Muşkili'l-Âşâr, X, 157.﴾

مَا قَدْ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ ح وَمَا قَدْ حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: " قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي، فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: " أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ " ثُمَّ قَالَ: " الَعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ " تَلَاثًا، ثُمَّ بَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا، فَلَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّلَاةِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ، وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ، قَالَ: " إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُ ذَلِكَ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُ: الَعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُهَا، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ قُلْتُ ذَلِكَ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثُمَّ أَرَدْتُ أَخْذَهُ، وَلَوْلَا دَعْوَةُ أَحِينَا سَلِيمَانَ، لَأَصْبَحَ مُوتَمًا يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ " فَاسْتَحَالَ بِذَلِكَ أَنْ يَكُونَ كَانَ تَرْكُهُ ﷺ لِلصَّلَاةِ كَانَ لِدَلِّكَ، لَا سِيَمًا وَقَدْ ذَكَرَ أَبُو قَتَادَةَ وَعِمْرَانُ بْنُ الْحُصَيْنِ فِي حَدِيثَيْهِمَا اللَّذَيْنِ ذَكَرْتَاهُمَا فِي ذَلِكَ الْبَابِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ أَحْرَ الصَّلَاةِ إِلَى أَنْ ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّىهَا، فَكَانَ فِي ذَلِكَ مَا قَدْ دَلَّ أَنَّ تَأْخِيرَهُ إِهَابَهَا كَانَ عِنْدَهَا إِلَى ارْتِفَاعِ الشَّمْسِ، لَا لِمَا سَوَى ذَلِكَ فَقَالَ الْآخَرُونَ: فَإِنَّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ مَا دَلَّ عَلَى أَنَّهُ قَدْ كَانَ خَرَجَ الْوَفْثُ الْمُنْهِي عَنِ الصَّلَاةِ فِيهِ وَهُوَ قَوْلُ رُوَاتِهِ: فَمَا أَيُقْطَعُ إِلَّا حُرُّ الشَّمْسِ فَنَفِي ذَلِكَ مَا قَدْ دَلَّ عَلَى ارْتِفَاعِهَا قَبْلَ أَنْ يَسْتَقْبِلُوا مِنْ نُورِهِمْ فَكَانَ جَوَابَنَا لَهُ فِي ذَلِكَ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَوْنِهِ أَنَّهُ يُجَوِّزُ أَنْ تَكُونَ الشَّمْسُ طَلَعَتْ بِحَرَاحَتِهَا كَمَا هُوَ مَوْجُودٌ بِالْحِجَازِ فِي حَرِّهَا إِلَى الْآنِ، وَلَوْلَا أَنَّ ذَلِكَ كَانَ كَذَلِكَ، لَمَا كَانَ لِدِكْرِ أَبِي قَتَادَةَ وَعِمْرَانَ لِارْتِفَاعِهَا مَعْنَى وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي ذَلِكَ الْبَابِ بِمَا يُوجِبُهُ النَّظَرُ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ بِمَا نَحْنُ مُسْتَعْتُونَ بِهِ عَنْ إِعَادَتِهِ هَاهُنَا وَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نَسَأَلُهُ التَّوْفِيقَ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FDE-1CA2 - Hz. Peygamber'in ayağa kalktığında "أعوذ بالله منك" dediğini işitmeleri.

E-FDE-1CA3 - Hz. Peygamber'in üç kere "الْعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ" demesi.

E-FDE-1CA4 - Hz. Peygamber'in elini bir şey alır gibi uzatıp açması. (وبسط يده كأنه يتناول شيئًا)

E-FDE-1CA5 - Namazı bitirince ona "يا رسول الله قد سمعناك تقول في الصلاة شيئًا لم نسمعك تقولهُ قبل ذلك، ورأيناك بسطت يدك" diye sormaları.

E-FDE-1CA6 - Hz. Peygamber'in "إن عدو الله إبليس، جاء بشهابٍ من نارٍ ليَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: الَعُنُكُ بِلَعْنَةِ اللَّهِ" demesi. "الله التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَرَدْتُ أَخْذَهُ، وَاللَّهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أَحِينَا سَلِيمَانَ لَأَصْبَحَ مُوتَمًا يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ

▪ Nesne İfâdeleri

N-FDE-1CA7 - Ebû'd-Derdâ' (أبي الدرداء)

N-FDE-FA3B - Hz. Peygamber (رسول الله)

▪ Grup İfâdeleri

G-FDE-FA3C - İnsanlar (قلنا)

[007FEE] İbn 'Abbâs: 'Amr b. Luḡay Haberi Alıntılar

﴿ 7FED] İbnu'l-Kelbî, Kitâbu'l-Esnâm, s. 58.﴾

فَحَدَّثَنَا الْكَلْبِيُّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ رُفِعَتْ لِي النَّارُ فَرَأَيْتُ عَمْرًا رَجُلًا قَصِيرًا أَحْمَرَ أُرْزِقَ يَجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ قُلْتُ مَنْ هَذَا قِيلَ هَذَا عَمْرُو بْنُ لُحْيٍ أَوَّلُ مَنْ بَخَرَ الْبَحِيرَةَ وَوَصَلَ الْوَصِيلَةَ وَسَيَّبَ السَّائِبَةَ وَحَمَى الْحَامَى وَغَيْرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ وَدَعَا الْعَرَبَ إِلَى عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَشْبَهُ بَيْبِهِ بِهِ قَطُرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزْزِيِّ قَوْلًا يَأْتِي رَسُولَ اللَّهِ أَيَضْرُبُنِي شَيْئًا قَالَ لَا أَنْتَ مُسْلِمٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَرُفِعَ لِي الدَّجَالُ فَإِذَا رَجُلٌ أَعْوَزَ آدَمَ جَعْدًا وَأَشْبَهُهُ بَنِي عَمْرُو بِهِ أَكْتُمُ بَنِي عَبْدِ الْعَزْزِيِّ فَقَامَ أَكْتُمُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ يَضْرِبُنِي شَيْئًا إِيَّاهُ شَيْئًا قَالَ لَا أَنْتَ مُسْلِمٌ وَهُوَ كَافِرٌ

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FED-1C82 - Hz. Peygamber'in " رُفِعَتْ لِي النَّارُ فَرَأَيْتُ عَمْرًا رَجُلًا قَصِيرًا أَحْمَرَ أُرْزِقَ يَجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ قُلْتُ مَنْ هَذَا قِيلَ هَذَا عَمْرُو بْنُ لُحْيٍ أَوَّلُ مَنْ بَخَرَ " demesi.

E-FED-1C83 - Hz. Peygamber'in "Onun çocuklarından en çok benzeyeni Kağan b. 'Abdu'l-'Uzzâ'dır" demesi. (قال النبي ﷺ أشبهه بي به قطر بن عبد العزري)

E-FED-1C84 - Kağan'ın yerinden fırlayıp kalkarak "يا رسول الله أضررتني شئًا" demesi.

E-FED-1C85 - Hz. Peygamber'in "لا أنت مسلم وهو كافر" demesi.

E-FED-1C86 - Hz. Peygamber'in "ورُفِعَ لِي الدَّجَالُ فَإِذَا رَجُلٌ أَعْوَزَ آدَمَ جَعْدًا" demesi.

E-FED-1C87 - Hz. Peygamber'in 'Amr'ın çocuklarından ona en çok benzeyeni Ekşem b. 'Abdu'l-'Uzza'dır demesi. (وأشبهه بنبي عمرو به أكتم بن عبد العزري)

E-FED-1C88 - Ekşem'in ayağı kalkarak "يا رسول الله هل يضرتني شئًا إياه شئًا" demesi.

E-FED-F0A3 - Hz. Peygamber'in "لا أنت مسلم وهو كافر" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-FED-1C89 - Hz. Peygamber. (النبي ﷺ)

N-FED-1C8A - Kağan b. 'Abdu'l-'Uzzâ. (قطر بن عبد العزري)

N-FED-1C8B - Ekşem b. 'Abdu'l-'Uzza. (أكتم بن عبد العزري)

[007FE9] Ebû Hüreyre: 'Amr b. Luhay Haberi

Alıntılar

☞ [7FE8] Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: ثنا إِبْرَاهِيمُ، قَالَ: ثنا آدَمُ، قَالَ: ثنا أَبُو مَعْشَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: أَبُو مَعْشَرٍ، وَثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: «إِنَّ أَوَّلَ مَنْ أَلَّهَ الْإِلَهَ، وَسَيَّبَ السُّبُوبَ، وَبَخَرَ الْبَحَائِرَ، وَغَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَمْرُو بْنُ لُحْيٍ بْنُ قَمْعَةَ بْنِ خِنْدَفٍ»، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَرَأَيْتُهُ يَجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ يَتَأَذَى بِهِ أَهْلُ النَّارِ، صَمَاءُ عَلَى طَهْرِهِ، وَنَاقَتَانِ كَانَا سَيِّبَهُمَا، ثُمَّ اسْتَعْمَلَهُمَا بَعْضَانِيهِ بِأَفْوَاهِهِمَا، وَيَطَّانِيهِ بِأَخْفَافِهِمَا، أَشْبَهُهُ وَلَدِي بِهِ أَكْتُمُ بْنُ أَبِي الْجَوْنِ، فَقَالَ أَكْتُمُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيَضْرِبُنِي ذَلِكَ شَيْئًا؟ قَالَ: «لَا، أَنْتَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ، وَهُوَ كَافِرٌ»

☞ [7FF0] İbn Ebi 'Âsım, *el-Evâ'il*, s. 83.

83 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مَيْمُونٍ، ثنا خَضْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لِأَكْتُمُ بْنِ الْجَوْنِ: «إِنِّي رَأَيْتُ عَمْرًا يَجْرُ فُضْبُهُ فِي النَّارِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ وَأَوَّلَ مَنْ حَمَى الْحِمَى وَسَيَّبَ السَّوَابِثَ وَبَخَرَ الْبَحِيرَةَ وَوَصَلَ الْوَصِيلَةَ وَنَصَّبَ الْأَصْنَامَ وَغَيَّرَ دِينَ إِسْمَاعِيلَ فَلَمْ أَرَ أَحَدًا أَشْبَهُهُ بِكَ مِنْكَ» قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ يَضْرِبُنِي ذَلِكَ شَيْئًا؟ قَالَ: «لَا، إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ»

☞ [7FF2] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 124.

حدثنا ابن حميد قال، حدثنا سلمة بن الفضل، عن ابن إسحاق، عن محمد بن إبراهيم بن الحارث التيمي: أن أبا صالح السمان حدثه: أنه سمع أبا هريرة يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول لأكتم بن الجون الخزاعي: يا أكتم، رأيت عمرو بن لحي بن قمعقة بن خندف يجر فضبه في النار، فما رأيت من رجل أشبهه برجل منك به، ولا به منك! فقال أكتم: أضررتني شبهه يا نبي الله؟ قال: لا إنك مؤمن وهو كافر، وإنه كان أول من غيّر دين إسماعيل، ونصب الأوثان، وسبب السائب فيهم.

☞ [7FF4] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 118.

محمد بن إسحاق قال، حدثني محمد بن إبراهيم بن الحارث، عن أبي صالح، عن أبي هريرة قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول لأكتم بن الجون: يا أكتم، رأيت عمرو بن لحي بن قمعقة بن خندف يجر فضبه في النار، فما رأيت رجلاً أشبهه برجل منك به، ولا به منك! فقال أكتم: عسى أن يضرتني شبهه، يا رسول الله! فقال رسول الله ﷺ: "لا إنك مؤمن وهو كافر، إنه أول من غيّر دين إسماعيل، وبخر البحيرة، وسبب السائبة، وحمل الحامي".

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-FF0-1C8D - Hz. Peygamber'in Ekşem b. el-Cevn'e "إِنِّي رَأَيْتُ عَمْرًا يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ عَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ وَأَوَّلَ مَنْ حَمَى الْحِمَى" demesi.

E-FF0-1C8E - [Ekşem'in] "Ya Resûlullâh! Bunun bana bir zararı dokunur mu?" demesi. (قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ يَضُرُّنِي ذَلِكَ شَيْئًا؟)

E-FF0-1C8F - [Hz. Peygamber'in] "Hayır! Sen mü'minsin o ise kâfirdir" demesi. (قَالَ: «لَا، إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ»)

E-FF2-1C93 - Hz. Peygamber'i Ekşem b. el-Cevn'e "يا أكرمهم، رأيت عمرو بن لحي بن قمععة بن خندف يجز فُصْبُهُ فِي النَّارِ، فَمَا رَأَيْتَ مِنْ رَجُلٍ" demesi. (فَقَالَ أَكْرَمُ: أَيْضَرْنِي شَبَهُهُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ)

E-FF2-1C94 - [Ekşem] "Ya Resûlullâh! Bunun bana bir zararı dokunur mu?" demesi. (قَالَ: لَا إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ)

E-FF2-1C95 - [Hz. Peygamber'in] "Hayır! Sen mü'minsin o ise kâfirdir" demesi. (إِنَّ أَوَّلَ مَنْ أَلَّهَ الْإِلَهَ، وَسَيَّبَ السُّيُوبَ، وَبَحَرَ الْبَحَائِرَ، وَعَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَمْرُو بْنُ لُحْيِ بْنِ قَمْعَعَةَ بْنِ خَنْدَفٍ)

E-FF8-00AD (قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَرَأَيْتُهُ يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ يَتَأَدَّى بِهِ أَهْلَ النَّارِ، صَمَامُهُ عَلَى ظَهْرِهِ، وَنَاقَتَانِ كَأَنَّ سَبَبَهُمَا، ثُمَّ اسْتَعْمَلَهُمَا بَعْضَانِيهِ بِأَفْوَاهِهِمَا، وَيَطَّأِيهِمَا)

E-FF8-00AE (قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَرَأَيْتُهُ يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ يَتَأَدَّى بِهِ أَهْلَ النَّارِ، صَمَامُهُ عَلَى ظَهْرِهِ، وَنَاقَتَانِ كَأَنَّ سَبَبَهُمَا، ثُمَّ اسْتَعْمَلَهُمَا بَعْضَانِيهِ بِأَفْوَاهِهِمَا، وَيَطَّأِيهِمَا)

E-FF8-00AF (أَشْبَهُهُ وَلَدِيهِ بِهِ أَكْرَمُ بْنُ أَبِي الْجُوْنِ)

E-FF8-00B0 (فَقَالَ أَكْرَمُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيْضَرُّنِي ذَلِكَ شَيْئًا؟)

E-FF8-00B1 (قَالَ: «لَا، أَنْتَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ، وَهُوَ كَافِرٌ»)

E-FF4-00B2 (سمعت رسول الله ﷺ يقول لأكرم بن الجون: يا أكرم، رأيت عمرو بن لحي بن قمععة بن خندف يجز فُصْبُهُ فِي النَّارِ، فَمَا رَأَيْتَ رَجُلًا أَشْبَهَ بِرَجُلٍ مِنْكَ بِهِ، وَلَا بِهِ مِنْكَ)

E-FF4-00B3 (فَقَالَ أَكْرَمُ: عَسَى أَنْ يَضُرَّنِي شَبَهُهُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ)

E-FF4-00B4 (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "لَا إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ")

▪ Nesne İfâdeleri

N-FF0-1C90 - Ebû Hüreyre. (أَبِي هُرَيْرَةَ)

N-FF0-1C91 - Hz. Peygamber. (رَسُولَ اللَّهِ)

N-FF0-1C92 - Ekşem b. el-Cevn. (لَأَكْرَمُ بْنُ الْجُوْنِ)

N-FF2-1C96 - Ebû Hüreyre. (أَبَا هُرَيْرَةَ)

N-FF2-1C97 - Hz. Peygamber. (رَسُولَ اللَّهِ)

N-FF2-1C98 - Ekşem b. el-Cevn el-Huzâ'î. (لَأَكْرَمُ بْنُ الْجُوْنِ الْخِزَاعِيِّ)

N-FF4-00B5 - Hz. Peygamber. (رَسُولَ اللَّهِ)

N-FF4-00B6 - Ekşem b. el-Cevn. (أَكْرَمُ بْنُ الْجُوْنِ)

N-FF4-00B7 - Ebû Hüreyre. (أَبِي هُرَيْرَةَ)

[EE00C2] 'Alî b. Ebî Tâlib: Cenâzenin Getirilmesi Haberi

Açıklama: Bu rivâyet İbrâhîm'in cenâzesinin taşınması hakkında verdiği bilgiler bakımından oldukça önemlidir. Ancak rivâyetin başka bir târikini tespit edemedik. Bu rivâyet muhtevâ itibariyle **Sîrîn**'in rivâyetini tasdik etmekle beraber **Sîrîn**'in rivâyetinde cenâzeyi getirenin **Faḍl b. Abbâs** olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle bu rivâyette **Alî b. Ebî Tâlib** ismi muhtemelen **Faḍl b. Abbâs** yerine sehven (belki de kasıtlı olarak) zikredilmiş olmalıdır. Çünkü tarih kaynaklarına göre **Alî b. Ebî Tâlib**'nin bu sıralarda Yemen'de olması gerekmektedir.

Alıntılar

☞ [D3F0] İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, III, 144-145.

أخبرنا أبو القاسم زاهر وأبو بكر وجيه أنبأنا طاهر بن محمد الشحامي وأبو الفتوح عبد الوهاب بن الشاه بن أحمد الشاذلي قالوا أخبرنا أبو حامد أحمد بن الحسن بن محمد أنبأنا أبو محمد الحسن بن أحمد بن محمد أنبأنا أبو محمد الحسين بن محمد بن جابر وكيل أبي عمرو الخفاف أنبأنا إبراهيم بن الحسين الهمداني أنبأنا إسحاق بن محمد الفروي أنبأنا عيسى بن عبد الله عن أبيه عن جده عن أبي جده عن علي بن أبي طالب قال لما توفي إبراهيم بن النبي (ﷺ) أرسل رسول الله (ﷺ) علي بن أبي طالب إلى أمه مارية القبطية وهي بالمشربة فحملته علي في سبط وجعله بين يديه على الفرس قال ثم جاء به إلى النبي (ﷺ) فغسله وكفنه وخرج به وخرج الناس معه فدفنه في الرقاق الذي يلي دار محمد بن زيد فدخل علي بن أبي طالب في قبره حتى سوى عليه التراب ودفنه ثم خرج ورش على قبره وأدخل علي رسول الله (ﷺ) يده في قبره فقال رسول الله (ﷺ) أما والله إنه لنيبي ابن نبي وبكى رسول الله (ﷺ) واشتد البكاء وبكى المسلمون حتى ارتفع الصوت ثم قال رسول الله (ﷺ) تدمع العين ويحزن القلب ولا نقول ما يغضب الرب وإنا عليك يا إبراهيم محزونون

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-3F0-754E - ‘Alî’nin onun cenazesini bir teneşire koyarak atın üzerinde kucağına alması. (فحمله علي في سبط وجعله)

(بين يديه على الفرس)

E-3F0-754F - Daha sonra cenazeyi Nebî’ye getirmesi. ((قال ثم جاء به إلى النبي ﷺ))

E-3F0-7550 - Onu yıkaması. (فغسله)

E-3F0-7551 - Onu kefenlemesi. (كفنه)

E-3F0-7552 - Onu alıp götürmesi. (وخرج به وخرج الناس معه)

E-3F0-7553 - Muḥammed b. Zeyd’in evinin oradaki *ez-Zuḳâḳ*’a defnetmesi. (فدفنه في الرقاق الذي يلي دار محمد بن زيد)

E-3F0-7554 - Kabrine ‘Alî b. Ebî Ṭâlib’in inerek toprak atması. (فدخل علي بن أبي طالب في قبره حتى سوى عليه التراب ودفنه)

E-3F0-7555 - Sonra kabirden çıkıp üzerine su serpmesi. (ثم خرج ورش على قبره)

E-3F0-7556 - Resûlullâh’ın elini kabrin [toprağına] sokması. (وأدخل علي رسول الله ﷺ يده في قبره)

E-3F0-7557 - Resûlullâh’ın “أما والله إنه لبي ابن نبي” demesi. (فقال رسول الله ﷺ أما والله إنه لبي ابن نبي)

E-3F0-7558 - Resûlullâh’ın ağlaması ve ağlamasının artması. (وبكى رسول الله ﷺ واشتد البكاء)

E-3F0-7559 - Müslümanların da ağlamasıyla seslerin yükselmesi. (وبكى المسلمون حتى ارتفع الصوت)

E-3F0-755A - Sonra Resûlullâh’ın “تدمع العين ويحزن القلب ولا نقول ما يغضب الرب وإنا عليك يا إبراهيم محزونون” demesi.

E-3F0-6CE2 - İbrâhîm ölünce Hz. Peygamber’in ‘Alî’yi, *el-Meşrebe*’de bulunan annesi[Mâriye]’nin yanına göndermesi. (لما توفي إبراهيم بن النبي ﷺ أرسل رسول الله ﷺ علي بن أبي طالب إلى أمه مارية القبطية وهي بالمشربة فحمله علي)

▪ Mekân İfâdeleri

M-3F0-755F – Meşrebe. (بالمشربة)

M-3F0-7562 - Zuḳâḳ. (الرقاق الذي يلي دار محمد بن زيد)

▪ Nesne İfâdeleri

N-3F0-755B - ‘Alî b. Ebî Ṭâlib. (علي بن أبي طالب)

N-3F0-755C - İbrâhîm. (إبراهيم بن النبي)

N-3F0-755D – Resûlullâh. (رسول الله)

N-3F0-755E – Mâriyetu’l-Ḳiptiyye. (مارية القبطية)

N-3F0-7560 – At. (الفرس)

▪ Grup İfâdeleri

G-3F0-7561 – İnsanlar. (الناس)

G-3F0-7563 – Müslümanlar. (المسلمون)

[EE00D4] **Enes b. Mâlik: Kefenleme Haberi**

Alıntılar

☞ [00D3] İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

1475 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَنَا أَبُو شَيْبَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: لَمَّا قُبِضَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ - ﷺ -، قَالَ لَهُمْ

النَّبِيُّ - ﷺ -: "لَا تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ" فَأَتَاهُ فَأَنْكَبَ عَلَيْهِ وَبَكَى.

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0D3-943D - İbrâhîm ölünce Resûlullâh’ın “لَا تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ” demesi.

E-0D3-943E - Cenazeyi getirmeleri. (فَأَتَاهُ)

E-0D3-943F - Resûlullâh’ın üzerine kapanıp ağlaması. (فَأَنْكَبَ عَلَيْهِ وَبَكَى)

▪ Nesne İfâdeleri

N-0D3-9440 – İbrâhîm. (إبراهيم ابن النبي)

N-0D3-9441 – Nebî. (النبي)

▪ Grup İfâdeleri

G-0D3-9442 – İnsanlar. (قَالَ لَهُمْ)

[EE00E6] **Ebu Ümame - 2 Haberi**

Alıntılar

☞ [00E5] el-Ḥâkim, *el-Mustedrek*, IV, 43.

6826 - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَهْرَانَ، نَنَا أَبِي، نَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصَفَّى، نَنَا بَقِيَّةً، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

ﷺ مَشَى خَلْفَ جَنَازَةِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ حَافِيًا» K6826 - سكت عنه الذهبي في التلخيص
İfâdeler

▪ **Eylem İfâdeleri**

E-0E5-8582 - Hz. Peygamber'in, oğlu İbrâhîm'in cenazesinin arkasından sessizce yürütmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَشَى

خَلْفَ جَنَازَةِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ حَافِيًا)

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-0E5-8583 - Hz. Peygamber. (رَسُولُ اللَّهِ)

N-0E5-8584 - İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

[EE00C8] **Mekhûl: Kabirdeki Çukur Haberi**

Alıntılar

☞ [00C7] 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne, I, 98.*

حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ قَالَ: تُوِّفِيَ إِبْرَاهِيمُ، فَلَمَّا وُضِعَ فِي اللَّحْدِ وَصِفَ عَلَيْهِ اللَّبْنُ بَصُرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِفُرْجَةٍ مِنَ اللَّيْنِ، فَأَخَذَ بِيَدِهِ مَدْرَةً فَنَاولَهَا رَجُلًا فَقَالَ: «ضَعَهَا فِي تِلْكَ الْفُرْجَةِ»، ثُمَّ قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَكِنَّهَا تُقَرُّ بَعَيْنَ الْحَيِّ»

İfâdeler

▪ **Eylem İfâdeleri**

E-0C7-A7FF - İbrâhîm öldüğünde mezara konulup üstüne kerpiç dizilmesi. (تُوِّفِيَ إِبْرَاهِيمُ، فَلَمَّا وُضِعَ فِي اللَّحْدِ وَصِفَ عَلَيْهِ اللَّبْنُ)

E-0C7-A800 - Nebî'nin kerpiçler arasında bir boşluk görmesi. (بَصُرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِفُرْجَةٍ مِنَ اللَّيْنِ)

E-0C7-A801 - Bir toprak parçası alıp bir adama vermesi. (فَأَخَذَ بِيَدِهِ مَدْرَةً فَنَاولَهَا رَجُلًا)

E-0C7-A802 - “*Bunu şu boşluğa koy*” demesi. (فَقَالَ: «ضَعَهَا فِي تِلْكَ الْفُرْجَةِ»)

E-0C7-A803 - Sonra “*Ama işte ne zarar ne yarar, ama işte ne zarar ne yarar, ama işte ne yarar*” demesi. (ثُمَّ قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَكِنَّهَا تُقَرُّ بَعَيْنَ الْحَيِّ»)

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-0C7-A804 - İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0C7-A805 - Resûlullâh. (رَسُولُ اللَّهِ)

N-0C7-A806 - Adam. (رَجُلًا)

[EE00CE] 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Osmân b. 'Alî Haberi

Açıklama: Buradaki “يا رسول الله تبكي وأنت تنهى عن البكاء” sözünün, diğer *Haber*'lerde 'Abdurrahmân b.

'Avf tarafından definden çok önce İbrâhîm'in can çektiği sırada *el-Meşrebe* mevkiinde söylendiği ifade edilmektedir. Bu durumda bu sözü ya defin sırasında, Ebû Bekr de tekrar etti ya da buradaki anlatımda bazı şeyler birbirine karıştırıldı. Bu çelişkinin aydınlatılması oldukça önemlidir.

Alıntılar

☞ [00CD] ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî, s. 61.*

أَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَسَنٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ بْنَ النَّبِيِّ ﷺ تُوِّفِيَ فَخُرِجَ بِهِ وَخُرِجَ النَّبِيُّ ﷺ مَشَى أَمَامَ سَرِيرِهِ ثُمَّ جَلَسَ عَلَى قَبْرِهِ ثُمَّ دَلَّيْ فِي قَبْرِهِ فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ وُضِعَ فِي الْقَبْرِ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ فَلَمَّا رَأَى أَصْحَابَهُ ذَلِكَ بَكَوا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَبْكِي وَأَنْتَ تَنْهَانَا عَنِ الْبُكَاءِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ (يَا أَبَا بَكْرٍ تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيُوجِعُ الْقَلْبُ وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ) قَالَ ثُمَّ دُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ (هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَأْتِينَا بِمَاءٍ نُنْطَهَرُ بِهِ قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ) قَالَ فَأُتِيَ بِمَاءٍ فَأَمَرَ بِهِ فَرُشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى قَبْرِهِ مِنْ عِنْدِ رَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ (حَتَمْتُ عَلَيْكَ يَا اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

İfâdeler

▪ **Eylem İfâdeleri**

E-0CD-A811 - Resûlullâh'ın İbrâhîm'in kabrinin başına oturması. (ثُمَّ جَلَسَ عَلَى قَبْرِهِ)

E-0CD-A812 - Cenazenin kabre indirilmesi. (ثُمَّ دَلَّيْ فِي قَبْرِهِ)

E-0CD-A813 - Resûlullâh'ın bunu görünce gözlerinden yaş gelmesi. (فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ وُضِعَ فِي الْقَبْرِ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ)

E-0CD-A814 - Ashabının onu görünce ağlamları ve seslerin yükselmesi. (فَلَمَّا رَأَى أَصْحَابَهُ ذَلِكَ بَكَوا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ)

E-0CD-A815 - Ebû Bekr'in “يا رسول الله تبكي وأنت تنهانا عن البكاء” demesi.

E-0CD-A816 - Resûlullâh'ın “يا أبا بكر تدمع العين ويوجع القلب ولا نقول ما يسخط الرب” demesi.

E-0CD-A817 - Sonra defnedilmesi. (ثُمَّ دُفِنَ)

E-0CD-A818 - Resûlullâh'ın "هل من أحدٍ يأتينا بما نُطَهِّرُ بِهِ قَبْرَ إِبْرَاهِيمَ" demesi.

E-0CD-A819 - Su getirilip İbrâhîm'in kabrinin üstüne serpilmesi. (قَالَ فَأَتَى بِمَاءٍ فَأَمَرَ بِهِ فَوَسَّنَ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ)

E-0CD-A81A - Elini kabrin baş tarafından kabre sokması. (ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الَّتِي عَلَى قَبْرِهِ مِنْ عِنْدِ رَأْسِهِ)

E-0CD-A81B - Resûlullâh'ın "حَتَمْتُ عَلَيْكَ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-0CD-A81C – İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0CD-A81D – Nebî. (النَّبِيِّ)

N-0CD-A81F - Ebû Bekr. (أَبُو بَكْرٍ)

▪ Grup İfâdeleri

G-0CD-A81E – Ashâb. (أَصْحَابَهُ)

[EE00D8] 'Aṭâ' b. Ebî Rebâh: Kabirdeki Çukur Haberi Alıntılar

☞ [00D7] 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, I, 98.

حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: لَمَّا دُفِنَ إِبْرَاهِيمَ، رَأَى النَّبِيُّ ﷺ فِي الْقَبْرِ جُحْرًا فَقَالَ: «سُدُّوا الْجُحْرَ؛ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ لِلنَّفْسِ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ الْعَبْدُ عَمَلًا أَنْ يُتَّقَنَهُ»

☞ [00DB] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 141.

قَالَ: أَخْبَرَنَا الْقَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، أَخْبَرَنَا طَلْحَةُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: لَمَّا سُوِّيَ جَدُّهُ سَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَأَى كَالْجُحْرِ فِي جَانِبِ الْجَدَثِ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَوِّي بِأَصْبَعِهِ وَيَقُولُ: «إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا فَلْيَتَّقَنَهُ فَإِنَّهُ مِمَّا يُسْتَلَى بِنَفْسِ الْمُصْطَابِ»

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0D7-9443 - İbrâhîm öldüğünde, Nebî'nin onun kabrinde bir çukur görmesi. (لَمَّا دُفِنَ إِبْرَاهِيمَ، رَأَى النَّبِيُّ ﷺ فِي الْقَبْرِ جُحْرًا)

E-0D7-9444 - [Nebî'nin] "سُدُّوا الْجُحْرَ؛ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ لِلنَّفْسِ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ الْعَبْدُ عَمَلًا أَنْ يُتَّقَنَهُ" demesi.

▪ Nesne İfâdeleri

N-0D7-A7B6 – İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0D7-A7B7 – Nebî. (النَّبِيِّ)

[EE00D1] 'Alî'nin Ailesinden Bir Adam: Kabre Su Serpilmesi Haberi

Açıklama: Bu rivâyet de 'Alî b. Ebî Ṭâlib'in ailesinden nakledilmektedir ve yukarıda

incelediğimiz rivâyetlerle paralel bir özellik arz etmektedir. Bu *Haber*'de suyu getiren kişinin Ensar'dan biri olduğu açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Eğer ileride başka bir olay ile ilgili olarak bu şahsın ismini tespit muvaffak olunursa buradan hareketle başka olaylar da aydınlatılabilir.

☞ İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Aṭâ), I, 113.

قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْنُ بْنُ عَيْسَى الْأَشْجَعِيُّ. أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَوْفَلِ بْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ سَعِيدِ الْأَنْبَاطِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِنْ آلِ عَلِيٍّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حِينَ دَفِنَ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَأْتِي بِقَرْيَةٍ؟ فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِقَرْيَةٍ مَاءٍ. فَقَالَ: رُشَّهَا عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ. قَالَ: وَقَبْرُ إِبْرَاهِيمَ قَرِيبٌ مِنَ الطَّرِيقِ. وَأَشَارَ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ دَارِ عَقِيلٍ

Alıntılar

☞ [00D0] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 113.

قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْنُ بْنُ عَيْسَى الْأَشْجَعِيُّ. أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَوْفَلِ بْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ سَعِيدِ الْأَنْبَاطِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِنْ آلِ عَلِيٍّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حِينَ دَفِنَ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَأْتِي بِقَرْيَةٍ؟ فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِقَرْيَةٍ مَاءٍ. فَقَالَ: رُشَّهَا عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ. قَالَ: وَقَبْرُ إِبْرَاهِيمَ قَرِيبٌ مِنَ الطَّرِيقِ. وَأَشَارَ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ دَارِ عَقِيلٍ.

İfâdeler

▪ Eylem İfâdeleri

E-0D0-9434 - Hz. Peygamber'in, İbrâhîm defnedildiğinde "Birisi bir kırba su getirebilir mi?" diye sorması. (أَلَا)

(النَّبِيِّ ﷺ حِينَ دَفِنَ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَأْتِي بِقَرْيَةٍ؟)

E-0D0-9436 - Ensardan bir adamın bir kırba su getirmesi. (فَأَتَى رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ بِقَرْيَةٍ مَاءٍ)

E-0D0-9437 - Hz. Peygamber'in onu kabrin üzerine serpmesi. (فَقَالَ: رُشَّهَا عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ)

E-0D0-9438 – İbrâhîm'in kabrinin *Dâru 'Uḳayl'*'in yakınındaki yola yakın olması. (قَالَ: وَقَبْرُ إِبْرَاهِيمَ قَرِيبٌ مِنَ الطَّرِيقِ. وَأَشَارَ

إِلَى قَرِيبٍ مِنْ دَارِ عَقِيلِ)

▪ **Mekân İfâdeleri**

M-0D0-943C - *Dâru 'Uḳayl'*'in yakınındaki yol. (قَرِيبٌ مِنَ الطَّرِيقِ. وَأَشَارَ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ دَارِ عَقِيلِ)

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-0D0-9439 – Nebî. (النَّبِيِّ)

N-0D0-943A – İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

N-0D0-943B - Ensar'dan Bir Adam. (رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ)

[EE00CB] 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Omer'in Babası: Kabre Su Serpilmesi Haberi

Alıntılar

☞ [00CA] ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 62.

أَنَا مُحَمَّدٌ أَنَا الرَّبِيُّ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَسَنٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ ابْنِهِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ رَشَّ عَلَى قَبْرِهِ وَحَتَمَ عَلَيْهِ بِيَدَيْهِ وَقَالَ عِنْدَ رَأْسِهِ (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ) مَا جَاءَ فِيمَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْقُوَّةِ فِي الْجَمَاعِ

İfâdeler

▪ **Eylem İfâdeleri**

E-0CA-858B - Resûlullâh'ın İbrâhîm'in kabrine su serpmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ ابْنِهِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ رَشَّ عَلَى قَبْرِهِ)

E-0CA-858D - Resûlullâh'ın kabrin toprağını bastırıp üzerinde uyuması. (وَحَتَمَ عَلَيْهِ بِيَدَيْهِ وَقَالَ عِنْدَ رَأْسِهِ (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ))

▪ **Nesne İfâdeleri**

N-0CA-A80C – Resûlullâh. (رَسُولَ اللَّهِ)

N-0CA-A80D – İbrâhîm. (إِبْرَاهِيمَ)

[T1] Güneş Tutulması Verileri

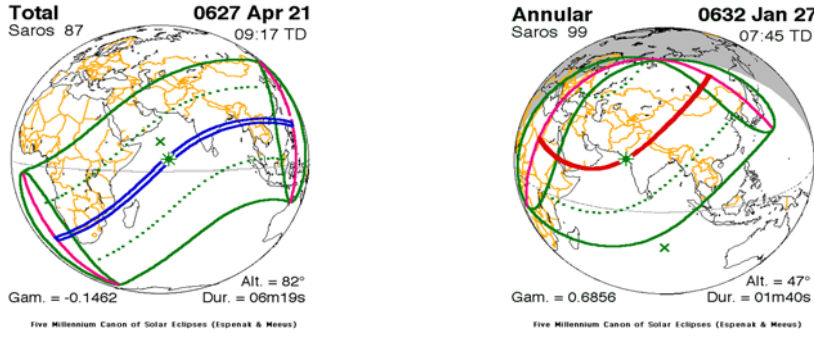
Açıklama: Güneş tutulması, Ay'ın Dünya ile Güneş arasına girmesi nedeniyle gün ışığının azalması şeklinde cereyan eden bir tabiat olayıdır. Bu olayın ne zaman cereyan edebileceği geçmişe ve geleceğe doğru binlerce yıla varan bir süre için, belirli astronomik yöntemler kullanılarak hesaplanabilmektedir. Bilgisayar aracılığıyla bu hesaplamalar Hz. Peygamber dönemi için 3-5 dakikayı geçmeyecek bir hata payı ile yapılabilmektedir. Bu hesaplamalara göre Hz. Peygamber döneminde Medine'den görülebilecek iki güneş tutulması olmuştur:

1) 21 Nisan 627 Salı, Saat 11 civarı [Hicrî 5. yılın son günü (Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s.91]

2) 27 Ocak 632 Pazartesi, Saat 09:42 civarı [29 Şevvâl 10H, Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s.92]

(Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in vefat ettiği gün)

Milâdî olarak vermiş olduğumuz tarih için Julian Takvimi esas alınmıştır. Bu tutulmaların Julian Günlerini de verelim: İlk tutulma 1950180 ve ikinci tutulma 1951922'inci günde meydana gelmiştir. Bu tezin savunmasının yapılacağı 1 Aralık 2017 Cuma tarihi itibarıyla Julian günü 2458089 olduğuna göre ikinci güneş tutulmasının meydana geldiği ve Hz. Peygamber'in küsûf namazı kıldırıldığı günden (27 Ocak 632 Pazartesi) bu güne (1 Aralık 2017 Cuma) kadar toplam 2458089 – 1951922 = 506167 gün geçmiştir.

Şekil 24: Medine döneminde gerçekleşen görülebilir iki Güneş tutulması.

Yukarıda, iki Güneş tutulmasının görülebileceği yerler gösterilmiştir.⁴⁶² İlki 21 Nisan 627 Salı, ikincisi de 27 Ocak 632 Pazartesi günü meydana gelmiş olan tutulmalardır. Daha detaylı astronomik bilgi ve belgeler internet üzerinden temin edilebilir.⁴⁶³ Bu konuda yapılmış bilgisayar programları aracılığıyla da Hz. Peygamber dönemindeki Ay kavuşum gün ve saatleri elde edilebilir.

Biz burada Güneş tutulmasının meydana geldiği günde cereyan eden olayları ortaya çıkarmayı amaç edinerek bu konudaki rivâyetleri derledik. Böylece bu rivâyetlerdeki sahabîlerin bahsi geçen günde (Yani 27 Ocak 632 Pazartesi günü) Medine’de olduklarını belgelemeye çalıştık. Bu şekilde diğer günler de tespit edildikçe Hz. Peygamber başta olmak üzere birçok sahâbî hakkında ayrıntılı malumatlar ortaya çıkabilecek ve bunlar tespit ettiğimiz süreçlerin irtibatlandırılmasında çok önemli fonksiyonlar icrâ edebilecektir.

Astronomik ve coğrafi bilgiler de, gerek süreçlerin belirlenmesi gerekse irtibatlandırılması açısından oldukça önemlidir. Astronomik bilgiden maksadımız sadece Güneş tutulması değildir. Yapılacak çalışmalarda Hz. Peygamber dönemindeki Ay kavuşumlarının bilinmesi ve bu istikamette hazırlanmış doğru bir takvimin varlığı da *Bütünsel Yaklaşım* çalışmalarının daha kolay ilerlemesini sağlar.

☞ [TA1] JD.1951922 **Güneş Tutulması:** 29 Şevvâl 10H – 27 Oca 632 Pt **09:45**

[T2] **Coğrafi Veriler**

Açıklama: Coğrafi açıdan da mekânların bilinmesi, mekânlar arasındaki uzaklıkların, yer şekillerinin ve özelliklerinin bilinmesi de oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Hz. Peygamber’in oğlu **İbrâhîm**’in vefat ettiği ve rivâyetlerde *el-Meşrebe*, *en-Nahl* ya da *el-’Âliye* olarak geçen yerin Mescid-

⁴⁶² bk. “<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/solar.html>”. Burada, diğer Güneş tutulmalarının da çizimleri vardır. Biz buraya sadece ilgili tarihte Medine döneminde görülebilecek olan iki Güneş tutulmasını aldık. Ayrıca bu internet sitesinde Hz.Peygamber dönemindeki bütün Ay tutulmaları ve Ay kavuşumlarının da bilgileri vardır. Bu bilgiler aracılığıyla o dönemde bir ayın ne zaman başladığını birkaç dakikalık bir hata payı ile öğrenmek mümkündür. Bu konuda ayrıca bkz. Mehmet Apaydın, *Resûlullah’ın Günlüğü*, İstanbul, 1995.

⁴⁶³ Meselâ bk. “<http://eclipse.gsfc.nasa.gov/solar.html>”, 2017 adresinde M.Ö. 1999 ile M.S. 3000 yılları arasındaki bütün güneş tutulmalarının yerleri, süreleri, saatleri olduğu gibi dünya üzerindeki gölge çizimlerini de görmek mümkündür.

i Nebevî'nin 3-4 km güneydoğusunda olduğunun ve oraya giderken veya gelirken *Benû'n-Neccâr* mekânlarından (Kabir azabı rivâyetlerinde geçen *el-Hâit* adlı mekânın olduğu yer) ve *Bakî'* mezarlığı mekânından geçiliyor olması oldukça önemli coğrafi bilgilerdir. Bu bilgilerin bu çalışmada nasıl kullanıldığı gösterilmeye çalışılacaktır.

☞ [TA1] *el-Meşrebe, en-Nahl, Bakî'* veya *el-Âliye* adlı mekânlar Medine'nin güney doğusunda ve aynı güzergâh üzerinde yer almaktadır.

E. KURGUNUN OLUŞTURULMASI

Haber'lerin hazırlanması ve ifâdelendirilmesinden sonraki aşamada *Kurgu*'nun oluşturulmasına başlanır. *Kurgu*'lar büyük oranda *Haber* içinde yer alan olgu ifâdelerinden yararlanılarak düzenlenir.

OLGULAR

Eylem olguları dışında *Kurgu*'da yer alan olguların bir listesi aşağıda yer almaktadır.

- * 3ADF3-Nesne - Nakli: 'Â' işe
- * 3ADF4-Nesne - Nakli: Yahudi Kadın
- * 3ADF5-Nesne - Nakli: Hz. Peygamber
- * 3ADF6-Zaman - Nakli: Olay Günü
- * 3ADF7-Mekân - Nakli: 'Â' işe'nin Evi
- * 3AE04-Nesne - Nakli: 'Abdurrahmân b. 'Avf
- * 3AE05-Grup - Nakli: Beraberindeki Sahâbe
- * 5EB9E-Zaman - Nakli: Kûsûf Günü
- * 5EBA1-Nesne - Nakli: Boz Katır
- * 5EBA4-Mekân - Nakli: Bahçe
- * 5EBA5-Mekân - Nakli: el-Meşrebe
- * 5EBAD-Nesne - Nakli: Zeyd b. Şâbit
- * 5EBAF-Grup - Nakli: Bahçedeki Sahâbiler
- * 5EC46-Nesne - Nakli: Ebû Bekre
- * 5EC47-Nesne - Nakli: Ebû Bekre'nin Arkadaşı
- * 5EC54-Nesne - Nakli: İbrâhîm
- * 5EC55-Nesne - Nakli: Sîrîn
- * 5EC56-Nesne - Nakli: Mâriye
- * 5EC5C-Nesne - Nakli: Enes b. Mâlik
- * 5EC79-Mekân - Nakli: el-Mescid
- * 5EC7F-Nesne - Nakli: 'Abdurrahmân b. Semure
- * 5EC80-Nesne - Nakli: Oyun Arkadaşı
- * C36CD-Mekan - Nakli: Ok Attıkları Yer
- * C36D3-Nesne - Nakli: Esmâ' binti Ebî Bekr
- * C36DA-Grup - Nakli: Mesciddeki Cemaat
- * C36E7-Nesne - Nakli: Ubey b. Ka' b
- * C3712-Nesne - Nakli: 'Alî b. Ebî Tâlib
- * C3713-Nesne - Nakli: 'Alî'nin Bildiği At
- * C3714-Nesne - Nakli: el-'Abbâs
- * C3715-Nesne - Nakli: Faql b. el-'Abbâs
- * C3716-Nesne - Nakli: Usâme b. Zeyd
- * C3717-Nesne - Nakli: Su Getiren Ensârî
- * BD425-Mekân - Nakli: Mezar Yeri
- * E6A21-Nesne - Nakli: Kağan b. 'Abdu'l-'Uzzâ
- * E6A23-Nesne - Nakli: Ekşem b. 'Abdu'l-'Uzzâ

Bunların dışında *Eylem* olguları da yukarıdaki olgularla irtibat hâlinindedir ve bunları da şu şekilde listelemek mümkündür:

* D517F-*Eylem* - Naklî: 1- ‘Â’ işe’nin yanına Yahudi dilenci kadının gelmesi

Tanım: Bu Eylem olgusu Yahudi bir dilenci kadının dilenmek üzere ‘Â’ işe’nin yanına gelmesi ile alakalıdır. Burada görüldüğü üzere olguların durumları ve özellikleri ile ilgili bilgiler gerekli görüldüğü takdirde tanım kısmında zikredilebilir.

E-D11-DB69- Muslim, *es-Sahîh*, II, 621.

- Bir Yahudi kadının dilenmek için ‘Â’ işe’ye gelmesi. (أَنَّ يَهُودِيَّةً أَتَتْ عَائِشَةَ تَسْأَلُهَا)

E-0FB-1DB2- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 349.

- Yahudi kadın dilencinin ‘Â’ işe’nin kapısında dilenmesi. (جَاءَتْ يَهُودِيَّةً فَاسْتَطْعَمَتْ عَلَيَّ بَابِي)

E-20A-E764- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43.

- Yahudi kadının ‘Â’ işe’nin yanına girmesi. (قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَيَّ يَهُودِيَّةً، فَحَدَّثْتَنِي،)

■ *Irt:* N-ADF8-Farazî-Karşılayan: [ADF3]- ‘Â’ işe

■ *Irt:* N-ADF9-Farazî-Gelen: [ADF4]- Yahudi Kadın

■ *Irt:* Z-ADFA-Naklî-Zaman: [ADF6]- Olay Günü

■ *Irt:* M-ADFB-Karma-Yer: [ADF7]- ‘Â’ işe’nin Evi

* D5180-*Eylem* - Naklî: 2-Yahudi Kadının "Allah seni kabir azabından korusun" demesi

E-D11-DB6A- Muslim, *es-Sahîh*, II, 621.

- Yahudi kadının “Allah seni kabir azabından korusun” demesi. (فَقَالَتْ: أَعَاذِكِ اللَّهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ،)

E-0FB-1DB3- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 349.

- Yahudi kadının “أَطْعِمُونِي أَعَاذِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ” demesi. (فَقَالَتْ أَطْعِمُونِي أَعَاذِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ)

E-20A-E765- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43.

- Yahudi kadının kabir azabı olduğunu söylemesi ve ‘Â’ işe’in itiraz etmesi. (وَقَالَتْ فِي بَعْضِ قَوْلِهَا: إِي وَالَّذِي يَتَّبِعُكَ فِتْنَةُ الْقَبْرِ،

قَالَتْ: فَانْتَهَرْتُهَا، وَقُلْتُ: مَا هُوَ بِأَوَّلِ كَذِبِكُمْ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَوْ كَانَ لِلْقَبْرِ عَذَابٌ لَأَخْبَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ)

■ *Irt:* N-ADFC-Karma-Söyleyen: [ADF4]- Yahudi Kadın

■ *Irt:* N-ADFD-Karma-İşiten: [ADF3]- ‘Â’ işe

■ *Irt:* M-ADFE-Naklî-Yer: [ADF7]- ‘Â’ işe’nin Evi

■ *Irt:* Z-ADFF-Naklî-Zaman: [ADF6]- Olay Günü

* D5181-*Eylem* - Naklî: 3- ‘Â’ işe’nin bunu Hz. Peygamber’e sorması

E-D11-DB6B- Muslim, *es-Sahîh*, II, 621.

- ‘Â’ işe’nin Hz. Peygamber’e, “Ya Resûlullâh insanlara kabirlerinde azab edilir mi?” diye sorması. (قَالَتْ)

عَائِشَةُ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يُعَذَّبُ النَّاسُ فِي الْقُبُورِ؟)

E-0FB-1DB4- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 349.

- Resûlullâh geldiğinde ‘Â’ işe’nin dediğini sorması. (قَالَتْ: فَلَمْ أَزَلْ أَحْبِسُهَا، حَتَّى جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا تَعْمَلُ هَذِهِ)

(الْيَهُودِيَّةُ)

E-20A-E767- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43.

- Hz. Peygamber yanında gelince ‘Â’ işe’nin durumu haber vermesi. (فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيَّ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ أَحْبَسْتُهُ بِقَوْلِهَا)

■ *Irt:* N-AE00-Farazî-Soran: [ADF3]- ‘Â’ işe

■ *Irt:* N-AE01-Farazî-Sorulan: [ADF5]- Hz. Peygamber

* D5182-*Eylem* - Naklî: 4-Hz. Peygamber’in cevap vermesi

E-D11-DB6C- Muslim, *es-Sahîh*, II, 621.

- Resûlullâh’ın “عَائِدًا بِاللَّهِ» demesi. (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «عَائِدًا بِاللَّهِ»)

E-0FB-1DB5- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 349.

- Hz. Peygamber’in “Ne diyor?” diye sorması üzerine ‘Â’ işe’nin “مَا تَعْمَلُ فُلْتُ تَعْمَلُ أَعَاذِكُمْ اللَّهُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ” demesi.

E-0FB-1DB6- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 349.

- Hz. Peygamber’in kalkıp ellerini kaldırarak kabir azabı ve deccalin fitnesinden Allah’a sığınması. (فَقَامَ رَسُولُ

اللَّهِ ﷺ فَرَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا يَسْتَعِيدُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ وَمِنْ فِتْنَةِ عَذَابِ الْقَبْرِ)

E-20A-E768- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43.

- Hz. Peygamber'in herhangi birşey söylememesi (فَلَمْ يَزِجْ إِلَيَّ شَيْئًا)

▪Irt: N-AE02-Farazî-Cevaplayan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-AE03-Farazî-Dinleyen: [ADF3]- 'Â' işe

※ D5183-**Eylem** - Naklî: **5- Hz. Peygamber'in, 'Abdurrahmân b. 'Avf' ve bazı ashâbî ile oğlunu görmek için hareket etmeleri**

E-0BE-E510- 'Abd b. Hümeyd, *el-Muntehab*, s. 309.

- Hz. Peygamber'in Abdurrahmân b. 'Avf' in elini tutarak hurmalığa gelmesi. (أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، فَأَتَى بِهِ النَّخْلَ)

E-113-2183- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 120.

- Resûlullâh'ın güneş battığı veya batmak üzere sarardığı bir sırada Eyyûb'la beraber çıkması. (خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ أَوْ اصْفَرَّتْ لِمَغِيبِ، وَمَعِيَ كُوْزٌ مِنْ مَاءٍ)

E-92B-7346- el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 451.

(لَمَّا تَقَلَّ [2] إِتْرَاهِيمَ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ)

E-92B-7347- el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 451.

(فَقَامَ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى أَتَى النَّخْلَ)

▪Irt: N-EB9B-Farazî-Giden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-EB9C-Farazî-Berberinde: [AE04]- 'Abdurrahmân b. 'Avf

▪Irt: G-EB9D-Farazî-Berberinde: [AE05]- Beraberindeki Sahâbe

▪Irt: Z-EB9F-Naklî-Yer: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-EBA6-Naklî-Hedeflenen Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

※ D5184-**Eylem** - Naklî: **6-Hz. Peygamber'in sabah erkenden binitiyile gitmesi**

E-D11-DB6D- Muslim, *es-Şaḥîh*, II, 621.

- Resulullahın daha sonra bir sabah hayvanına binip gitmesi. (ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ عَدَاةٍ مَرَكَبًا)

▪Irt: N-EBA0-Naklî-Binen: [ADF5]- Hz. Peygamber.

▪Irt: N-EBA2-Naklî-Binilen: [EBA1]- Boz Katır.

▪Irt: Z-EBA3-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü.

※ D5185-**Eylem** - Naklî: **7- Baḳî'ul-Ġarḳad civârında Benû'n-Neccâr'a ait bir bahçedeki iki kabrin yanına varması**

E-125-17EC- Muslim, *es-Şaḥîh*, IV, 2199.

- Hz. Peygamber *Benû'n-Neccâr*'ın bahçelerinden birinde iken katırın ürkmesi. (قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي حَائِطِ لَيْلِي النَّجَّارِ، عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ، إِذْ حَدَثَ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ)

E-9D7-858E- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Ḳabr*, s. 57.

- Resulullahın beyaz katırını üzerinde Baḳî'u'l-Ġarḳad'daki kabirlere uğraması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِسَبْرِ عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ بَيْضَاءَ فِي الْمَقَابِرِ بِتَقْيَعِ الْعَرَقَدِ)

E-108-BC94- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 25.

- Benû'n-Neccâr'ın bahçelerinden birine uğraması (فَمَرَّ عَلَى حَائِطِ لَيْلِي النَّجَّارِ)

E-C81-1D99- 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in iki kabre uğraması ve katırının ürkmesi. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِقَبْرَيْنِ وَهُوَ عَلَى بَعْلَةٍ فَحَدَثَ بِهِ)

E-C83-1D9E- 'Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in iki kabre uğraması. (مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِقَبْرَيْنِ)

E-11E-4663- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Baḳî'u'l-Ġarḳad'a defnedilmiş iki kabir görüp başında durması. (فَلَمَّا مَرَّ بِتَقْيَعِ الْعَرَقَدِ إِذَا بِقَبْرَيْنِ قَدْ دَفَنُوا فِيهِمَا رَجُلَيْنِ، فَوَقَفَ النَّبِيُّ ﷺ)

E-C7D-467C- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Ḳabr*, s. 89.

- Hz. Peygamber'in bir kabre uğraması. (مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقَبْرٍ)

▪Irt: M-EBA8-Farazî-Yer: [EBA4]- Bahçe.

▪Irt: N-EBA9-Farazî-Rastlayan: [ADF5]- Hz. Peygamber.

▪Irt: N-EBAE-Farazî-Oradaki: [EBAD]- Zeyd b. Şâbit.

▪Irt: G-EBB0-Farazî-Oradaki: [EBAF]- Bahçedeki Sahâbîler.

▪Irt: Z-EC3C-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü.

✱ D5186-Eylem - Naklî: 8- Üzerine bindiği boz katırının ürkmesi

E-125-17EC- Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2199.

- Hz. Peygamber *Benû'n-Neccâr*'ın bahçelerinden birinde iken katırının ürkmesi. (قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي حَائِطٍ لِيَنِي

النَّجَارِ، عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ وَنَحْرُ مَعَهُ، إِذْ خَادَتْ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ)

E-9D7-858F- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 57.

- Katırın ürkmesi (فَخَادَتْ بِهِ بَعْلَتُهُ)

E-C7A-BC8D- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 135.

- Hz. Peygamber'in bindiği boz katırın ürkmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَعْلَةٍ لَهُ شَهْبَاءَ فَخَادَتْ بِهِ)

E-108-BC93- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 25.

- Hz. Peygamber'in boz bir katıra binmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عَلَى بَعْلَةٍ شَهْبَاءَ)

E-108-BC95- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 25.

- Sahibine azab edilen bir kabir ile karşılaşınca katırın ürkmesi. (فَإِذَا هُوَ يَقْتَرُ يُعَدَّبُ صَاحِبُهُ، فَخَاصَّتِ الْبَعْلَةُ،)

E-C7D-467D- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 89.

- Boz katırının ürkmesi. (فَتَفَرَّتْ بَعْلَتُهُ الشَّهْبَاءَ)

▪Irt: N-EBAA-Naklî-Katıra Binen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-EBAB-Naklî-Ürken: [EBA1]- Boz Katır

▪Irt: M-EBAC-Naklî-Yer: [EBA4]- Bahçe

✱ D5187-Eylem - Naklî: 9-Oradakilerin koşup katırın yularından tutmaları

E-9D7-8590- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 57.

- Müslümanlardan bir adamın katırın yularını tutmak üzere öne atılması. (فَوَثَبَ إِلَيْهَا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ لِيَأْخُذُوا بِلِجَامِهَا)

E-C7D-467E- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 89.

- İnsanların katırın yularından tutması. (فَأَخَذَ الْقَوْمُ بِلِجَامِهَا)

▪Irt: G-EC37-Naklî-Oradakiler: [EBAF]- Bahçedeki Sahâbîler

▪Irt: N-EC38-Naklî-Tutulan: [EBA1]- Boz Katır

▪Irt: N-EC39-Naklî-Binitli: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-EC3A-Naklî-Yer: [EBA4]- Bahçe

▪Irt: Z-EC3B-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

✱ D5188-Eylem - Naklî: 10-Hz. Peygamber'in “إِنَّهُمَا لِيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرِهِمْ” demesi

E-125-17ED- Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2199.

- Hz. Peygamber'in kabir sahiplerini sorması. (وَإِذَا أَقْبَرُ سِنَّةٌ أَوْ حَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ - قَالَ: كَذَا كَانَ يَقُولُ الْجُرَيْرِيُّ - فَقَالَ: «مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ

هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟»)

E-125-17EE- Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2199.

- Hz. Peygamber'in ne zaman öldüklerini sorması. (فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟)

E-125-17EF- Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2199.

- Adamın şirk döneminde öldüklerini söylemesi. (قَالَ: مَاثُوا فِي الْإِشْرَاقِ)

E-125-17F0- Muslim, *es-Şahîh*, IV, 2199.

- Nebî'nin “إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِنُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمِعُ مِنْهُ” demesi.

E-0F7-7541- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XII, 352.

- Orada kabirlerdekine azab edildiğini işitmesi. (فَسَمِعَهُمْ وَهُمْ يُعَذَّبُونَ)

E-0F7-7542- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XII, 352.

- Hz. Peygamber'in oradan kabir azabına sığınarak ayrılması. (فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ)

E-9D7-8591- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 57.

- Hz. Peygamber'in “دَعَوْهَا فَإِنَّهَا سَمِعَتْ عَذَابَ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ» وَكَانَ رَجُلًا مُنَافِقًا” demesi.

E-C7A-BC8E- el-Beyhakî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 135.

- Hz. Peygamber'in “حَادِثٌ وَلَمْ يَحِدْ عَنْ كَبِيرٍ، حَادِثٌ عَنْ رَجُلٍ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ مِنْ أَجْلِ النَّمِيمَةِ، وَآخِرُ يُعَذَّبُ مِنَ الْعَيْبَةِ” demesi.

E-108-BC96- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 25.

- Hz. Peygamber “لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِنُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ” demesi.

E-113-2188- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 120.

- Hz. Peygamber'in "أَسْمِعْ أَصْوَاتَ الْيَهُودِ يُعَذِّبُونَ فِي قُبُورِهِمْ" demesi.

E-110-2189- 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 103.

- Resulullâh'ın güneş batarken çıkması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ حِينَ وَجَبَتْ الشَّمْسُ)

E-110-218A- 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 103.

- Resulullâh'ın "هَذِهِ أَصْوَاتُ يَهُودٍ تُعَذَّبُ فِي قُبُورِهِمْ" demesi.

E-C81-1D9A- 'Abdurrezzâk, *el-Musanef*, III, 588.

- Resulullâh'ın "حَادِثٌ وَحَقٌّ لَهَا، إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ يُعَذَّبَانِ مِنْ غَيْرِ كَبِيرٍ وَبِلَا، أَمَّا هَذَا لِأَخِذِهَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبُؤْلِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَأْكُلُ الْحُومَ" demesi.

E-C83-1D9F- 'Abdurrezzâk, *el-Musanef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in "هَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهَذَا قَبْرُ فُلَانٍ، وَهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي غَيْرِ كَبِيرٍ وَبَلَى، أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَتَأَدَّى بِبَوْلِهِ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَهْمُرُ النَّاسَ" demesi.

E-11E-4664- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Onlara buraya bugün kimi defnettiniz diye sorması. (فَقَالَ: «مَنْ دَفَنْتُمْ هَهُنَا الْيَوْمَ؟»)

E-11E-4665- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Onlar'ın "fulanı" demeleri. (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فُلَانٌ)

E-11E-4666- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Hz. Peygamber'in "إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا" demesi. (قَالَ: «إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُفْتَنَانِ فِي قَبْرَيْهِمَا»)

E-115-4673- et-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Resulullah'ın "إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ فِي قُبُورِهِمَا" demesi. (إِنَّ صَاحِبِي هَذَيْنِ الْقَبْرَيْنِ لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ فِي قُبُورِهِمَا)

E-C7D-467F- el-Beyhaqî, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr*, s. 89.

- Hz. Peygamber'in "خَلُّوا عَنْهَا فَإِنَّ صَاحِبَ الْقَبْرِ يُعَذَّبُ، فَإِنَّهُ لَا يَسْتَتِرُهُ مِنَ الْبُؤْلِ" demesi

■Irt: N-EC3D-Naklî-Iritibat: [ADF5]- Hz. Peygamber.

■Irt: G-EC3F-Naklî-Iritibat: [EBAF]- Bahçedeki Sahâbîler.

■Irt: M-EC41-Naklî-Iritibat: [EBA4]- Bahçe.

■Irt: Z-EC42-Naklî-Iritibat: [EB9E]- Kûsûf Günü.

* D5189-Eylem - Naklî: 11-Oradakilerin cevap vermeleri

E-125-17F1- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Sonra yüzünü onlara dönmesi ve "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ" demesi.

E-125-17F2- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Onların "نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ" demeleri. (قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ)

E-125-17F3- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Onlara "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ" demesi. (فَقَالَ: «تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ»)

E-125-17F4- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Onların "نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ" demeleri. (قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ)

E-125-17F5- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Onlara "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ، مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ" demesi. (قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ، مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ)

E-125-17F6- Muslim, *es-Sahîh*, IV, 2199.

- Onların "نَعُوذُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ" demeleri. (قَالَ: «نَعُوذُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ» قَالُوا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ)

■Irt: G-EC3E-Naklî-Iritibat: [EBAF]- Bahçedeki Sahâbîler

■Irt: N-EC40-Naklî-Iritibat: [ADF5]- Hz. Peygamber

■Irt: M-EC43-Naklî-Iritibat: [EBA4]- Bahçe

■Irt: Z-EC44-Naklî-Iritibat: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D518A-Eylem - Naklî: 12-Hz. Peygamber'in bir hurma dalı istemesi

E-115-4674- et-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Resulullah'ın "هَاتِيْنَا بِمِنْهُ مِنْ هَذَا النَّخْلِ بِعَسِيْبٍ؟" demesi. (هَاتِيْنَا بِمِنْهُ مِنْ هَذَا النَّخْلِ بِعَسِيْبٍ؟)

E-115-4675- et-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Ebû Bekre ile arkadaşının yarışıp hurmadan bir dal kırması. (فَاسْتَبَقْتُ أَنَا وَصَاحِبِي فَمَسَبَقْتُهُ وَكَسَرْتُ مِنَ النَّخْلِ عَسِيْبًا)

E-115-4676- et-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Ebû Bekre'nin dalı Hz. Peygamber'e getirmesi. (فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ)

■Irt: N-EC45-Naklî-İsteyen: [ADF5]- Hz. Peygamber

- Irt: N-EC49-Naklî-Getiren: [EC46]- Ebû Bekre
- Irt: N-EC4A-Naklî-Yarısan: [EC47]- Ebû Bekre'nin Arkadaşı
- Irt: M-EC4C-Naklî-Yer: [EBA4]- Bahçe
- Irt: Z-EC4D-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

※ D518B-Eylem - Naklî: **13-Dalı ikiye kırıp herbirini bir mezarın üzerine dikmesi**

E-C81-1D9B- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in hurma dalı kırdıktan sonra her iki kabrin üstüne birer tane dikmesi. (ثُمَّ كَسَرَ جَرِيدَةً مِنْ نَخْلٍ فَعَرَسَ

عَلَى كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً)

E-C83-1DA0- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in eline yaş bir hurma dalı alıp kırdıktan sonra kabirlerin üzerine koyması. (ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً

فَكَسَرَهَا، فَوَضَعَ عَلَى هَذَا وَاحِدَةً وَعَلَى هَذَا وَاحِدَةً)

E-11E-4669- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Hz. Peygamber'in yaş bir dal alması ve iki parçaya bölüp iki kabrin üzerine koyması. (. وَأَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا، ثُمَّ

جَعَلَهَا عَلَى الْقَبْرَيْنِ)

E-115-4677- eṭ-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Hz. Peygamber'in dalı kırıp her iki kabrin üstüne birer parçasını koyması. (فَشَقَّهٖ بِنِصْفَيْنِ مِنْ أَعْلَاهُ فَوَضَعَ عَلَى أَحَدَيْهَا نِصْفًا

وَعَلَى الْآخَرِ نِصْفًا)

- Irt: N-EC4B-Naklî-Diken: [ADF5]- Hz. Peygamber

- Irt: M-EC4E-Naklî-Yer: [EBA4]- Bahçe

- Irt: Z-EC4F-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

※ D518C-Eylem - Naklî: **14-Bunun ne işe yaradığını sormaları ve cevabı**

E-C81-1D9D- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III, 588.

- Resûlullah'ın "«لَعَلَّهُ يُخَفِّفُ عَنْهُمَا مَا دَامَا رَطْبَيْنِ»" demesi. (فَقَالَ: «لَعَلَّهُ يُخَفِّفُ عَنْهُمَا مَا دَامَا رَطْبَيْنِ».)

E-C83-1DA1- 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III, 588.

- Hz. Peygamber'in "«عَسَى أَنْ يُخَفِّفَ عَنْهُمَا الْعَذَابَ مَا دَامَا رَطْبَيْنِ، أَوْ رَطْبَيْنِ»" demesi. (وَقَالَ: «عَسَى أَنْ يُخَفِّفَ عَنْهُمَا الْعَذَابَ مَا دَامَا رَطْبَيْنِ، أَوْ رَطْبَيْنِ».)

(رَطْبَيْنِ».)

E-11E-466A- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Onlar'ın "«Ya Resulullah bunu niçin yaptın?»" demeleri (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمِمَّ فَعَلْتَ؟)

E-11E-466B- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Hz. Peygamber'in "«لِيُخَفِّفَ عَنْهُمَا»" demesi. (قَالَ: «لِيُخَفِّفَ عَنْهُمَا».)

E-11E-466C- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Onlar'ın "«Ey Allâh'ın Resülü bu ikisine ne zamana kadar azab edilir?»" demeleri (قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَحَتَّى مَتَى يُعَذَّبَانِ؟)

E-11E-466D- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 216.

- Hz. Peygamber'in "«عَيْبٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ»" demesi. (قَالَ: «عَيْبٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ». قَالَ: «وَلَوْلَا تَمَرِّجًا فِي قُلُوبِكُمْ، أَوْ تَرْتِيدُكُمْ فِي الْحَدِيثِ سَمِعْتُمْ مَا أَسْمَعُ»)

قَالَ: «وَلَوْلَا تَمَرِّجًا فِي قُلُوبِكُمْ، أَوْ تَرْتِيدُكُمْ فِي الْحَدِيثِ سَمِعْتُمْ مَا أَسْمَعُ»)

E-115-4678- eṭ-Ṭayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

- Resûlullah'ın "«إِنَّهُ يَهْوَنُ عَلَيْهِمَا مَا دَامَ فِيهِمَا مِنْ ثُلُوبَيْهِمَا شَيْءٌ؛ إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ فِي الْغَيْبَةِ وَالْبُؤْلِ»" demesi.

- Irt: G-EC50-Naklî-Soranlar: [EBAF]- Bahçedeki Sahâbîler

- Irt: N-EC51-Naklî-Sorulan: [ADF5]- Hz. Peygamber

- Irt: Z-EC52-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

- Irt: M-EC53-Naklî-Yer: [EBA4]- Bahçe

※ D518D-Eylem - Naklî: **15-Oğlunun yanına varması ve onu can çekişirken bulması**

E-3E9-E509- İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, III, 63.

- Oğlu can çekiştiği için Hz. Peygamber'in gözlerinden yaş gelmesi. (قَالَ أَنَسٌ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَكِيدُ بِنَفْسِهِ، قَالَ: فَدَمَعَتْ عَيْنَا النَّبِيِّ)

E-0C5-A7F3- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 138.

- Resûlullah'ın es-Sûk'da bulunan oğlu İbrâhîm'in yanına girmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ فِي السُّوقِ)

E-904-733D- el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, II, 83.

(ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ)

E-92B-7348- el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I, 451.

(فَإِذَا ابْتَدَأَ إِبرَاهِيمُ يَبُوءُ بِنَفْسِهِ. فَوَضَعَهُ فِي حِجْرِهِ)

- **Irt:** N-EC57-Naklî-Varan: [ADF5]- Hz. Peygamber
- **Irt:** N-EC58-Naklî-Can Çekişen: [EC54]- İbrâhîm
- **Irt:** N-EC59-Naklî-Berberinde: [AE04]- ‘Abdurrahmân b. ‘Avf
- **Irt:** N-EC5A-Naklî-Orada: [EC55]- Sîrîn
- **Irt:** N-EC5B-Naklî-Orada: [EC56]- Mâriye
- **Irt:** N-EC5D-Naklî-Berberinde: [EC5C]- Enes b. Mâlik
- **Irt:** Z-EC61-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü
- **Irt:** M-EC62-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

※ D518E-**Eylem** - Naklî: **16-Onu kucacağına alması**

E-0BE-E511- ‘Abd b. Hümeyd, *el-Muntehab*, s. 309.

- Orada oğlu İbrâhîm’i annesinin kucığında can çekişiyor halde bulması. (فَإِذَا ابْتَدَأَ إِبرَاهِيمُ فِي حِجْرِ أَبِيهِ، وَهُوَ يَبُوءُ بِنَفْسِهِ)

E-0BE-E512- ‘Abd b. Hümeyd, *el-Muntehab*, s. 309.

- Hz. Peygamber’in onu kucacağına alması. (فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ ﷺ وَوَضَعَهُ فِي حِجْرِهِ)

E-92B-7348- el-Belâzurî, *Ensâbu ‘l-Eşraf*, I, 451.

(فَإِذَا ابْتَدَأَ إِبرَاهِيمُ يَبُوءُ بِنَفْسِهِ. فَوَضَعَهُ فِي حِجْرِهِ)

- **Irt:** N-EC5E-Naklî-Kucaklayan: [ADF5]- Hz. Peygamber
- **Irt:** N-EC5F-Naklî-Kucaklanan: [EC54]- İbrâhîm
- **Irt:** M-EC63-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*
- **Irt:** Z-EC64-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

※ D518F-**Eylem** - Naklî: **17-İbrâhîm’in vefat etmesi ve bağışmalar**

E-0DF-7548- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- Hz. Peygamber’in oğlu İbrâhîm için ağlaması. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَكَى عَلَى إِبرَاهِيمَ ابْنِهِ)

E-0DF-7549- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- Usâme b. Zeyd’in bağışması. (فَصَرَخَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)

E-0DF-754A- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- Hz. Peygamber’in onu nehyetmesi. (فَنَهَاهُ النَّبِيُّ ﷺ)

E-0DF-754B- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- [Usâme’nin] “Seni ağlarken gördüm” demesi. (فَقَالَ: رَأَيْتَكَ تَبْكِي)

E-0DF-754C- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- Hz. Peygamber’in “البكاء من الرَّحْمَةِ، وَالصَّرَاحُ مِنَ الشَّيْطَانِ” demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «البكاء من الرَّحْمَةِ، وَالصَّرَاحُ مِنَ الشَّيْطَانِ»)

E-926-7F3C- el-Bundâr, *el-Muntekâ*, s. 87.

- Resûlullâh’ın oğlu İbrâhîm vefat edince Usâme bağışması (لَمَّا مَاتَ إِبرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَاحَ أُسَامَةُ)

E-926-7F3D- el-Bundâr, *el-Muntekâ*, s. 87.

- Resûlullâh “مَّا هَذَا؟ لَيْسَ هَذَا مِنَّا، لَيْسَ لِصَاحِبِ حَظٍّ، الْقَلْبُ يَجُوزُ وَالْعَيْنُ تَدْمَعُ وَلَا تُغْضِبُ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ” demesi.

▪ **Irt:** M-EC65-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

▪ **Irt:** Z-EC66-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪ **Irt:** N-EC67-Naklî-Vefat Eden: [EC54]- İbrâhîm

▪ **Irt:** N-EC68-Naklî-Bağışan: [EC55]- Sîrîn

▪ **Irt:** N-EC69-Naklî-Bağışan: [EC56]- Mâriye

※ D5190-**Eylem** - Naklî: **18- Gözlerinden yaş gelmesi**

E-0BE-E513- ‘Abd b. Hümeyd, *el-Muntehab*, s. 309.

- Sonra "" demesi. (ثُمَّ قَالَ: «يَا إِبرَاهِيمُ إِنَّا لَا نُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا»)

E-0BE-E514- ‘Abd b. Hümeyd, *el-Muntehab*, s. 309.

- Sonra gözlerinin dolması. (، ثُمَّ دَرَفَتْ عَيْنَاهُ)

E-0E8-7545- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Hz. Peygamber’in, oğlu İbrâhîm vefat ettiğinde gözyaşı dökmesi. (لَمَّا مَاتَ إِبرَاهِيمُ دَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

E-0C5-A7F4- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 138.

- ‘Abrurrahmân b. ‘Avf ile beraberken gözlerinden yaş gelmesi. (فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ وَمَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ)

(فَقَالَ: « يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ »)

E-904-7341- el-Buḥārī, *es-Şaḥiḥ*, II, 83.

(ثُمَّ أَتَيْتُهَا بِالْحَرَى، فَقَالَ ﷺ: «إِنَّ الْعُرَى تَدْمَعُ، وَالْقَلْبُ يَجْرُؤُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يُرِضِي رَبَّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَخْرُؤُونَ»)

E-92B-734B- el-Belâzurî, *Ensâbu 'l-Eşrâf*, I, 451.

(فَقَالَ: « [نَهَيْتُ عَنِ النَّوْحِ وَالْغِنَاءِ، صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ فَاجْرَيْنِ: صَوْتُ لَهْوٍ عِنْدَ بَعْمَةٍ، وَمَزَامِيرِ شَيْطَانٍ، وَصَوْتِ عِنْدَ مُصِيبَةٍ رَبَّةٍ شَيْطَانٍ، وَخَمْسِ وَجْهِ، وَشَقِّ حَيْبٍ. وَلِكِنَّهَا رَحْمَةٌ. وَمَنْ لَا يُرْحَمَ، لَا يُرْحَمُ. وَلَوْلَا أَنَّهُ أَمْرٌ حَقٌّ، وَوَعْدٌ صَادِقٌ، وَسَبِيلٌ مَأْتِيَةٌ، وَأَنَّ آخِرَنَا سَيِّئَةٌ أَوْلَانَا، لَجَرَعْنَا أَشَدَّ مِمَّا جَرَعْنَا] » . ثُمَّ قَالَ: « [تَدْمَعُ الْعُرَى، وَيَبْجَعُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ، وَإِنَّا بِكَ، يَا إِبْرَاهِيمَ، لَمَخْرُؤُونَ] »

E-921-738D- İbn Şâzân el-Ḥasen b. Ḥalef, *es-Şâmin min Eczâ' i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106.

- Hz. Peygamber'in "الْقَلْبُ يَجْرُؤُ، وَالْعُرَى تَدْمَعُ، وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يُرِضِي الرَّبَّ، يَا إِبْرَاهِيمَ إِنَّا بِكَ لَمَخْرُؤُونَ" demesi.

▪Irt: N-EC71-Naklî-Açıklayan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-EC72-Naklî-İşiten: [AE04]- 'Abdurrahmân b. 'Avf

▪Irt: Z-EC73-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-EC74-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

* D5193-Eylem - Naklî: 21-Cenazenin üzerini örtmeleri

E-921-738A- İbn Şâzân el-Ḥasen b. Ḥalef, *es-Şâmin min Eczâ' i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106.

- Ölünce üzerinin örtülmesi. (فَلَمَّا فَرَغَ سَجِّي بِرُؤْبٍ)

▪Irt: N-EC75-Naklî-Cenaze: [EC54]- İbrâhîm

▪Irt: Z-EC76-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-EC77-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

* D5194-Eylem - Naklî: 22-Hz. Peygamber'in evine geri dönmesi

E-D11-DB70- Muslim, *es-Şaḥiḥ*, II, 621.

- Resulullahın gittiği yerden dönerek musallaya varması. (فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَرْكَبِهِ، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مُصَلَّاهُ الَّذِي كَانَ يُصَلِّي فِيهِ)

▪Irt: N-EC78-Naklî-Dönen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-EC7A-Naklî-Dönülen Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-EC7B-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D5195-Eylem - Naklî: 23-Güneşin tutulması

E-D11-DB6E- Muslim, *es-Şaḥiḥ*, II, 621.

- Ardından Güneş'in tutulması. (فَحَسَفَتِ الشَّمْسُ)

E-3E5-E4DF- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

- O gün güneşin tutulması. (وَحَسَفَتِ الشَّمْسُ ذَلِكَ الْيَوْمَ)

E-3E7-E4EC- et-Taberânî, *el-Mu'cemu 'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- O gün güneşin tutulması. (وَحَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَئِذٍ)

E-FDB-B5BD- İbn Hibbân, *es-Şaḥiḥ (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût)*, XII, 439.

- Hz. Peygamber döneminde Güneş tutulması. (انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

E-FD3-B5CC- el-Buḥârî, *es-Şaḥiḥ*, II, 33.

- Güneş tutulduğu sırada Ebû Bekre ve yanındakilerin Resulullah ile beraber olmaları. (كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَانْكَسَفَتِ

الشَّمْسُ)

E-FC9-0A17- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 295.

- Hz. Peygamber döneminde Güneş'in tutulması. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

E-FC6-0A1B- Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389.

- Hz. Peygamber zamanında Güneş'in tutulması. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)

E-FC4-0A25- İbn Ebî 'Âşim, *el-Âḥâd ve 'l-Meşânî*, III, 122.

- Hz. Peygamber zamanında güneş tutulması ve yıldızların görünmesi. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى بَدَتْ

النُّجُومُ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ)

E-C98-215F- et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Hz. Peygamber zamanında sıcak bir günde güneş tutulması. (كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ)

E-A92-EB47- el-Buḥârî, *es-Şaḥiḥ*, II, 37.

- Resûlullâh zamanında Güneş tutulunca namaz kıldırması. (انْخَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ)

▪Irt: Z-EC7C-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D5196-Eylem - Naklî: 24-Hz. Peygamber'in ridâsını sürüyerek mescide gitmesi

E-FDB-B5BE- İbn Hibbân, *es-Şâhih* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), XII, 439.

- Ayağa kalkmaları. (فَقَامَ وَتَمَّنَا)

E-FD3-B5CD- el-Buḥârî, *es-Şâhih*, II, 33.

- Resûlullâh'ın kalkıp ridâsını sürüyerek Mescid'e girmesi. (فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ يَجْرُ رِدَائِهِ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ)

▪Irt: N-EC7D-Naklî-Giden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-EC7E-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D5197-Eylem - Naklî: 25-Ok atan 'Abdurrahmân b. Semure ve arkadaşının tutulmayı görerek mescide yönelmeleri

E-C93-21B7- İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Semure b. Cundeb ve ensârdan bir arkadaşı ok atarken Güneş tutulması. (قَالَ سَمُرَةُ بْنُ جُنْدَبٍ: بَيْنَمَا أَنَا بِؤُمَا وَعَلَامٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِذَا كَانَتْ الشَّمْسُ قَبْدَ رُحْمَتِي، أَوْ ثَلَاثَةً فِي غَيْرِ النَّاطِرِينَ مِنَ الْأَفْقِ اسْوَدَّتْ حَتَّى كَانَتْ نُتُومَةً) نَزِمِي غَرَضًا لَنَا، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى إِذَا كَانَتْ الشَّمْسُ قَبْدَ رُحْمَتِي، أَوْ ثَلَاثَةً فِي غَيْرِ النَّاطِرِينَ مِنَ الْأَفْقِ اسْوَدَّتْ حَتَّى كَانَتْ نُتُومَةً

E-C93-21B8- İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Birbirlerine mescide gitmelerini söylemeleri. (فَقَالَ أَحَدُنَا لِصَاحِبِهِ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَوَاللَّهِ لَيُخَالِدُنَّ شَأُنُ هَذِهِ الشَّمْسِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي أَمْرِيهِ خَدَاتًا)

E-C93-21B9- İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Mescide vardıklarında kalabalık bulmaları. (فَدَقَعْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَإِذَا هُوَ بَارَزٌ)

▪Irt: N-36CA-Naklî-Ok Atan1: [EC7F]- 'Abdurrahmân b. Semure

▪Irt: N-36CB-Naklî-Ok Atan2: [EC80]- Oyun Arkadaşı

▪Irt: Z-36CC-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36CE-Naklî-Yer: [36CD]- *Ok Attıkları Yer*

▪Irt: M-371B-Naklî-Vardıkları Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D5198-Eylem - Naklî: 26-Hz. Peygamber'in namaza başlaması

E-D11-DB71- Muslim, *es-Şâhih*, II, 621.

- Kiyama durması ve insanların da ardında durması. (فَقَامَ وَقَامَ النَّاسُ وَرَاءَهُ)

E-C93-21BA- İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Resulullahın insanların yanına çıktığı sırada karşılaşmaları. (فَوَافَقْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِينَ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ)

▪Irt: N-36D2-Naklî-Başlayan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-8B99-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-8B9A-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D5199-Eylem - Naklî: 27-Esmâ' binti Ebî Bekr'in mescide gelmesi ve 'Â' işe'ye durumu namazda iken sorması

E-C86-17E2- Mâlik b. Enes, *el-Muvaḥḩa*, I, 235.

- Esmâ' 'nın güneş tutulduğunda 'Â' işe'nin yanına gelmesi ve insanları namaz kılariken görmesi. (أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حِينَ حَسَبَتِ الشَّمْسُ، فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي)

E-C86-17E3- Mâlik b. Enes, *el-Muvaḩa*, I, 235.

- İnsanlar ne yapıyor diye sorması. (فَقُلْتُ: مَا لِلنَّاسِ؟)

E-C86-17E4- Mâlik b. Enes, *el-Muvaḩa*, I, 235.

- 'Â' işe'nin [namazda] göğre işaret etmesi ve subhânallah demesi. (فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا إِلَى السَّمَاءِ، وَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ)

E-C86-17E5- Mâlik b. Enes, *el-Muvaḩa*, I, 235.

- Esmâ' 'nın 'âyet mi?' diye sorunca evet anlamında işaret etmesi. (فَقُلْتُ: آيَةٌ؟ فَأَشَارَتْ أَنْ نَعَمْ)

E-921-7389- İbn Şâzân el-ḩasen b. ḩalef, *es-Şâmin min Ecza'i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106.

- Esmâ' 'nın İbrâhîm'in vefat sırasında orada olması. (أَسْمَاءُ بِنْتُ يَزِيدَ، أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا كَانَ ابْنُهُ إِبْرَاهِيمَ يُتَضَي)

▪Irt: N-36D4-Naklî-Gelen: [36D3]- Esmâ' binti Ebî Bekr

▪Irt: N-36D5-Naklî-Sorulan: [ADF3]- 'Â' işe

▪Irt: Z-36D6-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36D7-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D519A-Eylem - Nakli: 28-Namazın ilk rekâtının kılınması

E-D11-DB72- Muslim, *es-Şaḥîḥ*, II, 621.

- Uzun bir kıyam yapması. (قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا)

E-D11-DB73- Muslim, *es-Şaḥîḥ*, II, 621.

- Sonra rükû yapması. (ثُمَّ رَكَعَ)

E-D11-DB74- Muslim, *es-Şaḥîḥ*, II, 621.

- Uzun bir rükû yapması. (فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا)

E-FC9-0A18- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 295.

- Hz. Peygamber'in iki rekat kılması. (قَالَ: وَكَانَ يُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ)

E-FC6-0A1D- Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389.

- Hz. Peygamber'in Bakara sûresini okuması. (فَقَامَ فَحَزَزْتُ قِرَاءَتَهُ، فَرَأَيْتُ أَنَّهُ قَرَأَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ)

E-FC6-0A1F- Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389.

- Sonra iki secde yapması. (ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ)

E-C98-2160- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Hz. Peygamber'in insanlar yere çökecek kadar uzun kıyamda durması. (فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ حَتَّى جَعَلُوا يَحْرُونَ)

E-C98-2161- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Uzun rükû yapması (قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2162- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Doğrulunca uzun beklemesi (، ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2163- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Uzun rükû yapması (ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2164- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Doğrulunca uzun beklemesi (ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ)

E-C98-2165- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- İki Secde yapması. (ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ)

E-FBB-21A6- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 21.

- Cemaatle birlikte kalkıp uzunca bir kıyam yapıp rukuya varması. (فَقَامَ، وَفُتْنَا مَعَهُ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ، حَتَّى طَلَبْنَا أَنَّهُ لَيْسَ بِرَاجِعٍ، ثُمَّ رَكَعَ)

E-FBB-21A7- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 21.

- Rukudan doğrulup uzun süre beklemesi ve secde etmesi. (ثُمَّ رَكَعَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدْ، ثُمَّ سَجَدَ)

E-FBB-21A8- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 21.

- Oturup uzun süre beklemesi. (ثُمَّ جَلَسَ، فَلَمْ يَكِدْ يَسْجُدْ)

E-FBB-21A9- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 21.

- Tekrar secde edip uzun süre secdede kalması. (ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكِدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ)

E-C93-21BB- İbn Ḥuzeyme, *Şaḥîḥu İbni Ḥuzeyme*, II, 325.

- Hz. Peygamber'in onlara o zamana kadar ki en uzun namazı sessiz olarak kıldırması. (قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا قَامَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، لَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

(قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا رَكَعَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

E-C93-21BC- İbn Ḥuzeyme, *Şaḥîḥu İbni Ḥuzeyme*, II, 325.

- Hz. Peygamber'in onlara o zamana kadar ki en uzun rukuyu sessiz olarak yapması. (قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا رَكَعَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

(قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا سَجَدَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

E-C93-21BD- İbn Ḥuzeyme, *Şaḥîḥu İbni Ḥuzeyme*, II, 325.

- Hz. Peygamber'in onlara o zamana kadarki en uzun secdeyi sessiz olarak yapması. (قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا سَجَدَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

(قَالَ: فَاسْتَقَدَّمُ فَصَلَّى بِنَا كَأَطُولِ مَا سَجَدَ بِنَا فِي صَلَاةٍ قَطُّ، وَلَا يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ)

▪Irt: N-36D8-Nakli-İmam: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36DB-Nakli-Cemaat: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: Z-36DD-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-8B9B-Nakli-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D519B-Eylem - Nakli: 29-Namazın ikinci rekâtının kılınması

E-CF9-FD06- İbn Vehb, *el-Muvaṭṭâ'*, s. 76.

- Sonra benzer şekilde bir rekât daha kılarak dört rekâta tamamlaması. (ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ فَاسْتَكْمَلَ أَرْبَعَ رُكْعَاتٍ)

E-FC9-0A19- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 295.

- Hz. Peygamber'in iki rekât daha kılması. (ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْأَلُ)

E-FC6-0A20- Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389.

- Hz. Peygamber'in kalkıp Al-i 'İmrân sûresini okuması. (ثم قام، فأطال القراءة فحزرت قراءته، فرأيت أنه قرأ بسورة آل عمران)

E-C98-2166- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Aynısını bir defa daha tekrar etmesi. (ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ)

E-C98-2167- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Dört rekât ve dört secdeli yapması. (فَكَانَتْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ وَجَعَلَ يَتَعَدَّمُ وَيَتَأَخَّرُ وَيَتَأَخَّرُ فِي صَلَاتِهِ)

E-FBB-21AA- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- İkinci rekatte de aynı şeyleri yapması. (ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ كَمَا فَعَلَ فِي الْأُولَى)

E-FBB-21AB- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- İkinci rekatin secdesinde iken yere ufleyif ağlaması. (وَجَعَلَ يَنْفُخُ فِي الْأَرْضِ، وَيَبْكِي وَهُوَ سَاجِدٌ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ)

E-FBB-21AC- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in "رَبِّ، لَمْ تُعَذِّبْهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ؟ رَبِّ، لَمْ تُعَذِّبْنَا وَنَحْنُ نَسْتَعْفِرُكَ؟" demesi.

E-C93-21BE- İbn Huzeyme, *Şahîhu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Hz. Peygamber'in ikinci rekâta da aynı şeyi yapması ve güneşin açılmasıyla bitirmesi. (قَالَ: ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ

مِثْلَ ذَلِكَ قَالَ: فَوَافَقَ تَحَلِّي الشَّمْسِ جُلُوسَهُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ

▪Irt: N-36D9-Naklî-İmam: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36DC-Naklî-Cemaat: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: Z-36DE-Naklî-Yer: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36DF-Naklî-Zaman: [EC79]- *el-Mescid*

* D519C-Eylem - Naklî: 30-Hz. Peygamber'in namazda birşey alıyormuş gibi yapması

E-FE5-1C99- 'Abdurrezzâk, *el-Musanef* (nşr. *Ḥabîbu'r-Rahmân el-A'zamî*), II, 23.

- Resûlullâh bize sabah namazı kıldırması. (صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَلَاةَ الْفَجْرِ)

E-FE5-1C9A- 'Abdurrezzâk, *el-Musanef* (nşr. *Ḥabîbu'r-Rahmân el-A'zamî*), II, 23.

- Namaz sırasında eliyle önüne doğru uzanması. (فَجَعَلَ يَهْوِي بِيَدَيْهِ قُدَامَهُ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ)

E-FD8-B5C3- 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316.

- Resûlullah ile saflar halinde öğlen veya ikindi namazını kılarken namazda birşey alıyormuş gibi yapması

(بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ، أَوْ الْعَصْرِ، فِي صُفُوفِنَا، فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتَنَاوَلَ شَيْئًا وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ)

E-FD8-B5C4- 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316.

- Sonra bekleyip insanların da beklemesi. (ثُمَّ تَأَخَّرَ فَتَأَخَّرَ النَّاسُ)

E-FCC-7430- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- 'Ukbe ve diğer sahâbenin Hz. Peygamber ile birgün namaz kılmaları. (صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا فَأَطَالَ الْقِيَامَ)

E-FCC-7431- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Resûlullah'ın sadece "يَا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ" dediğinin duyulması. (وَلَا يُسْمَعُ مِنْهُ شَيْءٌ غَيْرُ أَنَّهُ يَقُولُ: «يَا رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ»)

E-FCC-7432- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- 'Ukbe'nin Resûlullah'ı birşey alacak gibi yöneldiğini görmesi. (ثُمَّ رَأَيْتُهُ أَهْوَى بِيَدِهِ لِيَتَنَاوَلَ شَيْئًا)

E-FBB-21AB- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- İkinci rekatin secdesinde iken yere ufleyif ağlaması. (وَجَعَلَ يَنْفُخُ فِي الْأَرْضِ، وَيَبْكِي وَهُوَ سَاجِدٌ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ)

E-FBB-21AC- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Resûlullah'ın "رَبِّ، لَمْ تُعَذِّبْهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ؟ رَبِّ، لَمْ تُعَذِّبْنَا وَنَحْنُ نَسْتَعْفِرُكَ؟" demesi.

▪Irt: N-36E0-Naklî-Iritibat: [ADF5]- Resûlullah

▪Irt: Z-36E1-Naklî-Iritibat: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36E2-Naklî-Iritibat: [EC79]- *el-Mescid*

* D519D-Eylem - Naklî: 31-Güneşin açılması ve namazın tamamlanması

E-CF9-FD07- İbn Vehb, *el-Muvaṭṭâ*, s. 76.

- [Hz. Peygamber namazı] bitirmeden önce Güneş'in açılması (وَأَجَلَّتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَنْصَرِفَ)

E-FD3-B5CE- el-Buḥârî, *es-Şahîh*, II, 33.

- Onların da girmesinden sonra güneş açılıncaya kadar iki rekât namaz kıldırması. (فَدَخَلْنَا، فَصَلَّى بِنَا رَكَعَتَيْنِ حَتَّى اجْتَلَتْ

الشَّمْسُ)

E-FC4-0A26- İbn Ebî 'Âsım, *el-Âḥâd ve'l-Meşâni*, III, 122.

- Hz. Peygamber'in çıkıp namaz kıldırması. (فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَصَلَّى بِنَا)

E-C86-17E6- Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, I, 235.

- Esmâ'nın güneş açılıncaya kadar kıyamda durması ve kafasından aşağı su boşaltması. (قَالَتْ: فَغَمْتُ حَتَّى تَجَلَّيَ الْعُشِيِّ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ الْمَاءِ فَوْقَ رَأْسِي)

E-FBB-21AD- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Doğrulduğunda Güneş'in açılması. (فَرَفَعَ رَأْسَهُ، وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ)

E-FBB-21AE- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Namazı bitirince Allah'a hamdu senada bulunması. (وَقَضَى صَلَاتَهُ، فَحَمِدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ)

E-C93-21BF- İbn Huzeyme, *Şaḥîhu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Bitirdikten sonra selam verip Allâh'a hamdu sena etmesi ve şehadet getirmesi. (قَالَ: فَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَشَهِدَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَشَهِدَ أَنَّهُ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)

E-C93-21C0- İbn Huzeyme, *Şaḥîhu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Resûlullâh'ın "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ رَسُولُ اللَّهِ، فَأَذْكُرْكُمْ بِاللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَيَّ قَصْرَتْ عَنْ شَيْءٍ مِنْ تَبْلِيغِ رِسَالَاتِ رَبِّي لِمَا أُجِبْتُمْونِي حَتَّى أُبَلِّغَ رِسَالَاتِ رَبِّي" demesi. "كَمَا يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُبَلِّغَ، وَإِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَيَّ قَدْ بَلَّغْتُ رِسَالَاتِ رَبِّي لِمَا أُجِبْتُمْونِي"

E-C93-21C1- İbn Huzeyme, *Şaḥîhu İbni Huzeyme*, II, 325.

- İnsanların kalkıp "شَهِدْنَا أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ رِسَالَاتِ رَبِّكَ، وَنَصَحْتَ لِأُمَّتِكَ، وَقَضَيْتَ الَّذِي عَلَيْكَ" diyerek şahit olmaları.

E-A92-EB4A- el-Buhârî, *es-Şaḥîh*, II, 37.

- Namazı bitirdiğinde Güneş açılmıştı. (ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ)

▪Irt: N-36E3-Naklî-Iritibat: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36E4-Naklî-Iritibat: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: Z-36E5-Naklî-Iritibat: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36E6-Naklî-Iritibat: [EC79]- *el-Mescid*

* D519E-Eylem - Naklî: 32-Ubey b. Ka'b'ın Hz. Peygamber'e hareketinin sebebini sorması

E-FDE-1CA5- Muslim, *es-Şaḥîh*, I, 385.

- Namazı bitirince ona "يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا مِمَّا نَسْمَعُكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ، وَرَأَيْنَاكَ تَبْسُطُ يَدَكَ" diye sorumaları.

E-FD8-B5C5- 'Abd b. Humejd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Namazı bitirince Ubey b. Ka'b'ın olayı sorması. (فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُ أَبِي بِنُ كَعْبٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَنَعْتَ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا مِمَّا تَكُنْ تَصْنَعُهُ)

E-A92-EB4C- el-Buhârî, *es-Şaḥîh*, II, 37.

- "Ey Allâh'ın Resûlü! Kıyamda iken elini birşeye uzatıyor gibi yaptığını ve sonra geri çekildiğini gördük" demeleri. (قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْنَاكَ تَحْكَمْتُ؟)

▪Irt: N-36E8-Naklî-Soran: [36E7]- Ubey b. Ka'b

▪Irt: N-36E9-Naklî-Yapan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: Z-36EA-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36EB-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D519F-Eylem - Naklî: 33-Hz. Peygamber'in dönüp vaaz vermeye başlaması

E-CF9-FD08- İbn Vehb, *el-Muvaṭṭa'*, s. 76.

- Sonra ayağa kalkıp insanlara hitab etmesi. (ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ)

E-FCC-7433- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Hz. Peygamber'in selam verdikten sonra ashâbıyla birlikte oturması. (فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَلَسَ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ)

E-C98-2168- et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- Sonra ashâbına dönmesi. (ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ)

▪Irt: N-36EC-Naklî-Vaaz Veren: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36ED-Naklî-Vaaz Dinleyenler: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-8B9C-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-8B9D-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D51A0-Eylem - Naklî: 34- Ay ve Güneşin tutulmasından bahsetmesi

E-CF9-FD0A- İbn Vehb, *el-Muvaṭṭa'*, s. 76.

- Hz. Peygamber'in "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَحْسِبَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْتَرِّقُوا إِلَى الصَّلَاةِ" demesi.

E-3E5-E4E0- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

- İnsanların İbrâhim'in ölümünden dolayı olduğunu söylemesi. (فَقَالَ النَّاسُ: لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ)

E-3E5-E4E1- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

- Resûlullâh'ın «إِنَّهَا لَا تُحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّهَا لَا تُحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ»)

E-3E7-E4ED- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- İnsanların İbrâhim'in ölümü nedeniyle demesi. (فَقَالَ: النَّاسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ)

E-3E7-E4EE- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Resûlullâh'ın «لَا يُحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ» demesi. (فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا يُحْسِفُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ»)

E-FD3-B5CF- el-Buhârî, *es-Sahîh*, II, 33.

- Resûlullâh'ın «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَبِقَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا، فَصَلُّوا، وَادْعُوا حَتَّى يُكْتَفَى مَا بَكُمْ» demesi.

E-FC9-0A1A- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, s. 295.

- Hz. Peygamber'in «إِنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ، أَوْ يُزْعَمُونَ، أَنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ إِذَا انْكَسَفَا وَاجِدَ مِنْهُمَا، فَإِنَّمَا يُنْكَسِفُ لِمَوْتِ عَظِيمٍ مِنْ عَظَمَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ، وَإِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ كَذَلِكَ، وَلَكِنَّهُمَا خَلْقَانِ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ، فَإِذَا تَجَلَّى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ تَخَشَعُ لَهُ» demesi.

E-FC4-0A27- İbn Ebî 'Âsım, *el-Aḥād ve'l-Meşâni*, III, 122.

- Namazı bitirince «إِنَّ كُشُوفَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ تَخْوِيفٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ رَأَيْتُمُوهُ فَصَلُّوا مِثْلَ مَا أَحَدْتُمْ صَلَاتِهِمْ» demesi.

E-C98-216C- et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- [Hz. Peygamber'in] «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَبِقَانِ إِلَّا لِمَوْتِ عَظِيمٍ، وَإِنَّهُمَا آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، يُرِيكُمُوهُمَا فَإِذَا انْكَسَفَا فَصَلُّوا» demesi. «حَتَّى تَنْجَلِي»

E-FBB-21AF- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Resûlullâh'ın «إِنَّهَا النَّاسُ، إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِذَا كَسَفَا أَحَدُهُمَا، فَافْرَعُوا إِلَى الْمَسَاجِدِ» demesi.

E-C93-21C3- İbn Ḥuzeyme, *Sahîhu İbni Ḥuzeyme*, II, 325.

- Resûlullâh'ın «أَمَّا بَعْدُ؛ فَإِنَّ رِجَالَ يَزْعُمُونَ أَنَّ كُشُوفَ هَذِهِ الشَّمْسِ، وَكُشُوفَ هَذَا الْقَمَرِ، وَزَوَالِ هَذِهِ النُّجُومِ عَنْ مَطَالِعِهَا لِمَوْتِ رِجَالٍ عَظَمَاءٍ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، وَأَنَّ هَذِهِ آيَاتٌ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، يُفَعِّلُ بِهَا عِبَادَهُ لِيَنْظُرَ مَنْ يُحَدِّثُ مِنْهُمْ تَوْبَةً، وَاللَّهُ لَعَدَّ رَأَيْتَ مِنْذُ قَمْتُ أُصْلِي مَا أَنْتُمْ لَأَقُونَ فِي دُنْيَاكُمْ وَأَخِرَّتِكُمْ» demesi. «وَأَنَّكُمْ كَذَبُوا، وَلَكِنَّهَا آيَاتٌ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، يُفَعِّلُ بِهَا عِبَادَهُ لِيَنْظُرَ مَنْ يُحَدِّثُ مِنْهُمْ تَوْبَةً، وَاللَّهُ لَعَدَّ رَأَيْتَ مِنْذُ قَمْتُ أُصْلِي مَا أَنْتُمْ لَأَقُونَ فِي دُنْيَاكُمْ وَأَخِرَّتِكُمْ»

E-A92-EB4B- el-Buhârî, *es-Sahîh*, II, 37.

- Resûlullâh «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يُحْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَادْعُوا اللَّهَ» dedi.

▪Irt: N-36EE-Naklî-Bahsedan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36EF-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: Z-36F0-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-36F1-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

* D51A1-Eylem - Naklî: 35-Cennet ve Cehennem arzolanduğunu söylemesi

E-FDE-1CA6- Muslim, *es-Sahîh*, I, 385.

- Hz. Peygamber'in «إِنَّ عَذَابَ اللَّهِ إِنْ لَيْسَ، جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَخْلَعَهُ فِي وَجْهِ، فُقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: أَلَعَنَّكَ بَلَعْتَهُ اللَّهُ التَّامَّةَ، فَلَمْ» demesi. «يَسْتَأْخِرُ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَرَدْتُ أَنْ أَخَذَهُ، وَاللَّهُ لَوْ لَا دَعْوَةُ أَخِيْنَا سَلِيمَانَ لَأَصْبَحَ مَوْثِقًا يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ»

E-FDB-B5C0- İbn Ḥibbân, *es-Sahîh (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût)*, XII, 439.

- Sonra ashâbına dönerek «لَعَدَّ عُرْضَتِ عَلِيٍّ الْجَنَّةَ، حَتَّى لَوْ شِئْتُ لَتَعَاطَيْتُ مِنْ قُطُوفِهَا، وَعُرْضَتِ عَلِيٍّ النَّارَ فَلَوْلَا أَنِّي دَفَعْتُهَا عَنْكُمْ لَعَشَيْتُكُمْ، وَرَأَيْتَ فِيهَا» demesi. «ثَلَاثَةَ يَدْعَبُونَ: امْرَأَةً حَمِيرِيَّةَ سُودَاءَ طَوِيلَةَ، تُعَدِّبُ فِي حِرَّةٍ لَهَا»

E-FD8-B5C6- 'Abd b. Ḥumeyd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Hz. Peygamber'in «عُرْضَتِ عَلِيٍّ الْجَنَّةَ بِمَا فِيهَا مِنَ الرَّهْرِ، فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا قِطْعًا مِنْ عَسَبِ لَأَيْتُكُمْ بِهِ، فَجِئِلَ بَنِي وَبَيْتُهُ، وَلَوْ أَنَّيْتُكُمْ بِهِ لَأَكْمَلَ مِنْهُ مِنْ بَيْنِ السَّمَاءِ» demesi. «وَالْأَرْضِ لَا يُنْفِصُونَهُ، ثُمَّ عُرْضَتِ عَلِيٍّ النَّارَ»

E-FD8-B5C7- 'Abd b. Ḥumeyd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Hz. Peygamber'in «فَلَمَّا وَجَدْتُ سَعْمَهَا تَأَخَّرْتُ عَنْهَا وَأَحْتَرْتُ مِنْ رَأَيْتَ فِيهَا بَيْتَهُ اللَّائِي إِنْ ائْتَمْتُ أَفْشَيْتُ، وَإِنْ سَأَلَنِي أَحْتَرْتُ وَإِنْ سِئِلْتُ بَجَلْتُ» demesi.

E-FCC-7435- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Hz. Peygamber'in «فُقُلْتُ: رَبِّ وَأَنَا فِيهِمْ؟ فَصَرَفَهَا اللَّهُ عَنْكُمْ، وَأَدْبَرْتُ قِطْعًا كَأَنَّهَا الرَّزَائِيُّ» demesi.

E-FCC-7436- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Hz. Peygamber'in «فَتَنظَرْتُ إِلَيْهَا نَظْرًا فَرَأَيْتُ عَلِيًّا عَمْرَانَ بْنَ جَدَّثَانَ أَحَا بَنِي غَمَارٍ مَثْبُكًا فِي جَهَنَّمَ عَلَى قَوْسِهِ» demesi.

E-FCC-7437- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Hz. Peygamber'in «وَإِذَا فِيهَا الْحَمِيرِيَّةُ صَاحِبَةُ الْقِطْعَةِ الَّتِي رَبَطْتُهَا، فَلَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا، وَلَا هِيَ أَرْسَلَتْهَا» demesi.

E-C86-17E7- Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, I, 235.

- Hz. Peygamber'in, namazı bitirince Allaha hamd-u senâ etmesi. (فلما انصرف رسول الله ﷺ: حمد الله وأثنى عليه،)

E-C86-17E8- Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, I, 235.

- Sonra Hz. Peygamber'in "ما من شيءٍ عُذِّبَ لَمْ أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا، حَتَّى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ" demesi.

E-C98-2169- et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- [Hz. Peygamber'in] "إِنَّهُ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَطُرِبَتْ مِنِّي الْجَنَّةُ حَتَّى لَوْ تَنَاوَلْتُ مِنْهَا فِطْقًا، فَصُرْتُ بِيَدِي عَنْهُ - أَوْ قَالَ: نَلَيْتُهُ، شَكَ هِشَامٌ"

E-FBB-21B0- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in "فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ، حَتَّى لَوْ أَشَاءَ لَتَعَاطَيْتُ بَعْضَ أَعْصَانِهَا"

E-FBB-21B1- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in "وَعُرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ، حَتَّى إِنِّي لَأَطْفُفُهَا، خَشِيَةَ أَنْ تَعُشَاكُمْ"

▪Irt: N-36F2-Naklî-Iritibat: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36F3-Naklî-Iritibat: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-36F4-Naklî-Iritibat: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-36F5-Naklî-Iritibat: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D51A2-Eylem - Naklî: 36-Cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu bildirmesi

E-A92-EB4E- el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, II, 37.

- Hz. Peygamber'in "وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ" قَالُوا: بِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «بِكَفْرِهِمْ» قِيلَ: بِكُفْرِنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: بِكُفْرِنَ الْعَشِيرِ، وَبِكُفْرِنَ الْإِحْسَانِ، لَوْ أَحْسَنْتَ - أَوْ قَالَ: لَوْ أَحْسَنْتَ "إِنِّي إِخْدَاهُمُ الدَّهْرُ كُلَّهُ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطًّا"

▪Irt: N-36F6-Naklî-Söyleyen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-36F7-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-36F8-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: G-36F9-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

* D51A3-Eylem - Naklî: 37- 'İmrân b. Ḥadşân'dan bahsetmesi

E-FCC-7436- er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

- Hz. Peygamber'in "فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا نَظْرًا فَرَأَيْتُ عَلَيْهَا عِمْرَانَ بْنَ حُدَّانَ أَخَا بَنِي غِفَارٍ مُتَكَبِّرًا فِي جَهَنَّمَ عَلَى قَوْسِهِ"

▪Irt: N-36FA-Naklî-Bahseden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36FB-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-36FC-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-36FD-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D51A4-Eylem - Naklî: 38-Kedisini susuz bırakan kadından bahsetmesi

E-FDB-B5C1- İbn Hibbân, *es-Şaḥîḥ (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût)*, XII, 439.

- Hz. Peygamber'in "أَوْثَقْتُهَا فَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ، وَلَمْ تُطْعِمِهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَبَيَّ إِذَا أَقْبَلْتُ تَنْهَشُهَا وَإِذَا أَدْبَرْتُ تَنْهَشُهَا، وَرَأَيْتُ أَخَا بَنِي دَعْدَجٍ "صَاحِبَ السَّائِبَتَيْنِ يُدْفِعُ بَعْمُودَيْنِ فِي النَّارِ، وَالسَّائِبَتَانِ بَدَنَتَانِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَرَقَهُمَا"

E-C98-216A- et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- [Hz. Peygamber'in] "وَعُرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ فَجَعَلْتُ أَتَأَخَّرُ رَهْبَةً أَنْ تَعُشَاكُمْ وَرَأَيْتُ امْرَأَةً جَمْرِيَّةً سُودَاءَ طَوِيلَةَ تَعَدَّبْتُ فِي هِرَّةٍ لَهَا رِبَطُهَا فَلَمْ تُطْعِمِهَا وَلَمْ تَسْقِهَا وَمَ" "تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ"

E-FBB-21B2- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in "وَرَأَيْتُ فِيهَا امْرَأَةً مِنْ جَمِيرٍ، سُودَاءَ طَوِيلَةَ، تَعَدَّبْتُ بِحِرَّةٍ لَهَا، تَرِبَطُهَا، فَلَمْ تُطْعِمِهَا وَلَمْ تَسْقِهَا، وَلَا تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ، كُلَّمَا "أَقْبَلْتُ، نَهَشَتْهَا، وَكُلَّمَا أَدْبَرْتُ نَهَشَتْهَا"

▪Irt: N-36FE-Naklî-Bahseden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-36FF-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-3700-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-3701-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D51A5-Eylem - Naklî: 39-Benû Da'da' hırsızından bahsetmesi

E-FDB-B5C1- İbn Hibbân, *es-Şaḥîḥ (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût)*, XII, 439.

- Hz. Peygamber'in "أَوْثَقْتُهَا فَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ، وَلَمْ تُطْعِمِهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَبَيَّ إِذَا أَقْبَلْتُ تَنْهَشُهَا وَإِذَا أَدْبَرْتُ تَنْهَشُهَا، وَرَأَيْتُ أَخَا بَنِي دَعْدَجٍ "صَاحِبَ السَّائِبَتَيْنِ يُدْفِعُ بَعْمُودَيْنِ فِي النَّارِ، وَالسَّائِبَتَانِ بَدَنَتَانِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَرَقَهُمَا"

E-FBB-21B3- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in "وَرَأَيْتُ فِيهَا أَخَا بَنِي دَعْدَجٍ"

▪Irt: N-3702-Naklî-Bahseden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-3703-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-3704-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-3705-Naklî-Zamam: [EB9E]- Kûsûf Günü

* D51A6-Eylem - Naklî: 40-Âsâsıyla hırsızlık yapandan bahsetmesi

E-FDB-B5C2- İbn Hibbân, *es-Şâhih (nşr. Şu 'ayb el-Arnâvût)*, XII, 439.

- Hz. Peygamber'in " وَأَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْمِخْحَنِ مُتَّكِمًا عَلَى مِخْحِيهِ، وَكَانَ صَاحِبَ الْمِخْحَنِ يَشْرِقُ مَتَاعَ الْحَاجِّ بِمِخْحِيهِ، فَإِذَا خَفِيَ لَهُ ذَهَبٌ بِهِ، وَإِذَا ظَهَرَ عَلَيْهِ، " diye eklemesi.

E-FBB-21B4- Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XI, 21.

- Hz. Peygamber'in " وَأَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْمِخْحَنِ مُتَّكِمًا فِي النَّارِ عَلَى مِخْحِيهِ، كَانَ يَشْرِقُ الْحَاجَّ بِمِخْحِيهِ " demesi.

▪Irt: N-3706-Naklî-Bahsedem: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-3707-Naklî-İşiten: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-3708-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-3709-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* 376C9-Eylem - Naklî: 41-‘ Amr b. Luḥay’ dan bahsetmesi Ekşem’e benzetmesi

E-FED-1C82- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Hz. Peygamber'in " وَفَعَتْ لِي النَّارُ فَرَأَيْتُ عَمْرًا رَجُلًا قَصِيرًا أَحْمَرَ أَزْرَقَ يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ قُلْتُ مَنْ هَذَا قِيلَ هَذَا عَمْرُو بَنِ لُحَيْيٍ أَوَّلُ مَنْ بَخَرَ الْبَحِيرَةَ وَوَصَلَ " demesi.

E-FED-1C83- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Hz. Peygamber'in onun çocuklarından en çok benzeyeni Kaṭan b. ‘Abdu'l-‘Uzzâ’dır demesi. (قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَشْبَهُهُ بِنْتُهُ بِه عَمْرُو بَنِ لُحَيْيٍ)

E-FED-1C84- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Kaṭan’ın yerinden fırlayıp " يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْضُرُّنِي شَيْئًا شَيْئًا " demesi. (فَوَثَبَ قَطَنٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْضُرُّنِي شَيْئًا شَيْئًا)

E-FED-1C85- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Hz. Peygamber'in " قَالَ لَا أَنْتَ مُسْلِمٌ وَهُوَ كَافِرٌ " demesi. (قَالَ لَا أَنْتَ مُسْلِمٌ وَهُوَ كَافِرٌ)

E-FF0-1C8D- İbn Ebî ‘Âsım, *el-Evâ’il*, s. 83.

- Hz. Peygamber’i Ekşem b. el-Cevn’e " وَإِنِّي رَأَيْتُ عَمْرًا يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ وَأَوَّلَ مَنْ حَمَى الْحِمَى وَسَيَّبَ السَّوَابِتَ وَبَخَرَ " demesi.

E-FF0-1C8E- İbn Ebî ‘Âsım, *el-Evâ’il*, s. 83.

- [Ekşem] " Ya Resûlüllâh! Bunun bana bir zararı dokunur mu? " demesi. (قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ يَضُرُّنِي ذَلِكَ شَيْئًا؟)

E-FF0-1C8F- İbn Ebî ‘Âsım, *el-Evâ’il*, s. 83.

- [Hz. Peygamber] " Hayır! Sen mü’minsin o ise kâfirdir " demesi. (قَالَ: «لَا، إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ»)

E-FF2-1C93- eṭ-Ṭaberî, *Câmi ‘u'l-Beyân*, XI, 124.

- Hz. Peygamber’i Ekşem b. el-Cevn el-Ḥuzâ’î’ye " يَا أَعْتَمُ، رَأَيْتَ عَمْرُو بَنِ لُحَيْيٍ بِنِ قَمْعَةَ بِنِ خَنْدَفِ يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ، فَمَا رَأَيْتَ مِنْ رَجُلٍ " demesi.

E-FF2-1C94- eṭ-Ṭaberî, *Câmi ‘u'l-Beyân*, XI, 124.

- [Ekşem] " Ya Resûlüllâh! Bunun bana bir zararı dokunur mu? " demesi. (فَقَالَ أَعْتَمُ: أَيْضُرُّنِي شَيْئًا شَيْئًا يَا نَبِيَّ اللَّهِ)

E-FF2-1C95- eṭ-Ṭaberî, *Câmi ‘u'l-Beyân*, XI, 124.

- [Hz. Peygamber] " Hayır! Sen mü’minsin o ise kâfirdir " demesi. (قَالَ: لَا إِنَّكَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ)

E-FD8-B5C8- ‘Abd b. Ḥumeyd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Hz. Peygamber'in " وَأَرَأَيْتُ فِيهَا لُحَيْيٌ بَنُ عَمْرُو يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ، وَأَشْبَهُهُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ مَعْبُدُ بَنُ أَكْثَمَ الْكُفْرِيِّ " demesi.

E-FD8-B5C9- ‘Abd b. Ḥumeyd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Ma’bed’in " يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُجْحَشِي عَلَيْكَ مِنْ شَيْئِهِ وَهُوَ وَالِدِي " demesi. (فَقَالَ مَعْبُدُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُجْحَشِي عَلَيْكَ مِنْ شَيْئِهِ وَهُوَ وَالِدِي)

E-FD8-B5CA- ‘Abd b. Ḥumeyd, *el-Munteḥab*, s. 316.

- Hz. Peygamber'in " وَأَنْتَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَكَانَ لُحَيْيٌ أَوَّلَ مَنْ حَمَلَ الْعَرَبَ عَلَى عِبَادَةِ الْأَصْنَامِ " demesi.

E-FE8-00AD- Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

(إِنَّ أَوَّلَ مَنْ أَلَّهَ الْإِلَٰهَ، وَسَيَّبَ السُّيُوبَ، وَبَخَرَ الْبَحَائِرَ، وَغَيَّرَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَمْرُو بَنُ لُحَيْيٍ بِنِ قَمْعَةَ بِنِ خَنْدَفِ)

E-FE8-00AE- Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

(قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَرَأَيْتُهُ يَجْرُ فُصْبُهُ فِي النَّارِ يَتَأَدَّى بِهِ أَهْلُ النَّارِ، صَنَمَاءَ عَلَى ظَهْرِهِ، وَنَاقَتَانِ كَانَتْ سَيِّبَهُمَا، ثُمَّ اسْتَعْمَلَهُمَا يَغْضَبَانِهِمَا بِأَفْوَاهِهِمَا، وَيَطْلَبَانِهِمَا بِأَخْفَافِهِمَا)

E-FE8-00AF- Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

(أَشْبَهُهُ وَوَلَدَهُ بِهِ أَكْثَمُ بَنُ أَبِي الْجَوْنِ)

E-FE8-00B0- Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

(فَقَالَ أَكْتُمُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَبْضُرِّي ذَلِكَ شَيْئًا؟)

E-FE8-00B1- Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317.

(قَالَ: «لَا، أَنْتَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ، وَهُوَ كَاذِبٌ»)

E-C98-216B- et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311.

- [Hz. Peygamber'in] demesi. (وَرَأَيْتُ فِيهَا أَبَا نَمَامَةَ عَمَرُو بْنُ مَالِكٍ يَجُرُّ فُصْبَهُ فِي النَّارِ.)

▪Irt: N-370A-Naklî-Bahseden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-370B-Naklî-İşitenler: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-370C-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-370D-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: N-6A22-Naklî-Benzetilen: [6A21]- Kağan b. 'Abdu'l-'Uzzâ

✳ 376CA-Eylem - Naklî: 42-Deccâl'den bahsedip benzetmesi

E-FED-1C86- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Hz. Peygamber'in "وَرَفَعَ لِي الدَّجَالَ فَإِذَا رَجُلٌ أَعْوَزَ أَدَمَ جَعْدًا" demesi.

E-FED-1C87- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Hz. Peygamber'in "Amr'ın çocuklarından ona en çok benzeyeni Eksem b. 'Abdu'l-'Uzza'dır" demesi.

(وَأَشْبَهُ بَنِي عَمْرُو بِهِ أَكْتُمُ بْنُ عَبْدِ الْعَزْزِيِّ)

E-FED-1C88- İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 58.

- Eksem'in ayağı kalkarak "فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ يَضُرُّنِي شَيْئٌ إِيَّاهُ شَيْئًا" demesi.

E-C86-17E9- Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, I, 235.

- Sonra Hz. Peygamber'in "وَلَقَدْ أُوجِيَ إِلَيَّ أَنْتُمْ تُفْتَنُونَ فِي الثُّبُورِ، مِثْلَ أَوْ قَرِيبَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ، لَا أَذْرِي أَيُّ ذَلِكَ" demesi.

E-C93-21C4- İbn Huzeyme, *Şaḥîḥu İbni Huzeyme*, II, 325.

- Hz. Peygamber'in "أَوْ تَحِيًّا - لَشَيْخٍ مِنْ - وَأَنَّهُ سَيَطْهَرُ

الْأَنْصَارَ، وَإِنَّهُ مَتَى خَرَجَ فَإِنَّهُ يُرْعَمُ أَنَّهُ اللَّهُ، فَمَنْ آمَنَ بِهِ وَصَدَّقَهُ وَاتَّبَعَهُ، فَلَيْسَ يَنْفَعُهُ صَالِحٌ مِنْ عَمَلٍ سَلَفَ، وَمَنْ كَفَرَ بِهِ، وَكَذَّبَهُ فَلَيْسَ يُعَاقَبُ بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ سَلَفَ، وَإِنَّهُ سَيَطْهَرُ عَلَى الْأَرْضِ كُلِّهَا إِلَّا الْحَرَمَ وَبَيْتَ الْمُقَدِّسِ، وَإِنَّهُ يَحْضُرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي بَيْتِ الْمُقَدِّسِ، فَتَبَيَّرُوا لِرَأْيِهِ شَدِيدًا قَالَ: فَيَهْرَمُهُ اللَّهُ وَجُنُودُهُ، حَتَّى أَنْ جَدَّمَ الْحَائِطِ وَأَصْلَ الشَّجَرَةِ لِيَنَادِي: يَا مَعْزِلُ هَذَا كَاذِبٌ يَسْتَنْزِرُ بِي، تَعَالَى أَقْبَلُهُ" demesi.

▪Irt: N-370E-Naklî-Bahseden: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: G-370F-Naklî-İşitenler: [36DA]- Mesciddeki Cemaat

▪Irt: M-3710-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

▪Irt: Z-3711-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: N-6A24-Naklî-Benzetilen: [6A23]- Eksem b. 'Abdu'l-'Uzzâ

✳ 376CB-Eylem - Naklî: 43-Hz. Peygamber'in 'Alî b. Ebî Tâlib'i (veya Faḍl) Meşrebe'de bulunan İbrâhîm'in annesi Mâriye'nin yanına göndermesi.

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

E-3F0-6CE2- İbn 'Asâkir, *Târîḥu Dimeşk*, III, 144.

- İbrâhîm ölünce Hz. Peygamber 'Alî'yi *el-Meşrebe*'de bulunan annesinin yanına gönderdi. (لَمَّا تَوَفَّى إِبْرَاهِيمَ بْنِ النَّبِيِّ)

(رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ) علي بن أبي طالب إلى أمه مارية القبطية وهي بالمشربة فحمله علي)

▪Irt: N-3718-Naklî-Gönderen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-3719-Naklî-Gönderilen: [3712]- 'Alî b. Ebî Tâlib

▪Irt: Z-371A-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-371C-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

▪Irt: N-371F-Naklî-Cenâze: [EC54]- İbrâhîm

✳ D4E89-Eylem - Naklî: 44-'Alî'nin (veya Faḍl) cenazeyi bir örme sepete koyup atın üzerinde kucağına alması ve yola çıkması

E-3F0-754E- İbn 'Asâkir, *Târîḥu Dimeşk*, III, 144.

- 'Alî'nin cenazeyi bir teneşire koyarak atın üzerinde kucağına alması. (فَحَمَلَهُ عَلِيٌّ فِي سَفَطٍ وَجَعَلَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى الْفَرَسِ)

▪Irt: N-371D-Naklî-Kucaklayan: [3712]- 'Alî b. Ebî Tâlib

▪Irt: M-371E-Naklî-Yer: [EBA5]- *el-Meşrebe*

▪Irt: N-3720-Naklî-Cenâze: [EC54]- İbrâhîm

▪Irt: N-3721-Naklî-Yüklenen: [3713]- ‘Alî’ nin Bildiği At

✳ D4E8A-Eylem - Naklî: 45-Cenazenin getirilip yıkanması sırasında Hz. Peygamber ve el-‘Abbâs’ın da yanında bulunması

E-3E5-E4DA- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Resûlullâh’ın ve el-‘Abbâs başında otururlarken Faḍl b. el-‘Abbâs’ın onu yıkaması. (وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَرَسُولُ

اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ جَالِسَانِ)

E-3E7-E4E6- eṭ-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Hz. Peygamber’in oğlunun cenazesi getirildiğinde Sîrîn ve kardeşi ağladığı için nehyedilmeleri. (حَضِرَ ابْنُ رَسُولِ

اللَّهِ ﷺ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَكَلَّمَا صَبَحْتُ أَنَا وَأُخْتِي نَهَانَا عَنِ الصَّبَاحِ)

E-3E7-E4E7- eṭ-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Faḍl b. el-Abbâs’ın onu yıkarken Resûlullâh ve el-Abbâs’ın bulunması. (وَعَسَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْعَبَّاسُ)

E-3F0-754F- İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Daha sonra cenazeyi Nebî’ye getirmesi. ((فَالَ ثُمَّ جَاءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ))

E-3F0-7550- İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Onu yıkaması. (فَعَسَلَهُ)

E-0D3-943D- İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

- İbrâhîm ölünce Resûlullâh’ın onlara “لَا تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّىٰ أَنْظُرَ إِلَيْهِ” demesi. (قَالَ: “لَا لَمَّا قُبِضَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ هُمُ النَّبِيُّ ﷺ: ”

تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّىٰ أَنْظُرَ إِلَيْهِ)

E-0D3-943E- İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

- Cenazeyi getirmeleri. (فَأَنَّا:)

E-0D3-943F- İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

- Resûlullâh’ın üzerine kapılıp ağlaması. (فَأَنْكَبَ عَلَيْهِ وَبَكَى)

▪Irt: N-3722-Naklî-Duran: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-3723-Naklî-Duran: [3714]- el-‘Abbâs

✳ D4E8B-Eylem - Naklî: 46-Hz. Peygamber’in İbrâhîm’i son kez görmesi

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

E-0D3-943F- İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

- Resûlullâh’ın üzerine kapılıp ağlaması. (فَأَنْكَبَ عَلَيْهِ وَبَكَى)

▪Irt: N-3724-Naklî-Gören: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-3725-Naklî-Görülen: [EC54]- İbrâhîm

▪Irt: Z-3727-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

▪Irt: M-3729-Naklî-Yer: [EC79]- *el-Mescid*

✳ D4E8C-Eylem - Naklî: 47-Cenâzenin Kefenlenmesi

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

E-3F0-7551- İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Onu kefenlemesi. (كَفَنَهُ)

▪Irt: N-3726-Naklî-Kefenlenen: [EC54]- İbrâhîm

▪Irt: Z-3728-Naklî-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

✳ D4E8D-Eylem - Naklî: 48-Serir üzerinde kabre taşınırken Hz. Peygamber’in önünde yürümesi

E-3E5-E4DB- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Sonra cenazenin taşınması (ثُمَّ حُجِّلَ)

E-3E5-E4DC- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Resûlullâh ve el-‘Abbâs’ın kabrin başında görülmeleri. (فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَىٰ شَفِيرِ الْقَبْرِ، وَالْعَبَّاسُ جَالِسٌ إِلَىٰ حَنْبِهِ)

E-3E5-E4DD- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Kabre Faḍl b. el-‘Abbâs ve Usâme b. Zeyd’in inmesi. (وَنَزَلَ فِي حُفْرَتِهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ)

E-3E5-E4DE- İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 143.

- Sirinin kabrin başında ağlamaya devam etmesi. (وَأَنَا أَبْكِي عِنْدَ قَبْرِهِ مَا يَنْهَانِي أَحَدٌ)

E-3E7-E4E8- eṭ-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Bir tenişir üzerine koyulması. (وَجُعِلَ عَلَى سِرِيرٍ)

E-0E5-8582- el-Hâkim, *el-Mustedrek*, IV, 43.

- Resûlullâh'ın, oğlu İbrâhîm'in cenazesinin ardından sessizce yürütmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَشَى خَلْفَ جَنَازَةِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ خَائِيًا)

▪Irt: N-D419-Nakli-Yürüyen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-D426-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D427-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

※ D4E8E-Eylem - Nakli: **49- Hz. Peygamber kabrinin başında otururken kabrine el-Fağl b. 'Abbâs ve Usâme b. Zeyd'in inmesi**

E-3E7-E4EA- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Hz. Peygamber ve el-'Abbâs b. 'Abdulmuṭṭalib'in kabrin başında oturmaları. (فَرَأَيْتُمْ جَالِسًا عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ إِلَى جَنْبِهِ الْعَبَّاسُ

بُنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ)

E-3E7-E4EB- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Kabre Fağl b. el-Abbâs ve Usâme'nin inmeleri ve Sîrîn'in bağırması. (فَتَزَلَّ فِي قَبْرِهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَأَنَا أَصِيحُ

عِنْدَ الْقَبْرِ وَمَا تَهَيَّأَ أَحَدٌ)

E-3F0-7554- İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Kabrine 'Alî b. Ebî Ṭâlib'in inerek toprak atması. (فَدَخَلَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فِي قَبْرِهِ حَتَّى سَوَى عَلَيْهِ التُّرَابَ وَدَفَنَهُ)

E-0C7-A7FF- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, I, 98.

- İbrâhîm öldüğünde mezara konulup üstüne kerpiç dizilmesi. (ثَوْبِيَّ إِبْرَاهِيمَ، فَلَمَّا وُضِعَ فِي اللَّحْدِ وَصِفَّ عَلَيْهِ اللَّبِيُّ)

E-0CD-A811- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Hz. Peygamber'in kabrinin başına oturması. (ثُمَّ جَلَسَ عَلَى قَبْرِهِ)

E-0CD-A812- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Cenazenin kabre indirilmesi. (ثُمَّ ذَلِّي فِي قَبْرِهِ)

E-0CD-A813- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Hz. Peygamber'in bunu görünce gözlerinden yaş gelmesi. (فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ وُضِعَ فِي الْقَبْرِ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ)

E-0CD-A814- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Ashanbının onu görünce ağılları ve seslerin yükselmesi. (فَلَمَّا رَأَى أَصْحَابَهُ ذَلِكَ بَكَوْا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ)

E-0CD-A815- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Ebû Bekr'in yönelip "يا رسولَ الله تَبَكَّى وَأَنْتَ تَنْهَانَا عَنِ الْبُكَاءِ" demesi. (فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَبَكَّى وَأَنْتَ تَنْهَانَا عَنِ الْبُكَاءِ)

E-0CD-A816- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Hz. Peygamber'in "يَا أَبَا بَكْرٍ تَدْمَعُ الْعَيْنَ وَيُوجِعُ الْقَلْبَ وَلَا تَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ" demesi.

E-0CD-A817- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Sonra defnedilmesi. (ثُمَّ دُفِنَ)

▪Irt: N-D41A-Nakli-Oturan: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-D41B-Nakli-Kabre İnen: [3715]- Fağl b. el-'Abbâs

▪Irt: N-D41C-Nakli-Kabre İnen: [3716]- Usâme b. Zeyd

▪Irt: N-D41D-Nakli-Oturan: [3714]- el-'Abbâs

▪Irt: M-D428-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D429-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

※ D4E8F-Eylem - Nakli: **50-Toprağın düzeltilmesi ve deliğin kapatılması**

E-3E5-E4E2- İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 143.

- Resûlullâh'ın kerpiçler arasında gördüğü boşluğun kapatılmasını emretmesi. (وَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةً فِي اللَّبَنِ فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُسَدَّ)

E-3E5-E4E3- İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 143.

- Ona sorulması. (فَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ)

E-3E5-E4E4- İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 143.

- Resûlullâh'ın "أَمَّا إِنَّهَا لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَكِنْ تُفَرِّعُ عَيْنَ الْحَيِّ، وَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُثِقَنَهُ" demesi.

E-3E7-E4EF- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Resûlullâh'ın kerpiçler arasında bir boşluk görüp kapatılmasını emretmesi. (وَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فُرْجَةً فِي اللَّبَنِ، فَأَمَرَ أَنْ تُسَدَّ)

E-3E7-E4F0- eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

- Resûlullâh'ın "إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُثِقَنَهُ" demesi. (فَقَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحَبَّ اللَّهُ أَنْ يُثِقَنَهُ»)

E-0D7-9443- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- İbrâhîm öldüğünde Nebî'nin kabrinde bir çukur görmesi. (لَمَّا دُفِنَ إِبْرَاهِيمَ، رَأَى النَّبِيُّ ﷺ فِي الْقَبْرِ حُجْرًا)

E-0D7-9444- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- [Nebî'nin] "سُدُّوا الْجَحْرَ؛ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ لِلنَّفْسِ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ الْعَبْدُ عَمَلًا أَنْ يُتَمَنَّهُ" demesi.

E-0C7-A800- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- Nebî'nin kerpiçler arasında bir boşluk görmesi. (يَصُرُّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بُعْرَجَةَ مِنَ اللَّيْلِ)

E-0C7-A801- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- Bir toprak parçası alıp bir adama vermesi. (فَأَخَذَ يَدِيهِ مَدْرَةً فَنَاقَهَا رَجُلًا)

E-0C7-A802- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- "Bunu şu boşluğa koy" demesi. (فَقَالَ: «صَعَهَا فِي تِلْكَ الْفُرْجَةِ»)

E-0C7-A803- 'Omer b. Şebbe, *Târîhu 'l-Medîne*, I, 98.

- Sonra "أَمَّا إِنَّهُ لَا تَصُرُّ وَلَا تَتَفَعَّعُ، وَلَكِنَّهَا تُفَرُّ بِعَيْنِ الْحَيِّ" demesi. (ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا إِنَّهُ لَا تَصُرُّ وَلَا تَتَفَعَّعُ، وَلَكِنَّهَا تُفَرُّ بِعَيْنِ الْحَيِّ»)

▪Irt: N-D41E-Nakli-Uyaran: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: M-D42A-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D42B-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* 26DD9-Eylem - Nakli: 51-Kabrin üzerine serpmek için su istenmesi

E-0D0-9434- İbn Sa'd, *et-Tabakât (nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ)*, I, 113.

- Hz. Peygamber'in, İbrâhîm defnedildiğinde birisi bir kırba su getirebilir mi? diye sorması. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حِينَ دُفِنَ

إِبْرَاهِيمَ قَالَ: هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَأْتِي بِقَرْيَةٍ؟)

E-0CD-A818- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu 'n-Nebî*, s. 61.

- Hz. Peygamber'in "هل من أحد يأتي بماء يطهر به قبر إبراهيم" demesi.

▪Irt: N-D41F-Nakli-İsteyen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-D420-Nakli-İstenen: [3717]- Su Getiren Ensârî

▪Irt: M-D42C-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D42D-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* 26DDA-Eylem - Nakli: 52-Ensardan birinin su getirmesi

E-0D0-9436- İbn Sa'd, *et-Tabakât (nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ)*, I, 113.

- Ensardan bir adamın bir kırba su getirmesi. (فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِقَرْيَةٍ مَاءً)

E-0CD-A819- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu 'n-Nebî*, s. 61.

- Su getirilip İbrâhîm'in kabrinin üstüne serpilmesi. (قَالَ فَأَتَى بِمَاءٍ فَأَمَرَ بِهِ فُرُشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ)

▪Irt: N-D421-Nakli-Getiren: [3717]- Su Getiren Ensârî

▪Irt: M-D42E-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D42F-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* 26DDB-Eylem - Nakli: 53-Kabre su serpilmesi

Tanım: Olgu Tanımı Giriniz...

E-3F0-7555- İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, III, 144.

- Sonra kabirden çıkıp üzerine su serpmesi. (ثم خرج ورش على قبره)

E-0D0-9437- İbn Sa'd, *et-Tabakât (nşr. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ)*, I, 113.

- Hz. Peygamber'in onu kabrin üzerine serpmesi. (فَقَالَ: رُسَّهَا عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ)

E-0CA-858B- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu 'n-Nebî*, s. 62.

- Resûlullah'ın İbrâhîm'in kabrine su serpmesi. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَسَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ ابْنِهِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ رَسَّ عَلَى قَبْرِهِ)

E-0CD-A819- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu 'n-Nebî*, s. 61.

- Su getirilip İbrâhîm'in kabrinin üstüne serpilmesi. (قَالَ فَأَتَى بِمَاءٍ فَأَمَرَ بِهِ فُرُشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ)

▪Irt: N-D422-Nakli-Serpen: [ADF5]- Hz. Peygamber

▪Irt: N-D423-Nakli-Serpen: [3712]- 'Alî b. Ebî Tâlib

▪Irt: M-D430-Nakli-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

▪Irt: Z-D431-Nakli-Zaman: [EB9E]- Kûsûf Günü

* 26DDC-Eylem - Naklî: 54-Hz. Peygamber'in elini kabrin baş tarafından toprağa sokması

E-3F0-7556- İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Resûlullâh'ın elini kabrin [toprağına] sokması. (وأدخل على رسول الله ﷺ يده في قبره)

E-3F0-7557- İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III, 144.

- Resûlullâh'ın "أما والله إنه لنبى ابن نبى" demesi. (فقال رسول الله ﷺ أما والله إنه لنبى ابن نبى)

E-0CA-858D- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 62.

- Resûlullâh'ın kabrin toprağını bastırıp üzerinde uyuması. (وَحْتَمَ عَلَيْهِ يَدَيْهِ وَقَالَ عِنْدَ رَأْسِهِ (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ))

E-0CD-A81A- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Elinin kabrin baş tarafından kabre sokması. (ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى قَبْرِهِ مِنْ عِنْدِ رَأْسِهِ)

E-0CD-A81B- ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

- Hz. Peygamber'in "حَتَمْتُ عَلَيْكَ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" demesi.

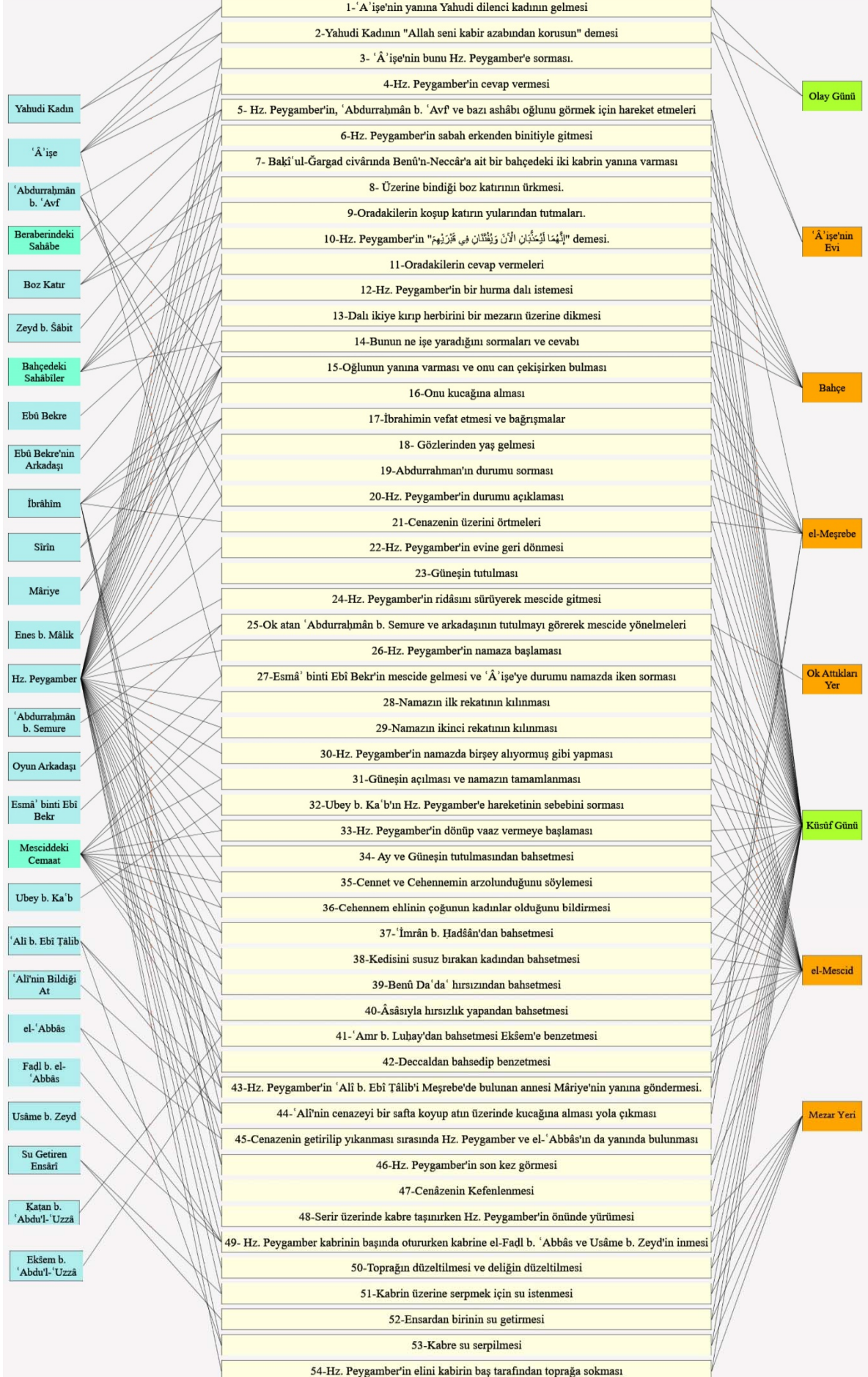
■Irt: N-D424-Naklî-Elini Sokan: [ADF5]- Hz. Peygamber

■Irt: M-D432-Naklî-Yer: [D425]- *Mezar Yeri*

■Irt: Z-D433-Naklî-Zaman: [EB9E]- *Küsûf Günü*

Hz. Peygamber Döneminde Bir Kûsûf Günü Kurgusu

F. KURGUNUN ÖLÇÜLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

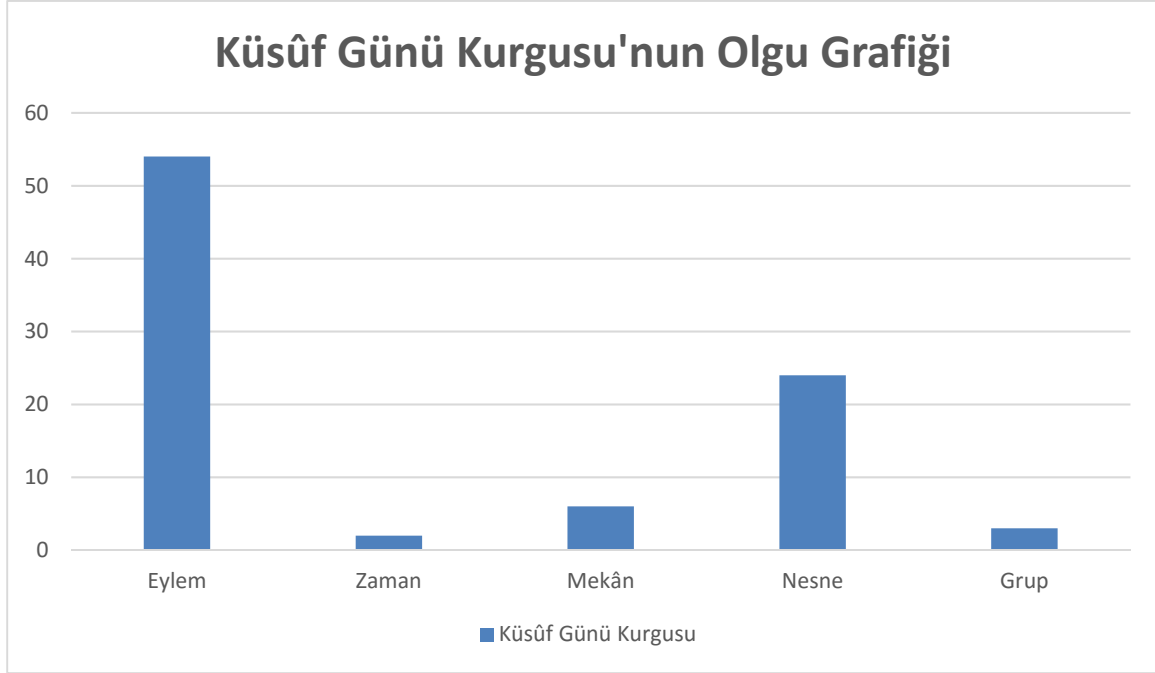
Tamamlanan *Kurgu*'nun değerinin belirlenmesi için ölçme değerlendirme işleminin yapılması gerekir. Arz Hadisi Kurgusu'na göre Küsûf Günü Kurgusu'nun olgu, irtibat ve haber sayısı oldukça yüksektir. Bu da olayın Hz. Peygamber döneminde meydana geldiğine dair zihinlerde herhangi bir şüphe bırakmamaktadır. Ayrıca *Uygulama Kapsamı*'nın da nihai olarak kurgulanmamış olmasına rağmen elde edilen neticelerin oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Küsûf Günü Kurgusu'nun İstatistikleri

Toplam Eylem Olgu Sayısı: 54.
Toplam Zaman Olgu Sayısı: 2.
Toplam Mekân Olgu Sayısı: 6.
Toplam Nesne Olgu Sayısı: 24.
Toplam Grup Olgu Sayısı: 3.
Toplam İrtibat Sayısı: 206.
Toplam İfade Sayısı: 302.
Toplam Haber Sayısı: 48.

Küsûf Günü Kurgusu'nun İfade İstatistiği		
Eylem Olgusu Tanımı	Kod	İfade Sayısı
'A' işe'nin yanına Yahudi dilenci kadının gelmesi	D517F	3
Yahudi Kadının "Allah seni kabir azabından korusun" demesi.	D5180	3
'A' işe'nin bunu Hz. Peygamber'e sorması	D5181	3
Hz. Peygamber'in cevap vermesi	D5182	4
Hz. Peygamber'in, 'Abdurrahmân b. 'Avf' ve bazı ashâbı oğlunu görmek için hareket etmeleri	D5183	4
Hz. Peygamber'in sabah erkenden binitiyile gitmesi	D5184	1
Bakî'ul-Ğargad civârında Benû'n-Neccâr'a ait bir bahçedeki iki kabrin yanına varması	D5185	7
Üzerine bindiği boz katırının ürkmesi	D5186	6
Oradakilerin koşup katırın yularından tutmaları	D5187	2
Hz. Peygamber'in "إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ الْآنَ وَيُعَذَّبَانِ فِي قَبْرِهِمَا" demesi	D5188	19
Oradakilerin cevap vermeleri	D5189	6
Hz. Peygamber'in bir hurma dalı istemesi	D518A	3
Dalı ikiye kırıp her birini bir mezarın üzerine dikmesi.	D518B	4
Bunun ne işe yaradığını sormaları ve cevabı	D518C	7
Oğlunun yanına varması ve onu can çekişirken bulması	D518D	4
Onu kucağına alması	D518E	3
İbrâhim'in vefat etmesi ve bağışmalar	D518F	7
Gözlerinden yaş gelmesi	D5190	8
Abdurrahman'ın durumu sorması	D5191	8
Hz. Peygamber'in durumu açıklaması	D5192	10
Cenazenin üzerini örtmeleri	D5193	1
Hz. Peygamber'in evine geri dönmesi	D5194	1
Güneşin tutulması	D5195	10
Hz. Peygamber'in ridâsını sürüyerek mescide gitmesi	D5196	2
Ok atan 'Abdurrahmân b. Semure ve arkadaşının tutulmayı görerek mescide yönelmeleri	D5197	3
Hz. Peygamber'in namaza başlaması	D5198	2

Esmâ' binti Ebî Bekr'in mescide gelmesi ve 'Â'îşe'ye durumu namazda iken sorması	D5199	4
Namazın ilk rekâtının kılınması	D519A	19
Namazın ikinci rekâtının kılınması	D519B	9
Hz. Peygamber'in namazda birşey alıyormuş gibi yapması	D519C	9
Güneşin açılması ve namazın tamamlanması	D519D	10
Ubey b. Ka'b'ın Hz. Peygamber'e hareketinin sebebini sorması	D519E	3
Hz. Peygamber'in dönüp vaaz vermeye başlaması	D519F	3
Ay ve Güneşin tutulmasından bahsetmesi	D51A0	12
Cennet ve Cehennem arz olunduğunu söylemesi	D51A1	12
Cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu bildirmesi	D51A2	1
'İmrân b. Hadşân'dan bahsetmesi	D51A3	1
Kedisini susuz bırakan kadından bahsetmesi	D51A4	3
Benû Da'da' hırsızından bahsetmesi	D51A5	2
Âsâsıyla hırsızlık yapandan bahsetmesi	D51A6	2
'Amr b. Luhay'dan bahsetmesi Eksem'e benzetmesi	376C9	19
Deccaldan bahsedip benzetmesi	376CA	5
Hz. Peygamber'in 'Alî'yi (veya Fağl) Meşrebe'deki İbrâhîm'in annesi Mâriye'nin yanına göndermesi	376CB	1
'Alî'nin (veya Fağl) cenazeyi bir örme sepete koyup atın üzerinde kucağına alması ve yola çıkması	D4E89	1
Cenâzenin getirilip yıkanması sırasında Hz. Peygamber ve el-'Abbâs'ın da bulunması	D4E8A	8
Hz. Peygamber'in İbrâhîm'i son kez görmesi	D4E8B	1
Cenâzenin Keflenmesi	D4E8C	1
Serir üzerinde kabre taşınırken Hz. Peygamber'in önünde yürümesi	D4E8D	6
Hz. Peygamber otururken kabrine el-Fağl b. 'Abbâs ve Usâme b. Zeyd'in inmesi	D4E8E	11
Toprağın düzeltilmesi ve deliğın kapatılması	D4E8F	11
Kabrin üzerine serpmek için su istenmesi	26DD9	2
Ensardan birinin su getirmesi	26DDA	2
Kabre su serpilmesi	26DDB	4
Hz. Peygamber'in elini kabrin baş tarafından toprağı sokması	26DDC	4

Şekil 25: Kùsûf Günü Kurgusu'nun Olgu grafiği.

KÛSÛF GÜNÜ KURGUSU'NUN BİBLİYOGRAFYASI

- ‘**Abd b. Hùmejd**, Ebû Muḥammed ‘Abdulḥamîd b. Hùmejd b. Naşr (ö.249/863), *el-Munteḥab min Musnedi ‘Abdi İbn Hùmejd* (nşr. Şubḥî el-Bedrî es-Sâm râî, Maḥmûd Muḥammed Ḥalîl es-Şa‘îdî), Kahire 1408/1988.
- ‘**Abdullâh b. Aḥmed**, Ebû ‘Abdirrahman ‘Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel (ö.290/903), *es-Sunne* (nşr. Muḥammed b. Sa‘îd b. Sâlim el-Ḳaḥṭânî), I-II, Dammâm 1406/1986.
- ‘**Abdurrezzâk**, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-Şan‘ânî (ö.211/827), *el-Mušannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Raḥmân el-A‘zamî), I-XI, Beyrut 1403.
- ‘**Abdurrezzâk**, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-Şan‘ânî (ö.211/827), *el-Mušannef* (nşr. Ḥabîbu’r-Raḥmân el-A‘zamî), I-XI, Beyrut 1403.
- el-Âcurrî**, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. ‘Abdillâh el-Bağdâdî (ö.360/971), *eş-Şerî‘a* (nşr. ‘Abdullâh b. ‘Umar b. Suleymân el-Demîcî), I-V, Riyâd 1420/1999.
- Aḥmed b. Ḥanbel**, Ebû ‘Abdillâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî (ö.241/856), *Musnedu ‘Aḥmed b. Ḥanbel* (nşr. Aḥmed Ma‘bed ‘Abdulkerîm), I-XIV, Beyrut 1432/2011.
- el-Belâzurî**, Aḥmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö.279/893), *Ensâbu’l-Eşrâf* (nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zerkelî), I-XIII, Beyrut 1417/1996.
- el-Beyhaķî**, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. ‘Alî el-Ḥusrevcerdî el-Ḥurâsânî (ö.458/1066), *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ḳabr ve Su‘âli’l-Melekeyn* (nşr. Şeref Maḥmûd el-Ḳudât), I, ‘Ammân 1405.
- el-Beyhaķî**, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. ‘Alî el-Ḥusrevcerdî (ö.458/1066), *es-Sunenu’l-Kubrâ - el-Beyhaķî* (nşr. Muḥammed ‘Abdulḳâdir ‘Atâ), Beyrut 1424/2003.
- el-Bezzâr**, Ebû Bekir Aḥmed b. ‘Amr b. ‘Abdulḥâlķ b. Ḥallâd el-‘İtkî (ö.292/905), *el-Baḥru’z-Zeḥḥâr* (nşr. Maḥfûzurrahmân Zeynullâh (I-IX), ‘Adil b. Sa‘d (X-XVII), Şabrî ‘Abdulḥâlķ eş-Şâfî‘î (XVIII)), I-XVIII, Medine 1988/2009.

- el-Buḥârî**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. İsmail b. İbrâhîm (ö.256/870), *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muḥtasar min 'Umûri Resûlillah ve Sunenihi ve 'Eyyâmihi* (nşr. Muḥammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), I-IX, 1422/2001.
- el-Bundâr**, Muḥammed b. Ca'fer b. Muḥammed b. el-Heysem Ebû Bekr el-Enbârî (ö.360/971), *Muntekâ min Ḥadîs Ebî Bekr el-Enbârî*, 2004.
- Ebû 'Avâne**, Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (ö.316/928), *Mustehracu Ebî 'Avâne* (nşr. 'Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki), I-V, Beyrut 1419/1998.
- Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-'Eş'âs b. İshâk b. Beşîr el-'Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *es-Sunen* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, Muḥammed Kâmil Qarabellî), I-VII, 1430/2009.
- Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-'Eş'âs b. İshâk b. Beşîr el-'Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *es-Sunen* (nşr. Muḥammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd), I-IV, Şaydâ, Beyrut.
- Ebû Nu'aym**, Aḥmed b. 'Abdillâh b. Aḥmed el-İsbehânî (ö.430/1039), *el-Musnedu'l-Mustahrec 'alâ Şahîhi'l-İmâm Muslim* (nşr. Muḥammed Ḥasan eş-Şâfi'î), I-IV, Beyrut 1417/1996.
- el-Ḥâkim**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. 'Abdillâh b. Muḥammed eḍ-Ḍabbî en-Nisâbûrî (ö.405/1015), *el-Mustedrek âle's-Şahîhayn* (nşr. Muştafâ 'Abdulkâdir 'Atâ), I-IV, Beyrut 1411/1990.
- Hennâd b. es-Serî**, Bekr b. Şebber b. Şa'fûk b. 'Amr et-Temîmî ed-Dârimî el-Kûfî (243/858), *ez-Zühd* (nşr. 'Abdurrahman 'Abd el-Cebbâr el-Ferîvâî), I-II, Kûveyt 1406.
- İbn 'Abdilhakem**, 'Abdurrahman b. 'Abdullâh b. 'Abdilhakem Ebû'l-Kâsım el-Mısrî (ö.257/871), *Futûhu Mısr ve'l-Mağrib*, I, 1415H.
- İbn 'Asâkir**, Ebû'l-Kâsım Şıkatu'd-Dîn 'Alî b. el-Ḥasan b. Hibeti'llâh (ö.571/1176), *Târîhu Dimeşk* (nşr. 'Amr b. Ğurâme el-'Umrevî), I-LXXX, 1415/1995.
- İbn Ebî 'Âsım**, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Aḥmed b. 'Amr eş-Şeybânî (ö.287/900), *el-Âḥâd ve'l-Mesâni* (nşr. Bâsım Fayşal Aḥmed el-Cevâbra), I-VI, Riyâd 1991.
- İbn Ebî 'Âsım**, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Aḥmed b. 'Amr eş-Şeybânî (ö.287/900), *el-Evâ'il* (nşr. Muḥammed b. Nâsir el-'Acemî), I, el-Kuveyt.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö.235/850), *el-Musned* (nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî), I-II, Riyâd 1997.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö.235/850), *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Ḥût), I-VII, Riyâd 1409.
- İbn Hibbân**, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Hibbân b. 'Aḥmed el-Bustî (ö.354/965), *es-Şahîh* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), I-XVIII, Beyrut 1408/1988.
- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muḥammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sulemî en-Nisâbûrî (311/924), *Şahîhu İbni Huzeyme* (nşr. Muḥammed Muştafâ el-'A'zamî), I-IV, Beyrut.
- İbn İshâk**, Muḥammed b. İshâk b. Yesâr el-Muṭṭalibî (ö.151/768), *Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1398/1978.
- İbn Mâce**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvîni (ö.273/887), *es-Sunen*, (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, 'Âdil Murşid v.dğr., I-V, 1430/2009.
- İbn Sa'd**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' (ö.230/845), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (nşr. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Atâ), I-VIII, Beyrut 1410/1990.
- İbn Sa'd**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' (ö.230/845), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (nşr. 'İhsan 'Abbâs), I-VIII, Beyrut 1388/1968.
- İbn Şâzân el-Ḥasen b. Ḥalef**, Ebû 'Alî el-Bezzâz el-Ḥasen b. Ḥalef b. Şâzân el-Vâsiṭî (ö.246/861), *eş-Şâmin min Eczâ'i Ebî 'Alî b. Şâzân*, 2004.

- İbn Vehb**, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Vehb b. Muslim el-Mısırî el-Ğureşî (ö.197/813), *el-Muvaţţâ*’ (nşr. Hişâm İsmail es-Şîmî), ed-Demmâm 1420/1999.
- İbnu’l-Kelbî**, Ebu’l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (ö.204/820), *Kitâbu’l-Esnâm* (nşr. Ahmed Zekî Bâşâ), Ķahire 2000.
- İşhâk b. Râheveyh**, Ebû Ya’kûb İşhâk b. İbrâhîm el-Mervezî (ö.238/853), *el-Musned* (nşr. ‘Abdulğafûr b. ‘Abdulhaqq el-Belûşî), I-V, Medine 1412/1991.
- Mâlik b. Enes**, Mâlik b. Enes b. Mâlik el-’Aşbahî el-Medenî (ö.179/796), *el-Muvaţta’-Rivâyetu Ebi Mus’ab ez-Zuhrî* (nşr. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, Maĥmûd Ĥalîl), I-II, 1412.
- el-Muberrred**, Ebû’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî (ö.285/898), *et-Te’âzî [ve’l-Merâşî ve’l-Mevâ’iz ve’l-Vaşâyâ]* (nşr. İbrâhîm Muhammed Ĥasan el-Cemel), ts.
- Mucâhid b. Cebr**, Ebû’l-Ĥaccâc Mucâhid b. Cebr el-Ğureşî (ö.104/723), *Tefsîru Mucâhid* (nşr. Muhammed ‘Abdu’s-Selâm Ebû’n-Nîl), Mısır 1410/1989.
- Muslim**, Ebû’l-Ĥasan Muslim b. el-Ĥaccâc el-Ğuşeyrî en-Nisâbüri (ö.261/875), *el-Musnedu’s-Şahîhu’l-Muĥtasar bi Nakli’l-‘Adl ‘ani’l-‘Adl ilâ Resûlillâh* (nşr. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî), I-V, Beyrut.
- en-Nesâ’î**, Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b. Şu’ayb b. ‘Alî el-Ĥorâsânî (ö.303/916), *el-Muctebâ mine’s-Sunen = es-Sunenu’s-Suğrâ* (nşr. ‘Abdulfettâh Ebû Ğudde), I-IX, Ĥaleb 1406/1986.
- ‘Omer b. Şebbe**, Ebû Zeyd ‘Omar b. Şebbe b. ‘Ubeyde en-Numeyrî el-Basrî (ö.262/876), *Târîhu’l-Medîne* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), I-IV, Cidde 1399.
- er-Rûyânî**, Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö.307/920), *el-Musned* (nşr. ‘Eymen ‘Alî Ebû Yemânî), I-II, Ķahire 1416H.
- eĥ-Ĥaberânî**, Ebû’l-Ķâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu’cemu’l-Evsaf* (nşr. Târiĥ b. İvağullâh b. Muhammed, ‘Abdulmuĥsin b. İbrahim el-Ĥuseynî), I-X, Ķahire.
- eĥ-Ĥaberânî**, Ebû’l-Ķâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu’cemu’l-Kebîr* (nşr. Ĥamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefî), I-XXV, Ķahire.
- eĥ-Ĥaberî**, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli ‘Âyi’l-Ğur’ân* (nşr. ‘Ahmed Muhammed Şâkir), I-XXIV, 1420/2000.
- eĥ-Ĥaberî**, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk, ve Şîlatu Târîĥ eĥ-Ĥaberî*, I-XI, Beyrut 1387/1967.
- eĥ-Ĥahâvî**, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Mısırî (ö.321/933), *Şerĥu Muşkili’l-Âşâr* (nşr. Şu’ayb el-Arnâvût), I-XVI, 1415/1994.
- et-Ĥayâlisî**, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Basrî (ö.204/820), *el-Musned* (nşr. Muhammed b. ‘Abdilmuĥsin et-Turkî), I-IV, Mısır 1419/1999.
- et-Tirmiżî**, Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Ğahĥâk (ö.279/893), *es-Sunen*, I-V, Mısır 1395/1975.
- ez-Zubeyr b. Bekkâr**, ez-Zubeyr b. Bekkâr b. ‘Abdillâh el-Ğureşî el-Esedî (ö.256/870), *el-Munteĥab min Kitâbi Ezvâci’n-Nebî* (nşr. Sekîne eş-Şihâbî), I, Beyrut 1403H.

G. KURGUNUN SUNULMASI

Küsûf Günü Kurgusu’nun bir metin halinde sunulabilmesi için bir senaryo metni oluşturulması gerekir. Genel itibariyle bakıldığında bu metin, oluşturulan kurgunun Eylem olgularının bir dökümünden ibarettir. Senaryo kavramı ile kastedilen şey şudur: Her bir hadisin ortaya çıkarılmış olguları ve aralarındaki ilişkiler kendi içinde bir anlam ifade etmektedir. Fakat birbirleri ile irtibat kurulabilmesi için anahtar olgulara ve ilişkilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anahtar olgu ve ilişkiler *Farazî*’dir.

Böylece nakli olan olguların aynıyet benzerlik, dışlama vs. gibi ilişkileri sonucunda ortaya çıkmış olan bu *Farazî* olgular bütün hadislerin ortak metnini temsil eden olgulardır. Bunlar tam olarak tespit edilip birbirleri ile ilişkilendirildiğinde bütün rivâyetler birleştirilmiş olur.

Küsûf Günü Kurgusu'nun Senaryo Metni

“1- ‘A’îşe’nin yanına Yahudi dilenci kadının gelmesi.⁴⁶⁴ 2-Yahudi Kadının "Allah seni kabir azabından korusun" demesi.⁴⁶⁵ 3- ‘A’îşe’nin bunu Hz. Peygamber’e sorması.⁴⁶⁶ 4-Hz. Peygamber’in cevap vermesi.⁴⁶⁷ 5- Hz. Peygamber’in, ‘Abdurrahmân b. ‘Avf’ ve bazı ashâbı oğlunu görmek için hareket etmeleri.⁴⁶⁸ 6-Hz. Peygamber’in sabah erkenden binitiyile gitmesi.⁴⁶⁹ 7- Baķî‘ul-Ġargad civârında Benû’n-Neccâr’a ait bir bahçedeki iki kabrin yanına varması.⁴⁷⁰ 8- Üzerine bindiği boz katırının ürkmesi.⁴⁷¹ 9-Oradakilerin koşup katırın yularından tutmaları.⁴⁷² 10-Hz. Peygamber’in “كَيْفَ تَأْتِي الْآلُ وَتُغْتَابِنِ فِي كَيْفِئِهِمَا” demesi.⁴⁷³ 11-Oradakilerin cevap vermeleri.⁴⁷⁴ 12-Hz. Peygamber’in bir hurma dalı istemesi.⁴⁷⁵ 13-Dalı ikiye kırıp her birini bir mezarın üzerine dikmesi.⁴⁷⁶ 14-Bunun ne işe yaradığını sormaları ve cevabı.⁴⁷⁷ 15-Oğlunun yanına varması ve onu can çekişirken bulması.⁴⁷⁸ 16-Onu kucacağına alması.⁴⁷⁹ 17-İbrahim’in vefat etmesi ve bağrışmalar.⁴⁸⁰ 18- Gözlerinden yaş gelmesi.⁴⁸¹ 19-

⁴⁶⁴ eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, XI, 349; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, II, 621.

⁴⁶⁵ eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, XI, 349; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, II, 621.

⁴⁶⁶ eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, XI, 349; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, II, 621.

⁴⁶⁷ eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsaf*, V, 43; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, XI, 349; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, II, 621.

⁴⁶⁸ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, I, 451; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, IV, 120; ‘Abd b. Ĥumeyd, *el-Munteĥab*, s. 309.

⁴⁶⁹ Muslim, *es-Şaĥîĥ*, II, 621.

⁴⁷⁰ el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 89; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, VIII, 216; ‘Abdurrezzâķ, *el-Muĥannef*, III, 588; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, s. 25; el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 57; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, IV, 2199. eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, I, 323.

⁴⁷¹ el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 89; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, s. 25; el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 135; el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 57; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, IV, 2199.

⁴⁷² el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 89; el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 57.

⁴⁷³ el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 89; eť-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, VIII, 216; ‘Abdurrezzâķ, *el-Muĥannef*, III, 588; ‘Abd b. Ĥumeyd, *el-Munteĥab*, s. 103; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, IV, 120; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, s. 25; el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 135. el-Beyĥakî, *İsbâtu ‘Azâbi’l-Ķabr*, s. 57; Muslim, *es-Şaĥîĥ*, IV, 2199; Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, XII, 352.

⁴⁷⁴ Muslim, *es-Şaĥîĥ*, IV, 2199.

⁴⁷⁵ eť-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198.

⁴⁷⁶ eť-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, VIII, 216; ‘Abdurrezzâķ, *el-Muĥannef*, III, 588.

⁴⁷⁷ eť-Tayâlisî, *el-Musned*, II, 198; eť-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, VIII, 216; ‘Abdurrezzâķ, *el-Muĥannef*, III, 588.

⁴⁷⁸ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, I, 451; el-Buĥârî, *es-Şaĥîĥ*, II, 83. İbn Sa’d, *eť-Tabakât*, I, 138; İbn Ebî Şeybe, *el-Muĥannef*, III, 63.

⁴⁷⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, I, 451; ‘Abd b. Ĥumeyd, *el-Munteĥab*, s. 309.

⁴⁸⁰ el-Bundâr, *el-Munteĥâ*, s. 87; el-Bundâr, *el-Munteĥâ*, s. 87; İbn Sa’d, *eť-Tabakât*, I, 138.

⁴⁸¹ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, I, 451; İbn Şâzân el-Ĥasen b. Ĥalef, İbn Şâzân el-Ĥasen b. Ĥalef, *eť-Sâmin min Eczâ’i Ebî ‘Alî b. Şâzân*, s. 106; el-Buĥârî, *es-Şaĥîĥ*, II, 83; İbn Sa’d, *eť-Tabakât*, I, 138; ‘Abd b. Ĥumeyd, *el-Munteĥab*, s. 309; İbn Sa’d, *eť-Tabakât*, I, 143.

*Abdurrahman'ın durumu sorması.*⁴⁸² 20-Hz. *Peygamber'in durumu açıklaması.*⁴⁸³ 21-Cenazenin üzerini örtmeleri.⁴⁸⁴ 22-Hz. *Peygamber'in evine geri dönmesi.*⁴⁸⁵ 23-Güneşin tutulması.⁴⁸⁶ 24-Hz. *Peygamber'in ridâsını sürüyerek mescide gitmesi.*⁴⁸⁷ 25-Ok atan 'Abdurrahmân b. Semure ve arkadaşının tutulmayı görerek mescide yönelmeleri.⁴⁸⁸ 26-Hz. *Peygamber'in namaza başlaması.*⁴⁸⁹ 27-Esmâ' binti Ebî Bekr'in mescide gelmesi ve 'Â'îşe'ye durumu namazda iken sorması.⁴⁹⁰ 28-Namazın ilk rekâtının kılınması.⁴⁹¹ 29-Namazın ikinci rekâtının kılınması.⁴⁹² 30-Hz. *Peygamber'in namazda bir şey alıyormuş gibi yapması.*⁴⁹³ 31-Güneşin açılması ve namazın tamamlanması.⁴⁹⁴ 32-Ubey b. Ka'b'in Hz. Peygamber'e hareketinin sebebini sorması.⁴⁹⁵ 33-Hz. *Peygamber'in dönüp vaaz vermeye başlaması.*⁴⁹⁶ 34-Ay ve Güneşin tutulmasından bahsetmesi.⁴⁹⁷ 35-Cennet ve Cehennem'in arz olduğunu söylemesi.⁴⁹⁸ 36-Cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu bildirmesi.⁴⁹⁹ 37-İmrân b.

⁴⁸² el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 451; İbn Şâzân el-Hasen b. Halef, *es-Sâmin min Eczâ'i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 83; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 138; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 230; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 309; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

⁴⁸³ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 451; İbn Şâzân el-Hasen b. Halef, *es-Sâmin min Eczâ'i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 83; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 138; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 230; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 63; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 309; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143.

⁴⁸⁴ İbn Şâzân el-Hasen b. Halef, *es-Sâmin min Eczâ'i Ebî 'Alî b. Şâzân*, s. 106.

⁴⁸⁵ Muslim, *es-Sâhih*, II, 621.

⁴⁸⁶ et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306; İbn Hibbân, *es-Sâhih*, XII, 439; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 295; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389; İbn Ebî 'Âsim, *el-Âhâd ve'l-Mesâni*, III, 122; Muslim, *es-Sâhih*, II, 621; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 37.

⁴⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sâhih*, XII, 439; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 33.

⁴⁸⁸ İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325.

⁴⁸⁹ İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325; Muslim, *es-Sâhih*, II, 621.

⁴⁹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, I, 235.

⁴⁹¹ İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 295; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389; Muslim, *es-Sâhih*, II, 621.

⁴⁹² İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 295; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, II, 389; İbn Vehb, *el-Muvaţta'*, s. 76.

⁴⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, II, 23; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316; er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

⁴⁹⁴ İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 33; İbn Ebî 'Âsim, *el-Âhâd ve'l-Mesâni*, III, 122; Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, I, 235; İbn Vehb, *el-Muvaţta'*, s. 76; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 37.

⁴⁹⁵ Muslim, *es-Sâhih*, I, 385; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 37.

⁴⁹⁶ et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162; İbn Vehb, *el-Muvaţta'*, s. 76.

⁴⁹⁷ İbn Huzeyme, *Şâhihu İbni Huzeyme*, II, 325; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, s. 295; İbn Ebî 'Âsim, *el-Âhâd ve'l-Mesâni*, III, 122; İbn Vehb, *el-Muvaţta'*, s. 76; el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 37.

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 311; Muslim, *es-Sâhih*, I, 385; İbn Hibbân, *es-Sâhih*, XII, 439; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316; er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162; Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, I, 235.

⁴⁹⁹ el-Buhârî, *es-Sâhih*, II, 37.

Hadşân'dan bahsetmesi.⁵⁰⁰ 38-Kedisini susuz bırakan kadından bahsetmesi.⁵⁰¹ 39-Benû Da'da' hırsızından bahsetmesi.⁵⁰² 40-Âsâsıyla hırsızlık yapandan bahsetmesi.⁵⁰³ 41-'Amr b. Luhay'dan bahsetmesi Ekşem'e benzetmesi.⁵⁰⁴ 42-Deccâldan bahsedip benzetmesi.⁵⁰⁵ 43-Hz. Peygamber'in 'Alî b. Ebî Tâlib'i (veya Fağl) İbrâhîm'in Meşrebe'de bulunan annesi Mâriye'nin yanına göndermesi.⁵⁰⁶ 44-'Alî'nin (veya Fağl) cenazeyi bir örme sepete koyup atın üzerinde kucağına alması ve yola çıkması.⁵⁰⁷ 45-Cenazenin getirilip yıkanması sırasında Hz. Peygamber ve el-'Abbâs'ın da yanında bulunması.⁵⁰⁸ 46-Hz. Peygamber'in İbrâhîm'i son kez görmesi.⁵⁰⁹ 47-Cenâzenin Kefenlenmesi.⁵¹⁰ 48-Serir üzerinde kabre taşınırken Hz. Peygamber'in önünde yürümesi.⁵¹¹ 49- Hz. Peygamber kabrinin başında otururken kabrine el-Fağl b. 'Abbâs ve Usâme b. Zeyd'in inmesi.⁵¹² 50-Toprağın düzeltilmesi ve deliğın kapatılması.⁵¹³ 51-Kabrin üzerine serpmek için su istenmesi.⁵¹⁴ 52-Ensârdan birinin su getirmesi.⁵¹⁵ 53-Kabre su serpilmesi.⁵¹⁶ 54-Hz. Peygamber'in elini kabrin baş tarafından toprağı sokması.⁵¹⁷”

H. NETİCELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütünsel Yaklaşım uygulamasının ikinci örneğı olarak hazırlamış olduğumuz Kûsûf Günü Kurgusu, bu konuda yapılmış nihai bir çalışma olmaktan uzaktır. Burada asıl amaç uygulamanın nasıl yapılacağıının gösterilmesidir. Dolayısıyla burada elde edilen neticeler bu husus dikkate alınarak kullanılmalıdır. Fakat buna rağmen bu çalışmada da görüldüğü gibi *Bütünsel Yaklaşım* yöntemi yardımıyla Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerle ortam

⁵⁰⁰ er-Rûyânî, *el-Musned*, I, 162.

⁵⁰¹ Ağmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; et-Şayâlisî, *el-Musned*, III, 311; İbn Hibbân, *es-Şağih*, XII, 439.

⁵⁰² Ağmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; İbn Hibbân, *es-Şağih*, XII, 439.

⁵⁰³ Ağmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 21; İbn Hibbân, *es-Şağih*, XII, 439.

⁵⁰⁴ et-Şayâlisî, *el-Musned*, III, 311; Mucâhid b. Cebr, *et-Tefsîr*, s. 317; İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Eşnâm*, s. 58; İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâ'il*, s. 83; et-Şaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 124; 'Abd b. Humejd, *el-Muntehab*, s. 316.

⁵⁰⁵ İbn Huzeyme, *Şağihu İbni Huzeyme*, II, 325; İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Eşnâm*, s. 58; Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, I, 235.

⁵⁰⁶ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

⁵⁰⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

⁵⁰⁸ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144; İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143; et-Şaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

⁵⁰⁹ İbn Mâce, *es-Sunen*, II, 454.

⁵¹⁰ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

⁵¹¹ el-Hâkim, *el-Mustedrek*, IV, 43; et-Şaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

⁵¹² ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61; 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, I, 98; et-Şaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

⁵¹³ 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, I, 98; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 143; et-Şaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 306.

⁵¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 113; ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

⁵¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 113; ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61.

⁵¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 113; ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61, 62; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

⁵¹⁷ ez-Zubeyr b. Bekkâr, *Ezvâcu'n-Nebî*, s. 61, 62; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşğ*, III, 144.

arasındaki bağın kurulması nedeniyle bazı soruların cevapları ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bu çalışma sonucunda çok sayıda yeni soru da akla gelmektedir. İlmî araştırmaların yapısı da bunu gerektirmektedir. Akla gelen sorulara cevap bulmak için yeni çalışmalar yapılır, olayların daha ayrıntılı olarak tetkik edilmesi neticesinde yeni bilgi ve sorular açığa çıkar ve böylece ilmî ilerleme devam eder.

Olgular arasındaki irtibatlar ve bu irtibatların gündeme getirdiği sorular çok dikkatli seçilmeli ve ileride yapılacak çalışmalar bu sorular doğrultusunda yönlendirilmelidir. Böylece birçok hadis arasında irtibatlar kurulacak ve bu hadislerle etkileşim içindeki olgular (*Eylem, Zaman, Mekân, Nesne, Grup*) mevcut durumda bildiğimizden çok daha kesin ve ayrıntılı bir şekilde belirlenebilecektir.

Dikkat çekmek istediğimiz bir diğer husus da şudur: Başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbe ve diğer insan, hayvan, mekân ve nesnelere oluşan olguların birbirleri ile çeşitli *Eylem* olguları aracılığıyla kurdukları irtibatlar belirginleştikçe çelişkilerin çözümü kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada bile birçok sahâbînin 27 Ocak 632 Pazartesi (29 Şevvâl 10H) tarihinde Hz. Peygamber ile Medine’de bulduklarının belirlenmiş olması, onlarla ilgili diğer birçok olayı da bu zamana bağlı olarak konumlandıracaktır. Bir örnek verecek olursak **Ğubayşa** (veya **Ğabişa**) **el-Hilâlî** adlı sahâbînin bu tarihte Medine’de olduğu bilindiğinde, Medine’de kısa bir süre ikâmet ettikten sonra memleketlerine dönen *Benû Hilâl* heyeti⁵¹⁸ ile ilgili anlatılan olayların da bu süre içerisinde cereyan etmiş olduğu tespit edilmiş olur. Çünkü **Ğubayşa** bu heyetle birlikte Medine’ye gelmiş ve sadece bu süre zarfında Hz. Peygamber’le birlikte orada bulunmuştur.⁵¹⁹

Öte yandan bu örnek çalışmada ortaya çıktığı üzere Hz. Peygamber’in Kûsûf namazını kıldıktan sonra verdiği vaazın başka ayrıntıları olduğu, bu ayrıntılar üzerine çalışıldığında yeni bilgi ve irtibatların da ortaya çıkabileceği muhakkaktır. Söz gelimi **Esmâ’ binti Ebî Bekr**’den rivâyet edilen “*وَلَقَدْ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَتَاةِ فِي صَلَاةِ كُشُوفِ الشَّمْسِ*”, “*Resûlullâh Kûsûf namazında [köle] âzâd edilmesini emretti*” şeklinde başka rivâyetler⁵²⁰ de bulunmaktadır. Bu rivâyetler

⁵¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 309-310; Burada yine **Ğubayşa** (veya **Ğabişa**)’den nakledilen “*يا رسول الله إني حملت عن فومي*” hadisi ile bir de Hz. Peygamber’in eşi **Meymûne**’nin yeğeni olan **Ziyâd b. Abdullâh** ile ilgili birkaç rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyetlerde geçen olayların da 27 Ocak tarihinin de içinde bulunduğu birkaç gün içinde meydana gelmiş olduğu düşünülebilir. Bunlar bu kurgu ile irtibatlı başka bir kurgu yapıldığında çok daha ayrıntılı olarak ortaya çıkarılabilir.

⁵¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 309, VII, 35; İbnu’l-Eşîr, *’Usdu’l-Ğâbe*, IV, 365.

⁵²⁰ Aħmed b. Ğanbel, *el-Musned*, XII, 318, No:27566.

de *Haber* olarak hazırlanıp *Kurgu*'ya eklendikçe olay örgüsü daha ayrıntılı olarak ortaya çıkarılabilir. Burada hazırlanan örneğin boyutlarını sınırlamak maksadıyla kûsûf günü hakkında ulaşılabilen birçok rivâyet *Kurgu*'ya dahil edilmemiştir.

Netice itibariyle hazırlanan kurgularla her olgu kodlanmış olmakta ve daha sonraki çalışmalarda kullanılabilir şekle gelmiş olmaktadır. Böylece yapılan çalışma sayısı arttıkça kodlanan olguların ve birbirleri ile kurdukları irtibatların sayısı artacaktır. Bu da mümkün olan en az çelişkiye sahip senaryoların ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır.

SONUÇ

Klasik hadis usûlünün amacı Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini tespit etmektir. Bu tespit için rivâyetler sened ve metin olmak üzere iki ana kısma ayrılmakta ve incelemeye seneden başlanmaktadır. Senedin yapısında bir inkıtâ' bulunup bulunmadığına, Hz. Peygamber'e kadar ulaşip ulaşmadığına (*ittisâl*) bakıldıktan sonra seneddeki râvîler *cerh-ta'dîl* kriterlerine göre değerlendirilmekte ve bunun akabinde bir neticeye varılmaktadır. Daha sonra metne geçilmekte, metnin Kur'an'a uygunluğu başta olmak üzere sahih sünnete, akla, mantığa, Arap dilinin kurallarına ve tarihî verilere aykırı düşüp düşmediğine bakılarak söz konusu rivâyet kabul veya reddedilmektedir.

Klasik usûlün bu yöntemleri günümüze kadar mevcut rivâyetlerin büyük bir kısmına tatbik edilmiş ve bu rivâyetler *şahîh*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* olmak üzere çeşitli sıhhat derecelerine ayrılmıştır. Bu tespitler neticesinde rivâyetlerin şahîhinin sakîminden tam olarak ayrılıp ayrılmadığı tartışmalıdır. Bunun yanında, rivâyetleri derecelendirmek için başvuru olan *cerh-ta'dîl* kriterlerinin, Kur'an'a, akla ve mantığa arz metodlarının objektif yöntemler olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Fakat netice itibariyle bu yöntemlere göre şekillenmiş devasa bir külliyât ortaya çıkmıştır. Bu külliyât, *ihtisâr*, *taqî'*, *ma'nen rivâyet* başta olmak üzere *idrâc*, *kalb*, *tahrîf* ve *tashîf* gibi klasik hadis rivâyetinin bazı etkilerinin yanısıra râvîlerin vehim ve hatalarından kaynaklanan sorunları da ihtivâ etmektedir.

Hadis külliyâtının mevcut durumundaki bu sorunların farkına varan çağdaş hadisçilerin bir kısmı bu külliyâtı Kur'an başta olmak üzere aklın, mantığın ve bilimin ilkelerine göre yeni bir süzgeçten geçirmeyi önerirken, daha ileri giden bazı gruplar ise bütünüyle reddederek kurtulma yolunu seçmişlerdir. Rivâyetleri dinî (ikinci) anlama düzeyinde Kur'an'a, akıl ve mantık ilkelerine arz etmenin objektif bir kriter olduğu söylenemez. Çünkü bu yöntemde, söz konusu arzı yapanların kabiliyet ve yaklaşımlarına bağlı olarak, birbirinden oldukça farklı neticelerin ortaya çıkması mümkündür; fiilen de öyle olmaktadır. Sonuç olarak, uygulandığı ilk birkaç asırda rivâyetler hakkında güçlü bir mevsûkiyet algısı yaratmayı başarabilen, ancak günümüzde bazı çevrelerin de tahrik ettiği şüphelerle kuşatılmış olan klasik usûlden istifâde edilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Bütün bunlar dikkate alındığında, klasik hadis usûlünün imkânlarından faydalanırken eksiklerini tamamlayan ve mevcut külliyâtı daha objektif kriterlere göre değerlendirebilen yeni bir usûle ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir usûlün amacı sünneti değil, hadisleri tespit olmalıdır. Çünkü Ehl-i hadîs'in sünnet ile hadisi eşdeğer kabul eden klasik anlayışının aksine, sünnet ancak hadislerin dinî (ikinci düzeyde) anlama çabasından sonra tespit edilebilir. Bunun

yanında söz konusu usûl, rivâyetleri dinî (ikinci düzeyde) anlamaya dayanarak tenkid etmek gibi tartışmalı sonuçlar üretebilecek bir yapıya da sahip olmamalıdır.

Bu sorunları çözebilmek, mevsûk ve yeterli bilgi ihtiyacını giderebilmek üzere geliştirdiğimiz *Bütünsel Yaklaşım* metodu ile hem klasik külliyâtın ve metodolojinin bazı araçlarından istifade edilmekte hem de sağladığı yeni yöntem ve imkânlarla rivâyetler birleştirilerek daha bütüncül kurguların oluşturulması mümkün hâle gelmektedir. Tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde sunulan “İki Haydut Kurgusu”, “Arz Hadisi Kurgusu” ve “Küsûf Günü Kurgusu” gibi örnek uygulamalarda Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlere dair elde edilen neticeler *Bütünsel Yaklaşım* metodunun imkân ve kabiliyetlerini ortaya koymaktadır.

Bütünsel Yaklaşım metodu “Uygulama Kapsamının Belirlenmesi” aşamasıyla başlar ve “Haberlerin Hazırlanması” aşaması ile devam eder. Daha sonra “Olguların Çıkarılması”, “Olguların Sıralanması”, “İrtibatların Kurulması” ve “Çelişkilerin Tespiti” gibi adımlardan oluşan “Kurguların Oluşturulması” aşaması tamamlanır. Ardından “Ölçme-Değerlendirme İşlemi”ne geçilir. Son olarak tamamlanmış kurgudan istifadeyi kolaylaştırmak üzere “Kurgunun Sunulması” aşamasına gelinir.

Uygulama Kapsamı ilk aşamada bir *Zaman*, *Mekân*, *Nesne*, *Grup* veya rivâyet esas alınarak belirlenir. Bunlardan en kolay ve verimli olanı sonuncusudur. Nitekim bu çalışmada sunulan örneklerde de birer rivâyetten hareket edilmiştir. Başlangıçta rivâyet esas alınsa da ortaya çıkan *Kurgu* genellikle birçok olgu ve rivâyeti içine alan bir yapıya dönüşebilmektedir. Bu bakımdan kapsam belirlemek genellikle bir başlangıç yapmak için gereklidir.

Haberlerin hazırlanması aşaması, klasik hadis usûlünde bir sahâbî tarafından Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlere dair anlatılan bir olay veya olay örgüsünün bütün tarîklerinin bir araya getirilmesi, bu tarîklerin senedlerindeki *Gözlemci*, *Anlatıcı*, *Râvî*, *Toplayıcı* ve *Nakledici*’den oluşan *Kaynak Ağacı*’nın çıkarılması ve bu tarîklerde yer alan *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgularına işaret eden ifâdelerin belirlenmesinden ibarettir.

Kurgu oluşturma aşamasında ilk olarak *Haber*’de belirlenen *Eylem*, *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* ifâdelerinin işaret ettiği ögeler birer olgu olarak tanımlanırlar. Bu olgular, rivâyet metinlerindeki ifâdelerin gerçek ile ilişkisini temsil ederler. Bu nedenle *Haber*’in yapısına bağlı olarak bazı durumlarda açıkça ifâdelere dayanmasa da bazı olguların zımnen mevcut olduğu varsayılır. Söz gelimi “جاء رجل إلى النبي”, “*Nebî’ye bir adam geldi*” ifadesinde “رجل” ve “النبي” açık ifadelere dayanan birer olgu olarak kabul edilir. Bunun yanında Nebî’nin

bulunduğu yer ve adamın geldiği yer birer *Mekân* olgusu, olayın gerçekleştiği gün ise bir *Zaman* olgusu olarak tanımlanır. Eğer olgular rivâyetlerdeki açık ifadelerle dayanıyorsa *Naklî*, mantıksal çıkarımlara dayanıyorsa *Farazî*, her ikisine birden dayanıyorsa *Karma* olarak sınıflandırılırlar.

Olgular tanımlandıktan sonra konuyla ilgili *Haber*'lere ait ifâdelere dayanarak *Eylem* olguları ile *Zaman*, *Mekân*, *Nesne* ve *Grup* olgusu arasında irtibat kurulmaktadır. Kurgunun yapısı sadece bir *Eylem* olgusundan ibaret olabileceği gibi, bu tezin üçüncü bölümünde örnek olarak yapılan “Küsûf Günü Kurgusu”nda olduğu gibi *Eylem* olguları aracılığıyla çok sayıda olgunun birbiriyle irtibatlandığı daha karmaşık yapılara da sahip olabilir. Kurguların yapısı sahip oldukları olguların sayısı ve bunlar arasındaki irtibatlar nedeniyle karmaşık olduğu için kolay ve anlaşılır olmalarını sağlamak üzere –varsa- farklı senaryoları da dikkate alınarak yazılı metin haline getirilmektedirler.

Olgular arasında irtibatlar kurulurken bazı çelişkilerin varlığı da ortaya çıkabilir. Bu çelişkilerin büyük bir kısmı *Kurgu* geliştirildikçe çözüme kavuşturulabilir. Bunlardan bazıları ise kurgunun tamamlanmasına rağmen durumunu muhafaza eder. Çelişkiler, açık ifâdelere dayanmaları hâlinde *Naklî*, bilimsel ve mantıksal gerekçelerle ortaya çıkmaları hâlinde *Farazî*, her ikisine birden dayanıyorlarsa da *Karma Çelişki* olarak adlandırılır.

Kurgu'nun muhtevâsındaki alternatif olay akışlarından her birine *senaryo* denir ve *Kurgu* yazılı metne dönüştürülürken bu alternatiflerden biri veya birkaçı esas alınır. Bunlar, *Kurgu* aşaması tamamlandıktan sonra ortaya çıkar. Başarılı bir kurgu çelişkisiz ve tek bir senaryodan ibarettir.

Kurgu tamamlandıktan sonra içeriği yazılı bir metin haline getirilir. Bu metin, yapısı itibarıyla objektif değildir. Çünkü bu metin, *Kurgu* sonucunda elde edilen ilmî verileri tam olarak yansıtmaktan ziyâde bu verilerin belli bir edebî üsluba göre hikâyeye edilmesinden ibarettir. Bu bakımdan *Kurgu* metni, uzmanı olmayanlar tarafından *Kurgu* muhtevâsının anlaşılması için oluşturulmuş bir metin olarak kabul edilmelidir.

Bütünsel Yaklaşım metoduyla oluşturulan kurguların değerinin belirlenmesi bir gereklilik değildir. Çünkü, kurgunun yapısına bağlı olmakla birlikte, ortaya çıkan yapı genellikle şüpheye mahal vermez ve ilzâm edicidir. Bununla birlikte bir kurgunun değeri kaynaklarına, olgularına, irtibatlarına, diğer kurgularla karşılaştırılmasına ve çelişkilerinin sayısı ve özelliklerine göre belirlenmektedir.

Kurgu'nun değerinin belirlenmesi ve derecelendirilmesinde klasik usûlün yöntemlerinden istifade edilmesi yapısal nedenlerle mümkün görünmemektedir. Çünkü bir *Kurgu*, yüzlerce

rivâyetten meydana gelebilmektedir. Bu durumda bu rivâyetler, kurgusu yapılan söz, fiil ve takrîri teyid ettiklerinden dolayı sıhhat bakımından birleşmekte, klasik hadis usûlünün sıhhat ölçülerine göre oldukça yüksek bir değere ulaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında *Kurgu*'ların sıhhat derecelendirme yapısının, klasik usûldeki bir rivâyetin diğerine sıhhat desteği sağladığı *Şahîh liżâtihi* ile *Şahîh liğayrihi* veya *Hasen liżâtihi* ile *Hasen liğayrihi* derecelerine benzer bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Tez sınırları içinde bu metodun bütün ayrıntılarıyla ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle eleştiri ve öneriler dikkate alınarak yapılacak yeni çalışmalarla metodun eksikleri giderilebilir ve daha mükemmel bir hâle getirilebilir.

Bir metodolojinin işlerliğinin anlaşılması için onun test edilmesi gerekir. Bu amaçla tezin son bölümünde küçük çaplı iki örnek kurgu denemesi gerçekleştirilmiş olsa da ileride yapılabilecek daha kapsamlı çalışmalar ve yeni önerilerle metodun işlevselliği daha iyi anlaşılacaktır. Bütün bu çalışmaların daha hızlı, doğru ve ölçeklenebilir bir şekilde yapılabilmesi için bu metodun uygun bir veri tabanı ve bilgisayar programı ile desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim bu tezde sunulan örnekler bu amaçla geliştirdiğimiz deneme aşamasındaki bir bilgisayar programında hazırlanmıştır.

Bütünsel Yaklaşım metodu mevcut külliyâta uygulandığı takdirde Hz. Peygamber ve ashâbının hayatlarının bilinmeyen birçok yönünün ortaya çıktığı bir Siyer Kurgusu elde edilebilir. Hz. Peygamber'in hicretinden vefatına kadar Medine'de 3606 gün kaldığı⁵²¹ düşünülerek, bu günlerde sâdır olan söz, fiil ve takrîrlerin tespit edilmesiyle ortaya bir hadis kronolojisi çıkabilir. Böylece hadis-siyer ayrımı ortadan kalkacağı veya olması gerektiği kadar asgariye indirileceği gibi Kur'an âyetlerinin büyük bir kısmını da sebep-i nüzûl çerçevesinde aynı kurgunun içinde kronolojik olarak tasnif edilmesi mümkün hâle gelebilir.

Bütünsel Yaklaşım, hadislerde itikâdî, fikhî ve tasavvufî ekollerin sünnet anlayışına uygun düşen ve az çok birbirinden farklı, hatta bazen birbiriyle çelişen peygamber tavır ve davranışı aramak yerine, rivâyetlerdeki peygamberin tavır ve davranışlarından hareketle yeni ve tutarlı bir sünnet anlayışı ortaya koyabilecek veriler üreten bir yöntem olarak kabul edilmelidir.

Bütünsel Yaklaşım tarafından üretilen bilgilerden istifade etmek için Akâid, Kelam, Fıkıh Usûlü ve Fıkıh gibi ayrı disiplinler yerine, anlama-yorumlamaya yönelik gelişmiş yöntem ve araçlara sahip tek ve bütünsel bir ilmî usûlün daha verimli olacağı düşünülmektedir.

---

⁵²¹ Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, s.133.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbott, Nabia**, “Studies in Arabic Papprii”, *The University of Chicago*, LXXV, Chicago 1957, s. 65-79.
- Abd Al-Rahman al-Ansary**, *Qaryat al-Fau A Potrait of Pre-Islamic Civilisation in Saudi Arabia*, Riyad 1982.
- ‘**Abdurrezzâk**, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan‘ânî (ö.211/827), *el-Muşannef* (nşr. Hâbîbu’r-Rahmân el-A‘zamî), I-XI, Beyrut 1403.
- _____, *et-Tefsîr*, I-III, Beyrut 1419.
- ‘**Abdul‘azîm el-Munzîrî**, ‘Abdul‘azîm b. ‘Abdul‘avî el-Munzîrî (656/1258), *et-Terğîb ve’t-Terhîb mine’l-Ĥadîsi’ş-Şerîf* (nşr. İbrahim Şems ed-Dîn), I-IV, Beyrut 1417.
- Ahmed b. ‘Abdurrahmân es-Sâ‘âtî** (ö. 1378/1958), *el-Fethu’r-Rabbânî li Tertîbi Müsnedi’l-İmâm Ahmed b. Ĥanbel*, Mısır ts.
- Ahmed b. Ĥanbel**, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Ĥanbel (ö.241/856), *el-Musned* (nşr. Şu‘ayb el-Arnâvût-‘Âdil Murşid), I-L, 1421/2001.
- _____, *el-İlel ve Ma‘rifetü’r-Ricâl* (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed ‘Abbâs), I-III, Riyad 1422/2001.
- _____, *ez-Zuhd*, Beyrut 1420/1999.
- _____, *Mesâilu’l-İmâm ‘Ahmed* (nşr. Ebû Mu‘âz Târîk b. ‘Avdillâh b. Muhammed), Mısır 1420/1999.
- Akgün, Hüseyin**, “Mütekaddimûn Âlimlerin Hadislerin Aslını Tespit İçin Kullandıkları İki Kavram: “Aslu’l-hadîs” ve “Mahfûz””, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, c. 7, sy. 14, Temmuz – Aralık, 2014/2, s. 109 – 140.
- Apaydın, Mehmet**, *Resûlullah’ın Günlüğü*, İstanbul 1995.
- _____, *Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî’nin Hayatı Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Aslan, Recep**, “Hadis Usûlünde Maklûb Hadis”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 60, Yaz 2014, s. 1-14.
- Âşikkutlu, Emin**, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997.
- Atan, Abdullah Hikmet**, *Mana ile Hadis Rivayeti*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- Aycan, İrfan**, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, XLII, 184.
- Aydınlı, Abdullah**, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2016.
- _____, “Şâz”, *DİA*, XXXVIII, 385.
- el-A‘zamî, M. Muştafâ**, *Dirâsât fi’l-Ĥadîsi’n-Nebevî*, Beyrut 1980.
- Başaran, Selman**, “Hadislerin Lafız Ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, sy. 3, 1991.
- Bayraktar, İbrahim**, “Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler”, *Hadisin Dünü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, 1993, s. 77-95.

- el-Beğavî**, Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed b. 'Abdil'azîz b. el-Merzubân b. Sâbûr (ö.317/929), *Mu'cemu's-Şahâbe - Beğavî* (nşr. Muhammed el-'Emîn b. Muhammed el-Cekenî), I-V, Kuveyt 1421/2000.
- el-Belâzurî**, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö.279/893), *Ensâbu'l-Eşraf* (nşr. Suheyl Zekkâr-Riyâd ez-Zerkelî), I-XIII, Beyrut 1417/1996.
- el-Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcerdî el-Hurâsânî (ö.458/1066), *es-Sunenu'l-Kubrâ* (nşr. Muhammed 'Abdul'kâdir 'Atâ), I-X, Beyrut 1424/2003.
- _____, *İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr ve Su'âli'l-Melekeyn* (nşr. Şeref Maḥmûd el-Kudât), 'Ammân 1405.
- el-Bezzâr**, Ebû Bekir Ahmed b. 'Amr b. 'Abdulhâlķ b. Hallâd el'İtkî (ö.292/905), *el-Bahru'z-Zehhâr* (nşr. Maḥfûzurrahmân Zeynullâh (I-IX); 'Adil b. Sa'd (X-XVII); Şabrî 'Abdulhâlķ eş-Şâfi'î (XVIII)), I-XVIII, Medine 1988/2009.
- el-Buḥârî**, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm (ö.256/870), *Şahîhu'l-Buḥârî* (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsir an-Nâsir), I-IX, 1422/2001.
- _____, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Ḥaydarâbâd.
- _____, *el-'Edebu'l-Mufred*, Riyad 1419/1998.
- el-Câhîz**, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Maḥbûb el-Kinânî el-Leyşî (ö.255/869), *el-Ḥayevân*, I-VII, Beyrut 1424/2003.
- Caetani, Leone**, *İslam Tarihi* (trc. Hüseyin Cahit), I-X, İstanbul 1924.
- Cerrahoğlu, İsmail**, "Garânîk", *DİA*, XIII, 361-365.
- el-Cevherî**, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö.393/1003), *Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabîyye* (nşr. Ahmed 'Abdulġafûr 'Attâr), I-VI, Beyrut 1407/1987
- el-Cuveynî**, Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh (ö.478/1086), *Nihâyetu'l-Maḥlab fî Dirâyeti'l-Mezheb* (nşr. Abdul'azîm Maḥmûd ed-Dîb), 1428/2007.
- Çakan, İ. Lütfî**, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifu'l Hadîs İlmi)*, İstanbul 2010.
- ed-Dârimî**, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman b. el-Faḍl et-Temîmî (ö.255/869), *es-Sunen* (nşr. Hüseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî), I-IV, 1412/2000.
- Dayhan, Ahmet Tahir**, *Hadislerde Tashîf ve Tahrîf*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2005.
- Demir, Serkan**, *Rivâyet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2016.
- Doġanay, Süleyman**, "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma", *Bilimname*, 2016, c. 30, sy.1, s. 27-50.
- Ebû 'Avâne**, Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâķ b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (ö.316/928), *Musteḥracu Ebî 'Avâne* (nşr. Eymen b. 'Arif ed-Dimeşķî), I-V, Beyrut 1419/1998.
- ed-Dûlâbî**, Ebû Bişr Muhammed b. 'Ahmed b. Hammâd b. Sa'id er-Râzî (ö.310/923), *el-Kunâ ve'l-'Esmâ'* (nşr. Ebû Kuteybe Nażr Muhammed el-Feryâbî), I-III, Beyrut 1421/2000.

- Ebû 'Avâne**, Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (ö.316/928), *Mustehracu Ebî 'Avâne* (nşr. 'Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki), I-V, Beyrut 1419/1998.
- Ebû'l-Beğâ'**, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî (ö.1094/1683), *el-Kulliyât* (nşr. 'Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısrî), Beyrut ts.
- Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-'Eş'âs b. İshâk b. Beşîr el-'Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *es-Sunen* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût, Muhammed Kâmil Kârabellî), I-VII, 1430/2009.
- _____, *el-Merâsîl* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), Beyrut 1408/1987.
- _____, *Risâletu Ebî Dâvûd 'ilâ 'Ehli Mekke* (nşr. Muhammed es-Şabbâğ), I, Beyrut.
- Ebû'l-Kâsım el-Beğavî**, 'Abdullâh b. Muhammed b. 'Abdil'azîz (317/929), *Mu'cemu's-Sâhâbe* (nşr. Muhammed 'Avd el-Menkûş), I-IV, Kuveyt 1432/2011.
- Ebû Nu'aym**, Aḥmed b. 'Abdillâh b. Aḥmed el-İsbehânî (ö.430/1039), *Delâ'ilu'n-Nubuvve* (nşr. Muhammed Ravâs Kâl'acî, 'Abdulberr 'Abbâs), I-II, Beyrut 1406/1986.
- _____, *Ma'rifetu's-Sâhâbe* (nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî), I-VII, Riyâd 1419/1998.
- Muhammed Ḥasan Muhammed Ḥasan İsmâ'îl, 'Aḥmed Ferîd el-Mezîdî), Beyrut 1424/2003.
- Ebû 'Ubeyd el-Bekrî**, Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz b. Muhammed el-Endelusî (ö.487/1094), *Mu'cemu Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*, I-IV, Beyrut 1403.
- Ebû 'Ubeyd**, el-Kâsım b. Sellâm b. 'Abdillâh el-Herevî el-Bağdâdî (ö.224/839), *Ğarîbu'l-Hadîs* (nşr. Muhammed Abdulmu'îd Ḥân), I-IV, Ḥaydarâbâd 1384/1964.
- _____, *en-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ fi'l-Ḳur'âni'l-'Azîz ve mâ fîhi mine'l-Ferâ'idî ve's-Sunen*, Riyâd 1418/1997.
- _____, *Fedâ'ilu'l-Ḳur'ân* (nşr. Mervân el'Atîyye, Muḥsin Ḥirâbe, Vefâ' Taḳiyuddîn), Dimeşk, Beyrut 1416/1995.
- _____, *Kitâb 'ul-Emvâl* (nşr. Ebû Enes Seyyid b. Receb), I-II, Riyâd 1428/2007.
- Ebû Ya'lâ**, Aḥmed b. 'Alî b. el-Muḥsunî b. Yahyâ el-Mevsîlî (ö.307/920), *el-Musned* (nşr. Ḥuseyn Selîm Esed), I-XIII, Dimeşk 1404/1984.
- Ebû Yûsuf**, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Ḥabîb el-Ensârî (ö.182/798), *er-Redd 'alâ Sîyeri'l-Evzâ'i*, Beyrut.
- Efendioğlu, Mehmet**, "Musahhaf", *DİA*, XXXI, 230.
- _____, "Muallel", *DİA*, XXX, 313.
- _____, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 491-492
- Ekrem Dîyâ el-'Omerî**, *es-Sîretu'n-Nebeviyyetu's-Şaḥîha*, Medine 1415/1994.
- Eren, Mehmet**, "*Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyaha Türü Kitaplar*", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20 (SÜİFD)*, s. 19-28, 2005.
- Ertürk, Mustafa**, "Maklûb", *DİA*, XXVII, 448.
- Erul, Bünyamin**, "Sahabe döneminde "Tekzib" ve Tekzibin Mahiyeti", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 455-489.
- _____, "Tedlîs", *DİA*, XL, 263.

- el-Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî (ö.370/981), *Tehzîbu'l-Luġa* (nşr. Muhammed 'Avd Mir'ab), I-VIII, Beyrut 2001.
- Fahad Alhomoudi**, *On the Common-Link Theory: Remapping the Western Theories on Islamic Law*, 2008.
- el-Ferâhîdî**, Ebû 'Abdirrahman el-Ḥalîl b. Aḥmed b. 'Amr b. Temîm el-Baśrî (ö.170/787, *Kitâbu'l-'Ayn* (nşr. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrahim es-Sâmerrâ'î), I-VIII, ts.
- el-Fîrûzâbâdî**, Ebû Tâhir Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'qûb (ö.817/1414), *el-Meġânimu'l-Meṭâbe fi Me'âlimi't-Ṭâbe*, I-IV, Medine, 2002.
- Fukeyr**, Ahmed b. Muhammed, "Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım", (trc. Muammer Bayraktutar) *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, sy.2, İstanbul 2013/II.
- Görmez, Mehmet**, *Sünnet ve Hadis'in Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 2014.
- _____, "Tahrîc", *DİA*, XXXIX, 420-421
- el-Ḥâkim**, Ebû 'Abdillâh el-Ḥâkim Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö.405/1015), *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Ḥadîs* (nşr. es-Seyyid Mu'zam Huseyn), I, Beyrut 1397/1977.
- _____, *el-Mustedrek âle's-Şaḥîhayn* (nşr. Muştafâ 'Abdulḳâdir 'Aṭâ), I-IV, Beyrut 1411/1990.
- _____, *el-Medḥal ilâ's-Şaḥîḥ* (nşr. Rebî' Hâdî 'Amîr el-Medḥalî), Beyrut 1404/1983.
- Ḥalîfe b. Ḥayyât**, Ebû 'Amr Ḥalîfe b. Ḥayyât el-'Uşfurî (ö.240/855), *et-Târîḥ* (nşr. Ekrem Dîyâ el-'Umerî), I, Dimeşk, Beyrut 1397/1977.
- Ḥammâd b. İshâk**, Ebû İsmâ'îl Ḥammâd b. İshâk b. İsmâ'îl b. Ḥammâd el-Ezdî el-Baġdâdî (ö.267/881), *Teriketu'n-Nebî ve's-Subulu'lletî Veccehehâ fihâ* (nşr. Ekrem Ziyâ' el-'Omerî), 1404H.
- el-Ḥarâ'îfî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl es-Sâmîrî (ö.327/939), *Mekârimu'l-'Aḥlâk* (nşr. 'Eymen 'Abdulcâbir el-Baḥîrî), Ḳahire 1419/1999.
- Ḥaṭîb el-Baġdâdî**, Ebû Bekir 'Aḥmed b. 'Alî b. Şâbit b. 'Aḥmed b. Mehdî el-Ḥaṭîb el-Baġdâdî (ö.463/1071), *Telḥîsu'l-Muteşâbih fi'r-Resm* (nşr. Sekîne eş-Şihâbî), I-II, Dimeşk 1406/1985.
- _____, *el-Câmi' li 'Aḥlâki'r-Râvî ve 'Adâbi's-Sâmi'* (nşr. Maḥmûd et-Ṭaḥḥân), I-II, Riyâd.
- _____, *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye* (nşr. Ebû 'Abdillâh es-Sevraḳî, İbrâhîm Ḥamdî el-Medenî), Medine ts.
- _____, *Şerefu Âşḥâbi'l-Ḥadîs* (nşr. M. Said Hatiboġlu), Ankara ts.
- _____, *el-Faḳîh ve'l-Mutefekkih* (nşr. Ebû 'Abdirrahmân 'Âdil b. Yûsuf el-Ġarrâzî), I-II, Suudi Arabistan 1421/2000.
- _____, *el-Faṣl li'l-Vaṣli'l-Müderrec fi'n-Naḳl* (nşr. Muhammed b. Meṭar ez-Zehrânî), 1418/1997.
- _____, *el-Mutefik ve'l-Muteferrik* (nşr. Muhammed Şâdîk 'Âydî el-Ḥâmidî), I-III, Dimeşk 1417/1997.
- _____, *Târîḥu Baġdâd* (nşr. Beşâr 'Avvâd), I-XVI, Beyrut 1422/2002.

- Hemmâm b. Munebbih**, Ebû Uğbe Hemmâm b. Munebbih b. Kâmil es-Şan'ânî (ö.132/750), *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* (nşr. 'Alî Hasan 'Alî 'Abdulhamîd), Beyrut, 'Ammân 1407/1987.
- el-'Iclî**, Ebû'l-Hasan Aḥmed b. 'Abdullâh b. Şâlih el-Kûfî (ö.261/875), *es-Şikât*, 1405/1984.
- el-Ḥumeydî**, Ebû Bekir 'Abdullâh b. ez-Zubeyr b. 'Îsâ el-Ḳureşî el-Esedî (ö.219/834), *el-Musned* (nşr. Hasan Selîm 'Esed ed-Dârânî), I-II, Dimeşk 1996.
- İbn 'Abdilhakem**, Ebû'l-Ḳâsım 'Abdurrahman b. 'Abdullâh b. 'Abdilhakem el-Mısrî (ö.257/871), *Futûhu Mısr ve'l-Mağrib*, 1415H.
- İbn 'Adiy**, Ebû 'Aḥmed 'Abdullâh b. 'Adiy el-Curcânî (ö.365/976), *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl* (nşr. Mâzin Muḥammed es-Sersâvî), I-XI, Riyâd 1434/2013.
- İbn 'Abdiberr**, Ebû 'Omar Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muḥammed b. 'Abdiberr en-Nemerî (ö.463/1071), *el-'İstî'âb fî Ma'rifeti'l-'Aşhâb* (nşr. 'Alî Muḥammed el-Becâvî), I-IV, Beyrut 1413/1992.
- _____, *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvaḫḫa' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd* (nşr. Muştafâ b. 'Aḥmed el-'Alevî, Muḥammed 'Abdulkebîr el-Bekrî), I-XXIV, Mağrib 1387/1967.
- _____, *Câmi'u Beyânî'l-'İlm ve Faḍlih* (nşr. Ebû'l-'Eşbâl ez-Zehîrî), I-II, Suudi Arabistan 1415/1994.
- İbn 'Asâkir**, Ebû'l-Ḳâsım Şikatu'd-Dîn 'Alî b. el-Ḥasan b. Hibeti'llâh (ö.571/1176), *Târîhu Dimeşk* (nşr. 'Amr b. Ğurâme el-'Umrevî), I-LXXX, 1415/1995.
- _____, *Cuz'un fî Faḍli Receb*, ed. Cemâl 'Uzûn, Beyrut 2000/1421.
- İbn Başkuvâl**, Ḥalef b. 'Abdumelik (ö.578/1182), *Ğavâmiḍi'l-'Esmâ'i'l-Mubheme* (nşr. 'İzzuddîn 'Alî es-Seyyid, Muḥammed Kemâluddîn 'İzzuddîn), I-II, Beyrut 1407/1986.
- İbn Cemâ'a**, Ebû 'Abdillâh Bedru'd-Dîn Muḥammed b. İbrâhîm el-Kinânî (ö.733/1333), *el-Menhelu'r-Râvî fî Muḫtaşari 'Ulûmi'l-Ḥadîsi'n-Nebevî* (nşr. Dr. Muḫyî'd-Dîn 'Abdurrahman Ramaḍân), Dimeşk 1406H.
- İbnu'l-Cevzî**, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed (ö.597/1201), *Keşfu'l-Muşkil min Ḥadîsi's-Şahîḫayn* (nşr. 'Alî Ḥuseyn el-Bevvâb), I-IV, Riyad.
- İbn Ebî 'Âsım**, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Aḥmed b. 'Amr eṣ-Şeybânî (ö.287/900), *el-Âḫâd ve'l-Meşânî* (nşr. Bâsım Fayşal Aḥmed el-Cevâbra), I-VI, Riyâd 1991.
- _____, *el-Evâ'il* (nşr. Muḥammed b. Nâsır el-'Acemî), Kuveyt ts.
- İbn Ebî Ḥâtım**, Ebû Muḥammed 'Abdurrahman b. Muḥammed b. İdrîs er-Râzî (ö.327/938), *el-Cerḥ ve't-Ta'dîl*, Haydarâbâd, Beyrut 1271/1952.
- _____, *el-'İlel* (nşr. Sa'd b. 'Abdullâh el-Ḥamîd ve Ḥâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî), I-VII, 1427/2006.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö.235/850), *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Ḥût), I-VII, Riyâd 1409.
- İbn Ḥabîb**, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Ḥabîb b. Umeyye el-Bağdâdî (ö.245/860), *el-Muḫabbar* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Beyrut ts.
- _____, *el-Munemmaḳ fî Aḫbâri Ḳureyş* (nşr. Ḥurşîd Aḥmed Fârûḳ), Beyrut 1405/1985.

İbn Hacer, Ebû'l-Faḍl Aḥmed b. 'Alî b. Muḥammed el-'Asḳalânî (ö. 852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Şahâbe* (nşr. 'Âdil Aḥmed 'Abdulmavcûd - 'Alî Muḥammed Mu'avvaḍ), I-VIII, Beyrut 1415/1994.

_____, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, I-XIII, Beyrut 1379/1959.

_____, *en-Nuket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rabî' b. Hâdî 'Umeyr el-Medḥalî), Medine 1404/1984.

_____, *Nuzhetu'n-Nazar fî Tavdîhi Nuḥbeti'l-Fiker fî Muştalaḥi Ehli'l-Eşer* (nşr. 'Abdullâh b. Ḍayfillâh er-Raḥîlî), Riyâd 1422/2001.

_____, *Takrîbu't-Tehzîb* (nşr. Muḥammed 'Avvâme), Suriye 1406/1986.

_____, *Cuz'un fî Turukî Ḥadîs Lâ Tesubbû Aşhâbî* (nşr. Meşhûr b. Ḥasen Âli Selmân), 1408/1988

İbn Hâzım, Ebû Muḥammed 'Alî b. Aḥmed el-Endelusî (ö.456/1064), *Cevâmi'u's-Sîre*, Beyrut st.

_____, *el-'İhkâm fî Ūsûli'l-'Aḥkâm* (nşr. Aḥmed Muḥammed Şâkir), I-VIII, Beyrut.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muḥammed b. Hibbân el-Bustî (ö.354/965), *es-Şahîh* (nşr. Şu'ayb el-'Arnavût), I-XVIII, Beyrut 1408/1988.

_____, *Meşâhîru 'Ulemâi'l-'Emsâr ve 'A'lâmu Fuḳahâi'l-'Aḳtâr* (nşr. Merzûk 'Alî İbrâhîm), 1411/1991.

_____, *el-Mecrûhîn mine'l-Muḥaddîsîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn* (nşr. Maḥmûd İbrahim Zâyed), I-III, Haleb 1396/1976.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muḥammed b. Hibbân b. 'Aḥmed el-Bustî (ö.354/965), *es-Şikât*, I-IX, Hindistan 1393/1973.

İbn Hişâm, Ebû Muḥammed 'Abdumelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Ḥimyerî (ö.213/829), *es-Sîretu'n-Nebevîyye* (nşr. Muştafâ as-Saḳkâ), I-II, Mısır 1375/1955.

_____, *es-Sîretu'n-Nebevîyye* (nşr. Tâhâ 'Abdurra'ûf Sa'd), I-II, .

_____, *et-Tîcân fî Mulûki Ḥimyer*, Şan'â 1347.

İbn İshâk, Muḥammed b. İshâk b. Yesâr el-Muḳtalibî (ö.151/768), *Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî* (nşr. Muḥammed Ḥamîdullah), Konya 1981.

_____, *Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1398/1978.

İbn Kâni, Ebû'l-Ḥuseyn 'Abdulbâkî b. Kâni' b. Merzûk el-Bağdâdî (ö.351/962), *Mu'cemu's-Şahâbe* (nşr. Şalâh b. Sâlim el-Mısrâtî), I-III, Medine 1418/1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ad-Dîneverî (ö.276/890), *el-Ma'ârif* (nşr. Şervet 'Ukkâşe), 1413/1992.

_____, **İbn Kuteybe**, *Te'vîlu Muḥtelifi'l-Ḥadîs*, 1420/1999.

İbn Mende, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. İshâk b. Muḥammed b. Yahya (ö.395/1005), *M'arifetu's-Şahâbe*, 1426/2005

İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muḥammed b. İshâk el-Verrâk el-Bağdâdî (ö.438/1047), *el-Fihrist* (nşr. İbrahim Ramaḍân), Beyrût 1417/1997.

İbn Receb, Zeynuddîn 'Abdurrahmân b. Aḥmed b. Receb (ö.795/1393), *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî* (nşr. Humâm 'Abdurrahîm Sa'îd), Zerḳâ 1407/1987.

- İbn Sa‘d**, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ (ö.230/845), *et-Tabakâtu’l-Kubrâ* (nşr. ‘Alî Muhammed ‘Umer), I-X, Kâhire 1421/2001.
- _____, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ* (nşr. İhsan ‘Abbâs), I-VIII, Beyrut 1388/1968.
- İbnu’s-Şalâh**, ‘Ebû ‘Amr ‘Osmân b. ‘Abdirrahmân İbni’s-Şalâh (ö.643/1246), *Ma‘rifetu Envâ‘i ‘Ulûmi’l-Ĥadîs= Mukaddime* (nşr. Nüreddîn ‘Itr), Sûriye, Beyrut 1406/1986.
- İbn Şebbe**, Ebû Zeyd ‘Omer b. Şebbe b en-Numeyrî el-Başrî (ö.262/876), *Târîhu’l-Medîne* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), I-IV, Cidde 1399.
- İbn Vehb**, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Vehb b. Muslim el-Mısırî (ö.197/813), *el-Muvaţţâ’* (nşr. Hişâm İsmail es-Şînî), ed-Demmâm 1420/1999.
- İbrâhîm el-Ĥarbî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm b. Beşîr el-Bağdâdî (ö.285/898), *İkrâmu’d-Dayf* (nşr. ‘Abdullâh ‘Â‘îd el-Ġarâzî), I, Tanţâ 1407H.
- el-‘İclî**, Ebû’l-Ĥasan Ahmed b. ‘Abdullâh b. Şâlih el-Kûfî (ö.261/875), *es-Şikât*, 1405/1984.
- İğde, Muhyettin**, “Ahmed B. Hanbel’in Fakihiğiyle İlgili Tartışmalar”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 42, Erzurum 2014.
- İshâk el-Kevsec**, Ebû Ya‘kûb İshâk b. Mansûr b. Behrâm el-Mervezî (ö.251/865), *Mesâilu’l-‘İmâm Ahmed ve İshâk b. Râheveyh*, I-IX, Medine 1425/2002.
- İshâk b. Râheveyh**, Ebû Ya‘kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî (ö.238/853), *el-Musned* (nşr. ‘Abdulğafûr b. ‘Abdulhak el-Belûşî), I-V, Medine 1412/1991.
- İsmâ‘îl b. Ca‘fer**, Ebû İshâk İsmâ‘îl b. Ca‘fer el-Ensârî (ö.180/797), *el-Eĥâdîs* (nşr. ‘Omar b. Rafûd b. Refîd es-Sufyânî), Riyâd 1418/1998.
- Kandemir, M. Yaşar**, *Mevzû Hadisler Menşe’i Tanıma Yolları ve Tenkidi*, İstanbul 1997.
- _____, “Hadis”, *DİA*, XV, 28.
- _____, “Bakî b. Mahled”, *DİA*, IV, 542).
- Karacabey, Salih**, “Hadiste İhtisar Ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, c. 11, sy.1, 2002, s. 53-70.
- Karataş, Mustafa**, “Hadis Sayım Metodlarının Hadislerin Sayımına Etkisi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c.3, sy. 2, Temmuz-Aralık 1998, s. 51-71.
- _____, *Hadislerin Sayısı*, İstanbul 2008.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri**, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2015.
- Kızıl, Fatma**, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul 2013.
- Köktaş, Yavuz**, “Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine”, *Divân İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 12, 2002/1, s. 95-160.
- _____, “Esbâbu Vürûdi’l-Ĥadîs İlmi: Kapsamı ve İçeriğine Yeni Bir Bakış”, *Usûl*, 2005, c. II, sy. 4, s. 131-156
- Küçük, Raşit**, “İsnad”, *DİA*, XXIII, 155.
- el-Kuleynî**, Muhammed b. Ya‘kûb (ö.329/941), *el-Furû‘u’l-Kâfî* (nşr. ‘Alî Ekber el-Ġifârî), I-VIII, Tahran 1388H.

- el-Mağdisî**, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Aḥmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâ‘îlî (ö.620/1223), *Ravdatu'n-Nâzır ve Cennetu'l-Munâzır fî Usûli'l-Fıkh alâ Meẓhebi'l-İmâm Ahmed b. Ḥanbel*, I-II, 1423/2002.
- el-Mağrîzî**, Ebu'l-‘Abbâs Aḥmed b. ‘Alî b. ‘Abdulḳâdir el-Ḥuseynî el-Mağrîzî (ö.845/1441), *İmtâ‘u'l-‘Esmâ‘* (nşr. Muhammed ‘Abdulḥamîd en-Nemîsî), I-XV, Beyrut 1420/1999.
- Mâlik b. Enes**, Mâlik b. Enes b. Mâlik el-‘Eşbaḥî el-Medenî (ö.179/796), *el-Muvaṭṭa‘ bi-Rivâyeti Muhammed eş-Şeybânî* (nşr. ‘Abdulvehhâb Abdullaṭîf).
- Ma‘mer b. Râşid**, Ma‘mer b. Râşid el-Ezdî (ö.153/770), *el-Câmi‘*, nşr. Ḥabîbu'r-Raḥmân el-‘A‘zamî, I-II (Muṣannef'in 10 ve 11. cüzleri), Pakistan 1403/1982.
- Melchert, Christopher**, “Traditionist-Jurisprudents and the Framing of Islamic Law”, *Islamic Law and Society*, 8 (3), 2001.
- el-Merdâvî**, Ebu'l-Ḥasen ‘Alâ‘uddîn ‘Alî b. Suleymân ed-Dimeşķî el-Ḥanbelî (ö.885/1480), *et-Taḥbîr Şerḥu't-Tahrîr* (nşr. ‘Abdurrahman el-Cebrîn, ‘İvaḍ el-Ḳarnî, Aḥmed es-Serrâḥ), I-VIII, Riyâḍ 1421/2000.
- el-Mervezî**, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Naşr b. el-Ḥaccâc (ö.294/907), *Muḥtasaru Kıyâmi'l-Leyl ve Kıyâmi Ramadân ve Kitâbi'l-Vitr*, I, Pakistan 1408/1988.
- el-Mizzî**, Ebû'l-Ḥaccâc Yûsuf b. ‘Abdirrahmân b. Yûsuf el-Kelbî (ö.742/1342), *Tehzîbu'l-Kemâl fî ‘Esmâi'r-Ricâl* (nşr. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf), I-XXXV, Beyrut 1400/1980.
- Moğultây**, Ebû ‘Abdillâh Moğultây b. Kılıc b. ‘Abdullâh el-Bekcerî (ö.762/1361), *‘İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* (nşr. Ebû ‘Abdurrahmân ‘Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed ‘Usâme b. İbrâhîm), I-XII, 1422/2001.
- _____, *Şerḥu Suneni İbn Mâce - el-İ‘lâm bi Sunnetihi ‘Aleyhi's-Selâm* (nşr. Kâmil ‘Avîḍa), I-V, Suudi Arabistan 1419/1999.
- el-Muberrred**, Ebû'l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî (ö.285/898), *et-Te‘âzî [ve'l-Merâşî ve'l-Mevâ‘iz ve'l-Vaşâyâ]* (nşr. İbrâhîm Muhammed Ḥasan el-Cemel), I, ts.
- Mucâhid b. Cebr**, Ebû'l-Ḥaccâc el-Ḳureşî (ö.104/723), *et-Tefsîr* (nşr. Muhammed ‘Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl), Mısır 1410/1989.
- Muḳâtîl b. Suleymân**, Ebû'l-Ḥasen Muḳâtîl b. Suleymân el-Belhî (ö.150/767), *et-Tefsîr* (nşr. ‘Abdullâh Maḥmûd Şeḥḥâte), Beyrut 1423.
- Muḥammed Mucîz el-Ḥaṭîb**, *‘Urfetu Medâri'l-İsnâd ve Beyânu Mekânetihî fî ‘İlmi ‘İleli'l-Ḥadîs*, I-II, Riyad 2008.
- Muś‘ab az-Zubeyrî**, Ebû ‘Abdillâh Muś‘ab b. ‘Abdillâh b. Muś‘ab (ö.236/851), *Nesebu Ḳureyş* (nşr. Levi Provensal), el-Ḳahire.
- Muslim**, Ebû'l-Ḥasan Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö.261/875), *el-Musnedu's-Şaḥîhu'l-Muḥtasar bi Nakli'l-‘Adl ‘ani'l-‘Adl ilâ Resûlillâh* (nşr. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâķî), I-V, Beyrut.
- el-Muttaķî el-Hindî** (ö.975/1567), *Kenzu'l-‘Ummâl* (nşr. Bekrî Ḥayyânî), I-XVIII, 1401/1981.
- Nebîl Sa‘îdu'd-Dîn Cerrâr**, *el-İmâ‘ ilâ Zevâ‘idi'l-Emâlî ve'l-Eczâ‘*, I-VIII, Riyad 1428/2007.

- en-Nesâ'î**, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Ĥorâsânî (ö.303/916), *es-Sunenu'l-Kubrâ* (nşr. Hasan 'Abdulmun'im), I-X (2 cilt Fihrist), Beyrut 1421/2001.
- _____, *el-Muctebâ mine's-Sunen= es-Sunenu's-Şuğrâ - en-Nesâî* (nşr. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde), I-IX, Haleb 1406/1986.
- Öz, Şaban**, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi 2006.
- Özen, Şükrü**, ““Metin Tenkidi” Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler”, *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi* 3, 2009.
- Özkan, Halit**, “The Common Link and Its Relation to the Madâr”, *Islamic Law and Society*, c. XI, sy. 1, 2004, s. 42-77.
- Özşenel, Mehmet**, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, İstanbul 2015.
- _____, “Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü”, s. 191-202, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, c. XII, sy. 34, 2008.
- Özmen, Ramazan**, “*Hanbeli Fıkıh Usulcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları*”, *İslamî İlimler Dergisi*, c. II, sy. 2, 2007.
- Paksoy, Kadir**, “Hadis Metodolojisinde İdrâc Ve Müdrec Hadisler I”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.5, sy.3, s. 115-120.
- Polat, Salahattin**, *Metin Tenkidi*, İstanbul 2015.
- _____, “Hadiste Metin Tenkidi I”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 114-130, 1989.
- _____, “Mütâbaat”, *DİA*, XXXII, 181-182
- er-Râmehurmuzî**, Ebû Muhammed el-Hasen b. 'Abdirrahmân el-Fârisî (ö.360/971), *el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î* (nşr. Muhammed 'Accâc), I, Beyrut 1404.
- er-Râzî**, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer et-Teymî (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-Ġayb*, I-XXXII, Beyrut 1421/2000.
- es-Semhûdî**, Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Abdullâh b. Ahmed es-Semhûdî (ö.911/1505), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*, I-IV, Beyrut 1419.
- Schacht, Joseph**, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1950.
- eş-Şâfi'î**, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Musned* (nşr. Mahir Yasin Faḥl), I-IV, Kuveyt 1425/2004.
- _____, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Şâkir), Mısır 1358/1940.
- _____, *İhtilâfu'l-Ĥadîş*, Beyrut 1410/1990.
- _____, *el-'Umm*, I-VIII, Beyrut 1410/1990.
- eş-Şâmî**, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâlihî eş-Şâmî (ö.942/1535), *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fi Sireti Ĥayri'l-İbâd* (nşr. Âdil Ahmed, 'Alî Muhammed Mu'avviḍ), I-XII, Beyrut 1414/1993.
- es-Semhûdî**, Ebû'l-Hasan 'Alî b. 'Abdullâh b. Ahmed el-Hasanî eş-Şâfi'î Nûreddîn es-Semhûdî (ö.911/1505), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*, I-IV, Beyrut 1419.
- es-Suyûfî**, Celâlu'd-Dîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *Câmi'u'l-Eḥâdîs*, I-XIII, ts.
- _____, *ed-Durru'l-Menşûr*, I-VIII, Beyrut.

- _____, *Tedribu'r-Râvi fî Şerhi Takribu'n-Nevâvi* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), I-II, ts.
- eṭ-Ṭaberânî**, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (nşr. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi), I-XXV, Kâhire.
- _____, *ed-Du'â*, (nşr. Muştâfâ 'Abdulkâdir 'Aṭâ), Beyrut 1413H.
- _____, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Evsaf* (nşr. Ṭâriḳ b. 'İvaḍullâh b. Muḥammed, 'Abdulmuḥsin b. İbrahim el-Huseynî), I-X, Kâhire.
- _____, *Ṭuruḳu Ḥadişi Men Kezebe 'aleyye Mute'ammiden* (nşr. 'Alî Ḥasen 'Alî 'Abdulḥamîd, Hişâm İsmail es-Seḳâ), 'Ammân 1410.
- eṭ-Ṭaberî**, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, I-XI, Beyrut 1387/1967.
- _____, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, nşr. 'Aḥmed Muḥammed Şâkir, I-XXIV, 1420/2000.
- Tartı, Nevzat**, “Bilim-Hadis İlişkinine Dayalı Bir Metin Tenkidi Tartışması”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, c. VII, sy. 15, s. 95-104, 2003.
- et-Ṭayâlisî**, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Baṣrî (ö.204/820), *el-Musned* (nşr. Muḥammed b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî), I-IV, Mısır 1419/1999.
- et-Tirmizî**, Ebû 'Îsâ Muḥammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Daḥḥâk (ö.279/893), *es-Sunen*, I-V, Mısır 1395/1975.
- _____, *Tertîbu 'İleli't-Tirmizî'l-Kebîr* (nşr. Şubḥî es-Sâmerrâî, Ebû'l-Mu'âṭî en-Nûrî, Maḥmûd Ḥalîl es-Şa'îdî), Beyrut 1409.
- el-'Uḳaylî**, Ebû Ca'fer Muḥammed b. 'Amr b. Mûsâ b. Ḥammâd el-Mekkî (ö.322/934), *ed-Du'afâu'l-Kebîr* (nşr. 'Abdu'l-Mu'tî Emîn Ḳal'acî), I-IV, Beyrut 1404/1984.
- el-Vâkıdî**, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. 'Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (ö.207/823), *el-Meğâzî* (nşr. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1409/1989.
- Yaḥyâ b. Ma'in**, Ebû Zekerıyyâ Yaḥyâ b. Ma'in b. 'Avn (ö.233/848), *Târîhu İbn Ma'in - Rivâyetu İbn Muḥriz* (nşr. Muḥammed Kâmil el-Ḳaṣṣâr), I-II, Dimeşḳ 1405/1985.
- _____, *Târîhu İbn Ma'in - Rivâyetu'd-Dârimî* (nşr. Aḥmed Muḥammed Nûr Seyf), I, Dimeşḳ.
- _____, *Târîhu İbn Ma'in - Rivâyetu'd-Dûrî* (nşr. Aḥmed Muḥammed Nûru Seyf), I-IV, Mekke 1399/1979.
- Ya'ḳûb b. Sufyân el-Fesevî**, Ebû Yûsuf Ya'ḳûb b. Sufyân el-Fârisî (ö.277/891), *el-Ma'rife ve't-Târîḥ* (nşr. Ekrem Dîyâ el-'Umerî), I-III, Beyrut 1401/1981.
- Yâḳût el-Ḥamevî**, Ebû 'Abdullâh Şihâbuddîn Yâḳût b. 'Abdullâh er-Rûmî (ö.626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Beyrut 1995.
- Yaman, Ahmet**, “Metin Tenkidi”, *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi* 3, s. 496-502, 2009.
- Yatkın, Nihat**, “Bedevîler ve Hadislerin Vürûdündeki Yeri”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, c. X, sy. 27, 2006.
- Yıldırım, Enbiya**, *Hadiste Metin Tenkidi*, İstanbul 2009.

Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2016.

_____, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İstanbul 2015.

_____, “Silsiletü’z-Zeheb”, *DİA*, XXXVII, 208-209

ez-Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Abdurrezzâk (ö.1205/1790), *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ḳâmûs*, I-XL, ts.

ez-Zemaḥşerî, Ebû’l-Ḳâsım Maḥmûd b. ‘Amr b. Aḥmed Cârullâh (ö.538/1144), *el-Fâik fî Ğarîbi’l-Ḥadîs* (nşr. ‘Alî Muḥammed el-Bicâvî -Maḥmud Ebû’l-Faḍl İbrahim), I-IV, Beyrut.

ez-Zeyla‘î, Ebû Muḥammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Muḥammed (ö.762/1361), *Naşbu’r-Râye li’Eḥâdîsi’l-Hidâyeti me‘a Ḥâşiyetihî Baĝyeti’l-Elme‘î fî Tahrici’z-Zeyle‘î* (nşr. Muḥammed ‘Avvâme), I-IV, 1418/1997.

ez-Zubeyr b. Bekkâr, ez-Zubeyr b. Bekkâr b. ‘Abdillâh el-Ḳureşî (ö.256/870), *el-Munteḥab min Kitâbi Ezvâci’n-Nebî* (nşr. Sekîne eş-Şihâbî), Beyrut 1403H.

_____, *Cemheretu Nesebi Ḳureyş ve Aḥbâruhâ* (nşr. Maḥmûd Muḥammed Şâkir), 1381H.

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1: İsnadlı haberlerin toplanması ve sadece isnadlı rivâyet içeren eserlerin ortaya çıkışı.	53
Şekil 2: Zeyd b. Şâbit'ten nakledilen Kur'an'ın cem'ine dair rivâyetin tespit edilen râvî zinciri.	81
Şekil 3: "أَنَّ نَاسًا سَمِعُوا رَجُلًا" hadisinin rivâyet ağacı.	126
Şekil 4: Ebû Zer hadisinin Kaynak Ağacı'ndaki ögeler.	146
Şekil 5: Ebû Zer hadisinde yer alan olguların listesi.	148
Şekil 6: Olgular arasındaki irtibatları gösteren liste.	149
Şekil 7: Olgular arasındaki irtibatları gösteren grafik.	149
Şekil 8: Bir Kurgu'nun yapısını gösteren örnek grafik.	151
Şekil 9: İki Haydut Haberinin Kaynak Ağacı'ndaki ögeler.	193
Şekil 10: Sa'd el-Arcî haberinin Kaynak Ağacı'ndaki ögeler.	196
Şekil 11: İki Haydut Kurgusu Haber ve Veri listesi.	208
Şekil 12: Olguların tiplerini ve durumlarını gösteren şekil.	210
Şekil 13: İki Haydut Kurgusu'nu (Yol Kesen İki Müzeyneli) gösteren grafik.	230
Şekil 14: Racce hadisinin metin, olgu ve irtibatlarını gösteren şema.	231
Şekil 15: Racce hadisinin bir başka tarîkinin metin, olgu ve irtibatlarını gösteren şema.	232
Şekil 16: İki Eylem olgusu arasındaki çelişkiyi gösteren şema.	233
Şekil 17: İki Haydut Kurgusu Öge İstatiği.	240
Şekil 18: İki Haydut Kurgusu'nun İfâde İstatiği.	241
Şekil 19: İki Haydut Kurgusu'nun Olgu grafiği.	242
Şekil 20: İki Haydut Kurgusu'nun İrtibât İstatiği.	243
Şekil 21: Arz hadisi kugusunun grafiği.	264
Şekil 22: Arz Hadisi Kurgusu'nun İfâde İstatiği listesi.	265
Şekil 23: Arz Hadisi Kurgusu'nun Olgu grafiği.	266
Şekil 24: Medine döneminde gerçekleşen görülebilir iki Güneş tutulması.	310
Şekil 25: Kûsûf Günü Kurgusu'nun Olgu grafiği.	335